BÜYÜK TAARRUZ'UN MÜZİNCİ YILI

100. YILINDA BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTAN MEYDAN MUHAREBESİ

CİLT-IV

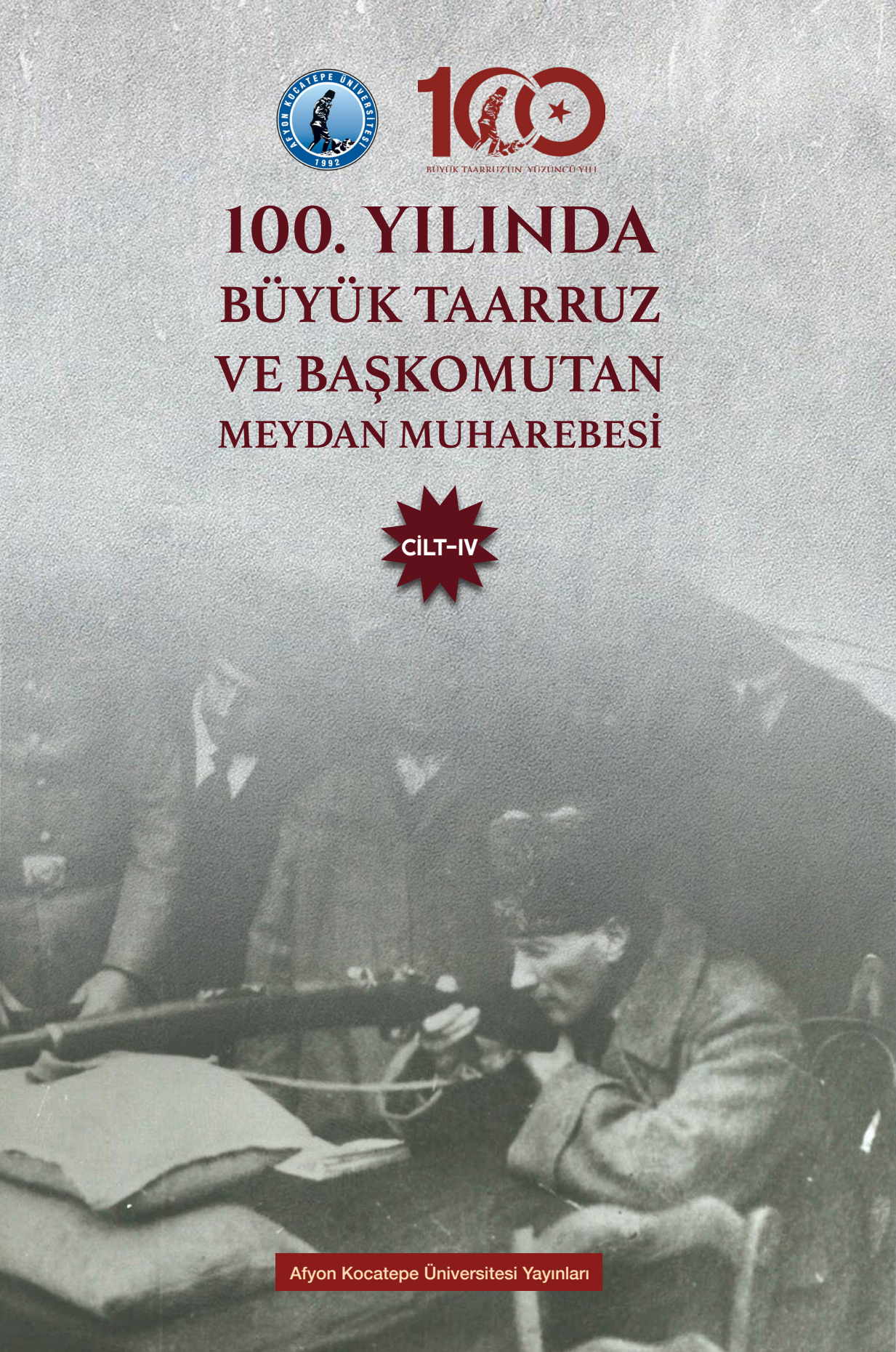

Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları

100. Yılında Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi

Editör

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN

CİLT - IV

Afyonkarahisar-2023

100. Yılında Büyük Taarruz
ve Başkomutan Meydan Muharebesi

Editör:

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN

©Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2023

Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No: 84

ISBN: 978-605-4444-30-4

1. Baskı: Mayıs 2023

www.aku.edu.tr

Kapak-Dizgi-Mizanpaj:

Öğr. Gör. Kayhan DONAT

Öğr. Gör. Serdar MENEK

Üniversiteler Yayın Yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserde yer alan çalışmaların bilim, dil, etik ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Kitapta ileri sürülen görüşler yazarlarına ait olup eserdeki ifadelerden Afyon Kocatepe Üniversitesinin ve editörün bir sorumluluğu bulunmamaktadır.

Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasasından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI:
1. Basım, Mayıs 2023
Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-4444-26-7 (Tk.)
978-605-4444-27-4 (1.c.)
978-605-4444-28-1 (2.c.)
978-605-4444-29-8 (3.c.)
978-605-4444-30-4 (4.c.)
1. Mustafa Kemal Atatürk.
2. Büyük Taarruz.
3. Başkomutan Meydan Muharebesi.
4. Türk İstiklal Harbi.

Baskı ve Cilt:

Azim Matbaacılık Kağ. San. Tic. Ltd. Şti. Büyük Sanayi 1. Cad. 99/33 İskitler/Ankara

Sertifika No: 47897

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ - Prof. Dr. Birol ÇETİN……...**II**

SUNUŞ - Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ…..……..……...**IV**

ÖN SÖZ - Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN…….……...**VI**

İÇİNDEKİLER……..**VIII**

GİRİŞ

Feyza KURNAZ ŞAHİN…….1

Yüzüncü Yılında Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'ni Yeniden Tetkik Etmek

CİLT – I

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK TAARRUZ SÜRECİNDE SİYASİ VE DİPLOMATİK GELİŞMELER

Ali Engin OBA……..……...19

Büyük Taarruz'un Arka Planı: Tek Cepheli Savaş ve Diplomasi

Mustafa BUDAK-Anıl DİNCEL……..33

Büyük Taarruz Öncesinde İtilaf Devletleri'nin TBMM Hükümeti'ne Yönelik Son Barış Girişimi: Paris Konferansı (22 Mart-10 Nisan 1922)

İhsan Sabri BALKAYA……64

Atatürk'ün Savaş Diplomasisi; Büyük Taarruz Öncesi Diplomatik Girişimler

Mustafa KIRIŞMAN…….85

Büyük Taarruz Öncesinde Fransa'nın Dış Politik Meseleleri ve Türkiye

Mehtap BAŞARIR……..117

İngiltere'nin Küçük Asya Politikası Ekseninde General Townshend'in Ankara Hükümetiyle Teması

Resul BABAOĞLU…….145

Koşulsuz Destekten Yol Ayrımına: 'Yunan Düşü' Karşısında Müttefik Devletlerin Görüş Ayrılıkları (İddialar ve Suçlamalar)

Zarifa NAZİRLİ……..168

Kurtuluş Savaşı Esnasında Sovyetlerle İlişkiler: Türkiye-Sovyet Rusya Demiryolları Sözleşmesi

İKİNCİ BÖLÜM
BÜYÜK TAARRUZ'UN ASKERİ HAZIRLIKLARI

Nuri KÖSTÜKLÜ……...193

Milli Mücadele'de Sandıklı Amele Taburu

Nejla GÜNAY……..205

Sakarya Meydan Muharebesi ve Maraş Birliği: 9. Tümenin Batı Cephesi'ndeki Rolü

Zelkif POLAT…….....224

Büyük Taarruz Öncesi I. Ordu Komutanlığı'ndaki Görev Değişimi Üzerine Tartışmalar

Derya Levent MİYAK……251

Büyük Taarruz Hazırlıklarında Müdâfaa-i Millîyye Grubu'nun Faaliyetleri

Hüsnü ÖZLÜ…….....289

İstiklal Savaşında Büyük Taarruz Öncesi Yapılan Askerî Hazırlıkların Harp Raporları Çerçevesinde Değerlendirmesi

Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA…….317

1922 Senesi TBMM Gizli Celselerinde Jandarma

Emin KURT…….....371

İstiklale Adanan Kanatlar: Kurtuluş Savaşı'nın Bağış Uçakları

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BÜYÜK TAARRUZ HAREKÂTI

Erdal KORKMAZ…….....397

Harp Raporları Ekseninde Büyük Taarruz'daki Kara Harekâtının İcrası

Sabit ÇETİN…….....420

Büyük Taarruz'dan Takip Harekatı'na Askeri Stratejiyi Anlamak: Harp Raporlarına Göre Taarruz Harekatının Analizi

Levent ÜNAL…….....460

Büyük Taarruz Harekâtının Zorlukları ve Muharebelere Etki Eden Faktörler

Davud KAPUCU…….....483

Başkomutan Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Büyük Taarruz'daki Gelişmelere İlişkin Değerlendirmeleri

Hacer KADI…….....511

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'nde 57. Tümen'in Cephe Faaliyetleri (26-30 Ağustos 1922)

Çağlar ÖNGEL……...538

Büyük Taarruz Sırasında (26-31 Ağustos 1922) Mürettep Süvari Tümeni'nin Harekatı

M.Abdullah KÜNDEYİ…….575

Büyük Taarruz Çerçevesinde 11. Piyade Tümeni ve Faaliyetleri

Güzin ÇAYKIRAN…….593

Samsun'dan İzmir'e Bir Alayın Milli Mücadele Yolculuğu: Büyük Taarruz'da 38'inci Alay

Deniz KURT…….....612

Büyük Taarruz'daki Türk Hava Gücünün Muharebelere Taktik, Operatif ve Stratejik Seviyedeki Katkılarının Analizi

CİLT – II

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
YUNAN İŞGAL UYGULAMALARI

Recep KARACAKAYA……..639

Yunanlıların Hüdavendigar Vilayetiyle Karesi ve Kala-i Sultaniye Sancaklarındaki İşgal Uygulamaları (1922)

Günver GÜNEŞ…….....658

Büyük Taarruz'un Ardından Çekilen Yunan Ordusunun Aydın ve Çevresinde Yarattığı Tahribat

Gülben MAT…….....695

Millî Mücadele Yıllarında Çeşme ve Çevresinde Rumların Çetecilik ve Eşkıyalık Faaliyetleri

BEŞİNCİ BÖLÜM
BÜYÜK TAARRUZ'UN EKONOMİK VE DEMOGRAFİK YÖNLERİ

Tahir KODAL…….....717

Büyük Taarruz Öncesinde TBMM'nin Gizli Gündeminde Türkiye'nin "Ekonomik-Malî Durumu" ve Askerî Bütçelerin Artırımına Yönelik Atılan Adımlar

Mehmet Ali KARAMAN……759

Büyük Taarruz'da Türk Ordusunun İaşesinin Temini

Okan CEYLAN…….....793

İlk Hedefi Akdeniz Olan Bir Savaş: Büyük Taarruz Meydan Muharebesi Döneminde Batı Anadolu Kırsalında Askerler, Köylüler ve Gündelik Hayat

Ramazan BAŞ…….....820

Milli Mücadele Dönemi Meclis Celse Zabıtlarında Türkiye'nin Nüfus Azlığı Meselesi

Koray ERGİN…….....851

Afyonkarahisar'da Milli Mücadele'nin Demografik Sonuçları

ALTINCI BÖLÜM
BÜYÜK TAARRUZ'DA ULAŞIM VE İLETİŞİM

Nuray ÖZDEMİR TİRYAKİ…….....873

Demiryolları Müdür-i Umumisi Behiç (Erkin) Bey'in Büyük Taarruz Sürecinde Yürüttüğü Faaliyetler

S adiye TUTS AK - Caner YÜCE……..889

Dumlupınar Meydan Muharebesinden İzmir'in Kurtuluşuna Kadar Savaşın Seyrini Bildiren Telgraflar

Turan AKKOYUN…….....924

Büyük Taarruz İletişimi

Gürsoy ŞAHİN…….....939

I. Ordu Telsiz İstasyonu Komutanı Yüzbaşı Şemsettin (Salman) Bey ve Büyük Taarruz'da Haberleşmeyle İlgili İzlenimleri

Gülden YÜREKTÜRK……...962

Başkomutan Meydan Muharebesi'nden İzmir'in Kurtuluşuna; Telgraf Muhaberatı Üzerine Bir Değerlendirme (30 Ağustos 1922-9 Eylül 1922)

YEDİNCİ BÖLÜM
BÜYÜK TAARRUZ'DA PROPAGANDA VE ALGI

Yaşar ÖZÜÇETİN…….....989

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Temelli Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Mesai Arkadaşları Tarafından Atfedilen Muhtelif Vasıflar

Uğur ÜÇÜNCÜ…….1028

Büyük Taarruz'da Beyannameler ve Etkileri

Feyza KURNAZ ŞAHİN……...1048

Büyük Taarruz Sonrasında İngiltere'nin İzmir'deki Dinî ve Ruhanî Müesseselerine Saldırıldığına İlişkin Propagandaları

Muhammet ÖZTÜRK……...1072

Büyük Taarruz'un Kazanılmasında Yunan Askerlerinin Mustafa Kemal Algısının Etkisi

SEKİZİNCİ BÖLÜM

YABANCI ARŞİV VE KAYNAKLARDA BÜYÜK TAARRUZ

S evinç ALİYEVA…….....1097

Sovyet Arşiv Belgeleri Işığında Türk-Yunan Savaşı ve Büyük Taarruz

Cengiz ATLI……..1124

İngiliz Arşiv Belgelerinde Büyük Taarruz

Behçet Kemal YEŞİLBURS A……..1154

1922 Yılı İngiliz Büyükelçilik Raporunda Büyük Taarruz ve Dönemin Olayları

Fatma UYGUR…….....1177

Büyük Taarruz'un Ardından Ortaya Çıkan Çanak(kale) Krizi'nin Türk ve Fransız Meclis Zabıtlarına Yansımaları

CİLT – III

DOKUZUNCU BÖLÜM

ULUSLARARASI ALANDA BÜYÜK TAARRUZ'UN YANSIMALARI

Vladan VİRİYEVİÇ……..1201

Reflection of the Greek Campaign Failure in Anatolia 1920-1922 Years in Diplomacy and the Public of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

Çağla D. TAĞMAT……...1233

Yunanların Gözünden Türk Büyük Taarruzu

Szczepański WOJCIECH…….1249

The Image of the Turkish National Struggle and Atatürk in Selected Views of Polish Historiography

Cavid QASIMOV……..1264

Sovyet Dönemi Azerbaycan Tarihçiliğinde Batı Cephesi ve Büyük Taarruz

Redzep ŠKRİJELJ (Recep ŞKRİYEL)……...1284

Türk Milli Mücadelesi ve Makedonya Türklerinin Durumu (1919-1923)

Ulvi KESER…….....1305

Başkomutan Meydan Muharebesi ve Kıbrıslı Türklerin Verdiği Destek Üzerine Bir Değerlendirme

Yasin COŞKUN…….1349

Büyük Taarruz'un İtilaf Devletleri Arasında Çıkardığı Bir Kriz: Anadolu'daki Türk Millî Hareketine Yardım Meselesi

ONUNCU BÖLÜM
YABANCI BASINDA BÜYÜK TAARRUZ

Çiğdem KILIÇOĞLU CİHANGİR…….1367

Yunan Basınında Büyük Taarruz ve Türk Zaferi

Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ……..1387

Avustralya Basınında Büyük Taarruz

Enes ÖZ……..1405

Büyük Taarruz Sürecinin Yeni Zelanda Kamuoyundaki Yankıları

Mekki ULUDAĞ……...1434

ABD ve İngiltere Gazetelerinde Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi

Yeter MENGEŞ…….1477

Büyük Taarruz Öncesi ve Sonrası Diplomatik Girişimler ile Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Savaşı'nın İtalyan Kamuoyundaki Yansımaları

Gül ÇAKIR……1527

Başkomutan Meydan Muharebesi Öncesi ve Sonrasında Türk Basınına Yansıyan Yunan Menşeli Haberler

Kemal ÖZDEN……..1565

Paris Şark Konferansı'ndan Büyük Taarruz'a Uzanan Sürecin Alman Basınındaki Yansıması

Sezen KILIÇ……..1603

Avusturyalı Diplomatların Büyük Taarruz ve Sonrası Yaşanan Gelişmelere Dair Değerlendirmeleri

ONBİRİNCİ BÖLÜM
BÜYÜK TAARRUZ VE İÇ GELİŞMELER

Şaban ORTAK……..1635

Büyük Zaferin İç Politikadaki Sonuçlarından Saltanatın Kaldırılması

Oktay BOZAN……...1681

Başkumandanlık Meydan Muharebesinin Diyarbakır'daki Yankıları

Recep ÇELİK……1696

Hilal-i Ahmer'in (Türk Kızılayı'nın) Milli Mücadele'de Yapmış Olduğu Çalışmalar

Yusuf Cihat ZORBACI……....1710

1920-1923 Yılları Arasında Mecliste Türk, Türklük, Türkçülük Konuşmaları

ONİKİNCİ BÖLÜM
HATIRATLARDA BÜYÜK TAARRUZ

Suat AKGÜL…….....1735

Harp Tarihi Dairesi'nin Büyük Taarruz Komutanlarının Hatıralarını Toplama Çalışması

Hasan BABACAN…….....1758

Cavid Bey'in Anılarında Büyük Taarruz ve İstanbul'daki Yansımaları

Yenal ÜNAL…….....1775

Muhalif Aydın Refik Halit Karay'ın Kaleminden 1922 Yılı Türkiye'sinin İzini Sürmek

Murat KAYA…….....1811

İzmirli Mahmud Hıfzı'nın Anılarında Büyük Taarruz

CİLT – IV

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİYOGRAFİLER

Fahri KILIÇ……..1827

Başvekil Rauf (Orbay) Bey'in Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Sırasında Yürüttüğü Faaliyetler

Sadık SARISAMAN……..1848

Büyük Taarruz Kahramanlarından Afyonkarahisarlı Mehmet Şükrü Ayyıldız

Ali SARIKOYUNCU……1877

Başkomutan Tarafından Ödüllendirilen Bir Din Adamı: Müderris Abdullah Azmi Efendi (Akşit)

F.Rezzan ÜNALP……..1901

Büyük Taarruz'un Kahraman Havacıları: Cephe Tayyare Bölüğü Komutanı (Şehit Pilot Binbaşı) Fazıl Bey

Yücel YİĞİT……..1919

Esir Kampından Nakliye Taburuna: Afyonlu Komiser Muavini Mehmet Fakir (Pulat) Efendi

Olcay ÖZKAYA……1942

Türk Matbuatından Münevver Bir Kalem: Hakkı Tarık Us ve Milli Mücadele Yazıları

Celil BOZKURT…….....1964

Yüzellilik Aziz Nuri Bey'in II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele Faaliyetleri: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Sunduğu Mektup Üzerinden Bazı Tespitler

Selami KURT…….....1984

Adını Anıtkaya (Eğret) Şehitliğine Altın Harflerle Yazdıran Türk Süvarisi: Binbaşı Galip ve Silah Arkadaşları

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SİNEMA VE GÖRSEL KAYNAKLARDA BÜYÜK TAARRUZ

İ. Arda ODABAŞI…….....2015

Savaşın ve Zaferin Görselleşmesi: Sinematografta Büyük Taarruz

Gazi DOĞAN…….....2038

Türk ve Yunan Sinemasında Büyük Taarruz ve Sonuçları

Kemal ARI…….....2065

1923 Yılında Yayınlanan "Mehmet'in Hikayesi" Kartpostalları Serisinde Büyük Taarruz ve Sonrası

Zafer GÖLEN…….....2078

Filatelik Malzemede Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi

Eminalp MALKOÇ……...2112

Atatürk ve İnönü Dönemi Türk Basınında 30 Ağustos Zafer Bayramı Kutlamalarının Görselleri Üzerine Bir Değerlendirme

Hadiye YILMAZ ODABAŞI……2182

30 Ağustos Zafer Bayramı'nın Basın Görsellerindeki İmaj Değişimi (1950-1970)

Şahin ÇILGIN…….....2217

100. Yılda Başkomutan Tarihi Milli Park Müdürlüğü

ONBEŞİNCİ BÖLÜM
GÖRSEL SANATLARDA BÜYÜK TAARRUZ

Esma İGÜS…….....2241

Milli Mücadelenin Plastik Sanatlara Yansıyan Estetik Dili ve İkonografik Çözümlemesi

Fevzi Nuri KARA…….....2266

Milli Mücadele Dönemi Sosyal, Siyasal Olgular ve Türk Resmine Yansımaları

Mehmet Akif AĞTAŞ……...2301

Büyük Taarruz Hazırlıkları ve Savaş Planlarının İnfografik Tasarımlar İle Yeniden Yorumlanması

ONALTINCI BÖLÜM

BÜYÜK TAARRUZ KUTLAMALARI

Fevzi ÇAKMAK……2335

Cumhuriyet Hükümetlerinin 30 Ağustos Zafer Bayramı Kutlama Törenlerine Yönelik Tutum ve Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi

Şule Sevinç KİŞİ……2365

Mustafa Kemal Paşa İçin Büyük Taarruz'un Anlamı ve 30 Ağustos 1924'te Dumlupınar 'Şehit Asker Anıtı'nı Törenle Açması

Barış METİN…….2428

Türk Basınının Anlatımıyla 30 Ağustos Zaferinin Yirmi Yıllık Süreci

İbrahim BAŞ……..2438

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Savaşının 50. Yıl Dönümünde Düzenlenen Kutlama Törenlerinde Afyon Valiliği, İstanbul Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu İş Birliği

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİYOGRAFİLER

Başvekil Rauf Bey'in Büyük Taarruz Sırasında Yürüttüğü Faaliyetler

Fahri KILIÇ[*]

GİRİŞ

Büyük Taarruz sırasında Başvekil olan Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, 1880 yılında İstanbul'da doğmuş, babası Mehmet Muzaffer Paşa, annesi Rüveyda Hanım'dır. Rauf Bey, ilkokulu İstanbul Cibali'de, ortaokulu Trablus Askerî Rüştiyesinde, liseyi Heybeliada Bahriye İdadisinde okumuştur. Ardından girdiği Deniz Harp Okulu'ndan mezun olmuş, 9 Nisan 1901'de üsteğmenliğe, 23 Nisan 1904'te yüzbaşı rütbesine yükselmiştir. Rauf Bey, İngilizcesinin iyi olması nedeniyle Bucknam Paşa'nın tercüman ve yardımcılığına atanmıştır. Bucknam Paşa ile 1905'te deniz altı gemilerini incelemek için önce İngiltere'ye, daha sonra da Amerika'ya gönderilmiştir. Ardından 28 Ekim 1906'da Almanya'ya gönderilmiş, gemicilik bilgi ve tecrübelerini daha da ilerletmiş, 8 Ocak 1907'de ön yüzbaşılığa terfi etmiştir. Hamidiye Kruvazörü komutanlığına atandıktan sonra 7 Ağustos 1909'da kıdemli yüzbaşı olmuş, 1911 Osmanlı-İtalya Savaşı'nda Trablusgarp savaşında görev almıştır. Balkan Savaşları sırasında Hamidiye Kruvazörü ile Karadeniz ve Akdeniz'de yaptığı akınlarıyla tanınmıştır.[1]

Rauf Bey 1914'te İngiltere'de inşa edilen Sultan Osman Zırhlısının komutanlığına atanmıştır. Ancak İngiltere'nin, I. Dünya Savaşı'nın başlamasını bahane ederek gemiyi teslim etmemesi üzerine İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında firkateyn kaptanlığına (yarbay) terfi etmiştir. Buradan da Bahriye Erkân-ı Harbiye Reisliğine tayin edilmiştir. Ardından da 28 Eylül 1917'de kalyon kaptanlığına (albaylığa) yükselmiştir. Brest Litovsk Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti'ni temsil etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sonunda, Talat Paşa kabinesinin istifa etmesiyle, 14 Ekim 1918'te yeni kurulan Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Bahriye Nâzırlığına getirilmiştir. Osmanlı heyetinin başkanı olarak 30 Ekim 1918 tarihinde, Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Ancak antlaşma

[*] Doç.Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

[1] Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919- 1923*, C. III, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1994, s.879-882.

metnine aykırı olarak müttefik kuvvetlerin Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlaması üzerine askerî ve siyasî tüm görevlerinden istifa etmiştir.[2]

Mütareke döneminde Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey (Okyar) ile hareket etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinin ardından da Anadolu'ya geçip Milli Mücadele hareketinin içinde yer almıştır. Önce Mustafa Kemal Paşa'nın hazırladığı Amasya Genelgesi'ni imzalamıştır. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa ile Erzurum'a giderek, Erzurum Kongresi'ne katılmıştır. Kongrede Mustafa Kemal Paşa başkanlığına, Rauf Bey de başkan yardımcılığına seçilmiştir. Sivas Kongresi'nde de Mustafa Kemal Paşanın başkan yardımcılığına getirilmiştir. Aynı zamanda Sivas Milletvekili olarak seçilmiştir. Son defa toplanacak olan Osmanlı Mebusan Meclisinde "Felâh-ı Vatan" grubunu kurmuştur. Bu grubun öncülüğünde hazırlanan Misâk-ı Milli kararlarının benimsenmesine liderlik etmiştir. Bu gelişme üzerine İngilizler, 16 Mart 1920'de Meclis-i Mebusan'ı işgal etmiş, Rauf Beyi de tutuklayarak Malta adasına sürgüne göndermiştir.[3] Rauf Bey, yirmi ay süren sürgün hayatının sona ermesinin ardından 13 Kasım 1921'de Ankara'ya dönmüş, Sivas milletvekili sıfatı ile Büyük Millet Meclisi'ne katılmıştır. Milletvekilliğinin yanı sıra Müdafaa-i Hukuk Grubu İkinci Başkanlığı görevine getirilmiştir. Millî Mücadele'nin en zor döneminde yaklaşık iki ay Nafia Vekili, dört buçuk ay Meclis Başkanı Vekili, bir yıl da Başvekil olarak görev yapmıştır.[4]

1. Hüseyin Rauf (Orbay) Beyin Başvekil Seçilmesi

Balkan Savaşları'nda yapmış olduğu akıncı harekâtıyla "Hamidiye Kahramanı" olarak anılan Rauf Bey Denizcilik tarihimizin en önemli isimlerinden birisidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın hem Meclis başkanı olması hem de Heyet-i Vekile başkanı olması ve başkumandanlık yasası ile meclise ait olan kanun yapma yetkisini elde etmesine, vekil seçimlerinde aday göstermesine İkinci Grup milletvekilleri karşı çıkmışlardır. Muhalif milletvekillerinin Başta Hüseyin Avni Bey, Selahattin (Köseoğlu) ve

[2] Süleyman Ataseven, "Başvekil Rauf Orbay", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, 75. Yıl Özel Sayısı, 1998, s. 229, 230.

[3] TBMM Rauf Orbay, *Tercüme-i Hal Varakası*

[4] İlhan Haçin, "Hüseyin Rauf Orbay ve I. TBMM'deki Faaliyetleri (1920- 1923)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C. 12, S. 23, 2016, s.11, ss.53-88.

Kara Vasıf Bey gibi mebusların içinde bulunduğu muhalifler, 1922 yılının başlarında oluşmaya başlamıştır.[5] İkinci Grup olarak adlandırılan muhalif milletvekilleri Sakarya Savaşından sonra ordunun bir türlü harekete geçirilemediğini, savaşlardan gelen bezginliğin giderilemediğini ve Yunanların hala Anadolu'dan sökülüp atılamadığını, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanlığı yüzünden asıl görevine odaklanamadığını ileri sürmüşlerdir. Özellikle Büyük Taarruz öncesi Başkomutanlık süresinin üç ay daha uzatılması için yapılan meclis müzakerelerinde muhalefetin bu eleştirileri sıkça dile getirilmiştir.[6]

Birinci Grup olarak da bilinen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, Meclis'te bir iktidar grubu oluşturmak amacıyla 10 Mayıs 192'de kurulmuş, ilk başkanlığına Mustafa Kemal Paşa, başkan vekilliklerine ise Şeref ve Abdullah Azmi Beyler getirilmişlerdir. Buna karşılık İkinci Grup Kasım-Aralık 1921'de kurulmuştur. Rauf Bey'in Malta'dan dönüşüyle daha da güçlenen bu grup; bir grup muhalefetinde bulunmuş olup iktidar amacı gütmemiş, duyarlı olduğu konularda meclis tartışmaları belirlemiştir. Daha çok tek kişi sultasına karşı hukukun üstünlüğünü esas alan bir yönetim anlayışını savunmuşlardır.[7]

Rauf Bey'in hem Birinci Grup hem de İkinci Grup ve dolayısıyla Millet Meclisi'ndeki ağırlığını göz önünde bulunduran Ali Fethi Bey (Okyar), Mustafa Kemal Paşa'ya Rauf Beyin Başvekil olması yolunda tavsiyede bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa da bu fikri benimseyerek uygulamaya koymuş Rauf Bey'in başvekilliğinin yolunu açmıştır.[8] Mustafa Kemal Paşa, bu dönemde ülkenin kurtulması ve yeniden yaratılması için muhalefetle savaşa girişmeyi erken bulmuş, Birinci ve İkinci Grup arasında bir denge kurmak için Rauf Bey'in Başvekilliğini desteklemiştir.

Bu amaçla TBMM'de 8 Temmuz 1922 tarih ve 244 sayılı "*İcra Vekillerinin Sûreti İntihâbına Dâir Kanun*" çıkartılmıştır. Kanunla Heyet-i Vekile Reisi ve vekillerin doğrudan meclis tarafından

[5] İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.212.

[6] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk,* Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 430,

[7] Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.391-394.

[8] Mustafa Alkan, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr /bilgi/huseyin-rauf-orbay-1880-1964/.

seçilmesine karar verilmiştir.[9] Yeni seçim kanunun kabul edilmesiyle görevde bulunan başkanlığını Fevzi (Çakmak) Paşa'nın yaptığı İcra Vekilleri Heyeti istifa etmiştir. Bunun üzerine 11 Temmuz günü Darülmuallimin Konferans Salonu'nda Müdafaa-i Hukuk Grubu, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında olağanüstü bir toplantı yaparak yeni kabineyi Rauf Bey'in kurmasına karar vermiştir.[10] Ancak Rauf Bey bu konuda çekimser kalmış, ikna olmaya gereksinim duymuştur. Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'le meclis odasında bir görüşme yapmıştır. Görüşmede Mustafa Kemal Paşa'nın vermiş olduğu güvencelerden sonra Rauf Bey ikna olmuş, görevi üstlenmeye kabul etmiştir.

Rauf Bey TBMM tarafından 12 Temmuz 1922 tarihinde yapılan oylamada Meclis'te bulunan 204 milletvekilinin iki çekimser oyuna karşı 197 kabul oyuyla Başvekil seçilmiştir. Yeni Başvekil seçimin ardından yaptığı teşekkür konuşmanın ardından kabinenin diğer vekillerinin seçilmesine geçilmiştir.[11]

Başvekilliği 12 Temmuz 1922 tarihinden 4 Ağustos 1923 tarihine kadar sürdürecek olan Rauf Bey'in riyasetindeki vekiller aldıkları oylarla beraber şu isimlerden oluşmuştur: Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaleti Kozan Mebusu Fevzi Paşa (200), Müdafaa-i Milliye Vekaleti Karesi Mebusu Kazım Paşa (105), Adliye Vekaleti İstanbul Mebusu Celalettin Arif Bey(105), Maliye Vekaleti Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey(179), Hariciye Vekaleti Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey(198), İktisat Vekaleti İzmir Mebusu Mahmut Bey(179), Şer'iyye Vekaleti Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi(l86), Nafia Vekaleti Saruhan Mebusu Reşat Bey(99), Sıhhiye Vekaleti Bolu Mebusu Dr. Fuat Bey (129), Maarif Vekaleti Karesi Mebusu Vehbi Bey (193)'dir.[12] İzinli olarak iki aylığına Avrupa'ya gitmiş olan Dahiliye Vekili Fethi Bey'e vekalet etmek üzere önceki gün yeni usule göre Ata Bey (160) oy alarak seçildiğinden Dahiliye Vekili için yeniden seçim yapılmamıştır. Sıhhiye Vekaletine de 5 Mayıs'tan beri izinli olarak Moskova'da

[9] *TBMM Zabıt Ceridesi*, 8 Temmuz 1338/1922, Devre:1, C. XXI, İçtima:3, s.338-340

[10] Atatürk, *age.*, s. 449

[11] *TBMM Zabıt Ceridesi*, 12 Temmuz 1338/1922, Devre:1, C. XXI, İçtima:3, s.359.

[12] Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Truva Yayınları, İstanbul 2004, s.389-390.

bulunan Dr. Rıza Nur Bey'in yerine vekaleten Dr. Fuad Bey seçilmiştir. Bu arada Rauf Bey, Başvekilliği sırasında tedavi için İtalya'ya giden Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in yerine 14 Ağustos 1922'de yapılan seçimde 173 oy alarak üç ay süreyle Hariciye Vekilliğine de vekalet etmiştir. Daha önce Fevzi Paşanın cepheye gitmesi ile vekaletini bıraktığı Kazım Paşanın da cepheye gitmesiyle Rauf Bey Büyük Taarruz sona erinceye kadar vekalet etmiştir.[13] Bu arada Rauf Bey, Heyet-i Vekile Reisi olunca, Meclis İkinci başkanlığından ayrılmış, yapılan seçimlerde, Meclis İkinci Başkanlığı'na Dr. Adnan Bey (Adıvar) 124 oyla seçilmiştir.[14]

2. Başvekil Rauf Bey'in Büyük Taarruz Sırasında Yürüttüğü Faaliyetler

Rauf Bey'in Başvekaletine mecliste ittifakla destek verilirken, İngiliz hükümet çevreleri de olumlu karşılamış, Hatta Belçika'nın İstanbul Elçisi De Welle İngilizlerin, Kemal Paşa'yı işbaşından uzaklaştırmak için Rauf Bey'in etrafında teşekkül edecek bir iradeye bel bağladıklarını hükümetine raporunda bildirmiştir. İstanbul Hükümeti çevreleri ise Peyam-ı Sabah gazetesi aracılığıyla "Rauf Bey paşalığa terfi etti" yorumuyla alaycı bir dille yaklaşmıştır. Rauf Bey'in Başvekilliği 1908'den beri hürriyet bayramı olarak kutlanan ilan yıldönümüne 23 Temmuz'a rastlamıştır. İlk milli bayram günü olan 1908 II. Meşrutiyet'in yıldönümü, Diyarbakır, Muş, Sivas, Trabzon, Bolu, Urfa, Silifke, Çorum, Konya, Zonguldak, Kars, Sinop, İnebolu, Adana ve diğer birçok yerde törenlerle kutlanmış, kutlamalara Rauf Bey de katılmıştır.[15]

Rauf Bey'in Başvekilliğinin ilk günlerinde Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından Misâk-ı Millî esasları hiç dokunulmadan aynen kabul edilmiş, komünist propagandasının yapılması yasaklanmıştır.[16] Başvekil sıfatıyla ilk defa Rauf Bey Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yıllık kongresine katılmış ve açılışını yapmıştır. Ayrıca Ankara'da Rus Elçilik binasında çıkmış olan

[13] T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No: 30.18.1.1 / Yer No: 5.22.9.

[14] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s.542.

[15] Osman Selim Kocahanoğlu, *Atatürk Rauf Orbay Kavgası, Millî Mücadele Sonrası*, Temel Yayınları, İstanbul 2012, s.299.

[16] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1989, s.185.

yangının söndürme çalışmalarına Mustafa Kemal Paşa ile müdahale etmişlerdir. Yangında herhangi bir can kaybı yaşanmamış olmakla birlikte 30 kadar ev, bir camii yanmıştır. Bu günlerde bir başka gelişme de Ermeni suikastçılar tarafından Tiflis'te Cemal Paşa'nın yaverleri ile katledilmesi olmuştur.[17] Rauf Bey şehit cenazelerinin Erzurum'a naklini ve defnini gerçekleştirmesi için Kazım Karabekir Paşa'yı görevlendirmiştir.[18]

Rauf Bey Başvekil olduktan sonra İkinci Grup ile Birinci Grup arasındaki anlaşmazlıklara uzlaşma çareleri aramış arabuluculuk yapmaya çalışmış, Meclis'in milli dava etrafında birleşmesi için uğraşmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa. Refet Paşa'nın Keçiören'deki köşkünde bir toplantı düzenlemiştir. 19 Temmuz 1922'de yapılan toplantıda, milletvekillerinin Mustafa Kemal Paşa'nın saltanatın ve hilafetin kaldırılacağı düşüncesine sahip olduklarını, bu konuda kamuoyunun sahip olduğu endişenin bir an önce giderilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.[19]

Rauf Bey'in muhalif grupların Mustafa Kemal Paşa'ya direnişini önlemek için tavsiye nitelikli düzenlemiş olduğu bu toplantının sabahında 20 Temmuz 1922 tarihinde TBMM'de Başkumandanlık Kanunu'nun uzatılması görüşülmeye başlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa kürsüye müşir üniformasıyla çıkmış, muhalif milletvekillerini de etkileyen duygu dolu bir konuşma yapmıştır.[20] Konuşmanın ardından herhangi bir muhalif ses çıkmamış, Başkumandanlık Kanunu oy birliğiyle TBMM'de kabul edilmiş, zaferin sonuna kadar da süresiz olarak uzatılmıştır.[21]

Meclis'te, Başkomutanlık yasasının süresiz olarak uzatılmasından sonra ordunun ihtiyaçları, eksiklikleri büyük gizlilik içinde tamamlanmaya devam edilmiştir. Öncelikle ordunun silahlı gücünün artırılmasına çalışılmış, bunun için Anadolu'daki imkanlar zorlanmış, İstanbul'daki depolardan silah ve cephane kaçırılmış, bazı batılı ülkelerinden silah, cephane ve malzeme satın alınmış, yeni silahları kullanmaları için erler eğitilmiştir. Eğitime önem verilmiş,

[17] Mustafa Kırışman, "Enver, Talat ve Cemal Paşaların Öldürülmelerinin Fransız Basınına Yansımaları", *Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, S. 9, Yaz 2021, s.493.

[18] Orbay, *age.*, s.393.

[19] Atatürk, *age.,* s.463

[20] *TBMM ZC*, 20 Temmuz 1338/1922, Devre:1, C. XXI, İçtima:3, s.430-431

[21] *TBMM ZC*, 20 Temmuz 1338/1922, Devre:1, C. XXI, İçtima:3, s.451-457

subay ve erler için çeşitli kurslar açılmış, konferanslar düzenlenmiş ve Konya'da topçu ve nalbant kursları açılmıştır. Ordunun savaş gücünü üst düzeyde tutacak etkinlikler düzenlenmiş, tatbikatlar yapılmış, en alttan en üst rütbeliye kadar subaylara muhtelif zamanlarda ek zam ve ikramiyeler verilerek moraller artırılmıştır.[22] Mustafa Kemal Paşa bu dönemde yürütülen hazırlıkları yerinde görmek için sık sık cepheye ziyaretlerde bulunmuş, yapılanları yerinde izlemiştir. Mustafa Kemal Paşa 2 Nisan 1922'de cepheye yaptığı ziyarete Azerbaycan ve Sovyetler Birliğinin Büyükelçilerini de davet etmiştir. Sefirlerle birlikte Akşehir'deki askeri birlikleri denetlemiş, Konya Nalbant Mektebinde mezuniyet törenine de katılmıştır.[23]

Mustafa Kemal Paşa, 16 Haziran 1922'de Büyük Taarruz 'un yapılması kararını vermiş, bu arada komuta kademesinde önemli bir değişikliğe gitmiştir. Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşayı 18 Haziran 1922 tarihinde görevinden alarak yerine Ali Fuat ve Refet Paşa'nın kabul etmemesi üzerine Nurettin Paşa'yı getirmiştir.[24] Temmuz ve Ağustos aylarında Batı Cephesi Karargâhına ziyaretlerini artırmıştır. Erkan-ı Harbiye Vekili ve Müdafaa-i Milliye Vekili ile Batı Cephesi Kumandanı ve ordu kumandanlarıyla yaptığı görüşmelerle SAD Taarruz Planına son şeklini vermişlerdir.[25] (Sad rumuzu Arap alfabesindeki sad harfi birliklerin Sandıklı da toplanması esasına dayalı planı ifade etmek için isimlendirilmiştir)

Ancak uzayan hazırlık süreci mecliste ve kamuoyunda tartışmaların artmasına yol açmıştır. Buna rağmen İsmet ve Fevzi Paşalar hazırlıklar tamamlanmadan taarruza geçmek istememişlerdir. Herhangi bir başarısızlıkta yaşanabilecek felaketi tüm benliğinde hisseden ve gerginlikleri had safhaya ulaşan ordu komutanlarına Başvekil Rauf Bey, Ali Fuat Paşa başkanlığında içinde Mehmet Akif Beyin de bulunduğu bir heyet göndermiştir. Milletin meclisin hükümetin desteğini sunup askerin Kurban Bayramı'nı tebrik edip moral vermek üzere cepheye gönderilen heyetle yapılan görüşmeyi

---

[22] *Türk İstiklal Harbi,* C. II, 2.k, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.11.

[23] Fahri Kılıç, "Büyük Taarruz Öncesi Açılan Nalbant Mektebi", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele Ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Uşak 2012, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s.913, ss. 902-918.

[24] Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaşı, 1912 -1922 ve Sonrası, Görüp Geçirdiklerim,* İnsel Yayınları, İstanbul 1970, s.320.

[25] Ayfer Özçelik, *Büyük Taarruza Hazırlık (Sad Taarruz Planı Tasarısı) Büyük Taarruz*, 70'inci Yıl Armağanı, Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi*,* Ankara 1992, s.97.

İsmet Paşa günlüklerine şu sözcüklerle ifade etmiştir: "… *gece yarısına kadar oturduk… Ali Fuat Rauf Bey'den haber getirdi, selam getirdi, sevgiler getirdi, İsmet Paşa neden bu kadar ısrar ediyor, inat ediyor, sor anla, bakalım diye tembih etmiş*…"[26] anlaşılan o ki İsmet Paşa'nın bilinen ünlü temkinliliğine hükümet başkanı da saygı duymakta, aldığı kararı sorgulamaya çekinmekte, ortak dostları aracılığıyla bir Başvekil olarak değil de arkadaş olarak öğrenmeye çalışmaktadır.

Taarruz büyük bir gizlilik içerisinde sürdürülmeye devam edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Erkan-ı Umumiye Reisi Fevzi Paşa ile Konya'ya gidip komutanlarla son bir görüşme daha yapmıştır. Ardından da 4 Ağustos'ta Ankara'ya dönüp İcra Vekilleri Heyeti'nin toplantısına katılıp hazırlıklar hakkında bilgi vermiş ve taarruz için ordunun hazır olduğunu bildirip hükümetin onayını istemiştir. [27]

Hükümetin onay vermesi sonucu bir yıldan beri sürdürülen hazırlıklardan sonra Mustafa Kemal Paşa, 17/18 Ağustos gecesi gizlice cepheye gitmiştir. Ankara'dan otomobille Konya'ya gelmiş, geceyi Demiryolları Genel Müdürü Behiç (Erkin) Bey'in evinde geçirmiştir.[28] Yaveri Cevat Abbas Bey'i Ankara'da bırakıp kendisinin de Ankara'daymış gibi hareket edilmesini taarruzun yapılmasından birkaç gün önce Anadolu'nun dış dünya ile haberleşmesinin de kesilmesini ve gizliliğe özen gösterilmesini istemiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda Rauf Bey 23 Ağustos 1922 Çarşamba günü bir basın toplantısı düzenlemiştir. Gazetecilerle yapılan toplantıda Taarruz hazırlıkları hakkında gazetecilere herhangi bir bilgi vermemiş, ülkenin, ulusun ve İslam aleminin geleceğine dair dilek ve temennilerde bulunmuştur. Rauf Bey anılarında Başvekil olarak düzenlediği bu ilk basın toplantısının gazetelere nasıl yansıdığını şu sözlerle nakletmektedir: "*Bugün muharremin birinci günü 1340 Hicri yılından 1341 yılına geçiyoruz. Bu yılın memleketimiz ve bütün vatandaşlarımızla İslam alemi için kurtuluş ve refah ile kapanmasını temenni ve Cenab-ı Hak'tan ordumuza tam bir zafer ihsanını niyaz ederiz."*[29]

---

[26] İsmet İnönü, *Defterler,* C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.35.

[27] Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı,* Başbakanlık Basımevi Ankara 1971, s.403-408.

[28] Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1988, s. 201.

[29] Orbay, *a.g.e,* s.392.

Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa 25/26 gecesi icra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e 26 Ağustos Cumartesi günü taarruzun başlayacağını şifreli bir telgrafla bildirmiştir.[30] Nihayet tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra 26 Ağustos 1922 günü Büyük Taarruz başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa savaşın tüm safahatı hakkında her gün düzenli olarak başvekil Rauf Bey'i gönderdiği telgraflarla bilgilendirmiştir. Rauf Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın aktardığı bilgileri önce Meclis'e sonra da kamuoyuna aktarmıştır. [31]

Büyük Taarruz başladıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'e ilk zafer haberini ordunun Afyon'un güney tepelerinde başlayıp muvaffakiyetle ilerlediğini bildiren bir telgraf ile göndermiştir.[32] Bunun üzerine Rauf Bey bu telgrafı Meclis'te milletvekillerine okumuştur. Ardından da bir tezkere yayınlayarak taarruzun başladığını halka ve memurlara şu şekilde duyurmuştur*: "Bugün sabahtan itibaren garp cephesinde muharebe başlamıştır. Kahraman ordularımız namus ve istiklal-i vatanı kurtarmaktan ibaret olan ulvi vazifeyi ifa etmek için tevfikat-ı süphaniyeye istinaden tekmil cephede cani ve müstevli düşmanla çarpışmaktadır. Hadise bu sabah Büyük Millet Meclisine arz edilmiş ve Meclis-i Umumi Heyeti millettin emellerinden mülhem olarak ordularımızın muzafferiyetini Cenab-ı Hayrünnasirin'den niyaz eylemiştir." Milli cidalin iptidasından beri kati zaferin istihsali için mukadder olan mesut günler inşallah artık yaklaşmıştır. Bütün kumandanları, zabitleri ve neferleriyle ordularımız ve kardeşlerimizden mürekkep bir şahamet manzumesi olan ve beşer tarihi muvacehesinden en lekesiz, en mukaddes bir davanın tahakkuku uğrunda fisebilillah kanını akıtan ordumuz için, Nusret-i ilahiyeyi tazarru edelim ve mübarek mabetlerimizde kemal-i huşu ve ihlas ile muvaffakiyet niyaz eyleyelim. Bütün memurlar ve fedakar halkımızın ordularımıza maddeten ve manen yardım eyleyerek milli mücahededen nasibedar-ı mefharet olmalarını rica ederim efendim."*[33]

Taarruzun ikinci günü Afyon kurtarılmış, Yunan ordusu güneyden etrafı sarılarak bozguna uğratılmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Başvekil Rauf Bey'e şu telgrafı göndermiştir:

---

[30] BCA, 030.10.0.0/54.355.7.

[31] *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre:1, C 3, Celse:2 26.8.1338(1922) s. 710-711, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1985.

[32] *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*-IV, 26 Ağustos 1922, s.470.

[33] *TBMM Zabıt Ceridesi*, 26.8.1339, Devre 1, C. 22, İçtima Senesi: 3, s.369.

"*Düşmanın kaybı çok. Bizimki pek az. Askerlerimiz sevinçlidir. Yorulmak bilmiyorlar. Bu gece Karahisar'dayım. Halk şenlik yapıyor. Başkomutanlık ve Batı Cephesi karargahları Afyon'a taşındı.*"[34] Bu telgrafın ardından elde edilen ilk iki gündeki başarılar üzerine 28 Ağustos 1922'de Başvekil Rauf Bey hükümet adına, Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa'ya *"Zafer-i katînin istihsali için harekete gelen necip ve ulvi ordumuzun iki gün zarfındaki ilk muzafferiyet-i kahramanânesi minnettar eyledi. Harekât-ı müteakibenin inkişâfat-ı mesûdesi için İrade-i samedaniyenin tecellisini niyaz eder ve Heyet-i Vekileyi teşkil eden tekmil arkadaşlarımızla beraber zât-ı samîlerine arz-ı tebrikat eylerim efendim."*[35] Sözlerinden oluşan bir kutlama telgrafı göndermiştir.

Savaşın beşinci gününde 30 Ağustos'ta Aslıhanlar ve Dumlupınar mevkiinde Yunan ordusu çember altına alınarak tümenleri tamamen yok edilmiş, düşman kuvvetleri büyük bir bozguna uğratılmıştır. Yunanlılar İzmir'e doğru kaçmaya başlamış, Başkomutan Meydan Muharebesi kesin bir zaferle sonuçlanmıştır.[36] Bu başarı üzerine Mustafa Kemal Paşa, 1 Eylül 1922 tarihli telgrafında ordulara gönderdiği "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir ileri!' emriyle ilerleyişe devam edilmesini istemiştir.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa Başvekil Rauf Bey'e bir telgraf daha çekerek Kütahya'nın ele geçildiğini şu sözlerle bildirmiştir: *Kütahya'da saldırımıza uğrayan düşman fırkası, bir hayli zayiat verdikten sonra perişan bir halde Gediz yönüne atıldı. Ağırlıklarını ve iki yüzü aşkın esir bıraktı. Bugün çeşitli rütbelerden yüz subay ve bin erden meydana gelen esir kafilelerinin geçtiğini gördüm. Uşak ve Eskişehir'in düşüşü haberini bekliyorum*.[37]

Mustafa Kemal Paşa 3 Eylül Pazar günü Rauf Bey'e gönderdiği telgrafta da Eskişehir ve Uşak'ın ele geçirildiğini şu sözlerle bildirmiştir: "*Birliklerimiz Eskişehir'e girmiştir. Düşman Uşak doğusunda yakalanarak savaşa mecbur edildi. Burada mağlup edilen düşman Alaşehir yönünde takip edilmektedir. Uşak 1/2 Eylül gecesi işgal edildi. Bu akşam Uşak'ta bulunacağım.*[38]

---

[34] *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1922.
[35] BCA, 30.10/54.355.4.
[36] İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s.19-39.
[37] *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*-IV, s.474.
[38] *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*-IV, s.474.

2 Eylül 1922 de Uşak'a girildiği gün Yunan Kumandanı Trikopis esir alınmış, generalle birlikte cephanelerin de ele geçirildiği 4 Eylül 1922'de bir telgraf ile neşr olunmayacaktır notu düşülerek Rauf Bey'e bildirilmiştir.[39] 9 Eylül'de İzmir ve Bursa'nın alınması ile taarruz hedefi tamamlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, İzmir ve Bursa'nın alınması üzerine, Yunan ordularının bozguna uğratıldığına, dört yüz kilometrelik fasılasız takibat yaptıklarına ve düşmanın arkalarına bakmadan kaçtıklarına ve milletin kurtuluş zaferini tebrik ettiğine dair bir beyanname yayınlamıştır.[40]

3. Büyük Taarruz Sırasında Yapılan Kutlamalar ve Yardım Faaliyetleri

Büyük Taarruzun zaferle sonuçlanmasının ardından birçok yerde zafer kutlamaları yapılmıştır. Bunlardan en dikkat çeken kutlamalardan birisi olan Ankara'daki kutlamalar 1 Eylül tarihinde Hacı Bayram Camiinde Cuma namazı kılınarak başlanılmış, zaferin devamı için dualar okunmuştur. Ardından Başvekil Rauf Bey'in de yer aldığı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin önündeki kutlamalara hükümet üyeleri, milletvekilleri ve kalabalık bir halk topluluğu katılmıştır.[41]

Ankara'da ikinci büyük kutlama Bursa'nın kurtuluşu nedeniyle yapılmıştır. 12 Eylül'de Bursa'nın kurtarıldığı haberinin alınması üzerine halk meclis önünde toplanmaya başlamıştır. O gün öğleden sonra resmî tatil ilan edilmiş, kutlamalara halkın yanı sıra Başvekil Rauf Bey ve tüm kabine üyeleri, milletvekilleri, Rus sefiri Aralof, Afgan sefiri Sultan Ahmet Han, İran sefiri Mümtazüddevle ve Fransız temsilcisi Moigin de katılmıştır.[42]

Ayrıca zaferin ortaya çıkmaya başlamasının ardından başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Ordu Kumandanları ve Başvekil Rauf Bey'e birçok yerden tebrik telgrafları göndermişlerdir.[43] Örneğin Hindistan Hilafet Komitesi'nin gönderdiği kutlama yazısı okunmuş. Başvekil Rauf Bey, "*Hindistan'daki din kardeşlerimiz, bizim üzüntü ve sevinçlerimizi adım adım izliyorlar. Bize felaketli günlerimizde*

[39] *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*-IV, s.480.
[40] *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*-IV, s.489.
[41] *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1922.
[42] *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Eylül 1922.
[43] Sadık Sarısaman-Uğur Üçüncü, "Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz", *Tarih Okulu Dergisi,* 2016, s.272.

manevi en büyük hizmeti gösterdiler" diye cevap vermiştir. Bir diğer kutlama mesajı da Moskova Rus Federatif Sosyalist Cumhuriyet Hükümetleri adına Harbiye Komiseri Karahan'dan gelmiştir. Başvekil Rauf Bey de verdiği cevapta müşkül günlerde dost eli uzatan Rusya'nın tebriklerini almaktan mutluluk duyduğunu belirtmiştir.[44]

Büyük Taarruzu ve elde edilen zaferleri yakından takip eden Azerbaycan'ın Ankara sefiri İbrahim Abilov da yapılan kutlamalara katılmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ziyaret ederek Başvekil Rauf Bey'i tebrik etmiştir. Millî Mücadele döneminde Rusya Türkiye'ye siyasi ve ekonomik desteğini esirgememiş, Ankara'daki sefiri Aralof aracılığıyla özellikle Büyük Taarruz sürecinde fazlasıyla göstermiştir. Arolof, Türk zaferlerinin Ankara'daki kutlamalarına bizzat katılarak Türklerin sevinçlerine ortak olmuştur.[45] Büyük Taarruz sürecinde Afganistan ile Türkiye arasındaki iyi ilişkilerin kurulmasında Ankara elçisi Ahmet Han oldukça etkili olmuştur. Ahmet Han Türk zaferleri sonrasında Meclis'i ziyaret ederek, Başvekil Rauf Bey'i ve mebusları kutlamıştır.[46] İran da Türk zaferlerine kayıtsız kalmamış, Harbiye Nezareti Seryaveri Miralay Sadık Salar Nizam Han ve İran Sefiri Mümtazüdsultan Başvekil Rauf Bey'i ziyaret ederek İran Hükümeti'nin tebriklerini iletmiştir.[47]

Fransa da Türk zaferini memnuniyetle karşılamıştır. Ankara'daki temsilcisi Albay Moigin 2 ve 11 Eylül tarihlerinde Başvekil Rauf Bey'i ziyaret ederek elde edilen zaferlerden dolayı tebrik etmiştir.[48] Ukrayna da Rusya Halk Şuraları bünyesinde bir devlet olarak Türkiye'nin Yunanlılara karşı elde ettikleri zaferi sevinçle karşılamıştır. 6 Eylül tarihinde Hükümet Reisi Rakonski, Başvekil Rauf Bey'e bir kutlama telgrafı çekmiştir.[49] Sivastopol'da yaşayan Kırım Türkleri de İzmir'in kurtuluşu nedeniyle bir araya gelerek gösterilerde bulunmuşlar, Başvekil Rauf Bey'e kutlama telgrafı göndermişlerdir.[50]

Başvekil Rauf Bey, büyük zaferin ardından ilk resmi ziyafetini Ankara'da vermiştir.[51] Ziyafette Afgan, İran, Rus ve Azerbaycan

[44] Orbay, *age.*, s.395.
[45] *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Eylül 1922.
[46] *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1922.
[47] *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Ekim 1922.
[48] *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1922.
[49] *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Eylül 1922.
[50] *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1922.
[51] *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1922.

elçileriyle siyasi ricali davetli olarak bulunmuştur. Bu davete Rauf Bey; Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasındaki etkenleri anlatarak, zafere ulaşmaktan dolayı duyduğu mutluluğu Türk ordusuna ve onun başkomutanı Mustafa Kemal Paşaya duyduğu şükranı ifade etmiştir. Bu konuşmanın ardından da zaferden dolayı Rus, Azerbaycan, Afgan ve İran elçileri de Türk ordusunun elde ettiği kesin başarıyı ve kahramanlığını tebrik eden konuşmalar yapmışlardır.[52]

Başvekil Rauf Bey, Büyük Taarruzun başlamasıyla beraber yardım çağrılarında bulunmuştur. Büyük Taarruzun ilk günlerinde elde edilen başarıların ardından Başvekil Rauf Bey 27 Ağustos tarihinde yayımladığı beyannameyle halkı ve memurları orduya yardıma çağırmıştır. Bu çağrı üzerine Hilal-i Ahmer Cemiyeti büyük bir yardım kampanyası başlatmıştır. Kampanyaya Türk halkının yanı sıra Hindistan, Kuzey ve Güney Afrika'daki Müslümanlar katılmıştır. Savaşın ilerleyen günlerinde Başvekil Rauf Bey, ikici bir duyuru daha yayımlamıştır. Yeni duyuruda toplanacak yardımlarla Anadolu'da yakılan yıkılan yerlerin imarı için toplanan paraların acilen cemiyetin Ankara şubesine gönderilmesini istemiştir.[53]

Başvekil Rauf Bey'in çağrıları, dönemin Millî Mücadele yanlısı gazetelerinin hemen hemen her sayısında fazlasıyla yer almıştır. Hükümetin Hilal-i Ahmer'in üzerinden yürüttüğü kampanyaya Anadolu'da ve İstanbul'da ciddi katkılar sağlanmıştır. Bu amaçla müzayedeler düzenlenmiş, kermesler yapılmış, piyangolar çekilmiş, işletmelerin günlük hâsılatları memurların maaşları bağışlanmıştır. Elde edilen yardımlar Hilal-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla orduya ulaştırılmıştır.[54]

4. Başvekil Rauf Bey'in TBMM'de Yürüttüğü Faaliyetler

Başvekil Rauf Bey, Büyük Taarruz sırasında TBMM'de ulusal ve uluslararası sorunlara ilişkin önemli faaliyetler yürütmüştür. Bu bağlamda Meclis'te ele alınan ilk konulardan birisi Büyük Taarruz sürecinde Yunanlıların cephe gerisinde Türk halkına yaptıkları mezalim olmuştur. Yunanlıların gayri insani tutumları Anadolu ve İstanbul'da büyük tepkilere neden olmuş ve uluslararası alanda protesto edilmiştir. Başvekil Rauf Bey, Müttefik Devletlerin İstanbul

[52] Orbay, *age.*, s.397.

[53] Uğur Üçüncü, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Afyon 2010, s.232.

[54] Üçüncü, *agt.,* s.233-241.

elçi ve temsilciliklerine 4 Eylül 1922'de bir nota vermiştir.[55] Notada Yunanlıların halen işgal altında bulunan arazilerdeki sivil Müslüman halka plan dâhilinde "katl ve zulm" yapacakları ihbarında bulunulmuştur. Notanın sonunda ise mezalimin durdurulması için uluslararası kamuoyundan Yunanistan Hükümetine baskı yapılması istenmiştir.

Yunanistan'ın muhtariyet ilan etmesi üzerine Ankara Hükümeti adına Başvekil ve Hariciye Vekili sıfatı ile Rauf Bey imzasıyla 9 Ağustos tarihiyle Fransa, İngiltere ve İtalya Hükümetlerine bir nota verilmiştir.[56] Muhtariyet girişimi Müttefik Devletler tarafından da kabul edilmemiş olmakla birlikte Başvekil Rauf Bey Mustafa Kemal Paşa'ya 31 Temmuz tarihinde çektiği bir telgrafta Yunanlıların İstanbul'u işgal etmeleri halinde alınacak tedbirleri sormuştur. Mustafa Kemal Paşa ise aynı gün cepheden çektiği telgrafta Muhtariyetin ilanı ve İstanbul'u işgal teşebbüsleri nedeniyle şimdilik İngilizlerin teşvikini dolaylı yönden ortaya koyan bir protesto çekilmesini istemiştir. Ankara'ya döndükten sonra ise askeri tedbirlerin düşünüleceği cevabını vermiştir.[57]

Büyük Taarruzun askeri boyutu 17 Eylül tarihi itibariyle sona ermiştir. Bunun üzerine TBMM'de yapılan gizli oturumda Başvekil Rauf Bey, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Müdafaa-i Hukuk Grubu Başkanı Ali Fuat Paşa, İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere İzmir'e gitmiştir. Ankara'dan 19 Eylül de hareket eden heyet otomobille Afyona kadar gelmiş oradan da trenle yola devam edip İzmir'e gelmişlerdir. Bu arada Mustafa Kemal Paşa'yı tebrik etmek için İzmir'e gelen heyet aynı zamanda Ali Fuat ve Refet Paşaların da diğer paşalarla birlikte terfi ettirilmelerini ve uygun bir göreve atanmalarını talep etmişlerdir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, savaş zamanı teklif ettiği görevi kabul etmediklerini şimdi de Büyük Taarruza katılanlarla birlikte mükâfatlandırılmalarının doğru olmadığını ifade edip reddetmiştir.[58]

Mustafa Kemal Paşa cepheden gönderdiği bir teklifle Büyük Taarruzda başarılı olan Paşaların birer rütbe terfii ettirilmesini istemiştir. Başvekil Rauf Bey de bu teklifi Meclis'e sunmuştur. Ancak muhalif milletvekilleri teklifin keyfi bir şekilde yapıldığını bu hakkın

[55] *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1922.
[56] *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ağustos 1922.
[57] Üçüncü, *agt.,* s. 314.
[58] Atatürk, *age.,* s. 447.

Meclis'e ait olduğunu belirtmişlerdir.[59] Milli Müdafaa Vekili Kazım Paşa durumun kanunlara aykırı olmadığını izah etmiş, uzun tartışmalardan sonra Rauf Bey terfilerin kabul edilmesi için oylama yapılmasını istemiştir.[60] Hükümetin Mustafa Kemal Paşa adına kabul edilmesini istediği terfiler de meclisten oy birliğiyle 4 Eylül 1922'de geçmiş, Büyük Taarruzda yararlılıkları görülen komutanlar birer rütbe terfi ettirilmiştir.[61]

TBMM'de General Towsend'ın Ankara'yı ziyareti hakkında ortaya atılan iddialar üzerine Başvekil Rauf Bey açıklamalarda bulunmuştur. Rauf Bey, General Towsend'ın Türkiye'yi ziyaretinin resmi bir mahiyetinin olmadığını, Towsend'ın I. Dünya Savaşı sırasında Kut'ül Amâre'de Türk ordusu tarafından esir alındığını, esareti sırasında Türklere karşı bir sempatisinin oluştuğunu, kendi şahsi isteği doğrultusunda Türk ve Yunanlılar arasında bir sulhun imza edilmesi yönünde Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için geldiğini, İngiltere tarafından resmi vazifeli bir şekilde gönderilmediğini bildirmiştir.[62]

TBMM'de Yunanlıların İstanbul'u işgal planı üzerine 31 Temmuz 1922 günü verilen soru önergesi üzerine söz alan Rauf Bey bu konuda Meclis'e bir izahatta bulunmuştur. Rauf Bey açıklamasında hükümete bu konuda resmi veyahut yarı resmi bir malumatın gelmediğini söylemiştir. Ancak kısa bir zaman önce istihbarattan alınan bir bilginin var olduğunu "Fransız Hükümeti, İstanbul'un Yunanlılar tarafından işgalini Fransa-Yunan maslahatgüzarı Metaksas vasıtasıyla vuku bulan müracaata menfi cevap verdiğini belirtmiştir.[63]

TBMM'de Büyük Taarruzun başladığı gün olan 26 Ağustos 1922'de Pontus meselesi gündeme gelmiştir. Hariciye Vekâleti Vekili

---

[59] Mustafa Kemal Paşa, Afyonkarahisar ve Dumlupınar Muharebelerinde olağanüstü hizmetleri görülen Mirliva Kazım Paşa, Miralay Osman Nuri, Aşir, Alaattin ve Yarbay Ethem Beylerin TBMM tarafından takdirname ile taltif edilmelerini, Fevzi Paşa'nın Müşirliğe, İsmet Paşa'nın ve Yakup Şevki Paşaların ferikliğe diğer on bir kumandanın da birer derece terfi ettirilmelerini teklif etmiştir. Bkz: Aksel Keskin, *İmparatorluktan Cumhuriyete Rauf Orbay*, Parola Yayınevi, İstanbul 2014, s.187.

[60] *TBMM ZC*, 4 Eylül 1338/1922, Devre:1, C. XXII, İçtima:3, s.473-474.

[61] Bahar Kıraç, *Mondros Mütarekesi'nden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşuna Kadar Hüseyin Rauf (Orbay) Bey*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019, s.92.

[62] Yeter Demir, *Millî Mücadele Döneminde Rauf (Orbay) Bey*, Kars Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars 2021, s.86.

[63] *TBMM Gizli Celse Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 3, İçtima Senesi 3, s. 642, 643

olarak kürsüye gelen Rauf Bey, bu konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapmıştır. İzmir'in işgal hadisesinin arka perdesindeki etkin devletin İngiltere olduğunu vurgulamıştır. Rauf Bey, İngiltere'nin sözde Hristiyanlara zulüm yapılıyor gerekçesiyle maşa olarak kullandığı Yunanistan'ı İzmir'in işgali ile görevlendirdiğini ifade etmiştir. Ancak buralarda asıl zulüm ile karşı karşıya olan zümrenin Müslümanlar olduğunu belirterek İngiltere'nin İzmir'de olduğu gibi Doğu Karadeniz'de de samimi bir politika takip etmeyeceğine dikkat çekmiştir.[64]

Yine Büyük Taarruzun başladığı haberinin geldiği gün TBMM'de Ankara'da bir İstiklâl Mahkemesinin kurulması gündeme gelmiştir. Hükümet adına konuşan Başvekil Rauf Bey, Ankara'nın hükümet merkezi olması ve garp cephesine yakınlığı ve ordu için taşıdığı önem nedeniyle Ankara'da bir İstiklal Mahkemesi'nin kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Öneri, yapılan oylama ile meclis gündemine alınmıştır.[65]

TBMM'de Büyük Taarruzun başarı ile sonuçlanmasının kesinleşmesi üzerine İtilaf Devletleri Ankara Hükümeti'ne Mütareke teklifinde bulunmuştur. [66] Bunun üzerine Meclis'in 7 Eylül 1922 tarihli oturumunda söz alan Rauf Bey, Yunanlıların artık Anadolu'da tutunamadığını 30 Ağustos'ta Yunanlıların Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nde büyük bir hezimete uğradığını, dolayısıyla, bu süreçte hem hükümet hem de askeri kanadımız itibariyle sağlıklı bir istişare yaptıktan sonra bu mesele için karar verilmesinin doğru olacağını ifade etmiştir.[67]

TBMM'de işgalden kurtarılan yerlerin ıslahı için 11 Eylül 1922'de bir önerge verilmiştir. Önergede düşman işgalinden kurtarılan yerlerde işgal sırasında düşmanın yıktığı, yaktığı evlerin ve devlet kurumlarının tamiri, ayrıca düşmanlarla birlikte hareket edip yurduna ihanet edenlerin yargılanması istenmiştir. Takrir üzerine söz alan Vekiller Heyeti Reisi Rauf Bey, düşman işgalinden kurtarılan yerlerde yakılan, yıkılan ev ve resmî kurumların onarımının tabi ki yapılması gerektiğini vurgularken bunların ancak bir imkân dâhilinde yapılabileceğini belirtmiştir.[68]

---

[64] *TBMM Gizli Celse Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 3, İçtima Senesi 3, s. 734, 735
[65] *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 22, İçtima Senesi 3, s. 364
[66] *TBMM Gizli Celse Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 3, İçtima Senesi 3, s. 750, 751.
[67] *TBMM Gizli Celse Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 3, İçtima Senesi 3, s. 751 – 753
[68] *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 22, İçtima Senesi 3, s. 618, 619.

Büyük Taarruzun kazanılmasından sonra 19 Ekim 1922'de TBMM'de Ankara'nın Avrupa'ya daha yakın olan Konya, Bursa ve İzmir arasından seçilen bir vilayete taşınması için bir önerge verilmiştir. Hükümet adına cevap veren Rauf Bey Meclis'in adı geçen vilayetlerden birine taşınmasının dönemin şartlarından dolayı mümkün olmadığını söylemiştir. Ülkede henüz bir asayişin sağlanmadığını, kalıcı bir sulhun yapılamadığını, şimdilik bu tür konularla uğraşmanın ülkeye zarar getireceğini izah etmiştir.[69]

5. Ankara'da Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya Düzenlenen Karşılama Töreni

Büyük Taarruz için Ankara'dan gizlice ayrılan Mustafa Kemal Paşa kırk beş gün sonra ülkesinin bağımsızlığını sağlayan savaşın muzaffer komutanı olarak Ankara'ya görkemli bir törenle girecektir. İlk defa yapılacak bu görkemli tören için Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya döndüğü gün "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reîsi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne Ankara'da yapılacak merâsim-i istikbâliye programı" adı ile bir karşılama töreni hazırlanmıştır.[70] Program Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'den Ankara'ya dönüşünde gerçekleştirilecektir.

Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'den ne zaman döneceği henüz kesin olarak bilinmemekle beraber hazırlanmış olan, karşılama programı Ankara'da uygulanacak devlet töreni hüviyetini de taşımaktadır. Mustafa Kemal Paşanın İzmir'den Ankara'ya trenle geleceği hesap edilerek karşılama töreninin İstasyon ve Büyük Millet Meclisi binası arasındaki sahada yapılması planlanmıştır.

Heyet-i Vekile ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri istasyonda veyahut meclis binası önünde törene katılacaklardır. Tören alanında üç zafer takı yapılmış bir kroki çizilerek kurum kuruluş ve kişilerin bulunacağı yerler bütün ayrıntıları ile belirlenmiştir. Planda vatandaşlar, okullar, askerler, memurlar, kadınlar, çocuklar, cemiyetler vs. tüm birimlerin yerleri belirlenmiştir. Tören devlet kurucusu Başkomutan Mustafa Kemal Paşa için Ankara'da düzenlenen ilk tören olması bakımından da son derece önemlidir.

Bir asker kıtası resmi olarak Mustafa Kemal Paşa'yı tören alanında selamlayacak, halk kendisine ayrılan boşluklarda yer alacak,

[69] *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 24, İçtima Senesi 3, s. 23-27.
[70] BCA, 030. 10. 2. 9. 1/2, 3, 15, 16 – 84- B.

Ankara belediye başkanı karşılama konuşmasını yapacak şekilde düşünülmüştür. Millet bahçesi hanımlara tahsis edilmiştir.[71]

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'den 2 Ekim 1922 günü ayrılarak Ankara'ya dönmüş, halkın coşkun sevgi gösterileriyle vatanı kurtaran bir kahraman olarak karşılanmıştır. Ankara'nın fahri hemşerisi ilan edilmiştir.[72] Ankara'da akşam düzenlenen baloda Zeki Üngör'ün bestelediği İstiklal Marşı ilk kez çalınmıştır.[73]

SONUÇ

Rauf Bey, denizcilik tarihimizin en önemli isimlerinden birisidir. Bahriye Nazırı olarak Mondros Mütarekesi'ni imzalamış, bu Osmanlı Devleti'nin fiilen sonu olmuşsa da Millî Mücadele'nin de başlangıç noktasını oluşturmuştur. Rauf Bey, Millî Mücadele hareketi içinde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almıştır. Yeni Türk devletinin kurulmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Büyük Taarruz sürecinde TBMM'de iktidar ve muhalif grupların oybirliğiyle seçilen Rauf Bey Başvekil olduktan sonra İkinci Grup ile Birinci Grup arasındaki anlaşmazlıklara uzlaşma çareleri aramış arabuluculuk yapmaya çalışmış, meclisin milli dava etrafında birleşmesi için uğraşmıştır. Büyük Taarruz sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'teki muhalif grupla olan anlaşmazlıklarını ortadan kaldırmıştır. Başvekil olarak üstlendiği sorumlulukları büyük bir ciddiyetle yerine getirmeye çalışmıştır. Büyük Taarruz'un doğurduğu ulusal ve uluslararası siyasi boyutunu sevk ve idare etmekte son derece başarılı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı savaşın safahatı hakkındaki tüm bilgileri önce Meclis'e sonra da kamuoyuna aktarmıştır.

Rauf Bey, Büyük Taarruz sırasında yayımladığı beyannamelerle hem yurt içinde hem de yurt dışında Türk milletinin haklı davasının yankılanmasını sağlamıştır. Özellikle Müslüman Türk dünyasında ve sömürge altındaki Müslüman topluluklarda bu yankı fazlasıyla karşılık bulmuştur. Bu kapsamda Orta Asya Türkleri ve Hindistan Müslümanları topladıkları yardımları Ankara'ya göndermişlerdir. Ayrıca bahsi geçen yerlerdeki topluluklardan Rauf Bey'e gönderilen

[71] BCA, 030, 10, 291.

[72] Andrew Mango, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Sabah Yayınları İstanbul 2000, s. 342.

[73] Sarıhan, *age.,* s. 724.

tebrik mesajları uluslararası yardım ve desteklerin artmasına vesile olmuştur.

Rauf Bey, Büyük Taarruz hakkında halka düzenli olarak bildiriler yayımlamıştır. Bildirilerde kurtuluş günlerinin yakın olduğunu, herkesin orduya yardım etmesini talep etmiştir. Bu çağrı üzerine Himaye-i Etfal Cemiyeti aracılığıyla ülkede büyük bir yardım kampanyası başlatılmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla yürütülen yardım faaliyetleriyle orduyla milletinin bütünleşmesi sağlanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'ya Büyük Taarruz kazanıldıktan sonra Ankara'da görkemli bir karşılama töreni düzenlenmiştir. Ayrıntılı bir program hazırlanmış, her birimin nerede duracağını gösteren bir kroki üzerinde planlanmış tören büyük bir halk katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Yeni kurulan Türk Devleti'nin bu ilk devlet töreni Başvekil Rauf Bey'in himayelerinde başarı ile tamamlanmıştır. Rauf Bey'in yaklaşık bir yıl süren Başvekilliği Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı sürece denk geldiği için ayrı bir öneme sahiptir. Büyük Taarruz'un ve yeni kurulan devletin kuruluş sürecinin dönemin Başvekilinin penceresinden değerlendirilmesi bu konuda yapılacak çalışmalara rehberlik edecektir.

KAYNAKLAR

1.Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No: / Yer No:

BCA, 030. 10. 2. 9. 1/2, 3, 15, 16 – 84- B.

BCA, 030.10.0.0/54.355.7.

BCA, 030, 10, 291.

BCA, 30.10/54,355-4.

BCA, 30.18.1.1 / 5.22.9.

2.Kitap, Makale ve Süreli Yayınlar

Alkan, Mustafa, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr /bilgi/huseyin-rauf-orbay-1880-1964/

Altay, Fahrettin, *10 Yıl Savaşı, 1912 -1922 ve Sonrası, Görüp Geçirdiklerim,* İnsel Yayınları, İstanbul 1970.

Ataseven, Süleyman, "Başvekil Rauf Orbay", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, 75. Yıl Özel Sayısı, 1998, s. 225-242.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk,* C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri-IV, 26 Ağustos 1922.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri-IV, s.474, 480, 489.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı,* Başbakanlık Basımevi, Ankara 1971.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919- 1923,* C. III, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1994.

Demir, Yeter, *Millî Mücadele Döneminde Rauf (Orbay) Bey*, Kars Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars 2021.

Demirel, Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Güneş, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Haçin, İlhan, "Hüseyin Rauf Orbay ve I. TBMM'deki Faaliyetleri (1920- 1923)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C. 12, S. 23, 2016, ss.53-88.

Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1922.

Hâkimiyet-i Milliye, 13 Eylül 1922.

Hâkimiyet-i Milliye, 14 Eylül 1922.

Hâkimiyet-i Milliye, 18 Eylül 1922.

Hâkimiyet-i Milliye, 2 Eylül 1922.

Hâkimiyet-i Milliye, 20 Ekim 1922.

Hâkimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1922.

Hâkimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1922.

Hâkimiyet-i Milliye, 3 Ağustos 1922.

Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1922.

İnönü, İsmet, *Defterler,* C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992.

Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1989.

Keskin, Aksel, *İmparatorluktan Cumhuriyete Rauf Orbay*, Parola Yayınevi, İstanbul 2014.

Kılıç, Fahri, "Büyük Taarruz Öncesi Açılan Nalbant Mektebi", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, *Uşak 2012*, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları Ankara 2014, ss.902-918.

Kıraç, Bahar, *Mondros Mütarekesi'nden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşuna Kadar Hüseyin Rauf (Orbay) Bey*,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019.

Kırışman, Mustafa, "Enver, Talat ve Cemal Paşaların Öldürülmelerinin Fransız Basınına Yansımaları", *Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, S. 9, Yaz 2021, ss.475-509.

Kocahanoğlu, Osman Selim, *Atatürk Rauf Orbay Kavgası, Millî Mücadele Sonrası*, Temel Yayınları, İstanbul 2012.

Kocatürk, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara1988.

Mango, Andrew, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Sabah Yayınları, İstanbul 2000.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Truva Yayınları, İstanbul 2004.

Özçelik, Ayfer, *Büyük Taarruza Hazırlık (Sad Taarruz Planı Tasarısı) Büyük Taarruz*, 70'inci Yıl Armağanı, Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara 1992.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.

TBMM Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 3, İçtima Senesi 3.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, C 3, Celse:2 26.8.1338(1922) s. 710-711, Türkiye İş bankası Yayınları, Ankara 1985.

TBMM Rauf Orbay,*Tercüme-i Hal Varakası*

TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Temmuz 1338/1922, Devre:1, C. XXI, İçtima:3.

TBMM Zabıt Ceridesi, 26.8.1339, Devre 1, C. 22, İçtima Senesi: 3.

TBMM Zabıt Ceridesi, 8 Temmuz 1338/1922, Devre:1, C. XXI, İçtima:3.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 22, İçtima Senesi 3.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 24, İçtima Senesi 3.

TBMM ZC, 20 Temmuz 1338/1922, Devre:1, C. XXI, İçtima:3.

TBMM ZC, 4 Eylül 1338/1922, Devre:1, C. XXII, İçtima:3.

Türk İstiklal Harbi, C.II, 2.k, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Sarısaman, Sadık - Üçüncü, Uğur, "Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz", *Tarih Okulu Dergisi,* 2016, ss.269-310.

Üçüncü, Uğur, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Afyon 2010.

Büyük Taarruz Kahramanlarından Afyonkarahisarlı Mehmet Şükrü Ayyıldız

Sadık SARISAMAN*

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'nun çeşitli bölgeleri yabancı güçler tarafından işgal edilmiştir. Bu işgallere karşı cephe açmak zarureti ortaya çıkmıştır. Güney Cephesinde Ermenilerle birlikte hareket eden Fransızlarla mücadele edilmiştir. Bu cephede mücadele ağırlıklı olarak Kuvâ-yı Milliye faaliyeti şeklinde gerçekleşmiştir. Maraş 11 Şubat 1920, Urfa 10 Nisan 1920 tarihinde Fransız işgalinden kurtarılmıştır. Antep ise bir yıla yakın devam eden mücadelesinde 9 Şubat 1921 günü teslim olmak mecburiyetinde kalmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi şehir içerisinde Fransızlarla çatışmalar devam ederken 6 Şubat 1921 tarihinde bu şehre "*Gazi*" unvanını vermiştir.

Doğu Cephesinde ise topraklarını Türkiye aleyhine genişletmek isteyen ve sürekli sınır ihlalleri yapan Ermenistan ile savaşıldı. Kazım Karabekir Paşa, Doğu Cephesi Komutanlığına getirildi. Karabekir Paşa'nın Ermenistan'a karşı başlattığı askeri harekât neticesinde 29 Eylül 1920 tarihinde Sarıkamış, 30 Ekim'de Kars geri alındı. Türk ordusu Gümrü, Ahıska ve Ahılkelek'i de zapt etti. Ermeniler barış isteyince 2-3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması imzalandı. Bu anlaşma TBMM Hükümeti'nin imzaladığı ilk anlaşma özelliği taşımaktadır.

Diğer taraftan Doğu Cephesi Komutanlığı 1921 yılı Şubat ayında Gürcistan'a karşı başlattığı askeri harekât ile Artvin ve Ardahan'ı geri aldı. Türk birlikleri Batum'a kadar ilerledi. Ancak Moskova Antlaşması ile Batum Gürcistan'a bırakıldığı için Türk ordusu buradan geri çekilmek zorunda kaldı.

Batı Cephesi ise 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i Yunanlıların işgal etmesi ile açılmış oldu. Bu cephede başlangıçta mücadele Kuvâ-yı Milliye tarafından yürütüldü. Yunan ordusu Manisa ve Aydın'ı da kısa sürede işgal etti. 1920 Yılının Haziran ayında başlayan Yunan ileri harekâtı ile Uşak, Balıkesir ve Bursa da Yunan işgaline uğradı.

* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. ssadik@aku.edu.tr

Diğer taraftan Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra orduların kurulma aşamasına geçildi. Mondros Mütarekesi ile başlatılan asker terhisi işlemlerine son verildi. Müdafaa-i Milliye Vekâleti asker alma kanunu gereğince askerlik şubelerini harekete geçirdi. Askerlik şubeleri askerlik yaşı gelmiş olanları yeniden kıta emrine göndermeye başladı. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları kuruldu. Düzenli orduya katılmak istemeyen Çerkez Ethem ve kuvvetleri bertaraf edildikten sonra tamamen düzenli ordu dönemine geçilmiş oldu.

Batı Cephesinde düzenli ordu ile yürütülen ilk savaş I. İnönü Savaşı'ydı. 6-10 Ocak 1921 tarihlerinde gerçekleşen bu savaş Türkiye Büyük Millet meclisi orduları için bir prestij savaşıydı. I. İnönü Muharebeleri sürecinde hem Çerkez Ethem hem de Yunan kuvvetleri mağlup edildi. Bir taraftan İnönü mevzilerine diğer taraftan Afyonkarahisar'a yönelen Yunan taarruzları geri püskürtüldü.

Bu zafer İtilaf Devletleri'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni resmen tanımalarına ve Londra'da yapılacak konferansa davet etmelerine yol açtı. Ancak bu konferansta barış anlaşması imzalamak mümkün olamadı. Zira İtilaf Devletleri sadece Sevr Anlaşması'nda küçük değişiklikler yapmak arzusundaydılar.

Diğer taraftan Yunanlılar, Sevr Antlaşması'nı güç kullanarak Türklere kabul ettirme niyetindeydiler. Bu amaçla ikinci defa İnönü mevzilerine saldırdılar. 23 Mart-1 Nisan 1921 tarihlerinde gerçekleşen bu savaş da Türk ordusunun zaferi ile neticelendi. Yunan ordusu güneyde Afyon'u işgal etmiş olmasına rağmen İnönü mevzilerinde yenilince buraları da boşaltmak zorunda kaldı. Mustafa Kemal Paşa bu zafer nedeni ile Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'e gönderdiği telgrafta "*Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makus talihini de yendiniz*" demiştir.

II. İnönü Zaferi sonrasında Yunan Kralı Konstantin de İzmir'e gelerek yeni taarruz için hazırlıkları mahallinde takip etmiştir. Yunan ordusu 10 Temmuz 1921'de taarruzunu başlatmıştır. Eskişehir-Kütahya Muharebeleri adı verilen bu savaşlarda 13 Temmuz'da Afyon, 17 Temmuz'da Kütahya ve 19 Temmuz'da da Eskişehir, Yunanlıların eline geçmiştir. Türk ordusu Sakarya Nehri'nin doğusuna alınmak mecburiyetinde kalınmıştır. 25 Temmuz tarihi itibarıyla Sakarya Nehri'nin batısında Türk kuvveti kalmamıştır.

Bu mağlubiyet üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi 5 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'yı Başkumandanlığa getirmiştir. Başkomutan 7-8 Ağustos tarihlerinde Tekâlif-i Milliye emirlerini yayınlamıştır. Bu emirler ile milletten son olarak fedakârlık istenmiştir. Millet topyekûn savaşa hazırlanmıştır. 23 Ağustos tarihinde Yunan taarruzu ile Sakarya Meydan Muharebesi başlamıştır. Savaş, Türk ordusunun zaferi ile neticelenmiştir. Bu zaferin ardından Yunan ordusunun Anadolu'dan atılması için girişimler başlatılmıştır.

İşgalci Yunan kuvvetlerini atmak için SAD Planı oluşturulmuştur. Bu plan bilahare geliştirilerek uygulamaya konulmuştur. Uygulanan plana göre Türk ordusunun asıl yarma bölgesi Kaleciksivrisi-Erkmentepe-Belentepe-Tınaztepe hattıdır. Süvari kolordusuna verilen görev ise savaş sırasında Yunan ordusunun haberleşme ve ulaşım hatlarını kesmektir.

Bu plan çerçevesinde Büyük Taarruz başlayacaktır. Ancak sonuç alabilmek kurmay heyetinin aldığı kararların alt kademede bulunan görevliler tarafından eksiksiz olarak tatbik edilmesi ile mümkündür. Bu çalışmada Afyonkarahisarlı bir subay olan Mehmet Şükrü Bey özelinde alt kademede yer alan subayların Büyük Taarruz'daki rolü ve önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Çocukluğu ve Eğitim-Öğretim Hayatı

Mehmet Şükrü Ayyıldız R. 1311/M. 1895 yılında Afyonkarahisar'ın Hacı Cafer (Mısri) Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Hattat Hafız Mehmet Emin Efendi'nin oğludur[1]. Babasının mesleği hakkında bir fotoğrafta, zürradan Taşcızade Mehmet Emin Efendi ifadesini kullanmıştır[2].

İlk, orta ve lise tahsilini Afyonkarahisar'da tamamlamıştır[3]. Afyonkarahisar İdadisi mezunudur. O da babası gibi hafızdır. İlaveten Afyonkarahisar İdadisi'nden mezun olmuştur[4]. İkametgâhı Hacı Cafer Mahallesinde 9 numaralı hane idi[5]. Burası Hacı Mehmetzade Hanesi olarak da zikredilmiştir[6].

[1] Yusuf Ilgar, "Afyonkarahisar'da Milli Mücadele Dönemi'nde İki Eşkıya ve İki Asker", *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005), Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Ankara 2007, s. 238.

[2] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 4.

[3] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 2.

[4] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 2.

[5] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No. 7.

[6] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 5.

2. I. Dünya Savaşı Döneminde Askerlik Hayatı

Mehmet Şükrü, henüz 19 yaşında iken I. Dünya Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti de bu savaşa girmiş ve çok sayıda cephede savaşmaya başlamıştır. Bu durumda Türk ordusu daha fazla askere ve subaya ihtiyaç duymuştur. Bu çerçevede Afyonkarahisar'da Hususi Numune-i İttihad ve Terakki Mektebi İbtidaisi'nde öğretmenlik yapmakta olan Mehmet Şükrü Efendi de 25 Teşrinisani 1331/8 Aralık 1915 tarihinde[7] İstanbul'da Beylerbeyi İhtiyat Zabit namzetleri talimgâhına katılmıştır[8]. Burada subaylıkla ilgili temel eğitim almıştır. Yaklaşık beş buçuk aylık bir eğitimin ardından 22 Mayıs 1916 tarihinde İhtiyat Zabit Vekili olarak mezun olmuştur. Onun askerlik sicil (kayıt) numarası 15.375'tir[9].

2.1. Kafkas Cephesi

Mehmet Şükrü Efendi'nin, Milli Savunma Bakanlığı Arşivindeki sicil dosyasında 22 Mayıs 1916 günü mezun olur olmaz "zabit namzedi" rütbesiyle Kafkas Cephesi'ne tayin edildiği yazılmaktadır. 23 Ağustos 1916 tarihi itibarıyla 3. Ordu 5. Kafkas Fırkası 9. Alay 26. Tabur 1. Bölük'de görevli iken zabit vekilliğine tayin edilmiştir[10]. Bilahare bu ordu emrinde önce 5. Kolordu, 9. Fırka 26. Alay 5. Bölükte, ardından Kafkas teşkilatında 2. Kolordu, 5. Fırka, Kafkas 9. Alay, 26. Tabur 2. Bölükte ve daha sonra da 1. Bölük takım kumandanlıklarında istihdam edilmiştir[11].

Mehmet Şükrü Efendi'nin tayin olduğu 9. Tümen Yarbay Nasuhi Bey komutasındaydı.[12]. Bu tümen 26 Ağustos'tan itibaren Ruslara

---

[7] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 2. Hatıratında İdadi'den mezun olduktan sonra askere alınarak yedek subay okulunda bir yıl temel eğitim aldıktan sonra Kafkas Cephesi'ne sevk edildiğini, "Birinci Cihan Harbi'nin başından nihayetine kadar piyade, ihtiyat zabit olarak bütün savaşlara" katıldığını anlatmıştır. Y. Çetin Öztürk, "İstiklal Savaşı Gazisi Ayyıldız'ın Anıları İstiklal Mücadelesi", *Beldemiz (Afyonkarahisar)*, No: 5, 1986, s. 3-4.

[8] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 5; Bir başka belgede askerliğe duhul tarihi 5 Aralık 1915 olarak verilmiştir. Bkz. Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No:6.

[9] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 2. Hatıratında İdadi'den mezun olduktan sonra askere alınarak yedek subay okulunda bir yıl temel eğitim aldıktan sonra Kafkas Cephesi'ne sevk edildiğini, "Birinci Cihan Harbi'nin başından nihayetine kadar piyade, ihtiyat zabit olarak bütün savaşlara" katıldığını anlatmıştır. Öztürk, agm., s. 3-4.

[10] Milli Savunma Bakanlığı Arşivi Asker Sicil Dosyası, No: 15.375.

[11] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 2.

[12] *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, C.2, İkinci Kitap, Genelkurmay Başkanlığı yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 1993, s.386.

karşı Çimendağı'nda[13] taarruza geçmek için Şiran güneyinde toplanmaya başladı[14]. İkinci Mıntıkanın sağ kanadında 10. Kolordu'nun Rusları tespit amacıyla Karadağ'a hücum ettiği sırada 9. Tümen de Çimendağı'nın batı sırtlarına doğru taarruza geçti. On günlük hazırlıktan sonra taarruz 30 Ağustos'u 31 Ağustosa bağlayan gece saat 03.00'de başladı. Rusların akşama doğru yaptıkları karşı taarruz üzerine 9. Tümen tepeyi terk etmek zorunda kaldı. Her iki taraf çok fazla kayıp verdi. Bu taarruzda başarı sağlanamayınca 31 Ağustos/1 Eylül gecesi Türk taarruzu sona erdi. Birlikler geri çekildi[15].

Mehmet Şükrü Efendi'nin birliği olan 9. Kafkas Piyade Fırkası 19 Ekim 1916 tarihi itibarıyla Erzincan Kemah bölgesinde Minkâr'ın bir kilometre batısı - Menek deresi batı sırtları - Hınzori - Çalıklar - Kayışlı mezrası - Kıranhan hattındaydı[16].

Bu arada Mehmet Şükrü Efendi Kafkas Cephesinde 9. Alay, 26. Tabur'da İhtiyat Zabit Vekili olarak görev yaparken 25 Mart 1917 tarihinden geçerli olmak üzere rütbesi mülazim-i saniliğe yükseltilmiştir. Kendisine mülazım-ı saniliğe yükseltildiğini gösteren bir de belge verilmiştir. Bu belge 26 Haziran 1917 tarihlidir. Belgede dirayeti, ehliyeti ve korkusuzluğu nedeni ile İhtiyat mülazım- ı saniliğine yükseltildiği belirtilerek "*her halde ber mucib-i kanun ifa-yı hüsn-i hıdmetle iktisab-ı feyz ve ref'ine (yüceltme) say ve gayret eylesin*" denilmiştir[17].

1917 yılı Mayıs ayı içerisinde Çimen dağı karşısındaki 155. Kafkas Piyade Alayı mevzilerini 9. Kafkas Alayı işgal etmiştir. 49. Kafkas Piyade Tümeni Cephesi'nin Karaağıl ve İkisivri mıntıkası, 1. Kafkas Kolordusu'nda kaldı ve 9. Kafkas Piyade Tümeni sorumluluğuna verildi[18].

Diğer taraftan Bolşevik İhtilali nedeni ile 9 Kafkas Piyade Tümeni Cephesinde Rus subay ve erlerinden görüşme istekleri

---

[13] Çimendağı Erzincan merkezinin kuzeybatısında Doğu Karadeniz dağlarının İkinci sırasındaki dağdır. Kelkit Çayı'nın güneyinde Kuzey Batı, Güney Doğu istikametinde uzanır. Çimendağının güney eteklerinde Erzincan-Refahiye yolu bulunmaktadır. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87imen_Da%C4%9Flar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2022).

[14] Fevzi Çakmak, *Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1936, s. 239-241.

[15] *Kafkas Cephesi*, C. 2, s.386-388.

[16] *Kafkas Cephesi*, C. 2, s. 396.

[17] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 1.

[18] *Kafkas Cephesi*, C. 2, s. 417.

gelmeye başlamıştır. Fiili savaşın yerini dostluk havası almıştır. Rus subay ve erleri, subay ve erlerimizi kendi siperlerine, zeminliklerine davet etmeye başlamışlardır[19].

1917 yılı sonunda 2. Kafkas Kolordusu'na bağlı 5, 11 ve 37. Kafkas Piyade Tümenleri Örcil deresi ile Tirebolu arasındaki cephe kesiminde, Şiran doğusu- Sakman tepe, Tirebolu'ya kadar Harşit çayı batısı hattında bulunmaktadır. 2. Kafkas Kolordu Karargâhı Alucra'da, 3. Ordu karargâhı Suşehri'ndedir[20].

12 Şubat 1918 tarihi itibarıyla 2. Kafkas Kolordusu Mirliva Yakup Şevki (Subaşı) komutasındadır.[21] 13 Şubat 1918 akşamı 5. Kafkas Tümeni 10. Kafkas Alayı ile Sadak'ta, 13. Kafkas Alayı ile Köse'de, 9. Kafkas Alayı ile tümen karargâhı Kelkit'dedir[22].

Mehmet Şükrü Efendi Kafkas Cephesi'nde iken babası ile zaman zaman mektuplaşmıştır, Ona bir de fotoğraf göndermiştir. Fotoğraf Kafkas 5. Fırka, 9. Alay, 26. Tabur, 1.Bölükte takım komutanı olarak görev yaparken çekilmiştir. Fotoğrafın arka yüzünde "Hatıra-i Kafkas Çal Karyesi" ibaresini kullanarak şunları yazmıştır: "*Babacığım, çoktan beri hayat-ı askeriyemdeki fotoğrafımı takdim etmek şerefine ancak 5.11.33 tarihinde muvaffak olabildim. Fotoğrafı Kafkas Cephesi'nin Çal karyesinde samimi arkadaşlarımdan İhsan Efendi ile aldırdım. Gerçi fotoğraf basit ise de iki seneden beri göremediğiniz evladınızı bir dereceye kadar tecessüm ettireceğinden bir hatıra-i askeriye olmak üzere takdim ile ellerinizden öperim muhterem pederim. Evladınız Şükrü*"[23].

Hatıralarında belirtildiğine göre, Kafkas Cephesi'nde görev yaparken babası Hafız Mehmet Efendi vefat etmiştir. Vefat olayı kendisine malum olmuş ve cep defterine "*Bir Cuma günü babam vefat etti*" diye not yazmıştır[24].

2.2. Azerbaycan Harekâtı

Kafkas Kolorduları Grup Komutanlığı, 15 Mayıs'ta Gümrü istikametinde taarruza karar verdi. 11. Tümen Gümrü'ye doğru ilerledi. 1. Kafkas Kolordusu güneyden ve 5. Kafkas Tümeni de kuzeyden ilerledi. Bugün akşam saatleri itibarıyla 5. Tümen Gümrü-

[19] *Kafkas Cephesi*, C. 2, s. 425.
[20] *Kafkas Cephesi*, C.2, s.429.
[21] *Kafkas Cephesi*, C.2, s.441.
[22] *Kafkas Cephesi*, C.2, s.447.
[23] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 4.
[24] Ilgar, *agb.,* s. 240.

Tiflis demiryolunu, 1. Kolordu da Gümrü-Culfa demiryolunu kesmiş bulunuyordu. Bu şartlarda 16 Mayıs sabahı gelen Ermeni heyeti şehri teslime razı olduklarını bildirdi. Böylece 16 Mayıs 1918'de Gümrü ele geçirilmiş oldu[25].

Bu sıralarda Mehmet Şükrü'nün iki adet hatıra defteri bir Ermeni baskını sırasında kaybolmuştur. Ermenilerin bu defterleri ele geçirdikleri düşünülmektedir. Bu defterler mevcut olsa idi. Onun Kafkas cephesindeki etkisi ve rolü hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilecektik[26].

Bu arada Mehmet Şükrü Efendi'nin birliği 1918 yılında gerçekleştirilen Azerbaycan harekâtına katılmıştır. Bilindiği üzere Enver Paşa, Şark Orduları Grubu teşkilâtında bulunan 5. Kafkas Tümeni'ni Kafkas İslâm Ordusu emrine vermiştir. 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa da Başkomutanlık Vekâleti'ne gönderdiği 2 Haziran 1918 tarihli telgrafta bu emri yerine getirdiğini bildirmiştir. Ayrıca Azerbaycan Hükümeti'nin kendisine müracaat ederek Bolşevik tecavüzlerine karşı koruma talebinde bulunduğunu, emniyet ve asayişin temini konusunda da yardım istediklerini ifade etmiştir. Vehip Paşa en cesur ve kabiliyetli, yüksek askerî değere sahip, şimdiye kadar şan ve şerefle kendisini kanıtlamış 5. Kafkas Tümeni'nin yardım için Albay Mürsel Bey komutasında yola çıkarıldığını belirtmiştir.

Bu sırada 5. Kafkas Tümeni 3. Ordu'ya bağlı 2. Kolordu kuruluşunda bulunuyordu. Tümen mevcudu toplam 257 subay ve 5575 er şeklindeydi. Bu birlikler arasında Mehmet Şükrü'nün bölüğünün dâhil olduğu 9. Alay da vardı. Azerbaycan harekâtı sırasında Bu tümenin ilk görevi Gümrü-Tiflis demir yolunu kontrol altına almak oldu[27].

9. Kafkas Alayı'na bağlı 25. ve 27. Taburlar ile Binbaşı Zihni Bey komutasındaki Mürettep Süvari Alayı, Dağ Topçu Takımı ve Telsiz Müfrezesi ki bu birliklere Gence Müfrezesi adı verilmiştir. 4 Haziran 1918'de Binbaşı Cemil Cahit Bey komutasında

[25] *Kafkas Cephesi*, C. II, s. 509,511.

[26] Ilgar, *agb.,* s. 239.

[27] Nasır Yüceer, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekatı Azerbaycan ve Dağıstan'ın Bağımsızlığını Kazanması*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996, s.27, 74-75.

Nikolayifka'dan[28] Gence'ye hareket etmişlerdir. Tümenin geri kalan birlikleri ise 8 ve 9 Haziran'da onlara intikale başlamıştır. Gence Müfrezesi yolu üzerinde bulunan ve Türkleri engellemeye çalışan bazı küçük Alman birliklerini etkisiz hale getirerek Tiflis'e dönmeye zorlamış, karşısına çıkan Ermeni çetelerini de dağlara kaçmaya mecbur etmiştir. Türk birliği Azerbaycan topraklarına girdiği andan itibaren halkın ilgi ve sevgisiyle karşılaşmış, özellikle Kazak[29] nahiyesinde halk Türk askerini pek parlak bir şekilde karşılamıştır. Müfreze Kazak'tan trenle hareketle 10 Haziran'da "*Kafkas İslâm Ordusu*" karargâhının bulunduğu Gence'ye ulaşarak Nuri Paşa'nın emrine girmişti. 5. Kafkas Tümeni'nin geri kalan birlikleri ise 15 Haziran'a kadar Gence'ye gelmişlerdi. Halk Gence'de Türk askerlerini büyük bir coşku içinde kurbanlar keserek ve binalara Türk bayrakları çekerek karşılamıştır[30].

5. Kafkas Tümeni Gence'ye ulaştıktan hemen sonra Gökçay yakınlarına kadar ilerlemiş olan Bolşeviklere karşı sevk edilerek cepheyi tutmakla görevlendirilmiştir. Tümen cepheyi tutma görevinin yanı sıra zulme ve katliama maruz kalan Azerbaycan'ın her tarafına yetişmeye de çalışmıştır. Tümen 5.800 mevcudu ile bu kadar geniş bir bölgede mücadele etmiş ve bütün bu muharebelerden başarı ile çıkmıştır[31].

Diğer taraftan İslam Ordusu Komutanı Nuri Paşa, Birinci Bakû Taarruzunu 5. Kafkas Tümeni ile başlatmıştır. 5 Ağustos 1918 tarihli bu taarruzdan cephane yetersizliği yüzünden sonuç alınamamıştır. Taarruzda Azerbaycan milisleri de bir varlık gösterememişlerdir[32].

26 Ağustos sabahı topçu ateşinden sonra 5. Tümen'e bağlı 13. Kafkas Alayı tel örgüler ve başka engellerle tahkim edilmiş olan Yanardağ batısındaki Sarıtepe'ye taarruz ederek direnmeye çalışan Ermeni, Rus ve İngiliz askerlerini süngü ve bomba hücumu ile mevzilerinden söküp atmış ve tepeyi saat 11.40'ta ele geçirmiştir. Binegadi Tepesi'ne taarruz eden 29. Tabur güçlü bir direnişle karşılaşmış olup ancak tepenin eteklerine kadar ilerleyebilmiştir.

---

[28] Nikolayevka bugün Ermenistan'ın Lorri eyaletinde bulunmaktadır. Bkz.https://en.wikipedia.org/wiki/ Amrakits (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022).

[29] Kazak bugün Azerbaycan'da rayon yani ildir. Bu il, Ermenistan ve Gürcistan'a sınırdır. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kazah_(rayon) (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022).

[30] Yüceer, *age.*, s. 75.

[31] Yüceer, *age.*, s. 87, 88-89.

[32] Yüceer, *age.*, s. 78.

31 Ağustos'a kadar iki taraf mevcut durumlarını muhafaza etmiş ve bu tarihte 13. Kafkas Alayı ile 38. Alay'ın 1. ve 2. Taburlarının başlattığı taarruzla ittifak savunma engelleri aşılarak saat 06.30'da Binegadi Tepesi de ele geçirilmiştir. Ardından Ermeni, Rus ve İngiliz askerleri bozgun halinde Bakü istikametinde kaçmaya başlamışlardır[33].

Bundan sonra Bakü'nün zaptı hazırlıkları başlamıştır. Nuri Paşa'nın hazırladığı plana göre Bakü'ye ikinci taarruz 14 Eylül gece yarısı gerçekleştirilecekti. Asıl taarruz yapacak olan birlik 5. Kafkas Tümeniydi. Bu tümen bünyesinde 9, 10, 13 ve 56. Piyade Alayları toplanmış bulunuyordu. Yine İslâm Ordusu'nun topçu ateş desteğinin önemli bir kısmı 5. Kafkas Tümeni emrine verilmişti.

14 Eylül günü 56. Alay saat 03.00'te 9. Alay ise saat 03.30'da Birinci Bakü Savunma Hattı'nı işgal etmeyi başardılar. 9. Alay'ın sağ kanadını korumak için, 13. Alay da ilerlemeye başlamıştı. 15 Eylül günü saat 10.30'da İran bayrağı ile beraber beyaz bir bayrağın bulunduğu bir otomobil 5. Kafkas Tümeni Karargâhına geldi. Otomobilden iki kişi indi. Bunlar İran Konsolosu ile 5. Kafkas Tümeni'ne karşı savaşan Ermeni birliklerinin Bakü Batı Cephesi Komutanı idi. Şehrin teslim olacağını bildirdiler. 5. Kafkas Tümeni Karargâhında şehrin teslimi şartları kararlaştırıldı[34].

Buna göre;

1-Bakü kayıtsız şartsız derhal teslim olacaktır. Şehri savunan askerler can güvenliği karşılığı teslim olacaklardır. Her türlü silâh ve cephane teslim edilecektir. Bütün kamu binaları ve kamu malları teslim edilecek.

2- Nargin Adası'nda bulunan Türkiye ve müttefiklerine mensup esirler teslim edilecek.

3- Silâh depoları, askeri otomobiller, kamyonlar, zırhlı araçlar, uçaklar bütün malzemeleriyle teslim edilecek.

Gelen bu heyete halkın can ve mal güvenliğinin sağlanacağı ve kimseye zarar verilmeyeceğine dair Kafkas İslâm Ordusu Komutanlığı tarafından hazırlanan beyannameler verildi. Sokak çatışmalarına girilmeden şehrin ele geçirilmesi amaçlandı. Nitekim fazla zayiat verilmeden Bakü teslim alınmış oldu. Şehrin zaptını takiben Güney Grubu Komutanı Albay Cemil Cahit Bey Bakü Mevkii

[33] Yüceer, *age.*, s. 112.
[34] Yüceer, *age.*, s. 115, 116,119.

Komutanlığı'na getirildi. 56. Alay ise şehirde asayiş ve emniyeti sağlamakla görevlendirildi[35].

Bu arada 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandı. İngilizlerin Bakû'yü işgal edecekleri bildirildiğinde 5. Kafkas Tümeni emrindeki birliklerden 9. Kafkas Alayı Karabağ mıntıkasındaydı[36].

2.3. Mondros Mütarekesi Gereğince Terhis Edilmesi

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalayarak savaştan çıkmıştı. Bu anlaşmanın 5. Maddesi gereğince sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için yeterli olacak sayının dışında kalan askerler terhis edilecekti[37]. Mehmet Şükrü Efendi de bu anlaşma maddesine istinaden terhis edilerek memleketine dönmüştür. O, 9. Kafkas Alayı 26. Tabur 1. Bölük İhtiyat Mülazim-i sanisi görevinde iken 9. Ordu Kumandanlığının 4 Aralık 1918 tarih ve 1004/15475 numaralı emriyle 15 Ocak 1919 tarihinde terhis edilmiştir. Terhis belgesinde Beşinci Kafkas Fırkası Kumandanı Miralay Mehmed Ali (?) ve Kafkas 9. Alay Kumandanı Ahmed Hamdi (?) Beylerin imzası yer almaktadır. Bölükler Kumandanı Yüzbaşı Şefik (?) evrakın kayıt işlemlerini yaparak tezkereyi vermiştir. Bu işlemler sonucunda Mehmet Şükrü 23 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Kendisine Afyonkarahisar'a kadar yolluk ve yevmiyesi verilmiştir[38].

3. Milli Mücadele Döneminde Askerlik Hayatı

3.1. Çelikalay'da Görevlendirilmesi

Sicil dosyasında belirtildiğine göre 11 Nisan 1920 tarihinde Milli Mücadeleye iştirak etmesi için vazifelendirilmiştir[39]. Mehmet Şükrü mütareke döneminde Afyonkarahisar'daki Kuvâ-yı Milliye teşkilatında görev yapmıştır[40]. Afyonkarahisar milletvekili Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin oluşturduğu Çelikalay'a katılmıştır. Onunla

[35] Yüceer, *age.*, s. 121.
[36] *Kafkas Cephesi*, C.2, s. 640.
[37] https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/7-Mondros.pdf (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
[38] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 2.
[39] Milli Savunma Bakanlığı Arşivi Asker Sicil Dosyası, No: 15.375.
[40] Öztürk, agm., s.3

beraber Nasih Bayık, Hamaloğlu Safter Taşpınar, Naibzade Vasıf'ın Ahmet isimli arkadaşları da Çelikalay'da görev yapmışlardır. Mehmet Şükrü, Çelikalay'ın 3. Bölük Komutanlığını yürütmüştür. Bağlı bulunduğu alay Uşak Oturak mevkiinde Yunan Ordusunu oyalayarak Afyonkarahisar tarafına geçirtmemiştir[41]. Bu arada Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından düzenli ordular teşkil edilmiştir. Mehmet Şükrü Efendinin de bilahare düzenli orduya geçtiği anlaşılmaktadır.

3.2. İnönü ve Sakarya Savaşlarında Mehmet Şükrü

O, hatıratında belirttiğine göre II. İnönü Muharebesine takım komutanı olarak katılmıştır. Sakarya Savaşında da görev yaptığı görülmektedir. Ayyıldız "*Bir gün Kemal ve İsmet Paşalar birliğimizin bulunduğu Yıldız Tepe'ye geldiler. Dikenleri yaktım ateşin ışığında haritayı tetkik ettiler* "demiştir[42].

Sakarya zaferinden sonra Sivrihisar istikametinde ilerlediklerini, kendisinin Sivrihisar'daki Yunan birliklerinin durumunu öğrenmek amacıyla keşif faaliyeti ile görevlendirildiğini ifade etmiştir. Bilahare onun fırkası Sivrihisar'a bir buçuk kilometre mesafede mevzi almış ve kuşatmaya katılmıştır[43]. Bilindiği üzere Sivrihisar 20 Eylül 1921 tarihinde Türk kuvvetleri tarafından geri alınmıştır[44].

Mehmet Şükrü Efendi'nin birliği Sivrihisar'dan Seyitgazi'ye gelmiş buradaki ormana girmiştir. Ancak Yunan kuvvetleri ormanda bulunan Türk kuvvetlerine taarruz etmişlerdir. Türk kuvvetleri yavaş yavaş geri çekilmişlerdir. Ayyıldız'ın bölüğü de Eymir Dağları üzerinden Güzelim Tepe'ye gelmiştir. Bilahare bu tepe Hücum Taburuna teslim edilerek Susuz köyüne geçilmiştir. Bu köyden sonra Afyon bölgesini iyi bildiği için Demircili Ali Bey ile Mehmet Şükrü keşif kolu olarak görevlendirilmiştir. Ancak Güzelim Tepe Yunanlılar tarafından ele geçirildiği için Ayyıldız da Susuz Boğazı'na doğru çekilmiştir. Bilahare Güzelim Tepe'ye yeniden taarruz edilmiş, tepenin bir kısmı Türk kuvvetlerinin eline geçmiştir. Ardından

---

41 Niyazi İplikçioğlu, "Afyon'da Milli Mücadele başlarken Çelikalay'ın Kuruluşu", *Beldemiz (Afyonkarahisar)*, No:5, 1986, s. 3-4.

42 Ilgar, *agb.,* s. 244.

43 Öztürk, agm., s. 1.

44 *Türk İstiklal Harbi*, 2 Cilt, Batı Cephesi, 5. Kısım, 2. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921), Genelkurmay yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, s.338**.**

Çavdarlı sırtlarına çekilmek zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bir hafta burada mevzi muharebeleri yapılmıştır[45].

Yunanlıların taarruzları devam edince Çavdarlı sırtları ve Güzelimdağı boşaltılmıştır. Ardından Mehmet Şükrü'nün birliği Akçin tarafından taarruza geçen Yunanlılarla savaşmıştır. Buradan Karaaslan Köyü-Işıklar-Doğanlar köylerinden geçilerek Belcekaracaören köyünün üst tarafında bulunan Gökpınar dağlarına gelinmiştir. Burada Karaaslan-Halımorlu-Ayvalı-Gökpınar çizgisinde müdafaa hattı oluşturularak dokuz ay boyunca savunma yapılmıştır[46].

3.2. Büyük Taarruz'da Mehmet Şükrü

Mehmet Şükrü, Büyük Taarruz sırasında 8. Tümen 189. Alay, 2. Tabur, 6. Bölük'de görev yapıyordu[47]. Bu tümen bağımsız piyade tümeni olarak doğrudan 1.Ordu Kumandanlığına bağlı idi. Ali İhsan Paşa'nın subaylara yönelik hazırladığı eğitim programlarına o da katıldı[48]. Büyük Taarruz öncesinde bu tümenin durumunda bir değişiklik oldu. Taarruz Planı gereğince 2. Orduya bağlı 4. Kolordu 16 Ağustos 1922 tarihli ve 88 sayılı Batı Cephesi Komutanının emri ile 1. Ordu emrine verilince bu tümen 4. Kolorduya bağlandı. 17 Ağustos 1922 tarihli 6 numaralı kolordu emrinde kolordunun 1. Ordu emrine verildiği, 8. Tümen'le ordu topçu taburunun da kolordu emrine girdiği bildirilmekteydi[49].

24 Ağustos günü 4. Kolordu Komutanı saat 10.00'da kurmay Başkanı, topçu ve tümen komutanlarını beraberine alarak Avlakkaya'ya çıktı. Arazi üzerinde taarruzun nasıl yapılacağını ve tümenlerin hazırlık durumlarını ayrıntılarıyla anlattı. Her tümenin görevini açıkladı ve 16 numaralı taarruz emrini verdi[50].

4. Kolordu komutanlığının 24 Ağustos 1922 tarihli taarruz emrine göre 8. Tümen Akarçay'la, Sarıbaba Tepesi - Büyükkalecik (dâhil- Küçükkalecik (hariç) hattı arasından taarruz edecek ve sol yanda kuvvetli bulunarak özellikle taarruzu İnciktepe - Hacılartepesi - Kurtkaya- Halkalı tepe hattına yöneltecektir[51].

---

45 Öztürk, agm., s. 2; Ilgar, *agb.,* s. 245.

46 Ilgar, *agb.,* s.245.

47 Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No:5.

48 Öztürk, agm., s. 3

49 *Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, 2. Kitap, Büyük Taarruz, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 33-34.

50 *TİH Büyük Taarruz*, s.61.

51 *TİH Büyük Taarruz*, s.62.

4. Kolordu komutanı, 25 Ağustos'ta ordudan aldığı taarruz emrinin kendi tertibinde bir değişiklik gerektirmediğini gördü. Birliğine sadece taarruzun 25 Ağustos 1922 sabahı başlayacağını, 8, 5 ve 11. Tümenlerin fecirden önce taarruz mevzilerine girmelerini, 26 Ağustos saat 04.00'de başlayıp 06.00'da son bulacak topçu ateşi esnasında piyadenin hücum mesafelerine yanaşmalarını emretti.

8. Tümen, kolordu emri gereğince 189. Alayı'nı Kurtkaya karşısında Doğankaya - Halıkaya hattında yerleştirildi. Tümenin istihkâm bölüğü 189. ve 135. Alaylara birer tahrip müfrezesi verdikten sonra Sarık köyüne geldi[52].

Tümenin bütün birlikleri 26 Ağustos 1922 saat 03.00'da Keltepe - Nuribeyli - Musacavuş - Halıkaya – Doğankaya hattına sessizce yanaşarak hazırlık durumu aldılar[53]. Mehmet Şükrü anılarında taarruzun başarı ile gizlendiğini düşmanın haberi olmadığını belirtir. Hatta o, hiçbir şeyden haberi olmayan bir Yunan nöbetçisinin silahını bırakarak ihtiyaç giderdiğini söylemiştir[54]. 26 Ağustos günü 8.Tümen birlikleri taarruz mevzilerinden saat 06.00'da harekete geçtiler. 189. Alay Kurtkaya - 1286 rakımlı tepeye ilerlemeye başladı[55].

8.Tümen, topçu hazırlık ateşinden sonra, saat 13.30'da, 36. Alay batıdan, 189. Alay doğudan olmak üzere Kurtkaya'ya taarruza geçti. Kurtkaya'daki Yunan mevzii üç sıra tel engellerle çevrilmiş ve kuvvetli tahkim edilmişti. Bu alayların birlikleri Kurtkaya siperlerine 150 metreye kadar sokuldular. Topçu desteği oldukça kuvvetliydi. Fakat daha fazla ilerleyemediler. Saat 15.00'de 189. ve 36. Alaylar taarruzu tekrarladılarsa da Yunan mevzilerine giremediler. Kolordu Komutanı hücumun gece tekrar edilmesini istediyse de 8.Tümen komutanı birliklerin birbirine karışacağını ve başarılamayacağını bildirerek taarruzun ertesi sabah ortalık ağarınca topçu desteğinde yapılmasını teklif etti. Kolordu komutanı uygun buldu[56].

27 Ağustos günü 8. Tümen'in 189. Alayı 1286 rakımlı ve Kurtkaya tepelerine, 12. Tümen'in 36. Alayı da batıda olarak, Kurtkaya'ya karşı saat 03.00'de hücum çıkış mevziine girdiler. Saat 04.00'de ansızın yaptıkları bir süngü hücumu ile Kurtkaya tepesini ele

[52] *TİH Büyük Taarruz,* s.64.
[53] *TİH Büyük Taarruz*, s.64.
[54] Ilgar, *agb.,* s. 245.
[55] *TİH Büyük Taarruz*, s.100.
[56] *TİH Büyük Taarruz*, s.101.

geçirdiler. 189. Alay'ın bir kısmı da 1286 rakımlı tepeyi aldı. Ortalık ağarınca Yunanlılar, Kurtkaya'ya çok şiddetli bir topçu ateşi açtılar[57].

27 Ağustos 1922 günü Soldan 36. Alay sağdan 189. Alay Halkalıkaya mevzilerine, 131. Alay da Hacılar - Meşecik tepelerine taarruza başladılar. Saat 15.30'da 36. ve 189. alayların yaptıkları bir hücumla Halkalıkaya ele geçirildi. Aynı zamanda, 131. Alay da Hacılar tepesini ele geçirdi. 8. Tümen cephesindeki, bir taburla takviyeli 8. Yunan alayı dağınık bir surette Afyon doğrultusuna çekilmek zorunda kaldı[58].

Bu sıralarda takım çavuşu Ödemişli Ali Efendi yaralanmış ve onu Mehmet Şükrü Efendi kendi atı ile geriye göndermiştir. Mehmet Şükrü Efendi düşman hatlarına girdiklerinde konserve, peksimet, şeker ve elbiseler ele geçirdiklerini ifade etmiştir[59].

Diğer taraftan 8. Tümen Hacılar - İkiztepe bölgesinden iki kolla Afyon'a hareket etti[60]. 27 Ağustos 1922 Pazar günü saat 17.30'da 189. Alay yer yer yanmakta olan Afyon'a girdi[61]. Mehmet Şükrü Afyon'a giriş öncesinde yaya olarak bölüğünün başında ilerlemeye devam ederken askerler başıboş dolaşan bir Yunan subayının atını alıp getirmişlerdir. O, bu ata binerek Afyonkarahisar'a girmiştir[62].

Anılarında Afyonkarahisar'a girişini şöyle anlatmıştır:

> "Ben de Hıdırlık'tan Deper yolu üzerinden birliğimle girmek için orada toplandık. Dörderli sıra yaptım. Askerlerim bana Yunandan kalma bir at yakalamışlar bindim. Askere şarkı söyleterek Örenbağ'dan Afyon'a girdik. Toplu kıtaatın başındaki atlı yüzbaşı bendim. Hükümet önüne gelen birliğimle şimdiki istasyon caddesinden geçerek Cirit Kayasında istirahate çekildik".

Türk askeri Afyon'a girdiğinde halk yollara halılar sermiş, yol kenarına dizilmişti. Kadınlar askerlere ayran, su, meyve, lokum ne varsa ikram ediyorlardı. Mehmet Şükrü, şehre giriş zamanını "*ikindi sonu*" olarak ifade etmiştir. Bu sırada askerler bir kişiyi düşman diye yakalamışlar, öldürelim mi? diye Mehmet Şükrü Efendi'ye sormuşlardır. Bu arada bir ses " *Şükrü Bey, Şükrü Bey, ben Rağıp, ben*

---

57 *TİH Büyük Taarruz*, s.127.
58 *TİH Büyük Taarruz*, s.130.
59 Ilgar, *agb.,* s. 246.
60 *TİH Büyük Taarruz*, s.137.
61 İbrahim Artuç, *Büyük Taarruz Başkomutan Meydan Muharebesi*, İkinci Baskı, Kastaş yayınevi, İstanbul 2005, s.103.
62 Öztürk, *agm*., s. 3

Türküm" diye bağırmıştır. Şükrü Efendi onu hemen tanımıştır. Bu kişi Dumlupınar Okulu eski başöğretmeni Rağıp Bey'dir ve Mehmet Şükrü Efendi'nin arkadaşıdır. Mehmet Şükrü Efendi müdahale ederek onun serbest bırakılmasını sağlamıştır[63].

Anılarında belirttiğine göre hükümet binası önündeki Yunan bayrağını indirerek yerine Türk bayrağını o dikmiştir. Bu iddiası şüphelidir. Ancak, belki Afyonkarahisarlı olması nedeni ile Türk bayrağını göndere çekmek şerefi ona verilmiş olabilir[64].

Ardında Mehmet Şükrü'nün bölüğü Cirit Kayaları önünde istirahate geçti. O, birliğini başçavuşa bırakarak evine geldi. Bir iki saat kadar evinde ailesi ile hasret giderdi. Çamaşırlarını değiştirdi[65]. Onun ifadesine göre bölüğünde takım zabiti olmadığı için tekrar bölüğünün başına gitmiş ve orada gecelemiştir[66].

Anılarında belirtildiğine göre muzaffer ordunun mensubu olarak Afyonkarahisar'a girdiğini ve ailesini ziyarete geldiğini duyan bütün eş, dost, akraba ve arkadaşları evlerine gelmişlerdir. Onlarla hasret gidermiş, burada sarmaş dolaş olmuşlardır.

Mehmet Şükrü Efendi anılarında babasının ölümünün ilk defa kendisine söylendiğini belirtir. Şöyle der;

> "Annem beni atın üzerinde görünce çok heyecanlandı. Boynuma sarılarak ağladı. Bütün büyüklerimin ellerini öptükten sonra anneme babam nerede? Dedim. Annem çarşıya gitti dedi. Hayır anne, çantamdaki not defterini açtım. Ben Kafkasya Cephesi'nde gece rüyamda babamın öldüğünü görüp not defterine kaydetmiştim anne dedim. Annem hayretler içinde kalmış ve hepimizin içini hüzün kaplamıştı. Düşmanı 9 günde İzmir'de denize döktükten sonra babamın mezarını ziyaret edebildim"

demiştir[67].

Ancak I. Dünya Savaşı sonunda terhis olarak Afyonkarahisar'a geldiği ve hatta Çelikalay'da görev yaptığı düşünülürse tarihi karıştırması söz konusu olabilir. I. Dünya Savaşı sonunda babasının ölümünden kesin olarak haberdar olması gerekir.

---

[63] Ilgar, *agb.,* s. 246.

[64] Öztürk, agm., s. 3

[65] Cemalettin Ayyıldız, 1943 doğumlu Cemalettin Ayyıldız ile Afyonkarahisar'daki evinde yapılan röportaj, Tarih: 27 Haziran 2022 Pazartesi.

[66] Öztürk, *agm*., s. 3; Ilgar, *agb.,* s. 246.

[67] Ilgar, *agb.,* s.240.

Bilahare onun alayı Afyon batısında Erkmen sırtlarındaki Yunan artçılarını atarak buraları kontrolü altına aldı[68]. 189. Alay Afyonkarahisar'ın kuzeybatı ve batısına yönelik olarak emniyet tertibi aldı. Tümenin diğer birlikleri şehir kuzeyinde istirahate geçti. 8. Tümen'in saat 19.00'da Birinci Orduya bağlı 2. Kolordu emrine girdiğini öğrendi[69]. 2. Kolordu Komutanı Albay Ali Hikmet Bey (Ayerdem), 8. Tümen Komutanı Albay Kazım Bey (Sevüktekin), 8. Tümen Kurmayı Bnb. Suphi Bey, 189. Alay Komutanı Binbaşı Avni Bey idi.

28 Ağustos günü saat 0.30'da verilen emre göre 8. Tümenin de dâhil olduğu 2. Kolordu Hamam kuzey ve güneyinde toplanarak Catalçeşme - Resulbaba hattına karşı ilerleyecektir. 2. Kolordu'nun 1. Ordunun sağ yanında bulunarak 6. Kolordu ile irtibat kurması istenilmiştir[70].

Öte yandan 28 Ağustos günü saat 08.40'da Yunanlıların üç tümen tahmin edilen kuvvetinin Belce - Catalçeşme- Resulbaba batısına çekilmekte olduğu görülmüştür[71]. 2. Kolordu Komutanı Ali Hikmet (Ayerdem) 28 Ağustos 1922 saat 04.30'da Afyon'a gelmiştir. 8. Tümen'e Belce doğrultusunda ilerleyerek rastlayacağı düşmana taarruz etmesini emretmiştir[72]. Buna rağmen saat 18.30 olduğu halde, 4. Kolordu'nun doğusuna yanaşacak olan 2. Kolordu birliklerinden henüz bir haber alınamamıştı[73]. 28 Ağustos akşamı 2. Kolordu karargâhı ile 7.ve 8. Tümenler Hamam bölgesindeydi[74]. 2. Kolordu bugün yeterince takip faaliyetinde bulunmamıştı[75].

29 Ağustos 1922 saat 04.00'de Gecek hamamında bulunan kolorduya gelen ordu emrinde, saat 07.00'de harekete geçerek ordu ihtiyatı olmak üzere Bakırcık - Karacaviran - Düzağac bölgesine yanaşması bildirildi[76]. Bu emir üzerine 2.Kolordu 29 Ağustos günü Düzağaç -Karacaviran - Bakırcık tepe bölgesine varmıştır[77]. 29 Ağustos akşamı 2. Kolordu'nun 7. Tümeni Bakırcıktepe, 8. Tümeni

68 *TİH Büyük Taarruz*, s.137.
69 *TİH Büyük Taarruz*, s.131.
70 *TİH Büyük Taarruz*, s. 156.
71 *TİH Büyük Taarruz*, s. 160.
72 *TİH Büyük Taarruz*, s. 160.
73 *TİH Büyük Taarruz*, s. 164.
74 *TİH Büyük Taarruz*, 1-31 Ağustos 1922, s. 193.
75 *TİH Büyük Taarruz*, s. 164.
76 *TİH Büyük Taarruz*, s. 219.
77 *TİH Büyük Taarruz*, s. 226.

Karacaviran, 4. Tümeni Düzağaç'ta 1. Ordu ihtiyatında, Kolordu komutanı Karacaviran'daydı[78].

30 Ağustos akşamı 2. Kolordu'ya Oturak - Paşacık bölgesine harekete hazır bulunması ve 1. Kolordu'nun ardından ilerlemesi emredildi[79]. Ordu ihtiyatı olan 2. Kolordu buna göre hareket etti. 31 Ağustos günü Kolordu'nun 4. Tümeni'yle Paşacık, 7. ve 8. Tümenleri Büyük Oturak - Sattepe bölgesindeydi. Kolordu Karargâhı Büyük Oturak'ta bulunuyordu[80].

31 Ağustos günü saat 24.00'de 8. Tümen Banaz köyü dolaylarındadır[81]. Bu tümen saat 08.00'de Banaz'dan hareket ederek İslamköy - Kızılcasöğüt yolu ile 4. Tümen'in arkasından yürüdü. Kızılcasöğüt'ten itibaren Kırka - Yapağılar yolu ile yürüyüşüne devam etti[82].

Bugün Mehmet Şükrü Efendi açısından mutlu ve gurur verici bir gün oldu. Büyük Taarruz'a katılan çoğu subay gibi o da rütbe aldı. 31 Ağustos 1922 günü Mehmet Şükrü Efendi'nin rütbesi mülazim-i evvelliğe yükseltildi[83].

2 Eylül sabahı 8. Tümen, Kolordu karargâhı Karakuyu'ya geldi[84]. Saat 20.00'de ise Bakışlı ve Emirli'ye geldi ve burada konakladı[85]. 3 Eylülde 8. Tümen yanmakta olan Takmak (Eşme) kasabasının kuzey doğu sırtlarında bulunuyordu. 8. Tümen Takmak istikametine doğru hareketle saat 15.00'de Takmak dağı sırtlarına geldi. Tümen 17.00' de Takmak batısına ilerledi. Yangını söndürmek için istihkâm bölüğünü Takmak'ta bırakarak güneybatıya hareketle saat 21.00'de Ürkütülen köyüne gelip geceledi. İstihkâm bölüğünün gayretiyle Takmak kasabasının bir kısmı yangından kurtarılmışsa da, kasabada 20 ihtiyardan başka sağ kimse kalmamıştı[86].

Diğer taraftan 2 Eylül 1922 akşamı General Trikupis'in esir edildiği bilinmektedir. Trikupis 5. Kafkas Tümeni Komutanı Dadaylı Halit Bey'e teslim edilmiştir. O da 3 Eylül günü Trikupis'i Uşak'a

---

[78] *TİH Büyük Taarruz*, s. 239.
[79] *TİH Büyük Taarruz*, s. 280.
[80] *TİH Büyük Taarruz*, s. 282.
[81] *Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, 3. Kitap, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı, 31 Ağustos-18 Eylül 1922, Genelkurmay Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.37.
[82] *TİH Takip Harekâtı,* s.55.
[83] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No:5 ve Belge No 6.
[84] *TİH Takip Harekâtı*, s.56.
[85] *T TİH Takip Harekâtı*, s.73.
[86] *TİH Takip Harekâtı*, s.102, 104-105.

götürmüş burada Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkarılmıştır.

Mehmet Şükrü Efendi anılarında Trikupis'i esir alanlar içerisinde kendisini de olduğunu iddia etmiştir. Onun ifadesine göre Kandiyeli Hasan Çavuş Yunan telefon ağını dinleyerek Trikupis'in o civardaki birliklere yardım göndereceğini, bilahare kendisinin de geleceğini öğrenmiştir. Buna göre Türk kuvvetleri tertiplenmiştir. Türk askerlerine Yunan elbisesi giydirerek pusu kurmaları temin edilmiştir. Bu sayede önce Trikupis'in gönderdiği öncüler bilahare Trikupis çember içerisine alınarak esir edilmiştir[87]. Tarihi gerçekler 8. Tümen'in Eşme bölgesinde olduğunu göstermektedir. Bu dönemde fotoğraf yaygın olmadığı için yakalanan Yunan subaylarını Trikupis zannedildiğine dair anlatımlar çoktur. Mehmet Şükrü Ayyıldız'ın anlatımı da bu açıdan mütalaa edilmelidir.

4 Eylül'de 8. Tümen Güney- Soyrak'tadır. Güneyköy'e varan tümen komutanı takip müfrezesini 10 km batıya gönderdi ise de, müfreze Yunanlılarla temas sağlayamamıştır. Ordunun verdiği hedef yakın olmasına rağmen, 8. Tümen hariç, kolordunun diğer tümenleri yine 20-25 km yürüyüş yapmışlardır[88].

5 Eylül'de 8. Tümen Alaşehir'in kuzeybatısında konmaya geçti[89]. 6 Eylül'de tümenin Dereköy - Yağmurlar yoluyla Karanohut köyüne ilerlemesi emredildi. Saat 10.00'da yürüyüşe geçildi. Ancak, 8. ve 4. tümenlerin takip edecekleri istikamet çok sarp ve dağlık olduğundan, bu tümenler Alaşehir - Salihli yoluna indirildi. Bu suretle 8, 7, 4 ve 3. Kafkas tümenleriyle kolordu bağlı birlikleri ve topçu taburu sırasıyla tek yoldan yürütülmek zorunda kalındı. Yalnız 8. Tümen, Hücum Taburunu yancı olarak dağ yolundan ilerletti[90]. 8. Tümen saat 22.00'de Dereköy'de konmaya geçti[91].

7 Eylül'de 1. ve 2. Kolordular büyük kısımlarıyla Marmara gölü - Ahmetli - Sinekli hattına yöneldiler[92]. 8 Eylül'de Derbent yoluyla yürüyen 8. Tümen Turgutlu yakınlarında Halilbeyli'deydi[93]. Bu tümene 9 Eylül'de saat 08.00'de Turgutlu'dan İzmir'e hareket etmesi

[87] Ilgar, *agb.,* s. 247-248.
[88] *TİH Takip Harekâtı*, s.109, 110.
[89] *TİH Takip Harekâtı*, s.132.
[90] *TİH Takip Harekâtı*, s.136.
[91] *TİH Takip Harekâtı*, s.150.
[92] *TİH Takip Harekâtı*, s.150.
[93] *TİH Takip Harekâtı*, s.161.

emredildi. 8. Tümen Komutanı aldığı talimata göre İzmir Mevki Komutanlığı görevini yapacaktı[94].

Bu göreve istinaden 8. Tümen 1. Kolordu emrine girdi. 8.Tümen'in emrine verilmiş olan inzibat bölükleri ve 2. Kolordu Topçu Taburu konma yerinden Parsa yoluyla hareket ederek saat 19.00'da Kemalpaşa'ya geldi ve istirahate geçtiler. 8. Tümen birlikleri Kemalpaşa kasabasının batısında konuşa geçtiler[95]. Tümen'in 9/10 Eylül gecesi yürüyüşe devam ederek Bornova - Buca hattına yönelmesi, ortalık ağarırken şehre girip emniyet tertibatı alması istenildi[96].

Birinci Kolordu Komutanı 9 Eylül saat 20.00'de verdiği emirde Kolordu Karargâhı muharebe kademesinin 8. Tümen'le beraber İzmir'e gireceğini bildirmişti. Buna göre karargâh ve askerî valilik makamının İzmir Hükümet Konağı olacağı duyuruldu. 8. Tümen'den başka, izinsiz olarak kimse şehre girmeyecekti[97].

Gece yürüyüşüne devam eden 8. Tümen, 10 Eylül saat 06.00'da Bağburnu mevkiine ulaştı. 189. Alay kışlaya, Hücum Taburu Karşıyaka'ya yerleştirildi[98]. Mehmet Şükrü anılarında kendi bölüğünün cephane deposu bulunan Sarıkışla'ya yerleştirildiğini belirtmiştir. O, burada 10 gün kaldıklarını, ardından da Menemen'e gönderildiklerini ifade etmiştir[99].

8. Tümen şehre girer girmez kontrolü ele geçirmek ve asayişi sağlamak için çaba gösterdi. Bu nedenle, Yunan kuvvetlerine karşı koyacak miktarda kuvvet ayırması mümkün değildi. Kolordunun diğer tümenleri ise yolda idiler. 18. Yunan Alayı İzmir'in Türkler tarafından geri alındığını öğrenince saat 12.00'de Kadifekale'ye topçu ateşi açtı. Kadifekale'deki 8. Tümen'in bir bataryası bu ateşe hemen karşılık verdi[100]. Birinci Kolordu Topçu Taburu ve 8. Tümen emrindeki 2. Kolordu Topçu Taburu ile iskelelerden düşman bindirmesini önlemekle görevlendirildi[101]

---

94 *TİH Takip Harekâtı*, s.170.
95 *TİH Takip Harekâtı*, s.176.
96 *TİH Takip Harekâtı*, s.177.
97 *TİH Takip Harekâtı*, s.177.
98 *TİH Takip Harekâtı*, s.182.
99 Öztürk, agm., s.3.
100 *TİH Takip Harekâtı*, s.184.
101 *TİH Takip Harekâtı*, s.192.

11 Eylül tarihi itibarıyla da 189. Alay Kışladaydı[102]. 8. Tümen'in şehrin güvenliği ile ilgili görevi 16 Eylüle kadar devam etti. 16 Eylül'de 15. Tümen şehirdeki karakolları 8. Tümen'den teslim aldı. Şehrin emniyet ve asayişiyle eski Menemen iskelesinden Kızılbahçe'ye kadar körfez kıyı savunmasına memur edildi. Şirinyer'de toplanan 8. Tümen 19 Eylül 1922'de Menemen'e gönderildi[103]. Bu tümen bundan sonra Menemen'de kalmaya devam etti. 20 Kasım tarihi itibarıyla 8. Tümen Menemen'dedir. [104]. Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalandığında 11 Ekim 1922 tarihi itibarıyla 8. Tümende 280 subay, 7511 er mevcudu vardı[105].

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türk Kara Kuvvetleri'nin barış sürecine göre tertiplenmesi hazırlıklarına başlanıldı. Bu doğrultuda 8. Tümen karargâhı, tümen topçusu ve bir piyade alayı Ankara'ya, bir piyade alayı Kastamonu'ya, bir piyade alayı Yozgat'a yerleştirildi[106].

Mehmed Şükrü Efendi ise Büyük Taarruz ile Yunan ordusu İzmir'e döküldükten ve 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Anlaşması imzalandıktan sonra 28.01.39 tarihli ve 2182 numaralı emr-i ali ile terhis edilmiştir. Terhis belgesinin tarihi 30 Temmuz 1923'tür[107].27 Nisan 1926'da talim ve manevra maksadıyla yeniden görevlendirilmiş 30 Mayıs 1926'da terhis edilmiştir[108].

4. 1923 Sonrası Hayatı

Ayyıldız, Milli Mücadele'den sonra İsmet Paşa Mektebi'nde birkaç yıl İlkokul öğretmenliği, 1932-1940 yıllarında Afyon Lisesi'nde önce Kasri-zade Salih Sıtkı ile birlikte yazı muallimliği yapmış, daha sonra ise Ambar memurluğu görevlerinde bulunmuştur. Lisenin yatılı bölümünün idare amirliğini de yapmıştır[109]. Milli Savunma Bakanlığı Arşivi'ndeki sicil dosyasında askerlik dışı vazifeleri olarak İlk Mektep Muallimliği, Afyonkarahisar Orta

[102] *TİH Takip Harekâtı*, s.204.
[103] *TİH Takip Harekâtı*, s.209.
[104] *Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, 4. Kitap, İstiklal Harbinin Son Safhası, Genelkurmay Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 160.
[105] *TİH İstiklal Harbinin Son Safhası*, s. 314.
[106] *TİH İstiklal Harbinin Son Safhası*, s. 399.
[107] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 5.
[108] *Milli Savunma Bakanlığı Arşivi* Asker Sicil Dosyası, No: 15.375.
[109] Ilgar, *agb.,* s. 241.

Mektebi Kâtip ve Hesap Memurluğu, Afyon Lisesi Kâtip ve Hesap Memurluğu gösterilmiştir[110].

Mehmet Şükrü Efendi, II. Dünya Savaşı sırasında ilan edilen seferberlik kararına istinaden yeniden silahaltına alınmıştır. Bilindiği üzere 1927 tarihli Askerlik Mükellefiyeti Kanunun 2. Maddesi askerlik çağını tanımlamıştır. Buna göre askerlik Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı erkeklerin yirmi yaşına girdiği sene Ocak ayının birinci gününden başlayarak kırk altı yaşına girdiği yılın Ocak ayının birinci gününde bitmek üzere en çok yirmi altı senedir.[111]

Mehmet Şükrü Efendi Çanakkale ili Ezine İlçesi Yahşieli Köyü bölgesinde 1. Kolordu 113. Nakliye Taburunda 9. Deve Kolu Kumandanı olarak Piyade Üsteğmen rütbesi ile görevlendirilmiştir[112]. İleri yaşta olduğu için geri hizmetinde görevlendirildiği düşünülebilir. 14 Mart 1941 tarihinde askerlik hizmetine alınmış olup üç ay görev yapmıştır[113]. Bu sırada gaz kursu da görmüştür[114].

Terhis belgesinde belirtildiğine göre terhis tarihi olan 14 Temmuz 1941 tarihine kadar vazifesini "*bihakkın*" ifa etmiştir. Terhis belgesi 15 Temmuz 1941 tarihinde düzenlenmiş olup 113. Cephane Nakliye Taburu Kumandanı Topçu Binbaşı Sami Firik imzalıdır. Terhis belgesinde "*311 doğumlu bulunduğundan 1076 sayılı kanunun madde-i mahsusuna göre yüksek buyrukla terhis edildiği*" kaydedilmiştir[115]. Kendisine yol harcırahı verilerek memleketine gönderilmiştir[116]. Terhis sonrasında Afyonkarahisar'a dönen Mehmet Şükrü Efendi 15 Ağustos 1941 günü askerlik şubesine giderek terhis belgesini ibraz etmiştir[117]. Ayyıldız'ın toplam olarak üç yıl iki ay Birinci Cihan Harbi'nde, iki yıl üç ay Milli Mücadelede, beş ay da 1941 yılında olmak üzere 6 yıl askerlik yaptığı anlaşılmaktadır[118].

Bu dönemde Afyon Belediye Başkanı Hüseyin Tiryakioğlu'nun kâtip üyeliğini yapmıştır. Belediye başkanının ricası üzerine meccanen Afyon Terakki Servet Bankası'nın kuruluşu çalışmalarına

[110] *Milli Savunma Bakanlığı Arşivi* Asker Sicil Dosyası, No: 15.375.
[111] *Resmi Ceride*, Sayı: 631, 12 Temmuz 1927, s.1; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 33, İçtima: 79, 21.06.1927, s. 352.
[112] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 6.
[113] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 3.
[114] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 7.
[115] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 3.
[116] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 6.
[117] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 3.
[118] Ayyıldız, Hatıratında 11 yıl askerlik yaptığını söylemiştir.

yardımcı olmuştur. Banka Köprübaşında Kedicioğlu aralığında idi. Burası halen bedestenin karşı aralığında olup sanat atölyesi olarak kullanılmaktadır[119].

Mehmet Şükrü Ayyıldız Afyon Lisesi'ndeki görevinden 1945 yılında emekli olmuştu. Ayyıldız emekli olduktan sonra 45 yıl daha yaşamıştır. Bu sürede ticaretle uğraşmıştır. Hükümet Meydanı (Basın Caddesi) No: 1'deki Ayyıldız Kitabevi'ni çalıştırmıştır. Bu dükkânda kitap dışında kırtasiye malzemesi, gazete, damga pulu satışları da yapılmıştır. Burada öğrencilere okumaları için kitapların kiraya verilmesi işlemi de yapılmıştır. 1960 yılına kadar dükkanı kendisi çalıştırmıştır. Bundan sonra Mısri Camiinde ücretsiz olarak fahri imamlık ve müezzinlik yapmıştır. Mısri Camiinde sabah namazlarını takiben yapılan mukabelelerde bulunmuştur.[120]. 20 Ekim 1990 tarihinde rahatsızlığı nedeniyle 95 yaşında iken vefat etmiştir. Mısri Camiinde kılınan cenaze namazını takiben Pazartesi günü Afyon Asri Mezarlığına defnedilmiştir[121]. Ayyıldız'ın vefat haberi mahalli basında "*Bir Kahraman Daha Göçtü*" başlığı ile yer almıştır[122].

Mehmet Şükrü Efendi çevresinde güvenilir bir kişi olarak tanınırdı. Hatta kimsesiz kalan Tahsildar Mehmet Efendi'nin hanımı öldükten sonra cenazesinin kaldırılması, artan paranın da Mısri Camiine harcanması kaydıyla kendisine 1.000 lirasını emanet etmiştir. O tarihlerde bu para önemli bir meblağa tekabül etmekteydi. Kadın vefat ettikten sonra Mehmet Şükrü Efendi merhumenin vasiyetini yerine getirmiştir[123].

5. Madalya ve Taltifleri

Mehmet Şükrü Efendi savaşlarda gösterdiği hizmetleri ve başarıları nedeni ile 3 farklı madalya ile ödüllendirilmiştir. Bunlardan ilki 2. Kolordu Kafkas Kumandanlığının 17 Eylül 1917 tarih ve 3088 numaralı emriyle verilmiş olan harp madalyasıdır[124]. İkincisi ise İslam Ordusu tarafından 14 Eylül 1918 tarihinde Bakü'yü Ermenilerden kurtarmaya yönelik taarruz harekâtı nedeniyledir. Bakü'ye yönelik son taarruzdaki yararlılıkları nedeni ile 5. Fırka Kafkas

[119] Cemalettin Ayyıldız İle Yapılan Röportaj.
[120] Cemalettin Ayyıldız İle Yapılan Röportaj.
[121] Cemalettin Ayyıldız İle Yapılan Röportaj; Ilgar, *agb.,* s.241.
[122] *Afyon Zafer*, 23 Ekim 1990.
[123] Cemalettin Ayyıldız İle Yapılan Röportaj.
[124] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No:2.

Kumandanlığının 17 Ekim 1918 tarih ve 2418/4762 şube 2 emriyle Kılıçlı Gümüş Liyakat Madalyasıyla taltif edilmiştir[125]. O'nun açıklamasına göre Bakü taarruzunda bir düşman süvari alayının hücumunu bölüğü ile engellediği ve mensup olduğu alayı koruduğu için kendisine bu madalya verilmiştir[126].

Mehmet Şükrü Efendi aynı zamanda İstiklal Madalyası sahibidir. Ona 869 sayılı İstiklal Madalyası Kanunu'na istinaden kırmızı şeritli madalya verilmiştir. Zira bu kanunun 2. maddesine göre Milli Mücadele'ye asker olarak katılmış olanlara kırmızı şeritli İstiklal Madalyası verilecektir[127]. O'nun İstiklal Madalyası sıra numarası 12.152'dir. Madalya 1928 yılı Mart ayında takdim edilmiştir. Kendisine madalya ile birlikte bir de İstiklal Madalyası vesikası verilmiştir. Bu vesika Milli Müdafaa Vekili Mustafa Abdülhalik (Renda) tarafından imzalanmıştır. Söz konusu vesikada "*İstiklal Madalyası Kanunu'nun birinci maddesine müzeyyel 30 Mayıs 1926 tarihli ve 869 numrolu kanunnamenin 2. maddesine tevfikan Milli Ordu'da vazife almış olan İhtiyat Birinci Mülazım Şükrü Efendi'nin kırmızı şeritli İstiklal madalyası ile taltifi 27.03.928 tarihinde tasdik-i aliye iktiran eylediği*" ifade edilmiştir[128].

SONUÇ

Mehmet Şükrü Efendi, Afyonkarahisar'ın yetiştirdiği Milli Mücadele kahramanlarından birisidir. 1895 yılında Afyonkarahisar'ın Hacı Cafer (Mısri) mahallesinde dünyaya gelmiştir. İlk, Orta ve Lise tahsilini Afyonkarahisar'da tamamlamıştır. İdadi mezunudur. Kısa bir süre öğretmenlik yapmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Beylerbeyi İhtiyat Zabit Mektebi'nde eğitim almıştır. Buradan 22 Mayıs 1916 tarihinde İhtiyat Zabit Vekili olarak mezun olmuştur.

---

[125] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No:2; Milli Savunma Bakanlığı Arşivi Asker Sicil Dosyası, No: 15.375.

[126] Öztürk, agm., s.4.

[127] Kanunun 2. Maddesi şu şekildedir: 15 Mayıs 1335 tarihinden İzmir'in tarihi istirdadı olan 9 Eylül 1338 tarihine kadar Milli Orduda vazife almış berri, bahri, hevaive jandarma erkan, ümera ve zabitanıyla mensubin-i memurin ve efrad-ı askeriyeden elyevm müstahdem bulunan veyahut tekaüd, istifa veya terhis suretiyle ordudan infikak etmiş olanlardan şimdiye kadar İstiklal Madalyası almamış bulunanlara ve şihad veya vefat suretiyle üful (batmak) eylemiş bulunanların ailelerine kırmızı şeridli İstiklal madalyası verilir. İstiklal-i Milli uğrunda feda-yı hayat eden şehidlerin büyük oğluna, yoksa büyük kızına, yoksa pederine, o da yoksa validesine, o da yoksa zevcesine verilir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 25, İçtima: 110, 30 Mayıs 1926, s. 633-644.

[128] Ayyıldız Özel Arşivi, Belge No: 8.

III. Ordu emrinde önce 5. Kolordu, 9. Fırka 26. Alay 5. Bölükte, ardından Kafkas teşkilatında 2. Kolordu, 5. Fırka, Kafkas 9. Alay, 26. Tabur 2. Bölükte ve daha sonra da 1. Bölük takım kumandanlıklarında istihdam edilmiştir.

Kafkas Cephesinde Erzincan, Gümüşhane taraflarında görev yapmıştır. Dâhil olduğu birlik bilahare Azerbaycan harekâtına katılmıştır. Bakü'nün kurtarılışında görev almıştır. Büyük Taarruz sırasında da 8. Tümen 189. Alay, 2. Tabur, 6. Bölük'te görev yapmıştır. Afyonkarahisar'a giren ilk birlikler arasında onun bölüğü de vardır. Belgelerde ve resmi kayıtlarda takım komutanı olarak geçmektedir. Ancak anılarından hareketle Büyük Taarruz sırasında vekâleten bölük komutanlığı yaptığına da hükmedilebilir.

Anılarında Azerbaycan harekâtı sırasında Yüzbaşı rütbesinde olduğunu, ancak terhis edilirken kendisini üsteğmen olarak kaydettiklerinden bahsetmektedir. Oysa Ayyıldız'ın üsteğmenlik yani mülazım-i evvel rütbesini alması dahi Büyük Taarruz sonrasındadır. Lozan Antlaşması'ndan sonra terhis olmuştur. Üç madalya sahibidir. Katıldığı savaşlarda hiçbir yara almadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Artuç, İbrahim, *Büyük Taarruz Başkomutan Meydan Muharebesi*, İkinci Baskı, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005.

Ayyıldız, Cemalettin, 1943 doğumlu Cemalettin Ayyıldız ile Afyonkarahisar'daki evinde yapılan röportaj, Tarih: 27 Haziran 2022 Pazartesi.

Ayyıldız Özel Arşivi.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı, C.2, İkinci Kitap, Genelkurmay Başkanlığı yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 1993.

Çakmak, Fevzi, *Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1936.

https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/7-Mondros.pdf (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

https://en.wikipedia.org/wiki/ Amrakits (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022).

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87imen_Da%C4%9Flar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2022).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kazah_(rayon)(Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022).

Ilgar, Yusuf, "Afyonkarahisar'da Milli Mücadele Dönemi'nde İki Eşkıya ve İki Asker", *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005), Afyonkarahisar Belediyesi Yayını, Ankara 2007, s. 229-257.

İplikçioğlu, Niyazi, "Afyon'da Milli Mücadele başlarken Çelikalay'ın Kuruluşu", *Beldemiz (Afyonkarahisar)*, No:5, 1986, s. 3-4.

Öztürk, Y. Çetin, "İstiklal Savaşı Gazisi Ayyıldız'ın Anıları İstiklal Mücadelesi", *Beldemiz (Afyonkarahisar)*, No: 5, 1986, s. 3-4.

Resmi Ceride, Sayı: 631, 12 Temmuz 1927.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:2, C.25, 33.

Türk İstiklal Harbi, 2 Cilt, Batı Cephesi, 5. Kısım, 2. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921), Genelkurmay Yayınları, Ankara 1973.

Türk İstiklal Harbi, 2. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, 2. Kitap, Büyük Taarruz, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1995.

Türk İstiklal Harbi, 2. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, 3. Kitap, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı, 31 Ağustos-18 Eylül 1922, Genelkurmay Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Türk İstiklal Harbi, 2. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, 4. Kitap, İstiklal Harbinin Son Safhası, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1995.

Yüceer, Nasır, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı Azerbaycan ve Dağıstan'ın Bağımsızlığını Kazanması*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.

EKLER

Ek-1: Mehmet Şükrü Efendi Cephede, At Üzerinde

Ayyıldız Özel Arşivi.

Ek-2: Mehmet Şükrü Efendi Kafkas Cephesinde, Çal Köyü'nde Bir Arkadaşıyla

Ayyıldız Özel Arşivi.

Ek-3: Mehmet Şükrü Efendi Cephede

Ayyıldız Özel Arşivi.

Ek-4: Mehmet Şükrü Efendi, Cephede İstirahat Anında

Ayyıldız Özel Arşivi.

Ek-5: Mehmet Şükrü Efendi Alay Zabiti Arkadaşlarıyla

Ayyıldız Özel Arşivi.

Ek-6: Mehmet Şükrü Efendi ve Madalyaları

Ayyıldız Özel Arşivi.

Ek-7: Mehmet Şükrü Efendiye Ait İstiklal Madalyası Vesikası

Başkomutan Tarafından Ödüllendirilen Bir Din Adamı: Müderris Abdullah Azmi Efendi (Akşit)

Ali SARIKOYUNCU*

GİRİŞ

Tarih 1071 yılının 26 Ağustos'u, "Ölürsem şehit, kalırsam gazi olurum" diyen Alparslan'ın öncülüğünde Türk milleti, Bizans'a karşı Malazgirt'te zafer kazanmıştır. Bu zaferle, Anadolu'nun kapıları Türklere açılırken, aynı zamanda da "Şark Meselesi" olarak ifade edilen Türk-Avrupa, Hristiyanlık-Müslümanlık mücadelesi, Haç-Hilal kavgası başlamıştır. Çünkü Hristiyanlık dünyası, Anadolu'nun Türk vatanı olmasını içlerine sindirememişler, Anadolu'yu tekrar ele geçirmek için yıllarca planlar, projeler yapmışlar, mücadele vermişlerdir. Romen yazar, tarihçi, eleştirmen, gazeteci, filozof ve önemli bir diplomat Trandafir G. Dujuvara'nın "Türk İmparatorluğu'nun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje-1281-1913 (Paris 1913)" adlı eserinde, Sevr (Sevres)'den önce Türk yurdunu parçalamak, bölmek için yüzün üzerinde plan ve proje ortaya konulduğunu ifade etmektedir.

Bu mücadelede Sarı Hocalar, Saçlı Hafızlar, Şeyh Edebaliler, Dursun Fakihler; Emir Sultanlar, Merkez Efendiler, Mevlanalar, Yunuslar, Hacı Bektaş ve Hacı Bayram Velilerin üstün hizmetleri olmuştur. Ayrıca Molla Güranilerin, Akşemsettinlerin, İbni Kemallerin, Zembilli Alilerin de hizmetleri unutulmamalıdır. Akşemsettin öğrencisi II. Mehmet'e yaptığı telkinleri ile İstanbul'un fethedilmesini sağlamıştır. İbni Kemal ve Zembilli Ali Efendiler, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın yol göstericileri olmuştur. İsimleri geçen din adamlarının Şeyhülislamlık dönemlerinde Türkler, Avrupa içlerine doğru yaptıkları akınlarda hep başarılı olmuşlardır. Burada Gül Baba'yı da anmak gerekir. Isparta'nın Senirkent ilçesinin Ulubeğ kasabasından olan Gül Baba, Budapeşte'ye kadar giderek Macar halkını, Türkler lehine kazanmaya çalışan bir Bektaşi büyüğüdür. Vefatı üzerine cenaze namazı Kanuni Sultan Süleyman tarafından kıldırılmış olup, kabri Budapeşte'dir. Ayrıca yeniçerilerin piri, yine bir din adamı, Hacı Bektaşi Veli idi.

Osmanlı Devleti'nin Almanların müttefiki olarak katıldığı I. Dünya Savaşı'nda, özellikle Çanakkale'de ulemanın diğer mücadelelerde olduğu gibi ön safta yer aldığını görüyoruz. Görgü

* Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi.
sarikoyuncua@gmail.com
ORCİD NO: 0000-0003-4646-0056

tanıklarından İngiliz-Fransız Kara Kuvvetleri Başkomutanı General Ian Hamilton anılarında şu ifadeleri kullanmaktadır:[1]

> "Her taarruzdan evvel başlayan genel bombardıman sırasında imamlar ya da taburdaki din adamları, erleri çevrelerinde topluyor, onlara dini telkinlerde bulunuyor, ölürseniz "şehit" kalırsanız "gazi" olursunuz. Allah, Muhammet aşkına dövüşün diyorlardı. Erlerin cevabı bir koro halinde, ama gözleri şevk ile dolu olarak "İnşallah efendim" oluyordu."

O kanlı vuruşmalarda din adamlarından pek çoğu da şehit olmuştur. Örneğin 8 Ağustos 1915 tarihinde Barbaros gemisi bir İngiliz deniz altısını batırmıştır. Bu geminin şehit düşen mürettebatından birisi de geminin aynı zamanda imamı olan Dadaylı Mehmet Efendi'dir.

Galiçya Cephesinde düşmana karşı hücuma geçen birliklerin önünde Alayın Müftüsü Hasan Fehmi Efendi, tekbir sesleriyle askerleri yüreklendirerek onlarla birlikte vuruşmalara katılmış ve şehit düşmüştür. Yine 73. Alay'da Ali Rıza Efendi, 97. Alay Müftüsü İbrahim Hakkı Efendi ve Raif Hoca din adamı olan şehitlerimizden bir kaçıdır.[2]

I. Dünya Savaşı sonrasında mağlup devletler arasında yer alan Osmanlı Devleti'ne 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalatıldı. Bu bir ateşkes anlaşması olmasına rağmen, 31 Ekim 1918'de Anadolu'yu işgale başladılar. Böylesine sıkıntılı bir dönemde din adamları, millete umut olmuşlar, mücadele fikrinin doğuşunda önemli bir etken olmuşlardır. Bu büyük mücadelenin ilk günlerinde Türk milleti, Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi "Hakiki vaziyeti anlamamışlardı. Fikirlerde karışıklık vardı. Dimağlar âdeta durgun bir haldeydi..." Pek çok din adamı yine Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesiyle "Hakikatı halka izah ettiler...doğru yolu gösteren vaaz ve nasihatlerden sonra herkes çalışmaya başladı."

Bu açıdan, İzmir'in işgalinden dört saat gibi kısa bir süre sonra düzenlemiş olduğu mitingde; "işgal edilen memleket halkının silaha sarılması dinî bir görevdir" diyen Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin etrafında Denizlililer kenetlenmiştir.

Din adamları sadece Milli Mücadele kıvılcımını ateşlemekle kalmamışlardır. Pek çoğu cephelerde düşmana karşı silahlı mücadele içerisinde yer almışlardır. Bunlardan birisi de Müderris Abdullah Azmi Akşit'tir. Ayrıca Isparta'da Hafız İbrahim Efendi, Demiralay, Afyonkarahisar'da da Hoca İsmail Şükrü, Çelikalay gönüllülerden kendi isimleriyle anılan alaylar oluşturmuşlardır.

---

[1] General lan Hamilton, *Gelibolu Günlüğü*, çev. Osman Öndeş, İstanbul 1972, s. 209.

[2] Hanri Benazus, *Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nde Din Adamlarımız*, Bizim Kitaplar Yayınları, İstanbul 2014, s. 24.

Öte yandan başında bir din adamı bulunmayan hiçbir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yoktur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin üzerine inşa edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında, onu karşılayanların en başında din adamları yer almıştır.

Kısaca ilk direniş fetvasını veren ve örgütünü kuran Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'den, İzmir Valisi İzzet Bey'in Yunan işgaline karşı çıkılmaması emri üzerine; "Vali Bey... bu sakalım kanımla kızarabilir, ama bu alına Yunan alçağını sükûnetle selâmlamış olmanın karasını sürerek huzur-u ilâhiye çıkamam" diye haykıran İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi, Mustafa Kemal Paşa'ya "Paşam! Bütün Amasya emrinizdedir" diyen Müftü Hacı Tevfik Efendi'den Milli Mücadele'nin meşru olduğuna dair fetva veren Ankara Müftüsü M. Rifat Efendi ve daha niceleri, Mustafa Kemal Paşa'nın "Ya istiklâl, ya ölüm" parolası etrafında birleşmişlerdir.

Konunun önemine rağmen din adamlarının Milli Mücadele'deki rolü yeterince incelenmemiştir. Halbuki Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı ve Osmanlı Arşivleri, din adamlarının Milli Mücadele'deki rolünü ortaya koyan belgelerle doludur. Bu belgeler irdelendiğinde, din adamlarının "hülleci" piyesinde ortaya konan, yüzlerce tiyatro eserinde ve karikatürde hafife alınan "uydurma kıyafetli, ürkek şahsiyetli ve kurnaz karakterli tipler" olmadıkları görülecektir. Çalışmada arşiv belgelerinden yararlanılarak Abdullah Azmi Akşit'in Milli Mücadele'deki rolü ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Hayatı

Abdullah Azmi Efendi, 1886 (1302)'da Denizli-Acıpayam İlçesi Yatağan[3] Kasabasında doğdu. Babası "Koca Hoca" adıyla anılan, tanınmış müderrislerden ve Yatağan Medresesi kurucularından Şeyh Hacı Mehmet Efendi (1842-1916)'dir. Annesi ise aynı kasaba halkından Zeynep Hanım'dır.[4]

Adı geçen Yatağan İlkokulunu bitirdikten sonra babası Şeyh Hacı Mehmet Efendi'nin müderris olarak çalışmakta olduğu Yatağan Medresesi'ne girdi. Abdullah Azmi Efendi, bu medresede on altı yıl öğrenim gördü ve sınavlarda başarı göstererek, Nisan 1912'de

[3] Yatağan Kasabası, günümüzde Denizli-Serinhisar İlçesine bağlıdır.

[4] EK: I. DİB Arşivi (Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi), D: 45-0139; Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele'de Din Adamları II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 299.

icazetname (diploma) almaya hak kazandı[5]. Onun Müderris Mehmet Sait Efendi'den aldığı icazetnamesiyle ilgili olarak; 7 Kasım 1945 tarihli Millî Eğitim Bakanlığı'nın yazısında; "eski ilmiye mesleğine hazırlayıcı mertebelerden geçerek bu yolda yükseköğrenimini tamamlamış sayıldığı" hususu belirtilmemiştir.[6]

Abdullah Azmi Efendi, yükseköğrenimi sonrası mezun olduğu Yatağan Medresesi'nde müderris olarak göreve başladı. Ancak onun bu öğretim üyeliği, 15 Nisan 1915 tarihinde sona ermiştir. Çünkü o, I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine görevini bırakarak, vatan savunmasına koştu. Başta Çanakkale olmak üzere çeşitli cephelerde Asteğmen rütbesiyle vuruşmalara katıldı. Kut'ül Amare'de İngilizlere esir düştü. Hindistan'ın çeşitli yerlerindeki esir kaplarında üç buçuk yıl esaret hayatı yaşadı. Memleketi Yatağan'a dönüşüyle birlikte tekrar vatan savunmasına koştu. Millî Mücadele'de başlangıçta 20. Tümen emrinde görev aldı. Bir süre Denizli-Çal Müfrezesi Komutanlığı görevini de yürüttü. Bu görevde iken, halkın ulusal harekât lehinde bilinçlenmesi hususunda da çalıştı. Ankara Fetvasını da imzalayarak Millî Mücadele'nin meşru olduğunu ilan etti. Komuta ettiği bölüğü ile Büyük Taarruz'a katıldı. 9 Eylül 1922'de bölüğü, İzmir'e giren ilk birlikler içinde yer aldı.[7]

Büyük Taarruz zaferinin kazanılmasından sonra 19'uncu üsera taburunda görev yaparken, 14 Haziran 1923'te teğmen rütbesiyle terhis olmuştur. Bilahare Yatağan'a döndü. 1944 yılına kadar ticaret ve çiftçilikle uğraştı. Ailesinin geçimini sağlamak için zaman zaman inşaat işçiliği de yaptı. Bir süre Acıpayam Tarım Kredi Kooperatifi Katipliği görevinde de bulunmuştur.

"Abdullah Azmi Bey" olarak da hitap edilen Abdullah Azmi Efendi, soyadı kanunuyla birlikte "Akşit" soyadını almış ve Yatağan Medresesi Camii İmam-Hatibi iken 2 Şubat 1944'te Acıpayam Müftülüğüne vekaleten atanmıştır. Müftülüğe 6 Nisan 1945 tarihine kadar vekalet etti. 22 Haziran 1945 tarihinde de Acıpayam Vaizi olarak atandı.[8] Vaizlik görevini de emekli olduğu 30 Ocak 1964 tarihine kadar başarı ile yürüttü.[9]

Daha önceki çalışmalarımızda adı geçenin 31.12.1963 tarihinde emekli olduğu belirtilmişti. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığındaki

[5] Ali Sarıkoyuncu-Esra Sarıkoyuncu Değerli, *Millî Mücadele'de Din Adamları III*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019, s. 208; ayrıca bkz. EK: II, II-1, II-2.

[6] DİB Arşivi, D:1945-0139; EK III.

[7] Sarıkoyuncu, *age.,* s. 299-300.

[8] Sarıkoyuncu-Sarıkoyuncu Değerli, *age.,* s. 209-210; EK IV.

[9] EK V, V-1.

dosyasının yeniden incelenmesinde 30 Ocak 1964 tarihinde emekli olduğu anlaşılmıştır.[10]

Abdullah Azmi Akşit, 5 Nisan 1976 günü 94 yaşında vefat etmiştir. Yatağan halkından Zeynep Hanım'la evli olup, Nesimi, Münevver Hanım, Mükerrem, Ayşe Sıddıka ve Mehmet Sabit'in babalarıydı. Kabri, Yatağan mezarlığındadır.[11]

2. I. Dünya Savaşı ve Müderris Abdullah Azmi Efendi

I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin katılması üzerine, Abdullah Azmi Efendi de asker olarak sevkedildi. O, önce yükseköğrenim mezunu olması sebebiyle 2 Nisan 1331 (15 Nisan 1915)'de İstanbul-Pendik'te bulunan Yedek Subay Okulunda eğitim gördü.[12] Abdullah Azmi, bu okulda gördüğü altı aylık eğitimi sonrasında Mülazım-ı Evvel (Asteğmen) rütbesiyle cepheye sevk edildi. Çanakkale Cephesinde Seddülbahir, Anafartalar ve Arıburnu'nda düşmanla boğaz boğaza yapılan süngü vuruşmalarına katıldı. Bu vuruşmalar sonrası 78 arkadaşından kendisiyle birlikte iki arkadaşı (Milaslı Yusuf ve Konyalı Ziya) sağ kaldı.

Çanakkale Muharebelerinde Türk ordusu zafer kazanınca Gazi Abdullah Azmi Efendi, Çapakçur (Bingöl)'a sevk edildi. Ancak Ermeni meselesinin sonuçlanması üzerine bu cephede fazla kalmadan Hicaz bölgesine, oradan da Süveyş Kanalının korunmasında görevlendirilen birliğe atandı. Bu arada, 6 ay süreyle Bölük Komutanlığı görevini üstlendi.[13]

Abdullah Azmi Efendi, Süveyş'ten sonra Kudüs Cephesine gönderildi. O burada da üstün yararlılıklar gösterir. Mescid-i Aksa'nın korunmasında görev aldılar. İngilizlerin kandırdığı Bedevilerle vuruştu. Daha sonra Irak Cephesine geçen Abdullah Azmi Efendi, bu kez de İngilizlerle Kût'ül Amâra'da çarpıştı. 29 Nisan 1916'da burada 18.000 İngiliz askerinin 5 generali ile esir alınmasına şahit oldu. Ancak İngilizlere esir düşmekten kurtulamadı. Sürekli takviye edilen İngilizlerle Bağdat-Samran Muharebelerinde 11 askeri kalıncaya kadar mücadele etti ve esir düştü.[14]

Böylece Abdullah Azmi Efendi için üç buçuk yıllık esaret hayatı başladı. İngilizler onu Hindistan'a ve Hindi Çine (Rangoon) sevk

[10] BKZ. EK: VI.

[11] Mahallinden olan bilgi.

[12] EK: VII.

[13] Şükrü Tekin Kaptan, *Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler*, Denizli 2004, s. 18-19.

[14] M. İlhan Akşit, "Bir Halk Kahramanı: Abdullah Azmi Bey", *Yatağan Dergisi*, S. 7 (Ekim-Kasım 1991), s. 4-5; Ali Sarıkoyuncu vd., *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Gazi Kitapevi, Ankara 2009, s. 57.

ettiler. Birmanya'nın Rangoon esir kampına gönderildi. Bu esir kampında 2 yıl kaldıktan sonra Hindistan'ın Kalküta esir kampına nakledildi. Burada 6 ay kaldıktan sonra da bu kez de yine Hindistan'ın Bombay esir kampına gönderildi. O esareti esnasında çoğu kez diğer Türk esirlerine hocalık ve imam-hatiplik yaptı. Mondros Ateşkesi sonrası İngilizlerle yapılan esir değişimi sonucu hürriyetine kavuştu. Aden-Süveyş Kanalı yoluyla İskenderiye'den İstanbul'a geldi. İstanbul'dan tekrar deniz yoluyla Antalya'ya geldi ve buradan da Acıpayam-Yatağan'a ulaştı.[15]

3. Milli Mücadele'ye Katılışı, Çal Müfrezesi Komutanlığı

Esaretten döndüğünü haber alan Acıpayam Askerlik Şubesi Başkanlığı, Abdullah Azmi Efendi'yi hemen askere çağırır ve onu Afyonkarahisar cephesine subay olarak sevk eder. O 51'inci Alay, 1'inci Tabur, 1'inci Keşif Takım Subayı olarak göreve başlar. Ancak bir keşif harekâtı esnasında etrafı Yunan askerlerince sarılır. Düşmana yakalanmamak için uzun süre su içerisinde gizlenir. O bu sebeple rahatsızlanır. İki ay süreyle Burdur'a hava tebdiline gönderilir.[16] İyileşince de daha sonra Denizli-Çal Cephesi Komutanlığı ismini alacak olan müfrezeye komutan olarak atanır. Çal Müfrezesi, Çal Müftüsü ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Ahmet İzzet Çalgüner tarafından gönüllülerden oluşturulmuştur. Başlangıçta sayısı 150 olan bu müfreze, Aydın-Köşk Cephesinde Yunanlılara karşı mücadelelere katılmışlardır.[17]

Abdullah Azmi Efendi uzun süre anılan müfrezeyi komuta etmiş, 29 Ağustos 1922 tarihinde de II. Ordu emrinde Büyük Taarruz'a katılmıştır.[18]

4. Büyük Taarruz ve Abdullah Azmi Efendi

Büyük Taarruz öncesinde ne doğuda ne güneyde düşman kalmamıştı. Bu arada Ermeni ve Pontus çeteleri de susturulmuştu. Türk ordusunun karşısında sadece Yunan güçleri kalmıştı. Yunan da önce İnönü'de durdurulmuş sonra da 22 gece 22 gündüz süren kanlı çarpışmaların sonunda Sakarya'da bozguna uğratılmıştı. Artık sıra düşmanı Anadolu topraklarından tamamen atmaya gelmişti. Bu amaçla hazırlıklar tamamlandı. 26 Ağustos 1922 sabahı harekata geçilmesi kararlaştırıldı. Harekat yeri olarak da Afyonkarahisar-Kocatepe seçildi. 6 Ağustos'ta da taarruz emri büyük gizlilik içinde orduya iletildi.

---

[15] Kaptan, *age.,* s. 19.
[16] Bkz., EK:VIII.
[17] Sarıkoyuncu-Sarıkoyuncu Değerli, *age.,* s. 132.
[18] EK: IX.

26 Ağustos 1922 gününün erken saatlerinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi, Batı Cephesi Komutanı İsmet ve I. Ordu komutanı Nurettin Paşalarla birlikte savaşı yönetmek üzere Kocatepe'deydi. Onlar, canları kanları pahasına topraklarını savunmak üzere buradaydılar. Ayrıca yurtları için binlerce canı feda etmeye de hazırdılar. Son yürek durana, son damla kan akana kadar vatanlarını savunacaklardı. Türkün kaderinin çizileceği ölüm-kalım mücadelesine gidiliyordu. Taarruz başlamak üzereydi. Su bulabilenler su ile abdestlerini almışlar, bulamayanlar ise teyemmüm yaparak saf tuttular. Sonra da eller semaya açıldı:

"*Yarabbi düşmanı yurttan atmadan, İzmir'i görmeden canımı alma, şehadeti nasip etme!*" diyerek askerlerimiz dua ederken; Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ise şöyle yakarıyordu:

"*Yarabbi! Sen Türk ordusunu muzaffer et… Türklüğün, Müslümanlığın düşman ayakları altında esaret zincirinde kalmasına müsaade etme!*"

Yaveri Muzaffer Kılınç, o anda Başkomutanın gözlerinden birkaç damla yaşın süzüldüğünü gördüğünü anılarında belirtir.

Büyük Taarruz, 26 Ağustos 1922 günü saat 05.30'da alacakaranlığı gümbürtüsü ile yıkan topçu ateşiyle başladı. Top gümbürtüsü, sanki yaklaşan zaferin müjdecisiydi. Yunan mevziileri üzerinde patlayan 300'den fazla top, bütün dünyaya şu gerçeği haykırıyordu.

"*Duysun bunu kâinatta herkes, Türkün sesidir bu gürleyen ses!*"

Taarruz, Yunan ordusu için pek şiddetli başlamıştı. Gaflet uykusunda yakalanan Yunan birliklerinin üzerine yağmur gibi mermi yağıyordu. Doğuş sancısı sona ermiş, artık zafere giden yol açılmıştı. Çiğiltepe'nin de alınması ile birlikte kurtuluş aşkıyla kalpleri çarpan onbinlerce Mehmetçik, deli rüzgar gibi esti, Allah Allah nidalarıyla ileri harekâta geçti. Nal sesleri, süngü ve kılıç şakırtıları birbirine karışıyordu. Ay yıldızlı bayrak, düşmanı savuruyor, altı ayda aşılmaz denilen tel örgülerle çevrili Yunan mevziileri kumdan kaleler gibi birer birer yıkılıyordu. İki gün içerisinde Afyonkarahisar'ın 40-50 km civarındaki bütün düşman müstahkem mevziileri ele geçirildi. Bu mevziiler, Türkün azmine, iman gücüne altı saat bile dayanamamışlardı. Başkomutanın ifadesiyle; "Piyadelerimiz önlerindeki tel örgüleri kesmeye ve yok etmeye gerek görmeyerek, ayağını kaldırdı ve tel örgüsünden ayağını aşırarak, atladı." Böylece tel örgüler süratle geçildi. Aralıksız gümbürdeyen top sesleri, makineli tüfeklerin aman vermeyen sürekli ateşleri, Mehmetçiklerinin ellerinde parlayan süngüler, kılıçlar, duman duman yanan dağlar, tepeler… Artık Yunanlıların en önemli karargâhları Türklerin elindedir.

Düşman ise canını kurtarmak için Dumlupınar'a doğru panik içinde yürüyüşe geçmişti. Oysaki Dumlupınar'daki Yunan mevziileri çoktan boşaltılmış, askerleri de Uşak'a doğru kaçmaya başlamışlardı. Ancak Türk süvarileri, düşmanın bağrına mızrak gibi saplanarak, onların İzmir ile bağlantılarını kesmişlerdi. Süvarilerimiz Yunan askerlerine göz açtırmıyordu, şimşek gibi çakıyor, yıldırım gibi vuruyorlardı. Tarihler 30 Ağustos 1922'yi gösterdiğinde işgalciler, Aslıhanlar mevkiinde kıstırıldı.

Yunan ordusu, beş gün içinde bozulup dağılırken, geride bıraktığı manzara adeta bir felaketi andırıyordu. 30 Ağustos'ta Gazi'nin idare ettiği Meydan Muharebesi'nde düşmanın ana kuvvetleri imha edilmiş, pek çok esir alınmıştır. Yunan ordusu Başkomutanı General Trikupis de esirler arasında bulunuyordu. O, 300 subayı ve 5.000 askeri ile teslim oldu. Uşak'a getirildiler.

1 Eylül'de Başkomutan beklenen şu emri verdi: "*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri*". Son üç yüz yıldır hep savunmada kalan Türk ordusu, Başkomutanının emriyle ok gibi ileri fırlamıştır. Öyle ki düşman kalıntıları ile vuruşa vuruşa ilerlemesine rağmen, 400 km'lik yolu 10 gün içerisinde kat ederek, 9 Eylül'de İzmir'e ulaşmıştır. Hem de günde ortalama 40 km yol yürüyerek.[19]

Bu öncü birliklerin içerisinde Abdullah Azmi Efendi ve birliği de bulunuyordu. O İzmir'de Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile de karşılaştı. Hizmetleri Başkomutan tarafından da takdir edilerek kendisine gümüş sigara tabakası verilmiştir. Bu arada Abdullah Azmi Bey, Millî Mücadele'deki üstün hizmetlerinden dolayı da "Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası" ile ödüllendirildi. Ayrıca ona Çanakkale ve Irak Cephelerinde gösterdikleri yararlılık nedeniyle iki madalya daha verilmiştir.[20]

SONUÇ

Anadolu'yu Türk milletinin vatan yapmasından, Millî Mücadele'ye kadar, ulusal yaşamımızın her döneminde din adamlarımızın büyük emekleri vardır. Anadolu, Sarıca Hoca, Saçlı Hafız, Şeyh Edebali, Dursun Fakih, Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş ve Hacı Bayram Veli, Akşemseddin gibi din adamlarının katkıları ile Türklerin vatanı haline gelmiş, Müslüman olmuştur. Ancak Avrupa Anadolu'nun Türklerin eline geçmesini kabullenememiş, Şark Meselesi ismini verdikleri Türklere karşı bir mücadele başlatmışlardır. 9 asır süren bu mücadelenin sonunda da 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve hemen ertesi gün İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan Anadolu'yu işgale

[19] Sarıkoyuncu-Sarıkoyuncu Değerli, *age.,* s. 25-28.
[20] Sarıkoyuncu-Sarıkoyuncu Değerli, *age.,* s. 209.

başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Türk milleti esareti kabul etmemiş ve mücadeleye başlamıştır. Bu açıdan Milli Mücadele, Türk ulusunun varlığını ve bağımsızlığını korumak için maddi-manevi bütün olanaklarını seferber ettiği fevkalade önemli bir dönemi içerir. Bu zor dönemde Anadolu'nun vatan haline gelmesinde, Müslüman olmasında nasıl din adamları önemli bir görev ifa etmişlerse; Milli Mücadele döneminde de başta müftüler, müderrisler olmak üzere onların torunları olan din adamları bu görevi üstlenmişlerdir.

Merhum Orgeneral Kazım Özalp'in ifadesiyle din adamlarımız "*... O gayr-i müsait ahval ve şerait içinde muhterem ulemamız öne geçmişler, münhasıran telkin ve irşad ile iktifa etmemişler, milli kuvvetlerin başında çarpışmışlardır.*"[21]

Kazım Özalp Paşa'nın da belirttiği gibi pek çok din adamı, öncelikle cami kürsülerinde ve meydanlarda düzenlenen mitinglerde yaptığı konuşmalarda;

-Vatan sevgisinin imandan olduğunu,

-Vatan topraklarını savunmak için düşmana karşı silaha sarılmanın dini bir yükümlülük bulunduğunu,

-Kalesinde Türk bayrağının dalgalanmadığı yerde Cuma namazının kılınamayacağını, kılınsa dahi caiz olmadığını,

-Tek kurtuluşun; halkımızın doğrudan doğruya hâkimiyetini ele alması ve iradesiyle mümkün bulunduğunu haykırmışlardır.

Bu din adamlarımızdan birisi de Abdullah Azmi Akşit'tir. O, I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde yedek subay olarak çarpışmış, İngilizlere esir düşmüş, üç buçuk yıl süren esaretten kurtulup Türkiye'ye dönünce de Milli Mücadele lehinde çalışmalara başlamıştır. Cami kürsülerinde ve meydanlarda yaptığı konuşmalarla halkı Milli Mücadele yönünde yüreklendirmiş, bunun dini bir vecibe olduğunu ifade etmiştir.

Diğer taraftan Millî Mücadele'de fetvalar savaşına da tanık olunmuştur. Hemen belirtelim ki, bu savaşta Müderris Abdullah Azmi Akşit ile 156'yı aşkın Anadolu ulemasınca tasdik edilen Ankara Fetvası, sadece Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın imzasını taşıyan İstanbul Fetvasını hükümsüz kılmış, milli birlik ve beraberlik duygusunu perçinlemiştir.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi ve Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivlerinden edindiğimiz belgelerden Abdullah Azmi Akşit'in Kurtuluş Savaşı'na da ön saflarda katılmış olduğu anlaşılmaktadır. Abdullah Azmi Hoca, Büyük Taarruz'da da bölük komutanı olarak 9 Eylül'de İzmir'e ilk ayak basan birliklerin içerisinde yer almıştır. Yurt savunmasındaki

[21] Kutay, *age.,* s.383.

üstün hizmetleri sebebiyle Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından da taltif edilmiştir. Abdullah Azmi Akşit vatanını, milletini seven, Milli Mücadele'de hem cephede hem cephe gerisinde büyük hizmetleri olan bir din adamımızdır. Bu vesileyle başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere bu topraklarda bağımsız olarak varlığımızı sürdürebilmemiz için emek veren şehit ve gazilerimizi rahmet, minnet ve şükran duygularımızla anıyoruz.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Arşivi, D: 45-0139.

DİB Arşivi, D:1945-0139.

2. Kitap ve Makaleler

Akşit, M. İlhan, "Bir Halk Kahramanı: Abdullah Azmi Bey", *Yatağan Dergisi*, S. 7, Ekim-Kasım 1991, s. 3-15.

Benazus, Hanri, *Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nde Din Adamlarımız*, Bizim Kitaplar Yayını, İstanbul 2014.

Hamilton, Ian, *Gelibolu Günlüğü*, çev: Osman Öndeş, İstanbul 1972.

Kaptan, Şükrü Tekin, *Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler*, Denizli 2004.

Kutay, Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyet'in Manevi Mimarları,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara 2022.

Sarıkoyuncu, Ali, *Millî Mücadele'de Din Adamları II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Sarıkoyuncu Ali, vd., *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Gazi Kitapevi, Ankara 2009.

Sarıkoyuncu, Ali- Sarıkoyuncu Değerli, Esra, *Millî Mücadele'de Din Adamları III*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019.

EKLER

Ek I

Nüfus Tezkeresi Sureti

Adı ve soyadı	Abdullah Akşit
Babasının adı	Hacı Mehmet
Anasının adı	Zeynep
Doğum yeri ve tarihi	Acıpayam 1302
Dini	İslam
Memleketi Mesleki	Acıpayam çarşı camii Vaizi
Medeni hali	emetullah ile evli

Vilâyeti	Denizli	Kazası	Acıpayam
Bucağı	Merkez	Köy veya mahallesi	Yatağan
Sokağı		Hane No.	156
Cilt No.	21/3	Sahife No.	76

Nüfus tezkeresinin alındığı tarih 21 / I / 1964 No. 54221 417051

Ne suretle verildiği Zayiinden

Bu nüfus cüzdanında adı ve soyadı, hüviyeti yazılı olan abdullah akşit Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak Nüfus kütüğüne kayıtlıdır.

Işbu suret yedinde mevcut nüfus tezkeresinin aslına uygundur.

21 / 1 / 64

Ek II

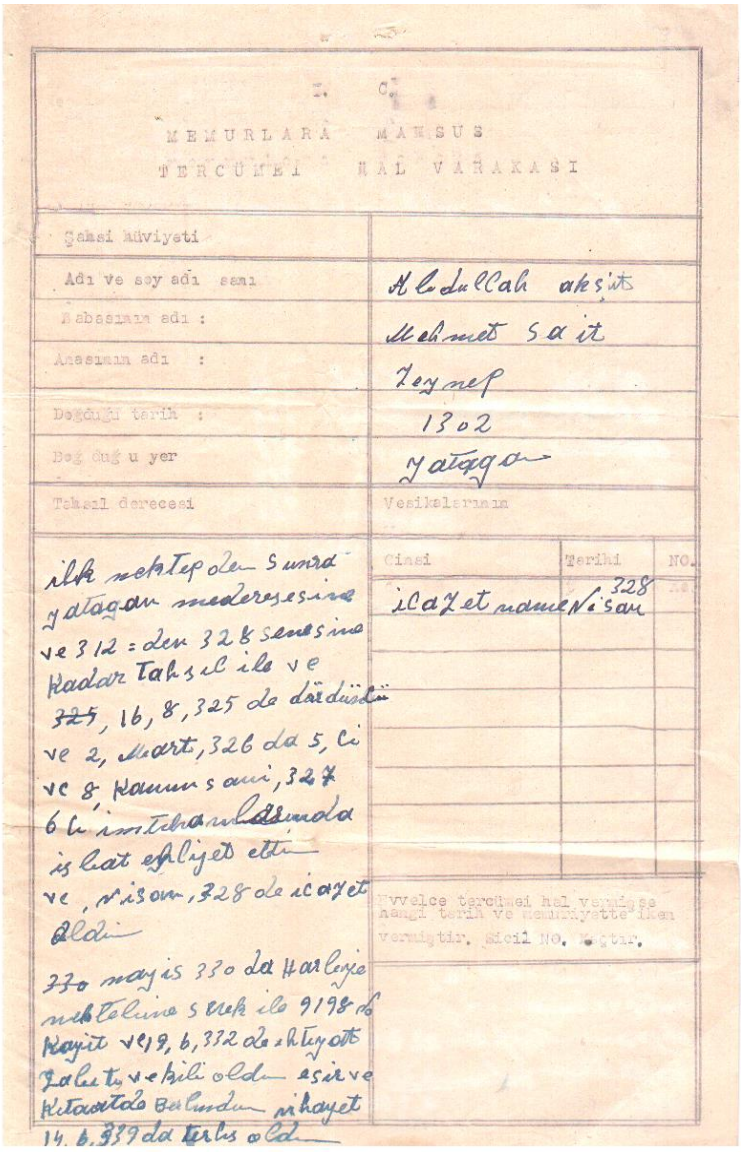

I. C.

MEMURLARA MAHSUS

TERCÜMEI HAL VARAKASI

Şahsi hüviyeti	
Adı ve soy adı sanı	Abdullah akşit
Babasının adı :	Mehmet Sait
Anasının adı :	Zeynep
Doğduğu tarih :	1302
Doğduğu yer	Yatağan
Tahsil derecesi	Vesikalarının

ilk mektep den sunra yatagan medresesine ve 312 = den 328 senesine kadar tahsil ile ve ~~325~~, 16, 8, 325 de dördüncü ve 2, Mart, 326 da 5, ci ve 8, kanun sani, 327 6 ci imtihanlarında isbat ehliyet ettim ve, nisan, 328 de icazet oldum

~~330~~ mayis 330 da Harbiye mektebine sürek ile 9198 de kayit ve 19, 6, 332 de ehliyet zabiti vekili oldum esir ve kitaat de bulundum nihayet 14. 6. 339 da terhis oldum

Cinsi	Tarihi	NO.
icazet name	Nisan 328	

Evvelce tercümei hal vermişse hangi tarih ve memuriyette iken vermiştir. Sicil NO. Maştır.

Abdullah Azmi Efendi'nin Tercüme-i Hal Varakası

Başkomutan Tarafından Ödüllendirilen Bir Din Adamı: Müderris Abdullah Azmi Efendi (Akşit)

Ek II-1

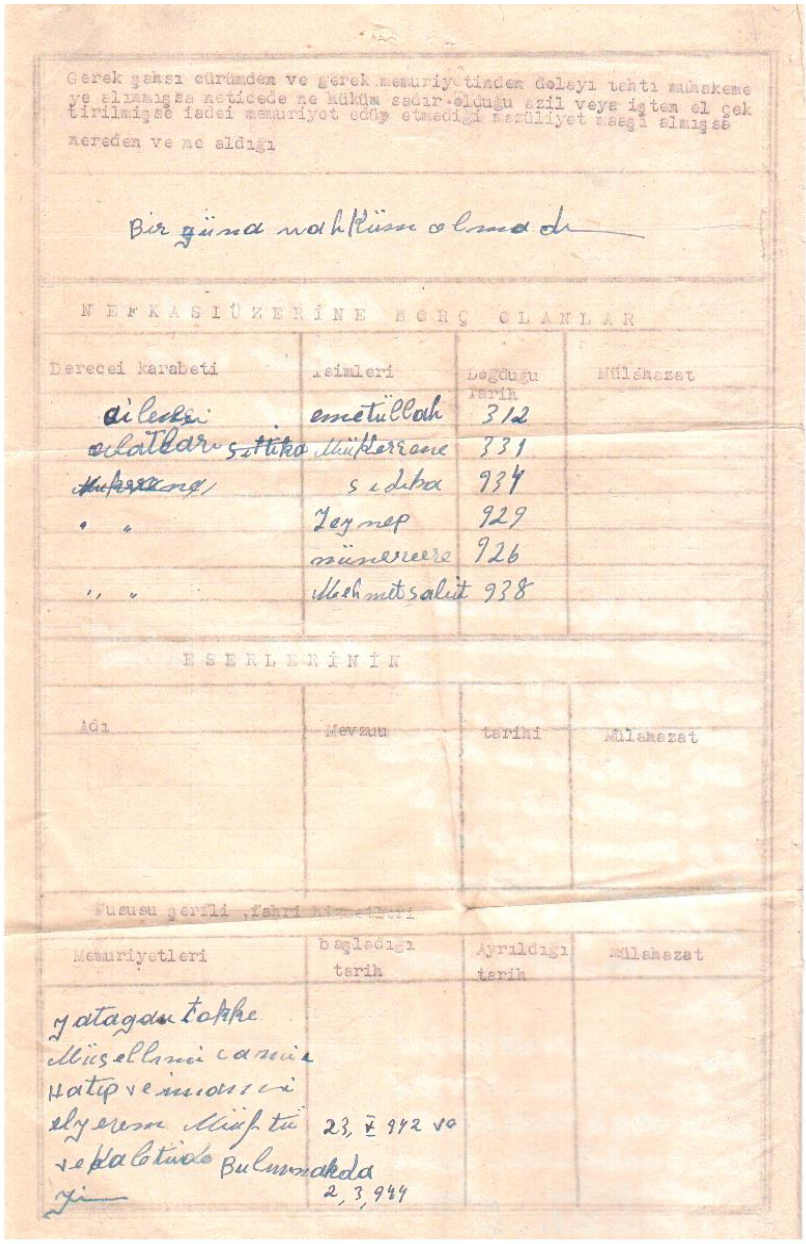

Gerek şahsı cürümden ve gerek memuriyetinden dolayı tahtı muhakeme ye alınmışsa neticede ne hüküm sadır olduğu azil veya işten el çek tirilmişse iadei memuriyet edüp etmediği mazüliyet maaşı almışsa nereden ve ne aldığı

Bir güna nahküm olmadı

NEFKASIÜZERİNE BORÇ OLANLAR

Derecei karabeti	Isimleri	Doğduğu tarih	Mülahazat
ailesi	emetüllah	312	
~~ailatları~~ sittika	Mükerrene	331	
~~Mukerrene~~	sıdıka	934	
" "	Zeynep	929	
	nünereere	926	
" "	Mehmet salit	938	

ESERLERİNİN

Adı	Mevzuu	tarihi	Mülahazat

Fususu şerfli, fahri hizmetleri

Memuriyetleri	başladığı tarih	Ayrıldığı tarih	Mülahazat
yatagan tokke Müsellimi camii Hatıp ve imamı elyerem Müftü ve kalıtıda Bulunmakda	23, V 942 ve 2, 3, 944		

Ek II-2

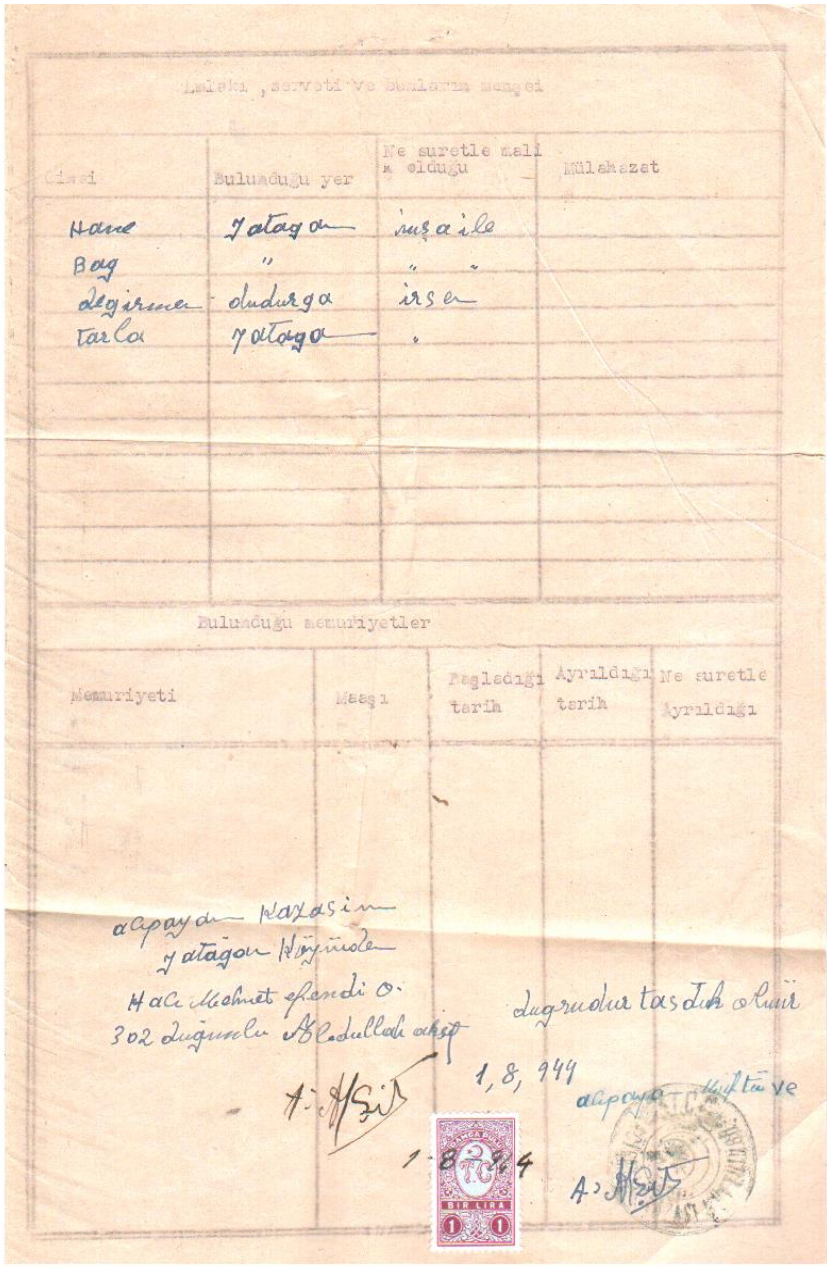

Emlakı, serveti ve bunların menşei

Cinsi	Bulunduğu yer	Ne suretle mali olduğu	Mülahazat
Hane	Yatağan	inşaile	
Bağ	"	" "	
Değirmen	dudurga	irsen	
Tarla	Yatağan	"	

Bulunduğu memuriyetler

Memuriyeti	Maaşı	Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih	Ne suretle Ayrıldığı

alıpayan kazasının
Yatağan köyünden
Hacı Mehmet efendi O.
302 doğumlu Abdullah aksit

Doğrudur tasdik olunur

1, 8, 944

A. Aşit

alıpayan müftü ve

1-8-944

A. Aşit

Ek III

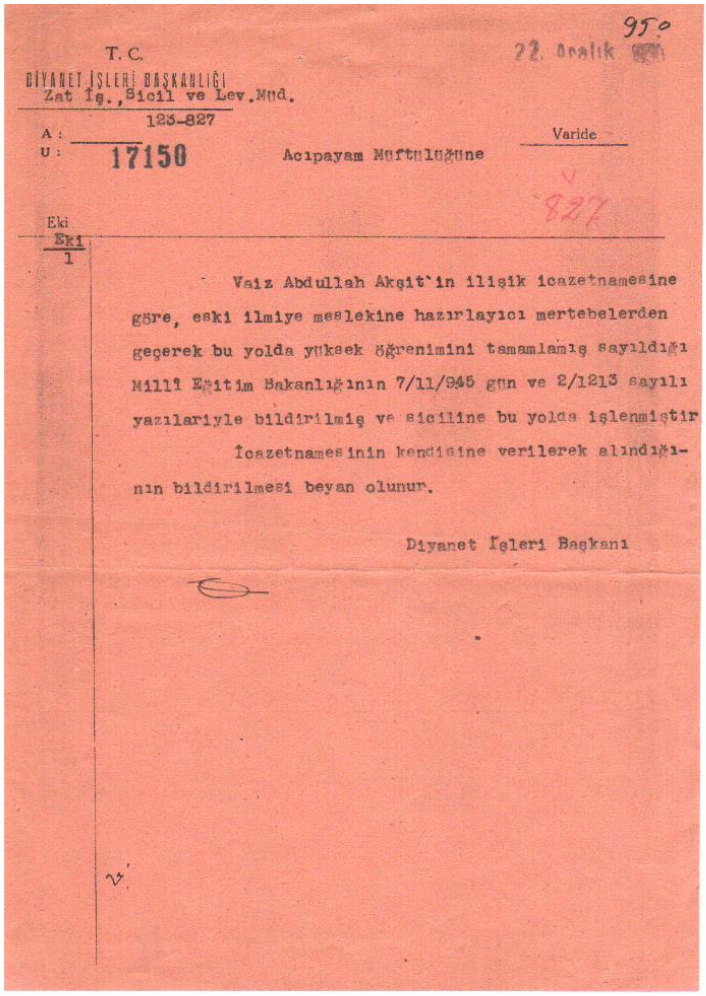

950

T. C.

22. Ocak 19[illegible]

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Zat İş., Sicil ve Lev. Müd.

123-827

A :
U : 17150

Acıpayam Müftülüğüne

Varide

827

Eki
Eki
1

Vaiz Abdullah Akşit'in ilişik icazetnamesine göre, eski ilmiye meslekine hazırlayıcı mertebelerden geçerek bu yolda yüksek öğrenimini tamamlamış sayıldığı Milli Eğitim Bakanlığının 7/11/945 gün ve 2/1213 sayılı yazılariyle bildirilmiş ve siciline bu yolda işlenmiştir

İcazetnamesinin kendisine verilerek alındığının bildirilmesi beyan olunur.

Diyanet İşleri Başkanı

Ek IV

5434 sayılı kanunun geçici 19 uncu maddesine göre tahakkuk ettirilecek paranın hesabına esas olacak

H İ Z M E T C E T V E L İ

M E M U R U N

Son memuriyeti: Acıpayam valiliği				Sicilinde kayıtlı doğum tarihi			Emeklilik Hesap No.
Sicil No.	Adı	Babasının adı	Soyadı	Hicrî	Milâdî	Doğum yeri	
3423	Abdulleh	H.Mehmet	Akşit	-	1302	Acıpayam	

Mülâhazat

Hizmet cetveli tanziminde dikkat edilecek noktalar

1 — 1/1/1946 tarihinden evvel maaşlı vazifeden ayrılmış olupta 1/1/1950 tarihinde açıkta bulunanlar için bu cetvel tanzim olunmıyacaktır.

2 — Memurun hizmeti mensup olduğu Vekâletçe müseccel ise hizmet cetveli behemehal bu sicile göre Vekâlet Zatişleri Dairesinde tanzim olunacak ve müseccel olmıyan memurların cetvelleri resmi kayıtlara veya evrakı müsbitelerine göre doldurulacaktır.

3 — Hizmetler müseccel olmayıpta cetvel evrakı müsbitelerine göre tanzim edilmiş ise evrakı müsbiteler cetveli tanzim eden makamca alınıp hıfzolunacaktır. Memurun maaşlı olarak hizmete giriş tarihi her kaç yaşında olursa olsun hizmet cetveli yine hizmete ilk giriş tarihinden itibaren tanzim edilecektir.

4 — Cetvel tanziminde takvim tebeddülü hesabile yanlışlığa mahal kalmamak için aylar rakam veya remizle gösterilmiyecek isimle yazılacaktır.

5 — 1683 sayılı kanunun 11. 12 nci maddeleriyle 2071 sayılı kanuna temas eder bir vaziyet olursa taallûk ettiği memuriyetin düşünceler hanesine açıkça yazılacaktır.

6 — Tayin olunduğu derece maaşını herhangi bir sebebi kanuni ile alamıyanların, cetvelde almakta oldukları maaş gösterilmekle beraber düşünceler hanesinde derece maaşları hakkında ayrıca meşruhat verilecektir.

7 — Memurun ilk defa maaşlı olarak hizmete girdiği tarihten 5434 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği 1/1/1950 tarihine kadar maaşlı, ücretli her çeşit hizmetli ve herhangi suretle açıkta mazuliyet kadro, vekâlet emri, memaliki meşgûle memuru maaşı olarak geçen müddeti ve maaşsız açıkta geçen müddeti başlayış ve bitiş tarihleri ve maaşlı ise maaş miktarı, değilse maaşsız olduğu tasrih edilmek suretile cetvelde gösterilecektir.

8 — Her memuriyetin unvanı sicil ve evrakı müsbitede olduğu gibi ve kısaltılmıyarak yazılacaktır.

9 — Memuriyet Kazadan küçük yerlerde ise bu yerin olduğu kazalar « » içinde olarak işaret olunacaktır.

10 — Her memuriyetten ayrılış sebebi cetveldeki yerine açıkça yazılacaktır.

11 — İşten menedilerek muhakeme altına alınmış olanların bu durumları ve muhakeme neticesi açıkça belirtilecektir.

12 — Borçlanma suretiyle eklenen müddetlerin hangi kanunun hangi maddesine göre borçlandığı işaret olunacaktır.

13 — Bir cetvele sığmıyan vukuat için ikinci cetvele yazılmış ise keyfiyet birinci sahifeye işaret olunarak imza ve mühürle tasdik edilecek ve ikinci nüshaya memurun isim ve son memuriyeti birinci de olduğu gibi yazıldıktan sonra bunun ikinci sahife olduğu işaret edilecektir.

Örnek No. 1/1958 - 200.000 (29 X 42)

Ek IV-1

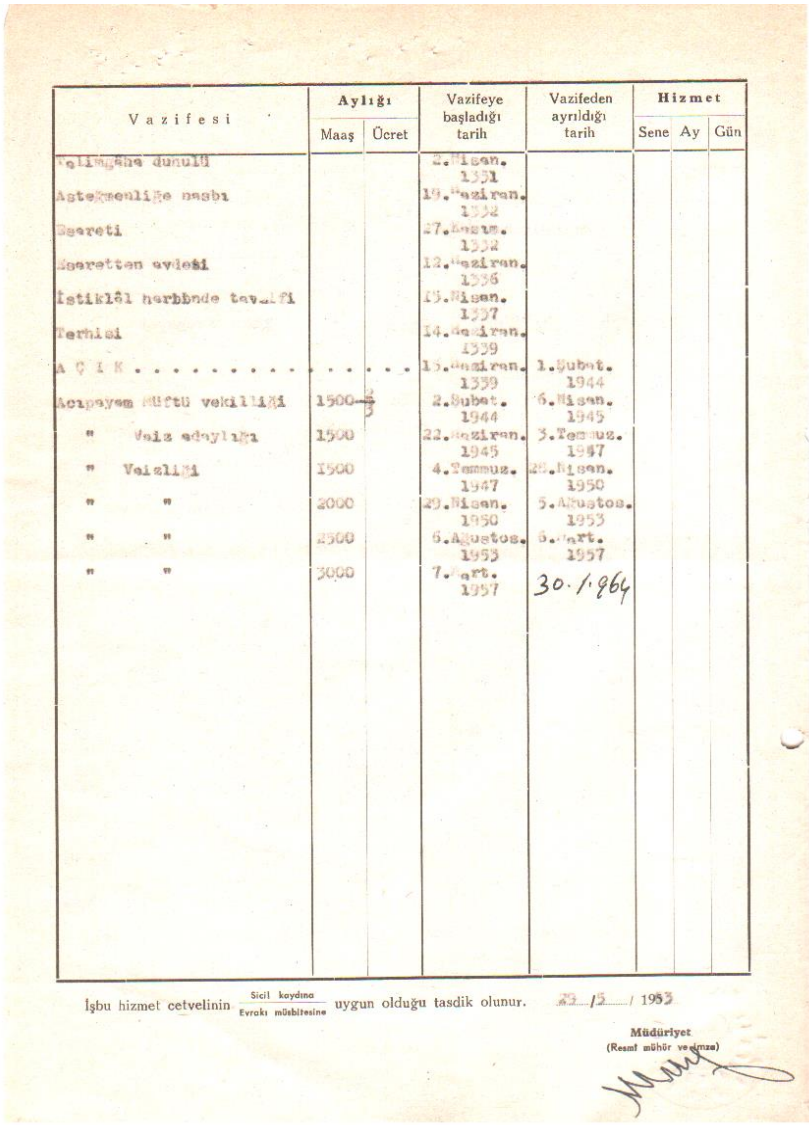

Vazifesi	Aylığı: Maaş	Aylığı: Ücret	Vazifeye başladığı tarih	Vazifeden ayrıldığı tarih	Hizmet: Sene	Hizmet: Ay	Hizmet: Gün
Talimgâhe dunulû			2.Nisan. 1331				
Askerliğe nasbı			19.Haziran. 1332				
Esareti			27.Kasım. 1332				
Esaretten avdeti			13.Haziran. 1336				
İstiklâl harbinde tavzifi			15.Nisan. 1337				
Terhisi			14.Haziran. 1339				
A Ç I K			15.Haziran. 1339	1.Şubat. 1944			
Acıpayam Müftü vekilliği	1500		2.Şubat. 1944	6.Nisan. 1945			
" Vaiz edeyliği	1500		22.Haziran. 1945	3.Temmuz. 1947			
" Vekilliği	1500		4.Temmuz. 1947	28.Nisan. 1950			
" "	2000		29.Nisan. 1950	5.Ağustos. 1953			
" "	2500		6.Ağustos. 1953	6.Mart. 1957			
" "	3000		7.Mart. 1957	30.1.964			

İşbu hizmet cetvelinin Sicil kaydına / Evrakı müsbitesine uygun olduğu tasdik olunur. 23 / 5 / 1953

Müdüriyet
(Resmî mühür ve imza)

Ek IV-2

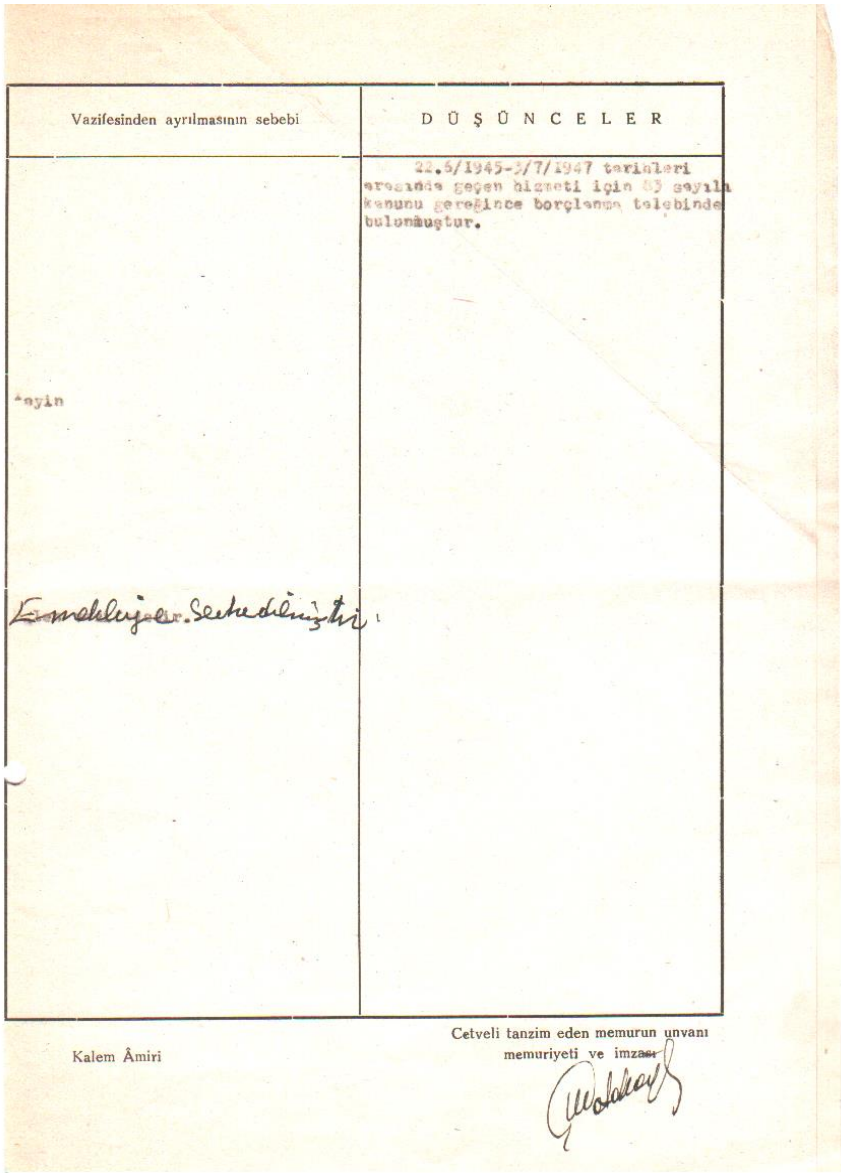

Vazifesinden ayrılmasının sebebi	D Ü Ş Ü N C E L E R
Âyin	22.5/1945-5/7/1947 tarihleri arasında geçen hizmeti için 63 sayılı kanunu gereğince borçlanma talebinde bulunmuştur.

Kalem Âmiri

Cetveli tanzim eden memurun unvanı memuriyeti ve imzası

Ek V

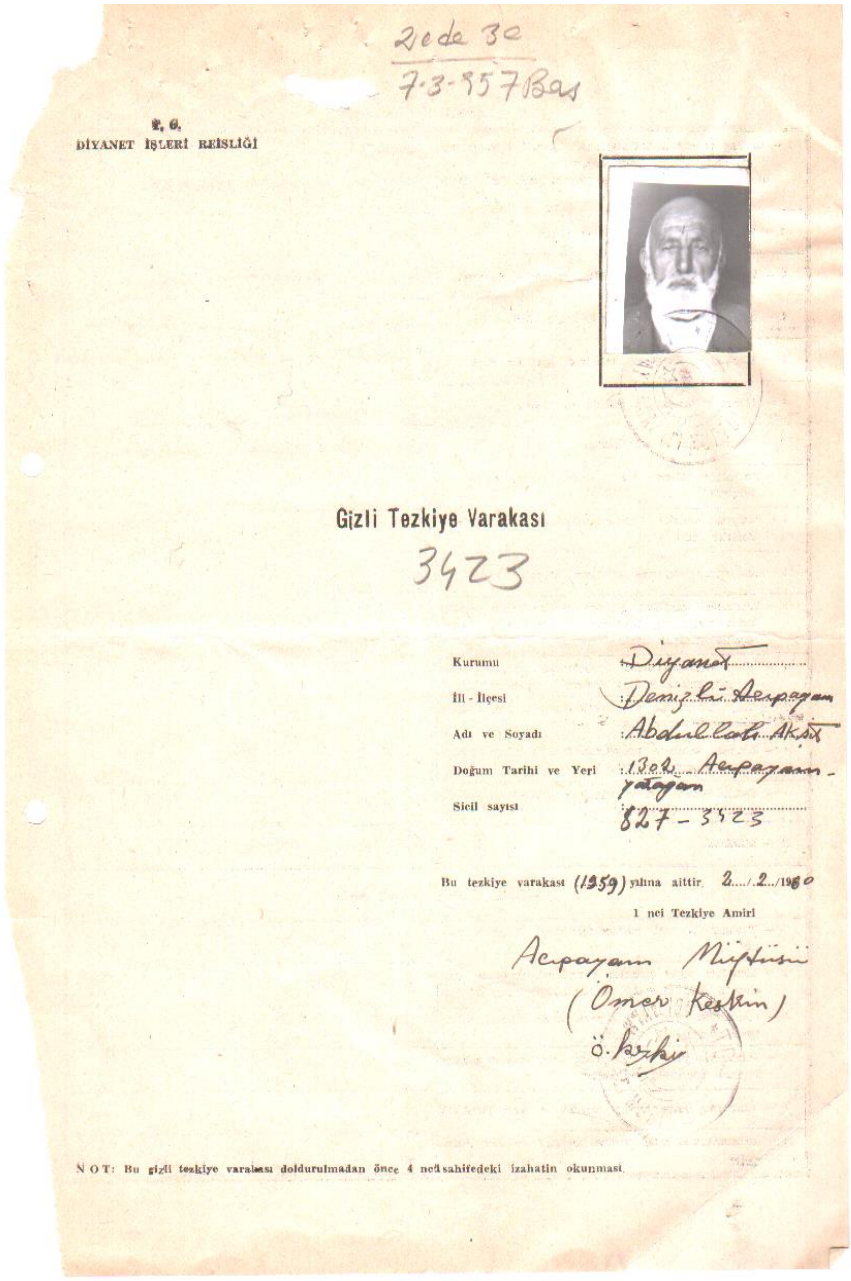

2 de 3e
7-3-957 Bas

T. C.
DİYANET İŞLERİ REİSLİĞİ

Gizli Tezkiye Varakası

3423

Kurumu : Diyanet
İl - İlçesi : Denizli Acıpayam
Adı ve Soyadı : Abdullah Azmi Akşit
Doğum Tarihi ve Yeri : 1302 Acıpayam - Yatağan
Sicil sayısı : 827 - 3423

Bu tezkiye varakası (1959) yılına aittir. 2.../2.../1960

1 nci Tezkiye Amiri

Acıpayam Müftüsü
(Ömer Kestin)
ö. kezhi

NOT: Bu gizli tezkiye varakası doldurulmadan önce 4 ncü sahifedeki izahatin okunması

Ek V-1

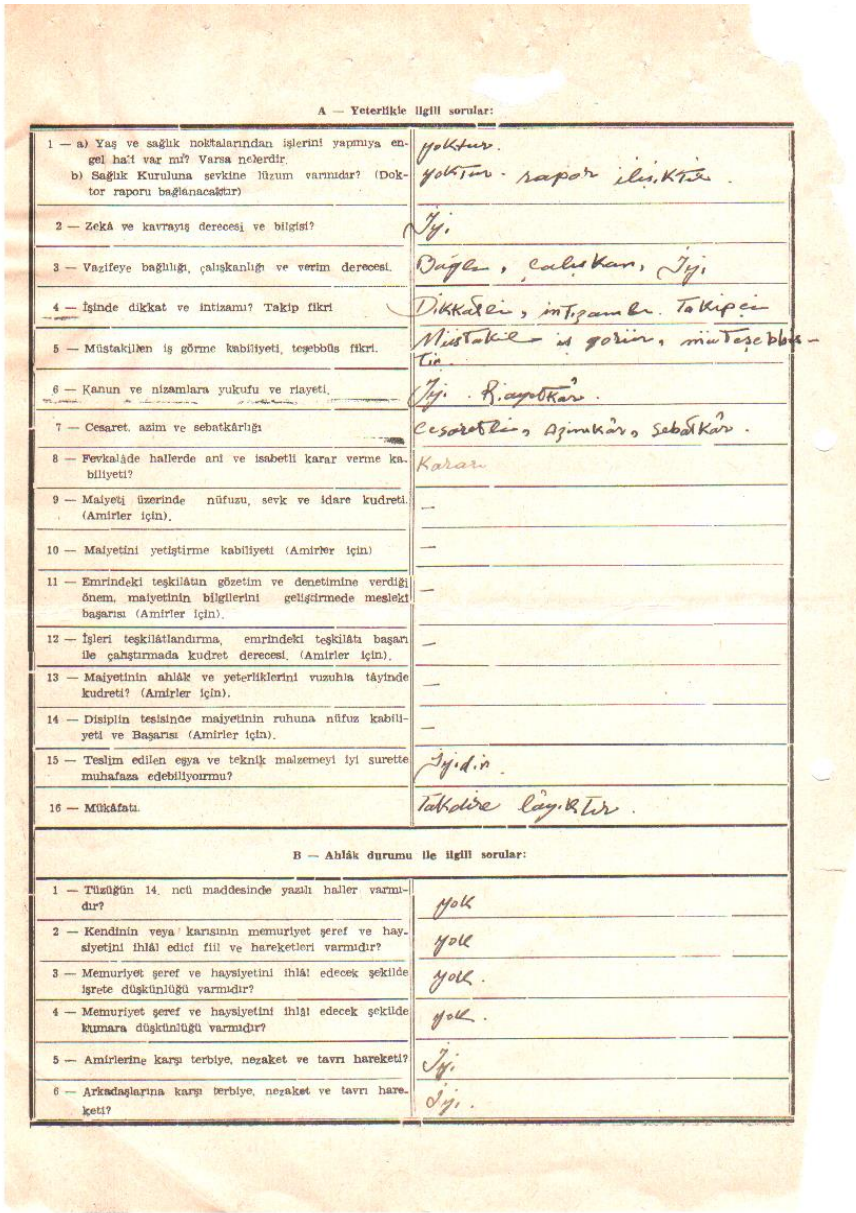

A — Yeterlikle ilgili sorular:

1 — a) Yaş ve sağlık noktalarından işlerini yapmıya engel hali var mı? Varsa nelerdir.	yoktur.
b) Sağlık Kuruluna sevkine lüzum varmıdır? (Doktor raporu bağlanacaktır)	yoktur. rapor ilişiktir.
2 — Zekâ ve kavrayış derecesi ve bilgisi?	İyi.
3 — Vazifeye bağlılığı, çalışkanlığı ve verim derecesi.	Bağlı, çalışkan, İyi
4 — İşinde dikkat ve intizamı? Takip fikri	Dikkatli, intizamlı. Takipçi
5 — Müstakillen iş görme kabiliyeti, teşebbüs fikri.	Müstakil iş görür, müteşebbistir.
6 — Kanun ve nizamlara yukufu ve riayeti.	İyi. Riayetkâr.
7 — Cesaret, azim ve sebatkârlığı	Cesaretli, Azimkâr, Sebatkâr.
8 — Fevkalâde hallerde ani ve isabetli karar verme kabiliyeti?	Kararı
9 — Maiyeti üzerinde nüfuzu, sevk ve idare kudreti. (Amirler için).	—
10 — Maiyetini yetiştirme kabiliyeti (Amirler için)	—
11 — Emrindeki teşkilâtın gözetim ve denetimine verdiği önem, maiyetinin bilgilerini geliştirmede meslekî başarısı (Amirler için).	—
12 — İşleri teşkilâtlandırma, emrindeki teşkilâtı başarı ile çalıştırmada kudret derecesi. (Amirler için).	—
13 — Maiyetinin ahlâk ve yeterliklerini vuzuhla tâyinde kudreti? (Amirler için).	—
14 — Disiplin tesisinde maiyetinin ruhuna nüfuz kabiliyeti ve Başarısı (Amirler için).	—
15 — Teslim edilen eşya ve teknik malzemeyi iyi surette muhafaza edebiliyormu?	İyidir.
16 — Mükâfatı.	Takdire lâyiktir.

B — Ahlâk durumu ile ilgili sorular:

1 — Tüzüğün 14. ncü maddesinde yazılı haller varmıdır?	yok
2 — Kendinin veya karısının memuriyet şeref ve haysiyetini ihlâl edici fiil ve hareketleri varmıdır?	yok
3 — Memuriyet şeref ve haysiyetini ihlâl edecek şekilde işrete düşkünlüğü varmıdır?	yok.
4 — Memuriyet şeref ve haysiyetini ihlâl edecek şekilde kumara düşkünlüğü varmıdır?	yok.
5 — Amirlerine karşı terbiye, nezaket ve tavrı hareketi?	İyi.
6 — Arkadaşlarına karşı terbiye, nezaket ve tavrı hareketi?	İyi.

Ek VI

T.C.
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
A N K A R A

30 Nisan 1979

Pers.D.Bşk.
Sic.İş.Müd.P/4-2-3423

2597

T.C.EMEKLİ SANDIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE

İLGİ: ..29/..3./197.9. gün ve ..20.14/86.342.00..... sayılı yazınız.

.Denizli.Acıpayam.İlçesi Vaizi .iken .30.1.1964 .tarihinde .emekliye .Ayrılan .Abdullah .Akşitte..... ait aşağıda (X) işaretiyle gösterilen lüzumlu bilgi ve belgeler ilişikte sunulmuştur.

Bilgi ve gereğini rica ederim.

26-4-979

Diyanet işleri Başkanı a.

Kadir BOZLU
Sicil İşleri Müdürü

EKİ:
1

1- İlgilinin sicil dosyasında tahsil durumunu ve askerlik hizmetini gösterir belgeler mevcut değildir.
x2- İlgilinin sicil dosyasının tetkikinde (.Yüksek.Okul.....)mezunu olduğu.
3- İlgili hafızdır.../..../19....
tarihinde belge almıştır.
4- İlgili hafız değildir.
5- Kesenek Listesi.
6- Yeniden tanzim edilen hizmet belgesi.
7- Yeniden tanzim edilen intibak çizelgesi sureti.
x8- Tahsil belgesi.

NOT: Yazışmalarda, ilgilinin kurum sicil numarasının, yazımız işaretinin, sayı ve tarihin aynen konulması.

V:

İ.Ç.

Ek VII

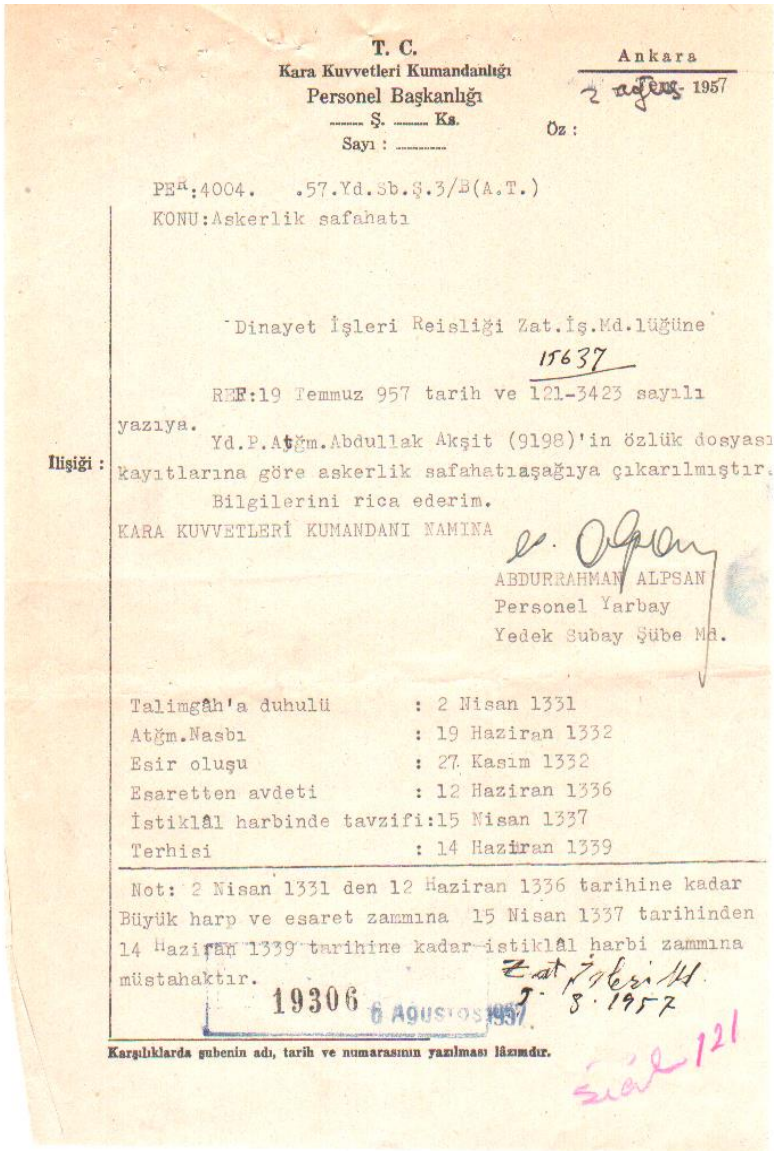

T. C.
Kara Kuvvetleri Kumandanlığı
Personel Başkanlığı
..... Ş. ..... Ks.
Sayı : .....

Ankara
2 ağustos 1957

Öz :

PE[A]:4004. .57.Yd.Sb.Ş.3/B(A.T.)
KONU:Askerlik safahatı

Dinayet İşleri Reisliği Zat.İş.Md.lüğüne

15637

REF:19 Temmuz 957 tarih ve 121-3423 sayılı yazıya.

İlişiği : Yd.P.Atğm.Abdullak Akşit (9198)'in özlük dosyası kayıtlarına göre askerlik safahatıaşağıya çıkarılmıştır.

Bilgilerini rica ederim.

KARA KUVVETLERİ KUMANDANI NAMINA

ABDURRAHMAN ALPSAN
Personel Yarbay
Yedek Subay Şube Md.

Talimgâh'a duhulü	: 2 Nisan 1331
Atğm.Nasbı	: 19 Haziran 1332
Esir oluşu	: 27 Kasım 1332
Esaretten avdeti	: 12 Haziran 1336
İstiklâl harbinde tavzifi	:15 Nisan 1337
Terhisi	: 14 Haziran 1339

Not: 2 Nisan 1331 den 12 Haziran 1336 tarihine kadar Büyük harp ve esaret zammına 15 Nisan 1337 tarihinden 14 Haziran 1339 tarihine kadar istiklâl harbi zammına müstahaktır.

Zat İşleri 11. 8. 1957

19306 6 AGUSTOS 1957

Karşılıklarda gubenin adı, tarih ve numarasının yazılması lâzımdır.

Sicil 121

Ek VIII

T.C.
M. M. V.
ASKERLİK ŞUBE BAŞKANLIĞI
ACIPAYAM

KS : 3
SAYI : 1302/ 189

24/Haziran/957

İlçe Kaymakamlığına
Acıpayam

REF: 5-6-1957 gün ve Müftülüğün 55 Sayılı yazılarına C.

İstenilen Meşruhatın aşağıya cıkarılmıştır. Gereginı ve emirlerinizi saygı ile arz ederim.

NECİP YILMAZASALAN
6.Snf.Ml.Me.
Acıpayam Askerlik Şube Başkan V.

Şubede mevcut 285:313 doğumlulara ait 1 nci kütük defterinin 131 nci sahifesinin 11002 sırasında kayıtlı yatağan Köyü 147 haneden Şakir efendi oğullarından Mehmet efendi oğlu 1302 doğumlu Abdullahın künye meşruhatı:

Gayri Muaalim
Sevki = 25-Mart-1331 Mektebi harbiyeye
Kaydından başka bir yazıya raslanmadı.

Ayrıca Şubede mevcut 1290-1313 doğumluların 1 nolu kütük defterinin 189 sahifesi 928 sırasında kayıtlı yatağan kariyesi 147 Haneden Şakir efendi oğullarından Mehmet efendi oğlu 1302 doğumlu Abdullahın künye meşruhatı:

Mumaileyh 51 nci Alay 1 nci Tabur lnci kef takım zabiti olup Burdur kalem sertababetinin 17-Teşrinsani-1337 tarih 136 numaralı raporuile 2 mah tabdilhava Dosya/511 Berayi muayene Denizliye sevki: 15-Nisan-1338 : Denizli heyeti sıhhiyesinin 21-Mayıs-1338 317 numaralı raporu ile 3 mah tebdilhava Dosya/630: 6 nci fırka 51 alay Tabur 1 kef 1 igzamiye : 29-8-1338

KÜTÜK KAYDINA UYGUNDUR
ACIPAYAM ASKERLİK ŞUBE BAŞKAN V.
6.Snf.Ml.Me.
Necip Yılmazasalan

Ek IX

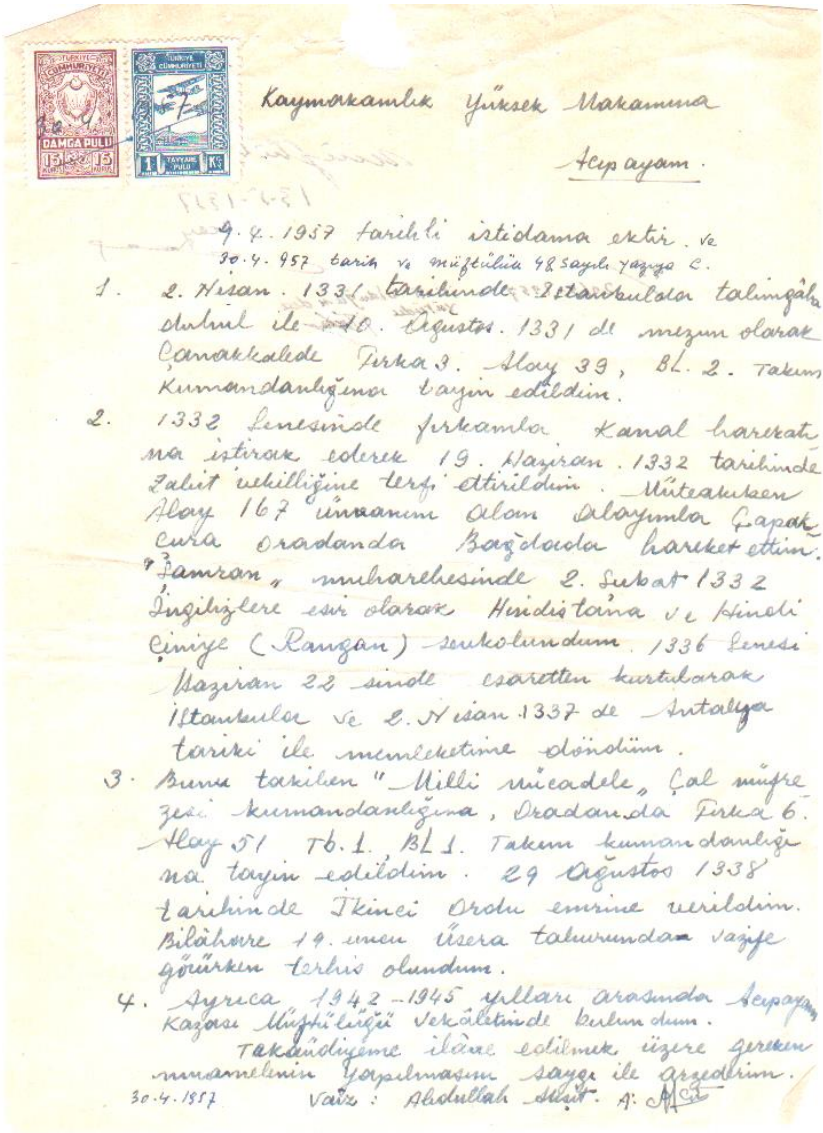

Kaymakamlık Yüksek Makamına

Acıpayam.

9.4.1957 tarihli istidama ektir. ve
30.4.957 tarih ve müftülüğü 48 sayılı yazıya c.

1. 2. Nisan. 1331 tarihinde İstanbulda talimgâha dahil ile 10. Ağustos. 1331 de mezun olarak Çanakkalede Fırka 3. Alay 39, BL. 2. Takım Kumandanlığına tayin edildim.

2. 1332 Senesinde fırkamla Kanal harekatına iştirak ederek 19. Haziran. 1332 tarihinde Zabit vekilliğine terfi ettirildim. Müteakiben Alay 167 ünvanım alan Alayımla Çapakçura Oradanda Bağdada hareket ettim. "Şamran" muharebesinde 2. Şubat 1332 İngilizlere esir olarak Hindistana ve Hindi Çiniye (Rangan) sevkolundum. 1336 Senesi Haziran 22 sinde esaretten kurtularak İstanbula ve 2. Nisan 1337 de Antalya tariki ile memleketime döndüm.

3. Bunu takiben "Milli mücadele" Çal müfrezesi kumandanlığına, Oradanda Fırka 6. Alay 51 Tb. 1. BL 1. Takım kumandanlığına tayin edildim. 29 Ağustos 1338 tarihinde İkinci Ordu emrine verildim. Bilâhare 19. uncu üsera tahurundan vazife görürken terhis olundum.

4. Ayrıca 1942-1945 yılları arasında Acıpayam Kazası Müftülüğü Vekâletinde bulundum.

Takaüdiyeme ilâne edilmek üzere gereken muamelenin yapılmasını saygı ile arzederim.

30.4.1957 Vaiz: Abdullah Akşit. A: [signature]

Büyük Taarruz'un Kahraman Havacıları: Cephe Tayyare Bölüğü Komutanı (*Şehit Pilot Binbaşı*) Fazıl Bey

F. Rezzan ÜNALP*

GİRİŞ

Milli Mücadele başladığında Türk hava gücünü, yaşanan işgaller, özellikle İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesinden sonra Yeşilköy'den Maltepe'ye nakledilen ve oradan da gizlice kaçarak Anadolu'ya geçen havacıların yanı sıra İstanbul'dan Anadolu'ya gönderilen hasta veya esaretten dönen askerlerin arasına kıyafet değiştirerek karışan havacılar, Rusya'dan esaretten kaçarak Milli Mücadele'ye katılan pek çok pilot, rasıt ve makinist oluşturuyordu. Bu şekilde Anadolu'ya geçmeyi başaran ve Mili Mücadele etrafında bir araya gelen Türk hava unsurları, eldeki mevcut personel ve malzeme doğrultusunda teşkilatlanmış, büyük sıkıntı ve yokluklar içinde savaşa katılmışlardır.

Havacılar Milli Mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya geçtikleri zaman mütareke ile birlikte son verilen uçuşlar dolayısıyla iki yıldan beri hem eğitimden ve hem de uçuşlardan uzak kalmışlardı. Bundan başka uçakların yedek parça yokluğu ve emayit astar boyanın bulunmaması gibi nedenlerden hava harekâtının başlarında çok sayıda kaza ve kırım yaşandı, yurt sathında bulunmayan benzinden başka yedek parça ve malzeme eksikliği mevcutlardan uydurulmaya çalışılarak halledilmeye çalışıldı, tecrübeli makinistlerin çoğu Anadolu'ya geçemediği için bakım-onarım işlerinde güçlük çekildi.

1920 Haziran ayı itibariyle elde uçuşa hazır sadece 2 uçak bulunurken Batı Anadolu'da Yunan işgali genişlemekte, keşif faaliyetine olan ihtiyaç daha da artmaktaydı. Konya Tayyare İstasyonundaki makinistlerin yoğun onarım faaliyeti sonucunda 1920 Temmuz ayı ortalarından itibaren eldeki uçaklar uçuşa hazır hale gelmeye başladı. Bunun üzerine Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetinin *(Genelkurmay Başkanlığı)* emri ile hemen bir müfreze hazırlanarak cepheye gönderilmesi istendi. Nitekim 2 Albatros DIII ve 1 Pfalz DIII tipi olmak üzere toplam 3 av uçağı, Müfreze Komutanı

* Doç. Dr. AİİT Bölüm Başkanlığı, Ufuk Üniversitesi, İncek-ANKARA.
rezzan.unalp@ufuk.edu.tr / rezzanunalp@gmail.com
ORCID NO: 0000-0003-1728-046X

Yüzbaşı Fazıl'ın emrinde göreve başladı. Böylece "Kartal Müfrezesi" olarak anılan bu bölük, Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının ilk muharip uçuş birliği olmuştur. Daha sonra 2'nci Tayyare Bölüğü adını alan bu bölük, "Cephe Tayyare Bölüğü" olarak Sakarya Meydan Muharebesinde Malıköy'den uçuş görevlerini sürdürmüş, kazanılan zafere sahip olduğu imkânların çok üstünde katkı sağlamıştır.

1. Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey (Hv.1326-P.41) ve Milli Mücadele Öncesindeki Askeri Safahatı[**]

Kartal Müfrezesi'nin[1] komutanı olan Yüzbaşı *(Şehit Binbaşı)* Fazıl Bey (Hv.1326-41), 1889 yılında İşkodra'da doğmuştur. 1906 yılında Kuleli Askeri Lisesi'ne Fransız Mektebinden gelmiş ve 1907 yılında Harp Okulu'na başlamış ve 29 Mart 1910'da mezun olarak 21'nci Fırka 78'nci Alay 2'nci Tabur 6'ncı Bölüğe atanmıştır. 25 Temmuz 1912 tarihinde hava sınıfına geçmiş ve İngiltere'ye Bristol Havacılık Okulu'na gönderilmiştir. Balkan Harbi'nin çıkması üzerine eğitimi tamamlayamadan yurda dönmüş ve Edirne Tayyare Müfrezesine atanmıştır. Balkan Harbi'nde pilot olarak çeşitli keşif uçuşlarına katılmıştır. İlk kol uçuşu da, Balkan Harbinden kısa bir süre sonra Mehmet Fesa (Evrensev) liderliğinde Fethi ve Fazıl Beylerden oluşturulan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. 14 Kasım 1913 tarihinde yapılan bu ilk kol uçuşu, Yeşilköy-Edirne ve Edirne-Yeşilköy arasında yapılmıştır.

Balkan Harbinden sonra İstanbul Numune Tayyare Bölüğü'ne, 1914 yılında da Yeşilköy Tayyare Mektebi Baş Öğretmenliğine

[**] Bu çalışma yazarının "Türk İstiklal Harbinde Batı Cephesi Tayyare Bölükleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 38, S. 105, 2022, s. 55-100 başlıklı makalesinin düzenlenmesiyle üretilmiştir.

[1] Filoyu teşkil eden uçaklar tek kişilik avcı uçaklarıdır .Görevleri esasen düşman uçaklarının birliklerimiz üzerinde uçuşlarını engellemek ve dost uçakların havada himayesini sağlamaktır.. Bununla beraber bu uçakların her biri ikişer mitralyöze sahip olduğundan havada ve yerde bulunan düşman hedeflerine ateş açabiliyordu. Ayrıca her uçak birçok aksam ilave edilerek keşif görevini yerine getirecek düzeye getirilmişti. Kartal filosunu teşkil eden uçaklar saatte 150 km. yapabilmekte ve 45 dakikada 5000 metre irtifaya çıkabilmektedir. Havada kalış süreleri 2 saattir. Bu özelliklerinden dolayı elde mevcut olan uçakların en iyisidir. Kartal filosuna seçilen pilotlar da hava kuvvetlerinin en seçkin ve en kabiliyetli olanlardır. Müfrezenin pilotları; Teğmen Halil (Ziver), Sivil Pilot Vecihi (Hürkuş), Rasıtları Yüzbaşı M.Nuri, Yüzbaşı Hüsnü Bilge, Yüzbaşı Sırrı, Üsteğmen Sabri Bilgin, Üsteğmen Sıtkı Tanman, Üsteğmen Hamdi Çaypınar, Teğmen Bahattin, Teğmen Osman Nuri (Baykal), Teğmen Ömer Avni (Okar) idi. Baş makinist Eşref Bey'dir. bkz. ATASE Arşivi, K.2688, D.28, F.1-7.

atanmıştır. Türk Hava Kuvvetlerinde ilk akrobasi Fazıl Bey tarafından 5 Mart 1914'te gerçekleştirilmiş ve bu denemede Fazıl Bey 400 metre irtifada 'Viril' hareketini yapmayı başarmıştır.[2]

Çanakkale Cephesi için 1915 yılının ilk aylarında Çanakkale Boğazını savunacak olan 5'inci Türk ordusu, Gelibolu ve Çanakkale bölgelerinde toplandığı sırada Çanakkale'ye ayrılan sadece bir tayyare bulunuyordu. Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı emrine girmek üzere Yeşilköy'den Ağustos 1914 ortalarında havalanan bu tayyare, motorunda çıkan arızadan dolayı bölgeye ulaşamamış idi.[3] Bunun üzerine başka bir tayyare Çanakkale'ye gönderildi, bu tayyare (Nieuport deniz uçağı) Pilot Üsteğmen Fazıl Bey tarafından uçurularak, Nara'daki alana inmeyi başarmıştı.[4] Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasında Nara Burnu yakınında deniz tayyareleri için bir üs yapımı devam ederken Üsteğmen Fazıl Bey, kullandığı tayyarenin sık sık motor arızası yapmasına rağmen 5 ve 10 Eylül ile 2 Ekim 1914 tarihlerinde Bozcaada-Limni adası bölgesinde yaptığı keşif uçuşlarında düşman donanması hakkında çok önemli bilgiler toplamayı başarmış idi.[5] Çanakkale Boğazı'nı tehdit için Limni Adası bölgesinde toplanmakta olan İngiliz ve Fransız deniz tümenlerinden oluşan donanmayı havadan ilk keşif başarısını gösteren pilot, Üsteğmen Fazıl olmuştu.[6]

Çanakkale Muharebelerine katıldıktan sonra Fazıl Bey 1915 yılında, Suriye-Filistin Cephesinde 4'ncü Ordu kuruluşundaki Birüssebi Tayyare Müfrezesi Komutanlığına atanmış ve 25 Eylül

---

[2] *Hava Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi*, Şehit Binbaşı Fazıl Bey'in Şahsi Subay dosyası. O tarihlerde dünya havacıları içinde "Viril" yapabilen çok az sayıda pilot bulunmaktaydı. İlk Viril hareketi, Rus Pilotu Nesterof ile Fransız pilotu Pegeat tarafından Ağustos ve Eylül 1913' de gerçekleştirilmişti. Bu tarihten yaklaşık altı ay sonra bu konuda hiç ders almadan aynı akrobasi hareketi Fazıl Bey tarafından başarılmıştır. bkz. *Türk Hava Kuvvetlerinde Akrotim,* Türk Hava Kuvvetleri Tarihçe Şubesi Yayını, Ankara, 1995, s.2-3.

[3] ATASE Arşivi, *BDH, K.4616, D.33, F.1-3.* Ayrıca bkz. *Turhan Seçer, Destanlaşan Çanakkale Deniz Kara Hava Savaşları,* Kastaş Yayınları, İstanbul 2005, s.396.

[4] ATASE Arşivi, BDH, K.4669, D.H-1, F.1-49.

[5] ATASE Arşivi, BDH, K.4669, D.H-3, F.1-60, F.Rezzan Ünalp, "Turkish Air Campaigns during the Battles of Çanakkale March 1915-January 1916", *Airpower in 20 th Century and Employment Doctrines National Experiences,* ICMH, No.89, Roma 2011, s. 319-320.

[6] F.Rezzan Ünalp, "Çanakkale Zaferine Giden Yolda askeri Havacılık: Pilotlar, Rasıtlar, Tayyareler ve Harekât", *Çelik Kale-Çanakkale*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, Mart 2022, s.640.

1915'de Birüssebi'den ayrılarak Irak Grubuna katılmıştır. Müteakiben 2'nci ve 3'üncü Tayyare Bölüklerinde; Elcezire ve Irak Cephelerinde Kütülamare ve Medine Muharebelerine katılarak üstün yararlılıklar göstermiştir.

Kasım 1917'de Berlin'deki Mübayaa *(Satınalma)* Komisyonu Tayyare Kısmına, Temmuz 1918'de de Yeşilköy 9'ncu Tayyare Bölüğü'ne atanmıştır. 25 Ekim 1918 tarihinde İstanbul'a hücum eden beş İngiliz uçağıyla tek başına hava muharebesine girmiş ve onları püskürtmeyi başarmış, kendisi ağır yaralı, uçağı ise hasarlı olarak İstasyon'a inmiştir. İki ay kadar hastanede tedavi gördükten sonra Yeşilköy Tayyare İstasyon Komutanlığında tekrar göreve başlamıştır.[7]

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Yeşilköy'ün İngiliz ve Fransız kuvvetlerince işgal edilmesi sonrasında buradaki personel ve tayyareler İstanbul'un Anadolu yakasındaki Maltepe bölgesine taşınmıştı. Osmanlı Devleti zamanında hem tayyare istasyonu hem de mektep olarak kullanılmış olan Yeşilköy Tayyare Merkezi, Mondros Mütarekesi sonrasında İstanbul'a giren İtilaf Devletleri kuvvetleri tarafından işgal edilince buradaki 21 av ve 14 keşif uçağı ve pek çok uçak malzemesi Maltepe'ye nakledilerek, İdealtepe civarındaki düzlük sahaya ve depolara yerleştirilmiş idi.[8] Maltepe Tayyare İstasyonu, Osmanlı Harbiye Nezaretince komutan atanan resmi bir istasyondu, hatta ikinci Damat Ferit Paşa Hükümeti'nce bu istasyon, Anadolu'da gelişmekte olan Milli Mücadele hareketine karşı kullanılmak istenmiş idi. Daha sonra Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılacak olan Yüzbaşı Fazıl, Binbaşı Latif, Yüzbaşı İsmail Hakkı, Sivil Pilot Vecihi Bey Yunan işgali başladığında bu istasyonda bulunmaktaydılar. Yüzbaşı Fazıl Bey bu istasyona Kuvâ-yı Havaiye Müfettişliği tarafından 26 Nisan 1920'de komutan olarak atanmış idi. Bu istasyondaki mevcut bina ve hangarlar oldukça yetersizdi. Dolayısıyla tayyare ve diğer malzemeler açıkta harap vaziyette durmaktaydı.

16 Mart 1920 de İstanbul'un İtilaf Kuvvetleri tarafından resmen işgal edilmesinden sonra Maltepe istasyonuna geçen havacı personel, tayyareleriyle birlikte Anadolu'ya geçmek ve Milli Mücadele'ye katılmak düşüncesindeydiler. O nedenle gizli bir plan dâhilinde

[7] F.Rezzan Ünalp, "Türk İstiklal Harbinde Batı Cephesi Tayyare Bölükleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 38, S. 105, 2022, s. 63; *Hava Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi,* Şehit Binbaşı Fazıl Bey'in Şahsi Subay dosyası.

[8] ATASE Arşivi, K.1461, D.1, F. 2-9.

harekete geçmişler ve 7 Haziran günü yapılan teşebbüste içlerinde Yüzbaşı Fazıl'ın da olduğu personelin bir bölümü karadan Anadolu'ya geçmeye muvaffak olmuş, ancak tayyareleri kaçırmak mümkün olamamış idi. Dört uçaktan üçü daha kalkış sırasında kırıma uğramış, diğeri ise İznik yakınlarında telgraf tellerine takılarak düşmüştü. Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın aynı gün bu girişimden İngilizleri haberdar etmesi neticesinde istasyon işgal kuvvetlerince işgal edilmiş, kalan malzemeler de tahrip edilmiştir. Böylece Osmanlı Kuvâ-yı Havaiye Müfettişliği tamamen ilga edilerek İstanbul Hükümeti'nin havacılık faaliyetleri resmen sona ermiştir.[9]

2. Sakarya Meydan Muharebesi Öncesi Cephe Bölüğü Faaliyetleri

Türk Hava Kuvvetlerinin ilk nüvesini Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte Anadolu'ya geçen havacı personel ile Konya, Erzurum, Elazığ ve Diyarbakır istasyonlarındaki tayyareler oluşturmuştur. Her ne kadar İstanbul'dan kaçarak Anadolu'ya geçebilen havacı personel arasında pilotlar olsa da bu pilotlar yaklaşık iki yıldır eğitim yapamadıkları için uçuştan uzaklaşmış durumdaydılar. Konya'daki uçaklar bu süreçte makinistlerin büyük fedakârlıklarla çalışmalarıyla uçuşa hazır duruma getirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte uçakların dış yüzeyindeki kaplama bezlerini hava koşullarından koruyacak ve germeyi sağlayacak emayit/astar boyasını bulmakta sıkıntı yaşanıyordu, hatta mümkün değildi.

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra Milli Müdafaa Vekâleti Harbiye Dairesi; Yeşilköy tayyare istasyonunun işgali ve tahliyesi, Maltepe hava meydanındaki gelişmeler sebebiyle 13 Haziran 1920 tarih ve 328 sayılı emri ile hava teşkilatının yeniden düzenlenmesine karar verdi. Buna göre teşkilat, Hava Kuvvetleri Şubesi *(Kuvâ-yı Havaiye)* ve 2 uçak istasyonundan oluşacaktı. 1 nci sınıf uçak istasyonu Eskişehir de konuşlanacak ve Ankara'daki 20'nci Kolorduya bağlanacaktı. 2 nci sınıf uçak

[9] Doğan Çetinkaya, "Kurtuluş Savaşı Başında Hava Gücü Oluşturma Çabaları ve İlk Hava Harekât Görevleri", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu,* Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Ankara 2013, s.204-205.

istasyonu ise Erzincan'da konuşlanacak olup Erzurum'daki 15'inci Kolorduya bağlı olacaktı.

Eskişehir'deki Batı Cephesi Kumandanlığı emrinde 2 av ve 2 keşif uçağından oluşacak 1'inci Bölük kurulacaktı. Aynı cephenin 12'nci Kolordu *(Komutanı Albay Fahrettin Altay),* 23'üncü Tümenin emrine Uşak'ta üslenecek 3 av ve 1 keşif tayyaresinden kurulu bir müfreze daha gönderilecekti. Önceleri "Kartal Müfrezesi" adını alan bu birlik daha sonra 2'nci Bölük adını almıştır. İşte bu 8 uçaklı iki bölük, TBMM ordularının ilk hava gücünü teşkil etmiştir.[10]

Uşak'ta konuşlanan 2'nci Bölük *(Kartal Müfrezesi)* uçaklarına Yüzbaşı Fazıl'ın isteği ile uçak gövdesinin her iki yanına pençelerinde bomba taşıyan uçar vaziyette birer Kartal resmi çizilmiştir. Uçak gövdesindeki Kartal resimleri sebebiyle bu birliğe "Kartal Müfrezesi" adı verilmiş ve bu birlik, Türk Hava Kuvvetlerinde amblem kullanan ilk birlik olmuştur.[11]

Sevr Antlaşması öncesinde Yunan ordusu yeniden taarruza geçtiğinde kara harekâtına bağlı olarak Yunan uçakları da saldırıya geçmişlerdi. 1 Haziran 1921 tarihinde, 7 tayyareden teşkil edilmiş bulunan Yunan filosunun Kütahya istikametinde yaklaştığı haber alınınca Yüzbaşı Fazıl, Albatros D-III av tayyaresi havalanarak Altıntaş bölgesinde karşılaştığı Yunan uçaklarına karşı giriştiği muharebede makineli tüfek ateşiyle bu uçakları kaçırmayı başarmıştır. Müteakiben 30 Haziran 1921 de Batı Cephesi Komutanlığının 1337 sayılı emri ile Tayyare Bölükleri geçici olarak tek komuta altında birleştirilmiş ve komutanlığına da Yüzbaşı Fazıl atanmıştır.

Temmuz 1921 başlarında Kütahya meydanında birleşen 1'inci ve 2'nci Bölükler *(Yunan Ordusu 29 Ağustos 1920 de Uşak'ı ele geçirince 2'nci Bölük Afyon'a çekilmiş idi.),* 16 Temmuz 1921 de önce Eskişehir'e, 22 Temmuz'da Polatlı'ya taşındı. Temmuz ayı sonundan Ağustos ayı başına kadar yapılan keşif uçuşlarında Yunanlıların Ağapınar, Seyitgazi bölgesindeki kuvvetlerinin savaşa hazırlandığı tespit edildi. 12 Ağustos 1921 de Mürettep Hava Bölüğü Polatlı'dan Malıköy'e intikal etti. [12]

---

[10] Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler II,* Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Etimesgut 2006, s.42-43. İzmir'deki tayyare istasyonuna bağlı birliklerin Konya'ya nakledilmesi için 7 Haziran 1919 tarihinde Genelkurmay Başkanlığından emir verilmiştir. ATASE Arşivi, K.1461, D.1, F. 2-9.

[11] Kaymaklı, *age.,* s.50.

[12] Kaymaklı*, age.,* s. 63-65.

Yüzbaşı Fazıl'ın komutası altında bulunan bölükte 2 adet Fiat tipi -Erzurumlu Nafiz 1 ve Erzurumlu Nafiz 2- keşif uçakları ile 2 adet Albatros D-III av uçağı bulunmaktaydı.[13] 14 Ağustos günü Malıköy meydanından havalanan Erzurumlu Nafiz II tayyaresi, sivil pilot Hasan Fehmi'nin pilotaj hatası sonucu düşerek kırıldı.[14] 15 Ağustos günü ise cephe keşfi için uçuş görevine çıkan Erzurumlu Nafiz Bey I tayyaresi ise Beylikköprü dolaylarında, 2000 metre yükseklikte motorunda çıkan yangından dolayı yanarak düştü. Uçakta bulunan Rasıt Yüzbaşı Süleyman Sırrı ve Sivil Pilot Behçet yanarak şehit oldular. Bir süre sonra bölükteki iki Albatros D-III tayyaresinden bir tanesi arıza nedeniyle hizmet dışı kalınca, bölük tek uçak ile keşif hizmetlerini yürütmeye çalıştı.[15]

1921 yılı Temmuz ayı sonlarında De Havilland 9 tipinde bir Yunan uçağının Muğla-Kuşadası civarına mecburi iniş yaptığı öğrenildi. Bu uçağın onarıldıktan sonra uçurularak Bölüğe getirilmesi istendi, bunun için de Sivil Pilot Vecihi Bey ile Başmakinist Eşref ve rasıt olarak da Temen Hamdi (Çaypınar) Bey görevlendirildi. On gün içinde tamir edilen uçak, Sivil Pilot Vecihi Bey tarafından 21 Ağustos'ta Akşehir'e, Sakarya Meydan Muharebesi'nin başladığı 23 Ağustos günü Ankara'ya getirildi. Ertesi günde Cephe Tayyare Bölüğünün yerleşmiş olduğu Malıköy meydanına iniş yaptı. *İsmet* adı verilen bu tayyare *(De Havilland-9 tipi keşif uçağı),* savaş süresince Cephe Bölüğü tarafından kullanılmış, oldukça yeni ve sağlam durumda olan bu uçak ile Batı Cephesi Komutanlığına çok önemli ve faydalı keşif uçuşları gerçekleştirilmiştir.[16]

Sakarya Meydan Muharebesi başlamadan kısa bir süre önce Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi

---

[13] Sıtkı Tanman-Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi,* Hava Basımevi, Eskişehir 1950, s.107.

[14] ATASE Arşivi, K.1135, D.173, F.2.

[15] Kaymaklı, *age.,* s.71-72. Savaşın devam ettiği bu dönemde varlıklı yurttaşların orduya önemli bağışları olmuştur. Bu kişilerin başında Erzurumlu tüccar Nafiz *(Kotan)* Bey gelir. İtalyan bir tüccardan uçakları satın alan Nafiz Bey bu uçakların Anadolu'ya kadar getirilerek teslim edilmesini şart koşmuş olsa da bunun gizlilik içinde başarılabilmesi hiç de kolay olmamıştır. Nitekim yapılan anlaşma dâhilinde Nafiz Bey'in satın aldığı İtalyan yapımı ilk tayyare, bir İtalyan şilebiyle gizlice Karadeniz'de İnebolu limanına getirilmiştir. Nafiz Bey bizzat kendi parası ile almış olduğu uçağı orduya bağışladığına ilişkin bilgiyi, İnebolu'dan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telgrafla bildirmiştir. bkz. Ünalp, agm., s. 65-66.

[16] *Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri,* s.443; ATASE Arşivi, K.1110, D.72, F.1.

Çakmak Paşa dâhil karargâhı ile *(Malıköy'e 10 kilometre mesafedeki)* Alagöz'e gelmişti.[17] Polatlı-Ankara demiryolu üzerindeki Malıköy tren istasyonu dolaylarındaki düzlük, Türk ordusunun Sakarya Meydan Muharebesinde 2 uçaklık tek hava gücünün üssü olmuştur. Sakarya Savaşında 120 kilometreye ulaşan cephe karşısındaki düşmanın hareketleri, istikameti, ihtiyatların bulunduğu yerler, takviye edilen kısımları hava keşifleri dışında öğrenmek mümkün değildi. Bu savaş sırasında iki Türk uçağı *(1 av, 1 keşif uçağı)* 18 günde 40 sorti yapmış, savaş devam ederken uçakların bakımları gece fener ve çıra ışığında yapılmış, uçaklar ertesi sabah uçuşa hazır olmuştur.[18] Yapılan uçuşlarda Yunan kuvvetlerinin tertiplenmesi ve harekâta ilişkin gelişmeler, elde edilen gözetleme sonuçları, uçuş sonrasında Malıköy'den telefonla Batı Cephesi Komutanlığına bildirilmiştir.[19] Dolayısıyla keşif raporları savaşın gidişatını etkilemiş, Türk ordusunun kazandığı başarıya katkı sağlamıştır. Uçak keşif raporlarının verdiği bilgiler sayesinde Yunan birliklerinin sayısı hakkında kumanda kademesi doğru bilgiye sahip olmuştur. Benzin eksikliği, tamir zorunluluğu gibi nedenlerle her gün uçamayan Gnom motorlu, Albatros kanatlı, patates emayitli tayyareler, ne var ki uçtukları zaman havaya hâkim, cesur, bilgili ve güvenli uçmuşlardır.[20] Yunan uçaklarına ve ulaşım kollarına yaptıkları saldırılar son derece etkili olmuştur.[21]

1-5 Eylül 1921 tarihlerinde Yunan kuvvetlerinin yaptığı taarruzlar bütün cephede durdurulmuş idi. Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanlığı karşı taarruz da bulunmayı gerekli gördü ve bu nedenle uçak keşif faaliyetlerinin devam etmesini istedi. Bunun üzerine 1 Eylül 1921 günü Yüzbaşı Fazıl, Rasıt Teğmen Hamdi ile birlikte İzmir uçağıyla yaptığı keşif uçuşunda Haymana'daki Yunan birliklerinin cephe hattını yarmak için hücum ettiklerini tespit etti. Gözetlemeyi sürdürmek için aynı gün ikinci sortiyi *İsmet* uçağı ile Sivil Pilot Vecihi ve Rasıt Üsteğmen Hasan Basri yaptı. Bu uçuşta

---

[17] Celal Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, haz. Rıdvan Akın, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s.242.

[18] *Havacılık Tarihinde Türkler,* s.73-74.

[19] Alptekin Müderrisoğlu, *Sakarya,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 2018, s.572-573, 626-627.

[20] Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşında Sakarya'dan Mudanya'ya,* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları Ankara, 2006, s.53.

[21] Halide Edib Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı,* Atlas Kitapevi, 11.Baskı, 1994, s.192.

karşılaştıkları bir Yunan tayyaresiyle giriştikleri hava muharebesinde Hasan Basri, Yunan rasıdı vurdu, ardından da açtığı ateşle Yunan uçağı isabet aldı ve Katrancı vadisine düştü.[22]

Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonlarına yaklaşılırken hava keşif raporları bir başka açıdan önem kazandı. Yunan kuvvetlerinin vaziyeti, takviye edilip edilmediği ya da birliklerin geri çekilme, kaydırma faaliyetleri olup olmadığını bilmek önemliydi. Ancak uçakların arızalanması dolayısıyla keşif yapılamadığından sıkıntı yaşanmaktaydı. Batı Cephesi Komutanlığının alınacak tedbir ve düzen için doğru bilgiye ihtiyacı vardı. Nitekim İsmet Paşa, *İsmet* tayyaresinin gece gündüz çalışılarak uçuşa hazır hale getirilmesini emretti.[23] 8 Eylül günü İsmet tayyaresi ile yapılan hava keşfinde Çal Dağından Ilıcaözü vadisine kadar giden yollarda bir Yunan faaliyeti görülmedi. Kavuncu köprüsündeki tümenin ağırlıklarını bırakıp çekilmeye başladığı, İnlerkatrancı'ya doğru yürüyen kamyon kollarının olduğu tespit edildi.[24]

9 Eylül 1921'de Polatlı'ya altı kilometre uzaklıktaki Karapınar Köyüne geçen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Mürettep Kolordu Karargâhına yerleşti. Savaş kazanıldıktan sonra Zafer Tepe adını alacak olan Tarassut Tepe'de Mustafa Kemal Paşa ve emrindekilerle birlikte İsmet Paşa da karargâhıyla buraya gelmişti.[25]

9 Eylül günü alınan hava keşif raporu Cephe Kurmay Başkanı *(Albay Asım Gündüz)* tarafından Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya sunulurken Yunanların bölgeye yeni takviyeler getirdiği şeklinde rapor verildi. Mustafa Kemal Paşa raporu okuduktan sonra durumun hiç de sunulduğu gibi olmadığını anladı, düşmanın sağ kanadından sol kanadına kuvvet kaydırarak çekilmeye hazırlandığını söyledi. Yunan cephesinin bir kanadından öbür kanadına giden kuvvetlerinin yeni kıtalar olarak algılandığını, oysaki bu yer değiştirmenin ancak bir çekilme hareketi olduğunu ifade etti ve İsmet Paşa'ya; "…*Zaferini tebrik ederim paşam*!" diyerek Türk ordusuna süratle karşı taarruza

[22] Müderrisoğlu, *age.,* s.625-626; Kaymaklı, *age.,* s.74.
[23] *Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri,* s.452.
[24] Kaymaklı, *age.,* s.74.
[25] Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2020, s.205.

geçilmesini emretti. Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanı aynı gün, 10 Eylül günü başlatılacak taarruzun emrini yayınladı.[26]

12 Eylül gününe gelindiğinde, yapılan hava ve kara keşifleriyle Yunan ordusunun çekilmekte olduğu görüldü. Yunan ordusunun taarruz gücünü yitirdiğini anlayan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bunun üzerine önce düşmanın zayıf olan Duatepe-Beylikköprü istikametindeki sol kanadına karşı taarruza geçilmesini emretti. Amacı bütün kıtaları karşı taarruza kaldırarak Yunan birliklerinin savunmaya geçmesini ve bulunduğu yerde mevzi tutmasını önlemek idi. Nitekim bu karşı taarruz ile Yunan kuvvetleri 150 kilometre geriye çekilmek zorunda kaldı.[27] 13 Eylül 1921'de düşman birliklerinin bütünüyle Sakarya nehri batısına geçtiği, 23 Eylül 1921 tarihine kadar devam eden takip harekâtı sırasında Yunan ordusunun Eskişehir-Seyitgazi ve Afyon istikametinde çekildiği hava keşifleriyle tespit edildi. Yunan ordusu geri çekilme sırasında birçok köyü yakmış, demiryolu hattını tahrip etmiş, küçük köprüler ile bütün istasyonları imha etmişlerdi.[28]

1921 yılı Eylül ayı sonunda Yüzbaşı Fazıl kumandasındaki Cephe Tayyare Bölüğü, kara harekâtındaki son gelişmeler doğrultusunda Malıköy meydanından Sarıköy'deki meydana intikal etti. Bu intikal gerçekleşmişken 27 Eylül günü Brequet 14 B-II tipi Fransız yapısı bir Yunan uçağı Sarıköy meydanına zorunlu iniş yaptı, sağlam olarak ele geçirilen bu uçağın mürettebatı esir alındı. Daha sonra Tayyare Bölüğü emrine verilen bu ganimet uçağa, zaferden dolayı *Sakarya* adı verilmiş ve uzun süre hizmet görmüştür.[29]

3. Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Sırasında Cephe Tayyare Bölüğü

Bir yıl süre ile Malıköy'de konuşlanan Cephe Tayyare Bölüğü, Sakarya Zaferinden sonra önce Malıköy'den Sarıköy'e, Ekim 1921'de Sivrihisar civarında Akviran köyüne ve Aralık 1921'de Akşehir civarında Maarif Köyüne nakledilmiştir.[30] 1921 Ekim ayı ortalarından itibaren Büyük Taarruz'a hazırlık maksadıyla Batı Cephesinde

[26] *Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri*, s.453.

[27] Nurettin Türsan, *Sakarya Meydan Muharebesinde Mustafa Kemal Paşa'nın Askeri Dehası,* Harp Akademileri Yayını, İstanbul 1994, s.58.

[28] Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.I-II, Ankara 2020, s.218.

[29] Kaymaklı*, age.,* s.76.

[30] ATASE Arşivi, K.1461, D.1, F.2-13,14.

bulunan ordunun yeniden yapılandırılarak noksanlıklarının giderilmesine çalışıldı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya göre Yunan kuvvetleri karşısındaki Türk birliklerinin Batı Cephesi Komutanlığı emrinde iki ordu halinde düzenlenmesi uygundu. Nitekim bu konudaki emri 18 Kasım 1921 tarihinde yayınlandı. Malta'dan dönen Ali İhsan *(Sabis)* ve Yakup Şevki Paşalar Başkomutanlık emriyle bu orduların komutanlıklarına atandılar. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın düşündüğü imhayı başaracak ve asıl taarruzu yapacak olan kuvvet, 1'inci Ordu olacaktı.[31]

Bu süreçte hava birliklerinin malzeme, teçhizat, uçak ve personel bakımından takviye edilmesine çalışıldı. 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile TBMM Hükümeti arasında imzalanan Ankara Antlaşması'ndan sonra Adana'da bulunan Fransızlara ait 10 adet Brequet 14 A-2 uçağı ile Aviyatik tipinde okul uçağı ve Fiat keşif uçağı teslim alındı, çadır bezinden portatif hangarlar temin edildi.[32] 1922 yılı içinde İtalya'dan 20 adet Spad-XIII tipinde av uçağı satın alındı,[33] Fransa ve İtalya'dan satın alınan bu uçaklarda makineli tüfek bulunmadığından Konya tamirhanesinde uçakların montajı yapılırken, Birinci Dünya Harbi'nde Almanlardan arta kalan makineli tüfekler kullanıldı.[34] Büyük Taarruz öncesinde Hava Kuvvetlerinin malzeme ve teçhizat yönünden güçlendirilmesi için vatanperver şahısların da yardımları da oldu. Bundan başka 174'üncü Piyade Alayının subayları maaşlarından para yardımında bulunmuşlar, bu paralarla alınan Brege 14 tipindeki uçağa *174 ncü Alay* ismi verilmiştir.[35]

Büyük Taarruz için yapılan hazırlıklar devam ederken Milli Müdafaa Vekâleti 5 Temmuz 1922 tarihinde hava teşkilatında değişikliğe gitmiş, Kuvâ-yı Havaiyye Müdüriyet-i Umumiyesi lağvedilerek yerine Konya'da Kuvâ-yı Havaiyye Müfettişliği kurulmuştur. 22 Temmuz 1922 de bu Müfettişliğin başına Kurmay

[31] Sadık Erdaş, "Büyük Taarruz Öncesi Lojistik Faaliyetler", *Büyük Taarruzun 90.Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s.415.

[32] Kaymaklı, *age.,* s.80-86.

[33] ATASE Arşivi, K: 1461, D.1, F.2-14.

[34] ATASE Arşivi, K: 2690, D.37, F.40-10, 11.

[35] İrfan Sarp*, Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2010, s. 119.

Yarbay Müzaffer *(Ergüder)* atanmıştır.[36] Bu sırada Adana'daki Tayyare Mektebine eski pilotlardan Binbaşı Salim *(İlkuçan)* Bey, Konya'da Tayyare İstasyonuna yine eski pilotlardan Binbaşı Tahsin, Cephe Tayyare Bölüğüne ise en iyi uçuculardan Yüzbaşı Fazıl komuta etmektedir.[37]

Yunan uçakları ise 1922 yılı Şubat-Ağustos ayları arasındaki zaman içerisinde Türk ordusunun mevzileri üzerinde keşif ve bombardıman faaliyetinde bulunmuşlar, 25 Temmuz 1922 günü Döğer yönünde bir Brequet 14 tayyaresi ile keşfe giden Rasıt Yüzbaşı Bahattin ve Sivil Pilot Cemal Bey Afyon civarında bir Yunan av tayyaresi ile karşılaşmış, yapılan hava muharebesi neticesinde şehit olmuşlardır. Büyük Taarruzun başlamasından kısa bir süre önce, 20 Ağustos 1922 günü, Cephe Tayyare Bölüğü Çay'a intikal etmiştir. Keşif tayyareleri Çay'dan havalanarak cephe üzerinde uçuşlarını gerçekleştirmişler, Konya'dan yeni gelen dört av tayyaresi ile taarruzi devriye uçuşlarına başlamıştır.[38]

Çay tayyare meydanı, Bolvadin-Çay istasyonu arasındaki şosenin doğusunda ve Çay'a üç dört kilometre mesafedeydi. Cepheye çok yakınlaştırılmasının sebebi, kara birliklerinin harekâtına göre cephe derinleşeceğinden, keşif tayyarelerinin daha uzaklara gidebilmesini ve aynı zamanda av tayyarelerinin cephe üzerinde mütemadiyen uçuşlarını temin etmek idi. Bu maksatla bölük, taarruzdan üç dört gün evvel, bütün malzemesi ile Çay'a nakledilmiş ve nakil Akşehir'den trenle yapıldığı için zorluk çekilmemiş idi.[39]

Büyük Taarruz başlamadan önce mevcut 22 uçaktan sadece dokuzu uçuşa hazır idi. 26 Ağustos sabahına kadar 18 uçağın uçuşa hazırlanması için çalışıldı. Uçak sayısı kadar pilot bulunmadığından her pilotun günde birkaç sefer yapması kararlaştırıldı. Bu süreçte pilotlar, rasıtlar ve makinistler birlikte uçakları tamir işine koyulmuşlar ve sonuçta 26 Ağustos sabahı 17 uçak uçuşa hazır hale getirebilmişlerdi.[40] 26 Ağustos sabahı Büyük Taarruz başladığında

---

[36] *Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri (Harekât ve Teşkilatlanma Tarihi 1911-1922,* s.463-464.

[37] H.İbrahim Fırtına, *Orgeneral Muzaffer Ergüder'in Havacılık Anıları 1922-1930,* Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 1990, s.48-49.

[38] *Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri (Harekât ve Teşkilatlanma Tarihi 1911-1922,* s.463-465.

[39] Okar, *age.,* s.91.

[40] Fırtına, *age.,* s. 36-37.

saat altı ile yedi buçuk arasında Fazıl, Yahya, Mükerrem, Basri, Halim, Osman Nuri, Kenan Hamdi tarafından altı uçuş yapıldı. Bu uçuşlara öğlen saat on birde 7 tayyare ile devam edildi, uçucuları ise Pilot Hayri ve Rasıt Mustafa Sıtkı *(Tanman)* idi.[41]

27 Ağustos günü Yüzbaşı Fazıl Bey, taarruza kalkan Türk birliklerinin üzerinde uçarak Yunan tayyarelerinin saldırılarını önlemeye çalıştı. Nitekim bu görev uçuşu sırasında bir Yunan tayyaresi Sinanpaşa ovası üzerinde Garipçe köyü civarında Fazıl Bey tarafından yakalandı ve tayyare bir tarla içine mecburi iniş yaptırılmak suretiyle indirildi.[42] Türklerin eline geçen ve sağlam durumda olan Brequet 14 B-2 tipi bu uçağa düştüğü yerden dolayı *Garipçe* ismi verilmiştir.[43]

Batı Cephesi Tayyare Bölüğünün en büyük faaliyeti 28-29 Ağustos günlerinde oldu. Bu tarihten önce Altuntaş ve Eğret mıntıkasında bulunan Yunan ihtiyat kuvvetleri geri çekilmeye başlamıştı. Bu geri çekilişi paniğe döndürmek ve kara birliklerinin işini kolaylaştırmak için o gün keşif ve av olmak üzere toplam 13 tayyare birden uçuruldu. Türk tayyarelerinin attığı bombalardan ve alçaktan yapılan makineli tüfek ateşiyle yol kolunda bulunan eşya yüklü birçok kamyon tahrip edildi, devrildi, zedelendi ya da dolu olarak terk edilmek zorunda bırakıldı. Aynı zamanda Yunan kıtalarının gayri muntazam bir surette çekilmelerine çok büyük yardımı oldu.[44]

4 Eylül günü Cephe Tayyare Bölüğünden bir müfreze Uşak meydanına indiğinde, Türk havacılar bu meydanda Yunan tarafının fazla miktarda uçak, malzeme ve teçhizatı ile pek çok uçak bombasını olduğu gibi bırakıp gittiğini gördüler. Yunanlılardan 18 adet Nieuport ve Havilland tipi uçak ile 20 bin bomba, 40 ton benzin ve yağ ele geçirildi.[45] Fakat bölüğün yer kademesi henüz Uşak'a gelmediğinden, bakım hizmetleri istendiği şekilde yerine getirilemedi. Bu sırada Afyon'dan 3,5 ton uçak benziniyle bir kısım malzeme ve teçhizat,

[41] Ünalp, agm., s. 81-82.

[42] Okar, *age.,* s.92. Havacılara teslim edilen bu tayyareye hava muharebesinde Fazıl'ın isabetleri üstten ve ekserisi benzin deposundan olduğundan, depo değiştirilmiş ve tayyare de az zamanda tamir edilerek İzmir'in geri alınışında İzmir Bölüğüne verilmiş ve Garipçe ismi verilmiştir.

[43] Kaymaklı, *age.,* s.99.

[44] Okar, *age.,* s.92.

[45] ATASE Arşivi, K:1 312, D:14, F:1-39.

kamyonlar ile yola çıkarıldı. Ancak yolların çok bozuk ve ulaşımın yoğun olması, ayrıca kamyonların Birinci Dünya Harbi'nden kalma demir tekerlekli ağır kamyonlar olması nedeniyle 155 kilometrelik mesafe ancak yirmi dört saatte alınabildi. Uçaklar malzemesizlikten bakımlarının iyi bir şekilde yapılamaması ve bununla birlikte aralıksız uçuşa çıkmalarından dolayı sık sık arızalanmaya başlamışlardı. Türk birliklerinin İzmir'e yaklaştığı tarihte *(8 Eylül 1922);* Cephe Bölüğüne Manisa, Nif *(Kemalpaşa),* Torbalı istikametlerinde uçuş görevi emredildi ve Bölüğün Uşak'tan süratle Alaşehir ve Salihli'ye intikali emredildi.[46]

9 Eylül günü Türk birlikleri İzmir'e girerken, Uşak'tan kalkan 2 keşif ve 1 av uçağı da Salihli meydanına indi. Yüzbaşı Fazıl'ın 27 Ağustos Garipçe köyü civarına düşürdüğü ve tamir işlemleri 11 Eylül'de tamamlanmış olan Yunan keşif uçağı da*(Garipçe)*, Uşak'taki 2 Spad XIII av uçağı ile birlikte Salihli'ye vasıl oldu. Ardından Uşak'ta bulunan Cephe Bölüğü'nün malzeme ve ağırlıkları, 11 Eylül 1922 de kamyonlarla Salihli'ye gönderildi. 13 Eylül günü de İzmir'e intikal emredildi. Bölük Komutanı Fazıl Bey, Seydiköy'deki Gaziemir meydanının durumunu bilmediği için ve üst makamlardan da bilgi verilmediği için İzmir'e bu maksatla Vecihi Bey'i görevlendirmişti.[47] Vecihi (Hürkuş) kendisiyle ilgili olarak bu uçuştan hatıralarında şöyle bahsetmiştir: *"Büyük İstiklal Savaşımızın bu son uçuşunu bitirdiğim zaman şu hatırıma gelmişti. İlk uçuş gibi, son uçuşta benim imiş."*[48]

14 Eylül günü 4 av, 2 keşif uçağı, İzmir'e ulaştı. Afyon ve Uşak'taki ganimetlerden başka İzmir'in Seydiköy ve Gaziemir bölgesindeki Yunan tayyare istasyonlarından çok sayıda ganimet ele geçirildi. Böylece Cephe Tayyare Bölüğü 15 Eylül 1922 de İzmir Seydiköy'de toplandı. 1'inci ve 2'nci Tayyare Bölükleri Binbaşı Fazıl'ın komutasında grup olarak teşkilatlandırıldı.[49]

Sonuç olarak Seydiköy civarında Grup Komutanlığı ve Hava Okulu, Alsancak civarında ve Halkapınar mevkiinde de Tayyare İstasyonu konuşlanmış oldu. Tayyare İstasyonu ve Hava Okulu, Hava Kuvvetleri birlikleri Eskişehir'e intikal edinceye kadar bu mahallerde kaldılar. Tayyare Grup Komutanlığı emrinde kalmak şartıyla bu

[46] Sarp, *age.,* s.179-181.
[47] Kaymaklı, *age.,* s.113.
[48] Vecihi Hürkuş*, Bir Tayyarecinin Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, 8.Baskı, İstanbul 2021, s.127.
[49] Kaymaklı*, age.,* s.114-119.

mektebin uçuş başöğretmenliğine Binbaşı Fazıl Bey atandı. Büyük Taarruz'dan sonra rütbesi Binbaşılığa yükseltilen Pilot Binbaşı Fazıl Bey, 27 Ocak 1923 günü, öğrencisi Dz.Astsb.Mehmet Emin ile birlikte yaptığı eğitim uçuşu sırasında birlikte düşerek şehit olmuşlardır. Gerek Birinci Dünya Harbi'nin son günlerinde İstanbul üzerine gelen düşman tayyarelerini yalnız başına kovalayan ve gerekse İstiklal Harbi'nin başından sonuna kadar büyük cesareti, enerjisi ve kahramanlığı sayesinde bütün havacı arkadaşlarına örnek olacak bir surette çalışan Fazıl Bey'e, arkadaşları tarafından büyük bir cenaze merasimi yapılmıştır. Cenazesi önce İzmir'de bir türbe civarında defnedilmiş, daha sonra Kadifekale'de yapılan şehitliğe nakledilmiştir.[50] Türk havacılık tarihinde gerçekleştirilen pek çok ilkin sahibi olan Şehit Binbaşı Fazıl Bey'in kabri, İzmir Hava Şehitliğindedir.

SONUÇ

Türk İstiklal Harbinde Batı Cephesi Kumandanlığı emrine verilen hava birlikleri, kara harekâtının seyrine uygun olarak yer değiştirmişler, uçak durumunun yetersizliğine rağmen kara harekâtının keşif desteğini sağlamışlar, düşman birliklerine bomba ve makineli tüfeklerle taarruz etmişlerdir. Harp süresince istenen nitelikte uçak benzini bulunamadığından zorunlu hallerde adi benzin kullanılmış, bu durum motorların arızalanmasına, uçakların elden çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle uçak benzini, savaş süresince harekâtın en önemli anlarında yapılacak uçuşlar için saklanmıştır. Motor arızaları ve benzin yokluğu pilotların görevlerini yaparken zorlanmalarına neden olmuş ve bu yüzden hayatlarını kaybedenler dahi olmuştur. Uçak kanatları için emayit bulunmadığından ilkel usullerle yapılan tutkalla gerginleştirilen uçak kanatları yağmurun altında açıldığı için uçağı uzun ve sık uçuşlara elverişsiz bir hale getirmiştir.

Yaşanılan bu zorluklardan dolayı uçaklar uzun mesafeli uçuşlarda daima motor arızası gösterdiğinden meydanların cepheye yakın olmasına özen gösterilmiş ve cephenin durumuna göre uçak birlikleri yeri değiştirilmiştir. Uçak sayısının azlığı, -bu sayı Sakarya Meydan Muharebesi sırasında 2 uçaktır- muharebelerde keşif ve

[50] Okar, *age.,* s.101-104.

bombardıman işlerinin buna uygun olmayan uçaklarla yapılmasına yol açmış, pilotlar uçağı kullanmanın yanısıra makineli tüfek kullanmış ve bombalama faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Fakat bütün olumsuz şartlara rağmen pilot ya da rasıtlar büyük cesaret ve kabiliyetle keşif uçuşları yapmışlar, kendilerinden çok fazla sayıdaki Yunan uçaklarına karşı savaşmışlardır. İsmet ve İzmir adlı uçaklar, cesur Türk pilotlarının *(Yüzbaşı Fazıl, Svl.Pilot Vecihi ve Hayrettin Beyler)* ve rasıtlarının *(Teğmen Basri, Hamdi, Bahattin Beyler)* idaresinde kazanılan zafere önemli hizmette bulunmuşlardır.

Bu uçaklardan İsmet, Yunan ordusundan ele geçirilmiş bir ganimet uçaktı. Sakarya Meydan Muharebesinde yapılan toplam 40 sortilik uçuşun 28 sortisi İsmet uçağına aitti. Bu uçakların faal durumda kalabilmesi için başta Eşref Bey olmak üzere makinistler insan üstü bir gayret ile gece-gündüz demeden çalışmışlar, uçakların bakım-onarımını yaparak uçuşa hazır hale getirilmesinde sıradışı çözümler üretmişlerdir.

İnönü Muharebesinde kazanılan zaferden sonra Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Bey havacılarımız için, *"İnönü Meydan Muharebesi muzafferiyetinin amillerine; havacılarıma hassaten selam ve teşekkür ederim."* demişti. Sakarya Meydan Muharebesinde Malıköy'de konuşlanan Yüzbaşı Fazıl Bey'in idaresindeki Cephe Tayyare Bölüğü, aynı şekilde büyük gayret ve fedakârlıkla kara birliklerinin sevk ve idaresinde büyük önemi olan bilgileri Cephe Komutanlığına bildirmiş, karada savaşan birliklerin gözetleyicisi ve koruyucusu olmuşlardır. Ordunun sağladığı istihbaratı teyit eden ya da reddeden en önemli kaynak, hava keşif raporları olmuştur.

KAYNAKLAR

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi.

Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi.

Atatürk, *Söylev*, İkinci Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974.

Çetinkaya, Doğan, "Kurtuluş Savaşı Başında Hava Gücü Oluşturma Çabaları ve İlk Hava Harekat Görevleri", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Ankara 2013.

Deniz, Tuncay, *Türk Uçak Üretimi*, Ertem Matbaa, 2004.

Edib, Halide, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitapevi, 11.Baskı, Ankara 1994.

Erdaş, Sadık, "Büyük Taarruz Öncesi Lojistik Faaliyetler", *Büyük Taarruzun 90.Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.

Erikan, Celal, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, haz. Rıdvan Akın, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.

Fırtına, H.İbrahim, *Orgeneral Muzaffer Ergüder'in Havacılık Anıları 1922-1930,* Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 1990.

Hürkuş*,* Vecihi, *Bir Tayyarecinin Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, 8.Baskı, İstanbul 2021.

Kaymaklı, Hulusi, *Havacılık Tarihinde Türkler II*, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Etimesgut 2006.

Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri (Harekât ve Teşkilatlanma Tarihi 1911-1922), C. I, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Ankara 2020.

Müderrisoğlu, Alptekin, *Sakarya*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2018.

Okar, Avni, *Türkiye'de Tayyarecilik 1910-1924,* 4.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2021.

Özalp, Kazım, Milli Mücadele 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.I-II, Ankara 2020.

Sarp*,* İrfan, *Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2010.

Seçer, Turhan, *Destanlaşan Çanakkale Deniz Kara Hava Savaşları,* Kastaş Yayınları, İstanbul, 2005.

Şehidoğlu, Süreyya Hami, "Kurtuluş Savaşı'nda Bir Vatandaşımızın Uçak Bağışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* S.24, C.VIII, Temmuz 1992.

Tanman, Sıtkı-Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi*, Hava Basımevi, Eskişehir 1950.

Türk Hava Kuvvetlerinde Akrotim, Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Şubesi Yayını, Ankara 1995.

Türsan, Nurettin, *Sakarya Meydan Muharebesinde Mustafa Kemal Paşa'nın Askeri Dehası*, Harp Akademileri Yayını, İstanbul 1994.

Ünalp, F.Rezzan, "Turkish Air Campaigns during the Battles of Çanakkale March 1915-January 1916", *Airpower in 20 th Century and*

Employment Doctrines National Experiences, ICMH, No.89, Roma 2011.

Ünalp, F.Rezzan, "Türk İstiklal Harbinde Batı Cephesi Tayyare Bölükleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 38, S.105, 2022, s. 55-100.

Ünalp, F.Rezzan, "Çanakkale Zaferine Giden Yolda Askeri Havacılık: Pilotlar, Rasıtlar, Tayyareler ve Harekât", *Çelik Kale-Çanakkale*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2022.

Vandemir, Baki, *Türk İstiklal Savaşında Sakarya'dan Mudanya'ya*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

EKLER

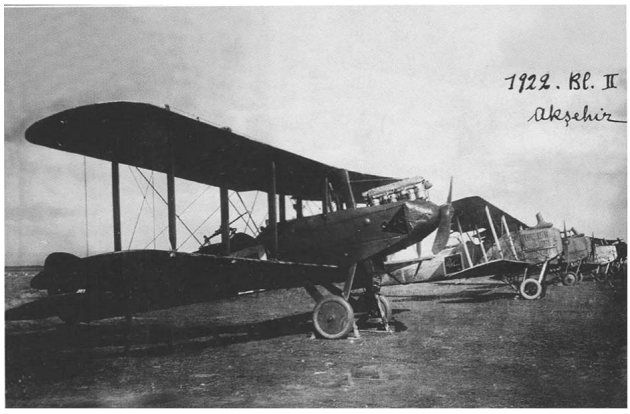

ATASE Arşivi

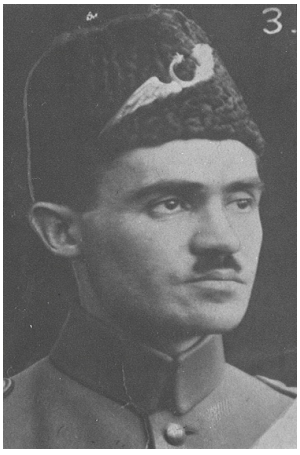

Kartal Müfrezesi Komutanı Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey-Hv.K.K.lığı Arşivi

Esir Kampından Nakliye Taburuna: Afyonlu Komiser Muavini Mehmet Fakir (Pulat) Efendi

Yücel YİĞİT*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamda ilk polis yapılanması, Paris polisi örnek alınarak teftiş memurluğu adıyla 20 Mart 1845 tarihinde Sultan Abdülmecit'in devrinde Tophane-i Âmire Müşirliğine bağlı bir birim olarak kurulmuştur. Akabinde teftiş memurlarının sorumluluğu Kaptan-ı Deryalığa ve Zaptiye Müşirliğine verilmiştir. Sayıları zamanla artan ve başkent ile taşrada asayiş hizmetlerine katkı sağlayan teftiş memurluğu uygulaması 1879 yılına kadar devam etmiştir. 1879 yılındaki Sadaret tezkeresiyle, Zaptiye Nezareti kurulmuş ve polis hizmetleri 4 Ağustos 1909 tarihinde Emniyet-i Umûm Müdürlüğü kuruluncaya kadar bu nezaretçe yürütülmüştür.

Milli Mücadele'ye katkı sağlayan ve Osmanlı polis teşkilatına hizmet edenlerden biri de 1896 yılında Afyon'da dünyaya gelen Ayşe ve Nebi Bahş oğlu Mehmet Fakir (Pulat) Efendidir. İlköğrenimini memleketindeki iptidai mektebinde; orta öğretimini Afyon Rüştiye Mektebinde tamamlamıştır. 17 Kasım 1923 tarihinde Afyon Polis Müdürlüğünde mesleğe ilk adımını atmıştır. Emniyet mensubu olduktan yıllar sonra ilk meslek eğitimini İstanbul Polis Mektebinde; orta eğitimini de Ankara Polis Enstitüsünde almıştır. Enstitüden mezun olduktan sonra 1943 yılında terfi ederek komiser muavini olmuştur.

Mehmet Fakir (Pulat) Efendi, daha polis olmadan evvel I. Dünya Savaşı başlayınca 1915 yılında henüz 18 yaşındayken silahaltına alınmış ve IV. Ordunun sorumluluğundaki Filistin cephesine gönderilmiştir. Bu cephede, 1917'de başlayan İngiliz taarruzuna karşı Osmanlı askeri birliklerinin ricatı Ekim 1918'e kadar devam etmiştir. Özellikle İngilizlerin, Eylül 1918'de Nablus'ta Yıldırım Ordularını mağlup etmesiyle bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir. Bu çarpışmalarda Mehmet Fakir Efendi, 1917 yılında İngilizlere esir düşmüş ve Seydibeşir esir kampına sevk edilmiştir. 1919 yılının

* Prof. Dr.
yigit21@hotmail.com
ORCİD NO: 0000-0003-0268-1965

sonlarında 1920'nin başlarında serbest kalmış ve yurda dönerek hiç vakit geçirmeden Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesine iştirak etmiştir. Milli Mücadele yıllarında 4 Temmuz 1920 tarihinde Batı Cephesinde Afyon'da bulunan 8. Tümen Nakliye Taburuna katılarak mücadeleye başlamıştır. 23 Ağustos 1923 tarihinde terhis oluncaya değin Afyon'da hizmette bulunmuştur.

Çalışmamızın temel amacı: Mehmet Fakir (Pulat) Efendi'nin biyografisi ile 8. Tümenin efradı olarak Afyon'da bulunduğu yıllarda Milli Mücadele'ye katkılarını ortaya koymaktır. Yine mesleki safahatı, hakkında mahkemeye intikal eden iftiralar ve ithamlar da konumuz içerisinde tartışılacaktır. Araştırmanın kronolojik çerçevesini 1896-1952 yılları arası oluşturmaktadır. İncelemede kullanılan belgeler, Devlet Arşivleri Başkanlığı ile Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivlerinden elde edilmiştir. Ayrıca bazı telif eserler de kullanılmıştır. Mehmet Fakir Efendinin, EGM Arşivindeki *C-14201* numaralı özlük dosyasında 300 vesika mevcuttur. Referans gösterilirken bir defaya mahsus özlük dosyasının tam künyesi verilmiştir. Aynı özlük dosyasına atıf yapılacağı zaman mükerrerlik olmaması için yeniden belirtilmemiştir. Bilgilerinden istifade ettiğim Eyüp Şahin, Dr. Selim Erdoğan ile Dr. Güzin Çaykıran'a müteşekkirim.

1. Doğumu, Ailesi, Eğitimi, Askerliği, Emekliliği ve Ölümü

Nüfus varakasına göre orta boylu (1,68 cm), ela gözlü, buğday benizli, bedeninde herhangi bir noksan bulunmayan Mehmet Fakir Efendi, 1896 yılında Afyon merkezde dünyaya gözlerini açtı[1]. Annesi Ayşe Hanım, babası Nebi Bahş Efendiydi. Afyon nüfus kütüğüne kayıtlı aile, merkez Hacı Nuh Mahallesi Alaca Hamam Sokak Numara 6'da mukimdi. Mehmet Fakir, eğitimine Afyon'daki iptidaiye mektebinde başladı akabinde Afyonkarahisar Rüştiye Mektebinde devam etti. Burada ilim ve fen derslerini aldıktan sonra mektebi başarıyla tamamlayarak şahâdet-nâme (diploma) aldı.

Rüştiyeden mezun olduktan sonra gündelik yaşamını temin etmek amacıyla bir süre ailesine yardımcı oldu. İş için herhangi bir kamu kurumuna başvurmadı. 18 yaşında silahaltına alındı. IV. Ordu

[1] EGM Arşivi, Mehmet Fakir (Pulat) *Efendiye Ait C-14201 Numaralı Özlük Dosyası.* Mehmet Fakir Efendinin biyografisi özlük dosyasına göre oluşturulduğundan mükerrer referans verilmemiştir.

efradı olarak Ortadoğu'da İngilizlere karşı savaştı ve esir düştü. I. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle serbest kaldı. Memleketine dönerek hiç vakit geçirmeden Milli Mücadele'ye iştirak etti. Zafer sonrası terhis oldu. Herhangi bir meslek erbabı olmayan Mehmet Fakir Efendi, 27 yaşındayken polis olmaya karar verdi. Üç ilde kolluk hizmetini ifa ettikten sonra tahdîd-i sinnden (yaş haddi) 56 yaşında, 13 Temmuz 1952 tarihinde emekli oldu.

Hayatını 1916 doğumlu hemşerisi Zakire Hanımla birleştirdi. Bu evlilikten üçü kız, ikisi erkek olmak üzere toplamda beş çocuk dünyaya geldi. Doğum sırasına göre çocuklarının isimleri şunlardır: Emin Necdet (1927), Lamia (1930), Faruk Sezai (1933), Sevim (1936), Nermin (1948). 1934 yılındaki soyadı kanunundan sonra aile, Pulat[2] soyadını aldı ve nüfus kütüğünü İzmir Bayraklı'ya naklettirdi. Mehmet Fakir Pulat, emeklilik sonrası üçüncü ve son görev yeri İzmir Bayraklı 1609. Sokak Numara 68'de yaşamaya devam etti ve emekli maaşını İzmir emvalinden almayı sürdürdü. 2 Şubat 1966 tarihinde hayata gözlerini yumdu. Kabri, Soğukkuyu/Bayraklı mezarlığındadır.

2. Mehmet Fakir (Pulat) Efendi Cephelerde

I. Dünya Savaşı başladığında Mehmet Fakir, Afyon'da ailesinin yanındaydı. Osmanlı Devleti'nin "*cihat ve seferberlik*" ilan etmesiyle 1915 yılında 18 yaşındayken vatani hizmetini yapmak üzere askere alındı. Kısa süren temel bir askeri eğitimden sonra doğduğu topraklardan çok uzaktaki Filistin cephesine sevk edildi. Cemal Paşanın idaresindeki IV. Ordunun İngilizlere mağlup olması üzerine Osmanlı ordusu kuzey istikametinde geri çekilmeye başladı. Mağlubiyetler üzerine bölgedeki Osmanlı ordusu yeniden yapılandırıldı ve IV. VII. ve VIII. Ordulardan mürekkep Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı kuruldu. Ancak cephedeki yenilgiler, Mondros Mütarekesinin imzalandığı güne kadar devam etti. Neticede cephelerdeki mağlubiyetler Osmanlı Devleti ile müttefiklerini, Düvel-i Muazzama'dan ateşkes istemeye icbar etti. Limni Adasında yapılan görüşmeler neticesinde 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalandı.

[2] Çelik anlamına gelen pulat, Mehmet Fakir'in özlük dosyasındaki çoğu evrakta Polat olarak yazılmıştır. Nüfus hüviyetini esas aldığımız için Polat kelimesini tercih etmedik.

Mehmet Fakir Efendi, özlük dosyasındaki bir evrakta 1917 yılında (bkz. *Ek-3*) Filistin cephesinde esir düştüğünü beyan etmektedir. Lakin net tarih vermemiştir. Hangi tümen, alay, tabur ve bölük adına savaştığının kaydı da özlük dosyasında mevcut değildir. Kronolojik akıştan İngilizler tarafından Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı efradıyken muhtemelen Suriye'de 1917 yılının sonbaharında esir alındığını tahmin edebiliyoruz. Bu kanıya, iki yıl esir kampında[3] kalmasına ilaveten hürriyetine kavuşup kamptan vatanına döndüğü yolculuğu ve Milli Mücadele'ye iştirak ettiği zamanın birbiriyle örtüşmesinden çıkartmaktayız. Dolayısıyla Suriye ve Filistin cephelerinde silah arkadaşlarıyla esir düşenlerden biri de Afyonlu Mehmet Fakir'dir. Bir süre bölgedeki İngiliz garnizonunda gözaltında tutuldu akabinde Mısır'ın İskenderiye şehri civarındaki Seydibeşir esir kampına gönderildi. Esir kampında iki yıl civarında esaret hayatı yaşayan Mehmet Fakir Efendi, ağır işkencelere maruz kaldı.

Tam tarihini bilemediğimiz bir zaman da muhtemelen 1920 yılının başlarında binlerce savaş esiri Osmanlı askeri gibi Mehmet Fakir Efendi de gemilerle İskenderiye limanından İstanbul'a sevk edildi. Yeniden özgürlüğüne kavuşan Mehmet Fakir Efendi, hiç vakit geçirmeden doğduğu topraklara ailesinin yanına döndü. Anadolu'da işgallerle başlayınca Afyon'da eli kolu bağlı duramaz ve Milli Mücadele'ye kayıtsız kalamazdı. Nitekim kısa sürede, 6-10 Ocak 1921 tarihindeki I. İnönü Muharebesinden sonra Anadolu'da yeni başlayan, milli oluşuma eklemlendi. 10 Mart 1921 tarihinden itibaren nakliye taburunun bir efradı olarak II. İnönü Muharebesinden on üç gün önce askeri kıtasına katıldı. Yeni birliği, Afyonkarahisar'da bulunan 8. Tümenin Nakliye Taburuydu. Bu tümenin en temel özelliği: Büyük Taarruz'da Afyon'a giren ve şehri yeniden kontrol eden; Mirliva Fahrettin (Altay) Beyin emrindeki 5. Süvari Kolordusuna bağlı süvari birliklerinin hemen akabinde İzmir'e giren ilk piyade tümeni olmasıdır.

Mehmet Fakir'in mensubu bulunduğu 8. Tümenin Eskişehir-Kütahya, Sakarya ve Büyük Taarruz Muharebeleri sırasındaki rolünden kısaca bahsetmek konunun daha iyi anlaşılmasına katkı

[3] I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele devrinde esir düşen polis biyografileri için bkz. Eyüp Şahin, *Birinci Dünya ve İstiklal Savaşlarının Mağdurları*: *Esir Polisler*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2018.

sağlayacaktır. Çünkü nakliye taburu, savaş esnasında tümenin hemen arkasında onu takip ederek silah, cephane, iaşe vb. ihtiyaçları sevk etmekle yükümlüdür. Hatta bazı acil durumlarda seyyar köprü kurmak, şehit askerleri harp sahasından toplamak ve defnetmek gibi normalde istihkâm taburunun yapması gereken görevlerini de ifa ederdi. Dolayısıyla Mehmet Fakir'in sicil dosyasındaki 300 vesikada vatan hizmetine dair teferruatlı bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen verilen talimatlar çerçevesinde nakliye taburu mensubu olarak az önce bahsettiğimiz görevleri yerine getirmiştir. Bu noktada konu bütünlüğü sağlayabilmek için Afyonlunun silahaltında olduğu ömrünün bu safahatına ara vermek yerinde olacaktır. 8. Tümen hakkında kısaca şu bilgileri aktarabiliriz:

Milli Mücadele başlamadan evvel merkezi Soma'da bulunan 8. Tümen, karargâhı Tekirdağ'daki III. Kolordunun bünyesindedir. Anadolu'daki Yunan işgali genişlemeye başlayınca tedbir olarak tümenin merkezi, 28 Ocak 1920 tarihinde önce Uşak'a, aynı yılın ortalarında Afyon'a, 5 Eylül 1920 tarihinde de Akşehir'e taşınmıştır. Tümenin sorumlu olduğu yerlerdeki ahz-ı asker (askerlik şubesi) birimleri daha çok Afyon, Konya, Uşak bölgesindeki erkekleri silahaltına almıştır[4]. Yine I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletlerinden esir alınan subay ve askerlerin bulunduğu Afyon, Kütahya ve Gediz esir kampları da 8. Tümenin sorumluluk alanındadır[5].

Milli Mücadele yıllarında ise 8. Tümen, Garp Cephesi ordusu sorumluluğunda bazen bir orduya, kolorduya veya gruba bağlanmış bazen de bağımsız tümen olarak savaşmıştır. Tümen, 131.-135. ve 189. piyade alayları ile bir topçu alayı olmak üzere dört alaydan müteşekkildir. Ayrıca bir istihkâm bölüğü, bir sıhhiye bölüğü, bir muhabere bölüğü, bir ekmekçi takımı, iki ulaştırma kolu ve bir milis süvari bölüğü -1 Kasım 1921'den itibaren- tümeninin alt birlikleridir[6]. İşte Mehmet Fakir Efendi, tümene bağlı birliklerden iki ulaştırma kolundan birisin de vatani hizmetini yapmıştır. II. İnönü Muharebesi

[4] Nuri Köstüklü, *Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Yıllarında 8.Fırka ve Alaşehir Ahz-ı Asker Kalem Riyaseti Yazışmaları (1915-1921*), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2020, s.4-5.

[5] *Age.*, s.20.

[6] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*, C. II, 6. Kısım 1. Kitap, ATASE Yayınları, Ankara 1994, s. 25.

sonrası tümen, Abya ve Karaağaç kesiminde bulunmaktadır[7]. II. İnönü ile Eskişehir-Kütahya Muharebelerinin bir kısmında 8. Tümenin Komutanı Albay Sabri[8] (Erçetin) Beydir. Bu görevi, 8 Temmuz 1921 tarihine kadar yürütmüştür. Yerine Eskişehir-Kütahya Muharebeleri başladıktan dört gün sonra 14 Temmuz 1921 tarihinde Kurmay Albay Kâzım[9] (Sevüktekin) Bey atanmıştır. 10-24 Temmuz 1921 tarihleri arasındaki Eskişehir-Kütahya Muharebelerinde Yunan ordusu galip gelmiş, Eskişehir, Kütahya, Afyon kaybedilmiş ve Türk ordusu Sakarya nehrinin doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Yunan taarruzundan önce Türk ordusu yeniden yapılandırılmış, komuta heyeti değişmiş, ordunun ihtiyacı için Tekâlif-i Milliye kararları alınmıştır.

Henüz Sakarya Savaşı başlamadan evvel yeni organizasyona göre 8. Tümen, Mirliva Yusuf İzzet[10] (Met) Beyin emrindeki 3. Gruba dâhil edilmiştir. 3. Grubun diğer tümenleri ise 7. ve 15. Tümenlerdir. 8. Tümenin, Sakarya Savaşındaki temel görevi: Baraközü vadisini savunmaktır. Bulunduğu mevki, I. ve III. Yunan Kolordularının birleştiği, hassas bir noktadır. Muharebe esnasında Baraközü vadisinin kuzeyinde 10. Yunan Tümeni, güneyindeyse 2. Yunan Tümeni ile savaşmak zorunda kalmıştır. Bu vadideki kanlı çatışmalar 27 Ağustos 1921 tarihinde zayıflamaya başlayınca tümenin yeni görev yeri Güzelcekale olmuştur. Sakarya Meydan Muharebesinin gidişatına ve yeni taktiklere göre tümenin bazı alayları, destek için farklı yerlerde görevlendirilmiştir. Örneğin Prens *Andrea* (*Andrew*) emrindeki 3. Yunan Kolordusu, Türk cephesinin solundan ilerleyerek Mangal Dağını kuşatarak Ankara yolunu açmaya çalışması üzerine 8. Tümenin 131. Alayı bu bölgeye kaydırılmıştır. Yunanlılar cepheyi yarmak için Çal Dağı istikametinde taarruza geçince 8. Tümene bu harekâtı kırmak ve Haymana yolunu örtme görevi verilmiştir. Burada kritik bir rol almıştır. Zira Yunan subaylar, motivasyonu düşen

[7] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya Eskişehir Muharebeleri (15-Mayıs 1921-25 Temmuz 1921),* C. II, 4. Kısım, ATASE Yayınları, Ankara 1974, s. 50.

[8] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, ATASE Yayınları, Ankara 1989, s. 90-91.

[9] Daha sonra Tuğgeneral olan Diyarbakır ve Mardin mebusluğu yapan Kâzım Sevüktekin'in biyografisi için bkz.: *Ibid*, s. 36-38; Kazım Öztürk, "Kazım Sevüktekin", *Türk Parlamento Tarihi-TBMM III. Dönem 1927-1931*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları No: 10, Ankara ty, s.213-214.

[10] *Age.*, s. 80-81.

askerlerini gayretlendirmek amacıyla "Çal Dağı düşerse arkası Ankara" cümlesini kullanmışlardır. Hakikaten Çal Dağı düşmüş olsaydı Ankara'ya kadar başka bir savunma hattı mevcut değildi dolayısıyla Yunanlılara Ankara yolu açılırdı[11]. Kurmay Albay Kazım (Sevüktekin) komutasındaki 8. Tümen, Sakarya Meydan Muharebesi sırasında verilen emirleri başarıyla yerine getirerek muharebenin kazanılmasın da emeği geçmiştir.

Sakarya Meydan Muharebesinden sonra 14 Eylül 1921 tarihinde Garp Cephesindeki askeri birlikler yeniden yapılandırılmıştır. Bu teşkilatlanmada 8. Tümen, ilk önce I. Ordu akabinde II. Ordu emrine verilmiştir. Dönemsel şartlara bağlı olarak kimi zaman 1. Orduya kimi zaman da II. Ordu'ya bağlanmıştır[12]. Ağırlıklı olarak I. Ordunun sorumluğunda bulunmuş ve böylece 26-30 Ağustos 1922 tarihleri arasındaki Büyük Taarruza iştirak etmiştir[13]. Tümenin, Büyük Taarruz sırasındaki karargâhı Efesultan'daydı (Şuhut). Temel görevi, Kurt Kayası ile Kalecik Sivrisi arasındaki Kışlacık kesimine saldırmaktır. Ayrıca: Efesultan-Yalvaç yoluyla Afyon'dan Şuhut'a giden yolları da emniyet altında bulundurmaktı. Şayet işler yolunda gitmez ve geri çekilmek zorunda kalırsa tümen, Kumrallı-İsalı batısındaki Karakuş Dağı hattına çekilecek ve burayı savunacaktı. Özetle Kocatepe-Şuhut, 8. Tümenin görev mıntıkasıydı[14]. Büyük Taarruz planladığı gibi gitmiş ve Yunan ordusu kaçmaya başlamıştır. Bunun üzerine 27 Ağustos 1922 tarihinde Afyon'a giren ilk askeri birlik, 8. Tümendir[15]. Akabinde de ileri harekâtını devam ettirmiş ve 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e giren ilk piyade tümeni unvanını almıştır[16].

Tekrar asıl konumuza dönecek olursak, Afyonlu Erat Mehmet Fakir, Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Türk ordusunun 8. Tümenine lojistik desten sağlayan nakliye taburunda görev yaptı.

---

[11] Sakarya Meydan Muharebesi ile Türk ve Yunan askeri birliklerinin durumları ve harekât planlarına dair ayrıntılı bilgi için bkz.: Selim Erdoğan, *Sakarya Türk Bitti Demeden Bitmez*, Kronik Yayınları, İstanbul 2020.

[12] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz,* C. II, 6. Kısım 1. Kitap, ATASE Yayınları, Ankara 1994, s. 428.

[13] *Age.*, s. 55.

[14] *Age.*, s. 81

[15] İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, ATASE Yayınları, Ankara 1982, s.28.

[16] Büyük Taarruz esnasında askeri birliklerin ve 8. Tümenin konumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selim Erdoğan, *Büyük Taarruz (Dağlarda Tek Tek Ateşler Yanıyordu),* Kronik Yayınları, İstanbul 2021.

Diğer komutan ve askerler gibi Anadolu'nun özgürleşmesine yoğun çaba sarf etti. Büyük Taarruzun kazanılmasıyla Milli Mücadele'nin askeri safhası zaferle neticelendi. Mehmet Fakir Efendi, yaklaşık bir yıl daha silahaltında kaldıktan sonra 23 Ağustos 1923 tarihinde terhis oldu ve baba ocağına döndü.

İzmir Emniyet Müdürlüğünden emekli olduktan sonra 1956 yılında TBMM ordusu saflarında Yunanlılara karşı 10 Mart 1921 ile 23 Ağustos 1923 tarihleri arasında yaklaşık iki yıl beş aylık vatani hizmetini, 31 Mart 1926 tarihinde yasalaşan 788 Sayılı Memurîn kanunu mucibince iki misli kabul edilerek hizmet cetveline eklenmesini talep eden bir dilekçe kaleme aldı. Müracaatı, vatani hizmetini memur olmadan evvel ifa ettiği ve yedek subay olmadığı gerekçesiyle kabul görmedi.

3. Meslek Hayatı

23 Ağustos 1923 tarihinde terhis olduğunda 27 yaşındaki Mehmet Fakir, hayatını kazanacak ne bir işi vardı ne de bir meslek erbabıydı. Memleketini döndükten yaklaşık üç ay sonra polis olmaya karar verdi. Afyon Polis Müdürlüğüne ön başvurusunu yaptı. Hakkındaki ön incelemede, polis olmasına mâni herhangi bir hal tespit edilmedi. Ancak münhal (boş) kadro olmaması nedeniyle beklemeye başladı. Toplamda 12 olan Afyon polis kadrosunun 17'ye çıkması üzerine sınava davet edildi. Afyon Valiliği Polis İntihap Heyetinin yaptığı yazılı sınavda başarılı oldu. Sağlık kontrolünde de bir problem olmaması üzerine Mehmet Fakir Efendi, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden henüz bir ay bile geçmemişken 17 Kasım 1923 tarihinde 1.000 kuruş maaşla[17] polis namzedi olarak Afyonkarahisar Emniyet Müdürlüğünde 15 yaka, 14201 sicil numarasıyla mesleğe ilk adımını attı.

Göreve başlamasından sonra normal sürede aday memur statüsü kalktı. Asaleten polis memuru olmasına rağmen askerlik dışında yeni mesleğine dair hiçbir tecrübesi yoktu. Mesleğe dair eğitimini uzun

[17] 1.000 kuruş aylıkla kolluk hizmeti ifa eden Mehmet Fakir Efendinin maaşı, 1 Eylül 1926 tarihinde 1.500, 1 Eylül 1929 tarihinde 1.600 ve 1 Eylül 1937 tarihinde de 2.000 kuruşa yükseldi. Polislerin maaşları ve alım güçleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Yücel Yiğit, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Polis Maaşları (1865-1937)", *Mehmet Genç Anısına İktisat Tarihi Araştırmaları,* Editör: Fehmi Yılmaz vd., İstanbul, 2022. *(*Kitap, 2022 yılında Marmara Üniversitesi ile Güngören Belediyesi tarafından basılacaktır).

yıllar sonra alabildi[18]. Memleketinde emniyet ve asayiş hizmetlerini yürüttüğü sırada polislikte epeyce kıdem aldıktan -16 yıl- sonra 43 yaşındayken meslek eğitimini, 26 Eylül 1939 tarihinde İstanbul Polis Mektebinin[19] 53. devresinde 144 talebe numarasıyla aldı. Afyon'dan mesai arkadaşı 8 yaka numaralı Galip Aksoy'la on ay polis mektebinde meslek derslerini tahsil ettiler. Eğitim sonrası yapılan bitirme sınavında başarılı olarak 20 Temmuz 1940 tarihinde polis mektebi şahâdet-nâmesini (diploma) pekiyi dereceyle aldı. Afyon'da yaklaşık on altı buçuk yıl iç güvenlik hizmetini yerine getirdikten sonra tayini şark hizmeti yapmak üzere Erzurum'a çıktı. Memleketinden 23 Temmuz 1940 tarihinde ilişiğini kesti ve bir hafta sonra -30 Temmuz- 19 yaka numarasıyla mesaiye başladı.

Erzurum'un rakımının yüksek olması nedeniyle kalp hastası eşine, Afyon Belediye Tabibi Operatör Avni Tan'ın izin vermemesi üzerine bir eş ve beş evladı Afyon'da bırakarak yeni görev yerine gitmek zorunda kaldı. Yaklaşık üç ay sonra eşi Zakire Hanım, romatizmadan mütevellit kalp rahatsızlığı nüksedince 13 Kasım 1940 tarihinde tayin talebinde bulundu. Ancak Ankara'daki kolluk bürokrasisi, münhal kadronun bulunmaması yüzünden dilekçesini münasip görmedi. Eşinin rahatsızlığını, mali durumunun elverişsizliği, aynı anda iki evi geçindirmek mecburiyeti ve çocuklarıyla ilgilenecek başka birilerinin olmamasını ileri sürerek tayin talebini ısrarla yineledi. Yetkili makamlar, kendisine doğum yeri olmayan ve aile rabıtası bulunmayan illerdeki bir polis memuruyla becayiş yapabileceği belirttiler. Bu arada Erzurum'da kendisi de hastalandı ve basur memesinden ameliyat -3 Mart 1941- olarak bir ay istirahat raporu aldı. Mütemadiyen devam eden dilekçeleri neticesinde Erzurum'da yaklaşık bir yıl görev yaptıktan sonra tayini İzmir'e çıktı. Erzurum'dan 21 Temmuz 1941 tarihinde ilişiğini kesti. Afyon'dan

[18] Gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet devirlerinde polis mektepleri yetersiz olduğu için mesleğe kabul edilenler herhangi bir eğitim sürecinden geçmeden doğrudan mesleğe başlıyorlardı. Hatta polis mektebinde hiç eğitim almadan emekli olan binlerce polis memuru söz konusudur. Meslekte epeyce kıdem alan ve mektep sırası kendine gelen polisler, eğitim almak üzere uygun polis mekteplerine gönderiliyordu. Dolayısıyla mesleğe başlama tarihiyle mektebe kayıt tarihleri arasında hatırı sayılır bir zaman vardır. Nitekim onlardan biri de Afyonlu Mehmet Fakir Pulat'tır.

[19] Polis mektepleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Eyüp Şahin, *Dersaadet Polis Mektebi*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2018; Eyüp Şahin, *1907'den 2000'e Polis Okulları*, EGM Yayınları, Ankara, 2001.

ailesini de yanına alarak 5 Ağustos 1941 tarihinde 12 yaka numarasıyla İzmir merkezde mesaiye başladı.

İzmir'de ilk olarak Basmane Polis Merkezinde çalışmaya başladı. İzmir'e taşındıktan sonra Bayraklı 1609. Sokak 68 numaralı evde ikamet etti. Kolluk hizmetini yürütürken polis memurluğundaki bekleme süresini tamamladı. Amir olabilmek amacıyla Ankara Polis Enstitüsünün orta öğretimi için gerekli yazılı ve sözlü sınava kazandı. Ancak kadro darlığı nedeniyle bir müddet Ankara'ya gidemedi. Aradığı fırsat, Ankara Polis Enstitüsünün 1941-1942 eğitim-öğretim devresinde karşısına çıktı. 488 öğrenci numarasıyla enstitüde mesleki dersleri tahsil etti ve eğitim süreci sonrası yapılan bitirme sınavlarında başarılı olarak 30 Temmuz 1942 tarihinde ilk derece amir olabilmek için gerekli diplomayı almaya hak kazandı.

Eğitim süreci sonra tekrar İzmir'e dönerek polis intihap heyetinin yaptığı yazılı ve sözlü sınavda başarılı oldu ve komiser muavinliğine terfi etti. Yeni rütbesiyle ilk defa 17 Ağustos 1943 tarihinde 2.500 kuruş maaşla göreve başladı. Beş yıl Basmane'de çalıştıktan sonra il içinde iki yıldızlı rütbesiyle 5 Eylül 1946 tarihinde Karşıyaka merkeze bağlı Soğukkuyu karakoluna tayini çıktı. Yer değiştirme kararından üç gün önce maaşı, 3.000 kuruşa çıktı. Burada yaklaşık üç yıl emniyet ve asayiş hizmeti verdikten sonra Karşıyaka Emniyeti Başkomiserliğinde çalışmaya başladı. Emeklilikten önce son zamlı maaşını, 27 Ekim 1949 tarihinde aldı ve aylığı 3.500 kuruşa yükseldi. İzmir'de de sık sık şiryan tazyiki[20] hastalığına duçar oldu. Bu rahatsızlığından dolayı İzmir Memleket hastanesinden sık sık sağlık raporu almak zorunda kaldı.

Yaş haddinden dolayı 13 Temmuz 1952 tarihinde emekli oldu ve kendisine 129,50 lira maaş bağlandı. Mehmet Fakir Pulat, devlete 22 yıl, 1 ay 14 gün hizmet etti. Öte yandan emekli komiser muavini 5 Kasım 1956 tarihinde verdiği bir dilekçeyle, polis namzediyken geçen sürenin borçlanma yoluyla fiili hizmet sayılmasını istedi. Ancak 31 Mart 1926 tarihinde yasalaşan 788 numaralı Memurîn kanunundan daha önce göreve başladığı için talebi reddedildi. Yine askerlikte geçen sürenin de emekliliğine eklenmesini talep etti. Lakin memur olmadan evvel askerlik yaptığı için bu müracaatı da uygun görülmedi.

[20] Kanın, kalpten tüm insan bedenine gitmesini sağlayan damarlara şiryan denir. Atardamar rahatsızlığı.

Teşebbüsleri boşa çıkan Mehmet Fakir Pulat, emeklilik hayatını ailesiyle çok sevdiği İzmir'de sürdürdü.

4. Dövme-Sövme ve Rüşvet Üçgeninde İthamlar, İftiralar ve Tanıklar

Mehmet Fakir Pulat'ın memuriyet hayatının en sıkıntılı günleri 1946 yılının son ayında İzmir'de Karşıyaka Emniyetine bağlı Soğukkuyu karakolunda komiser muavini olarak çalışırken meydana geldi. 11 Aralık 1946 tarihinde Karşıyaka'daki görev mıntıkasında gece yarısından sonra devriye gezen Bekçi Hayrettin Topraksoy, Karşıyaka 1843. Sokak, Numara 126'daki Ürgüplü Bıçkıcı[21] Mehmet Türkmen'in gece üçte dükkânında çalıştığını gördü ve saat 24'den sonra çalışmaması için uyarıda bulundu. İhtara kulak asmayan bıçkıcı, bekçiyle de tartıştı. Bekçi Hayrettin'in nöbetçi amirine haber vermesi üzerine dükkâna giden Komiser Muavini Mehmet Fakir, Mehmet Türkmen hakkında tutanak tuttu. Hem gece çalışması hem de görevi başındaki bekçiyle ağız dalaşına girmesi yüzünden ertesi gün sabah ifadesinin alınabilmesi için onu, Soğukkuyu karakoluna davet etti. Lakin bıçkıcı, zaman darlığı ve değişik bahaneler ileri sürerek ifade vermeye gitmedi. Bunun üzerine 12 Aralık günü Komiser Muavini Mehmet Fakir, bizzat dükkâna giderek kendisine mevzuatı izah etti ve zabıt tuttu. İfade için karakola daveti yineledi. Aynı gün içinde iki memur daha bıçkı dükkânına giderek Mehmet Türkmen'i karakola davet ettiler ise de çabaları karşılık bulmadı.

Mahkemeye intikal eden asıl olay, 13 Aralık 1946 günü mesai bitiminde saat 18 sularında patlak verdi. Mehmet Türkmen'in Karşıyaka merkezde Kemalpaşa caddesinde otobüsten indiğini gören Komiser Muavini Mehmet Fakir Pulat, ona yaklaşmaya başlayınca bıçkıcı kaçmaya başladı. Bir süre kovalamaca cereyan ettikten sonra komiser muavini, Mehmet Türkmen'i yakalamayı başardı ve onu derdest ederek karakola götürdü ve zorla ifadesini aldırttı. Buraya kadar her şey normal akışında devam etti. Lakin bu olaydan altı gün sonra 18 Aralık günü Mehmet Türkmen, komiser muavininin beş lira karşılığında Bostanlı'da bıçkıcılık yapan Yakup ve Enver'e gece çalışmasına müsaade ettiğini, bu parayı vermeyi reddettiği için gece çalışmasına müsaade edilmediğini ayrıca Afyonlunun iş yerinde

[21] Bıçkı ile ağaç, tahta ve odun gibi şeyleri kesen kimse.

bulanan masa, iskemle, elbise askısı gibi eşya ile odun istediğini ancak bu talepleri yerine getirmediği gerekçesiyle sokak ile karakolda dövüldüğünü ve deyyus pezevenk gibi kelimelerle ağır hakaretlere maruz kaldığını belirten bir dilekçeyi İzmir valiliğine verdi. Şikâyetine yüzündeki ve gözündeki darp izlerini kapsayan doktor teşhisi ile iki günlük iş göremez raporunu da ekledi.

Gelişmeler üzerine Mehmet Fakir hakkında idari ve adli soruşturma başlatıldı. Olay, kısa sürede büyüdü. Zira İzmir İl İdare Kurulu, komiser muavini hakkında men'i muhakeme kararı almışsa da karar, Danıştay'ca bozuldu. Yüksek mahkeme lüzumu muhakeme kararı verdi böylece iki yıl kadar sürecek mahkeme safahatı başladı. Komiser muavini hem karakolda hem de mahkeme de verdiği ifadede görev mıntıkasındaki hiçbir yerde yasaya mugayir olarak gece esnafın çalışmasına müsaade etmediğini, mıntıkası dâhilindeki esnaftan beşer lira rüşvet talep etmediğini, kimseyi dövmediğini, hakaret etmediğini aksine davacının kendisine iftira attığını beyan etti.

Dava, İzmir Asliye İkinci Ceza Mahkemesinde görüldü. Mahkeme farklı celselerde Nihat Pala, Ali Özalp, Enver Işınak, Yakup Erten, İzzet Erisan, Hasan Türkmen[22], Behçet Bozkan, Polis Memuru Ali Utak, Polis Memuru Necati İntepe, Gece Bekçisi Hüseyin Ören ve Mustafa Arık'ı isimli lehte ve aleyhteki tanıkları dinledi. Müdde-i Umûmi (savcı) Turan Altıok mütalaasını verdikten sonra nihayet davanın karar duruşması 31 Mayıs 1948 tarihinde yapıldı. Hâkim Necmettin Yeşil'in başkanlığındaki mahkeme, açık yargılamadan sonrası şu kararı verdi: "*Sanığın, müşteki Mehmet Türkmen'i dövüp sövdüğü iddia edilmiş ise de iddiayı teyit edecek kanaat verecek mahiyette delil ve emareye tesadüf edilemedi. Her ne kadar müştekinin yüzünü kanlı olarak gören ve karakolda dövdüklerini bildiren şehadet mevcut ise de bütün bu şehadetler sanık tarafından bu suçun ika edildiğini gösterecek mahkûmiyete kâfi gelebilecek kuvvet ve mahiyette değildir. Bu sebeple temyiz açık olmak üzere sanığın beraatine karar verdi".*

Mahkeme sürecinin bitmesini bekleyen Emniyet Genel Müdürlüğü İnzibat Komisyonu da idari açıdan 2 Temmuz 1948 tarihinde Mehmet Fakir Pulat hakkında isnat edilen suçların işlenildiğine dair delil ve şehadete tesadüf edilmediğinden ceza

[22] Davacı Mehmet Türkmen'in üvey kardeşi. Mahkemedeki tanıklığında, akrabalık ilişkilerini bir kenara bırakarak doğruları beyan etti.

tayinine mahal olmadığına oybirliğiyle karar verdi. Bir buçuk yıl civarında süren adli dava ve idari süreç ancak 1948 yılının ortalarında hitama erdi. Oldukça sıkıntılı günler geçiren Mehmet Fakir Pulat, bu netameli olaydan mahkeme kararıyla suçsuz olduğu ortaya çıktı.

5. Ödülleri ve Cezaları

Polis memuru ve komiser muavini unvanıyla 22 yıl emniyet teşkilatında Afyon, Erzurum ve İzmir'de çalışan Mehmet Fakir Pulat, meslek hayatında her memur gibi bazı taltifler ve tecziyeler aldı. Ödül ve cezaları daha çok Afyon'daki polisliğine tekabül etmekteydi. Erzurum ve İzmir'deyken hakkında soruşturma ve mahkemelik vakalar olmuşsa da ceza almadı. Memleketinde muhtelif tarihlerde beş defa takdirname aldı. Onun takdir taltifleri şöyledir:

- Memuriyette asaleti tasdik edilmeden evvel uhdesine verilen işleri layıkıyla halletmesinden dolayı 11 Eylül 1924 tarihinde,
- Mülkiye Müfettişi Hakkı Beyin, teftişi neticesinde Cumhuriyet'e yaraşır bir polis memuru olmasından dolayı 7 Ocak 1925 tarihinde,
- Bir katilin derdest edilmesindeki üstün gayretlerinden dolayı 28 Ocak 1928 tarihinde,
- Muhtelif tarihlerde Afyon'da zahire pazarında yaşanan hırsızlık olaylarını çözmedeki rolü nedeniyle 13 Mayıs 1930 tarihinde,
- Cumhuriyet'in ilanının onuncu yıl kutlamaları esnasındaki dikkat ve alakalarından dolayı 26 Kasım 1933 tarihinde,

takdirnameyle ödüllendirildi[23].

Şüphesiz o, her zaman taltif edilmedi bazen de tecziye edildi. Hatta meslekteki cezaları ödüllerinin önüne geçti. Neredeyse memuriyetten uzaklaştırma tecziyesinin sınırından döndü. Cezaları ise şöyledir:

- ✓ Meslekte asaleti tasdik olmadan evvel kimliği meçhul bir şahsın nezarethaneden kaçmasına sebebiyet vermekten 25 Ocak 1923 tarihinde uyarıyla,

[23] EGM Arşivi, *Karahisâr-ı Sâhip Sancağı Polis Kütük Defteri*, Defter No.6, s. 27.

- ✓ Nöbetine zamanında gitmediği için 20 Haziran 1924 tarihinde haftalık iznini kullanmama,
- ✓ İzinsiz karakolu terke etmek ve sebebini soran amirine hürmetsizlikten dolayı 8 Ocak 1925 tarihinde iki aylık maaş kesimiyle,
- ✓ Bekçilerle yaşadığı bir problemden dolayı 30 Mayıs 1925 tarihinde uyarıyla,
- ✓ Afyon İstasyon karakolundaki nöbetini sırası gelen mesai arkadaşına nizami olarak teslim etmediği için 15 Haziran 1925 tarihinde bir hafta maaş kesimiyle,
- ✓ İzinsiz karakolu terk ettiği için 20 Haziran 1925 tarihinde beş günlük yevmiye kesimiyle,
- ✓ Başıbozukları, arkadaşları aleyhine kışkırtmaktan dolayı 7 Ocak 1926 tarihinde iki yevmiye kesimiyle,
- ✓ İzinsiz çarşıda dolaşırken tesadüf ettiği amirine asabiyet göstermek ve ifade vermemekten dolayı 9 Kasım 1926 tarihinde kınamayla,
- ✓ İzin müddeti bittiği halde mesaiye başlamadığı ve bu sürede çarşıda üniformayla dolaştığı gerekçesiyle 22 Kasım 1927 tarihinde bir haftalık yevmiyesinin kesilmesi ile tekerrüründe memuriyetten atılması,

cezalarıyla tecziye edildi[24].

SONUÇ

Kişiliği Afyon'da şekillenen, doğduğu topraklarda iptidai ve rüştiye eğimini alan, yuvasını doyduğu memleketten kuran Mehmet Fakir Pulat'ın anne ve baba ismi müstesna ailesi hakkında neredeyse hiçbir bilgi mevcut değildir. Sadece kökleriyle ilgili değil çekirdek ailesiyle de ilgili malumat kısıtlıdır. Hatta eşi ve çocukları hakkında kütük bilgisi ötesinde neredeyse hiçbir yeni husus bulunmamaktadır. Polis oluncaya kadar birinin yanında veya resmi bir yerde mesai yapmamıştır. Meslek erbabı ve tacir değildir; ailesinin yanında hayatını idame ettirmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla 18 yaşında ilk defa askerlik için memleketinin dışına çıkmıştır. Kısa süren bir acemi asker eğitiminin akabinde Anadolu'nun çok uzağına Filistin cephesine gönderilmiştir. Mağlup olan Osmanlı ordusu ricat ederken İngilizlerce tutsak alınmış

[24] EGM Arşivi, *Afyon Karahisâr Polis Kütük Defteri*, Defter No.33, s.433.

ve Mısır'daki esaret yılları başlamıştır. Hürriyetine kavuşunca Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesinin küçük bir neferi olmuştur. Cephe gerisinde, TBMM ordularının lojistik ve ulaşım ihtiyacını karşılayan 8. Alayının Nakliye Taburunun efradı olarak Milli Mücadele'ye emek vermiştir. I. İnönü Savaşı müstesna bütün savaşlarda taburuyla görev almıştır. Savaşın kazanılıp Yunanlıların Anadolu'yu terk etmesinin akabinde bir yıl daha asker üniformasıyla görev yaptıktan sonra terhis olmuştur.

Askeri üniformayı çıkarınca baba ocağına dönmüştür lakin işsizdir. Hayatını nasıl kazanacaktı? Ömrünün çeyrek asrını doldurmuşken polis olmaya karar verdi. Zira askerlik tecrübesi vardı. Hiç olmazsa silahı, disiplini, hiyerarşiyi ve emir komutayı biliyordu. Zaten I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında polis teşkilatı ağır yara almış ve mensuplarının büyük bir kısmı şehit olmuş, yaralanmış ve esir düşmüştür. Dolayısıyla kadroları boşalan polis teşkilatı için Mehmet Fakir Efendi gibi tecrübelilere çoktan ihtiyaç duyulmaktadır. Mevcut mevzuata göre gerekli şartları taşıyan ve sınavlardan başarılı olan Afyonlu, polisliğe kabul edilmiştir. Uzun yıllar memleketinde emniyet ve asayiş işlerine katkı sağlamıştır. Faydalı işler yaptığında taltif, yasal sınırların dışına çıkınca tecziye edilmiştir. Hatta tecziyeleri taltiflerine rüçhandır.

Yıllar sonra meslek eğitimi almak için Afyon'dan İstanbul Polis Mektebine gönderilen iki nitelikli polisten biridir. Eğitim önemini takdir eden Fakir Efendi, bir yıl Erzurum'da şark görevini yaptıktan sonra ömrünün son nefesini vereceği İzmir'e tayin olmuştur. İlk derece amirlik için gerekli niteliklere haiz olduğu içim Ankara Polis Enstitüsünün orta eğitim kısmından 1942 yılında meslekte 19 yılını çalışırken mezun olmuştur. Ertesi yılda komiser muavinliğine terfi etmiştir. İzmir'de Basmane ve Karşıyaka'da çalışmıştır.

1946 yılının son günlerinde komiser muavininin başına tatsız bir olay gelmiş ve mahkemelik olmuştur. Rüşvet, darp, hakaret ithamlarıyla suçlanmış ancak mahkemede aklanmıştır. Olay ve mahkeme safahatı, tek parti yönetimine tesadüf ettiği de unutulmamalıdır. Çünkü iktidar partisi için kolluk birimleri oldukça önemlidir. Sadece kolluk birimleri değil tüm devlet memurları, iktidar tarafından arkalanmış ve devlet desteği hissettirilmiştir. Men'i muhakeme kararlarıyla soruşturmalar belli bir dairede kalmış, ötesine

geçememiştir. Böylelikle hukuki sürecin dalgalar halinde kolluk birimlerinde yayılmasına mâni olunmuştur.

Özlük dosyasındaki 300 vesika ağırlıklı olarak onun polis memurluğu devresine aittir. Esaret ve 8. Tümen efratlığı kısır kalmıştır. Bu bakımdan da biz de ciddi bir hayal kırıklığı yaratmıştır. İlerleyen yaşına rağmen ısrarla eğitim sürecine dâhil olmuş ve emniyet teşkilatında dikey ilerlemeyi becerebilmiştir. Bu bakımdan da takdire şayan bir polistir. Emniyet teşkilatı dışında herhangi bir kamu kurumunda çalışmayan Mehmet Fakir Pulat, genelde kolluk/polis, özelde Afyon yerel tarihi için bir sima olarak dünya sahnesinde yerini almıştır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları (Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi)

Mehmet Fakir (Pulat) Efendiye Ait C-14201 Numaralı Özlük Dosyası, s.1-300.

Karahisâr-ı Sâhip Sancağı Polis Kütük Defteri, Defter No:6.

Afyon Karahisâr Polis Kütük Defteri, Defter No.33.

2. Telif Eserler

Erdoğan, Selim, *Sakarya Türk Bitti Demeden Bitmez*, Kronik Yayınları, İstanbul 2020.

_____, *Büyük Taarruz (Dağlarda Tek Tek Ateşler Yanıyordu),* Kronik Yayınları, İstanbul 2021.

Görgülü, İsmet, *Büyük Taarruz*, ATASE Yayınları, Ankara 1982.

Köstüklü, Nuri, *Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında 8.Fırka ve Alaşehir Ahz-ı Asker Kalem Riyaseti Yazışmaları (1915-1921*), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2020.

Öztürk, Kazım, "Kazım Sevüktekin", *Türk Parlamento Tarihi-TBMM III. Dönem 1927-1931*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları No: 10, Ankara ty,.

Şahin, Eyüp, *Birinci Dünya ve İstiklal Savaşlarının Mağdurları*: *Esir Polisler*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2018.

_____, *Dersaadet Polis Mektebi*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2018.

_____, *1907'den 2000'e Polis Okulları*, EGM Yayınları, Ankara 2001.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*, C. II, 6. Kısım 1. Kitap, ATASE Yayınları, Ankara 1994.

_____, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya Eskişehir Muharebeleri (15-Mayıs 1921-25 Temmuz 1921),* C. II, 4. Kısım, ATASE Yayınları, Ankara 1974.

_____, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, ATASE Yayınları, Ankara 1989.

Yiğit, Yücel, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Polis Maaşları (1865-1937)", *Mehmet Genç Anısına İktisat Tarihi Araştırmaları,* Editör: Fehmi Yılmaz vd., İstanbul, 2022. *(*Kitap, 2022 yılında Marmara Üniversitesi ile Güngören Belediyesi tarafından basılacaktır).

EKLER

Belge 1: Mehmet Fakir Efendinin Osmanlı Dönemi Nüfus Varakası

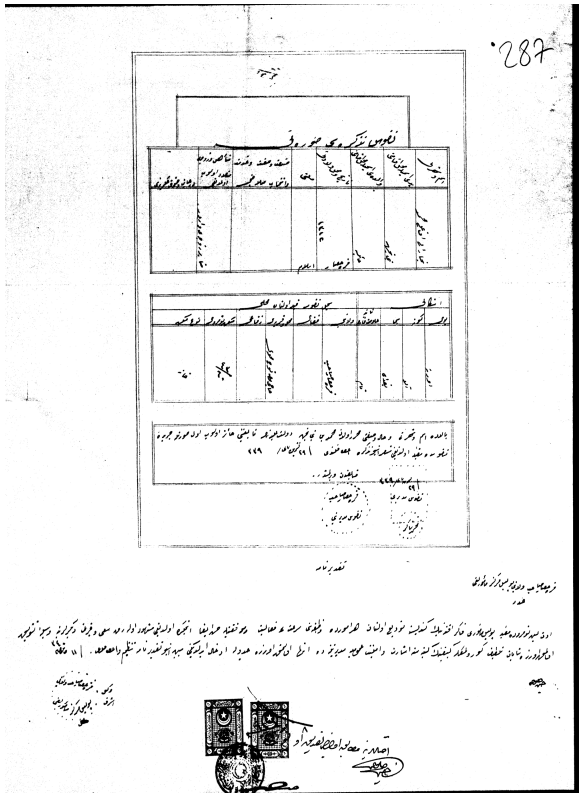

EGM Arşivi

Belge 2: Mehmet Fakir Pulat'ın Cumhuriyet Dönemi Nüfus Cüzdanı

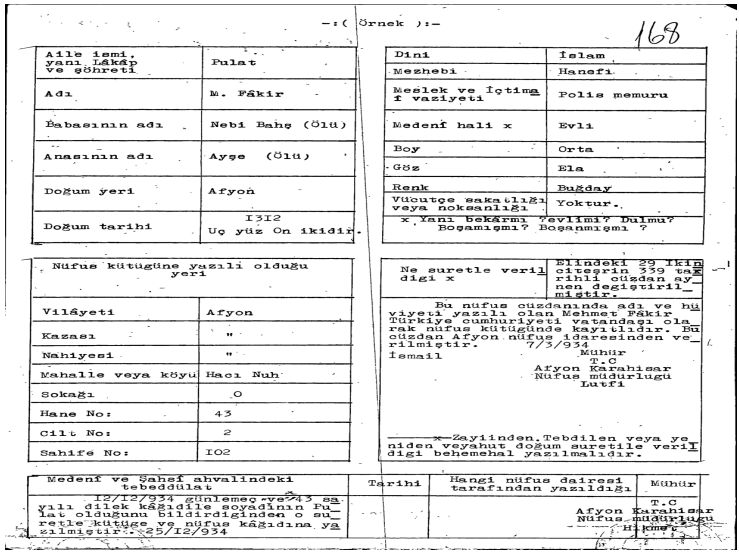

-:(Örnek):-

168

Aile ismi, yanı Lâkâp ve şöhreti	Pulat
Adı	M. Fâkir
Babasının adı	Nebi Bahş (Ölü)
Anasının adı	Ayşe (Ölü)
Doğum yeri	Afyon
Doğum tarihi	I3I2 Uç yüz On ikidir.

Dini	İslam
Mezhebi	Hanefi
Meslek ve İçtimaî vaziyeti	Polis memuru
Medenî hali x	Evli
Boy	Orta
Göz	Ela
Renk	Buğday
Vücutçe sakatlığı veya noksanlığı	Yoktur.

x Yanı bekârmı ?evlimi? Dulmu? Boşamışmı ?

Nüfus kütüğüne yazılı olduğu yeri	
Vilâyeti	Afyon
Kazası	"
Nahiyesi	"
Mahalle veya köyü	Hacı Nuh
Sokağı	O
Hane No:	43
Cilt No:	2
Sahife No:	IO2

Ne suretle verildigi x	Elindeki 29 İkinciteşrin 339 tarihli cüzdan aynen degiştirilmiştir.

Bu nüfus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan Mehmet Fâkir Türkiye cumhuriyeti vatandaşı olarak nüfus kütüğünde kayıtlıdır. Bu cüzdan Afyon nüfus idaresinden verilmiştir. 7/3/934

İsmail

Mühür
T.C
Afyon Karahisar
Nüfus müdürlugü
Lutfi

x Zayiinden. Tebdilen veya yeniden veyahut doğum suretile verildigi behemehal yazılmalıdır.

Medenî ve Şahsî ahvalindeki tebeddülat	Tarihi	Hangi nüfus dairesi tarafından yazıldığı	Mühür
I2/I2/934 günlemeç ve 43 sayılı dilek kâğıdile soyadının Pulat olduğunu bildirdiginden o suretle kütüge ve nüfus kâğıdına yazılmıştır. 25/I2/934			T.C Afyon Karahisar Nüfus müdürlugü Hikmet

EGM Arşivi

Belge 3: İngilizlerce İki Yıl Tutsak Tutulduğuna Dair Mehmet Fakir Pulat İmzalı EUM'a Sunulan Bir Dilekçe

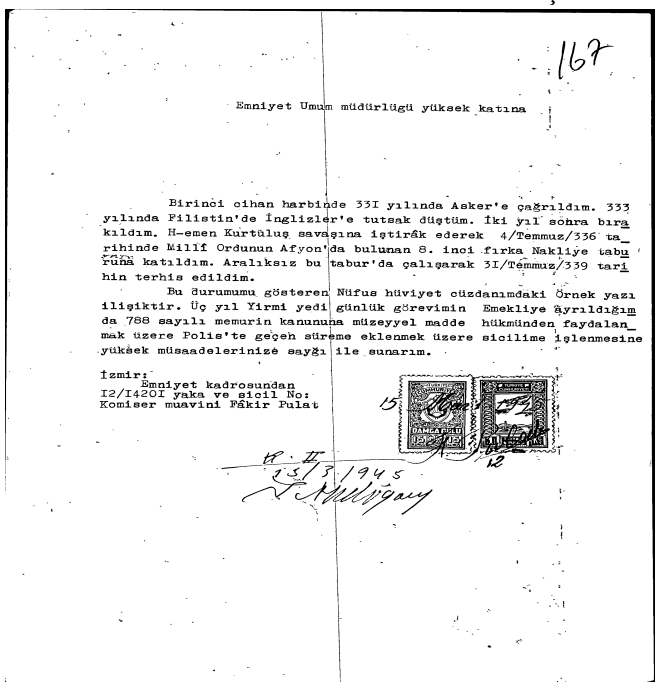

167

Emniyet Umum müdürlügü yüksek katına

Birinci cihan harbinde 33I yılında Asker'e çağrıldım. 333 yılında Filistin'de İnglizler'e tutsak düştüm. İki yıl sonra bırakıldım. H-emen Kurtuluş savaşına iştirâk ederek 4/Temmuz/336 tarihinde Millî Ordunun Afyon'da bulunan 8. inci fırka Nakliye taburuna katıldım. Aralıksız bu tabur'da çalışarak 3I/Temmuz/339 tarihin terhis edildim.

Bu durumumu gösteren Nüfus hüviyet cüzdanımdaki Örnek yazı ilişiktir. Üç yıl Yirmi yedi günlük görevimin Emekliye ayrıldığımda 788 sayılı memurin kanununa müzeyyel madde hükmünden faydalanmak üzere Polis'te geçen süreme eklenmek üzere sicilime işlenmesine yüksek müsaadelerinize sayğı ile sunarım.

İzmir:
Emniyet kadrosundan
I2/I420I yaka ve sicil No:
Komiser muavini Fâkir Pulat

15 12

R. II
25/3/1945

EGM Arşivi

Belge 4: Mehmet Fakir Pulat'ın Aile Üyelerinin Bilgileri

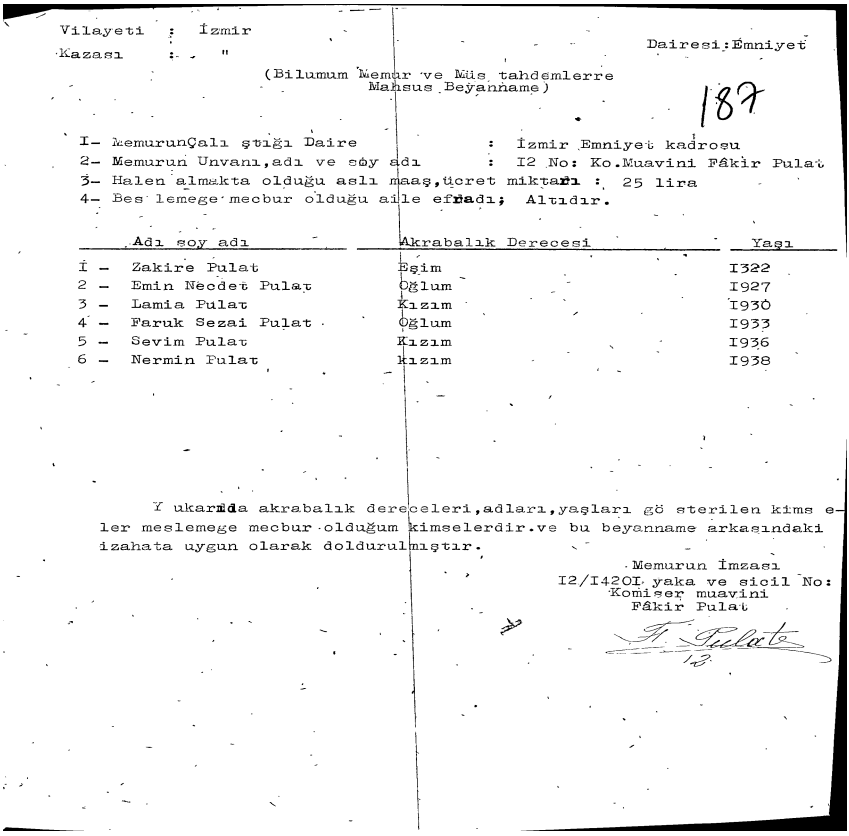

Vilayeti : İzmir
Kazası : "
Dairesi: Emniyet

(Bilumum Memur ve Müs tahdemlerre Mahsus Beyanname)

187

I- MemurunÇalı ştığı Daire : İzmir Emniyet kadrosu
2- Memurun Unvanı, adı ve söy adı : I2 No: Ko.Muavini Fâkir Pulat
3- Halen almakta olduğu aslı maaş, ücret miktarı : 25 lira
4- Bes lemege mecbur olduğu aile efradı; Altıdır.

	Adı soy adı	Akrabalık Derecesi	Yaşı
I -	Zakire Pulat	Eşim	I322
2 -	Emin Necdet Pulat	Oğlum	I927
3 -	Lamia Pulat	Kızım	I930
4 -	Faruk Sezai Pulat	Oğlum	I933
5 -	Sevim Pulat	Kızım	I936
6 -	Nermin Pulat	kızım	I938

Yukarıda akrabalık dereceleri, adları, yaşları gösterilen kimselerle meslemege mecbur olduğum kimselerdir. ve bu beyanname arkasındaki izahata uygun olarak doldurulmıştır.

Memurun İmzası
I2/I420I yaka ve sicil No:
Komiser muavini
Fâkir Pulat

F. Pulat
12

EGM Arşivi

Belge 5: Mehmet Fakir Pulat'ın Milli Mücadele'ye İştirak Ettiğine Havi Belge

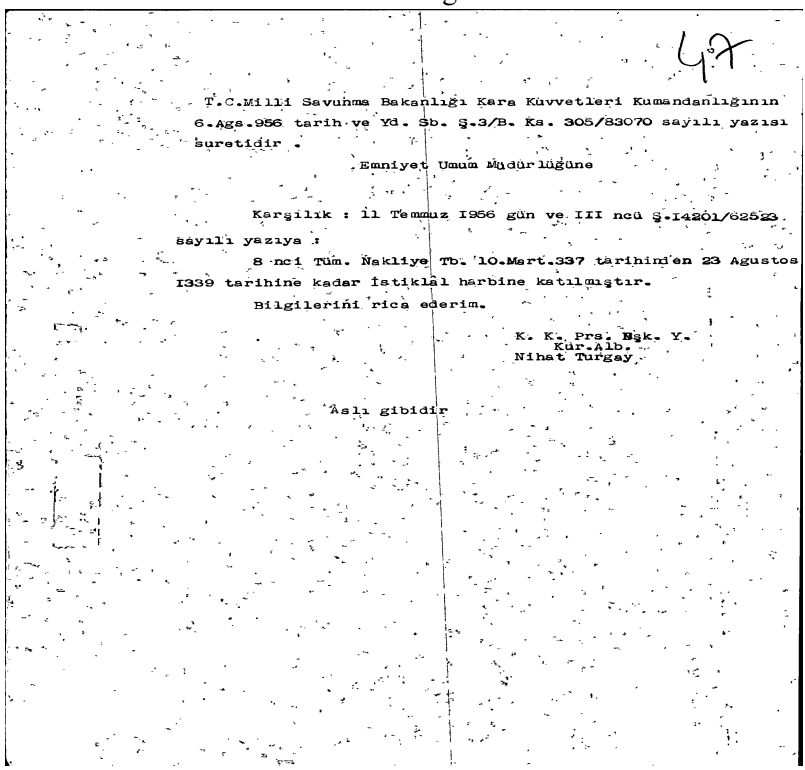

47

T.C.Milli Savunma Bakanlığı Kara Kuvvetleri Kumandanlığının 6.Ags.956 tarih ve Yd. Sb. Ş.3/B. Ks. 305/83070 sayılı yazısı suretidir .

Emniyet Umum Müdürlüğüne

Karşılık : 11 Temmuz 1956 gün ve III ncü Ş.14201/62523 sayılı yazıya :

8 nci Tüm. Nakliye Tb. 10.Mart.337 tarihinden 23 Agustos 1339 tarihine kadar İstiklâl harbine katılmıştır.

Bilgilerini rica ederim.

K. K. Prs. Bşk. Y.
Kür.Alb.
Nihat Turgay

Aslı gibidir

EGM Arşivi

Belge 6: Mehmet Fakir Pulat'a Ait Emniyet Mensuplarını Tanıma Kartı

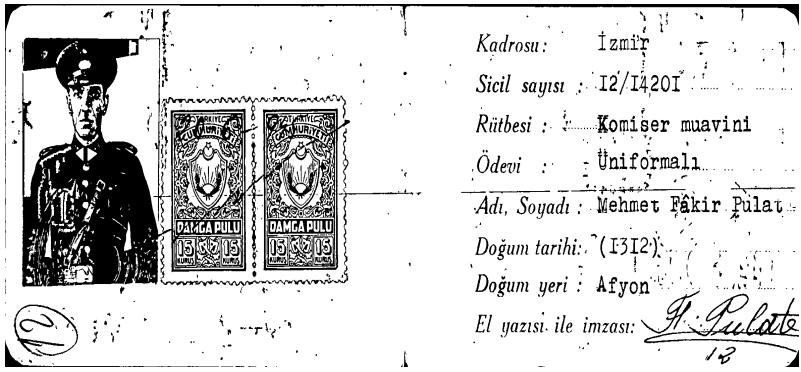

EGM Arşivi

Fotoğraf 1: Polis Üniformasıyla Mehmet Fakir Pulat

EGM Arşivi

Belge 7: Mehmet Fakir Pulat'ın Taltiflerinin ve Tecziyelerinin Yer aldığı Karahisâr-ı Sâhip Sancağı Polis Kütük Defteri

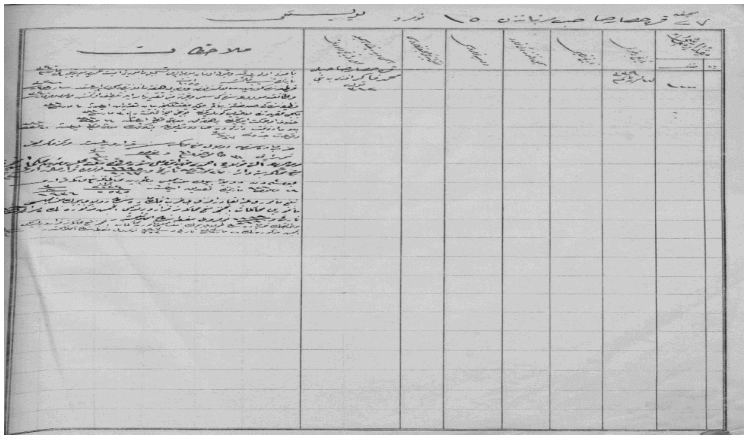

EGM Arşivi

Belge 8: Mehmet Fakir Pulat'a Ait İstanbul Polis Mektebi Genel Durum Fişi

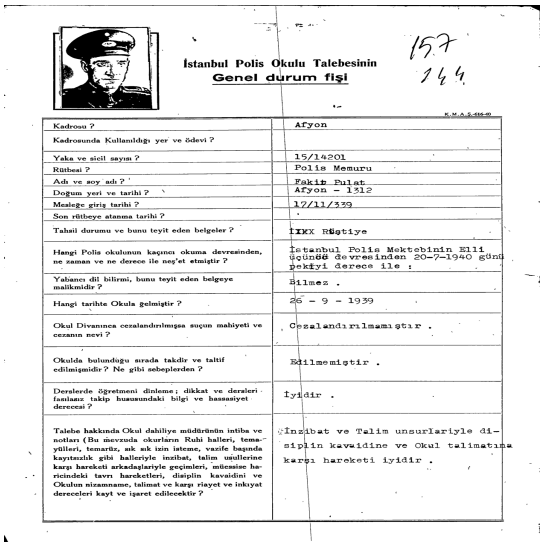

İstanbul Polis Okulu Talebesinin
Genel durum fişi

157
144

Kadrosu ?	Afyon
Kadrosunda Kullanıldığı yer ve ödevi ?	
Yaka ve sicil sayısı ?	15/14201
Rütbesi ?	Polis Memuru
Adı ve soy adı ?	Fakir Pulat
Doğum yeri ve tarihi ?	Afyon - 1312
Mesleğe giriş tarihi ?	17/11/339
Son rütbeye atanma tarihi ?	
Tahsil durumu ve bunu teyit eden belgeler ?	IIXX Rüştiye
Hangi Polis okulunun kaçıncı okuma devresinden, ne zaman ve ne derece ile neş'et etmiştir ?	İstanbul Polis Mektebinin Elli üçüncü devresinden 20-7-1940 günü pekiyi derece ile :
Yabancı dil bilirmi, bunu teyit eden belgeye malikmidir ?	Bilmez .
Hangi tarihte Okula gelmiştir ?	26 - 9 - 1939
Okul Divanınca cezalandırılmışsa suçun mahiyeti ve cezanın nevi ?	Cezalandırılmamıştır .
Okulda bulunduğu sırada takdir ve taltif edilmişmidir ? Ne gibi sebeplerden ?	Edilmemiştir .
Derslerde öğretmeni dinleme; dikkat ve dersleri fazılanız takip hususundaki bilgi ve hassasiyet derecesi ?	İyidir .
Talebe hakkında Okul dahiliye müdürünün intiba ve notları (Bu mevzuda okurların Ruhi halleri, temayülleri, temarüz, sık sık izin isteme, vazife başında kayıtsızlık gibi halleriyle inzibat, talim usullerine karşı hareketi arkadaşlariyle geçimleri, müessise haricindeki tavrı hareketleri, disiplin kavaidini ve Okulun nizamname, talimat ve karşı riayet ve inkıyat dereceleri kayt ve işaret edilecektir ?	İnzibat ve Talim unsurlariyle disiplin kavaidine ve Okul talimatına karşı hareketi iyidir .

EGM Arşivi

Belge 9: Mehmet Fakir Pulat'ın Ankara Polis Enstitüsü Orta Kısmına Ait Transkripti

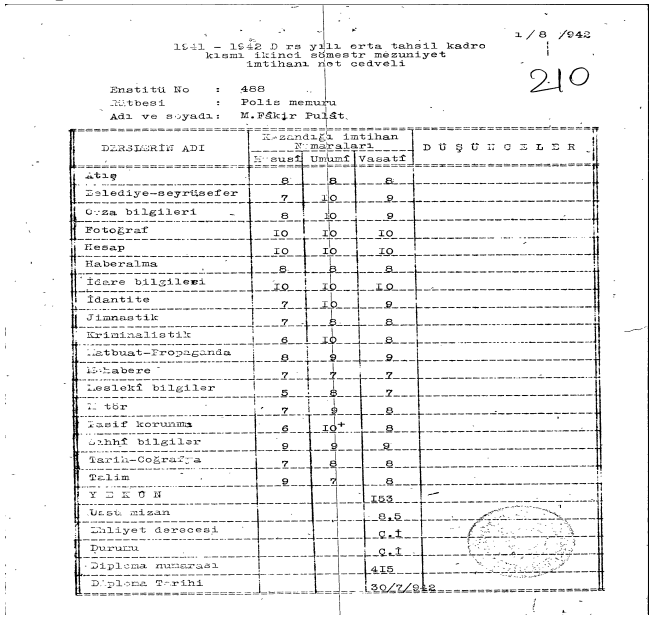

1/8 /942

1941 - 1942 D rs yılı orta tahsil kadro kısmı ikinci sömestr mezuniyet imtihanı not cedveli

210

Enstitü No : 488
Rütbesi : Polis memuru
Adı ve soyadı: M.Fakir Pulat

DERSLERİN ADI	Kazandığı imtihan Numaraları			DÜŞÜNCELER
	Hususî	Umumî	Vasatî	
Atış	8	8	8	
Belediye-seyrüsefer	7	10	9	
Ceza bilgileri	8	10	9	
Fotoğraf	10	10	10	
Hesap	10	10	10	
Haberalma	8	8	8	
İdare bilgileri	10	10	10	
İdantite	7	10	9	
Jimnastik	7	8	8	
Kriminalistik	6	10	8	
Matbuat-Propaganda	8	9	9	
Mehabere	7	7	7	
Meslekî bilgiler	5	8	7	
Motör	7	9	8	
Tasif korunma	6	10+	8	
Sıhhî bilgiler	9	9	9	
Tarih-Coğrafya	7	8	8	
Talim	9	7	8	
YEKÜN			153	
Üstü mizan			8,5	
Ehliyet derecesi			Ç.İ	
Durumu			Ç.İ	
Diploma numarası			415	
Diploma Tarihi			30/7/942	

EGM Arşivi

Belge 10: Davacı Mehmet Türkmen ile Davalı Mehmet Fakir Pulat Arasındaki Mahkemenin Karar Tutanağı

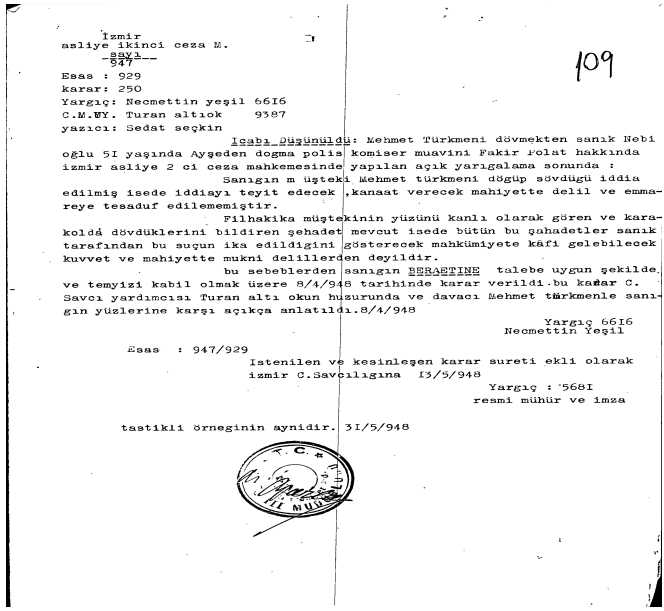

İzmir
asliye ikinci ceza M.
—sayı—
947

109

Esas : 929
karar: 250
Yargıç: Necmettin yeşil 66I6
C.M.EY. Turan altıok 9387
yazıcı: Sedat seçkin

İcabı Düşünüldü: Mehmet Türkmeni dövmekten sanık Nebi oğlu 5I yaşında Ayşeden doğma polis komiser muavini Fakir Polat hakkında izmir asliye 2 ci ceza mahkemesinde yapılan açık yarıgalama sonunda :

Sanıgın m üşteki Mehmet türkmeni dögüp sövdüğü iddia edilmiş isede iddiayı teyit edecek ,kanaat verecek mahiyette delil ve emmareye tesaduf edilememiştir.

Filhakika müştekinin yüzünü kanlı olarak gören ve karakoldâ dövdüklerini bildiren şehadet mevcut isede bütün bu şahadetler sanık tarafından bu suçun ika edildiğini göstercek mahkümiyete käfi gelebilecek kuvvet ve mahiyette mukni delillerden deyildir.

bu sebeblerden sanıgın BERAETINE talebe uygun şekilde ve temyizi kabil olmak üzere 8/4/948 tarihinde karar verildi.bu kaar C. Savcı yardımcısı Turan altı okun huzurunda ve davacı Mehmet türkmenle sanıgın yüzlerine karşı açıkça anlatıldı.8/4/948

Yargıç 66I6
Necmettin Yeşil

Esas : 947/929

Istenilen ve kesinleşen karar sureti ekli olarak
izmir C.Savcılıgına I3/5/948

Yargıç : 568I
resmi mühür ve imza

tastikli örneginin aynidir. 3I/5/948

EGM Arşivi

Belge 11: Mehmet Fakir Pulat'ın Hizmet Cetveli

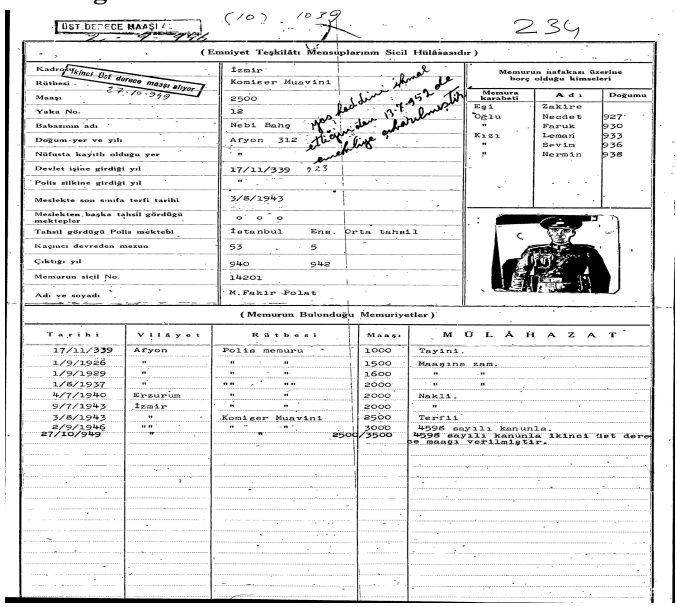

ÜST DERECE MAAŞI

(10) . 1039

234

(Emniyet Teşkilâtı Mensuplarının Sicil Hülâsasıdır)

Kadrosu	İkinci Üst derece maaşı alıyor.
Rütbesi	27.10.339
Maaşı	İzmir
Yaka No.	Komiser Muavini
Babasının adı	2500
Doğum yer ve yılı	12
Nüfusta kayıtlı olduğu yer	Nebi Bahg
Devlet işine girdiği yıl	Afyon 312
Polis silkine girdiği yıl	"
Meslekte son sınıfa terfi tarihi	17/11/339 923
Meslekten başka tahsil gördüğü mektepler	"
Tahsil gördüğü Polis mektebi	3/8/1943
Kaçıncı devreden mezun	0 0 0
Çıktığı yıl	İstanbul Ens. Orta tahsil
Memurun sicil No.	53 5
Adı ve soyadı	940 942
	14201
	M.Fakir Polat

yeni kadrosuna ithal edilmiştir 13.7.942 de emrine şubeden gönderilmiştir

Memurun nafakası üzerine borç olduğu kimseler

Memura karabeti	Adı	Doğumu
Eşi	Zakire	
Oğlu	Necdet	927
"	Faruk	930
Kızı	Lemari	933
"	Sevim	936
"	Nermin	938

(Memurun Bulunduğu Memuriyetler)

Tarihi	Vilâyet	Rütbesi	Maaşı	MÜLÂHAZAT
17/11/339	Afyon	Polis memuru	1000	Tayini.
1/9/1926	"	" "	1500	Maaşına zam.
1/9/1929	"	" "	1600	" "
1/8/1937	"	" "	2000	" "
4/7/1940	Erzurum	" "	2000	Nakli.
9/7/1943	İzmir	" "	2000	"
3/8/1943	"	Komiser Muavini	2500	Terfii
2/9/1946	"	" "	3000	4596 sayılı kanunla.
27/10/949	"	"	3500	4596 sayılı Kanunla İkinci üst derece maaşı verilmiştir.

EGM Arşivi

Türk Matbuatından Münevver Bir Kalem: Hakkı Tarık Us ve Milli Mücadele Yılları

Olcay ÖZKAYA*

GİRİŞ

Genel anlamda Tanzimat'la başlayan çağdaşlaşma hamlelerinin demokratik siyasal düzene dönüşmesinde İkinci Meşrutiyet ve onu izleyen Cumhuriyet döneminin katkısı önemlidir. Bu süreç söz konusu dönüşümün en önemli aşamalarını oluşturmuştur. Kaynağını Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden alan ve fakat Cumhuriyetin sağladığı ortamda gelişme imkânı bulabilen önemli ölçüde bu köklü değişimler inkılapların ön aşaması olarak değerlendirilebilir. Bu ortamın sadece siyasal değil yasal, idari, ekonomik, sosyo-kültürel yaşam için önemli bir referans oluşturduğu görülmektedir. Özellikle basın yayın yaşamında öne çıkan güçlü ve etkin kalem ustaları, dönemin öne çıkan düşünürleri işgalin yarattığı ikircikli ortamı eleştirel bir üslupla irdelemiş geleceğin özgür ve tam bağımsız ortamının inşasına imkân sağlayacak her türden bir milli kurtuluşu anlamaya, anlatmaya olanak sağlayacak yazılar ile mücadele vermiştir.

Konuya genel bir projeksiyonla bakıldığında esasında eş zamanlı olarak aynı dönemde egemenliğin ulusa teslim edilmesinin de bu sürecin bir ürünü olduğu görülmektedir. Söz konusu dönem Türk düşün dünyasında önemli isimlerin öne çıkmasına ortam hazırlamış ve bu sayede dönemin entelektüel potansiyelini gözler önüne sermiştir. Dolayısıyla bu dönemde tarihsel ortama yön verecek ya da gelişmeleri irdeleyerek, tartışarak güne ve geleceğe ışık tutacak görüşleri geliştirebilen kalem ustaları önemli roller üstlenmiştir.

İsmail Hakkı (Tarık) Us'un yanı sıra ağabeyleri Mehmet Asım ve Hasan Rasim Us kardeşlerin önemi bu dönemin sadece tanığı olmalarıyla değil aynı zamanda sürecin entelektüel çabalarının da yürütücü güçleri arasında olmalarındadır. Öyle ki bir yazın yani kalem mücadelesinde bulunmuşlardır. Bu amaçla gazeteciliklerini kullanarak halkın bilgilenmesi ve bilinçlendirilmesine de olanak sağlamışlardır. Bu süreçte önemli bir role sahip olan Us kardeşlerden İsmail Hakkı

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Hatay/Türkiye.
ozkaya@mku.edu.tr
ORCID NO: 0000-0002-8907-6997

(Tarık) Us söz konusu bu çalışmada Türk matbuatındaki faaliyetleri ekseninde ve yanı sıra tanıklık etmiş olduğu dönemi içerisinde değerlendirilecektir.

Çalışmada öncelikle Hakkı Tarık Us'un kısaca yaşamına değinilecek ve ardından basın yayın yaşamındaki çalışmaları analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışma bir taraftan özellikle Türk düşün dünyasının kalem mücadelesinde düşünceleri ve bu yönde geliştirdiği yazılarıyla toplumun hafızasında yer etmiş olan entelektüel bir kalem ustasına dikkat çekmeyi amaçlarken diğer taraftan da Milli Mücadele yıllarının kimi önemli gelişmelerine karşı geliştirilen bir yazın refleksini anlamaya odaklanmıştır. Bu refleks Anadolu'da itilaf devletleri tarafından başlatılan haksız işgallere karşı geliştirilen bir Milli Mücadelenin ve bağımsızlık faaliyetlerinin kimi zaman yürütücü gücü, savunucusu, aracısı kimi zaman ise sesi ve toplumsal hafızası olarak önemli roller üstlenmiştir. Bu bağlam çalışmada ana konu aksı olarak seçilen İsmail Hakkı (Tarık) Us ekseninde işlenip hem dönemin entelektüel potansiyeli hem de spesifik olarak Us, özelinde bir biyografi denemesi şeklinde ele alınmıştır.

1.Bir Düşün ve Kalem Ustası: İsmail Hakkı (Tarık) Us'un Kısa Biyografisi

Manisa, Gördes'te 1889'da dünyaya gelmiş olan İsmail Hakkı, Mehmet Asım[1] ve Hasan Rasim[2]'den sonra üçüncü çocuktur. Zarife

[1] Mehmet Asım (Us), 1884'te Aydın (İzmir) Vilayetinin Saruhan (Manisa) Sancağına bağlı Gördes İlçesi'nde dünyaya gelmiştir. İkinci Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlük ortamı ve havası Osmanlı aydınlarını etkilediği gibi doğal olarak Hüseyin Cahit'in de düşün dünyasında büyük değişikliklere yol açmıştır. Meşrutiyet'in ilkelerini yaşatıp savunacak olan yazarları gazetesinde görmek istemiştir. Bu bağlamda Abdülhak Hamit'in ünlü kahramanlarından etkilenerek yazılarına "Tarık" imzası atan Asım Bey, edebi ve mizahi güçlü olan, geniş kitlelerin beğenisini kazanan yazılarını haftada üç dört gün Tanin gazetesindeki "Dereden Tepeden" adlı köşesinde okuyucu ile buluşturmuştur. "Tarık" imzasını daha sonra kardeşi İsmail Hakkı'ya bırakmıştır. 1914 yılının sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girmiş ve farklı cephelerde savaşmaya başlamıştır. Asım Bey, savaşın sürdüğü yıllarda Ahmet Emin (Yalman) Bey'in Başyazarlığını üstlendiği "Sabah" gazetesinde yazılar yazmıştır. Ahmet Emin, savaşın gidişatını öğrenmek üzere Almanya'ya gittiği zaman yaklaşık bir buçuk ay gazetenin başyazarlığını üstlenmiştir. Matbuat Müdürlüğü, kendilerinin çıkarmak istedikleri "Haber" gazetesi yerine, 1857'de Filip Efendi tarafından çıkarılan ve imtiyaz hakkı kalmamış eski ve saygın bir gazete olan "Vakit" ismini önermişti. Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı karşısında bir basımevinde işe başlamışlardır. Vakit'in ilk sayısı Birinci Dünya Savaşı sürerken 22 Ekim 1917'de çıkmıştır. Kamuran Hanım ile evli olup, Hasan Ragıp adında oğlu olan Asım Us, 11 Aralık 1967'de Söğütlüçeşme'de Hal binasının yanında

ve Zübeyde adında iki kız kardeşe de sahip olan İsmail Hakkı Us'un babası tüccar Hacı Hasan Hulusi, annesi Sıdıka Hanımdır. İlk ve orta öğrenimini Gördes'te tamamlamıştır.[3]

İsmail Hakkı, Gördes'e kaymakam olarak tayin edilen Şair Eşref'in şiirlerini beğenmesi üzerine bunları İzmir ve İstanbul gazetelerine göndermiş ve bu şekilde basın yayın hayatına adımını atmıştır. Kısa bir süre sonra İstanbul'a ağabeyi Mehmet Âsım'ın yanına gidip Dârülfünun Hukuk Fakültesi'ni kazanan İsmail Hakkı, bu süreçte kitap ve basın dünyası ile ilişkilerini daha da arttırmıştır. Beyazıt'taki kitapçıları, Hakkâklar ve Kapalı Çarşı içindeki sahafları sık sık ziyaret eden Hakkı Us kitap ve yayıncılık yönündeki ilgi ve eğilimini bu dönemde geliştirmiştir. Ağabeyi Mehmet Âsım, kimi yazılarında kullandığı Târık mahlasını kardeşi İsmail Hakkı'nın sevdiğini fark edince bu mahlası ona isim olarak vermiştir. Ağabeyinin yardımıyla *Tanin*'de çalışmaya başlayan Hakkı Us,

---

geçirdiği trafik kazası sonucu ölmüştür, Volkan Payaslı, "Mehmet Asım Us (1884-1967)", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-asim-us-1884-1967/. Erişim Tarihi: 17.08.2022.

[2] Hasan Rasim, 1903 yılında Manisa'nın Gördes İlçesi'nin Divan Mahallesi'nde Us ailesinin en küçük çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini Gördes Numune Mektebi'nde almıştır. Numune Mektebi'nden sonra abisi Hakkı Tarık, Hasan Rasim 'in İstanbul'da öğrenimine devam etmesini sağlamıştır. Hasan Rasim, ilk muharrirlik görevine 19 yaşında Dergâh mecmuasında kaleme aldığı Şiirlerle başlamıştır. Hasan Rasim'i, ağabeyleri Mehmet Asım ve Hakkı Tarık 'tan ayran en önemli özellik; Şiir ve resim alanında istidatlı olmasıydı. Aile yayını olan Vakit gazetesine 1922 yılında dâhil olmuştur. Hasan Rasim, Vakit gazetesinde sıklıkla makaleler kalem almıştır. Vakit gazetesinde çalışmaya başladığı dönemlerde kaleme aldığı makaleler gazetenin dördüncü sayfasında yayınlanmıştır. 1923 yılında kaleme aldığı "Bağdat Yolunda" adlı gezi yazısı, gazetede bulunan nadir yazılardan biriydi. Hasan Rasim, abisi Hakkı Tarık'ın 1923 yılında Giresun'dan milletvekili seçilmesinden sonra gazetenin idarî işlerini yürütmeye başlamıştır. Hasan Rasim, 1925 yılında Hakkı Tarık'ın sahibi olduğu Son Saat gazetesinde çalışmıştır, Selim Sarı, Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019, s.93.

[3] Selahattin Öztürk ve Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, "Us, Hakkı Tarık (1889-1956)", *İslam Ansiklopedi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 42, İstanbul, 2012, s.188. Ayrıca Bkz.: Anıl Dincel, "Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Us'un Hayatı İle Eğitim ve Hukuk Üzerine TBMM'deki Konuşmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu*, 69 (2021): 199-223, s.200; *Parlamento Tarihi*, C 5, D 6, (1939-1943), s.79; *3. Dönem Tercüme-i Hâl Varakası*, *TBMM Albümü,* C 1, (1920-1950), s.136; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi (1919-1965),* C. 2, Yeni Adım Matbaası, Ankara, 1968; Hakkı Süha Gezgin, *Edebi Portreler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, s.402-420. (EK-1). Asım Us hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Volkan Payaslı, "Asım Us Ve Vakit: Millî Mücadele Yıllarına Dair Genel Bir Değerlendirme (1919-1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Güz 2020, S 102, 201-254.

burada tecrübe kazanması üzerine *Tercümân-ı Hakîkat*'e ve oradan da *Tasvîr-i Efkâr*'a geçerek basın yayın yaşamındaki gelişimini kuvvetlendirmiştir. Daha sonra Burada Yazı İşleri Müdürlüğü yapmıştır. 1911 yılında Hukuk Fakültesi'ni bitirerek İttihat ve Terakkî Fırkası'na olan yakınlığından dolayı Eskişehir'e *Hakîkat* gazetesinin yönetimi için gönderilmiş ve bir yıl sonra ise İstanbul'a dönmüştür.[4]

Dârülmuallimîn-i Âliye'de ders veren ağabeyi Mehmet Asım'ın hastalanarak tedavi için İsviçre'ye gitmesi üzerine onun derslerini üstlenen İsmail Hakkı, 1914'te İstanbul Sultânîsi'nde (İstanbul Lisesi) başladığı öğretmenliğini on yıl sürdürmüştür. Bunun yanında bir yıl İstanbul Mercan Lisesi ve üç yıl Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır. 1919'da Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ne üye olan İsmail Hakkı, yapılan ilk Kongre'de adı Türk Matbuat Cemiyeti olarak değiştirilen derneğin yönetim kuruluna seçilmiştir. 1921'de bu Cemiyetin Genel Sekreterliğine getirilmiş ve Muallimler Cemiyeti, Matbuat Cemiyeti ve Türk Basın Birliği başkanlıklarında da bulunmuştur. İlaveten Yeşilay ve Türk Maarif Cemiyeti (Türk Eğitim Derneği) kuruluşunda, Türk Ocağı başta olmak üzere Çocuk Esirgeme Kurumu ve daha birçok hayır kuruluşunun da yönetiminde görev almıştır.

Vakit'te[5] Millî Mücadele'ye dair yazılar yazan İsmail Hakkı aynı zamanda bu yönde çalışmalar yapan milliyetperver cemiyetlerde de

---

[4] Selahattin Öztürk, "Hakkı Tarık Us (1889-1956)", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hakki-tarik-us-1889-1956/, Erişim Tarihi: 17.08.2022.

[5] Vakit gazetesinin kuruluşu sürecine bakıldığında gazetenin Ahmet Emin Yalman ve Mehmet Asım Us tarafından 1917 yılında kurulduğu görülmektedir. I.Dünya Savaşı yıllarında, Tanin gazetesinin yayınlarını durdurma kararı almasıyla Ahmet Emin Yalman ile birlikte Mehmet Asım Us, 250'şer lira sermaye ile gazete çıkarmaya karar vermişlerdir. Vakit Gazetesinin ilk yazı işleri müdürü Ali Naci Karacan olup daha sonra bu görevi Enis Tahsin Til sürdürmüştür. Gazetenin yazar kadrosunda Ahmet Şükrü Esmer, Necmeddin Sadak, Kazım Şinasi Dersan, Ali Ekrem Uşaklıgil, H. Lütfü Dördüncü yer almıştır. Yanı sıra Ruşen Eşref Ünaydın, Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit Yalçın, Halide Edip Adıvar gibi isimlerin de yazıları gazetede yayınlanmıştır. Gazetenin idaresinde yaşanan sorunlardan dolayı 1917'de Mehmet Asım ile başlayan ortaklık, 18 Mart 1923'te Ahmet Emin'in çekilmesiyle bitmiştir. 19 Mart 1923 sonrası gazete Mehmet Asım ile Hakkı Tarık tarafından çıkarılmaya devam edilmiştir. Vakit gazetesi, Milli Mücadele boyunca basına uygulanan sansüre rağmen İstanbul halkını Anadolu'da yaşanan gelişmelerden haberdar etmiştir. Gazete bu anlamda bir taraftan halkı bilgilendirme diğer taraftan da güç dönemlerde onlara moral sağlama görevini sürdürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Gülşah Kurt Güveloğlu, "Vakit (Kurun) Gazetesi", *Atatürk Ansiklopedisi, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı*; Orhan Koloğlu, *Türk Basını: Kuvayı Milliyeden Günümüze 70. Yılında Cumhuriyet Basını*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1993; M. Nuri İnuğur,

faaliyetlerde bulunmuştur. Müdafaa-i Milliye Grubu'nun Anadolu ile haberleşmelerinde aktif bir şekilde görev alarak büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ayrıca Müdâfaa-i Milliye grubunun Anadolu ile haberleşmelerinde önemli Bazı görevler almıştır. Daha sonra İstiklâl madalyası sahibi olan İsmail Hakkı, İzmir Vilâyet Umumi Meclisi'ne Gördes'ten üye seçilerek Türk siyasal yaşamda da yer almıştır. 1923-1936 yılları arasında dört dönem Giresun milletvekilliği yapan İsmail Hakkı, 1943'te "Yazı Hayatında Elli Yılını Dolduranlar Jübilesi"ni, 1944'te ise "Ahmed Midhat Efendi Jübilesi"ni düzenlemiştir. Türk basın dünyasında kaleme aldığı pek çok kitap, tefrika ve süreli yayınlarıyla yer edinmiş olan İsmail Hakkı Us, *Vakit* gazetesinin 40. yıldönümü olan 21 Ekim 1956 tarihinde de hayatına veda etmiştir.[67]

2. Milli Mücadele Yılları Matbuat Hayatında "İsmail Hakkı (Tarık) Us"

Hakkı Tarık Us, Cumhuriyet döneminde özellikle gazetecilik faaliyetleri ile başlayan çalışmalarıyla Türk düşün dünyasında yer almaya başlamıştır. Bu süreçte Hakkı Tarık gazeteciliğe, *Tanin* gazetesinde başlamış, daha sonra Tercümanı Hakikat, Tasvir-i Efkâr ve Eskişehir'de çıkan Hakikat gazetelerinde bu görevine devam etmiştir. Adı geçen bu gazetelerde muharrir, heyet-i tahririye müdürü ile heyet-i tahririye ve istihbarat müdürlükleri gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Mesleğini sevmesine rağmen özellikle Tasvir-i Efkâr'daki yazı işleri müdürlüğü döneminde bazı sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların başında gazete sahiplerinin yazılarına sürekli müdahale etmesi gelmekteydi. Bu müdahalelerin gerekçesi genellikle diğer gazetelerde çıkan haberlerin kendi gazetelerinde

Basın Yayın Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Hiir Türkiye dergisi yayınları, Yayın no:3, İstanbul, 1962, s.73; Alpay Kabalcı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın, Literatür yayıncılık,* İstanbul, 2000, s.182.

[6] Selahattin Öztürk, "Hakkı Tarık Us (1889-1956)", *Atatürk Ansiklopedisi*, ayrıca bkz.: Zeynep Uysal, *Us kardeşler ve Vakit Gazetesi,* İstanbul Basın Kurumu, İstanbul 1991; Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi 1919-1989*, Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul 1992.

[7] Dönemin ulusal gazeteleri Hakkı Tarık Us'un vefat haberini ilk manşetlere taşıyarak konuyu kamuoyuna duyurmuştur. Cumhuriyet Tarık Us'un vefat haberini "Türk basının acı bir kaybı" başlıklı yazıda ilk sayfada paylaşmıştır. Haber yazısında Vakit gazetesinin sahiplerinden Tarık Us'un hem basın yayın hem de parlamento yaşamında verdiği hizmetler hakkında bilgiler verilerek kısaca öz geçmişine değinilmiştir. *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1956, s.1.

neden olmadığı sorusu etrafında geliştiğini söyleyen Hakkı Tarık, kendilerinde olan haberlerin de o gazetelerde olmadığı cevabını verdiğini ve bu şekilde onları tatmin ettiğini belirtmiştir. Bu durum sonrasında Hakkı Tarık'ın mesleğindeki kırılma noktasını yaratmış ve ağabeyi Asım Us'un da ortağı olduğu *Vakit* gazetesinin yayın hayatına dâhil olmasına ortam sağlamıştır.[8]

Hakkı Tarık, Hakikat gazetesinden sonra 1913 yılında Rübâb dergisinde[9] de çeşitli yazılar yazmıştır. Rübab'da en çok dikkat çeken yazısı; Hüseyin Rahmi"nin (Gürpınar) Cadı adlı romanında ortaya çıkan kalem kavgası olmuştur. Daha sonra 1917'de yukarıda da bahsedildiği üzere aile gazetesi olan *Vakit* gazetesinde çalışmaya başlamıştır. İlaveten aynı dönemde Donanma mecmuasında[10] da makaleler yazdığı görülmektedir. Donanma mecmuasından sonra *Vakit* gazetesindeki muharrirlik hayatına devam ettiği bilinmektedir.[11] Yanı sıra Hakkı Tarık, *Vakit* gazetesinde çalışırken 16 Mart 1925

[8] Dincel, agm., s.202. Ayrıntılı bilgi için bkz.: *TBMM Arşivi*, Hakkı Tarık Us Sicil Dosyası, Devre: 2, Sicil No:513.

[9] İlk sayısı 26 Kânûn-ı Sânî 1327 (1911) yılında çıkan haftalık derginin müdürü Fecr-i Âtî hareketinin güçlü kalemi Şahabettin Süleyman Bey'dir. Ali Naci, Halit Fahri, Süleyman Sırrı, Hakkı Tahsin, Salahattin Enis, Yakup Salih, Yakup Kadri ve Safi Necip gibi dönemin genç kuşak yazarlarını bu dergi etrafında toplayan kişi Şahabettin Süleyman Bey olmuştur. Dergide şiir, hikâye, deneme, piyes, makale ve biyografi başta olmak üzere pek çok türde yazılar yayımlanmıştır. Bkz.: M.Halil Sağlam, "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Basınında "Rübab" Dergisinin Yeri Ve Önemi", *BAÜ SBED* 12 (21), *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12 S. 21, Haziran 2009, s.436-437.

[10] Donanma Mecmuası, Donanma Cemiyeti nizamnamesinin 23. Maddesinde, "*Cemiyetin neşir organı ve muamelatı olarak aylık bir mecmua çıkarılacaktır*" hükmüne göre yayınlanmıştır. Donanma Cemiyeti ortaya çıkarken güçlü bir altyapısı da oluşmuştu. On beş günde bir yayınlanan Ceride-i Bahriye ile toplumda donanmaya olan ilgi artırılmış ve güçlü bir donanmaya ihtiyaç hissettirilmişti. İlk iki sayısının 10 bin adet basılması da toplumda belli bir ilginin olduğunu ortaya koymaktadır. Donanma Cemiyeti'nin yayın organı olan "Donanma Mecmuası" ilk sayısını Mart 1326/Mart 1910 senesinde aylık bir dergi olarak yayınlamaya başlamıştır. Birinci sayısına dönemin padişahı Sultan Mehmet Reşat Han'ın Denizci kıyafetleri ile çekilmiş bir resmini yayınlayan mecmua 1910-1913 yılları arasında "Donanma" adı ile çıkmış, 1914-1919 yılları arasında ise "Donanma Mecmuası" adını almıştır. Donanma Cemiyeti'nin 1910 Kongresi'nde mecmuanın Arapça olarak da basılması kararlaştırılmış ancak daha sonra önemli kısımların Arapça olarak basılması uygun görülmüştür. Mecmua 34. sayıdan sonra makale aralarında yer verilmiş olan çeşitli portre ve resimlerin altına Türkçenin yanında Arapça açıklama yapılmıştır. Çok sayıda kadın yazarın da yer aldığı dergide oldukça zengin fotoğraf ve çizimler yer almaktadır. Bkz.: Suat Zeyrek - Mehmet Ali Karaman, "Meşrutiyet Devri Tarih Yazımında İhmal Edilmiş Bir Kaynak: Donanma Mecmuası (1326-1334*)", Türk Dünyası Araştırmaları*, Yıl: 2014, C.107, S. 209, ss. 219 – 238.

[11] Selim Sarı, *Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme*.., s.65.

tarihinde Selim Ragıp Emeç'le birlikte Son Saat gazetesini çıkarmaya başlamış ancak Son Saat gazetesinin[12] sahibi ve neşriyat müdür olarak 2 Aralık 1928 yılına kadar gazeteye hizmet vermiştir.[13]

Vakit gazetesi Hakkı Tarık'ın özellikle yazım yaşamında önemli bir yere sahiptir. Zira Birinci Dünya Savaşı sürecinde yayın hayatına başlayan gazete, Milli Mücadele yılları yayınlarına devam etmiş, İstanbul'da yayınlanmasına karşın ulusal bağımsızlık çabalarını daimi olarak desteklemiştir. Damat Ferit Hükümeti *Vakit*'in yayın politikalarından rahatsız olması üzerine gazeteye sansür uygulanmıştır. Bu süreçte Hakkı Tarık, Yunanlılara karşı Balıkesir cephesinde mücadele eden Çerkez Ethem ile röportaj yapmıştır. Bu röportajında, Çerkez Ethem'e halkı zor kullanmaması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Söz konusu röportajın Hakkı Tarık'ın gazeteciliği için son derece önemli olduğu ifade edilmiştir.[14] Hakkı Tarık'ın Kuvâ-yı Milliye grupları arasında özellikle haberleşme noktasında gazeteci görevi sayesinde fayda sağladığı bilinmektedir. Bu yönde İstanbul'un gizli Milli Teşkilatında da görev aldığı, Teşkilat mensupları Dişçi Şevket'in (Çiloğlu) Sirkeci'deki muayenehanesinde toplandıkları, Hakkı Tarık'ın Yavuz gurubunun Şefi Muğlalı Mustafa ile çalıştığı bilinmektedir.[15]

Hasan Rasim Us ve Hakkı Süha Gezgin'in anılar ekseninde kaleme aldığı eserde, Hakkı Tarık'ın Mim Mim[16] grubunda faal

[12] Son Saat Gazetesi 16 Mart 1925 pazartesi günü ilk sayısı yayınlanmış olup gazetenin ana başlığının altında "yevmi akşam gazetesi" olduğu belirtilmiştir. Üzerinde geniş kanatlarını açmış bir kartal ambleminin bulunduğu gazete Arap harfleri ile basılmıştır. Gazete sekiz sayfa halinde yayınlanmıştır ancak 1928 yılı sonlarına doğru boyutları küçülmüş ve 30x45 şeklinde yayınlanmıştır. Gazetenin ilk sütununda yayın politikası ve amacı ile ilgili şu notlar yer almaktadır;" *Son Saat bir Türk gazetesidir. Sütunlarında yalnız millet ruhunun in'ikaslarını bulacaksınız. Türk milleti yeryüzünde kendisine mukadder olan asri ve insani büyük istikbale götürecek ilahi hareketlerden kuvvet alacaktır. Son Saat karilerimizin temiz bir vicdanla düşünüp, hissedip de söylemek istediklerine bir kürsü hizmeti görmek ve bu kadar fedakârlık pahasına elde edilen Cumhuriyet'e hizmet etmek için çıkmıştır*". Gazeteyi Hakkı Tarık, Asım Us ve Selim Ragıp çıkarmıştır. Bkz.: Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi 1919-1989*, s.80.

[13] *Y.a.g.t*., s.66.

[14] Dincel, agm., s.203.

[15] Selim Sarı, *Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme*..,s.66.

[16] 1920 yılında kurulmuştur. Kuruluş amacı "Her türlü ihtimal ve tehlike karşısında İstanbul'un herhangi bir ihtilal vaziyetinde, hâl ve mevkie hâkim olmak, İstanbul'daki Müslüman kuvvetlerini millî gayeye doğru sevk ve idare etmek, Anadolu'daki mücadeleye manen ve maddeten yardımcı olmak" şeklinde açıklanmıştır. Müdafaa-i Millîye Teşkilatı, M.M. Grubu'nun çıkış noktasını

olduğu ve Milli Mücadeleyi tereddütsüz destekleyen yazılarıyla *Vakit* gazetesinde önemli bir rolü üstlendiği belirtilmiştir. Dolambaçlı kanallardan gelen Anadolu haberlerini ustalıkla sansür çemberinden geçirerek gazetesinde yayınlamayı başarmadaki ustalığı özellikle vurgulanmıştır. Milli Mücadele sürecinin önemli gelişmeleri, Birinci ve İkinci İnönü zaferlerinin ilk müjdesi, Yunan ordusunun yenilgisi ve Başkumandan Trikupis[17]'in esir edilişini *Vakit* gazetesi üzerinden beklemeksizin halka duyurulmasındaki çabaları aktarılmıştır. Eserde yer alan bir anı Trikupis'in esir edilmesi haberinin *Vakit*'e gelişi ve bu haberin yayına nasıl dönüştüğü ile ilgili dikkat çekicidir. Buna göre;

> "Haberi, "Estern" kablosundan, sabahın saat üçünde ben almıştım. Galatasaray'dan Babıali'ye kuş gibi uçtuğumu hâlâ tatlı tatlı hatırlarım. Tarık'ı uyandırdım. Makineyi durdurttuk. Mürettipler gitmişlerdi. Tarık, entarisiyle kasaların başına geçti. Zafer müjdesini kendi eliyle dizdi. Kayışlar gıcırdadı; makine işledi. O saatte hiç bir vasıta olmadığı için, eve yaya döndüm. Köprüden geçerken Şafak sökmüş, ortalık ağarmıştı. B ütün gece başım yastık görmediği halde, kuvvetim artmıştı; damarlarım da, sanki alevden bir kan doludizgin koşuyordu. Tarık'ın el yazısı, sismograf grafiklerini andırırdı. Her harfin üstünden kalemi birkaç kere geçirir, kuyruklar takar; noktaları yerli yerine koymak için, satırları çetrefilleştirirdi. Düzgün marjlı kâğıtlardan çok, birbirini tutmaz parçalara yazmaktan hoşlanırdı. Çıkmalar yapar, satır aralarını doldurur; cümleleri uzatır; fakat bu uzunluk ifadesine bulanıklık getirmez;

---

oluşturmaktadır. İstanbul'da oluşturulan diğer gizli gruplarda olduğu gibi Müdafaa-i Millîye Teşkilatı ve bu teşkilattan ortaya çıkan Mim Mim Grubu'nda da Teşkilat-ı Mahsusa benzeri yapılanma görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Serdar Yurtsever, "Mim Mim Grubu", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mim-mim-grubu/, Erişim Tarihi: 21.08.2022.

[17] Trikupis (General Nikolas) (1868 -1959), Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'yu işgale kalkan Yunan ordusunda general rütbesiyle kolordu komutanlığı yapmıştır. Türk ordusu'nun önünden kaçan Yunan ordusunu, İzmir önlerinde son direnişle kurtarmayı umut eden Yunan Hükümeti, General Hadjianestis (Hacianestis)'i başkomutanlıktan uzaklaştırmış, Savaşın sonlarına doğru Anadolu'daki Küçük Asya Orduları Komutanı General Hadjianestis 22 Ağustos 1922'de görevden alınarak yerine General Nikolaos Trikupis tayin edilmiştir. I.Yunan Kolordusu Komutanı General Trikupis, 29 Ağustos'ta Türk Kuvvetleri tarafından birliklerinin çevrilmesi üzerine Dumlupınar mevkiine çekilme kararı vermiştir. Ve fakat General Trikupis, 26 -30 Ağustos tarihleri arasındaki Türk Taarruzu sırasında İzmir'e doğru çekilirken Murat Dağı yakınlarında Çalköy'de, maiyetiyle birlikte 2 Eylül 1922'de esir düşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz.. Hamit Pehlivanlı, "Trikopis (General Nikolas) (1868 -1959)", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/trikopis-general-nikolas-1868-1959/, Erişim Tarihi: 21.08.2022.

> düşüncesinin akışını bozmazdı… Yaşayışında, iş hayatında, bağlanışlarında, bir ordu kumandanı gibi, yığın yığın tedbir almadan, hiç bir şeye karar vermezdi…"[18]

Hakkı Tarık Us'un Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Sivas'taki kongre çalışmalarını İstanbul basınına duyurmak mücadele verdiği bilinmektedir. Ayrıca İstanbul'da bir gizli direniş teşkilatı olan Müdafaa-i Milliye grubunda görev alarak bu sayede Anadolu'dan haber toplamış olduğu da aktarılmaktadır. Hakkı Tarık Anadolu ile sıkı bir haberleşme ağı kurmuş, İstanbul'dan Milli Mücadele'ye katılacak olanları dahi uğurlamaya bizzat kendisi gitmiştir. Hakkı Tarık'ın Mustafa Kemal ile doğrudan ilk görüşmesinin Haziran 1922'de gerçekleştiği belirtilmiştir. Bunun yanında Claude Farrere ile müzakere etmek için İzmit'e gelen Mustafa Kemal'in *Vakit* gazetesinde çıkan röportajını da Hakkı Tarık'ın yapmış olduğu anlaşılmaktadır.[19]

Türk basın yaşamında anlaşıldığı üzere birçok yayın kolunda görev yapan Hakkı Tarık en çok aile gazetesi olan *Vakit*'te mesai harcamıştır. Burada makalelerini gazetenin üçüncü ve dördüncü sayfalarında kaleme aldığı görülmektedir. Ayrıca; "Benim Köşem" başlığıyla birinci sayfanın sağ alt köşesinde de makaleler yazmıştır. İlginçtir ki Hakkı Tarık, ağabeyi Mehmet Asım kadar sıklıkla makale yazan bir başmuharrir olmamıştır. Hakkı Tarık'ın az sayıda gazete makaleleri kaleme alması gazeteci Vâlâ Nureddin tarafından eleştiri konusu da yapılmıştır.[20]

Hakkı Tarık Us basın yayın yaşamındaki mücadelesi ve *Vakit*'te oluşturduğu yazıları ve yayıncılığını destekler nitelikte oluşan önemli bir uğraşı hayatının büyük bir bölümünde oluşturduğu kitaplığı olmuştur. Günümüzde akademi dünyasının bilimsel çalışmalarında önemli bir veri kaynağı olan büyük külliyat Hakkı Tarık Us Kütüphanesidir. Tarık Us vasiyetinde kendisi için Cemal Nadir sokağında bir kütüphane kurulmasını istemiş. Bunun zaman alacağını da hesap eden Us, kitaplarının *Vakit* matbaası üzerindeki ahşap binadan kaldırılarak daha iyi bir yere konulmasını arzu etmiştir. Bu

[18] Hasan Rasim Us ve Hakkı Süha Gezgin, *Hakkı Tarık Us (1889-1956*), Vakit Matbaası, İstanbul, 1958, s.28-29.

[19] Dincel, agm., s.203.

[20] Hakkı Tarık, "Az fakat Uz", *Vakit*, 18 Birinci kânun 1941, s. 1.'dan aktaran Selim Sarı, *Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme*.., s.67.

isteği ancak vefatının 9.yılında 21 Ekim 1965'te tüm kitaplarının Beyazıt Sıbyan Mektebi'ne taşınmasıyla kısmen yerine getirilmiştir. Kurmuş olduğu vakıf 2003'te Vakıflar Kanununda yapılan değişikliğe istinaden Hakkı Tarık Us Vakfı kapatılıp tüm koleksiyonu Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilmiştir. Daha sonra tüm koleksiyon Beyazıt Devlet Kütüphanesine taşınmıştır. Bu süreçte Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Tokyo University of Foreign Studies (TUFS) yapılan bir protokole göre Osmanlıca süreli yayınlar dijitalleştirilmiştir. Ardından kütüphanede bulunan tüm süreli yayınlar basılı bir kataloğa dönüştürülmüştür.[21]

3. Milletvekili Hakkı Tarık Us

Hakkı Tarık, öğretmenlik ve gazetecilik görevinin dışında Türk siyasal yaşamda da parlamentoda vekil olarak görev almıştır. Hakkı Tarık'ın parlamento faaliyetlerinde aktif bir milletvekilliği yürüttüğü görülmektedir. Meclis' eki vekilliği sürecinde birçok konuda düşüncesini ortaya koymuştur. Hakkı Tarık, Giresun'dan 458 oy alarak milletvekili görevine seçilir. Görevi 13 Ağustos'ta Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tasdike sunulmuş ve 19 Ağustos'ta onaylanmıştır.[22] Bu süreçten sonra eğitimci ve *Vakit* gazetesinin muharrişi olan Hakkı Tarık Us artık Türk siyasal yaşamında bir milletvekili olarak önemli bir rol üstlenmiştir.

16 yıl süren milletvekilliği sürecinde Milletvekilliğinin ilk dönemi olan 1923-1927 yılları arasında oldukça aktif bir siyasetçi olan Hakkı Tarık, bu dönemde Mübadele, İmar ve İskân, Hariciye, Posta ve Telgraf, Kanunu Esasi ve Maarif Komisyonları üyeliğinde bulunmuştur. Tarık Us, İlk döneminde 17 farklı konuda önerge ile 101 farklı konu üzerinde 244 (rekor sayıda) konuşma yapmıştır. İkinci dönemi 1927-1931 yıllarıdır ki ilkine göre daha sakin geçmiş olmakla birlikte Anayasa Komisyonu, Seçim Mazbataları İnceleme Komisyonlarında görev almış ve 29 farklı konuda 58 konuşma yapmıştır. 1931- 1935 yıllarını kapsayan üçüncü döneminde Anayasa Komisyonuna tekrar seçilmiş ve çeşitli konularda 48 kez konuşmuştur. Milletvekilliğindeki son dönemi ise 1935-1939 yılları

[21] Selahattin Öztürk, "Hakkı Tarık Us ve Türk Milletine Bağışladığı Kütüphanesi", *Beyazıt Devlet Kütüphanesi 125 Yaşında (1884-2009)* , Hazırlayan: Süheyla Şentürk ve Volkan Gülgeç, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 2010, s.188.

[22] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.II, İ.S.I, C.I, (19 Ağustos 1923).

arasında olup bu dönemde ise Maarif Encümenliğinde görev aldığı bilinmektedir.[23]

Hakkı Tarık, Milletvekilliği yıllarında toplumsal birçok konu hakkında söz almıştır ki bunların başında özellikle öğrenci, öğretmen ve eğitim kurumlarının durumu, Üniversite eğitiminin durumu, Darülfünun meselesi, Darülfünun öğrencilerinin iaşesi, eğitimde kadroların niteliği, özellikle eğitim yaşamında yeni harflerin uygulanışı bu yönde yaşanan sorunlar yer almıştır. Yanı sıra hukuki yaşama dair Teşkilat-ı Esasiye düzenlemelerindeki görüşlerini ortaya koyan konuşmalarda da bulunmuştur. [24]

1923-1939 yılları arasında kesintisiz bir biçimde Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili olan Hakkı Tarık Us, 26 Mart 1939 seçimlerinde aday gösterilmemiştir. Bu gelişmede Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün iki kardeşin aynı dönemde milletvekili olmaması öngörüsünün belirleyici olduğu düşünülmüştür. Bunun üzerine Hakkı Tarık ağabeyinin lehine adaylıktan ve yanı sıra siyasi hayattan çekilmiştir.[25] Hakkı Tarık bundan sonraki yaşamında gazetesine dönerek yayıncılığına ve bu yöndeki çalışmalarına devam etmiştir.

4. Dönem Tanıklarının Gözünden Hakkı Tarık Us

Dönem hatıraları tarihsel olayların ve gelişmelerin tanıklarına dair önemli bilgiler bulabildiğimiz ana kaynaklar olarak oldukça dikkat çekmektedirler. Bu türden ana kaynaklar aynı zamanda tarihsel gelişmelerin tanığıdırlar. Bu bağlamda söz konusu akademik çalışmalara sadece arşiv belgeleri, süreli yayınlar, tefrika, risale ve benzerlerinin yanı sıra mümkünse hatıralar da dâhil edilmelidir. Anı ve hatıralar içerik analizlerinde mesafeli ve tereddütle yaklaşmamız gereken birinci elden kaynaklar oldukları gibi çoğu ana kaynağın bize veremeyeceği doyurucu ve yaşama dair tek elden bilgileri sunabilmede oldukça değerlidirler. Bu çerçevede çalışmanın ana aksını oluşturan Hakkı Tarık'a yaşadığı dönemin tanığı çağdaşlarının

[23] Dincel, "a.g.m.", s.205.

[24] Ayrıntılı bilgi için bkz.. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.III, İ.S.II, C.XII (2 Haziran 1929),2 ; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi,* D.II, İ.S.II, C.VII, (16 Mart 1924); *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi,* D.II, İ.S.II, C.XVIII, (20 Nisan 1925), 265; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.II, İ.S.II, C.XVIII, (20 Nisan 1925), 259; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi,* D.II, İ.S.II, C.XIV, (6 Nisan 1925) ilaveten bkz.: Dincel, "a.g.m.", s.211-212.

[25] Dincel, s.202.

kaleminden bakmanın konuyu genel çerçevede anlamada katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Tarık Us'un çağdaşlarından Türk düşün dünyasında önemli bir isim olan Hilmi Ziya Ülken'e göre münevver bir düşünür olan Us, Avukat, muallim, gazeteci, mebus, Matbuat Cemiyeti Reisi, Müellif, Dil Kurumu Başkanı gibi daha birçok göreviyle aydınlarımızın birçoğu ile mesai yapmış ve entelektüel ortamda bulunmuştur. Kişiliğindeki zenginliği de besleyen bu hususun Hakkı Tarık Us'un çok çevrelerce sevilmesine ve aranmasına de neden olmuş olacak. Ülken, Tarık Us'un eğitmenliği hakkında önemli bir deneyime sahip olduğunu zira kendisinin öğrencisi olarak eğitim gördüğünü belirtmiştir. Tarık Us'un 1912-1917 yılları arası İstanbul Sultaniyesinde (Lise'sinde) Türkçe öğretmeni olduğunu ifade eden Ülken, kendisinin aynı kürsüde bulunan diğer öğretmenlere göre vakur, ölçülü, asla şiddetli olmayan, daima çatık kaşlarına rağmen hiçbir zaman azarlamayan büyük tesirli bir öğretmen olduğunu belirtmiştir. Tarık Us'un önemli bir milliyetçi olduğunu aktaran Ülken'e göre ağdalı Osmanlıcadan sade Türkçeye geçmeyi sayesinde öğrenmişlerdi. 1915'te Birinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde *Türkçüler* diye bir Dernek kurduklarını aktaran Ülken bunda kendisinin etkisinde kaldıklarını belirtmiştir.[26]

Türk edebiyatının değerli simalarından Peyami Safa ise Taha Toros Arşivinden edindiğimiz bir belgede Hakkı Tarık Us hakkında bir anı yazısı kaleme almıştır. Buna göre, Safa Tarık Us'un fazlasıyla müdekkik (inceleyici) bir insan olduğunu kılı kırk yarar tabiri gereği kendisinin de bu şekilde hassas ve dikkatli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca bu anı yazısında Safa, Büyük Millet Meclisi encümenlerinde bir tasarı metnini incelerken ileri sürdüğü itirazların, bir virgülün yeri için saatlerce süren münakaşalarının, onun adalet ölçülerindeki titizliğinin oldukça önemli olduğunu da eklemiştir. [27]

Türk Edebiyat ustası Orhan Seyfi Orhon da bir anı yazısı kaleme alarak Hakkı Tarık Us'un Türk düşün yaşamındaki yeri hakkında görüşlerini belirmiştir. Bu anı yazısında dikkat çeken şu satırlar önemlidir;

> "…Bir gün benim unuttuğum bir tarihte hatırlamadığım bir yazımı bulup çıkarmış. Kaç senelik yazar olduğumu bana

[26] Taha Toros Arşivi, TT584904 (Hilmi Ziya Ülken, "Hakkı Tarık Us").
[27] Taha Toros Arşivi, TT514505 (Peyami Safa, "Hakkı Tarık Us").

> söylemişti. Vakit'te labirentleri andıran kütüphanesinin bitişiğinde, türlü ciltler yığılmış odasında çalışırdı. Yatak odası da oracıkta idi. Vaktiyle bir kalp krizi geçirdiği halde bu minare boyundaki merdiveni çıkarak buraya çalışmaya gelirdi… Ahmet Mithat'ın hayatını, mektuplarını, şiirlerini, aşkını bu tozların arasından meydana çıkardı. Nihayet sahiden siyasî tarihe hizmet eden büyük bir eser olarak 93 Mebusanının müzakerelerini notlarla, haşiyelerle neşretti. Unutulmuş insanlar, hatırlanmak için onun alâkasını bekliyorlardı. Bütün bu isleri tertipleyen. Jübile yapılacakları bulup meydana çıkaran, merasim hazırlayan, sonra da bunları kitap seklinde bastıran oydu."[28]

Ağabeyi Asım Us ise kardeşi Hakkı Tarık'ın 67 yılık yaşamına birçok başarıyı doldurduğunu ancak bunların dışında tamamlayamadığı pek çok çalışmanın da kaldığını belirterek kendisinin içinde bulunduğu dönem, şartlar ve basın yayın cemiyetine büsbütün varlığıyla katılabildiğini ve bu çerçevede faaliyetler yürüttüğüne dikkat çekmiştir. İlaveten Türk matbuatında önemli bir yere sahip olan Asım Us, "*herkes bize iki kardeş gözü ile bakardı. Fakat iş hayatında bu iki kardeş bir tek kişi idi. Vakit yurdunun kuruluşundan bu güne kadar bu iki kardeş birbirinden ayrılmamış, hiçbir meselede en küçük bir ihtilafa düşmemiştir. Her ikisi de birbirine hudutsuz bir itimat ve saygı göstermiştir*…" şeklindeki sözleriyle de aile gelenekleri olan muharrirlik ve müelliflikleri konusuna da değinmiştir.[29]

Münir Süleyman Çapanoğlu mütevazı bir insan olarak değerlendirdiği Tarık Us'tan bilgili, dile hâkim ve güzel Türkçeyi çok iyi bilen bir yazar olarak bahseder. Yanı sıra,

> "Neslimizin ab-ı Rüyî idi, gazeteci idi, hukuk adam idi. İyi bir öğretmen ve bilhassa mükemmel bir edebiyatçı idi. Bütün bu vasıfları tam bir yetki ile kullanmıştır. Eski (İkdam)lardan, (Sabah) lardan sonra, (Vakit) i bir gazetecilik mektebi haline getiren odur. Bugün gazetecilerimizde çalışan ve hatta (patron)luk derecesine yükselen birçok arkadaşlar, onun mektebinde yetişmiş, gazeteciliği ondan öğrenmiştir..."

[28] Taha Toros Arşivi, TT514504, (Orhan Seyfi Orhon, "Hakkı Tarık Us").

[29] Hasan Rasim Us ve Hakkı Süha Gezgin, *Hakkı Tarık Us (1889-1956*), s. 134-135.

şeklinde ekleyerek Us'un basın yayın yaşamındaki yeri hakkında önemli bilgiler vermektedir.[30]

Yukarıda çalışmanın önemli bu bölümünü zenginleştirdiğini düşündüğümüz bu anlamda konu içerisinde kısaca yer verdiğimiz dönem hatıralarından aktardıklarımız göz önünde bulundurulduğunda Hakkı Tarık Us'un özellikle çok yönlülüğüne, İstanbul'un entelektüel ortamından geniş ölçüde beslendiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca Tarık Us'un eğitmenlik, hukuk, milletvekilliği ancak hepsinden çok öne çıkan yazarlığı ve yayıncılığı ile etkin bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır. Özellikle yayıncılıkta sahip olduğu yazın üslubu ve yayın politikasının her türden sansür ve sınırlamaya karşı tedbirli ve mesafeli duran tavrının döneminin incelikli ve ikircikli siyasal ortamına karşın çeşitli çevreler tarafından etkin bir biçimde takip edildiği anlaşılmaktadır. Bu tutumun basın ve yayıncılıkta geniş kitleler nezdinde özellikle Milli Mücadelenin önemli konularının sesi ve savunucusu olarak öne çıkan yazılarıyla büyük bir güç ve destek yarattığı düşünüldüğünde Hakkı Tarık Us'un Milli Mücadele yıllarının entelektüel yazım sürecinin ve mücadelesinin aktörü olarak da görülebildiği ifade edilebilir.

SONUÇ

Her insan döneminin ve yaşadığı coğrafyanın insanıdır yaklaşımı çerçevesinde Hakkı Tarık Us da yaşadığı dönem ve coğrafyanın koşullarına göre şekillendirdiği duygu ve düşünceleriyle yetişmiştir. Bu bağlama göre Osmanlı'nın son zamanlarına yani çöküşe tanıklığı aynı zamanda Cumhuriyetin kurtarılış ve kuruluş sürecine eş zamanlı bir biçimde fikirlerinin olgunlaşmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Zira bu çıkarımı tarafından kaleme alınan yazılarından ve anılardan anlamaktayız.

Yaşadığı tarihsel sürecin her türden koşullarından beslenen Hakkı Tarık'ın özellikle Anadolu'da işgal ve sonrasında gelişen savaş ortamına karşın geliştirdiği işgali reddediş refleksinin iki alanda aktif olarak karşılık bulduğu görülmektedir. Bunlardan biri fikirlerinin ortaya koyabileceği ve paylaşabileceği yazılarıyla basın yayın hayatı diğeri ise görüşlerini tartışacağı ve seslendireceği parlamento olmuştur.

[30] Hasan Rasim Us ve Hakkı Süha Gezgin, s.19-20.

Bu şekilde Hakkı Tarık Us'un Milli Mücadele yıllarında gelişen bağımsızlık ve varoluş faaliyetlerinin sadece tanığı değil aynı zamanda ve daha önemli olarak sürecin yürütücü güçleri arasında yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda Hakkı Tarık Us'un tarihsel sürecin kimi zaman savunucusu, gazete ve mecmualardaki kalem faaliyetleriyle ise aracısı kimi zaman da vekillik döneminde Melis'te sesi ve genel anlamda toplumsal hafızası olarak önemli bir rol üstlenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Tarık Us'un basın ve yayın yaşamında ortaya koyduğu etkin katkının tam olarak nasıl olduğunu anlamanın özellikle bu sahada kaleme aldığı yazıların incelenmesiyle mümkün olabileceği kanaatindeyiz. Bu açıdan Tarık Us'un yazın politikasının, yazın üslubunun analiz edilebilmesi sadece *Vakit*'teki yazılarının değil diğer gazete ve mecmualarda yayınlanmış yazılarının bir arada incelenmesiyle anlaşılabilecektir. Umarız ki çalışmamızın bu yönde ortaya koymaya çalıştığı niyet yeni bir çalışmaya kaynaklık etsin.

KAYNAKLAR

1.Arşivler

Taha Toros Arşivi.

Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi.

2.Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

3.Resmî Yayınlar

3. Dönem Tercüme-i Hâl Varakası, *TBMM Albümü,* C 1, (1920-1950).

Parlamento Tarihi, C 5, D 6, (1939-1943).

TBMM Arşivi, Hakkı Tarık Us Sicil Dosyası, Devre: 2, Sicil No:513.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.II, İ.S.II, C.VII, (16 Mart 1924).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.II, İ.S.I, C.I, (19 Ağustos 1923).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.II, İ.S.II, C.XIV, (6 Nisan 1925) .

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.II, İ.S.II, C.XVIII, (20 Nisan 1925).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.II, İ.S.II, C.XVIII, (20 Nisan 1925).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.III, İ.S.II, C.XII (2 Haziran 1929).

4.Telif Eserler

Çapanoğlu, Münir Süleyman, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Hiir Türkiye dergisi yayınları, Yayın no:3, İstanbul 1962.

Dincel, Anıl, "Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Us'un Hayatı İle Eğitim Ve Hukuk Üzerine TBMM'deki Konuşmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu*, 69 (2021).

Gezgin, Hakkı Süha, *Edebi Portreler*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005.

Güveloğlu, Gülşah Kurt, "Vakit(Kurun) Gazetesi", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/vakit-kurun-gazetesi/ , Erişim Tarihi. 13.08.2022.

İnuğur, M. Nuri, *Basın Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1982.

İnuğur, M. Nuri, *Türk Basın Tarihi 1919-1989*, Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul 1992.

Kabalcı,Alpay *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın, Literatür yayıncılık,* İstanbul 2000.

Koloğlu, Orhan, *Türk Basını: Kuvayı Milliyeden Günümüze 70. Yılında Cumhuriyet Basını*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1993.

Oral, Fuat Süreyya, *Türk Basın Tarihi (1919-1965),* C. 2, Yeni Adım Matbaası, Ankara 1968.

Öztürk, Selahattin ve M. Hacıismailoğlu, Abdurrahman, "Us, Hakkı Tarık (1889-1956)", *İslam Ansiklopedi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 42, İstanbul 2012.

Öztürk, Selahattin, "Hakkı Tarık Us (1889-1956)", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hakki-tarik-us-1889-1956/, Erişim Tarihi: 17.08.2022.

Öztürk, Selahattin, "Hakkı Tarık Us (1889-1956)", *Atatürk Ansiklopedisi*.

Payaslı, Volkan, "Asım Us Ve Vakit: Millî Mücadele Yıllarına Dair Genel Bir Değerlendirme (1919-1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Güz 2020, S 102.

Payaslı, Volkan, "Mehmet Asım Us (1884-1967)", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-asim-us-1884-1967/. Erişim Tarihi: 17.08.2022.

Pehlivanlı, Hamit, "Trikopis (General Nikolas) (1868 -1959)", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/trikopis-general-nikolas-1868-1959/, Erişim Tarihi: 21.08.2022.

Sağlam, M.Halil, "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Basınında "Rübab" Dergisinin Yeri ve Önemi", *BAÜ SBED* 12 (21), *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12 S. 21, Haziran 2009 ss.434-440.

Sarı, Selim, *Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.

Us, Hasan Rasim ve Gezgin, Hakkı Süha, *Hakkı Tarık Us (1889-1956*), Vakit Matbaası, İstanbul, 1958.

Yurtsever, Serdar, "Mim Mim Grubu", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mim-mim-grubu/, Erişim Tarihi: 21.08.2022.

Zeynep Uysal, *Us kardeşler ve Vakit Gazetesi,* İstanbul Basın Kurumu, İstanbul 1991.

Zeyrek, Suat - Karaman, Mehmet Ali, "Meşrutiyet Devri Tarih Yazımında İhmal Edilmiş Bir Kaynak: Donanma Mecmuası (1326-1334)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Yıl: 2014, C. 107, S. 209, ss. 219 – 238.

EKLER

Ek.1.

Taha Toros Arşivi, Dosya No:37; Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, FFT 756092.
İsmail Hakkı Tarık Us Portresi. Giresun Milletvekili İsmail Hakkı Tarık Us.

Ek.2.

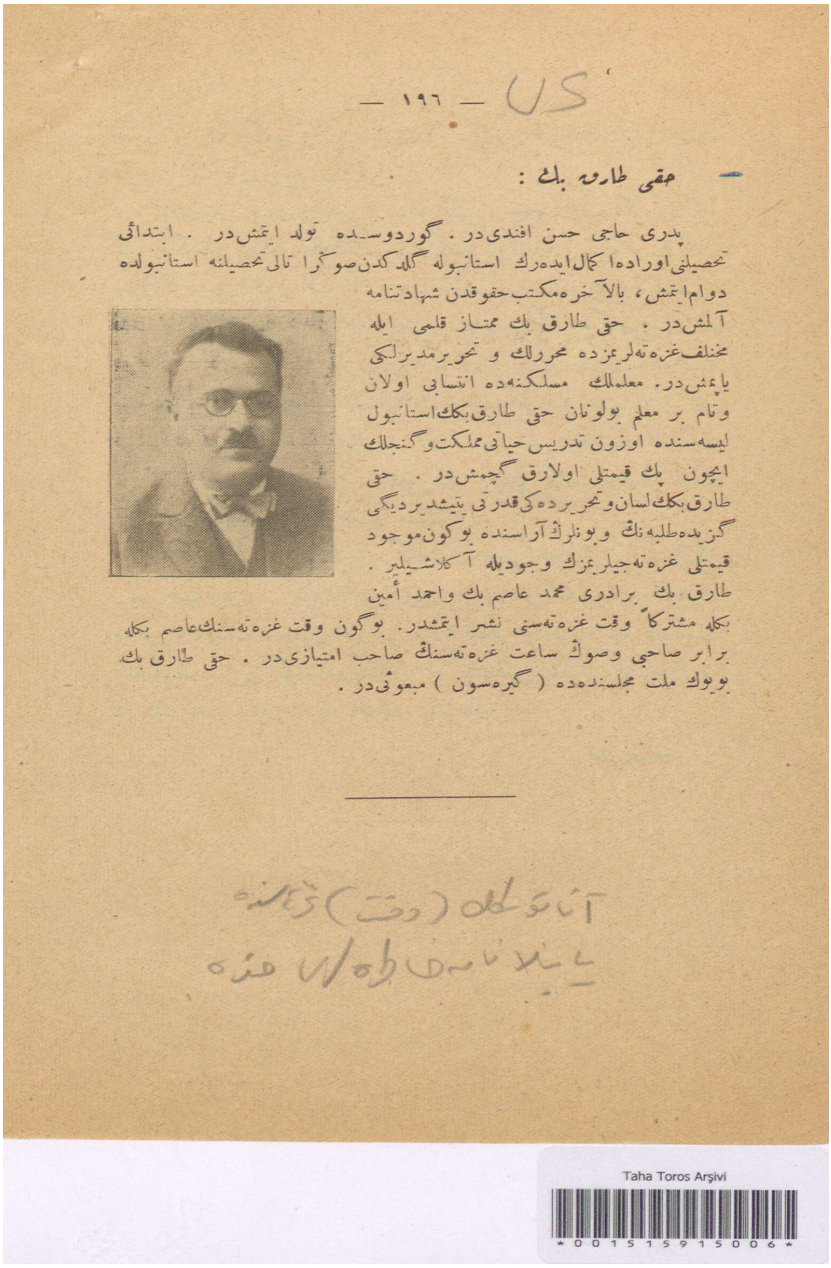

— ١٩٦ — US

— حقی طارق بك :

پدری حاجی حسن افندی در . گوردوسده تولد ایتمش در . ابتدائی تحصیلی اوراده اکمال ایده رك استانبوله گلدکدن صوکرا تالی تحصیلنه استانبولده دوام ایتمش ، بالآخره مکتب حقوقدن شهادتنامه آلمش در . حقی طارق بك ممتاز قلمی ایله مختلف غزه ته لریمزده محررلك و تحریرمدیرلکی یاپمش در . معلملك مسلکنده انتسابی اولان وتام بر معلم بولونان حقی طارق بکك استانبول لیسه سنده اوزون تدریس حیاتی مملکت وگنجلك ایچون پك قیمتلی اولارق گچمش در . حقی طارق بکك لسان وتحریرده کی قدرتی پك شدیردیگی گزیده طلبه لرك وبونلرك آراسنده بوگون موجود قیمتلی غزه ته جیلریمزك وجودیله آکلاشیلیر . طارق بك برادری محمد عاصم بك واحمد أمین بکله مشترکاً وقت غزه ته سنی نشر ایتمشدر . بوگون وقت غزه ته سنك عاصم بکله برابر صاحبی وصوك ساعت غزه ته سنك صاحب امتیازی در . حقی طارق بك بویوك ملت مجلسنده ده (گیره سون) مبعوثی در .

Taha Toros Arşivi
00151591500 6

Taha Toros Arşivi

Ek.3.

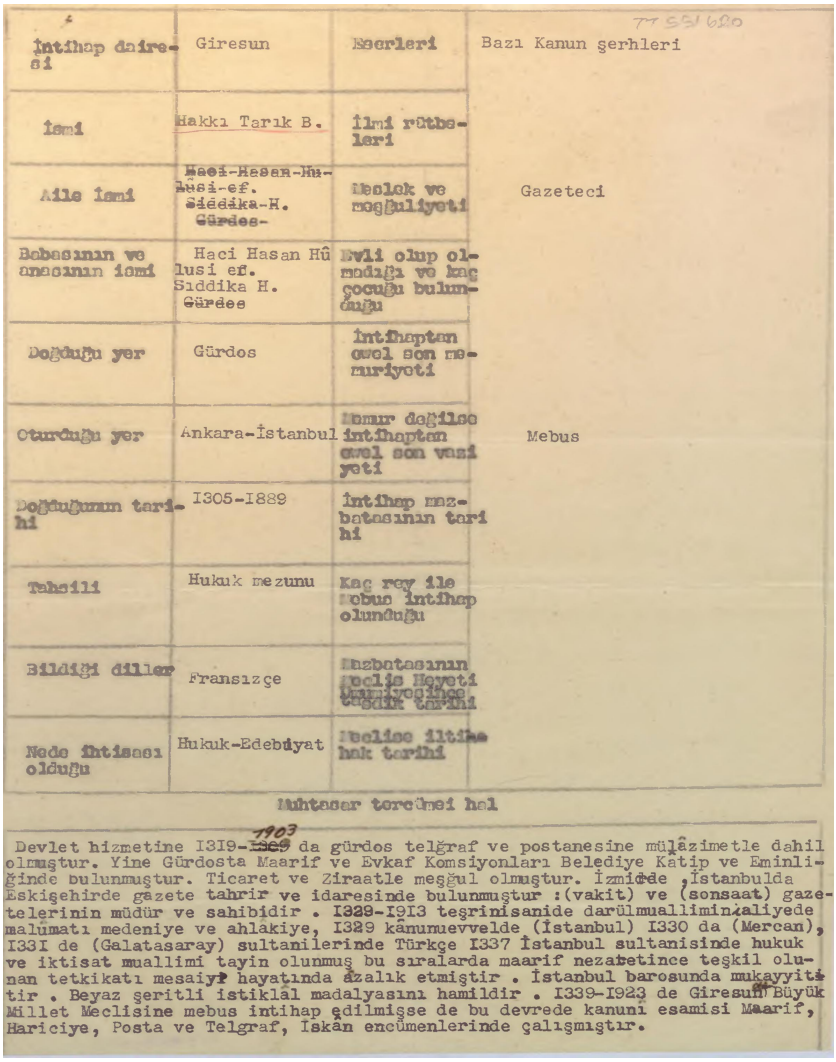

İntihap dairesi	Giresun	Eserleri	Bazı Kanun şerhleri
İsmi	Hakkı Tarık B.	İlmi rütbeleri	
Aile İsmi	~~Haci-Hasan-Hu-sni-ef. Siddika-H. Gürdes-~~	Meslek ve meşguliyeti	Gazeteci
Babasının ve anasının ismi	Haci Hasan Hûsni ef. Siddika H. Gürdes	Evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	
Doğduğu yer	Gürdos	İntihaptan evel son memuriyeti	
Oturduğu yer	Ankara-İstanbul	Memur değilse intihaptan evel son vazi yeti	Mebus
Doğduğunun tarihi	I305-I889	İntihap mazbatasının tarihi	
Tahsili	Hukuk mezunu	Kaç rey ile mebus intihap olunduğu	
Bildiği diller	Fransızçe	Mazbatasının Meclis Heyeti Umumiyesince tasdik tarihi	
Nede ihtisası olduğu	Hukuk-Edebiyat	Meclise iltihak tarihi	

Muhtasar tercümei hal

Devlet hizmetine I3I9-~~I329~~ 1903 da gürdos telğraf ve postanesine mülâzimetle dahil olmuştur. Yine Gürdosta Maarif ve Evkaf Komsiyonları Belediye Katip ve Eminliğinde bulunmuştur. Ticaret ve Ziraatle meşğul olmuştur. İzmirde ,İstanbulda Eskişehirde gazete tahrir ve idaresinde bulunmuştur :(vakit) ve (sonsaat) gazetelerinin müdür ve sahibidir . I329-I9I3 teşrinisanide darülmuallimin-i aliyede malûmatı medeniye ve ahlakiye, I329 kanunuevvelde (İstanbul) I330 da (Mercan), I33I de (Galatasaray) sultanilerinde Türkçe I337 İstanbul sultanisinde hukuk ve iktisat muallimi tayin olunmuş bu sıralarda maarif nezaretince teşkil olunan tetkikatı mesaiye hayatında âzalık etmiştir . İstanbul barosunda mukayyitir . Beyaz şeritli istiklal madalyasını hamildir . I339-I923 de Giresun Büyük Millet Meclisine mebus intihap edilmişse de bu devrede kanuni esamisi Maarif, Hariciye, Posta ve Telgraf, İskân encümenlerinde çalışmıştır.

Taha Toros Arşivi, TT551-620. (Hakkı Tarık Us Tercüme-i Hal Evrakı)

Ek.4.

2 ARALIK 1945 PAZAR YIL: 29 SAYI: 10907
İdare evi: Ankara cad. VAKIT Yurdu. Posta Kutusu: İst. 61 Telg: VAKIT İstanbu Telefon 24370 (İdare) 21413 (Yazı)
Sayısı her yerde 10 Kuruştur

VAKIT

Bütçe komisyonunda tartışmalı müzakereler

Milletvekilliği seçimi bugün

İSTANBULDA 28 ADAYDAN HANGİSİ KAZANACAK?

Hakkı Tarık Us, en kuvvetli namzet olarak görülüyor

İstanbul gazeteleri, ikinci seçmenlere Hakkı Tarık Us'u tavsiye ediyor

(3 üncü sayfamızın bakınız)

Muhtelif vilâyetlerde açık bulunan milletvekilliklerî için bugün seçim yapılacaktır.

Merhum Galip Bahtiyardan açılan İstanbul milletvekilliği için adaylığını koyanların sayısı dün akşam 28 i bulmuştur. Geçen seçimde İstanbuldan adaylığını koyanların sayısı 113 dü. Bu gün bu miktar 85 noksandır. Bir haftadanberi Seçim Tetkiş Heyeline başvuralarak adaylığını

(Devamı Sa. 4, Sü. 4 de)

Hakkı Tarık Us'un hal tercümesi

Hakkı Tarık Us, 1889 da Manisada tabi Gördes kasabasında doğmuştur. Pek genç iken memuriyet sevdasında bulunacaklar safına katılmış daha Rüştiyede iken İzmir gazetelerî yazılarını alınıştır.

Yüksek tahsilini yaptıktı için Darülfünunun Hukuk şubesine girdi. Buraya girerken de Tanin tahrir âlâsına girmiş bulunuyordu. Hukuk tahsilinde bulunduğu müddet içinde İttihat ve Terakkinin Eskişehirdeki gazetesini çıkarmış, sandığı ile birlikte Vakıt gazetesi ismiyle edebiyeye kadar da Tanın ve Tercümanın Hakikat'te çalışmış. Tasvirî Efkârın yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır.

Hukukun çıkışı da avukatlığa başlamak üzere iken Bursaya gitmiş... iki hâlî Barodu kayıtlı bulunuyor—hukuk bilgileri tedrisi mukteddir. Darülmuallimînde meşguliyi muallimlik kendisini maarif sahasına atmış ve İstanbul, Mersin, Galatasaray liselerinde geçen vazifesine ikinci devrede Girecundan mebus seçilmeye kadar devam etmiştir.

Bütün bu muallimlik devrinde Muallimler Cemiyetine fasılalı olmuş, muhtelif vazifelerine bulunmuş, nihayet Cemiyetin kurucularından sayılır reformlara atılmış, teşkil ve tahakkuk ettirmiştir.

Birtaçı dünya harbinin son yılında çıkmağa başlayan Vakıt gazetesinin milli mücadele cephesinde Us kardeşleri hakim görülür. Gerçi o devrin milli havaî cephesi arkası faaliyetleri bugün Hakkı Tarık Us'un gölgesinde bir istiklâl mücadelesi şeklinde parlamaktadır.

1923 de başlayan mebusluk vazifesinin kısmen tekîfi ve sıkı ve fasılalı surelerdeki eserlerini 16 yıllı kısabî cerideleri saklamaktadır.

Hakkı Tarık Us eski Türk ocaklarının umumî merkezine kadar idaresine iştirak etmiş, Yeşilay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay gibi hayır müesseselerinin hepsiyle beraber çalışmıştır, 27 yıldan beri de bizim üyeliklerimizin başındadır.

Istanbul Millet Vekilliği

Kim kazanacak?

Gazetelerimizin ve umumî efkârın belirtisi adaylar arasında göze çarpan yegâne şahsiyet:

Hakkı Tarık Us

Üzerinde toplanıyor

SONTELGRAF

...siye Ediyor?

...el vekili seçimi serbest yapılıyor

Kim Kazanabilir?

HAKKI TARIK US:

Basının hayata aslı bağ gibi duran 50 nci maddesini kaldırılmış bu madde aleyhine ne sebep ileri sürmüştür

Ankaradaki bir tokatlaşma hâdisesi?

Milli Şef Dil Kurultayında

Beşinci Türk Dil Kurultayı evvelki gün çalışmalarını bitirerek kapanmış tır. Kurultayı ertesi günü çalışmaları takip buyuran Cumhur başkanımız İnönü'yü, Başbakan Saraçoğlu ve Bakanlarımızdan bazı larını görüyorsunuz.

Çin meselesi

Truman, mühim te... maslar yapıyor

Başkanın yakında vereceği izahat, Amerikanın Rusyaya karşı kullanacağı politikayı aydınlatacak

Vaşington, 1 (A.A.) — Amerikanın Çin sayasetı Vaşington'da gü... nün en sıcaklım bahsetini teşkil et... mektedir. Hurley'in heyecan verici ifadesi, general Marshall'la Çin... king'in büyük ehemmiyet taşıyan, Çin'de ki Amerikan kıtalarının geri çekilmesini istiyen ve temsilci bu mesele Kongri'ye kadar akseden umumî ef... kârın tasyikleri, ve nihayet Tru... man'ın Çin'deki Amerikalı siyasetleri hakkında yakında önemine verece... ne dair beyanatı, siyasî ve diplomatik mahfillerin bütün dikkatini çekmektedir.

Perşembe günü başkan Truman general Marshall ve M. Byrnes ... rum bir görüşme yapılacak ... tum günü de, vize Truman, geç...

(Devamı Sa. 4, Sü. 6 da)

Muhalefet Ticareti

Yazan: Asım Us

Kahkım rengiliş kırmızıya boyayan bir dergi çıkmış; okurlarına eski başbakan Celâl Bayarı Başyazar olarak ilân etmiş. Aradan bir gün geçmeden bu ilan yalanlandı. Celâl Bayarın bu kanlı dergiyi çıkmalarını yazı vadesinde istemesi, Fakat bu yalanlamanın vasıta olan diğer bir gazete bu vazifeyi o tarafa yapıyor ki kurucu fırıldaş hakedilen ülkeci bir partinin organı sanılıyor. Bu ikinci gazetenin kendiliğinden ortaya bu durumun dağ hâdiseler ile yalanlanması kuvvetli bir ihtimaldir. Yalnız kızıl renkli dergi ile beyaz renkli gazete bir noktada üzerinde birleşmektedir: Bu da muhalefet ticaretidir, sonra hükûmete cin fikir olsa, zahiri öyle tarzdırır bir hareket olursa onu istismar için ca... buyorlar.

(Devamı Sa. 4, Sü. 3 de)

Ingiliz-Amerikan kıtaları kuzey Iranda mevzi alıyor

Komedyayı kim oynuyor?

Dün ikinci seçmenlerden bazılarının imzasile aşağıdaki mektubu aldık:

"Tan gazetesinin perşembe sayısında M. Zekeriya Sertel'in (Bu komedyayı kim oynuyor) başlıklı yazısını okudum.

Geçenlerde açılmış milletvekilliği için yapılan seçim serbest bırakılmış olsa göre böyle olmamıştır: (Nasıl

(Devamı Sa. 4, Sü. 4 de)

Rus notası Tahranda heyecan uyandırdı

Bu nota, Sovyet Rusyaya verilmiş olan ingiliz, Amerikan ve iran notalarındaki bütün istekleri rededer mahiyette telâkki olunuyor

Moskova, 1 (A.A.) — Tas ajansının Tahran muhabirini uğrenmiştir göre, Irar. Dışleri Bakanlığı İranda Irandaki durum hakkında birkaç gün evvel Sovyet büyük elçiliğine bir nota vermiştir.

Bu notada, kuzey İran ve Kürdistandaki karışıklıklardan, bu bölgedeki Sovyet askerinden bir grup nasıl toplanıp ve bunların Sovyet topraklarına ilâne etmek suretiyle "iğ... dalandıkları mevzuu bahsedilmekte ...

Aynı nota, kuzey İranda orta ve güney İrana yiyecek maddeleri nakliyatına Ruslar tarafından çıkarılan engellerden bahsetmektedir.

(Devamı Sa. 4, Sü. 1 de)

Rusyada siyasî bir değişiklik

Londra, 1 (A.A.) — Moskova'dan gelen haberlere göre Stalinin dünkü komiseri Molotofa, 1941 de Alman ordularının 5 hafta evvel bizzat ... ...ne ulaştığı, hattâ komiserin sur... başkanlığını tevdi ettiği sanılmaktadır. Stalinin Moskovaya dönüşünde ... Stalinin Moskovaya dönüşünde ... Sovyet ordusunun muhtelif kısımlarında neyahatler yapması da mümkün... dür.

Ruslar Hitlerin öldüğünden şüphe ediyor

Berlindeki başbakanlık sığınağı enkazı arasında yeniden araştırmalara başladılar

(Yazısı 4 üncü sayfada)

TRUMANIN DEMECİ

Bevin, Amerika dışişleri ile ... mevzu üzerinde görüş...

(Yazısı 4 üncü sayfada)

Taha Toros Arşivi, Dosya No:37, 1945-12-02, Vakit, Tercüme-i Hal.

Ek.5.

Taha Toros Arşivi, Dosya No: 37-Mehmet Asım-Hakkı Tarık-Hasan Rasim Us. Not: Hakkı Tarık Us'un yanındaki kişinin Hüseyin Ragıp olduğu düşünülmektedir.

Yüzellilik Aziz Nuri Bey'in II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele Faaliyetleri: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Sunduğu Mektup Üzerinden Bazı Tespitler

Celil BOZKURT*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, İttifak Devletleri safında girdiği I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılarak İtilaf Devletleriyle 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarında gizli anlaşmalarla belirlediği nüfuz bölgelerini Mondros'a dayanarak resmen işgal etmeye başladı. Ortadoğu Arap coğrafyasıyla Türklerin anavatanı olan Anadolu ve Trakya bölgesi; kısa zamanda İngiltere, Fransa ve İtalyan kuvvetleri tarafından işgal edildi.[1] Fakat Türk halkı, Kuvâ-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk gibi bölgesel savunma örgütleri kurarak işgallere tepki gösterdi. Anadolu'nun farklı bölgelerinde işgal kuvvetlerine karşı örgütsüz fakat kararlı bir direniş başladı. Böylelikle birbirinden habersiz ve dağınık olan bu direniş örgütleri, sonradan Mustafa Kemal Paşa tarafından örgütlenerek Milli Mücadele'nin zemini oluşturuldu.[2]

Anadolu'da beklenmedik bir direnişle karşılaşan İtilaf Devletleri, Osmanlı Hükümeti ve Türk halkını kuvvet kullanarak sindirme politikasına yöneldi. Fakat dört yıl boyunca ekonomik ve siyasal bunalımlar yaratan I. Dünya Savaşı, sadece yenik İttifak Devletlerini değil aynı zamanda muzaffer İtilaf Devletlerini de oldukça olumsuz etkilemişti. İngiltere, yeni bir savaşı göze alabilecek askeri ve ekonomik güçten yoksundu. İngiliz kamuoyunun savaş karşıtı baskısı da İngiltere'yi olası bir savaşın dışında tutmaktaydı. İngiltere, böyle bir durumda çıkarlarını ancak bir vekâlet savaşıyla koruyabileceğini düşünüyordu. Bu bağlamda Anadolu'da tarihsel iddialarda bulunan Yunanlar, İngiliz desteğinde bir işgal kuvveti olarak Anadolu'ya

* Doç.Dr. Düzce Üniversitesi Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. Düzce/Türkiye.
celilbozkurt@duzce.edu.tr
ORCİD NO: 0000-0001-6103-1642

[1] Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. 1, 8. Baskı, İstanbul 1987, s.189-199.

[2] Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s.61.

çıkarıldı.[3] Bu yönüyle Milli Mücadele, İtilaf Devletlerinden ziyade onların vekâletini üstlenen Yunanlara karşı verilecektir.

15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkaran Yunanlar, zamanla bütün Batı Anadolu şehirlerini işgal etti. Askeri işgallerle yetinmeyen Yunanlar, Anadolu'da kalıcı olabilmek için casusluk ve propaganda gibi klasik savaş enstrümanlarını da devreye soktu. Bu süreçte özellikle yerli Rumlardan ve Türklerden birçok şahıs, çıkarları doğrultusunda Yunanların hesabına çalışmaya başladı. Mütareke Dönemi'nde işbirlikçi Türkler tarafından kurulan Yunan Muhipleri Cemiyeti, bu çıkar birliğinin en somut kanıtını oluşturur. Devlet memurlarından gazetecilere ve esnaftan ulemaya bazı şahısların işbirlikçi olarak çalıştığı görülmektedir.

Bu bildiride Yunan işgalinde Bursa'da vali vekilliği yapmış Aziz Nuri Bey'in Milli Mücadele'de ortaya koyduğu işbirlikçi faaliyetleriyle Yunanistan'da sürgünde bulunduğu sırada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektup analiz edilecektir. Bir *Yüzellilik* olan Aziz Nuri Bey'in sürgün yılları hakkında bazı önemli çalışmalar olsa da söz konusu mektup ilk kez akademik anlamda kritik edilecektir. Ayrıca Aziz Nuri Bey'in II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele dönemindeki faaliyetlerine dair bazı önemli arşiv belgeleri de paylaşılacaktır. Araştırmada Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi arşiv belgeleriyle birlikte TBMM Zabıt Cerideleri, telif ve hatırat türü eserlere yer verilecektir.

1. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Aziz Nuri Bey

Bursa'da yayımlanan sol eğilimli *Yoldaş* gazetesinin 16 Ağustos 1921 tarihli nüshasına göre Aziz Nuri Bey, kabri Filibe'de bulunan ve Anadolu'nun birçok yerinde halka faydalı hizmetler vermiş bilim ve idare adamlarından Yeşil Sinan Kadı soyundan Kazasker Yeşili Nuri Molla Bey'in oğludur.[4] Aziz Nuri Bey, Ebubekir Hazım Bey'in (Tepeyran) Manastır Valiliğinde hapishane müdürü olarak görev yapmıştı.[5]

Aziz Nuri Bey'in II. Meşrutiyet dönemi faaliyetlerini basın ve siyaset olmak üzere iki alanda değerlendirmek gerekir. Bu dönemde

[3] Selek, *age*., s.51-61.

[4] Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Milli Mücadele'de Bursa,* (Haz. İhsan Ilgaz), İstanbul 1981, s.134-135.

[5] Ebubekir Hazım Tepeyran, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1982, s.42.

Aziz Nuri Bey'in ismi iki gazeteyle birlikte anılmaktadır. Bunlardan birisi daha önce Manastır'da Osmanlı Demokrat Fırkası'nın bir yayın organı olarak yayımlanan fakat Divan-ı Harp tarafından tatil edilen *Hukuk-ı İbad* gazetesiydi. Gazete, daha sonra Bursa'ya taşınmış ve aynı adla yayımlanabilmesi için Şura-yı Devlete havale edilmişti.[6] *Hukuk-ı İbad* gazetesinin 1912 Temmuzu itibarıyla yayın hayatına başladığı anlaşılmaktadır. *Milletin ve millete hadim* parolasıyla çıkan gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Harbuki Ali Rıza ve Yazı İşleri Müdürü de Aziz Nuri Beydi. [7] Gazetenin 6 Temmuz 1328 tarih ve 15 No'lu nüshasında yer alan *siyaset-i hariciyemiz bugünkü mevkiimiz* başlıklı makalede devlet adamlarını kötülemesinden dolayı Matbuat Kanunu'nun 31. Maddesi gereğince hakkında yasal işlem yapılmasına karar verildi.[8] *Hukuk-ı İbad* gazetesinin Bursa'da bir süre yayın yaptıktan sonra kendiliğinden kapandığı anlaşılmaktadır. Bursa Valisi Bekir Sami Bey'in Dâhiliye Nezareti'ne sunduğu 14 Haziran 1913 tarihli rapora göre, Başkimciler[9] olarak bilinen Arnavut ayrılıkçıların Manastırda yayımladığı *Hukuk-ı İbad* gazetesini yeniden yayımlamak üzere Bursa'ya gelip Kirmasti ve köylerinde dolaşan Şevket Bey'in Piriştine eski mebusu Hasan Bey'in adamlarından olduğu ve kendisinin de bir başkimci olduğunun belgeleriyle kanıtlandığına dikkat çekilerek adı geçen şahsın sabıkasının tahkik edilmesi istenmekteydi.[10] Bütün bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Aziz Nuri Bey'in *Hukuk-ı İbad* gazetesiyle olan ilişkisi kendisinin aynı zamanda Başkimciler hareketinin içinde bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Aziz Nuri Bey'in II. Meşrutiyet döneminde ilişkili olduğu basın organlarından birisi de 1910 yılında faaliyete başlayan *Adalet* gazetesiydi. 8 Mart 1913 tarihli bir Osmanlı arşiv belgesinde *Adalet* gazetesinin mesul müdürü Aziz Nuri Bey ve muharriri de Osman Nuri

[6] BOA, ŞD, 33-38.
[7] BOA, DH.İD, 79/16. Lef 5.
[8] BOA, DH.İD, 79/16. Lef 3.
[9] Arnavutlar, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da "Arnavut Başkim Kulübü"nü kurdular. Kulüp, Osmanlı milli lisanı ile Arnavutçanın tedrisini ve yaygınlaştırılmasını amaçlamaktaydı. Kulüp, her ne kadar eğitim öğretim faaliyetleriyle uğraşsa da zamanla Arnavut ulusal hareketinin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu hususta bkz. Mesut Yavaş, *Türk Basınına Göre Arnavutça Eğitim ve Alfabe Tartışmaları*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016, s.65-66.
[10] BOA, DH.EUM.EMN, 99/17.

Efendi görülmektedir. Belgeye göre, gazetenin *telkinat-ı ve neşriyatı nifakcuyanede bulunan ve halkı fesada sevk eden* yayınlarından dolayı adı geçen şahıslar Sivas'a sürgün gönderildi. *Adalet* gazetesinin Balkan Savaşları esnasında yayımlanan 17 Şubat 1913 tarihli nüshasında Padişah Beşinci Mehmed Reşat'ın hususi bir gemiyle bilinmeyen bir yere gittiği ve Enver Bey'in de yaralı olarak hastaneye nakledildiğine yönelik asılsız haberler, kamuoyunda tepki topladı.[11] Aziz Nuri Bey, *Adalet* gazetesini uzun yıllar fakat istikrarsız bir zaman sürecinde yayımlamaya sürdürdü. *Adalet*, Aziz Nuri Bey'in Mısırda sürgünde bulunduğu zaman yayımını bir süre Mısır'dan devam ettirdi.[12] Aziz Nuri Bey, *Adalet* gazetesini Mütareke Dönemi'nde haftada iki gün olmak üzere yayımladı. Saltanat yanlısı bir yayın politikası takip eden gazete, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele aleyhinde yayın yaptı. Aziz Nuri Bey, bir *Yüzellilik* olarak Gümülcine'de yayımladığı *Adalet* gazetesiyle Türkiye aleyhindeki propagandaya devam etti. Bu dönemde *Türk mültecilerin mürevvic-i efkârı ve müdafaa-i hukuku* amacıyla çıkarılan gazetenin hem imtiyaz sahibi hem de yazı işleri müdürlüğünü yürüttü.[13]

Aziz Nuri Bey, II. Meşrutiyet yıllarında Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Bursa merkez şubesinde görev aldı. Zamanla söz konusu partinin önde gelen adamlarından birisi oldu. Aziz Nuri Bey'in Türk kamuoyunda ismini duyurması Hürriyet ve İtilaf Partisi'nde gerçekleştirdiği sansasyonel faaliyetlerle oldu. Aziz Nuri Bey'in bu dönemde ilk sansasyonel faaliyeti, Padişah Altıncı Mehmed Reşat'a çekilen *binlerce insanın içtimaya ve teati-i efkara mecbur olduğu* yönündeki telgraftır. Aziz Nuri Bey, *Kirmasti Hürriyet ve İtilaf Fırkası merkezi mensubini ve binlerce muhibbanı namına murahhas Aziz Nuri* imzasıyla çektiği telgrafta, hükümeti birçok açıdan eleştirirken ülkede *idaresizlik ve politikasızlık* yüzünden dâhili emniyetin kalmadığını iddia etti. O sırada Osmanlı Devleti'ni meşgul eden Arnavutluk sorununu da istismar eden Aziz Nuri Bey, Hükümeti, Arnavutluk'ta boş yere halkın kanını dökmekle suçluyordu. Ona göre*,* *evlad-ı vatanı birbirine düşüren* ve ülkenin siyasi, mali ve iktisadi

[11] BOA, DH.SYS, 58/8.

[12] Raif Kaplanoğlu, "Özerk Bursa Devleti'nin Kuruluşu", *Bursa Araştırmaları Dergisi*, S. 41, Bursa 2013, s.25.

[13] Şaduman Halıcı, "Yüzellilik Yeşilizâde Aziz Nuri'nin Yunan Kralı'na Sunduğu Mektup ve Sürgün Yılları", *9. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler*, Ankara 2021, s.2307.

vazıyetini berbat eden Hükümet istifa etmeli ve Meclis-i Mebusan feshedilerek yeniden seçimlere gidilmeliydi. Aziz Nuri Bey, *amal-i şahsiyeye tahammül edecek mecali kalmayan millet şirket-i inhisariyenin harekât-ı keyfiyesine hukuk-u meşruasını kurban edemeyecek bir hale gelmiş* diyerek milletin içtimaya ve teati-i efkâra mecbur kaldığını ileri sürüyordu.[14] Aziz Nuri Bey'in söz konusu telgrafı, Sedaret Makamı'yla Hüdavendigar Vilayeti arasında diplomatik bir krize neden oldu. Sedaret, Hüdavendigar Vilayeti'ne gönderdiği 12 Temmuz 1912 tarihli bir yazıyla telgrafı kimin gönderdiği, Valiliğin vilayette gerçekleşen içtimayı neden yasaklamadığı ve halkın isteklerini neden Sedarete bildirmediği hususunda vilayetin dikkatini çekerek iki saat içinde bilgi istedi.[15]

Hüdavendigar Vilayetinden Sedaret'e gönderilen 13 Temmuz 1912 tarihli cevabi yazıda Aziz Nuri Bey hakkında şu bilgiler verilmekteydi:[16]

> "Aziz Nuri Bey, hiçbir işle güçle meşgul etmez. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Bursa şubesinin murahhas-ı mesul unvanını taşır. Müfsidül ahlak bir adamdır. Birkaç gece önce Hürriyet ve İtilaf Kulübünde bir konferans vermek üzere gerek parti mensubu gerekse parti dışından bazı şahısları toplamıştır. Aziz Nuri Bey, Hükümet ve Hükümet üyeleri aleyhinde alaylı bir üslupla iftira etmiş ve sanki memleket batmak üzereymiş gibi bir heyecan yaratmıştır. Bu havada hazirunu etkileyen Aziz Nuri Bey, onları Padişaha bir telgraf çektirerek Rumelideki asilerin isteklerini kabul etmeye razı etmiştir. Konferans, Hükümet aleyhinde bir tahrikât içerdiğinden Aziz Nuri Bey adliyeye sevk edilmek istenmişse de bu durum, İstinaf Müdde-i Umumiliğinden gelen bir uyarıyla engellenmiştir. Fakat burada bulunan hususi memur marifetiyle hazırlanan zabıtname Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir."

Sadaret Makamı, Adliye Nezareti'ne gönderdiği 18 Temmuz 1912 tarihli bir yazıyla, Aziz Nuri Bey'in *ahaliyi Hükümet aleyhinde teşvik* etmesinden dolayı hakkında kanuni muamele yapılmasını istedi.[17] Fakat Aziz Nuri Bey, Hürriyet ve İtilaf Kulübünde

[14] BOA, BEO, 4062/304624. Lef 2,3. Ayrıca bkz. BOA, BEO. 4061/304571. Lef 4.
[15] BOA, BEO, 4062/304624. Lef 1.
[16] BOA, BEO, 4061/304571. Lef 7.
[17] BOA, BEO, 4064/304727.

düzenlediği konferanslarla halkı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Hükümet aleyhinde tahrik etmeye devam etti. Hafız Aziz adında bir istihbarat memurunun hazırladığı rapora göre, Aziz Nuri Bey, 26 Temmuz 1912 tarihinde verdiği bir konferansta İttihatçılığın gizli bir teşkilat olduğundan bahisle İttihatçı liderler aleyhinde oldukça sert suçlamalar yapıyordu. Aziz Nuri Bey'in, ileri sürdüğü iddialar şöyleydi:[18]

> "Vatan tehlikededir, vatanı tehlikeye maruz bırakan da İttihat ve Terakki'dir. Bu da iki üç şahıstan ibarettir. Bunlardan biri de Hüseyin Cahit Yalçın'dır ki Avrupa'ya firar etti. Bir iki yüz kuruşla gümrükte memurdu, şimdi milyoner. Talat Bey, postacı, Nail Bey de istimatordu [gümrük memuru].Bunların hepsinin hayatları bellidir. Bunlar Hükümet olur da ne iş yapar? Merkez-i umumileri var mıdır? Varsa ayağa kalkıp beni ikna etsinler. Bence yoktur. Bunlar, üç kişilik Beyoğlu'nu merkez-i umumi ittihaz etmiştir. Hükümet var mı sanıyorsunuz, yoktur. Mevcut Hükümet, "zalim-i gaddardır" ve 21 kişinin elindedir. Hükümet, Trablusgarp'ı İtalyan işgaline bırakarak ırzımızı ve namusumuzu kirletti. Trablusgarp eski Valisi İbrahim Paşa, İtalya'nın Trablusgarp'a saldıracağını haber verdiği halde onu ciddiye almadılar. Hatta Hükümet mevcut askeri Yemen'e sevk ederek 600 askeri orada tuttu ve İbrahim Paşa'yı da İstanbul'a çağırarak kendisini azletti. Trablusgarp, İtalya'ya teslim edildi. Bu vatanı tehlikeden kurtaracak olan İtilafçılardır. Çünkü birçok hedefe maruz kaldılar ve yine tahammül ettiler. Seçim zamanında Vali Hüsnü Bey, mektupçu, Polis eski Müdürü Binbaşı Cemal Bey ve hafiyeler, propaganda yaparak milletin hukukunu gasp ettiler.
>
> Mahmut Şevket Paşa, Arnavutlara vatan haini diyor. Kendisi, vatan hainidir. Jurnalleri, elde mevcuttur. Hareket Ordusu, İstanbul'a gelmişti, o sonradan geldi. Nasıl kendisini "fatih-i sani" (ikinci Fatih) gösterebilir? Sakın gazetelere inanmayın, yalan söylüyorlar. Arnavutluk'ta iş vahimdir, kan gövdeyi götürüyor.12 tabur asker, Arnavutlara iltihak etmiştir. İki gün iki gece arabalarla cenaze kaldırdılar. Savaştan beslenen İttihatçılar, koltuk derdindedir. Bunlarda merhamet yoktur. Hep birlikte ittihat edelim, çalışalım ve padişahımıza kan dökülmemesi için istirhamda bulunalım. Arnavutluk'un fikri, kabinenin dağıtılması, Meclis-i Mebusan'ın kısmen feshi ve

[18] BOA, DH.SYS, 53-49. Lef 2.

> seçimlerim yeniden yapılması kabul edilmelidir. Hükümeti işgal edenler şimdi hepsi milyoner ve paraları, Almanya bankalarındadır. …. alınan yüz yirmi dört milyon lira nerede? Arnavutluk'tan alınan mektuplar, kabinenin ve meclisin feshinin gerekli olduğunu teyit etti."

Koyu bir Hürriyet ve İtilafçı olan Aziz Nuri Bey, Mahmut Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913 tarihinde bir suikasta kurban gitmesinden sonra birçok zanlı gibi Sinop'a sürgün edildi. Akabinde birkaç arkadaşıyla birlikte Mısır'a kaçtı.[19] Aziz Nuri Bey, Osmanlı istihbaratı tarafından sürekli takip edilirken ilgili birimler zaman zaman bilgilendirildi. Mısır'dan gönderilen Komiser Vekili Hüseyin Şükrü imzalı ve 13 Haziran 1914 tarihli mahrem bir telgrafta, Sivas Mebusu Şükrü Bey ile *Bursa* Gazetesi sahibi Aziz Nuri Bey'in Hürriyet ve İtilaf Fırkasındaki bir anlaşmazlığı çözmek üzere Mısır'a geldikleri bilgisi verilmektedir.[20] Yine Mısır'dan Dâhiliye Nezareti'ne gelen Komiser Vekili Hüseyin Şükrü imzalı ve 23 Haziran 1914 tarihli bir yazıda, bahsi geçen Aziz Nuri ve Şükrü Beylerin Hürriyet ve İtilaf Fırkasından Saffet ve Sadık Beyleri barıştırmak amacıyla Pire yoluyla Mısır'a geldiği ve Kanlı Fuad adında birinin Saffet Beye bazı önemli belgeler vermek üzere Rusya'dan Mısır'a geldiği bilgisi verilmektedir.[21]

Aziz Nuri Bey, I. Dünya Savaşı'nı Kahire'de Mısır Sultanı Hüseyin Kamil ve Sultan Fuat'ın himayesinde geçirdi. Bu süre zarfında Mısır Hükümeti'nden düzenli maaş aldı. Ayrıca İngilizlerin Kahire'de Orta Elçisi ve Mütareke Dönemi Yüksek Komiseri Albert Defrance ile sıkı ilişkiler kurdu. Bu sırada Sultan Mehmet Reşat'a yönelik olarak hazırladığı ve İttihatçıları eleştirdiği *Afrika'dan Vadiyü'l Nil'den Son Sözlerim* adlı risale, Albert Defrance tarafından *binlerce nüsha* hazırlanarak Fransız uçaklarıyla imparatorluk topraklarına dağıtıldı. Aziz Nuri Bey, bu dönemde İngiliz İstihbarat Şefi Binbaşı Deeds'ten aldığı para karşılığında İngilizlere hizmet ediyordu. Mütareke Dönemi'nde İstanbul'a gelen Aziz Nuri Bey, Arapyan Han'ındaki İngiliz karargâhında İngilizler için çalışmaya devam etti.[22]

---

[19] Halıcı, *agb*., s.2295.
[20] BOA, DH.ŞFR, 430/25.
[21] BOA, DH.EUM.EMN, 115/20. Lef 2.
[22] Halıcı, *agb*., s.2296.

2. Milli Mücadele'de Aziz Nuri Bey

Mütareke Dönemi'nde İttihatçılar, savaşın ve yıkımın sorumluları olduğu gerekçesiyle kademeli olarak tasfiye edildi. İttihatçıların bıraktığı otorite boşluğunu az sonra Hürriyet ve İtilaf Partisi doldurdu. Azılı bir İttihatçı düşmanı olan İtilafçılar, Milli Mücadele hareketini boğmak amacıyla Padişah ve işgalci güçlerle işbirliğine girdi. Mütareke Dönemi'nde Hükümet ve kritik makamlara genelde İtilafçı devlet adamları atandı. Bu arada İtilafın meşhur siması Aziz Nuri Bey, Kuvâ-yı Milliye hareketini bitirmek amacıyla memleketi Bursa'ya gönderildi.

Hürriyet ve İtilaf'ın önde gelenlerinden Gümülcineli İsmail Bey'in Bursa Valiliğine atanması, Bursa'nın dramatik kaderinin de başlangıcı oldu. Vali Gümülcineli, gelir gelmez Bursa'da Kuvâ-yı Milliye'nin simgeleri olan Türk Ocağı ile Avcılar Kulübü'nü kapattı.[23] Akabinde daha önce Bursa'dan sürülen Ermeni ve Rumları yeniden şehre getirtti. Burada bulunan Kuvâ-yı Milliyeci şahısları ya sürgün etti ya da hapishanelere doldurdu. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin 72. Şubesi'ni açarak partiyi en yetkili otorite haline getirdi. İzmir'den gelen vatansever subaylara hakaretamiz baskı ve sindirme politikaları uyguladı. Gümülcineli'nin politikaları, şehirde emniyet ve asayişin yok olmasına neden oldu.[24] Gümülcineli'nin bu mesaide en yakın destekçileri İtilafçı Aziz Nuri Bey ile Bursa eski Müftüsü Ömer Fevzi Efendi'ydi.

Kuvâ-yı Milliye hareketinin günden güne güçlenmesi üzerine İngilizler, hareketi boğmak amacıyla Anadolu'nun farklı bölgelerinde isyanlar tertip etti. Bu arada harekete geçen Kuvâ-yı Milliye karşıtı bazı şahıslar, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne karşı halkın din duygularını tahrik eden *Cemiyet-i Ahmediye*, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı da *Kuvâ-yı Ahmediye* denilen örgütleri kurdu. Aziz Nuri Bey, Balıkesir'de patlak veren Ahmet Anzavur isyanının Bursa'ya ulaşması üzerine Yenişehir ve Karacabey gibi ilçelerde Kuvâ-yı Milliye aleyhinde propagandaya başladı.[25] Aziz Nuri Bey'in amacı Bursa'yı müdafaa eden 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'i bir suikastla

[23] Hayrettin Abidin, *Tarihte Ankara İstiklal Harbi ve Bursa Hatıratı*, Semih Lütfi Matbaası, İstanbul 1934, s.49.

[24] İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, Cumhuriyet Kitapları, 8. Baskı, İstanbul 2001, s.103-104.

[25] Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi III Üçüncü Meşrutiyet,* Türkiye İşbankası Yayınları, İstanbul 2010, s.106-107.

ortadan kaldırmaktı. Bu amaçla Bursa'ya gelmekte olan 300 Çerkes'e ilave olarak Aziz Nuri Bey de Bursa'da 300 kişiden oluşan bir kuvvet oluşturdu. Aziz Nuri Bey, Mudanya'ya giderek *Cemiyet-i Ahmediye* Komutanı Kürt Mustafa Paşa aracılığıyla iki-üç mitralyöz subayı sağlamaya çalıştı. Ayrıca yerel ihtiyar heyetleriyle bir toplantı yaptıktan sonra Bursa Kiliseler Temsilcisi Michael Papadapoulos ile İstanbul'a gitti. Kendi ifadesiyle *Bursa ve çevresi halkını Kemalist çetelerinden gördükleri mezalimden kurtarmak amacıyla* Bursa'nın Yunan işgaline açılması için var gücüyle çalıştı.[26]

İkinci Anzavur İsyanının başlamasıyla birlikte harekete geçen Bekir Sami Bey, Aziz Nuri Bey ile Ömer Fevzi Efendi'yi beş arkadaşıyla birlikte tutuklattı.[27] Akabinde söz konusu şahıslar, Kütahya'ya sürgün edildi. Aziz Nuri Bey ile Ömer Fevzi Efendi'nin tutuklanması, İstanbul'da Saltanat çevrelerinde tepkiye neden oldu. Milli Mücadele aleyhtarı *Alemdar* gazetesi, "Anadolu faciaları hakkında" başlığıyla verdiği haberde, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Hükümet nezdinde harekete geçerek Aziz Nuri Bey ve arkadaşlarının sürgün olayını araştırdığını yazdı.[28] Dönemin Dâhiliye Nazırı Ebubekir Hazım Bey, Aziz Nuri Beyden gelen bir mektup üzerine Bursa Valiliğine şifreli bir telgraf çekerek kendisinin tahliye edilmesini, şayet Bursa'da kalmasında bir mahzur varsa İstanbul'a gönderilmesini tebliğ etti. Bursa Valiliği, Bekir Sami Beyden aldığı bilgiye göre Aziz Nuri Bey'in Bursa'dan sürgün edildiğini fakat yakında dönmelerine izin verileceği bilgisini verdi.[29] Aziz Nuri Bey'in sürgün edilmesine en güçlü tepki Padişah Vahdettin'den geldi. Padişah, Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey'in aracılığıyla Ebubekir Hazım Beyi Yıldız Sarayı'na davet ederek sürgün olayını içyüzünü sordu. Ebubekir Hazım Bey, Aziz Nuri Bey ile Ömer Fevzi Efendi'nin sürgününü tatmin edici belgelerle açıkladı.[30]

Kütahya'ya sürgün edilen Aziz Nuri Bey, daha sonra Uşak'taki Divan-ı Harbe sevk edildi. Kuvâ-yı Milliye aleyhtarlığı ve Yunan işbirlikçiliği suçlamasıyla idama mahkûm oldu. İnfaz için Ankara'ya

[26] Halıcı, *agb*., s.2297.

[27] *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, (Haz. Muhittin Ünal), Cem Yayınevi, İstanbul 1994, s.297 -298. Ayrıca bkz. BOA, DH.EUM.AYŞ. 36/30.

[28] *Alemdar*, "Anadolu faciaları hakkında", 14 Mart 1920.

[29] Tepeyran, *age.,* s.42-43.

[30] Tepeyran, *age*., s.42-44.

gitmekte iken yolda Onbaşı Mustafa ile anlaşıp kaçmayı başardı. Bu arada Bursa, 8 Temmuz 1920 tarihinde Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildi. Bursa'da otorite Yunan işgal güçleriyle İtilafçılara geçti. Şartların olgunlaşması üzerine Aziz Nuri Bey, yeniden Bursa'ya döndü.[31] *Yoldaş* gazetesinin haberine göre Aziz Nuri Bey, Vilayet Göçmen Müdürü Faik Bey'in görevden ayrılması üzerine yerine müdür olarak atandı. Gazete Aziz Nuri Beyle ilgili şu bilgileri veriyordu:[32]

> "…Senelerdir İttihat ve Terakki komitasına karşı cephe alan ve mücadele eden yurtsever insan geçen yıl sürgünde bulunduğu Mısır'dan dönmüştü. Buraya gelince Ankara'da kurulan ve adını Milli Hükümet olarak bildiren cemiyeti ortadan kaldırmak üzere ve bir cephe kurmak amacıyla vilayet, kaza ve nahiyelerde dolaşarak özel teşkilat kurmuş olduğu suçlamasıyla Kütahya'ya ve oradan da Uşak'a sürülmüştü. İki hafta önce Uşak'tan kaçarak şehrimize dönmüş olan Aziz Nuri Bey iki güne kadar yeni görevine başlayacaktır."

Aziz Nuri Bey, işgal döneminde Yunanlarla tam bir işbirliğine girdi. Dostları Ömer Fevzi Efendi, Kara Şükrü, Evkaf Müdürü İsmail Hakkı, Tatar Hoca Hamdi, Fabrikatör Cemil, Belediye eski Başçavuşu Yanyalı Cemal Kudret ille birlikte açıkça Yunan idealleri için mesai harcadı. Yunan hizmetkârları, bu dönemde yayımladıkları *Mücahede* ve *İntibah* gibi yayınlarla Bursa halkını Milli Mücadele aleyhinde örgütlerken onları Yunan otoritesine itaat etmeye çağırdı.[33]

Sakarya Savaşı'nda mağlup olan Yunanlar, Anadolu'yu tam anlamıyla hâkimiyet altına alamayacaklarını anlamıştı. Bundan sonra köklü bir strateji değişikliğine giden Yunanlar, Batı Anadolu'da İzmir ve Bursa gibi Rum nüfusun yoğun olduğu şehirlerde özerk devletler kurarak hâkimiyetlerini sürdürmeye gayret etti.[34] Özerk devletlerin sınırları Biga, Ezine, Bayramiç ve Ayvacık hattına kadar uzanacaktı. Bölgede bulunan Yunan memurları, bölgedeki Türk anasıra özerklik taraftarı oldukları ve Yunan idaresini destekledikleri dair zoraki mazbata imzalattı. Ayrıca özerkliğe karşı çıkan Türk memurların işlerinden atılacağını duyurdu.[35]

---

[31] Halıcı, *agb*., s.2298.
[32] Eğilmez, *age*., s.134-135.
[33] Abidin, *age*., s.59-60.
[34] BOA, DH.KMS, 63/33 lef 4.
[35] BOA, DH.İUM, 20/32.

Yunanlar, Bursa'da özerk devlet kurma görevini, Aziz Nuri Beyle yakın dostu Ömer Fevzi Efendi'ye havale etti. Bu amaçla Aziz Nuri Bey, Yunan işgal kuvvetleri tarafından Bursa Valiliğine atandı. Bu sırada İstanbul'dan Bursa'ya gönderilen valiler Nafiz Bey ve Numan Bey'in göreve başlaması engellendi. Aziz Nuri Bey, özerklik konusunu görüşmek ve teknik alt yapısını oluşturmak için İzmir'de Yunan Yüksek komiseri Steryadis ile görüştü. Aziz Nuri Bey, özerklik beyannamesini Bursa Belediyesi önünde okuyarak Bursa halkına duyurdu. Bu sırada Evkaf Müdürü Tatar İsmail Hakkı, yaptığı konuşma esnasında Osmanlı bayrağını işaret ederek *Artık bu kanlı bayrak asılamaz* dedi.[36] Özerklik taraftarlarının ihanet yarışına girdiği bu dönemde Bursa, tarihinin en dramatik günlerini yaşıyordu.

İzmir'deki Yunanistan Yüksek Komiserliği'nin Üstün Yetkili Komiser Vekili İzvolo'nun Bursa'ya gelmesiyle birlikte özerk devlet kurma çalışmaları hızlandı. Bursa'nın kanaat önderleriyle görüşmeler yapan İzvolo, Bursa halkını özerk devlet idaresine ikna etmek için yoğun mesai harcadı. Nihayet çıkarcı ve işbirlikçi guruplarla uzlaşan İzvolo, liderliği altında Bursa'da bir özerklik mitingi toplamayı başardı.[37] Daha sonra benzer mitingler, Rum nüfusun yoğun olduğu Gemlik, Mustafakemalpaşa ve Karacabey gibi ilçelerde de yapıldı. Fakat Milli Mücadele'nin zaferle bitmesinin ardından Yunanların kurmaya çalıştığı özerk devletler tarihe karıştı.

3. Aziz Nuri Bey'in Yüzelliliklere Alınması

Milli Mücadele aleyhinde çalışan ve düşmanla işbirliği yapan şahıslar, Türk ordusunun kesin zaferinden sonra ülkeyi terk etmeye başladı. Bunlardan bazıları, savaşta işbirliği yaptığı İstanbul'daki İngiliz Sefarethanesi 'ne sığınmıştı. Sığınmacıların büyük çoğunluğu, Hürriyet ve İtilaf mensuplarıydı. Bunların içinde Aziz Nuri Bey de bulunmaktaydı. Bir süre Taşkışla'da misafir edilen sığınmacılar, sonradan İngiliz gemileriyle istedikleri ülkelere sevk edildi. Aziz Nuri Bey ve Ömer Fevzi Efendi, Padişah Vahdettin'in firar ettiği Malta Adası'na götürüldü.[38]

---

[36] Abidin, *age*., s.72.

[37] Saime Yüceer, *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci,* Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bursa 2001, s.100.

[38] Nevzat Vahdettin, *Yıldız'dan Sanremo'ya*, Arma Yayınları, İstanbul 1999, s.73-106.

Lozan Antlaşması'nda görüşülen konulardan birisi de Türkiye ve Yunanistan'da savaş suçlularını kapsayan bir genel affın çıkarılmasıydı. Mustafa Kemal Paşa ve kurmay heyeti, savaşta düşmanla işbirliği yapan ve ülkesine ihanet edenlerin cezalandırılması konusunda kararlıydı. Bu nedenle Lozan'daki Türk heyeti, Ankara Hükümeti'nin belirleyeceği 150 kişilik kadronun genel aftan istisna edilmesini istedi. Tarihte *Yüzellilikler* olarak ünlenen düzenleme, Lozan Antlaşması'nda genel affı tanımlayan beyannameye ek bir protokol olarak kabul edildi.[39] TBMM'nin 16 Nisan 1924 tarihinde gerçekleşen gizli oturumunda yapılan ve 22-23 Nisan'da devam eden görüşmeler sonunda 150 kişilik liste son şeklini aldı. Daha sonra Heyet-i Vekile, 150 kişilik listeyi 1 Haziran 1924 tarihinde onayladı.[40]

Aziz Nuri Bey, *Yüzellilikler* listesinde 40. Sırada *Bursa Vali Vekili Esbakı* kaydıyla yer aldı. Aziz Nuri Bey, 26 Eylül 1922 tarihinde Yunanistan'daki askeri darbenin ardından II. Yorgi'nin tahta oturmasıyla birlikte Atina'ya geçti. Yunan Hükümeti, hizmetleri karşılığında Aziz Nuri Beye düzenli maaş bağladı. Aziz Nuri Bey, Gümülcine'de çıkardığı *Adalet* gazetesiyle Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde propagandalarını sürdürdü. Aziz Nuri Bey, resmi yazışmalarında *Bursa Özerk Yönetiminin Genel Valisi* imzasını kullandı. 1928 seçimlerinde Batı Trakya'dan milletvekili seçilmek için başvuru yaptı. Bu amaçla Gümülcine ve havalisinde propaganda faaliyetlerinde bulundu. Ancak seçimi kazanamadı. Aziz Nuri Bey, daha sonra Hilafet-i İslamiye ve Saltanat-ı Osmaniye Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdu. Cemiyetin amacı, hilafeti ihya etmek ve Türkiye'de yeniden saltanat düzeni kurmaktı.[41]

1930'da Yunanistan Başbakanı Venizelos ile Mustafa Kemal Paşa arasında kurulan dostluk ilişkilerinden sonra Yunanistan'da bulunan *Yüzellilikler* sınır dışı edildi. Bu süreçte Aziz Nuri Bey; Mısır, Ürdün, Arabistan ve Filistin gibi ülkelerde Türkiye karşıtı faaliyetlerini sürdürdü. Ayrıca İngiliz Gizli Servisi'nin hesabına değişik bölgelerde casusluk faaliyetlerinde bulundu. Aziz Nuri Bey, II. Georgies'in tahta çıkması ve Halk Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte 1935 yılında Yunanistan'a geri döndü. Yunan Kralı, onu *Yunan Muhtariyeti Bursa Sabık Umumi Valisi Abdülaziz Nuri Paşa*

[39] Sedat Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, Dorlion Yayınları, İstanbul 2020, s.94.
[40] Bingöl, *age*., s.96-97.
[41] Halıcı, *agb*., s.2304-2309.

ünvanlıyla selamladı. Aziz Nuri Bey, Hatay davasının Türk kamuoyunu meşgul ettiği günlerde Suriye'de bulunan Saltanatçı ve Hilafetçi muhaliflerle Türk aleyhtarı propaganda yaptı. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadro ve özellikle de Mustafa Kemal Atatürk aleyhinde karalama kampanyası başlattı. Hatay sorununda Türkiye'nin değil Suriye'nin tezlerine destek verdi.[42]

1938 yılında çıkarılan Genel Af'tan sonra Yunan Emniyeti, Aziz Nuri Beye Türkiye'ye dönüp dönmeyeceğini sordu. Kendisi *Ben affi kabul etmiyorum. Hiçbir veçhile Türkiye'ye gitmeyeceğim ve aleyhinde çalışacağım.* cevabını verdi. Ardından af karşıtı beyannamelerle Türkiye'ye dönme planları yapan *Yüzellilikler*'e dönmemeleri çağrısında bulundu. Fakat II. Dünya Savaşı'nda Almanların Yunanistan'ı işgal etmesiyle birlikte Türkiye'ye dönme talebinde bulundu.[43]

4. Aziz Nuri Bey'in Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Mektubu

Aziz Nuri Bey, 1941 yılın başında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bazı talepler içeren bir mektup gönderdi. Riyaset-i Cumhur Umumi Kâtibi Kemal Gedeleç, söz konusu mektubu 27 Ocak 1941 tarihinde Cumhurbaşkanına havale etti. Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü, 30 Ocak'ta Türkiye'nin Atina Elçiliğine yazdığı bir yazıda, halen Pire'de bulunan *Yüzellilikler*'den Aziz Nuri Bey'in genel ve mali durumunun araştırılarak bildirilmesini ve dilekçenin iadesini istedi.[44]

Türkiye'nin Atina Elçiliği, 19 Şubat 1941 tarihli cevabi yazısında Yüksek Başvekâlete Aziz Nuri Bey'le ilgili raporunu sundu. Rapor, şöyleydi:[45]

> "Elyevm Pire'de ikamet etmekte olan 150'liklerden Aziz Nuri hakkında varid olan 31 Ocak 1941 tarihli ve 6167/ numaralı tahriratları cevabıdır:
> Aziz Nuri Yunanlıların Bursa'yı işgal etmiş oldukları devrede İşgal Kumandanlığı tarafından Vali vekilliğine tayin edilmiş ve

[42] Halıcı, *agb*., s.2311-2328.
[43] Halıcı, *agb*., s.2329-2330.
[44] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu. 030-10. Kutu No.107. Dosya. 698. Gömlek.9.
[45] BCA, Fon Kodu. 030-10. Kutu No.107. Dosya. 698. Gömlek.9.

> Yunan hezimetinden sonra memleketini terk ederek Atina'ya iltica etmiştir.
> Yunan İşgal Kuvvetlerine herhangi bir suretle hizmet etmiş olanlar misüllü mümaileyh de bir müddet orada kaldıktan sonra tekrar Atina'ya avdet etmişdir. Avdetinde istimal ettiği pasaportda unvanını Nuri Aziz Paşa diye kaydettirmiş olduğundan o vakitten beri bu unvanı kullanmaktadır. Bu keyfiyetin de gösterdiği veçhile mümaileyh zihniyeti itibarile unvan ve ikbal düşkünü bir adamdır.
> Oğlu 1930 senesinde Cumhuriyet pasaportu ile pederinin yanına gelerek Pire'de muhacir mahallesinde bir sahne tesis etmiş ve o vakitten beri hokkabazlık ve tiyatroculuk yaparak pederinin de maişet esbabını temin etmekde bulunmuşdu. Son zamanlarda harp hali dolayısile bu gibi sahneler seddedilmiş ve bilhassa ecnebiler lubiyat [oyunlar] icrasından men edilmiş bulunduğundan gerek Nuri Aziz gerek evli olan oğlu büyük bir ihtiyaç ve zaruret içinde kalmışlardır.
> Oğlu, bir aralık, Atina Radyosu'nda Türkçe spikerliği yapmış ise de bu işi çok sürmemişdir.
> Nuri Aziz'in 150'liklerden olduğu ve bu kabil mültecilerle tabii suretde temasda bulunduğu halde vatanı aleyhinde bariz bir faaliyetde bulunduğu tespit edilmemişdir."

5. Mektubun Analizi

Aziz Nuri Bey'in İsmet İnönü'ye gönderdiği mektup, oldukça ağdalı bir Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olup, imla hatalarıyla doludur. Türkiye'deki inkılap hareketlerine uzak kalan *Yüzellilikler'*in hala Osmanlıcayı kullanması doğaldır. *Türkiye Devleti Reis-i Cumhurluğuna şeref bahş İsmet Paşa İnönü Hazretlerinin Hâlis-pay-ı samisine* cümlesiyle başlayan mektup, İsmet İnönü'nün vatan hizmetlerini överek onu *yüksek bir dahi* olarak tanımlamaktadır. Aziz Nuri Bey, İstanbul'a dönmeyi düşünürken ani gelen bir hastalıktan dolayı yatağa düştüğünü ve yaklaşık iki yıllık bir mücadeleden sonra tekrar iyileştiğini belirtmektedir. Bu durumdan İsmet İnönü'yü daha önce haberdar ettiğini belirten Aziz Nuri Bey, *tedvir-i umur-u devlet eylediğiniz andan bi'l itibaren devletimizin dâhili ve harici siyasetini tasvir eylemek suretiyle büyük Türk milletine edilmiş hidmet fevkalade ne derecede refah ve saadet temin eylemiş olduğunu inkâr edecek bir ferd tasavvur edemem* diyerek İnönü'nün idaresini övmektedir. Yunanistan'da Türklük aleyhinde çalışan Aziz Nuri Bey; *Türk gözi, Türk kanı, Türk vicdânı ki bu parlak yıldızıñ âgûş-ı safâsında ömür*

sürmek isteyen her vatandaş, kānûn-i adlîye hürmetkâr olan idârede yaşamasını arzu eyler diyerek ironik biçimde Türklüğe vurgu yapıyordu. Aynı şekilde vicdan sahiplerinin İnönü idaresine muhalif kalamayacağını belirten Aziz Nuri Bey, bugünkü siyaseti inkâr edenlerin *Türk mahsulü add olunmağa layık* sayılmayacağını vurguluyordu.[46]

Aziz Nuri Bey, ilerleyen satırlarında kendisinin ülke dışında olmasına neden olanlara bir gönderme yapmaktadır. Burada kimi veya kimleri kast ettiği belli değildir. Türlü tariz ve tecavüzlerine uğradığını, iftira ve husumetlere giriftar olduğunu vurgulayan Aziz Nuri Bey, Türkiye'ye geldiğinde bunları İsmet İnönü'ye açıklayarak hakkın ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Aziz Nuri Bey, *Bir an akdem vatana kavuşacak maddiyata malik hiçbir halim kalmadı.* diyerek nihayet mektubun asıl amacına geliyordu. Bunu söylemekten utanç duyduğunu belirten Aziz Nuri Bey, *zat-ı sami-i riyaset penahilerinden başka hiçbir ilticagahım olmadığını* belirterek İsmet İnönü'den yol masrafları için 500 lira destek olmasını istiyordu. Bu paranın Türkiye Cumhuriyeti'nin Pire'deki Başkonsolosluğuna gönderilmesini isteyen Aziz Nuri Bey, *vatan-ı mukaddese avdet başka suretle gayrı kabil-i imkân olduğunu* vurguluyordu. Mektup, 11 Kanun-ı Sani 1914 (muhtemelen 1941 yazılacaktı) tarihiyle son bulmaktadır. İmza yerinde *Vekil-i Vali Vilayet-i Bursa Aziz Nuri Yeşili* yazması ilginçtir. Çünkü Aziz Nuri Beye vali vekilliği görevini TBMM Hükümeti değil, Yunan İşgal Komutanlığı vermişti.

Aziz Nuri Bey, mektubun sonuna Milli Mücadele'ye karşı olmadığına dair bir hatıratını ilave etmiştir. Bu kısım şöyledir:

> "Bundan yirmi beş sene evvel, Mısra'l Kahire'de iken, Ittihad ve Terakki Cem'iyeti'nün, millete tecâvüz-i keyfiyede bulunup, devleti felâkete sürüklediği zamân, Sultan Reşâd ile Türk Milleti'ne hitaben yazılup - Almanlar'un, Türklüğe icrâ itmek istediği müstevlî harekâtdan bahs eyleyerek-Mısır'dan Türkiye'ye irsâline müsâre'at olunan "Sadây-i hasen! Sadây-i vicdân! Afrika'dan, Vâdî-i Nîl'den son sözlerüm: Hâb ve gafletden uyanalum! Türklüğe bir nidâ! Türklüğe son nidâ" ...deki beyânâtum, cây-i nazar idi. Harbün aleyhimüzde netîcelenmesi üzerine, beherinden ikişer nüsha tefrîk olunup, Ankara'nun teşekkül eylediği vakit, Mısır'dan Brusa'ya

[46] BCA, Fon Kodu. 030-10. Kutu No.107. Dosya. 698. Gömlek.9.

> geldiğüm esnâda ki -bütün millet yek vücûd suretde el ele virmiş olduğı ânda - postaya tevdî'an "Büyük Millet Meclisi Reîsi Kemâl Paşa'ya takdîm idilmiş ve her vatandaşun se'adet-i millet hakkında fiili olan, vatan düşüncelerini beyân iderek o günki ta'kib olunan siyâsetün, ne rütbede lâzim olduğı dahi ilâveten bildirilmüş idi. Brusa'dan Ankara'ya azîmet eylemek üzere, çağrılandığum (?) zamân, münâsebet ve samîmiyetini ketm eylemüş olan İttihad ve Terakki Cem'ıyeti'nün Brusa murahhası zât-ı ma'lûmun kurduğu ahz-i intikam planı, oynadığı rol ile nazar-ı ehemmiyet ve kale aldırtmamuş olsa idi, Reîs Hazretleri'ne vuku bulan mürace'at-ı acizânem tasvîb idileceği pek ve pek tabî'i idi, bu hallere sebeb kim idi? Bu nokta-i ?'e ma'lûmı i'lâm kabîlinden olmakla, vakit meyânında ma'nây-i tâm ile zahir olacağı tabî'idür.
> Efendüm."

Görüldüğü üzere Aziz Nuri Bey, Mısır'da sürgündeyken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ülkeyi savaşa sokarak felakete sürüklediğinden bahisle, bu duruma bigâne kalmayarak Sultan Reşat ve Türk milletini bir beyannameyle uyardığını ileri sürmektedir. Hürriyet ve İtilaf Partisi üyesi birinin böyle İttihatçı aleyhtarı bir beyanname yayımlaması beklenen bir tepkidir. Aziz Nuri Bey, Mütareke Dönemi'nde Bursa'ya döndüğünü ve bu sırada Ankara'da açılan TBMM'nin başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya söz konusu beyannamenin bir nüshasını göndererek Milli Mücadele'yi desteklediğini vurgulamaktadır. Ayrıca Ankara'ya geçmek niyetinde olduğunu belirten Aziz Nuri Bey, bu girişiminin *İttihad ve Terakki Cem'iyeti'nün Brusa murahhası zât-ı ma'lûmun* dediği bir şahıs tarafından engellendiğini ileri sürmektedir. Aziz Nuri Bey'in Ankara'ya geçme isteği doğru olsa bile, bu onun sonradan koyu bir Milli Mücadele aleyhtarı olduğu gerçeğini elbette ki değiştirmez. Diğer taraftan Aziz Nuri Bey'in Ankara'ya gitmesini engellediğini belirttiği şahsın İsmet İnönü'den sonra Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar olduğu anlaşılmaktadır. Aziz Nuri Bey, kurnazca bir taktikle bir süre önce araları açılan İsmet İnönü ile Celal Bayar arasındaki anlaşmazlığı lehine çevirmeye çalışıyordu.

Aziz Nuri Bey'e 17 Eylül 1941'de Türkiye'ye dönmesi için sadece bir seyahatlik pasaport verildi. Fakat kendisi yolculuğa hazırlandığı bir sırada hastalanarak vefat etti. Ardından Pire'deki Türk

mezarlığına gömüldü.[47] Böylelikle ömrünü Türkler ve Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde tüketen Aziz Nuri Bey'in ülkesine dönmesi mümkün olmadı. Geriye sadece kabarık bir sicil dosyasıyla ibretlik hatıraları kaldı.

SONUÇ

Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin önde gelenlerinden birisi olan gazeteci Aziz Nuri Bey, İttihat ve Terakki Partisi'ne olan aleyhtarlığıyla tanınmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bursa'da yayımladığı *Hukuk-ı İbad* ve *Adalet* gibi gazetelerle, halkı devlet büyüklerine ve İttihatçı liderlere karşı kışkırtmıştır. Şahsına münhasır geçimsiz tutumu ve bozguncu davranışları yüzünden hakkında defalarca soruşturma açılmıştır. Hükümetin hazırladığı istihbarat belgeleri, Aziz Nuri Bey'in ayrılıkçı Arnavut hareketi Başkimcilerle irtibatlı olduğunu göstermektedir. Bursa'da Arnavutlar arasında yaptığı tahrikçi propagandalar ve Arnavutluk'un bağımsızlığına verdiği destek, bunu teyit etmektedir. Aziz Nuri Bey'in bu ayrılıkçı damarı, hayat boyu sürdürdüğü Türk aleyhtarlığının da önemli nedenlerinden birisini oluşturmaktadır.

Aziz Nuri Bey, bir İttihatçı hareketi olarak gördüğü Milli Mücadele'ye her bakımdan karşıydı. Bu bağlamda Milli Mücadele'yi durdurmak için İngiliz ve Yunan güçleriyle işbirliği yapmaktan kaçınmadı. Yunanların Bursa'yı işgal etmesinde ve burada bulunan Kuvâ-yı Milliyeci şahısların sindirilmesinde Aziz Nuri Bey'in işbirlikçi faaliyetleri belirleyici oldu. Yunanların Sakarya Savaşı'ndan sonra Batı Anadolu'da kurmaya çalıştığı özerk devletlerin planlamasında Aziz Nuri Bey, bir Yunan memuru gibi hizmet etti. Milli Mücadele'den sonra *Yüzellilikler* listesine alınan Aziz Nuri Bey, sürgün hayatında Türkiye Cumhuriyeti ve Türkler aleyhinde çalışmaya devam etti. Bu mesaide hizmetinde bulunduğu İngiliz ve Yunan makamlarından düzenli maaş aldı. Aziz Nuri Bey'in bu dönemki yazışmalarında *Bursa Özerk Yönetiminin Genel Valisi* imzasını kullanması, kendisinin Yunan hizmetkârlığını ne derece içselleştirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

II. Dünya Savaşı'nda Almanların Yunanistan'ı işgali, ülkesine dönmeyi hiçbir zaman düşünmeyen Aziz Nuri Bey'in Türkiye'ye

[47] Halıcı, *agb*., s.2330.

yönelmesine neden oldu. Aziz Nuri Bey'in 1941'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektup, tam anlamıyla bir ibret vesikasıdır. Ömrünü Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde tüketen bir *Yüzelliliğin*, yine son çareyi ülkesine sığınmakta bulması ibret vericidir. Aziz Nuri Bey'in yaptıklarını inkâra saparak bir Türk vatanseveri gibi davranması karakterine uygun bir davranış biçimidir. Her fırsatta karaladığı Milli Mücadele önderlerini övmesi ve onlardan yardım istemesi de başka bir karakter biçimidir. Aziz Nuri Bey'in Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile sabık Başbakan Celal Bayar arasındaki ayrılıktan bir çıkar devşirmeye çalışması, pragmatik siyaset anlayışının hala devam ettiğini göstermektedir. Mektubun çelişkisiz tek yönü, Aziz Nuri Bey'in aynı şiddet ve garezle İttihat ve Terakki Partisi'ne olan düşmanlığının devam etmesidir.

KAYNAKLAR

1.Arşivler

1.1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO)

Dahiliye Asayiş Kalemi (DH.AYŞ)

Dahiliye Emniyet Şubesi (DH.EUM.EMN)

Dahiliye İdare (DH.İD)

Dahiliye İdare-i Umumiye (DH.İUM)

Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH.KMS)

Dahiliye Siyasi (DH.SYS)

Dahiliye Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

Şura-yı Devlet (ŞD)

1.2. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü

2.Kitap, Makale ve Bildiriler

Abidin, Hayrettin, *Tarihte Ankara İstiklal Harbi ve Bursa Hatıratı*, Semih Lütfi Matbaası, İstanbul 1934.

Bingöl, Sedat, *Yüzellilikler Meselesi*, Dorlion Yayınları, İstanbul 2020.

Eğilmez, Mümtaz Şükrü, *Milli Mücadele'de Bursa,* (Haz. İhsan Ilgaz), İstanbul 1981.

Goloğlu,Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi III Üçüncü Meşrutiyet,* Türkiye İşbankası Yayınları, İstanbul 2010.

Halıcı, Şaduman, "Yüzellilik Yeşilizâde Aziz Nuri'nin Yunan Kralı'na Sunduğu Mektup ve Sürgün Yılları", *9. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler*, Ankara 2021, s.2343-2364.

Kaplanoğlu, Raif, "Özerk Bursa Devleti'nin Kuruluşu", *Bursa Araştırmaları Dergisi*, S. 41, Bursa 2013, s.20-30.

Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları, (Haz. Muhittin Ünal), Cem Yayınevi, İstanbul 1994.

Selçuk, İlhan, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, Cumhuriyet Kitapları, 8. Baskı, İstanbul 2001.

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, C. 1, 8. Baskı, İstanbul 1987.

Sonyel, Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

Tepeyran, Ebubekir Hazım, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1982.

Vahdettin, Nevzat, *Yıldız'dan Sanremo'ya*, Arma Yayınları, İstanbul 1999.

Yavaş, Mesut, *Türk Basınına Göre Arnavutça Eğitim ve Alfabe Tartışmaları*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016.

Yüceer, Saime, *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci,* Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bursa 2001.

EKLER

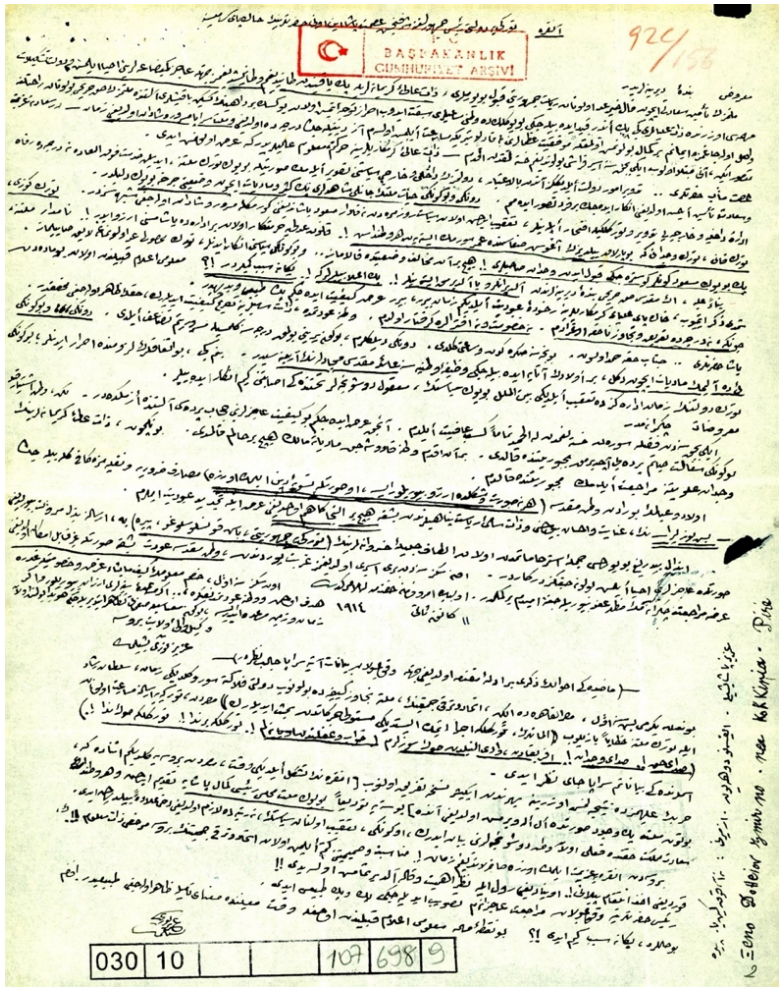

Ek-1 Aziz Nuri Bey'in Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Sunduğu 11 Ocak 1941 Tarihli Mektup.

Adını Anıtkaya (Eğret) Şehitliğine Altın Harflerle Yazdıran Türk Süvarisi: Binbaşı Galip ve Silah Arkadaşları

Selami KURT*

GİRİŞ

1.Türk Süvarisi

Hızı, gücü, çevikliği, asaleti ve sahibine bağlılığı ile bilinen atı evcilleştirerek hayatın her alanında etkin bir şekilde kullanan Türkler için at, hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur.[1] İlk Türk dili sözlüğü olarak kabul edilen Kaşgarlı Mahmud'un Dîvân-ı Lügâti't-Türk'ünde "At Türkün Kanadıdır" denilerek atın Türkün hayatındaki yeri veciz bir şekilde vurgulanmıştır.[2] "At üzerinde doğan", "at üstünde yaşayan", "at üstünde ölen", "atıyla birlikte gömülen", "Tanrısına atını kurban eden", "atın etinden ve sütünden faydalanan" yönleriyle Türk sosyo-kültürel hayatı adeta at ile özdeşleşmiştir.[3]

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Bölümü, Karabük.
selamikurt74@gmail.com
ORCİD NO: 0000-0003-0866-3848

[1] Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş I,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995, s. 271.

[2] Ali Abbas Çınar, "Divanu Lügati't Türk'te At Kültürü", *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Edt. Emine Gürsoy Naskali, Türkiye Jokey Kulübü Yayınları, İstanbul 1995, s.147.

[3] Oktay Özgül, "Erzurum/Şenkaya Petrogliflerindeki At/Geyik ve Güneş Kursu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 2016, s. 378; Caferoğlu, Ahmet, "Türk Onomastiğinde At Kültü", *Türkiyat Mecmuası,* C. X, İstanbul, 201- 212.

Türklerde atın düzenli ordu teşkilatı içinde kullanılmaya başlaması Türk Kara Kuvvetleri'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilen M.Ö. 209 tarihine kadar uzanmaktadır. Bu tarih aynı zamanda süvari sınıfının ortaya çıkış tarih olarak kabul edilmektedir.[4] Süvari sınıfının ortaya çıkışından harp silah ve araçlarındaki teknolojik gelişmelerin atı muharebe alanlarından ayrılmaya zorladığı İkinci Dünya Savaşı'na kadar süvariler, manevra kabiliyeti dolayısıyla muharebe alanlarının en kritik gücü olmaya devam etmiştir.[5]

Türk ordusunun bel kemiğini oluşturan atlı okçular.

Türk edebiyatı, Türk süvarisinin dillere destan kahramanlık hikayeleri ile doludur. Biz burada sadece iki örnek vermekle yetineceğiz. Türk insanının dinlemeye doyamadığı Zafer Marşı'ında Türk süvarisinin tarih boyunca göstermiş olduğu kahramanlık şu dizelerle anlatılmıştır:

Tarihi çevir nal sesi, kısrak sesi bunlar
Delmiş Roma'nın kalbini mızrak gibi Hunlar
Göktürkler, Uygurlar, Oğuzlar, Peçenekler
Türkün yüce tarihine bin bir zafer ekler

Dünya atının nalları altında ezildi
Kaç Haçlı seferi göğsüne çarpınca kesildi
Bir gün gemiler dağlara tırmandı denizden
Kudret ve zafer bizlere miras dedemizden

[4] Kara Kuvvetleri Komutanlığı, *Türk Kara Kuvvetleri Tarihi,* K. K. Basımevi, Ankara 1996, s.1.

[5] Rıdvan Bal, *Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri, (1920-1965),* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006.

Yahya Kemal Beyatlı ise 800 Türk akıncısının 75.000 kişilik haçlı ordusunu bozguna uğrattığı Çirmen Savaşı'nı şu dizelerle tasvir etmiştir:

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik
Haykırdı, ak tolgalı beylerbeyi "İlerle!"
Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle
Şimşek gibi atıldık bir semte yedi koldan
Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan
Bir gün yine doludizgin atlarımızla
Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla

2. Milli Mücadelede Türk Süvarisi

Türk süvarisinin tarih sahnesinde boy gösterdiği son muharebe, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gerçekleştirilen Türk İstiklal Harbi olmuştur. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaliyle (15 Mayıs 1919) başlayan Milli Mücadele, I. İnönü Savaşı'na (6 Ocak 1921) kadar Türk halkının yurdunu savunmak için kendi bünyesinden çıkardığı Kuvâ-yı Milliye[6] adı verilen yerel milis kuvvetleri vasıtasıyla yürütülmüştür. İçinde süvari birliklerinin de yer aldığı Kuvâ-yı Milliye her ne kadar Yunan ordusunun ilerleyişini engelleyemese de bu ilerleyişi yavaşlatmış ve düzenli ordu kurulması için gereken zamanı kazandırmıştır.[7] Burada Milli Mücadele'nin ilk

[6] Kuva-yı Milliye, İstiklâl Harbi esnasında işgal ve ilhaka karşı koymak üzere oluşan millî direniş örgütlenmesidir. Detaylı bilgi için bkz: Günver Güneş, "Kuvâ-yı Milliye", *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kuva-yi-milliye* ; Cevdet Küçük, "Milli Mücadele" *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. XXX, Ankara 2020, s. 76-83.

[7] Rıdvan Bal, *Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965),* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006, s. 27-31.

safhasında Afyonkarahisar'da Kuvâ-yı Milliye Teşkilatı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük eden ve oluşturduğu milis kuvvetleriyle Dumlupınar'da düşmanın ilerleyişini dokuz ay geçiktiren Hoca İsmail Şükrü Çelikalay'ı, Isparta'da bir benzerini gerçekleştiren Hafız İbrahim Demiralay'ı ve işgal altındaki diğer bölgelerde de benzeri mücadeleyi vermiş olan Kuvâ-yı Milliye kahramanlarını minnetle ve rahmetle anıyoruz.[8] Çünkü Kuvâ-yı Milliye ruhunu ortaya koyan Türk insanı ve bu gücü mükemmel bir şekilde yöneten Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları sayesinde Milli mücadele başarıya ulaşmıştır.[9]

1920 yılının başından itibaren yeni tugaylar kurularak sorumluluk alanlarının belirlenmesi gibi düzenlemelerle Kuvâ-yı Milliye'nin etkinliği artırılmaya ve düzenli ordu kurma yolunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Anadolu'nun bazı bölgelerinde meydana gelen ayaklanmalar ve başarısız Gediz taarruzu, düzenli ordu ve süvari birlikleri kurma sürecini hızlandırmıştır. 8 Kasım 1920'den itibaren yoğunlaşan çalışmalar sonucu yeni kurulmaya başlayan düzenli ordu ilk defa I. İnönü Muharebesi'nde (6-11 Ocak 1921) düşmanın karşısına çıkmış ve başarılı olmuştur. Sayıları sınırlı, henüz tam eğitilmemiş ve teçhiz edilmemiş olsalar da süvari birlikleri ilk defa Batı Cephesi'nde düzenli ordu içerisinde yer almış ve görevlerini en iyi şekilde icra etmeye çalışmışlardır. Tekrar saldırıya geçen düşman ile yapılan II. İnönü Muharebesi'nin de (23 Mart-4 Nisan 1921) Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanması ve düşmanın ağır zayiat vererek geri çekilmesinde Türk süvarisinin önemli düzeyde etkisi olmuştur. Bununla birlikte kaçan düşmanı Bursa istikametinde takiple görevlendirilen süvari tümenlerinin düşman gerilerine sarkarak Gediz, Dumlupınar ve Banaz Ovası'na doğru akınlar düzenlemeleri, kendilerine olan güveni oldukça artırmıştır. Bu sırada Afyon bölgesinde Refet Paşa komutasında üç piyade tümeni, bir süvari tümeni ve bir süvari tugayı ile gerçekleştirilen taarruz aynı şekilde

[8] Selami Kılıç, "Hoca Şükrü Efendi (İsmail Şükrü Çelikalay, 1876-1950)", *ataturkansiklopedisi.gov.tr,* s. 1-4; Hafız İbrahim Demiralay, *https://www.biyografya.com*.

[9] Yavuz Abadan, *Mustafa Kemal ve Çetecilik,* İstanbul, 1972. s. 101-104; Bal, *age.,* s. 27-31.

başarılı olamamış, güçlü Yunan savunması karşısında zayiat verilerek başlangıç mevzilerine geri dönülmüştür.[10]

Düşmanın tüm cephelerde taarruza geçmesiyle birlikte Kütahya (8-12 Temmuz 1921) ve Eskişehir (19-21 Temmuz 1921) muharebelerinde Yunan taarruzlarına direnemeyen Türk kuvvetleri, Fahrettin Altay Paşa komutasında oluşturulan 5. Grup süvarilerinin örtme harekâtı ile hiçbir birliğini zayi etmeden kuzey ve doğu yönünde geri çekilmiştir. Bu muharebelerdeki başarıları ile moral bulan Yunan ordusu, Anadolu'daki ilerleyişine devam edip Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilen Türk ordusuna son darbeyi vurmak için harekete geçti. Türk ordusunun hızlı bir şekilde geri çekilmesi ve Türk süvarisinin örtme harekâtı sayesinde düşman ancak dokuz gün sonra Türk birlikleriyle temas kurabildi. Bundan sonra başlatılan kuşatma taarruzunda başarılı olamayan Yunan ordusu, ağırlık merkezini orta bölgeye kaydırarak Haymana istikametinde yarma harekâtına girişti. Stratejik Çal dağını ele geçirip Ankara'ya 50 km kadar yaklaşsa da Türk ordusunun geri çekilmeyerek gerçekleştirdiği yıpratıcı alan savunmasından kurtulamadı. Türk İstiklal Harbi tarihine "subay muharebesi" ve dünya tarihine de "en uzun meydan muharebesi" diye geçen Sakarya Meydan Muharebesi (29 Ağustos-13 Eylül 1921), 13 Eylül günü Yunanlıların Sakarya Nehri'nin batısına atılmasıyla sonuçlandı.[11]

Türk Milleti için ölüm kalım mücadelesi olan Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlanmasında süvari birliklerinin önemli ve kritik katkıları olmuştur. Yunan ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusuna geçip Ankara istikametine ilerleyişi esnasında Türk süvarisinin gerçekleştirdiği örtme harekâtı ilerleyişi oldukça yavaşlatmıştır. Yunan ordusunun başlattığı kuşatma taarruzunun başarısız olmasında manevra kabiliyeti yüksek süvari birliklerinin önemli payı vardır. Türk süvarisinin düşman geri bölgelerindeki ikmal hatlarına gerçekleştirdiği baskınlar da Yunan taarruzunun hızını ve şiddetini yavaşlatmıştır. Burada özellikle düşmanı hayrete ve dehşete düşüren Uzunbey baskınından bahsetmek gerekir. Düşman arka bölgelerinde ikmal noktalarına baskınlar yapan Türk süvarisi, keşif

[10] Fahrettin Altay, *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu,* İnsel Kitabevi, ty, yy, s. 10-11; Bal, *age.,* s. 31-33.

[11] Altay, *age.,* s. 13-19.

kolları aracılığı ile Uzunbey'de bir düşman menzil noktası bulunduğu istihbaratını almış, uzun bir gece yolculuğu sonrasında ancak güneşin doğmasından sonra baskın yapılabilmiştir. Etkisini yitiren bu baskınla burada bulunan düşman uçakları havalanmış, çadırları tahrip edilmiş, Yunan askerleri yakındaki Kürttaciri köyüne kaçmışlar, bu köye baskın yapılacağı sırada gelen emir üzerine Türk süvarisi ordunun sol kanadını korumak üzere cepheye intikal etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra buranın sadece bir menzil olmadığı, Yunan Veliaht Prensi George'nin de içinde bulunduğu Yunan Başkomutanlık karargahı olduğu, Yunan Başkomutanı Papoulas ve veliahtın son anda esir olmaktan kurtuldukları anlaşılmıştır.[12]

Sakarya Savaşı sürerken ve düşmanın Eskişehir-Afyon hattına çekilişi esnasında Türk süvarisi, gerçekleştirdiği baskın ve taciz harekâtları ile Yunan ordusuna ciddi zararlar vermiştir. Uzunbey baskını gibi Türk süvarisinin gerçekleştirdiği Fettahoğlu Köprüsü ve Sivrihisar baskınları düşmanı korkutmuş ve panikletmiştir. Bunun sonucunda Yunan Genelkurmayı, 18 Eylül'de cephe hattının 100 km batısına Çifteler-Hamidiye-Seyitgazi hattına kadar ulaşan Türk süvarisinin imhası için Birinci Yunan Kolordusunu görevlendirmek zorunda kalmıştır. Bu gelişme üzerine nihai hedefe ulaşabilmek için Türk süvari birliklerinin emniyetli bölgelere çekilmesi emredilmiştir.[13]

Sakarya Meydan Muharebesi, Anadolu'daki Yunan taarruz ve ilerleyişinin durdurularak karşı taarruz planlarının masaya yatırıldığı önemli bir dönüm noktasıdır. Bu muharebe sonrasında Sakarya Nehri'nin batısına çekilen Yunan ordusu Afyonkarahisar-Eskişehir hattında yeni bir savunma hattı oluşturmaya çalışırken Türk ordusu ise

[12] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Ebis No: 2462-1; Altay, *age.,* s. 20-33; Prens Andrei, Felakete Doğru, Çev. Hüseyin Rahmi, Askeri Matbaa, İstanbul 1932, s. 93, 110, 167.

[13] Altay, *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu*, s. 34-36.

düşmanı yurdundan atmak ve işgale son vermek için gerçekleştireceği nihai kapışmaya hazırlık yapmaya başlamıştır. Bu süreçte gerçekleştirilen en önemli işlerden biri, 5. Süvari Kolordusu'nun teşkil edilmesidir. Bu çerçevede gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında 14. Piyade ve 3. Süvari Tümenleri örtme harekâtı için görevlendirildikten sonra 2, 14 ve Kuzey'deki 1. Süvari Tümenleri ile 5. Süvari Kolordusu karargahı Ilgın'a sevk edilmiş ve hızla eğitim, teçhizat ve manevra kabiliyetlerini geliştirme çalışmalarına başlanmıştır.[14] Ilgın'daki 5. Kolordu karargahında yeni subaylara verilen binicilik eğitimleri, atların bakımı için gerekli olan baytariye hizmetleri, manevra çalışmaları, ve takviye edilen kılıç, silah, top ve techizat ile Türk süvarisinin kabiliyet ve kapasitesi olabildiğince yükseltilmiştir.[15] Burada yapılan iyileştirme çalışmalarıyla Türk süvarisinin ulaştığı imkan ve kabiliyet, 1 Nisan 1922 tarihinde gerçekleştirilen büyük bir manevra ile, Başkomutan Mustafa Kemal, Sovyet elçisi Aralov ve Azerbaycan elçisi Abilov'un huzurunda ortaya konmuştur.[16]

[14] Türk süvarisinin Ekim-Kasım-Aralık 1921 tarihlerinde Sandıklı-Dinar civarından Uşak istikametine yaptığı harekâtlarda başarılı olamaması süvari subay ve erlerinin geniş bir eğitime tabi tutulmaları gerektiğini ortaya çıkarmıştı. Ayrıca Büyük Taarruz'un 1921 yılı kış aylarında yapılması konusundaki yazışmalarda subay mevcudunun eksik ve uzun süre eğitime muhtaç olması ve lojistiğin tamam olmadığı gerekçesiyle yapılamayacağı ifade edilmiştir. Bkz: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz'a Hazırlık ve Büyük Taarruz,* C. II, 6. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s. 60, 75-77; Altay, *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu*, s. 37-39.

[15] Çağlar Öngel, "Büyük Taarruz Öncesi 5. Süvari Kolordusu'nun Silah, Cephane, İaşe ve İkmal Faaliyetleri", *Milli Mücadelede Cephe Gerisi ve İstiklal Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri (17-20 Ekim 2019),* Çankırı 2020, s. 29-54.

[16] Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşanın Büyük Taarruz Öncesinde Süvari kolordusunu Denetlemesi," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 2004, C. 20, S. 58, s. 203-230.

1 Ağustos 1922 tarihi itibariyle 5. Süvari Kolordusu üç süvari tümeni, birer kolordu topçu taburu, karargah süvari bölüğü, muhabere bölüğü, telsiz istasyonu, çeşitli kollardan kurulmuş 30 tonluk katar, seyyar hastane ve hayvan hastanesinden ibarettir. Her bir süvari tümeni dört süvari alayı, birer batarya, istihkam bölüğü, sıhhiye bölüğü, muhabere takımı, 30 tonluk katar ve ekmekçi takımından oluşmaktadır. Bir süvari alayı da üç süvari ve bir ağır makinalı tüfek bölüğünden oluşmakla beraber 2. Süvari Tümeni'nin 4., 13. ve 20. Alayları dörder süvari bölüğünden oluşmuştur.[17] Üç tümen ve Karargah bağlı birliklerinden oluşan 5. Süvari Kolordusu, toplam 550 subay, 9900 asker, 9480 hayvan, 6450 tüfek, 48 makineli tüfek, 4800 kılıç, 620 bomba ve 16 top kapasitesiyle Büyük Taarruz'a hazır hale getirilmiştir.[18]

3. Büyük Taarruz'da Türk Süvarisi

Büyük Taarruz ile vatan topraklarının kurtarılarak bağımsızlık ve egemenliğin elde edilebileceği kesin bir zafer hedeflenmiştir. Bu nedenle Büyük Taarruz, düşman kuvvetlerinin tamamen imhası veya etkisiz hale getirilmesi üzerine planlanmıştır.[19] Yapılan plan çerçevesinde asıl taarruzu Birinci Ordu güneyden yani Afyonkarahisar cephesinden yapacaktır. İkinci Ordu ise kuzeyde Eskişehir-Kütahya hattındaki düşman kuvvetlerine karşı konuşlanarak bu kuvvetlerin

[17] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, C. II, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Abkara 1995, s. 6.

[18] Altay*, age.,* s. 39.

[19] İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz,* Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s. 41.

güney cephesine yardımını engelleyecektir. Süvari Kolordusu ise batı yönündeki düşman gerilerine sarkarak önce ikmal ve haberleşme noktalarını kesecek, sonra düşman ihtiyat birliklerine hücum ederek panikletecek ve asıl cepheye yardım etmelerini engelleyecektir. Düşman birliklerinin yerlerinden sökülmesinden sonra ise takip ve imha harekâtı başlayacaktır.[20]

Fahrettin Altay komutasındaki 5. Süvari Kolordusu, yapılan bu plan çerçevesinde daha Büyük Taarruz başlamadan uzun, meşakkatli ve yorucu bir yolculuktan sonra buradan piyade bile geçemez denilen Ahır Dağları üzerinden düşmanın 20 km arkasındaki Sincanlı ovasına sarkmayı başarmıştır. Güney Cephesinde taarruzun başlamasıyla beraber Türk süvarisi, Sincanlı Ovası'ndaki tren ve telgraf hatlarını tahrip ederek düşmanın İzmir ile olan ikmal ve haberleşme yollarını kesmiştir. Güney Cephesinde taarruzun başladığı gün Türk süvarisinin Sincanlı Ovası'nda gerçekleştirdiği bu harekât, Yunan ordusunda paniğe neden olmuştur. Hele bu harekâtın 27 Ağustos akşamı alınan bir emirle Altıntaş ve Eğret Ovası yönünde genişletilerek buralardaki düşman birliklerine baskın verilmesi bu paniği daha da artırmıştır. Türk süvarisinin düşman geri hatlarında gerçekleştirdiği bu baskınlar Yunan birliklerini oyalamış, Dumlupınar'da birleşerek yeni bir savunma hattı kurmalarını engellemiş ve içinde Yunan Cephe komutanı Trikupis ve General Diyenis'in de bulunduğu beş tümenlik Yunan ordusunun çembere alınarak 30 Ağustos'ta gerçekleşen Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile çoğunun imha edilmesini sağlamıştır.[21] Bundan sonra ise çembere alınamayan veya çemberdeki bir açıklıktan yararlanarak sıvışan Yunan birliklerinin takibi süreci başlamıştır. Bu takip 9 Eylül'de Kahraman Türk süvarisinin İzmir'e tekrar Türk bayrağını çekmesiyle sonuçlanmıştır.

Biz burada 28 Ağustos 1922 günü İlbulak Dağlarını aşarak Eğret Ovası'nda bulunan 9. Yunan İhtiyat Tümeni'ne ve Bayramgazi şosesinde bir kamyon koluna baskın veren kahraman süvarilerimizin serüvenini ele alacağız.

---

[20] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz'a Hazırlık ve Büyük Taarruz,* C. II, 6. Kısım, 1. Kitap, s. 49-65.

[21] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın cepheden verdiği TBMM'ye verdiği bilgiler, Ebis No: 01015370-8; 01000868-1; Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Büyük Taarruz'un askeri sefahatini bildiren Mustafa Kemal Paşa'nın çekmiş olduğu telgraflar. Yer No: 30-10-0-0. 54.355.7; Görgülü*, age.,* s. 45.

4. 26-27 Ağustos 1922 Süvari Harekâtı

Türk süvarisinin 28 Ağustos 1922 tarihinde İlbulak Dağı'nın kuzeyinde Eğret ve Altıntaş Ovası'nda gerçekleştirdiği ve savaşın gidişatında tarihi bir rol oynayan baskınların hangi şartlarda gerçekleştirildiğini anlayabilmek için birkaç gün öncesini kısaca gözden geçirmek gerekir. Türk ordusu, 26 Ağustos sabahı 4. ve 1. Piyade Kolordusuna bağlı 11 tümenle Afyonkarahisar ve Sincanlı Ovalarının hakim tepeleri olan Kocatepe, Belentepe, Çeliktepe, Erkmentepe, Tınaztepe ve Çiğiltepe'deki Yunan birliklerine taarruza başlamış, bir gün sonra bu tepelerden ovaya indirdiği düşmanı takibe başlamıştır.[22] Bu gelişme karşısında Yunan Cephe komutanı Trikupis, ihtiyat birliklerinden alacağı destekle karşı taarruza geçmeyi planlarken Yunan Başkomutanı Anesti, General Diyenis komutasındaki 2. Kolordu'nun 28 Ağustos sabahı Afyon'un kuzeyinden Bolvadin tarafına karşı taarruza geçmesini, 1. Kolordu'nun da savunmasını emretti. Ancak 9. Tümenini güney cephesine sevk etmeye başlayan General Diyenis, ancak 48 saat sonra 29 Ağustos'ta taarruza geçebileceğini bildirdiğinden bu taarruz gerçekleşmedi. Zaten Türk ordusunun taarruza başlamış olması bu imkanı vermiyordu. Bunun üzerine Anesti, batı tarafının kapatılarak adım adım savunulmasını emretti.[23] Bu şartlarda Afyon ve Sincanlı ovasındaki Yunan birliklerinin ilk tutunabilecekleri yer, Sincanlı ve Altıntaş ovalarını birbirinden ayırarak batı yönünde uzanan tek yükselti olan İlbulak Dağı idi.[24] İlbulak Dağı'nın Afyonkarahisar'a bakan uç kısmında yer alan Resulbaba tepesi bölgeye hakim konumdaydı. Nitekim, 27 Ağustos öğle saatlerinde Yunan 1. Kolordusu İlbulak Dağı'na çekilmeye başlamıştı. 1. Ordu Komutanı İzzettin Paşa, Yunan birliklerinin İlbulak Dağı'nda tutunmalarını engellemek için, 4. ve 1. Kolordulara düşmanı kuzey yönünde takip

[22] Büyük Taarruz'un ilk iki günü (26-27 Ağustos 1922) cereyan eden muharebelerle ilgili detaylı bilgi için bkz: Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın cepheden TBMM'ye verdiği bilgiler, Ebis No: 01000860-1, 01000861-1, 01000863-2, 01000864-1, 01000868/1,4; TBMM'ye yazdığı Harp Raporları, Ebis No: 01001945/26, 27; Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Büyük Taarruz ve düşmanı takip hareketi hakkında harp raporları, 30-10-0-0.54.355.12; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, C. II, 6. Kısım, 2. Kitap, s. 95-159.

[23] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, C. II, s. 157-158.

[24] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, C. II, s. 155; Altay, *age.,* s. 47.

emri verdi.[25] Düzağaç-Ayvalı-Akçaşehir-Kırka-Çayhisar bölgesinde bulunan Süvari Kolordusuna da bir kısım birlikleriyle Balmahmut tarafına yaklaşması, bir kısmıyla da hem Dumlupınar tarafındaki düşman kuvvetlerinin keşfi[26] hem de Yunan ihtiyat birliklerinin oyalanması emrini verdi.[27] Bunun üzerine Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa, 1. Süvari Tümeni'ni Balmahmut'a, 2. Süvari Tümeni'ni Akçaşar'a, 14. Tümeni de Sincanlı Ovası'na hakim Bakırcık Tepesi'ne gönderdi. 2. Tümen Akçaşar'a vararak Küçükköy'e kadar hat muhafızlarıyla muharebe etti. Bu Tümen'in ikinci bölüğü çarpışmadan sonra Küçükköy İstasyonunu zapt etti. Bu bölükte yer alan Genç Teğmen Yıldırım Kemal burada şehit düştü. 2. Tümeni takip eden Kolordu karargahının önde giden muhafız bölüğü Kumarlı-Akçaşar arasında rastladığı düşman hat muhafız kuvvetine hücum etti ve birkaç subayla birkaç erini şehit verdi. Karargah Muhafız Bölüğünden Genç Teğmen Bayramiçli Lütfi Osman, 11. Alay'dan Yüzbaşı Ayaşlı Raif Ali, 3. Alay'dan İstanbullu Teğmen Selahaddin, 5. Alay'dan Kırklarelili Asteğmen Mehmet Azmi bu günün aziz şehitlerindendir. Karargah Muhafız Bölüğünden Teğmen Süreyya da ağır yaralanmıştır.[28]

27 Ağustos 1922 günü İlbulak Dağı'na gönderilen keşif kolları, buralarda düşman görülmediğini, Eğret bölgesinde büyük bir düşman ordugahının görüldüğünü bildirdiler. 1. Tümen, Balmahmut istikametine çekilmek isteyen düşman birliğini dağıtarak bir kısmını etkisiz hale getirdiğini bildirdi. Fahrettin Paşa, bugün geleceğini tahmin ettikleri düşman süvari tümeninin görülmediğini ve Eğret tarafında görülen düşman ordugahını basmaya herhangi bir engel kalmadığından şu emri vermiştir: Birinci Tümen Balmahmut civarındaki konumunu koruyarak düşmanı ezmeye devam edecek ve İkinci Tümen ile irtibat halinde olacaktır. İkinci Tümen güneş batınca

[25] 27 Ağustos akşamı Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü ve Afyonkarahisar'a gelen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın ortak kararı ile Yunan birliklerinin batı yönünde çekileceği tahmin edildiğinden 4. ve 1. Kolorduların batı yönünde ilerlemeleri talimatı verildi. Bkz: Görgülü, *age.,* s. 29.

[26] Küçükköy istasyonuna düşman birliklerinin sevk edilebileceği, Uşak'taki Yunan Süvari Tümeni'nin Dumlupınar dolaylarına gelebileceği tahmin ediliyordu. Bkz: Altay, *age.,* s. 48.

[27] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, C. II, s. 138.

[28] Bkz: Altay, *Süvari Kolordusu,* s. 48-49; Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası,* İnsel Yayınları, 1970, s. 334-337; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, C. II, s. 111-113, 139.

Başkimse-Olucak yoluyla İlbulak Dağı'nı aşacak ve Eğret istikametinde hareketine devamla sabah olurken oradaki düşman ordugahını basacak ve dönüşte Resulbaba tepesini tutarak burada 1. Tümen ile irtibatta bulunacaktır. 14. Tümen, akşama kadar bulunduğu konumu savunduktan sonra 2. Tümen'i takip ederek Eğret'in kuzeyine doğru ilerleyecek ve sabah olurken buraya baskın yapacak ve sonra İlbulak Dağı'na dönecektir. Kolordu karargahı bu gece Olucak köyüne gidecektir. Gün batımından sonra tümenler verilen talimat doğrultusunda harekete geçtiler. İkinci Tümen İlbulak Dağı'nı aştı. Arkasından kolordu karargahı Olucak'a vardı. 14. Tümen gece gelemedi.[29]

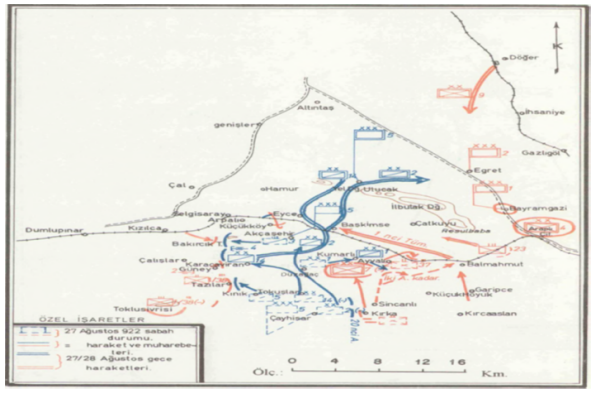

5. 28 Ağustos 1922 Süvari Harekâtı

5.1. 2. Süvari Tümeni 13. ve 20. Süvari Alaylarının Bayramgazi/Çatalçeşme Yakınlarında Gerçekleştirdiği Harekât

5. Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Altay'ın hatıralarında bu baskın şu şekilde aktarılmaktadır: 2. Tümen aldığı emir doğrultusunda karanlık basmadan Başkimse köyünden geçerek dağın boyun noktasını aştı. Kısa bir istirahatten sonra gece yürüyüşüne devam etti. Bataryasını da sabahleyin Eğret istikametine ateş edecek şekilde Olucak ilerisindeki mevziine yerleştirdi. Kolordu karargahı da 2. Tümen'in peşinden Olucak'a ulaştı. Gece yarısı Olucak köyünü geçen 2. Süvari Tümeni, fundalık içinden geçen bir patikadan

[29] Altay, *Süvari Kolordusu,* s. 50; *On Yıl Savaş ve Sonrası,* s. 337; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, C. II, s. 140-141.

ilerlerken arkadaki iki alayı[30] (13. ve 20. Alay) sağa ayrılan başka bir patikaya saparak diğer iki alaydan (2. ve 4. Alay) kopmuş, sabah olunca kendilerini tümenden ayrı Bayramgazi-Çatalçeşme istikametinde düşman birliklerinin ortasında bulmuşlardır. Sonradan bu birliklerin Afyon cephesinden çekilmekte olan Cephe Komutanı Trikupis komutasındaki iki veya üç tümenlik bir düşman kuvveti olduğu anlaşılmıştır. Alay komutanları bu karmaşa içerisinde ne yapacaklarını değerlendirmişler ve düşmanın Kütahya istikametinde ilerlemekte olan bir kamyon koluna baskın kararı vermişlerdir. Bu kamyon koluna yapılan baskında araçlar tahrip edilmiş, içindekilerin çoğu kılıçtan geçirilmiştir. Türk Süvarisinin gerçekleştirdiği bu gözü pek baskın Trikupis'i çok sinirlendirmiş ve tümenlere araziye yayılarak bütün ağır silahlarıyla saldırı emri vermiştir. Bu şekilde ağır makineli ve top atışı altında kalan Türk süvarisi zayiat vererek İlbulak Dağı üzerinden Süvari Kolordu Karargahı'nın bulunduğu Olucak'a çekilmiştir. İki Türk süvari alayının Yunan Cephe komutanı Trikupis'in komuta ettiği iki veya üç tümenin ortasında gerçekleştirdiği bu cesur saldırı düşmanı ve harp eleştirmenlerini çok şaşırtmış ve bir intihar saldırısı olarak değerlendirilmiştir.[31]

Askeri ve bazı sivil kaynaklarda ise bu olay şu şekilde tespit edilmiştir: 2. Süvari Tümeni Olucak köyünü geçtikten sonra arazinin yapısı ve karanlık nedeniyle iki ayrı kol halinde ilerlemek zorunda kalmıştır. Sağ kolda Tümen komutanıyla 13. ve 20. Alaylar, solda ise 2. ve 4. Alaylar tümen bataryasıyla beraber ilerlemektedir. Sabaha karşı soldaki kol Eğret'e, sağdaki kol da Eğret'in beş kilometre güneyindeki şoseye varmıştır. Tümen Komutanı Ahmet Zeki'nin (Soydemir) gün ağarmakta iken 13. ve 20. Alaylara istirahat verdiği sırada Afyon istikametinden bir düşman kamyon kolu çıkagelir. Bu konvoya taarruz etmeye karar veren tümen önde 13. Alay ve gerisinde 20. Alay bulunduğu halde saldırıya geçer. Konvoydan 10 kamyon tahrip edilir, yüz kadar Yunan askeri öldürülürken beşi subay 35 esir alınır. Bu sırada 13. Alay, yetişen bir Yunan taburunun saldırısına uğrar. Mevzi muharebesine girmemesi gerektiği halde at inerek yaya

[30] Altay'ın diğer eserinde bir alayın intikal esnasında tümenden koptuğu ifade edilmiştir. Ancak 2. Süvari Tümeni dört alaylıdır ve Eğret'teki Yunan İhtiyat Tümeni üzerine iki alayla baskın yapılmıştır. Bkz: *On Yıl Savaş ve Sonrası,* s. 337.

[31] Altay, *Süvari Kolordusu,* s. 51-52; *On Yıl Savaş ve Sonrası,* s. 337-338; Aslan Tufan Yazman, *Hedefiniz Akdeniz!,* Pamukbank Kültür Yayınları, 1972, s.

olarak muharebe etmek zorunda kalır. Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey, hırpalanan 13. Alay'ı derhal arka tarafta güneye karşı mevzilenmiş 20. Alay'ın arkasına ihtiyata alır. Burada emir komutayı 20. Alay Komutanı Binbaşı Kazım'a (Tuzcuoğlu) veren Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey, olumsuz bir durum olursa Olucak'a çekilmelerini emrederek Eğret'teki diğer iki alayın yanına gider. Daha sonra şiddetli ateş altında kalan bu iki süvari alayı çekilmeye başlar ve 14. Türk Süvari Tümeni'nin elinde sandıkları Olucak'ın güneyindeki Akkaya tepesine sığınmak için o tarafa yönelir. Vadide tepeye doğru ilerledikleri sırada Akkaya tepesinden açılan şiddetli ateş altında kalırlar. Başka çare kalmadığından bu iki alay Akkaya tepesine doğru atlı hücuma kalkar. Yunan kaynakları tarafından tamamının imha edildiği ifade edilen bu iki alaydan çok azı ateş çemberini yararak Akçaşar'daki 4. Kolordu birliklerine ulaşabilmiştir.[32]

5.2. 2. Süvari Tümeni 2. ve 4. Süvari Alaylarının Eğret'te Gerçekleştirdiği Harekât

Eğret istikametinde ilerleyen 2. ve 4. Alaylar ise havanın aydınlanmasıyla birlikte Eğret'teki Yunan 9. Tümen ordugahına baskın yaparlar.Yunan II. Kolordu Komutanı General Diyenis'in de içinde bulunduğu ordugah kendisini toplar ve karşı saldırıya geçer. Yunan tümeninin beş kilometre uzaklıktaki Yenice köyünde bulunan alayı soldan süvarilerimizin arkasına dolanınca bu iki alay da zor durumda kalır. Tümen Komutanı Ahmet Zeki, 13. ve 20. Alayların yanından ayrılıp 2. ve 4. Alayların yanına ulaştığında bu iki alay Yunan tümeninin açtığı topçu ateşi altında Süvari Kolordu Karargahı'nın bulunduğu Olucak istikametine çekilmektedir. 2. Süvari Tümeni'nin bataryası da bu yoğun topçu ateşi esnasında tahrip olmuştur. [33]

5.3. 14. Süvari Tümeni'nin Harekâtı: 28 Ağustos sabahı Olucak'a ulaşabilen 14. Süvari Tümeni'nin harekâtı ise şu şekilde tespit edilmiştir: Çatkuyu'dan batıya doğru düşman kollarının gittiğini öğrenen Fahrettin Altay, 14. Tümen'in sadece bir bölüğünü Olucak'ta bırakarak tamamını Yunan tümenlerinin batı yönünde çekilişinde

[32] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, C. II, s. 174-177; Selim Erdoğan, *Büyük Taarruz Dağlarda Tek Tek Ateşler Yanıyordu,* Kronik Kitap, 2021. s. 285-287.

[33] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, C. II, s. 175; Erdoğan, *age.,* s. 285-286.

önemli bir basamak olarak gördüğü Akkaya tepesini tutmakla görevlendirmiştir. Bu emir üzerine Suphi (Kula) komutasındaki 14. Süvari Tümeni sabah 08.00'de Akkaya, Gökkaya ve Emretepe'yi tutmuştur. Fahrettin Altay, 14. Tümen'in Akkaya tepelerini savunmasını, gerekli olduğu takdirde de 2. Tümen'in çekildiği Beşkarış'a çekilmesini emretmiştir. Tümen komutanı Suphi Bey, beş taburlu Yunan 23. Alayının Başkimse'den Akkaya tarafına yöneldiğini müşahede ederken 2. Süvari tümenimizin de Olucak'tan Beşkarış istikametine çekildiğini gördüğünde düşman çemberinde kalmamak için Beşkarış'a çekilme kararı almıştır. Bu kararı almasında 2. Tümen'in bütün unsurlarıyla Beşkarış yönüne çekildiğini zannetmesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. 14. Türk Süvari Tümeni'nin Akkaya tepelerini muharebe etmeden terketmesi üzerine, Yunan 23. Alayı burayı işgal etmiştir. Bayramgazi/Çatalçeşme yönünde Trikupis güçleriyle muharebe eden 2. Tümen 13. ve 20. Alaylarının geri çekilişi ise Yunan 23. Tümeni'nin Akkaya tepesini işgal etmesinden sonra gerçekleşmiştir.[34]

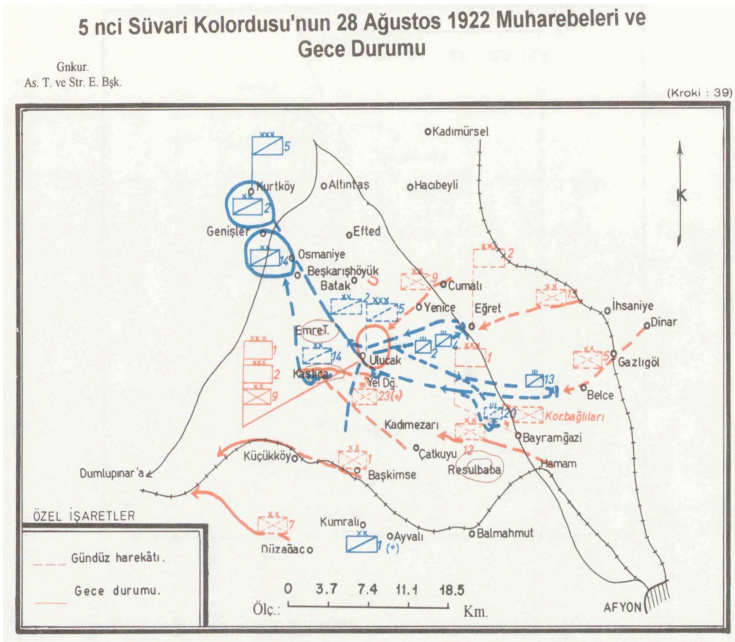

[34] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, C. II, s. 175-176; Erdoğan, *age*., s. 286-287.

6. 28 Ağustos Süvari Şehitleri

Eğret Anıtı'nda bulduk imzalarını
Andık savaşın diliyle son çağlarını
Lâkin alışıktılar silah seslerine
Üç-dört el ateş, bozmadı rüyalarını

Gazileri, çevremizde halâ o çağın
Taşmış o günün şehitlerinden kucağın…
Dağ, taş, tepe vadi… Dolaşıp gördüm ki,
Ey Afyon, bir Anıtkabir her bucağın!

Arif Nihat ASYA

5. Süvari Kolordu Komutanı Fahtettin Altay, 2. Tümen'in 28 Ağustos günü İlbulak Dağı'nın kuzeyinde gerçekleştirdiği harekâtlarda hayli zayiat verdiğini ifade etmiş ancak herhangi bir rakam vermemiştir. Altay hatıratında, bugünün şehitleri arasında 13. Alay Komutanı Binbaşı Galip ile beraber daha birkaç subay ve erlerle beraber bir hayli yaralının olduğunu, hayvanlardan da biraz zayiat verildiğini ifade etmiştir.[35] Diğer eserinde de 13. Süvari Alayı Komutanı Binbaşı Galip ile beraber Yüzbaşı Rizeli Hasan Hüseyin ve Manisalı İshak İdris'in ismini zikretmiştir.[36]

[35] Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası,* s. 339.
[36] Altay, *Süvari Kolordusu,* s. 51.

Askeri kaynaklarda ise bugünkü muharebelerde 2. Tümen'in verdiği zayiat şu şekildedir: 13. Süvari Alay Komutanı ile beraber bir subay şehit, iki subayla 32 er yaralı, 16 subayla 172 er kayıptır. Bu kayıp subay ve erlerin çoğu muharebe meydanında şehit ve ağır yaralı olarak kalmıştır. Bununla birlikte 260 hayvan, 199 piyade tüfeği, bir ağır makinalı tüfek, sekiz hafif makinalı tüfek, dört top, 320 kılıç zayi edilmiştir.[37] Bugünün zayiat bilgileri göz önünde bulundurulduğunda, Bayramgazi-Eğret-Olucak hattında 200'ü aşkın süvarimizin şehit olduğu anlaşılmaktadır.

Fahrettin Altay, bugünün şehitleri anısına 1928 yılında Eğret köyü kenarında Afyon-Kütahya yolu üzerinde bulunan höyüğe piramit şeklinde bir anıt yaptırmış, bu anıt üzerine Osmanlı Türkçesi ile 13, 20 ve 2. Süvari Alaylarından altısı subay ve altısı er toplam 12 şehit ismi yazılmıştır.

Prizma şeklindeki bu anıtın dört tarafında şunlar kayıtlıdır:

Birinci Yüzü: Bu taş 28 Ağustos 1922 muharebesinde Yunan ordusunun hatt-ı ric'atini keserek arkalarından taaruz eden Türk Süvari kolordusunun bu civarda verdiği şehitler namına dikilmiştir. Kendilerine canab-ı Hakkın rahmeti niyaz olunur.

İkinci Yüzü: İkinci Süvari Fırkasından Şehit Zabitler: 13. Alay Kumandanı Binbaşı Şumnulu Galib Bey, 13. Alaydan Yüzbaşı Rizeli Hüseyin Hüsnü Efendi, 20. Alaydan Mülazım-ı Evvel Batumlu Ahmet Nidai Efendi, 13. Alaydan Mülazım Manisalı İshak Efendi,

Üçüncü Yüzü: 13. Alaydan Mülazım Mersinli Âtıf Efendi, 20. Alaydan Zabıt Vekili Silifkeli Hüseyin Efendi, 2. Alaydan Çavuş Antalya'nın Kızılkaya Nahiyesinden Mehmet Köse Ömer, 2. AlaydanYabanabad'ın Bademler (Bademli) köyünden Mustafa Emin, 2. Tümen Muhafız Aksaray Fetili/Fitli

Dördüncü Yüzü: köyünden Mehmet Durmuş, 13. Alaydan Ilgın'ın Döğer köyünden Halil Ömer, Konyanın Resul köyünden Mehmet Sait, Karacasu'nun Hacı Fakı Mahallesinden Galib Mustafa. Ketebehü Kamil"

1972 yılında şehitliğe mermer levhalar üzerine yazılmış bir yazı ilave edilmiştir: "Kurtuluş şavaşımızı eşsiz bir zaferle düğümleyen Kocatepe'den gürleyerek ve coşarak bir sel gibi bu topraklardan Akdenize akıp giden Büyük Taarruzda yoğun düşman kuvvetlerinin

[37] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, C. II, s. 177.

içine bir baskınla dalan ve boğaz boğaza amansız savaşlarla büyük zaferin yaratıcıları ve bu uğurda vatanları, onurları ve yurttaşları için canlarını feda eden sayısız kahramanların şehitliğidir. 28 Ağustos 1972, B. Alpkan"

Fahrettin Altay'ın 28 Ağustos Süvari şehitleri anısına anıt yaptırdığı höyükte hiçbir şehit medfun değildir. Savaş coğrafyası uzmanı Selim Erdoğan, Olucak'ın güneyindeki Akkaya tepeleri etrafında büyük kısmı şehit düşen 13 ve 20. Alay süvarilerinin Olucak köyünün güneyinde yer alan Suirkilen Vadisinde medfun olduklarını ifade etmiştir.[38] Kanaatimizce 28 Ağustos günü cereyan eden süvari harekâtının gerçekleştiği 10 km uzunluğunda ve 5 km genişliğindeki Bayramgazi-Eğret-Olucak hattının birçok yerinde şehit naaşı medfun olabilir. Ancak çok sayıda şehit verdiğimiz Olucak Köyü'nün güneyinde yer alan Suirkilen Vadisi'nde çok sayıda şehit naaşının medfun olması muhtemeldir. Ancak üzülerek ifade etmek gerekir ki bu toprakları bizlere hediye eden aziz şehitlerimizin naaşlarının medfun olduğu yerleri tespit edip buraları ihya etme konusunda büyük zaafiyetimiz vardır. Devlet ve millet olarak en önemli ödevlerimizden bir tanesi, vatanımızın tapusu mahiyetindeki aziz şehitlerimizin medfun oldukları yerleri tespit edip ihya ederek onların hatırasını ebediyen yaşatmaktır.

Aşağıda 28 Ağustos günü Türk süvarisinin gerçekleştirdiği harekâtlarda şehit düşen aziz şehitlerimizden haklarında malumata ulaşabildiklerimizi aktarıyoruz. Ruhları şad olsun.

[38] Erdoğan, *age.,* s. 287.

13. Süvari Alayı Kumandanı Şehit Binbaşı Galip

Sicil Dosyası/Görev Cetveli: [39]

Kolordu Numarası: - , **Fırka:** - , **Alay: 2**, **Tabur:** -, **Bölük:** 2, **Sınıfı:** Süvari, **Rütbesi:** Yüzbaşı

İsmi: Galib Efendi, **Pederinin ismi:** Fehim, **Memleketi:** Şumnu, **Dühulü:** 1 Kanûn-ı sânî 1319 Mektebe, **Nasbı:** 14 Nisan 1327(Üzeri çizilmiş), 1 Mayıs 1333, **Şehadetnamesine Nazaran Sınıfta Kaçıncı Olduğu:** 322-44, **Dosya:** 1031-1272

Hülasa-i Ma'lumât:

1. İkinci Ordu Müfettişliğine tayini hakkında, 12 Kanûn-i Evvel 1327 (Aded-i leffi: 3)
2. Süvari İkinci Alaya tayin olunduğuna dair, 7 Teşrin-i Evvel 1330
3. Dördüncü Mecid Âlîşânıyla taltifi hakkında, 6 Mart 1332
4. Harb-i Midilli sebebiyle taltifi hakkında, 24 Eylül 1332
5. Altı ay kıdem zammıyla taltifi hakkında, 8/657
6. Almanya'nın Üçüncü sınıf tac nişanı, 3/5854

Emeklilik Cetveli/Binbaşı Galip: [40]

Dosya Numarası: 322-44, **Süvari Şubesi Numarası:** 2275

Mükemmel Künyesi: Alay: 13, Süvari Kumandanı, **Sınıfı:** Süvari, **Rütbe:** Binbaşı, **İsmi:** Galib Efendi, **Pederinin İsmi:** Fehim, **Memleketi:** Şumnu, **Tarih-i Dühulü:** 1 Kanûn-ı Sânî 1319 Mektebe, **Tarih-i Nasbı:** 31 Ağustos 1338, **Tarih-i Tekâüdü:** 28.8.1338 tarihinde Olucak Muharebesinde kaybolmuştur.

Müddet-i İstihdamı: Balkan Harbi: 1 Sene, **Harb-i Umûmi:** 1 Sene, 15 Teşrîn-i Evvel 1330- 10Şubat 1331, **İstiklal Harbi:** 3 Sene, 1 Haziran 1336-28 Ağustos 1338.

Mütekâ'idîn Şubesi Müdiriyetine: İstiklal harbinde kaybolduğu bi't-tahkîk tebeyyün eden Süvari Binbaşı Galib Efendi'nin eytamına maaş tahsis edilmek üzere safah'at-ı askeriye cetveli bi't-tanzîm takdim kılındı. Fî 13 Mayıs 1341. Süvari Şubesi Müdürü Binbaşı Şevki (?)[41]

[39] MSB Arşivi, Dosya No: 1031-1272, Galib Efendi.
[40] MSB Arşivi, Dosya No: 322-44, Galib Efendi.
[41] MSB Arşivi, Dosya No: 322-44, Galib Efendi.

13. Süvari Alayı 4. Bölük Komutanı Şehit Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü

Sicil Dosyası/Görev Cetveli: [42]

Kolordu Numarası: 1 Açıktan, **Sınıfı:** Süvari, **Rütbesi:** Yüzbaşı **İsmi:** Hüseyin Hüsnü, **Pederinin İsmi:** İsmail, **Memleketi:** Rize, **Dühulü:** 1 Kanun-i Evvel 1321 Mektebe, **Nasbı:** 1 Eylül 1332, **Şehadetnamesine Nazaran Sınıfta Kaçıncı Olduğu:** 324-15, **Dosya No:** 1673, **Ehliyet:** 1202.

Hülasa-i Ma'lumât:

1. Süvari 26. Alay 1. Bölük tayin istizanına dair, 2 Şubat 1329 (Leffi Adet: 2)

2. Süvari 26. Alay tayin olunduğuna dair, 5 Şubat 1329 (Leffi Adet: 1)

3. Birinci Kolorduya verildiğine dair, 11 Teşrin-i Evvel 1331

Emeklilik Cetveli: [43]

Mülazım-ı Sânî: Nasbı: 19 Ağustos 1324.

Mektebden neş'etle altıncı orduya verilmiştir. 4 Kanun-ı Sânî 1324/6 Şubat 1909, 33 Alay Süvari 1. Bölük rütbesiyle. 21 Nisan 1327 5. Alay Süvari 1. Bölük rütbesiyle

Mülâzım-ı Evvel: Nasbı: 13 Nisan 1328

15. Alay Süvari 3. Bölük terfi etmiştir. 2 Temmuz 1329 Çatalca Ordusu Menzil Müfettişliğine. 9 Temmuz 1329 6. Alay Süvari 4. Bölük rütbesiyle. 23 Kanun-ı Sânî 1329 gıyaben(?) kur'a (?) 9. Kolordu açığına. Balkan Harbinden kıdemine iki sene zam icra edilmiştir, 16 Şubat 1329. 3 Şubat 1329 26. Alay Süvari 1. Bölük rütbesiyle. 11 Teşrin-i Evvel 1330 Alayın mülğa olmasına mebni ve me'zûnen Dersaadet'te bulunmasına binaen 1. Kolordu açığına verilmiştir.

Yüzbaşı: Nasbı: 1 Eylül 1332.

1'inci Kolordu açıkta mukayyed olub Haleb Askerî Demiryolu Komiserliği Muavinliğinde müstahdem iken 1 Eylül 1332/14 Eylül 1916 tarihinden mukayyed olmak ve vazifesinde kalmak üzere yüzbaşılığa terfiine. 5 Eylül 1332 tarihinde irade-i seniyye-i mülûkâne şeref-sudûr buyurulmuştur. 8/6274. Haleb Askeri Komiserliği Birinci (Ma'lûnî?) Süvari Yüzbaşısı Hüseyin Hüsnü Efendi Ma'an Askeri Hat Komiserliğine tayin edilmiştir. 17.3.1333/17 Mayıs 1917. 3/739

[42] MSB Arşivi, Dosya No: 1673, Hüseyin Hüsnü.
[43] MSB Arşivi, Dosya No: 324-15, Hüseyin Hüsnü.

Binbaşı: Nasbı: 31 Ağustos 1338
28.8.1338 tarihinde şehid olmuştur.

13. Alaydan Süvari İhtiyat Mülazımı Şehit Mersinli Asım oğlu Atıf Efendi [44]

İstiklal Harbinde 28.8.1338'de Olucak Muharebesi'nde kaybolan 27526 numaralı Süvari İhtiyat Mülazım Atıf Efendi'nin harp gaybı sayılarak ailesine şehit maaşı bağlanması. 5.5.1929

13. Alaydan İdris oğlu İshak Efendi [45]

Muâmelât-ı Zâtiye Riyaset-i Aliyyesine

28.8.1338 tarihinde Eğret Muharebesinde şehiden vefat ettiği 2. Fırka Sertababeti'nin 22 Teşrin-i Sânî tarihli telgrafnamesinden anlaşılmasına binaen ve Yunan Salîb-i Ahmer'inden mevrud listelerde esaretine dair bir malumat-ı kaydiyye mevcut bulunmamasına binaen burada bulunan ailesine maaş tahsisi hakkında mürettep muameleninifasına müsaade-i aliyyeleri rica olunur efendim. 16 Kanûn-ı Sânî 1339. Müstakil Üserâ Müdürü

20. Süvari Alayı 4. Bölük Takım Zabiti Muvazzaf Mülazım-ı Evvel Şehit Ahmed Nidâî Efendi [46]

Babası: Bursa Uzunçarşı'da manifatura tüccarından Yorgancızâde Mehmed Kamil Bey

[44] MSB Arşivi, Dosya No: 27526
[45] MSB Arşivi, Üserâ Şubesi Müdiriyeti, Sayı: 136.
[46] MSB Arşivi, Zayiat Defteri.

Mülazım-ı Evvel Ahmed Nidâî Ankara İhtiyat Zabit Talimgahı'ndan neş'et suretiyle yalnız harb-i milliye iştirak etmiştir. 28.8.1338 tarihinde Resulbaba civarında Olucak köyündeki kanlı muharebede kaybolmuş ve bu ana kadar Alay'a iltihak etmediği gibi hayat ve şehadetine dair de hiçbir malumat alınamamıştır.

20. Süvari Alayından Şehit Silifkeli Hüseyin
Anıtkaya Anıtı'nda ismi yazılıdır. 28 Ağustos 1922 günü İlbulak sırtlarında şehit düşmüştür.[47]

2'inci Süvari Tümeni'nin Gazi Komutanları

2'nci Süvari Tümen Komutanı Komutanı Yarbay Ahmet Zeki (SOYDEMİR)

1883 yılında Selanik'te doğdu. Baba Adı: Demir Ali, Sicil No: 1321-P-15 (1905)

[47] *Büyük Taarruz ve Komutanlar Üzerine,* Hazırlayanlar: Şenay sezen Okay, M. Vedat Okay, Şule Ural, Özcan Öztuna, Apa Ofset ve Çeltüt Basımevleri, 1972, s. 88.

1919-1923 yıllarında katıldığı Türk kurtuluş Savaşı'nda, Büyük Taarruzda Kurmay Yarbay rütbesiyle 2. Süvari Tümen Komutanlığı görevinde bulundu. 31 Ağustos 1922'de Albalığa terfi etti. Tümgeneral iken 24.12.1934'te emekli oldu.[48]

2'nci Süvari Tümeni Kurmay Başkanı Tevfik (TOPÇU)

1890 Soma doğumludur. Baba Adı: Mustafa, Sicil No: 1325-SV-6 (1909)

Türk Kurtuluş Savaşına 1921-1923 yıllarında katılmış, Büyük Taarruz'da Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile 2. Süvari Tümen kurmay Başkanlığı yapmıştır. Tümgeneral iken 1.5.1946'da vefat etmiştir.[49]

2'nci Süvari Alay Komutanı Yarbay Ahmet Kemal

1881 Gelibolu doğumludur. Baba Adı: Raşit, Sicil No: 1318-SV-14 (1902)

[48] *Büyük Taarruz ve Komutanlar Üzerine,* s. 77.
[49] *Büyük Taarruz ve Komutanlar Üzerine,* s. 77.

Türk Kurtuluş Savaşına 1921-1923 yılları arasında katılmış, Büyük Taarruz'da Yarbay rütbesi ile 2. Süvari komutanlığı yapmıştır. Yarbay iken 1923'te emekli olmuştur.[50]

4'üncü Süvari Alay Komutanı Binbaşı Ali Reşat

1882'de Filibe'de doğdu. Baba Adı: Eyüp Sabri, Sicil No: 1317-SV-10 (1901)

1920-1923 yıllarında katıldığı Türk Kurtuluş Savaşı'ında, Büyük Taarruz'da Binbaşı rütbesiyle 4'üncü Süvari Alay Komutanlığı görevinde bulundu. Yarbay iken 1927'de emekli oldu.[51]

20. Süvari Alay Komutanı Binbaşı Kazım

1887 İstanbul doğumludur. Baba Adı: Yunus, Sicil No: 1323-SV-57 (1907).

[50] *Büyük Taarruz ve Komutanlar Üzerine,* s. 78.
[51] *Büyük Taarruz ve Komutanlar Üzerine,* s. 78.

Türk Kurtuluş Savaşı'na 1920-1923 yılları arasında katılmış, Büyük Taarruz'da Binbaşı rütbesiyle 20. Süvari Alay Komutanlığı yapmıştır. Albaylığa kadar yükselmiş, 20 Ekim 1931'de sağlık durumundan emekli olmuştur.[52]

SONUÇ

Türk İstiklal Savaşı, muharebelerde tank, uçak ve motorize araçlar gibi modern savaş ekipmanlarının kullanılmaya başlaması dolayısıyla süvari sınıfının önemini yitirmeye başladığı bir süreçte gerçekleşmiştir. Ancak Türk süvarisinin İstiklal Harbi'nin kazanılmasında oynadığı rol, savaşlarda süvari sınıfının önemini bütün yönleriyle ortaya koymuştur. Zira Türk süvarisi motorlu taşıtların aşamayacağı ve hatta piyade bile geçemez denilen dağları aşarak düşmanın arka bölgesine sarkmayı başarmıştır. Bunu başaran Türk süvarisi önce düşmanın haberleşme ve ikmal hatlarını kesmiş sonra gerçekleştirdiği ani baskınlarla düşmanı şaşırtmış, panikletmiş, oyalamış ve planlarını bozmuştur.

Türk süvarisinin özellikle 28 Ağustos 1922 günü kendisinden kat be kat büyük düşman birlikleri üzerine yaptığı gözü pek ve cüretkâr baskınlar, düşmanı kızdırdığı gibi savaş uzmanlarını da şaşırtmıştır. Çünkü asker sayısı toplamda 1200 olan iki süvari alayının 12.000 askerli bir tümene baskın vermesi sonu felaketle sonuçlanabilecek riskli bir harekâttır. Ancak Türk süvarisi bu riski göze almış ve vatanı için seve seve şehadete yürümüştür.

Büyük Taarruz'da Türk süvarisinin gerçekleştirdiği yüksek riskli baskınların bedelini 13. ve 20. Süvari Alayları çok sayıda şehit vermek suretiyle ödemiştir. 28 Ağustos sabahı düşmanın bir kamyon koluna baskın veren bu iki alay, düşman piyade birliklerinin yetişmesiyle at inerek piyade savaşına girmek zorunda kalmış, burada yıprandıktan sonra Olucak tarafına geri çekilme esnasında da Akkaya tepelerini ele geçiren düşmanın yaylım ateşine maruz kalarak çok sayıda şehit vermiştir. Eğret'teki 9. Yunan Tümeni'ne baskın veren 2. ve 4. Alaylar da Olucak tarafına çekilirken Yenice köyünde bulunan Yunan topçusunun yoğun ateşi altında kalarak zayiat vermiştir. Ancak Türk süvarisinin bu serdengeçti baskınları boşa gitmemiş, panikleyen

[52] *Büyük Taarruz ve Komutanlar Üzerine,* s. 79.

düşman geri çekilmek yerine savaşmak durumunda kaldığından 30 Ağustos'ta Türk kıskacına düşmüştür.

28 Ağustos 1922 günü Olucak-Eğret-Bayramgazi-Belce hattındaki baskın ve muharebelerde gösterdikleri büyük kahramanlıkla İstiklal Harbi'nin kazanılmasında ve vatanımızın bağımsızlığa kavuşmasında büyük rol oynayan aziz şehit ve gazilerimizi rahmetle ve minnetle anıyoruz. Bugünün şehitleri olan 13. Süvari Alayı Kumandanı Binbaşı Galip ve silah arkadaşları anısına her ne kadar Eğret'te bir anıt inşa edilmişse de aziz şehitlerimizin naaşlarının nerelerde medfun olduğu tam olarak bilinmemektedir. 200'ü aşkın olduğu tahmin edilen aziz şehitlerimizin kabirlerinin tespit edilerek ihya edilmesi bizim öncelikli vazifelerimiz arasındadır. Ruhları şad olsun.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın cepheden TBMM'ye verdiği bilgiler, Ebis No: 01002462-1, 01015370-8, 01000868-1, 01000860-1, 01000861-1, 01000863-2, 01000864-1, 01000868/1-4; Harp Raporları, Ebis No: 01001945/26, 27.

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 1031-1272(Galib Efendi), Dosya No: 1673 (Hüseyin Hüsnü); Dosya No: 27526; Dosya No: 322-44 (Galib Efendi), Dosya No: 322-44 (Galib Efendi), Dosya No: 324-15 (Hüseyin Hüsnü), Zayiat Defteri.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Büyük Taarruz'un askeri sefahatini bildiren Mustafa Kemal Paşa'nın çekmiş olduğu telgraflar. Yer No: 30-10-0-0. 54.355.7; Büyük Taarruz ve düşmanı takip hareketi hakkında harp raporları, 30-10-0-0.54.355.12

2. Telif Eserler

Abadan, Yavuz, *Mustafa Kemal ve Çetecilik,* Varlık Yayınları, İstanbul 1972.

Altay, Fahrettin, *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu,* İnsel Kitabevi, ty, yy.

Altay, Fahrettin, *On Yıl Savaş ve Sonrası,* İnsel Yayınları, 1970.

Bal, Rıdvan, *Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965),* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006.

Caferoğlu, Ahmet," Türk Onomastiğinde At Kültü", *Türkiyat Mecmuası,* c. X, İstanbul, 201- 212. Kara Kuvvetleri Komutanlığı, *Türk Kara Kuvvetleri Tarihi,* K.K. Basımevi, Ankara 1996.

Çınar, Ali Abbas, "Divanu Lügati't Türk'te At Kültürü", *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık,* Emine Gürsoy Naskali, Türkiye Jokey Kulübü Yayınları, İstanbul 1995, s.147.

Erdoğan, Selim, *Büyük Taarruz Dağlarda Tek Tek Ateşler Yanıyordu,* Kronik Kitap, İstanbul 2021.

Gömeç, Sadettin, Türk Kültürünün Ana Hatları, Uluslararası Sempozyum, Geçmişten Günümüze Bozkır, Ankara 2014.

Görgülü, İsmet, *Büyük Taarruz,* Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992.

Günver, Güneş, "Kuvâ-yı Milliye", *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kuva-yi-milliye.*

"Hafız İbrahim Demiralay", *https://www.biyografya.com.*

Hazırlayanlar: Okay, Şenay Sezen; Okay, M. Vedat; Ural, Şule; Öztuna Özcan, *Büyük Taarruz ve Komutanlar Üzerine,* Apa Ofset ve Çeltüt Basımevleri, 1972.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995.

Kılıç, Selami, "Hoca Şükrü Efendi (İsmail Şükrü Çelikalay, 1876-1950)", *ataturkansiklopedisi.gov.tr.*

Küçük, Cevdet, "Milli Mücadele" *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. XXX, Ankara 2020.

Oktay, Özgül, "Erzurum/Şenkaya Petrogliflerindeki At/Geyik ve Güneş Kursu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 39, (2016), s. 371-390.

Ögel, Bahattin, *Türk Kültür Tarihine Giriş I,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

Öngel, Çağlar "Büyük Taarruz Öncesi 5. Süvari Kolordusu'nun Silah, Cephane, İaşe ve İkmal Faaliyetleri", *Milli Mücadelede Cephe Gerisi ve İstiklal Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri (17-20 Ekim 2019),* Çankırı 2020, s. 29-54.

Prens Andrei, *Felakete Doğru,* çev. Hüseyin Rahmi, Askeri Matbaa, İstanbul 1932.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), C. II, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz'a Hazırlık ve Büyük Taarruz, C. II, 6. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

Yazman, Aslan Tufan, *Hedefiniz Akdeniz!,* Pamukbank Kültür Yayınları, 1972.

Yazman, Aslan Tufan, *Kurtuluş Savaşında Türk Süvarileri*, Yörük Basımevi, İstanbul 1969.

Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşanın Büyük Taarruz Öncesinde Süvari Kolordusunu Denetlemesi," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. 20, S. 58, 2004, s. 203-230.

EKLER

Ek-1 Büyük Taarruz'dan Önce Garp Cephesi Türk Kuvvetleri Cetveli

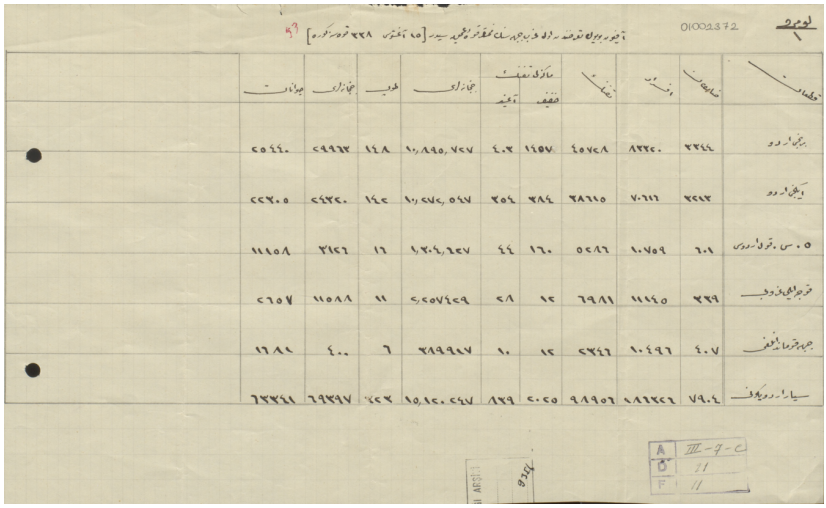

Ek-2 Büyük Taarruz'da Garp Cephesi Harp Nizamı

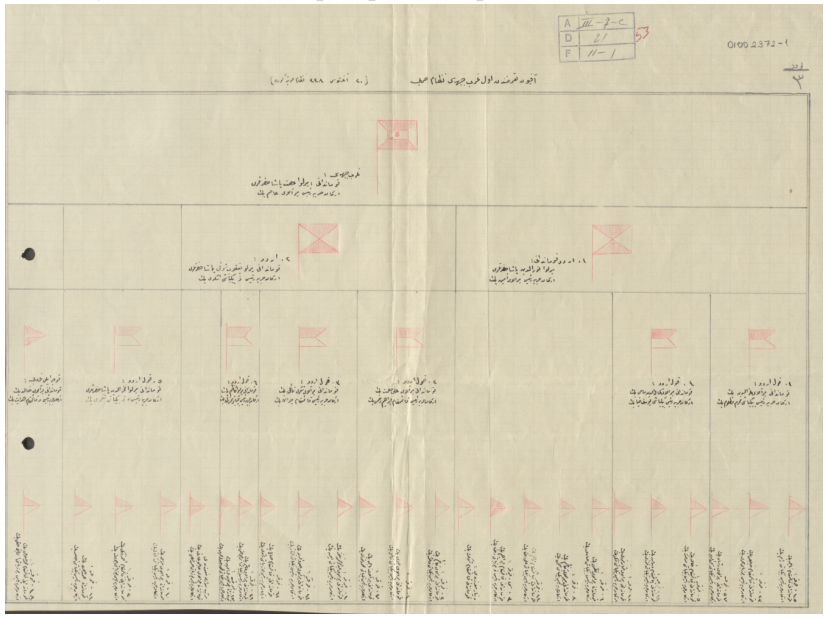

Ek-3 Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Milleti'ne Hitaben Yazdığı ve Büyük Taarruz'un Safahatını Özetlediği 1 Eylül 1922 Tarihli Yazısı

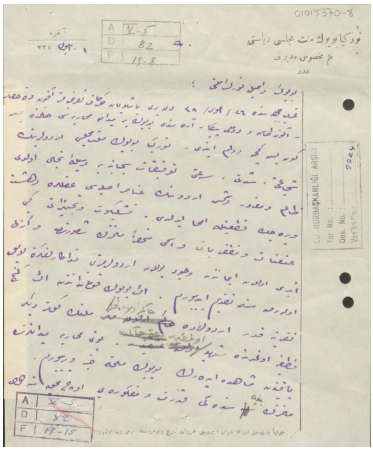

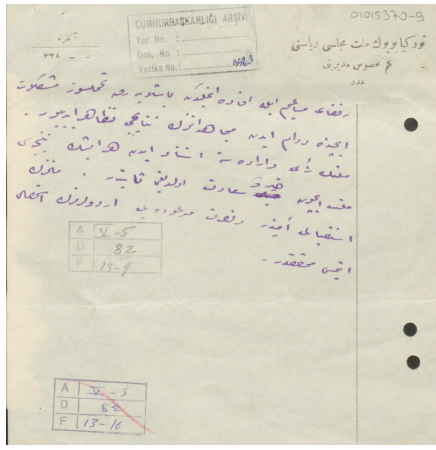

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SİNEMA VE GÖRSEL KAYNAKLARDA BÜYÜK TAARRUZ

2014

Savaşın ve Zaferin Görselleşmesi: Sinematografta Büyük Taarruz

İ. Arda ODABAŞI*

GİRİŞ

1.Sinema ve Tarih

Sinema tarihçisi Geoffrey Nowell-Smith *sinema tarihi 20. yüzyılın tarihidir* derken[1], sinemanın 20. yüzyılda serpilen ve aynı zamanda bu yüzyıla damga vurmuş bir kitle iletişim aracı olduğuna işaret etmekten başka, sinema-tarih ilişkisine de en geniş anlamda dikkat çekmiş olur. Tarih ile sinema arasındaki ilişki 1960'ların sonlarından beri başta tarihçiler olmak üzere değişik disiplinlerce akademik düzeyde tartışılmaktadır. Burada ayrıntılarına girme imkânı bulunmayan bu kapsamlı, çok yönlü ve de çok başlıklı ilişkinin[2] irdelenmesinde iki temel kalkış noktası belirlenebilir. Birincisi, tarihin sinema filmlerinde (en başta problemli/tartışmalı bir *tür* olarak kurmaca tarih filmlerinde) temsil edilişidir. Sinema neredeyse daha doğuşundan itibaren tarihî konulara ve malzemeye ilgi gösterip bunları yoğun şekilde kullanmış, tarih sinema için zengin bir memba olmuş, tarihin yeniden inşasında sinema da rol almıştır. İkincisi, hareketli imgenin kaydı ve dolayısıyla arşivlenmesi olgusu; filmin tarih çalışmaları için belge/kaynak, tanık/kanıt niteliğidir. Daha 1916'da *The Camera As Historian* (Tarihçi Olarak Kamera) isimli bir kitabın[3] yayımlanabilmesi, bu olgunun oldukça erken fark edilmiş olduğunu ortaya koyar. Nitekim söz konusu kitabı hatırlatan ve imgelerin tarihsel kanıt olarak kullanımını tartışan Peter Burke,

* Prof. Dr., İbn Haldun Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, İstanbul/Türkiye.
arda.odabasi@ihu.edu.tr
ORCID NO: 0000-0002-7358-0953

1 Geoffrey Nowell-Smith, "On history and the cinema", *Screen*, C. 31, S. 2, 1990, s. 160.

2 Konuyla ilgili Türkçe çalışmaların sayısı hayli sınırlıdır. Nadir örneklerden biri için bkz. Senem Duruel Erkılıç, *Türk Sinemasında Tarih ve Bellek*, Deki Basım Yayım, Ankara 2014. Kısa ama faydalı bir değini için bkz. Saadet Özen, "Bir Tarih Malzemesi Olarak Film: Manaki Kardeşlerin 'Hürriyet' Çekimleri", *Toplumsal Tarih*, S. 255, 2015, s. 62-65.

3 H. D. Gower, L. Stanley Jast, W. W. Topley, *The Camera As Historian*, New York: F. A. Stokes Co., ty [1916].

sinemanın tarihsel bir kaynak olarak taşıdığı potansiyelin çok uzun süre önce fark edildiği ve *tarihçi olarak sinemacılar*dan söz etmenin yerinde olacağı kanaatindedir[4].

Sinema filmlerinin *belge* vasfıyla tarih biliminin kaynakları arasında kullanımında, Annales Okulu'ndan Marc Ferro'nun filmi tarihsel bir söylem olarak ele alan çalışmalarının önemli bir yeri vardır[5]. Sinema geçmişe/tarihe sıkça başvurduğu gibi, tarih disiplini de sinemaya başvurabilir ve Ferro gibi öncüler sayesinde yaklaşık son 50 yılda başvurmaktadır. Sinema ve tarih, birbirinin hem konusu hem de kaynağıdır. Ancak belirtilmelidir ki kaynak/belge/kanıt olarak kullanılacak görsel malzemenin öncelikle doğru tespit edilip tasnif edilmesi gerekir. Daha da ötesi, var olması gerekir. Bulunamayan, kayıp veya görünmez bir kaynak/belge kullanılamaz veya yeterince randımanlı şekilde kullanılamaz. Dolayısıyla öncelikle filmlerin sağlıklı şekilde tespiti şarttır. Halbuki dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sinemanın erken (sessiz) dönemine (1930 öncesine) ait filmlerin önemli bir kısmı hâlâ kayıp veya görünmezdir; köklü ve ciddi saklama, arşivleme ve kataloglama sorunları söz konusudur[6].

Aynı karmaşık durum, okumakta olduğunuz çalışmanın konusunu teşkil eden filmler için de geçerlidir. Büyük Taarruz'un 100. yıldönümü vesilesiyle yapılan bu çalışmada, Büyük Taarruz filmleri ele alınacaktır. *Büyük Taarruz filmleri* ile kastedilen, Büyük Taarruz sürecinin doğrudan kameraya alınması; savaşa dair belge filmlerdir. Diğer bir deyişle, Kurtuluş Savaşı'nın son safhası olan Büyük Taarruz'un başladığı 26 Ağustos ile Yunan ordusunun bölgeden tümüyle çıkarıldığı 18 Eylül arasında kameraya alınmış savaşa ilişkin aktüel görüntülerdir. Daha sonra çekilmiş kurmacalar değil[7]. Üretildiği malum, hatta özellikle ulusal bayramlarda televizyonlarda, Kurtuluş

[4] Peter Burke, *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*, çev. Zeynep Yelçe, Kitapyayınevi, İstanbul 2016, s. 173-174, 179.

[5] Marc Ferro, *Sinema ve Tarih*, çev. Handan Demir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.

[6] Konu hakkında genel bilgi için bkz. Elif Rongen Kaynakçı, "Türk Sinema Tarihi ve 'Kayıp' Filmler", *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 5 Sinema ve Tarih*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 73-79; Barış Saydam, "Türkiye'de Film Arşivlerinin Gelişim Süreci ve TSA Örneği", *TALİD*, C. 19, S. 37, 2021, s. 223-242.

[7] Kurtuluş Savaşı temalı ilk kurmaca film, Muhsin Ertuğrul'un yönetmeni olduğu, Kemal Film yapımı, 1923 tarihli ve Halide Edip Adıvar'ın aynı isimli romanından uyarlanan *Ateşten Gömlek*'tir. Film hakkında bkz. Âlim Şerif Onaran, *Muhsin Ertuğrul'un Sineması*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2013, s. 124-129; Erman Şener, *Kurtuluş Savaşı ve Sinemamız*, Osman Yüksel ve Ahmet Sarı Matbaaları, 1970, s. 37-39.

Savaşı belgesellerinde (hangi filmin parçası olduğu bilinmeden) bazı kısa parçalarına/görüntülerine sık sık rast gelinen ama önemli ölçüde kayıp, görünmez veya bilinmez olan, arşiv konumları belirsiz bu filmler çalışmanın odağını teşkil etmektedir.

2. Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Sinema

1896 senesi sonunda Osmanlı topraklarına adım atan sinematograf, özellikle II. Meşrutiyet (1908-1918) yıllarında kayda değer bir gelişme göstermiştir. Sinema bu erken döneminde henüz bir sanat olarak değil, ticari (kazanç sağlayan bir kitle eğlencesi) ve siyasi/askerî (propagandisttik, ideolojik) bir aygıt, görüntülü bir enformasyon kanalı (haber, aktüalite) ve ayrıca bir eğitim aracı olarak kabul görüp kullanılmıştır. Sinemanın önemi 20. yüzyılın topyekûn savaşlarında daha bir ön plana çıkar. Özellikle Balkan Savaşları (1912-1913) ve I. Dünya Savaşı'nda (1914-1918) sinemanın bir propaganda aygıtı olarak potansiyeli fark edilmiş ve bu amaçla kullanılmıştır[8]. O zamana dek daha çok yabancıların, uluslararası firmaların ve gayrimüslim Osmanlıların faaliyet gösterdikleri ticari yönü ağır basan bir alan olarak sinema, Balkan Savaşları'yla birlikte Osmanlı ordusunun da ilgi alanına girer. 1913 sonu 1914 başında Müze-i Askerî Sineması salonunun açılmasından başka, I. Dünya Savaşı sırasında ordu bünyesinde bir sinema birimi (Dersaadet Merkez Kumandanlığı Sinema Dairesi) de kurulmuştur. 1914'te daha savaş başlamadan evvel Müslüman/Türk müteşebbislerin sinema salonları açarak ve sinema gazeteleri çıkararak sektöre dahil oldukları görülür. Bunlar arasında Temmuz 1914'te Ali Efendi Sineması'nı açan Kemal ve Şakir Beyler (Seden Kardeşler) ile Ali Fuat [Uzkınay] Bey dikkat çeken simalardır. Ordu ve özel müteşebbisler yanında, kronolojik anlamda en evvel (1910'dan itibaren) Donanma Cemiyeti olmak üzere, Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Türk Ocağı ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi yarı resmî

[8] Söz konusu dönemden, o günler için değil belki ama bugünler için en popüler ve tartışmalı konu, günümüzde *Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı* diye anılan ve yine kayıp olan filmdir. Bu film hakkında geniş bilgi için bkz. İ. Arda Odabaşı, "*Ayastefanos* Filmi Hakkında Yeni Bilgiler ve *Sinema Haberleri* Gazetesi", *Müteferrika*, S. 53 (2018), s. 93-104; İ. Arda Odabaşı, "*Ayastefanos* Filminin Yapımcısı ve Gösterim Programı (*Ayastefanos* Filmi Hakkında Yeni Bilgiler II)", *Müteferrika*, S. 54, 2018, s. 135-144.

nitelikte dernekler de gerek salon işletmecisi gerekse film yapımcısı olarak sektörde rol almışlardır[9].

30 Ekim 1918'de başlayan Mütareke Dönemi'nin olumsuz koşulları Türkiye'de sinemacılığı bazı yönlerden sekteye uğratmış olsa bile, sinemacılık faaliyetleri gerek işgal altındaki İstanbul'da gerekse 1919'da kurtuluş bayrağı açan Anadolu'da sürer. Yarı resmî bir yapılanma olan Malul Gaziler (Malûlîn-i Guzât Muavenet) Heyeti'nden[10] başka, Kemal ve Şakir (Seden) Kardeşlerin 1921'de kurdukları ve az sonra Kemal Film adını alacak yapım şirketi de bu dönemde oldukça faaldir. Kemal Film Türkler tarafından kurulmuş ilk özel film yapım şirketidir ve bu ilk yıllarında Muhsin Ertuğrul, Fuat Uzkınay, Cezmi Ar gibi isimlerle çalışmıştır[11].

Milli Mücadele'nin önder kadroları da sinemanın işlevinin ve öneminin, zafere giden yolda medya silahının etkin kullanımının gerekliliğinin farkındadırlar[12]. Nitekim imkânsızlıklar nedeniyle biraz geç kalmış olsa bile, 1922'de Büyük Taarruz'dan evvel TBMM Orduları bünyesinde bir sinema birimi kurulmuştur[13]. 26 Ağustos 1922 sabahı başlayan Büyük Taarruz 30 Ağustos'ta Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmış, 9 Eylül'de İzmir'e girilmiş ve Yunan ordusunun bölgeden temizlenmesi 18 Eylül'de tamamlanmıştır. Bu süreçte ordu bünyesindeki birimden başka, Kemal Film de bölgeye operatör (kameraman)

---

[9] II. Meşrutiyet dönemi sinema hayatı hakkında genel bilgi için bkz. İ. Arda Odabaşı, *Milli Sinema Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017; Süleyman Beyoğlu, *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018; İ. Arda Odabaşı, "Osmanlı'da Sinema Yayıncılığı ve Bilinen İlk Türkçe Sinema Gazetesi: *Türk Sineması*", *Journal of Universal History Studies (JUHIS)*, C. 2, S. 2, 2019, s. 317-350.

[10] Sinemacılık faaliyetleri için bkz. Feyza Kurnaz Şahin, "Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Türkiye'de Yardım Cemiyetlerinin Sinema Faaliyetleri ve Kamuoyunda Sinema Algısı (1910-1923)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 30, S. 88, 2014, s. 10-20.

[11] Mustafa Gökmen, *Başlangıçtan 1950'ye Kadar Türk Sinema Tarihi ve Eski İstanbul Sinemaları*, Denetim Ajans Basımevi, İstanbul 1989, s. 34-35; Nijat Özön, *Türk Sineması Tarihi 1896-1960*, Doruk Yayımcılık, İstanbul 2013, s. 86-92; Gökhan Akçura, *Aile Boyu Sinema*, YKY, İstanbul 1995, s. 15-32. Kemal Film üzerine kendi döneminden tanıtıcı bir yazı için bkz. Servet, "Sinema Musahabeleri: Bizde Sinemacılık ve Sinema Hayatı", *Yeni İnci*, Eylül 1338, s. 11-12. Yeni harflere aktarımı için bkz. Efdal Sevinçli, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Sinemadan Tiyatroya Muhsin Ertuğrul*, Broy Yayınları, İstanbul 1987, s. 166-167.

[12] Örneğin bkz. Serdar Öztürk, *Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset*, Elips Kitap, Ankara 2005, s. 27-30, 155-158.

[13] Nijat Özön, *Türk Sineması Kronolojisi (1895-1966)*, Bilgi Yayınları, Ankara 1968, s. 55.

göndermiş olabilir[14]. Okumakta olduğunuz çalışma bu filmler, yani Büyük Taarruz sürecinin canlı şekilde belgelenmesi üzerinedir. Ancak, söz konusu filmlerin sergüzeştine dair sinema tarihi literatürüne belirsizlikler, tutarsızlıklar ve çelişkiler hâkimdir. O nedenle ilgili literatürü, birincil kaynaklardan da destek alarak gözden geçirmekte fayda vardır.

3. Sinema Tarihi Literatürde Büyük Taarruz Filmlerinin Hikâyesi

Konuya temas eden ilk isimlerden Rakım Çalapala'nın 1940'larda verdiği bilgiye göre, Kemal Film *Zafer Yolları*[15] adlı dört kısımlık bir doküman filmi çekmiştir. Büyük Taarruz'dan İzmir'in kurtuluşuna kadar Anadolu harekâtını temsil eden bu film çevrilirken General Fahrettin Altay ve General Mürsel emirlerindeki kuvvetleri bu işin hizmetine vermişler[16] ve çok güzel bir film vücuda getirilmiştir[17]. Adı geçen film konusunda Çalapala'yı aktardığı görülen Nijat Özön, bu anlatıya filmin Fuat Uzkınay eliyle çevrildiğini ekler. *Henüz sona eren Kurtuluş Savaşı'nın geçtiği yerlerde, Büyük Taarruz'dan İzmir'in kurtuluşuna kadarki olayları canlandırmak üzere*, Fahrettin ve Mürsel Paşaların emrindeki kuvvetlerden yararlanılarak Uzkınay eliyle dört bölümlük ve orta metrajlı *Zafer Yollarında* çekilmiştir[18]. Çalapala ve Özön'ün anlatımlarından, filmin

[14] Bu vesileyle Kurtuluş Savaşı'nın sadece Türkler tarafından kameraya alınmadığı belirtilmelidir. Sözgelimi İstanbullu Rumlar, savaş alanındaki gelişmeleri beyazperdede seyredebilmişlerdir. Nisan 1921'de *Proodos* gazetesinde yer alan bir habere göre, Yunanlı kamera operatörlerinin savaş alanlarında çektikleri filmler Ekler Sineması'nda gösterimdedir. Bkz. Yorgo Bozis ve Sula Bozis, *Paris'ten Pera'ya Sinema ve Rum Sinemacılar*, çev. Sula Bozis, YKY, İstanbul 2014, s. 133. Bugün de Yunan kameramanların çektikleri görüntülere ulaşılabilmektedir.

[15] Filmin ismi değişik kaynaklarda kimi zaman *Zafer Yollarında*, kimi zaman *Zafer Yolları* olarak geçer. Literatürden aktarımda bulunurken aktarımda bulunduğumuz kaynaktaki kullanıma sadık kalacağız. Filmin kendi dönemine (1920'lere) ait kaynaklarda yaygın kullanım *Zafer Yollarında* olduğu için bizim tercihimiz bu yönde olacaktır.

[16] Fahrettin Altay hatıratında bu destek hakkında bilgi vermez ama sinemaya ilgili bir asker olduğu bellidir. Nitekim Akhisar'da Rumların terk ettiği büyük bir kiliseyi cami yapmak yerine kültür merkezine çevirmeyi daha uygun bulmuş ve genç subayların gayretiyle burası bir tiyatro ve sinema haline getirilmiştir. Bu tiyatro-sinemaya İstanbul'dan sanatkârlar çağırılmıştır. Bkz. Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Eylem Yayınları, Ankara 2008, s. 370. Dönemin tiyatro/sinema oyuncularından Vasfi Rıza Zobu'nun bu konudaki tanıklığı için bkz. Vasfi Rıza Zobu, *O Günden Bu Güne*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977, s. 86-87.

[17] Rakım Çalapala, "Türkiye'de Filmcilik", *Kebikeç*, S. 28, 2009, s. 108-109.

[18] Özön, *Türk Sineması Tarihi*, s. 92.

aktüel savaş sahneleri olmayıp, Büyük Taarruz'dan sonra çekilmiş bir mizansen (canlandırma/sahneleme) olduğu anlaşılır. Ancak Özön diğer bir kitabında farklı bir iddia öne sürüyor gibidir. Buna göre Uzkınay 1922 Eylülüne doğru Anadolu'ya geçerek Kemal Film adına Kurtuluş Savaşı'nın son olaylarını *Zafer Yolları* adında orta uzunlukta bir belge film olarak saptamıştır[19]. Özön bu sefer söz konusu filmin gerçek bir savaş aktüalitesi olduğu izlenimini uyandırır. Halbuki o dönemde Kemal Film hesabına yönetmen olarak çalışan Muhsin Ertuğrul hatıratında, 1923 yılında Kemal Film için çevirdiği filmler arasında *İstiklâl Savaşı'nda büyük yararlılığı dokunan Fahrettin Altay Paşa'nın Süvari Kolordusu'yla Afyon'dan İzmir'e kadar hücumu canlandıran Zafer Yollarında*'yı da saymıştır[20]. Kemal Film'in daimi aktörlerinden Vasfi Rıza Zobu da hatıratında, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra (Temmuz-Ağustos 1923'te) Muhsin Ertuğrul'un *İzmir'in İstirdadı'na ait bir film* çevirmeye giriştiğini, konunun İzmir'de geçtiğini, kendisinin de oyuncu olarak katıldığı çekimlerin İzmir'de başladığını, filmin operatörünün ise Cezmi Ar olduğunu kaydeder[21].

Kemal Film yapımı *Zafer Yollarında* 1923 senesi Eylül ayında İstanbul'da gösterimdedir[22]. Ocak 1924'te Kemal Film'in müdürüyle yapılan bir röportajda, müessesenin müdürü o güne kadarki yapımlarından bahsetmiştir. *İstanbul'da Bir Facia-i Aşk*, *Boğaziçi Esrarı* ve *Ateşten Gömlek* filmlerini sayıp *1922-1923 senesinin faaliyet istatistiki işte budur* dedikten sonra *Zafer Yollarında* isimli yapımlarından, *Bundan sonra 'Zafer Yollarında' diye bir askerî film yaptık* diye söz eder[23]. Mart 1926'da *Vakit* gazetesinde yayımlanan bir yazıda *Beşinci Kolordunun muzaffer menakıbını gösteren* şeklinde nitelenen *Zafer Yollarında* yine, Nisan 1923'te gösterime giren *Ateşten Gömlek* sonrasına tarihlenmiştir[24]. 1928'de *Büyük Gazete*'de

[19] Nijat Özön, *İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay*, Türk Sinematek Derneği Yayınları, 1970, s. 37, 44.

[20] Muhsin Ertuğrul, *Benden Sonra Tufan Olmasın!*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 306.

[21] Zobu, *age*., s. 87-88.

[22] Gülşah Nezaket Maraşlı, *Osman Fahir Seden'le Türk Sinemasında Düet*, Elips Kitap, Ankara 2006, s. 54. Orijinal kaynak için bkz. "Mısırlıoğlu Halk Sineması", *Süs*, 15 Eylül 1339, s. 15. Evvelki nüshada da ilanı bulunur ve burada filmin ismi *Zafer Yolunda* olarak geçer. Bkz. "Mısıroğlu Halk Sineması", *Süs*, 8 Eylül 1339, s. 15.

[23] M. M., "Memleketimizde Sinemacılık: Kemal Film Müessesesi Müdürüyle Bir Mülakat", *Milli Mecmua*, 10 Kânunusani 1340, s. 87-88.

[24] Elif. Sin., "Cihan Sanat Âleminde Filmcilik Büyük Bir Şaşa ile Kutlanırken Türkiye'de Sinemacılık Nasıl Başladı, Nasıl Durdu?", *Vakit*, 14 Mart 1926, s. 3.

Muhsin Ertuğrul'u konu alan bir yazıda ise, Muhsin Ertuğrul'un Kemal Film hesabına yaptığı filmler arasında (*Ateşten Gömlek*'ten sonra) *Zafer Yollarında* da sayılır[25].

Gerek 1920'lerde Kemal Film müdürüyle yapılan röportajdan, *Vakit* ve *Büyük Gazete*'de çıkan ilgili yazılardan gerekse sonraki yıllarda Muhsin Ertuğrul, Zobu ve Çalapala'nın anlatımlarından, *Zafer Yollarında* filminin gerçek/aktüel savaş sahnelerinden ziyade, esas olarak Büyük Taarruz'dan sonra (1923'te) çekilmiş mizansenlerden (sahnelemelerden/canlandırmalardan) oluştuğu anlaşılmaktadır. Daha evvel savaş sırasında kameraya alınmış kimi görüntüler filme eklenmiş olsa bile, *Zafer Yollarında* Büyük Taarruz'dan (ve *Ateşten Gömlek*'ten) daha sonra üretilmiş, ordunun destek verdiği mizansenler içeren bir yapımdır. O nedenle, Zahir Güvemli *Zafer Yollarında*'yı *ilk reconstitution (yeniden canlandırma) filmimiz* sayarken[26] haklı görünmektedir.

Ancak, Çalapala'ya göre Kemal Film'in yapımcısı olduğu kurmaca filmlerden daha önemlisi, *sinemacılık sahasında memleket hesabına en faydalı eserleri* olan 47 adet jurnalidir. Yani gerçek/aktüel savaş görüntüleri. Çalapala'nın deyişiyle *Bu filmler o günlerde memleket propagandası için en geniş mânada yararlı olmuş, bunların bazı parçaları, büyük zaferden sonra Avrupa ve Amerika'ya da gönderilmiştir*[27]. Güvemli de Kemal Film yapımı 47 aktüalite filmi hakkında benzer bilgiyi paylaşır[28]. Kemal Film'in müdürü Ocak 1924'te kendisiyle yapılan röportajda müessesenin vücuda getirdiği jurnallerden bahsetmiştir. O zamana dek 20 adet *film gazetesi* (jurnal, haber filmi, haber kuşağı) hazırlamış, hatta bunların mühim parçalarını yurtdışına çeşitli ülkelere göndermişlerdir ve bunların bazıları *milli propagandaya hâdim filmler*dir[29]. Gerçekten de tespit edilebilen ilk *Kemal Film Gazetesi* bu röportajdan bir sene evvel,

[25] "Darülbedayi Sanatkârlarının Portreleri: Büyük Sanatkâr Ertuğrul Muhsin Bey", *Büyük Gazete*, 16 Şubat 1928, s. 11. Ayrıca bkz. Sevinçli, *age*., s. 173.

[26] Adı geçen film konusunda esas olarak Çalapala'yı aktarır görünen Güvemli, filmin Uzkınay tarafından 1922'de Kemal Film hesabına çekildiğini yazar. Bkz. Zahir Güvemli, *Sinema Tarihi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1960, s. 237-238.

[27] Çalapala, agm., s. 109. Ayrıca bkz. Özön, *Türk Sineması Tarihi*, s. 92.

[28] Güvemli, *age*., s. 238.

[29] M. M., "Memleketimizde Sinemacılık: Kemal Film Müessesesi Müdürüyle Bir Mülakat", *Milli Mecmua*, 10 Kânunusani 1340, s. 89.

Ocak 1923'te *ilk Türk sinema gazetesi*, *ilk Türk sinema jurnali* kaydıyla vizyona girmiştir[30].

Nurulluh Tilgen ise, Ordu Film Alma Dairesi'nin İzmir'deki düşman vahşetini tasvir eden *İzmir Zaferi* isimli bir film çevirdiğini, filmin adının daha sonra *İstiklâl* olarak değiştirildiğini söyler. Tilgen'e göre *Birçok milli filmlerimize hakiki harp sahneleri veren bu film İstiklâl Savaşımızın bütün safhalarını ihtiva etmektedir*[31]. Tilgen'i aktardığı anlaşılan Özön, kaçan düşman ordusunun yolu üzerinde işlediği vahşetin, TBMM Orduları Sinema Dairesi tarafından tespitiyle *İstiklâl* (*İzmir Zaferi*) isimli dokümanter filmin 1922'de meydana getirildiğini ifade eder.[32] Filmin sonraki yıllarda geçirdiği süreç ve değişimi hakkında bilgi verirken, Kemal Film yapımı savaş aktüalitelerini (jurnalleri) de gündeme getirir. Özön'ün verdiği bilgiye göre, *İzmir Zaferi* belge filmini 1930'dan başlayarak her yılın en önemli olaylarını katıp genişleten kişi, ordu bünyesindeki ilgili birimde görevli bulunan Fuat Uzkınay'dır. Bu genişleme sonunda *İstiklâl* adını alan film, başta 1922'de çekilen *Dumlupınar vakayii, İzmir nasıl istirdat edildi?, Gazi'nin İzmir'e gelişi ve karşılanışı* gibi kısa parçalardan[33] oluşmaktadır. 1930'da başka parçaların eklenmeye başlamasıyla 1933'te üç bölümlük bir film haline gelmiştir. Kurtuluş Savaşı'nı ele alan bu dokümantere Atatürk ilgi göstermiş ve filmin genişletilmesini istemiştir. 1936'ya kadar süren çalışmalar sonunda ortaya 12 bölümlük bir yapım çıkar. Atatürk'ün vefatından sonra, cenaze merasiminin eklenmesiyle 13 bölüme ulaşan film, (Özön'ün bu satırları kaleme aldığı 1970'te) Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesindeki Foto-Film Merkezi Arşivi'nde *İstiklâl Harbinin Başlangıcı, Devamı, Netayici* adı altında bulunan 144 dakikalık filmdir. 1930'dan sonraki bölümlerinin çoğunu Uzkınay çevirmiştir. Öte yandan, Kemal Film'in yapımcısı olduğu birçok belge filme ordu sinema birimi tarafından el konulduğu bilgisini Özön'e Şakir Seden aktarmıştır. Özön'ün deyişiyle, *İstiklâl* filminin genişletilmesinde bunlardan da yararlanılmış olması akla yakındır. *İstiklâl* halka ilk olarak 1959

[30] Bkz. *Vakit*, 19 Kânunusani 1339/1923, s. 3; *Tevhid-i Efkâr*, 19 Kânunusani 1339/1923, s. 3; *Akşam*, 20 Kânunusani 1339/1923, s. 3.

[31] Nurullah Tilgen, "Bugüne Kadar Filmciliğimiz", *Kebikeç*, S. 28, 2009, s. 118.

[32] Özön, *Türk Sineması Tarihi*, s. 69-70, 92.

[33] Özön bir başka çalışmasında bunlara ek olarak *İzmir'in işgali, İzmir'de Yunan fecayii* parçalarını sayar. Bkz. Özön, *Türk Sineması Kronolojisi*, s. 54-55. Şener bu listeye *İzmir yanıyor*'u eklemiştir. Bkz. Şener, *age*., s. 26.

yazında Bahar ve Çiçek Bayramı'nda düzenlenen ordu sergisinde gösterilir. Ancak, gösterimden önce Demokrat Parti iktidarı filmden İsmet İnönü'yle ilgili sahneleri çıkarttırmıştır. Filmin *en yeni* kurgusu ise Foto-Film Merkezi müdürü Albay Nusret Eraslan'ın 1966'da hazırladığı *Atatürk* filminde yapılmıştır[34].

Erman Şener de Özön'ünkiyle neredeyse aynı hikâyeyi anlatır ama onun anlatımında genişletilerek *İstiklâl* filmine dönüşen film *İzmir Zaferi* değil, *Zafer Yollarında*'dır. Dolayısıyla Şener'e göre *İzmir Zaferi* ve *Zafer Yollarında* isimli iki farklı film söz konusu değildir. *Zafer Yollarında*'yı 1922'de Kemal Film hesabına Uzkınay çekmiştir. Ayrıca 1942'de son şeklini alan filmin genişletilmesi sürecinde en belli başlı kaynaklardan biri, Kemal Film'in savaş sırasında çektiği 47 haber filmidir. Şener'e göre de söz konusu haber filmleri yeni kurulan şirketin asıl verimli çalışmasıdır. Bunlar paha biçilmez değerde belgelerdir. Dahası Şener, bu 47 haber filminin negatif kopyalarının (ordu tarafından) Kemal Film'den alındığını Şakir Seden'den öğrenmiştir[35]. Giovanni Scognamillo, Fuat Uzkınay'ın 1922'de çekimlerine başladığı *İzmir Zaferi – İstiklal* adlı uzun belgesel filmini 1942'de tamamladığını yazar[36]. Literatürdeki en farklı iddia Âlim Şerif Onaran'ınkidir. Onaran'a göre belgesel bir film olan *Zafer Yolları*'nın operatörü Uzkınay olmaktan başka, çoğu savaşla ilgili 47 kısa metrajlı belge filmin bir kısmını Muhsin Ertuğrul, kalanını Fuat Uzkınay ile Cezmi Ar çekmiştir[37]. Mustafa Gökmen ise, *İzmir Zaferi* (*İstiklal*) isimli belgesel filmin Ordu Foto Film Merkezi tarafından 1922'de çekilip çeşitli tarihlerde yapılan ilavelerle 1942'de tamamlandığını, yine aynı yıl Fuat Uzkınay'ın

[34] Özön, *Türk Sineması Tarihi*, s. 210-211; Özön, *İlk Türk Sinemacısı*, s. 37-39, 44.

[35] Şener, *age*., s. 23, 25-26, 28-32. Şener'e göre bu haber filmlerinin en önemlisi, *Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit Cephesini Teftişi*'dir. Şener filmin çekim hikâyesini, Kemal Film'in kameramanı Cezmi Ar'dan aktarır ama Ar'ın anlattığı, Ocak 1923'teki İzmit Basın Toplantısı'nın çekimleridir. Bkz. Şener, *age*., s. 23-25. Halbuki Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz'dan önce (Haziran 1922'de) gerçekleştirdiği bir İzmit teftiş gezisi vardır. Filmin adı bu geziye işaret eder. Kaldı ki Şener'in ilerleyen satırları da bu kanaati doğrular. Bu satırlara göre, Eylül 1922'de (yani Ocak 1923'ten birkaç ay önce) İzmir'e geldiğinde Mustafa Kemal Paşa'ya, Haziran ayındaki İzmit gezisinde çekilen film seyrettirilmiş, Paşa filmden memnun kalmış, emeği geçenlere teşekkür etmiş ve halkın da filmi görmesi için ilgililere emir vermiştir. Bkz. Şener, *age*., s. 27.

[36] Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2010, s. 25.

[37] Onaran, *age.*, s. 96.

Kemal Film adına *Zafer Yollarında* isimli belgesel filmi çektiğini kaydeder[38].

Kemal Film'in kurucularından Kemal Seden'in oğlu, diğer kurucu Şakir Seden'in yeğeni Osman Fahir Seden, konu hakkında dikkat çekici ayrıntılar sunmuştur. Osman F. Seden'in verdiği bilgiye göre, İstiklal Harbi sonlarında Kemal Film (Şakir Seden) cephede 48 jurnal çekmiş fakat 1959'da meydana gelen büyük Belediye Film Deposu yangınında bu filmler yanarak yok olmuştur. Yangından sekiz yıl önce Osman Seden bu jurnallerin tümünü kendi elleriyle metre metre sarmış ve içinden seçtiği 1500 metrelik bölümü, yapımcısı olduğu *İstanbul Kan Ağlarken* (1951) filmine eklemiştir[39]. Osman Seden söz konusu filmlerin yangında yok olduğunu söylerken Erman Şener'in Şakir Seden'e atıfla tam aksini iddia ettiği belirtilmelidir. Şener'in verdiği bilgiye göre, Şakir Seden kendisine Kemal Film yapımı 47 haber filminin negatif kopyalarının (ordu tarafından) Kemal Film'den alındığını biraz üzgün bir dille belirtmiştir. Şener'e göre bu olay hayırlı olmuş ve adı geçen filmler böylelikle 1959 yangınında kül olmaktan kurtulmuştur[40]. Şener bu konuda Özön'ü bir anlamda kendine şahit çıkarır ama Özön'ün Şakir Seden'den aktardığı bilgi biraz nüanslıdır. Mütareke yıllarında Kemal Film'in çektiği birçok belge filme ordu sinema birimi tarafından el konulduğunu Şakir Seden üzüntüyle Özön'e söylemiştir. Özön'e göre bu olay hayırlı olmuştur çünkü Kemal Film'in bütün eski filmleri İstanbul Belediye Film Deposu yangınında kül olmuştur. Belge filmlerinin kurtulması ordunun el koyması sayesindedir[41]. Görüldüğü üzere, Şener spesifik olarak 47 savaş aktüalitesinden söz ederken, Özön genel olarak Mütareke devrinde çekilmiş belge filmlerden bahseder.

Son olarak, Kurtuluş Savaşı (Büyük Taarruz) filmleri üzerine yakın tarihli akademik çalışmalarda da bahisler geçmekle birlikte bunlar çoğunlukla, Türkiye'de sinema tarihinin yukarıda saydığımız (Çalapala, Tilgen, Özön, Şener gibi) erken kaynaklarına dayalı nispeten kısa değiniler olmaktan ibarettir ve yeni/orijinal bir bilgi ihtiva etmezler[42].

---

[38] Gökmen, *age*., s. 120-121, 181-182.

[39] Maraşlı, *age*., s. 57-58, 112-113, 312.

[40] Şener, *age*., s. 30-31.

[41] Özön, *İlk Türk Sinemacısı*, s. 39.

[42] Örneğin bkz. Battal Odabaş, "Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belge(sel) Film ve Kurtuluş Savaşı Filmleri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi*

Buna karşın son yıllarda hem sinema tarihi literatürüne arşivlerden bolca görsel belge tedarik etmek hem de bu görsel malzemenin nasıl incelenebileceğine dair bir yöntem sunmak bakımından özel bir konumu bulunan *Tarihin Ruhu* isimli televizyon programının[43] konuya katkısına işaret edilmelidir. *Tarihin Ruhu* ekibi (programın araştırmacısı ve metin yazarı Saadet Özen'dir) TRT arşivinde önce eski bir Kurtuluş Savaşı belgeselinin yaklaşık 40 dakikalık parçasını bulmuştur. Senkronize sesten yoksun, mizansenlerin ve animasyonların tercih edildiği, ara-yazılarda ve animasyonlarda yeni harflerin kullanıldığı, sadece Büyük Taarruz'u değil genel olarak Kurtuluş Savaşı'nı konu alan bu belgesel, *Tarihin Ruhu*'na göre akla evvela *Zafer Yolları* / *İstiklal* filmini getirmektedir[44]. Ekip ayrıca etiketlerinde *İzmir'in istirdadı* yazan (İzmir hükümet konağından Yunan bayrağının indirildiği ve Türk bayrağının çekildiği meşhur sahneyi ve Fahrettin [Altay] Paşa'nın görüntülerini de içeren) görüntülerle karşılaşmış ve bunları tartışmıştır. Kimisi daha ileri bir tarihte (savaş sonrasında) çekildiği kesin olan eldeki sınırlı parçalar aktüel ve mizansen karışımı ve mizansen ağırlıklı gibi görünmekte, haklarında kesin bir sonuca varılamamaktadır[45]. Programın ilerleyen bölümlerinde yine TRT arşivinde bulunmuş Kurtuluş Savaşı temalı ve süresi bir saati aşan görüntüler değerlendirilmiştir. Birden fazla filme ait olduğu izlenimi uyandıran bu sessiz görüntüler de salt Büyük Taarruz değil, genel olarak Kurtuluş Savaşı temalıdır. Ara-yazıların çoğu kez yeni harfli olması en azından bazı kısımların Harf İnkılabı'ndan (1 Kasım 1928'den) sonra imal edildiğine veya düzenlendiğine karinedir. İçinde Fahrettin [Altay] Paşa'nın da yer aldığı bu görüntüler de mizansen ve

Dergisi, S. 24 (2006), s. 208-209; Rekin Teksoy, *Rekin Teksoy'un Türk Sineması*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2007, s. 105; Özde Çeliktemel-Thomen, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)", *Kurgu*, C. 23, S. 1, 2010, s. 12; Şükran Kuyucak Esen, *Türk Sinemasının Kilometre Taşları Dönemler ve Yönetmenler*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2016, s. 16; Meltem Tekerek, "Bir Propaganda Aracı Olarak Türkiye'de Sinema: Atatürk Dönemi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 37, 2020, s. 186-189.

[43] 2019-2021'de TRT2'de yayımlanan ve bugün de internetten bölüm bölüm izlenebilen programın künyesi şöyledir: *Tarihin Ruhu – Arşiv Filmlerinde Yaşayan Öyküler*. Yapım: AT Yapım Film ve Prodüksiyon Hizmetleri. Yönetmen: Atalay Taşdiken. Araştırma ve Metin Yazarı: Saadet Özen.

[44] Bkz. *Tarihin Ruhu*, 26. bölüm: https://www.trtizle.com/belgesel/tarihin-ruhu/tarihin-ruhu-or-mustafa-kemal-ataturk-ve-izmir-or-26-bolum-1818220, süre: 1:18 – 4:16.

[45] *Tarihin Ruhu*, 26. bölüm, süre: 5:48 – 21:25.

animasyon ağırlıklıdır, Büyük Taarruz sonrasına aittir. Evvelki programa nispeten daha kesin bir kanaate vardığı anlaşılan *Tarihin Ruhu* ekibine göre söz konusu görüntülerin bir kısmı Muhsin Ertuğrul'un yönetmeni olduğu Kemal Film yapımı *Zafer Yolları*'na[46] aittir. Programda bundan sonra sinema tarihi literatürüne hâkim (Özön ve Şener'de görülen) anlatı aktarılır. Buna göre, Atatürk'ün de isteğiyle *Zafer Yolları* yıllar boyunca geliştirilmiş ve ortaya *İstiklâl* veya *İstiklâl Harbi* isimli Kurtuluş Savaşı belgeseli çıkmıştır. Yeni harfli ara-yazılar kullanılan filmde, yine yeni harfli şemalar ve animasyonlar, mizansenler ağırlıktadır. Yapım ekibi de filmin jeneriğinden tespit edilebilmektedir: Ordu Film Merkezi Müdürü İsfendiyar Uzberk (*montaj*), Laboratuvar Grup Amiri Fuat Uzkınay (*çeken*) ve muavinleri. *Tarihin Ruhu*'na göre ilk görüntüler (*Zafer Yolları*) ile takip edenler (*İstiklâl Harbi*) arasında hem teknik hem de anlayış ve yapı bakımından bir devamlılık olduğu söylenebilir[47].

Görüldüğü üzere, Büyük Taarruz filmleri konusu oldukça karışıktır. Yine de yukarıda aktarılanlardan birkaç nokta açığa çıkmaktadır: 1) Anlaşılmaktadır ki Büyük Taarruz esas olarak iki kurum/kuruluş tarafından kameraya alınmıştır: TBMM ordusu bünyesindeki sinema dairesi ve İstanbul merkezli özel bir yapım şirketi olan Kemal Film. Bu iki kurum/kuruluş arasında herhangi bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin mahiyeti bilinmemektedir[48]. 2) Büyük Taarruz sırasında doğrudan aktüel görüntüler alınmış olmaktan başka, savaştan hemen sonra ordunun desteğiyle mizansenler de çekilmiştir. Ordu – Kemal Film iş birliği bu süreçte belirginleşir. Nitekim Kemal Film / Muhsin Ertuğrul imzası taşıyan ve Eylül 1923'te gösterimi gerçekleştirilen *Zafer Yollarında* daha çok bu tür mizansenlerden oluşan bir yapımdır[49]. 3) Takip eden yıllar ve on yıllarda aktüel görüntüler ile mizansenlerin yer yer birbirine eklendiği

[46] Halbuki programın atıf yaptığı Muhsin Ertuğrul'un hatıratında filmin ismi *Zafer Yolları* olarak değil, *Zafer Yollarında* olarak geçer. Ayrıca programda bu filmin *1924-1928 arasında* çekildiği/hazırlandığı öne sürülmüştür ki doğru olması mümkün değildir. Nitekim Eylül 1923'te İstanbul'da gösterime girdiğine yukarıda değinmiştik.

[47] Bkz. *Tarihin Ruhu*, 75. bölüm: https://www.trtizle.com/belgesel/tarihin-ruhu/tarihin-ruhu-or-kurtulus-savasinin-canlandirilmasi-or-75-bolum-4275150

[48] Ferro'nun da belirttiği gibi, propaganda filmleri I. Dünya Savaşı sırasında orduların sinema birimlerinin teşviki yoluyla artmış, özel şirketler de bu duruma katkıda bulunmuşlardır. Ferro, *age*., s. 47.

[49] Bundan az önce yine Muhsin Ertuğrul'un yönetmenliğinde çevrilen *Ateşten Gömlek* filminin savaş sahnelerine de ordu yardım sağlamıştır. Bkz. Muhsin Ertuğrul, *age*., s. 302-303; Onaran, *age*., s. 127.

(montajlandığı), eldeki parçalar kullanılarak yıllar boyunca yeni düzenlemelerin yapıldığı, hatta gerçek savaş sahnelerinin kurmaca filmlere montajlanarak kullanıldığı belli olmaktadır[50]. 4) Başta savaş aktüelleri olmak üzere görüntülerin kaç adet veya kaç kopya olduğu bilinmemekle birlikte, 1959 yangınında yok olan Kemal Film yapımlarından söz edilmektedir[51]. Kemal Film'in savaş jurnallerinin de aynı akıbete uğradığını bildiren Osman F. Seden, cephede çekilmiş bu 48 jurnal içinden seçtiği 1500 metrelik bölümü, yapımcısı olduğu *İstanbul Kan Ağlarken* (1951) filminde kullanmıştır ama savaş aktüalitelerinin en azından bir kısmını görmemizi sağlayabilecek bu film de maalesef kayıp veya görünmezdir. Buna karşın, Şakir Seden'e atıfta bulunan Özön ve özellikle Şener'e göre savaş aktüaliteleri, bunlara ordu tarafından daha evvel el konulduğu için yangına kurban gitmemiştir. Yangına kurban gittiği söylenen filmlerden biri de *Zafer Yolları*'dır[52]. 5) Büyük Taarruz filmleri bugün halen esas olarak kayıp veya görünmez olmakla birlikte, TRT Arşivi gibi arşivlerde ilgili filmlere ait olduğu anlaşılan parçalara dağınık halde rastlanabilmektedir.

Kurtuluş Savaşı ve Büyük Taarruz filmleri hakkında sinema tarihi literatürünün netleştiremediği belirsizliğin giderilmesi için daha çok ve daha çeşitli kaynağa ihtiyaç duyulduğuna şüphe yoktur. Başta Türk Silahlı Kuvvetleri'ninki olmak üzere yurtiçi ve yurtdışı değişik arşivlerde bulunabilecek görüntülerin kendilerinden başka, dönem süreli yayınları da bu hususta yardımcı olabilir. Nitekim aktüel savaş filmlerinin olsun, mizansenlerle örülü *Zafer Yollarında*'nın olsun, 1922 ve 1923'te gösterime girdikleri dönem basını üzerinden tespit

[50] Burke'ün de işaret ettiği üzere, sinemada montaj uygulaması ve farklı görüntülerin akışa uydurulmasındaki kolaylık, eklemelerin saptanmasını ciddi bir sorun haline getirir. Sinemada bu tür eklemeler seyirciyi yanlış yönlendirmek için yapılabildiği gibi, iyi niyetle de yapılabilir. Burke, *age*., s. 175.

[51] Kaybedilen filmlerin tam bir dökümü bulunmamakla birlikte, Türk sinema tarihinin en dramatik olaylarından biri olan 1959 İstanbul Belediyesi Film Deposu yangınında başka şirketlerle birlikte Kemal Film'in sahibi olduğu filmler de yok olmuştur. Muhsin Ertuğrul'un Kemal Film hesabına yönettiği ilk yapımlar (veya bir kısmı) buna dahildir. Saydam'ın deyişiyle, bu yangında yanan filmlerin büyük bölümü hâlâ Türk sinemasının kayıp filmleri arasındadır. Bkz. Saydam, agm., s. 226-227.

[52] 19-20 Temmuz (1959) gecesi yaşanan yangından bir hafta sonra dönemin haber dergilerinden *Kim*'de çıkan imzasız bir yazıda, yok olan filmlerden bazılarının adları zikredilir. Bunlar arasında Kemal Film yapımı *Zafer Yolları* ve bazı belge filmler de vardır. Bkz. "Sinema: Yangın", *Kim*, 27 Temmuz 1959, s. 30-31.

edilebilmektedir. Dahası anılan filmlerin içeriklerine dair sınırlı da olsa bilgi de yine aynı kanaldan edinilebilmektedir.

4. Aktüel Savaş Filmlerinin İlk Gösterimleri

Daha evvel de belirtildiği üzere, 26 Ağustos sabahı başlayan Büyük Taarruz 30 Ağustos'ta Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmış, 9 Eylül'de İzmir'e girilmiş ve Yunan ordusunun bölgeden temizlenmesi 18 Eylül'de tamamlanmıştır. Bundan yaklaşık bir ay sonra, 15 Ekim'de *Akşam* gazetesinde küçük bir haber göze çarpar. *Anadolu Harekâtı Sinemada* başlıklı haberde, son Anadolu harekâtını ve olaylarını gösterir milli bir sinema kurdelesinin *dün* Ankara'dan İstanbul'a geldiği bildirilir. Filmin içeriği ve gösterimi hakkında bilgi de verilmiştir: *Muzafferiyet-i ahire üzerine Anadolu'da vuku bulan milli tezahüratı, muhterem başkumandanımız Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine yollarda ve Ankara'da tertip edilen parlak istikbal merasimini, kahraman ordumuzun resmigeçitlerini, Büyük Millet Meclisi önündeki fevkalade zafer tesidâtını, esir Yunan başkumandanıyla Yunan generallerinin üsera karargahlarına suret-i sevkini ve daha birçok en son* olayı gösteren iki büyük kısımdan oluşan milli kurdele ilk defa olarak Kemal Bey ve Ali Efendi sinemalarında aynı anda gösterilmeye başlanacaktır[53]. Gerçekten de az sonra bu film adı geçen salonlarda *İstanbul'da ilk defa olarak – Son Anadolu harekât-ı milliyesi sinemada* kaydıyla vizyona girmiştir.[54] İlgili gazete ilanlarının en hacimli olanında filmin içeriği şöyle sunulur: *Türk milletinin göz bebeği gazi başkumandanımızı, kahraman askerlerimizi, Büyük Millet Meclisi azasını, muzafferiyet-i ahire üzerine Ankara'da yapılan son zafer tesidâtını, ve muhterem başkumandanımıza tertip edilen parlak ve muhteşem istikbal merasimini, esir Yunan başkumandanıyla generallerini ve birçok milli mefahiri gösterir büyük ve mücedded Türk kurdelesi – 2 kısım*[55].

Görüldüğü üzere bu film yerlidir ve Ankara'da çekilmiştir ama bir *harp kurdelesi* / *savaş filmi* değildir. Görüntüler Büyük Taarruz sürecinde alınmamıştır. Şeridin Ekim ayının ilk günlerinde hazırlandığı anlaşılmaktadır çünkü Gazi Mustafa Kemal Paşa

[53] "Anadolu Harekâtı Sinemada", *Akşam*, 15 Teşrinievvel 1338/1922, s. 4.

[54] *Tevhid-i Efkâr*, 16 Teşrinievvel 1338/1922, s. 3; *Tevhid-i Efkâr*, 17 Teşrinievvel 1338/1922, s. 4; *Akşam*, 17 Teşrinievvel 1338/1922, s. 3; *Vakit*, 17 Teşrinievvel 1338/1922, s. 4.

[55] *Tevhid-i Efkâr*, 16 Teşrinievvel 1338/1922, s. 3.

İzmir'den Ankara'ya 2 Ekim'de dönmüş ve törenlerle karşılanmıştır[56]. 2 Ekim'e tarihlenen görüntüler yakın zamanda *Tarihin Ruhu* programında gün ışığına çıkarılmıştır ve seyredilebilmektedir. TRT Arşivi'nde bulunan *son Anadolu harekât-ı milliyesini musavver Türk kurdelesi* konulu film Ankaralı yerel bir sinemacı olan Mahir Galip'in Mehasin Fotoğraf ve Sinema Atölyesi'nin eseridir[57].

Bundan bir ay kadar sonra ise 46 adet gerçek savaş filmi[58] İstanbul salonlarında gösterime girer. 15 Kasım Çarşamba gününden itibaren ilanları şehrin belli başlı gazetelerinde görülmeye başlar:

İstanbul'da ilk defa olarak
Hakiki harp kurdelesi
Şehr-i halin 17nci Cuma gününden itibaren Şehzadebaşı'nda
Yeni Milli Sinema'da
5 kısımdan ibaret 2500 metrelik bu muazzam harp filmi:

> Harbin ateşler içerisinde cereyan eden bütün safahatını, siperler dahilinde alınan Yunan esirlerini, elde edilen birçok ganâimi, Afyonkarahisarı'ndan İzmir'e kadar melun düşmanın yapmış olduğu tahribatı ve saireyi gösteren bu kurdelenin temaşasını muhterem ahalimize tavsiye eyleriz[59].

Ertesi gün filme dair çok daha ayrıntılı ilanlar yayımlanmıştır. O sırada *Renin* adıyla çıkmakta olan *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr* adıyla çıkmakta olan *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit* ve *Akşam* gazetelerinde yer bulan geniş ilanlar gerek şekil/tasarım gerekse içerik yönünden birbirinin aynısıdır. Sadece bazı kelimelerde (aşağıda dipnotlarda açıklayacağımız) küçük farklılıklar söz konusudur[60]. *İkdam*

---

[56] Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, TTK, Ankara 2000, s. 352; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, TTK, Ankara 1996, s. 724.

[57] Bkz. *Tarihin Ruhu*, 30. bölüm: https://www.trtizle.com/belgesel/tarihin-ruhu/tarihin-ruhu-or-buyuk-taarruz-oncesi-ve-sonrasi-ankara-or-30-bolum-1818226

[58] O dönemde daha çok *harp kurdelesi* şeklinde anılan *savaş filmleri* ile kastedilen her durumda sıcak çarpışma içinde alınmış görüntüler değildir. Hatta bu tür filmler çoğu kez sıcak çatışma anından değil, cephe gerisinden ve çarpışma sonrasındandır. Çünkü sıcak çatışma esnasında görüntü almak doğal olarak operatörler açısından yüksek hayati risk taşır ve kolaylıkla gerçekleştirilemez.

[59] *Renin*, 15 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *Vakit*, 15 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Akşam*, 15 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Tevhid-i Efkâr*, 15 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *İkdam*, 15 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *İleri*, 15 Teşrinisani 1338, s. 3.

[60] *Vakit* gazetesinde yer alan ilan şu televizyon programında kullanılmıştır: *Tarihin Ruhu*, 26. bölüm, süre: 4:52 – 5:15. Farklı gazetelerde çıkan bu ilan başka bir çalışmada da aktarılmıştır ama gerek Osmanlı Türkçesinden yapılan çevriyazılarda gerek dipnot atıflarında ve verilen gazete isimlerinde çok sayıda hata ve çelişki mevcuttur. Sözü edilen çalışma için bkz. Ali Özuyar, *Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1922)*, YKY, İstanbul 2017, s. 364-368. Ayrıca her iki kaynak da bu

gazetesindeki nispeten küçük haber/ilan[61] ise diğerlerinden şeklen ve içerik itibariye farklıdır. Dört İstanbul gazetesinde yer bulan ortak ve geniş ilan/reklam şöyledir:

> İstanbul'da ilk defa olarak birçok fedakârlıklarla muvaffak olunan ve harbin ateşler içerisinde cereyan eden bütün safahatını gösteren ciddi ve hakiki harp kurdelesi. Teşrinisaninin 17nci Cuma gününden itibaren Şehzadebaşı'nda Yeni Milli Sinema'da 5 kısım 2500 metrelik olan bu hakiki kurdele bir defada gösterilecektir.
>
> Kurdelenin muhteviyatı: 1- Bursa fatihi Şükrü Naili Paşa ve maiyeti, 2- Bir fırkanın ileri harekâtı, 3- Liva kumandanlığının alaylara emir ve tebliği, 4- Avcı hattının ilerlemesi, 5- Düşman mevziine hücum eden kahraman piyadelerimiz, 6- Dörtnala mevzie giren bataryalar, 7- Topçu ateşi, 8- Mudanya sırtlarında kolordu tarassut mevkii, 9- Kolordu erkânıharbiyesi, 10- Hücum borusu, 11- Hücum, 12- Keşif kolu, 13- Mevzi intihabına gelen topçu tabur kumandanı, 14- Kolordu kumandanı ve fırka kumandanı, 15- Bir fırkanın taarruzu, 16- Makineli tüfek bölüğü ateşi, 17- Topçu ateşi, 18- Düşman üzerinde bataryaların tesirli endahtı, 19- Tebdil-i mevzi eden bir cebel bataryası, 20- Süngü hücumu, 21- Mitralyöz bölüklerinin düşmana tesirli ateşi, 22- Yaralılarımızın geriye nakli, 23- Düşmanı takip, 24- Süvari hücumu, 25- Yalın kılıç hücum eden bir süvari alayının düşmandan bir sahra bataryasının suret-i zaptı, 26- Yunanlılardan iğtinam edilen sahra bataryaları, 27- Yunanlıların teslimi, 28- Alınan esirler, 29- Yaralılarımız sargı mahallinde, 30- Esir Yunanlıların yaralılarını[62] sıhhiye bölüğü tarafından sargı mahalline sevki, 31- İğtinam edilen bataryanın tekrar düşmana istimali, 32- Düşmandan zapt edilen siperler, 33- Siperler dahilindeki Yunan ölüleri ve yaralıları, 34- Alay kumandanlarının fırka kumandanından emr-i telakkisi, 35- Bir[63] nöbetçi neferi, 36- Tarassut mevkiinde kolordu kumandanı ve maiyetinin muharebeyi tarassudu, 37- İzmir fatihi Nurettin Paşa hazretlerinin kolorduyu teftişi, 38- Teftişten sonra kıtaatın hal-i istirahati, 39- Şükrü Naili[64] Paşa hazretlerinin İzmit'e muvasalatı, 40- Şanlı bir alayımızın şanlı sancağı[65], 41- Düşmandan iğtinam edilen ağır topların bir kısmı, 42- Alınan ağır topların efrada

---

filmlerin Fuat Uzkınay tarafından çekildiğini kesin bir dille ifade ederken, birincil kaynaklara (dönem kaynaklarına) dayalı bir kanıt sunma ihtiyacı duymamışlardır.

[61] Bkz. "Hakiki Harp Safahatı", *İkdam*, 16 Teşrinisani 1338/1922, s. 3.

[62] *Vakit* ve *Akşam*'da *yaralılarını*, *Renin* ve *Tevhid-i Efkâr*'da *yaralarını* şeklindedir.

[63] *Renin*'de *bir* kelimesi yoktur. Diğer gazetelerde vardır.

[64] *Renin*'de *Şükrü Naili Paşa*, diğer gazetelerde *Şükrü Paşa* şeklindedir.

[65] *Renin*'de *şanlı bir sancağı*, diğer gazetelerde *şanlı sancağı* şeklindedir.

> talim ettirilmesi, 43- Kendilerine medeniyet pişdarı süsünü[66] veren çapulcu alayının Anadolu'daki tahribatı, 44- Tahrip edilen bedbaht Alaşehir, Manisa, Aydın ve civarı, 45- Yunanlılar tarafından tahrip ve berhava edilen bir köprü, 46- Düşman tarafından tahrip edilen yüzlerle vagon ve lokomotif ve saire ve saire…
>
> Bir tavsiye: Şimdiye kadar harp vakayi'ne dair gösterilen filmlerden büsbütün ayrı olarak en hakiki ve en ciddi vakayi'i ayniyle ve bütün tafsilatıyla irâe eden bu[67] filmin ehemmiyet ve kıymet-i azîmesi hasebiyle umum ahalimizin temaşası tavsiye olunur[68].

46 parçadan oluşan film 17 Kasım Cuma günü Şehzadebaşı'ndaki Yeni Milli Sinema'da vizyona girmiştir. Aynı gün gazetelerde daha kısa ilanları yine mevcuttur[69]. 27 Kasım Pazartesi gününe dek adı geçen salonda gösterimde kalır[70]. 27 Kasım'dan itibaren Beyoğlu'nda Sine Salon Elektra'da gösterime girer ve hemen hepsi *Harp sahnesinde bulunmak ister misiniz?* diye başlayan ilanları yapılır[71]. Bütün bu ilanlarda vurgu, filmin *Anadolu harbine ait hakiki* olayları gösteren *yeni ve ciddi harp kurdelesi* oluşunadır. 29 Kasım'da Sine Salon Elektra'daki programa yeni filmler ilave edilmiştir: *Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri ve Millet Meclisi azaları ile heyet-i vekile Ankara'da, Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin Bursa'ya seyahatleri, esir Yunan başkumandanı Trikopis ve Yunan generallerinin garnizonlara sevki ve saire*[72]. İlanlardan takip edilebildiği kadarıyla Sine Salon Elektra'daki gösterim 3 Aralık Pazar gününe dek sürmüştür[73].

---

[66] *Vakit* ve *Akşam*'da *medeniyet pişdarı süsünü*, *Tevhid-i Efkâr*'da *medeniyet pişdarı süsü*, *Renin*'de *medeniyet süsünü* şeklindedir.

[67] *Renin*'de *bu* kelimesi yoktur. Diğer gazetelerde vardır.

[68] *Vakit*, 16 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *Akşam*, 16 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *Renin*, 16 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *Tevhid-i Efkâr*, 16 Teşrinisani 1338/1922, s. 4.

[69] Bkz. *Vakit*, 17 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Akşam*, 17 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Renin*, 17 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *Tevhid-i Efkâr*, 17 Teşrinisani 1338/1922, s. 3.

[70] Programın değiştiğine dair ve yeni program için bkz. *Vakit*, 26 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Tanin*, 26 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *Tevhid-i Efkâr*, 26 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *Vakit*, 27 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Tanin*, 27 Teşrinisani 1338/1922, s. 4.

[71] Bkz. *Vakit*, 27 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Vakit*, 28 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Tanin*, 28 Teşrinisani 1338/1922, s. 4.

[72] *Vakit*, 29 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Tanin*, 29 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *Tevhid-i Efkâr*, 29 Teşrinisani 1338/1922, s. 3.

[73] Bkz. *Vakit*, 4 Kânunuevvel 1338/1922, s. 3; *Vakit*, 6 Kânunuevvel 1338/1922, s. 3; *Tanin*, 6 Kânunuevvel 1338/1922, s. 4; *Tevhid-i Efkâr*, 6 Kânunuevvel 1338/1922, s. 3.

Görüldüğü üzere, bu 46 parçanın Anadolu harbine ait hakiki savaş sahneleri (harp kurdelesi) olduğu ilanlarda özel olarak vurgulanmıştır ama kim(ler) tarafından çekildiği, yapımcının kim(ler) olduğu belirtilmez. Beş bölümlük ve 46 parçadan oluşan film toplamda 2500 metre uzunluğundadır. Bu da yaklaşık 2 saat 10 dakikalık bir film olduğu anlamına gelir[74]. Filmlerin isimleri önemlidir çünkü filmden daha bir kare bile görmeden seyircinin beklentilerini etkiler ve yönlendirir[75]. Aynı şey sunum (ilanlar/reklamlar) için de geçerlidir.

Kurdelenin muhteviyatına (söz konusu filmi oluşturan parçaların isimlerine) bakıldığında, mekânsal olarak öncelikle Bursa ve Mudanya dikkat çeker: *Bursa fatihi Şükrü Naili Paşa ve maiyeti*, *Mudanya sırtlarında kolordu tarassut mevkii*. Bursa 10 Eylül'de, Mudanya 12 Eylül'de işgalden kurtarılmıştır.[76] Başlıklar incelendiğinde, görüntülerin büyük kısmının (en azından ilk 36 parçanın) Bursa ve Mudanya civarında, 8-12 Eylül ve takip eden günlerde alındığı izlenimi doğmaktadır. Şükrü Naili Paşa'nın Bursa ve Mudanya'nın kurtuluşuna dair kısa hatıratı[77] da bu izlenimi besler. *Tahrip edilen bedbaht Alaşehir, Manisa, Aydın ve civarı* görüntüleri ise Bursa-Mudanya'dan sonra alınmış olsa gerektir. Kameramanın veya kameramanların bütün bu süreçte İzmir'de olmadıkları söylenebilir. Nitekim İzmir'de olsa(lar) 10 Eylül'den 30 Eylül'e dek İzmir'de bulunan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşaların[78] görüntülerinin muhakkak alınması ve bu kurdele içinde yer alması beklenir.

Bu filmler Kemal Film adına Fuat Uzkınay (veya Şakir Seden) tarafından çekilmiş ise, filmlerin önce Kemal Film'in işlettiği Ali Efendi Sineması'nda ve/veya Kemal Bey Sineması'nda gösterime

[74] Bu dönemde bir metre şerit 52 adet resim alır. Bir saniyede ortalama 16 resim alınır/gösterilir. Bu hesaba göre bir saniyede 32 santim kadar kurdele gösterilebilir. O hâlde bir dakikada çevrilecek şeridin miktarı 18-19 metreyi bulur. Dolayısıyla 2500 metrelik bir filmin süresi 2 saat 10 dakika kadardır. Teknik detaylar için bkz. M. B. İdris, "Fennî Mebâhisden: Sinematograf – Hayal-i Müteharrik", *Donanma*, 12 Mart 1331 / 25 Mart 1915, s. 602.

[75] Burke, *age*., s. 179.

[76] Kocatürk, *age.*, s. 343-344; Sarıhan, *age.*, s. 652, 660.

[77] Şükrü Naili Paşa'nın hatıratı için bkz. Betül Batır, "Şükrü Naili Paşa ve Bursa'nın Kurtuluş Günü Hatıratı", *Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, S. 44, 2017, s. 72-75.

[78] Kocatürk, *age.*, s. 343, 351; Sarıhan, *age.*, s. 652, 719.

girmesi beklenebilir. Halbuki ilk olarak o salonlarda değil[79], Cevat [Boyer] ve Kadri Cemali Beylerin sahibi olduğu Yeni Milli Sinema'da[80] gösterime sokulmuştur. O nedenle anılan filmlerin TBMM ordusu sinema biriminin filmleri olduğunu düşünmek akla yatkın gibidir. Ama yine de kesin bir yargıda bulunulamaz çünkü bir film her zaman yapımcısının salonunda gösterime girmez. Nitekim aynı günlerde seyirciyle buluşan Kemal Film etiketli *İstanbul'da Bir Facia-i Aşk* da ilk olarak Beyoğlu'ndaki Anfi Sineması'nda vizyona girmiştir[81]. Üstelik Çalapala, Güvemli ve Şener gibi araştırmacıların sözünü ettikleri Kemal Film yapımı 47 adet jurnal ile Kasım 1922'de İstanbul'da gösterime giren 46 parçanın adetlerindeki yakınlık, 1922'de gösterime giren filmlerin Kemal Film yapımı olabileceğini düşündürtür. Nitekim Osman F. Seden de bizzat görüp kullandığını söylediği jurnallerin sayısını 48 olarak vermiştir. Filmlerin muhteviyatı da bu tezi destekliyor gibidir. Nitekim Büyük Taarruz'un büyük bir gizlilik içinde başlatıldığı ve Bursa-Mudanya'nın İstanbul'a coğrafi yakınlığı düşünülecek olursa, İstanbul'dan hareket eden Kemal Film operatörünün (veya operatörlerinin) kamerayı Eylül ayında ve önce Bursa-Mudanya hattında çalıştırmış olması akla yatkındır. Ordu sinemacıları her halde Afyonkarahisar'da 26 Ağustos'ta başlayıp İzmir'e uzanan süreci öncelikle kameraya alırlardı.

İlanlarda Anadolu harbine ait 46 parçalık filmin kameramanı veya yapımcısına dair açıklama yapılmaz ama yine aynı günlerde gösterime giren başka kimi filmlerin yapımcısı açık şekilde belirtilir. 27 Kasım Pazartesi günü Üsküdar İhsaniye Sineması'nda, ertesi günden itibaren Pangaltı Sineması'nda Kemal Film yapımı *Ankara Yeşil Bursa Mudanya Harekâtı* gösterilecektir ve şu parçalardan oluşmaktadır: Mübeccel başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin huzurunda alınmış bin kişilik milli resmigeçit, İstanbul

[79] Ali Efendi ve Kemal Bey sinemalarının 16 Kasım programı için bkz. *Tercüman-ı Hakikat*, 16 Teşrinisani 1338/1922, s. 4.

[80] Salon Cevat ve Kadri Beylerin ortaklığında 1921'de açılmıştır. Bkz. Akçura, *age*., s. 47, 100; Cemil Filmer, *Hatıralar Türk Sinemasında 65 Yıl*, Emek Matbaacılık ve İlâncılık, İstanbul 1984, s. 101.

[81] Muhsin Ertuğrul'un yönetmeni olduğu *İstanbul'da Bir Facia-i Aşk*'ın galası 17 Kasım'da gazetecilerin ve sanatkârların katılımıyla Tepebaşı'ndaki Anfi Sineması'nda gerçekleştirilir. Bkz. "İlk Milli Talim", *İkdam*, 18 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; "Sinema: Mükemmel Bir Türk Filmi", *Vakit*, 19 Teşrinisani 1338/1922, s. 3. Üç gün sonra (20 Kasım Pazartesi günü) aynı salonda halka açık gösterimi başlar. Bkz. *Vakit*, 18 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Tevhid-i Efkâr*, 18 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Vakit*, 20 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *Tevhid-i Efkâr*, 20 Teşrinisani 1338/1922, s. 3.

Muallimin Cemiyeti, Bursa'da hain Yunanın tahribatı, binlerce Yunan üserası/esirleri, Refet Paşa hazretlerinin İstanbul'u teşrifleri[82]. Refet Paşa'nın Ekim ayında İstanbul'a girişini Kemal Film hesabına operatör Cezmi Ar'ın kameraya aldığı bilinmektedir[83]. Üstelik aktüel olsalar bile burada sayılanların çoğu doğrudan savaş (Büyük Taarruz) filmleri değildirler. Dikkat çekici bir ayrıntı da bu filmlerin ilanlarında yapımcı Kemal Film'in adı zikredilirken, 10 gün önce ilk kez gösterime giren 46 parçalık filmin yapımcısının zikredilmeyişidir. Bu da söz konusu savaş aktüalitesinin Kemal Film yapımı olmadığını düşündürtür. Ama tabii ki kesin bir kanıya yine varılamaz.

SONUÇ

Gerek bir bütün olarak Kurtuluş Savaşı gerekse özel olarak Büyük Taarruz filmleri hakkında daha kesin sonuçlara varabilmek için öncelikle elinde film bulunan bütün arşivlerin (bilhassa Türk Silahlı Kuvvetleri arşivinin) araştırmacılara açılıp, ilgili yeni görüntülerin, kayıp veya görünmez filmlerin veya film parçalarının bulunup bunların doğru şekilde tespit ve tasnif edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Aynı şey matbuat bağlamında da geçerlidir. Dönem gazete, dergi ve yıllıklarının en geniş şekilde taranması zaruridir. Daha talihli isek el ilanı, afiş, broşür gibi daha nadir kaynaklara da (tabii ki şayet bunlar üretilmişse) rastlanması umulur.

Büyük Taarruz'dan bir asır sonra bile, Türkiye tarihinin en önemli olaylarından birine ait canlı görüntülerin, görsel belgelerin büyük oranda kayıp, görünmez ve bilinmez olması, bu filmler hakkındaki bilgimizin böylesine belirsiz oluşu şaşırtıcı ve üzücüdür. Bu vesileyle Mustafa Kemal Atatürk'e dair bir anekdotu, onun bu konuya ilişkin bir anlamda vasiyeti sayılabileceği için hatırlamakta fayda vardır. Söz konusu anekdotu Yüzbaşı Hakkı Saygıner 1959'da düzenlediği bir basın toplantısında dile getirmiştir. Buna göre, 1937'de Trakya manevraları sırasında Atatürk *İstiklâl* filminin genişletilmesi için kurulan heyette görevli bulunan Nurettin Baransel'den filmin tamamlanıp tamamlanmadığını sorar. Baransel filmin tamamlanmadığını söyleyip gerekçe olarak da Atatürk'e ait

[82] *Tanin*, 26 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *Tevhid-i Efkâr*, 26 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *Tanin*, 27 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *İkdam*, 27 Teşrinisani 1338/1922, s. 3; *İkdam*, 28 Teşrinisani 1338/1922, s. 4; *Tevhid-i Efkâr*, 28 Teşrinisani 1338/1922, s. 4.

[83] Bkz. Filmer, *age.*, s. 110-111.

sahnelerin çoğunun hareketsiz resimlerden ibaret olduğunu belirtince Atatürk şu karşılığı verir: *Ben hayattayım. Milli Mücadeleye ait bütün evrakım, kılıcım ve çizmem halihazırda mevcut olduğuna göre, çağırdığınız anda bana düşen vazife ve rolü yapmadım mı? Böyle bir teklif karşısında kalsam memnuniyetle kabul eder, bir artist gibi filmde rol alır, hatıraları canlandırırdım. Bu milli bir vazifedir. Çünkü Türk gençliğine bu mücadelenin nasıl kazanıldığını canlı olarak ispat etmek, hatıra bırakmak bu filmle mümkün olacaktır*[84].

KAYNAKLAR

1. Gazeteler ve Dergiler

Akşam
Büyük Gazete
Donanma
İkdam
İleri
Kim
Milli Mecmua
Süs
Tanin / *Renin*
Tasvir-i Efkâr / *Tevhid-i Efkâr*
Tercüman-ı Hakikat
Vakit
Yeni İnci

2. Kitaplar ve Makaleler

Akçura, Gökhan, *Aile Boyu Sinema*, YKY, İstanbul 1995.

Altay, Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Eylem Yayınları, Ankara 2008.

Batır, Betül, "Şükrü Naili Paşa ve Bursa'nın Kurtuluş Günü Hatıratı", *Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, S. 44, 2017, s. 67-82.

Beyoğlu, Süleyman, *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

Bozis, Yorgo ve Sula Bozis, *Paris'ten Pera'ya Sinema ve Rum Sinemacılar*, çev. Sula Bozis, YKY, İstanbul 2014.

Burke, Peter, *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*, çev. Zeynep Yelçe, Kitapyayınevi, İstanbul 2016.

Çalapala, Rakım, "Türkiye'de Filmcilik", *Kebikeç*, S. 28, 2009, s. 103-112.

Çeliktemel-Thomen, Özde, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)", *Kurgu*, C. 23, S. 1, 2010, s. 1-17.

[84] Akt. Özön, *Türk Sineması Tarihi*, s. 210. Ayrıca bkz. Şener, *age*., s. 31-32; Beyoğlu, *age*., s. 223.

Duruel Erkılıç, Senem, *Türk Sinemasında Tarih ve Bellek*, Deki Basım Yayım, Ankara 2014.

Ertuğrul, Muhsin, *Benden Sonra Tufan Olmasın!*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.

Ferro, Marc, *Sinema ve Tarih*, çev. Handan Demir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.

Filmer, Cemil, *Hatıralar Türk Sinemasında 65 Yıl*, Emek Matbaacılık ve İlâncılık, İstanbul 1984.

Gower, H. D., L. Stanley Jast, W. W. Topley, *The Camera As Historian*, New York: F. A. Stokes Co., ty [1916].

Gökmen, Mustafa, *Başlangıçtan 1950'ye Kadar Türk Sinema Tarihi ve Eski İstanbul Sinemaları*, Denetim Ajans Basımevi, 1989.

Güvemli, Zahir, *Sinema Tarihi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1960.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, TTK, Ankara 2000.

Kurnaz Şahin, Feyza, "Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Türkiye'de Yardım Cemiyetlerinin Sinema Faaliyetleri ve Kamuoyunda Sinema Algısı (1910-1923)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 30, S. 88, 2014, s. 1-35.

Kuyucak Esen, Şükran, *Türk Sinemasının Kilometre Taşları Dönemler ve Yönetmenler*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2016.

Maraşlı, Gülşah Nezaket, *Osman Fahir Seden'le Türk Sinemasında Düet*, Elips Kitap, Ankara 2006.

Nowell-Smith, Geoffrey, "On history and the cinema", *Screen*, C. 31, S. 2, 1990, s. 160-171.

Odabaş, Battal, "Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belge(sel) Film ve Kurtuluş Savaşı Filmleri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 24 (2006), s. 205-212.

Odabaşı, İ. Arda, "*Ayastefanos* Filmi Hakkında Yeni Bilgiler ve *Sinema Haberleri* Gazetesi", *Müteferrika*, S. 53 (2018), s. 93-104.

Odabaşı, İ. Arda, "*Ayastefanos* Filminin Yapımcısı ve Gösterim Programı (*Ayastefanos* Filmi Hakkında Yeni Bilgiler II)", *Müteferrika*, S. 54, 2018, s. 135-144.

Odabaşı, İ. Arda, *Milli Sinema: Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

Odabaşı, İ. Arda, "Osmanlı'da Sinema Yayıncılığı ve Bilinen İlk Türkçe Sinema Gazetesi: *Türk Sineması*", *Journal of Universal History Studies (JUHIS)*, C. 2, S. 2, 2019, s. 317-350.

Onaran, Âlim Şerif, *Muhsin Ertuğrul'un Sineması*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2013.

Özen, Saadet, "Bir Tarih Malzemesi Olarak Film: Manaki Kardeşlerin 'Hürriyet' Çekimleri", *Toplumsal Tarih*, S. 255, 2015, s. 62-71.

Özön, Nijat, *İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay*, Türk Sinematek Derneği Yayınları, 1970.

Özön, Nijat, *Türk Sineması Kronolojisi (1895-1966)*, Bilgi Yayınları, Ankara 1968.

Özön, Nijat, *Türk Sineması Tarihi 1896-1960*, Doruk Yayımcılık, İstanbul 2013.

Öztürk, Serdar, *Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset*, Elips Kitap, Ankara 2005.

Özuyar, Ali, *Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1922)*, YKY, İstanbul 2017.

Rongen Kaynakçı, Elif, "Türk Sinema Tarihi ve 'Kayıp' Filmler", *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 5 Sinema ve Tarih*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 73-79.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, TTK, Ankara 1996.

Saydam, Barış, "Türkiye'de Film Arşivlerinin Gelişim Süreci ve TSA Örneği", *TALİD*, C. 19, S. 37, 2021, s. 223-242.

Scognamillo, Giovanni, *Türk Sinema Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2010.

Sevinçli, Efdal, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Sinemadan Tiyatroya Muhsin Ertuğrul*, Broy Yayınları, İstanbul 1987.

Şener, Erman, *Kurtuluş Savaşı ve Sinemamız*, Osman Yüksel ve Ahmet Sarı Matbaaları, 1970.

Tekerek, Meltem, "Bir Propaganda Aracı Olarak Türkiye'de Sinema: Atatürk Dönemi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 37 (2020), s. 181-204.

Teksoy, Rekin, *Rekin Teksoy'un Türk Sineması*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2007.

Tilgen, Nurullah, "Bugüne Kadar Filmciliğimiz", *Kebikeç*, S. 28, 2009, s. 113-133.

Zobu, Vasfi Rıza, *O Günden Bu Güne*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.

3. Elektronik Kaynaklar

Tarihin Ruhu – Arşiv Filmlerinde Yaşayan Öyküler. Yapım: AT Yapım Film ve Prodüksiyon Hizmetleri. Yönetmen: Atalay Taşdiken. Araştırma ve Metin Yazarı: Saadet Özen. Yayın Yeri ve Tarihi: TRT2, 2019-2021.

26. bölüm: https://www.trtizle.com/belgesel/tarihin-ruhu/tarihin-ruhu-or-mustafa-kemal-ataturk-ve-izmir-or-26-bolum-1818220

30. bölüm: https://www.trtizle.com/belgesel/tarihin-ruhu/tarihin-ruhu-or-buyuk-taarruz-oncesi-ve-sonrasi-ankara-or-30-bolum-1818226

75. bölüm: https://www.trtizle.com/belgesel/tarihin-ruhu/tarihin-ruhu-or-kurtulus-savasinin-canlandirilmasi-or-75-bolum-4275150

Türk ve Yunan Sinemasında Büyük Taarruz ve Sonuçları

Gazi DOĞAN*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrıldığını ilan eden Mondros Ateşkes Antlaşması, Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Orbay'ın başkanlığını yaptığı Osmanlı Heyeti ile İngiliz Amiral Calthorpe'un Başkanı olduğu İtilaf Devletleri Heyeti arasında, 30 Ekim 1918'de Yunanistan'ın Limni Adası'ndaki Mondros Limanı'nda Agamemnon adlı İngiliz zırhlısında imzalandı[1]. Bu antlaşma ile Osmanlı toprakları işgallere açık hale gelerek başta İstanbul olmak üzere Anadolu'daki pek çok önemli bölge müttefiklerce işgal edildi[2]. Böylece son bağımsız Türk devleti de kaderini işgalcilerin eline bırakmak durumunda kaldı. 1919 yılının Ocak ayında toplanan Paris Konferansı'nda Yunanistan, Türk toprakları üzerindeki taleplerini bildirdi. İngiltere'nin güçlü bir İtalya yerine Yunanistan'ı tercihi ve bu tercihin diğer müttefiklerce de kabulü üzerine Yunanistan 15 Mayıs 1919'da İngiliz, Amerikan ve Fransız savaş gemilerinin koruması altında İzmir'e çıktı ve şehri işgale başladı. Bu durum, Mütareke sonrası işgaller karşısında yer yer cılız tepkiler gösteren Türk milletinde yeni bir mücadele ruhunu uyandırdı ve yerel direnişlerin daha da güçlü bir şekilde örgütlenmesinin önü açıldı. İşgalin ertesi günü Mustafa Kemal Paşa'nın Bandırma Vapuru ile Samsun'a yola çıkışı ve 19 Mayıs 1919 sonrası yurdun bütün bölgelerindeki yerel direnişleri tek elden organize etme çabalarına başlaması Türk milletini yeniden kenetlenmeye iten en önemli faktördü. Bu kapsamda Türk Kurtuluş Savaşı'nın adım adım Havza ve Amasya'dan başlayarak Erzurum ve Sivas Kongreleri ile şekillenen mücadeleci karakteri, 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılması ile daha da somutlaştı. Bu mücadelenin askeri gücünü oluşturan Kuvâ-yı Milliye ve daha sonra düzenli birlikler ile I. ve II. İnönü zaferleri ile Yunan ilerleyişi durduruldu ve Büyük Taarruz ile de işgalcilere son darbe indirildi.

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Tarih Bölümü.
gazi.dogan@asbu.edu.tr
ORCİD NO: 0000-0001-8668-6266

[1] İbrahim Artuç, *Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987, s.21.

[2] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s.240.

Yunanistan, I. Dünya Savaşı'nda müttefikler safında yer alarak savaşın kazananlarından birisi oldu. Paris Barış Konferansı'nda müttefiklerce Doğu Trakya ve Batı Anadolu'da hak elde etmeye dönük ödünler kazanması ile de sonraki dönemlerde Yunanistan milli hafızasından silinmeyecek *Küçük Asya Felaketi*'nin fitili ateşlenmiş oldu. Konferans'ın ardından Batı yanlısı Başbakan Venizelos'un iki tartışmalı hamlesi sonraki dönemlerde Yunanistan açısından oldukça sıkıntılı bir dönemi başlattı. Bu hamlelerin birincisi, Yunan birliklerinin İzmir'e gönderilmesi idi. Tüm coşkulu kutlamalara rağmen Yunanistan açısından İzmir'in işgal edilmesi beklediklerinden daha karmaşık bir hal aldı. Türk direnişini ve onun karizmatik lideri Mustafa Kemal'in mücadeleci karakterini hafife almaları Türk-Yunan Savaşı'ndaki mağlubiyetin önemli nedenlerinden birisi oldu. Venizelos'un aldığı ikinci karar ise seçimlerin yenilenmesi idi. Savaşın olağanüstü koşullarında Venizelos'un Eylül 1920 seçimlerini kaybetmesi ve yerine I. Dünya Savaşı sırasında Alman yanlısı bir tavır takınan Kral Konstantin'i yeniden iktidara getiren yeni kralcı hükümetin seçilmesi Batılı müttefiklerde Yunanistan'a desteği azalttı. Bundan dolayı Yunanistan'ın Anadolu'daki ilerleyişini sürdürecek uluslararası destekten yoksun kalması ile savaşın sonucu Ağustos 1922'de Yunanistan açısından büyük bir felaketle sona erdi. İzmir'in yeniden Türklerin eline geçmesi ve sonrasında bir milyondan fazla insanın zorunlu göçe tabi tutulmasıyla mülteci Rumlar Yunanistan'ın sosyo-ekonomik dengelerini sarsacak pek çok soruna neden oldu[3].

Türkiye açısından muazzam bir ölüm-kalım savaşının zaferle sonuçlanması, öte yandan Yunanistan açısından bu büyük Türk zaferinin büyük bir felaketle noktalanması iki ülke sinemalarında da Türk-Yunan Savaşı'nın farklı veçheleri ile incelemesine neden oldu. Gerek işgal döneminde Türk toplumunun gerek işgal döneminde yaşadığı trajediler, gerekse zafere giden yolda çekilen kutsal çile özelikle 1950'lerde ve 1960larda yoğun bir biçimde altın yıllarını yaşayan Yeşilçam'ın kadrajında oldu. Öte yandan Yunan sineması ise Küçük Asya Felaketi'nin sonucu olarak mübadele ile gelen göçmen trajedilerine özellikle 1960'larda yoğun bir biçimde değindi. Sayısal anlamda Türk sinemasının Yunan sinemasına nazaran daha fazla eser vermesinin temel nedeni Kurtuluş Savaşı anlatısının zafer ekseninde bir milli bilinç uyandırma gayreti ve bu milli bilincin sonraki

[3] Vrasidas Karalis, *A History of Greek Cinema*, Continuum, New York 2012, s.10.

kuşaklara aktarılmasında bu eserlerin önemli bir işlevi olacağı inancıydı. Gerçekten dönemi anlatan filmlerin özellikle Türk-Yunan ilişkilerinin gerildiği dönemlerde önemli ölçüde milli hamasete vurgu yaptığı ve bunun da toplumda önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir.

İki tarafın sineması farklı dönemlerde farklı seyreden Türk-Yunan siyasi ilişkilerinden etkilenerek kimi zaman barışçıl fakat çoğunlukla sert bir söylem içerisinde eserler üretti. Özellikle Türk-Yunan çatışmasının 1950'ler ortalarından başlayarak günümüze kadar devam eden ana gündemi Kıbrıs meselesiydi ve bu mesele etrafında şekillenen sert milliyetçi yaklaşımlar iki taraf sinemasında da kamuoyunun dikkatini Türk Kurtuluş Savaşı ve ertesindeki sürece çekmekteydi. Türkiye'deki zafer anlatısının sinemadaki ana teması son vatanı işgal edilen bir milletin emperyalist devletlere ve onların maşası Yunan işgalcilere karşı verdiği şanlı mücadele iken, Yunan sinemasının odaklandığı ana mevzu insan trajedileri ve bu trajedilerin kaynağı olarak gördükleri Türk tarafının katı mübadele politikaları idi. İlerleyen kısımlarda sinema filmleri ekseninde bu tavır daha ayrıntılı aktarılacaktır.

1. Sinema Kavramı, Sinemanın Gelişimi ve Bir Propaganda Aracı olarak Sinema

Güzel sanatların bir dalı olan sinema kavramının kelime olarak kökeni Fransızcaya dayanmaktadır. Sinemanın teknolojik gelişimine bakıldığında ilk evresinin kırılma noktası olarak Lumiêre kardeşlerin kendi buluşları olan aygıta *sinematograf (cinématographe)* adını vermeleri ve böylece *sinematografi (cinématographie)* sözcüğünden kısaltılarak kullanılan sinema kavramının literatüre girmesi olarak gösterilebilir. İlk başta sinema sözcüğü hareketi ve yaşamı olduğu gibi aktaran bir buluş olarak ortaya çıkmasına rağmen daha sonra filmlerin gösterildiği yapı, yer, sinema çalışmalarının tümü ve sinema endüstrisi kavramlarını kapsayan anlam genişlemesine de uğrayarak günümüzdeki halini aldı[4].

Sinema, kitleleri yönlendirme ve biçimlendirme bakımından oldukça etkili bir iletişim aracıdır. Geniş bir alana yayılma gücü ve üstün temaşa gücü ile şehirlerden en ücra köylere kadar içinde bulunduğu toplumu değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip bir

[4] Nijat Özön, *Sinema Sanatına Giriş*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 3-4.

sanattır. Bu bakımdan sinemanın etki alanı bütün bir toplumu kapsayacak kadar geniş, mesajı toplumun temel değer yargılarını değiştirebilecek kadar kuvvetlidir. Bundan dolayı sinemayı ve sinema filmlerini salt bir görsel eğlence kavramı olarak ele almak oldukça dar bir bakış açısı olur. Sinema toplumları manevi, ahlaki ve kültürel yönden kökten sarsacak, insan davranışlarını temelden şekillendirecek kadar radikal bir yenilik olması onu evrensel düzeyde önemli bir araç haline getirmektedir.

Bundan başka sinemanın halk üzerindeki etkisinin artması, yönetici kesimlerin sinema ile olan ilişkilerinde de artışa neden olmakta, böylece sinema verdiği ürünler vasıtasıyla toplumun belli ideolojiler ekseninde dönüştürülmesinde önemli bir propaganda aparatı olmaktadır. Geniş halk kitlelerine az bir maliyetle ulaşmanın bir yolu olan sinema, bu özelliğiyle propagandacılar için oldukça faydalı bir araçtır. Görsel ve işitsel olarak etkilenen kalabalıkları belli bir ideoloji ekseninde şekillendirmede sinemanın etkisi yadsınamaz. Sanatsal kaygılardan uzakta belli siyasal amaçları gerçekleştirmek için sinemayı bir araç olarak değerlendiren kimi kesimler bu anlamda sinemayı bir nevi propagandalarına uygun bir araç olarak dikkate almaktadırlar. Tüm bu düşüncelerin bir özeti olarak Özön, sinemayı, görüntülerin ve sesin istenildiği gibi kullanılabilmesi olanağı taşıdığından ve bu durumun sağladığı inandırıcılık, kandırıcılık ve etkililikten dolayı propaganda araçlarının en güçlüsü olarak değerlendirmektedir.[5]

Sinemanın bu propaganda gücü elbette Türk Kurtuluş Savaşı temalı filmlerde de etkisini gösterdi. İşgallerin yol açtığı travmalara rağmen halkın kurtuluşa olan inancı ve bu inanç doğrultusunda mücadelesi Yeşilçam'da pek çok zafer anlatısının merkezinde idi. Milli bilinç oluşturmaya dönük bu hamleler, siyasi ilişkilerin gerildiği dönemde işgalci ve emperyalistlerin maşası olarak nitelendirilen Yunan tarafına karşı sert bir ideolojik söylem çerçevesinde sinemanın propaganda gücü kullanılarak yapılmaktaydı. Öte yandan Yunan sinemasının 1960'lar sonrası kimi örneklerinde de 1922 travmasının izleri Türk tarafını barbar olarak gösteren propaganda unsurları taşımaktaydı. Bu propagandanın ana ekseni ajite edilmiş mübadillerin sorunları etrafında şekillenirken, Yunan işgali hakkında herhangi bir

[5] Özön, *Sinema Sanatına*, s.8.

özeleştiri yapılmaması sinemanın gündelik siyasi propagandaya alet edildiğini göstermekteydi.

2. Türk ve Yunan Sinemasında Kurtuluş Savaşı ve Sonuçlarına Dönemsel Bakışlar

15 Mayıs 1919'da Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasıyla başlayan Yunan işgali daha sonra Batı Anadolu'da hızla ilerledi. Yunan işgali Türk milletindeki toplumsal öfkeyi artıran önemli bir katalizör oldu. Savaşın devam ettiği bu dönemde hem Türk hem de Yunan sinemaları cephedeki olayları filme alarak kendi kamuoylarını etkilemeye çalıştılar. Bu dönemde özellikle TBMM bünyesinde kurulan Ordu Film Alma Dairesi'nin işgal güçlerinin geri çekilirken işlemiş olduğu vahşeti kayda aldığı filmler oldukça kıymetlidir. Yakılan köy ve kasabalardaki dramları gösteren bu filmler daha sonra kurgulanarak 1922'de *İzmir Zaferi (İstiklal)* adıyla belgeselleştirildi. İlk özel film şirketi olan Kemal Film de Kurtuluş Savaşı'nın bu safhasını *Zafer Yollarında* adlı filmle Fuat Uzkınay'a çektirdi[6]. Kemal Film bundan başka savaşın gidişatına dair çektiği 47 film ile olayları kamuoyuna aktarmada önemli rol üstlendi.

Yunan sineması da Yunan ordusunun Küçük Asya macerasını, işgalin her safhasından itibaren filme aldı. Özellikle Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın Yunanistan'ın Anadolu'daki ilerleyişini Yunan toplumunda kahramanlık öyküsüne dönüştürme çabaları Yunan sinemasının kimi önemli yönetmenlerine Bakanlıkça görev verilmesini sağladı. Bu kapsamda Dimitris Gaziadis Yunanlıların Türkler üzerindeki zaferlerini öven bir film olan *To Elliniko Thavma (Yunan Mucizesi)* belgeselini çekmeye başladı.[7] Tamamı yabancı oyuncularla çevrilen filmin amacı aydın orta sınıfın önderliğinde Yunan kamuoyunu savaşın gerekliliğine ve zaferin kesinliğine inandırmak ve Yunan değerlerine vurgu yapmak şeklinde değerlendirilmekteydi[8]. Fakat Yunan ilerleyişinin Türklerce durdurulması üzerine bu işgal hareketi Yunanistan açısından felaketle

[6] Nijat Özön, *İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay*, Türk Sinematek Derneği Yayınları, İstanbul 1970, s.44.

[7] Trifon Tzavalas, *Greek Cinema - 100 Years of Film History 1900-2000*, C.1, the Hellenic University Club of Southern California, Los Angeles CA. 2012, s.21.

[8] Yannis G. S. Papadopoulos, "Uprootedness as an Ethnic Marker and the Introduction of Asia Minor as an Imaginary Topos in Greek Films", Ed. Ginio, E., Kaser, K., *Ottoman Legacies in the Contemporary Mediterranean: The Balkans and the Middle East*, Jerusalem 2013, s.340.

sonuçlandı ve Küçük Asya'nın yeniden ele geçirilmesini ölümsüzleştirecek şekilde tasarlanan Gaziadis'in filmi hiçbir sinemada gösterilemedi.

Türk-Yunan savaşı esnasında sadece Dimitris Gaziadis belgeseller çekmedi. Aynı dönemde Gaziadis'den başka Joseph Hepp, Anglo-Yunan-Film Şirketi için bir dizi savaş haberlerinden oluşan filmler üretti. Giorgos Prokopiou ise Yunan kuvvetlerinin İzmir'i işgal ettiği dönemde kimi önemli olayları filme aldı[9]. Hem Gaziadis hem de Prokopiou Sakarya Nehri civarındaki işgalleri filme alan *I Mahi Ston Sagarion Potamon (Sakarya Nehri Savaşı)* belgesellerini yine 1919'da çektiler[10].

Savaşın Yunanistan'ın felaketi ile sonuçlanması yine bu yönetmenlerin eserleri ile Yunan kamuoyuna aktarıldı. Özellikle 1922'de çekilen iki belgesel Yunan bozgunu hakkında en esaslı haberlere değinmekteydi. Bunlardan birincisi Giorgos Prokopiou'nun *I Katastrofi This Mikras Asias (Küçük Asya Felaketi)* adlı uzun metrajlı belgesel iken, diğeri Joseph Hepp'in *Ekstratia Tis Mikras Asias- Ke Katastrofi (Küçük Asya Seferi ve Felaketi)* adlı belgesel idi[11].

1922'deki Türk zaferi ile Yunan ordusunun kesin yenilgisi ile Yunan siyasetine son dönemlerde yön veren Bizans'ı yeniden ihya etme hayali sadece bit mit olarak kaldı. Vatanseverlik ve zafer anlatısının yerini Yunan sinemasında bu defa trajedi öğesi aldı. 1920'ler ve 1930'larda Yunan sinemasında iki tür, komedi ve melodram, egemen oldu. Özellikle Anadolu'dan gelen mübadil Rumların gecekondu bölgelerine taşınarak buralarda sosyo-ekonomik olarak alt sınıfta yer almaları, yaşadıkları trajediden uzaklaşmak için sinema gibi ucuz eğlence araçlarına yönelmelerine sebep oldu. Varyete ve revü gibi görece pahalı eğlence türlerine karşı sinemayı tercih eden Yunan toplumu, *Küçük Asya Felaketi* ile ilgili belgesellerin popüler olmasına rağmen bu belgesellere karşı komedi ve melodramlara yöneldi[12]. Bu tutumda özellikle göçmenlerin

[9] Tzavalas, Greek Cinema, V.1, s. 21.

[10] Trifon Tzavalas, *Greek Cinema - Directors of Documentaries & Short Movies 1900-2000*, V.5, the Hellenic University Club of Southern California, Los Angeles CA. 2012, s.9.

[11] Trifon Tzavalas, *Greek Cinema Documentaries and Short Movies*, V.3, the Hellenic University Club of Southern California, Los Angeles CA. 2012, s.43

[12] Karalis, *age.*, s.16.

ekonomik olarak içinde bulundukları sıkıntılı durumdan sinema vasıtasıyla kaçma arzuları ön plana çıkmaktaydı.

Yunan sineması 1920'lerin ortalarından 1960'ların başına kadar *Küçük Asya Felaketi*'ni melodram ve komedi öğeleri ile unutmak ister bir tavır takınırken Türk sineması, Milli Mücadele zaferini, zaferin hemen ertesinde coşkun bir dille ele alan eserler üretmeye başladı. Türk-Yunan ilişkilerinin normalleşmeye başladığı 1930'ların başına kadar Muhsin Ertuğrul'un yönettiği üç film, sırasıyla *Ateşten Gömlek (1923), Ankara Postası (1924*) ve *Vurun Kahpeye (1932)* Türk sinemasındaki Tiyatrocular Dönemi'nin Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen ilk eserler oldu.

Türk sinemasındaki ilk konulu Milli Mücadele filmi Kemal Film'in yapımcılığında, Muhsin Ertuğrul'un yönettiği Halide Edip Adıvar'ın aynı eserinden uyarlanan *Ateşten Gömlek* filmidir. Muhsin Ertuğrul filmin senaristliği ve başrolünü de üstlenir. Filmin dikkate değer taraflarından birisi ise ilk defa Müslüman Türk kadın oyuncuların da filmde yer almasıdır. Özellikle Muhsin Ertuğrul Milli Mücadele'ye ait bir konuda azınlık veya Rus göçmenleriyle filmi çevirmekten kaçınmış, böylece Kemal Film'in gazetelerle yaptığı ilan sonucu bulunan iki Türk kızı, Bedia Muvahhit ve Neyyire Neyyir (Münire Eyüp), filmin iki önemli rolünü üstlenmişlerdir[13]. Bu tavır o dönem için oldukça radikal bir hamledir.

İlk defa 23 Nisan 1923'te Beyoğlu Palas Sineması'nda gösterilen film,[14] Kurtuluş Savaşı'nda başından yaralanmış bir yedek subay olan Peyami'nin Ankara'da yazdığı hatıralarından oluşmaktadır. Peyami, işgal yıllarında İstanbul'daki evlerinde, İzmir'de kocası ve çocuğu Yunanlılar tarafından öldürüldükten sonra kendilerine sığınan Ayşe ve arkadaşı İhsan'la yurt savunması konusunda görüşmeler yapar, Fatih ve Sultanahmet mitinglerine katılır, sonra da bir yedek subay olarak Anadolu'ya geçer. Bu filmde Milli Mücadele'nin tüm zorlukları karşısında bir hasta bakıcıya karşı iki erkeğin duyduğu, kendileri için "ateşten gömlek" olan bir sevgi anlatılır[15]. Yurt savunması konusunda harekete geçen kahramanlardan İhsan ile Ayşe arasında bir duygu bağı da eklenir. Sonunda İzmir Taarruzu başlarken aynı cephede

[13] Âlim Şerif Onaran, *Muhsin Ertuğrul'un Sineması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s.167.

[14] Onaran, *Muhsin Ertuğrul'un*, s.165.

[15] Onaran, *Muhsin Ertuğrul'un*, s. 165-166.

görev alan kahramanlarımız kanlı bir çarpışma sırasında yaşamlarını yitirirler. Ölüm onları ayırmıştır, ama cesetleri yan yanadır[16].

Muhsin Ertuğrul'un Kurtuluş Savaşı üzerine yaptığı ikinci film ise 1928 yılı yapımı *Ankara Postası*'dır. Film, Reşat Nuri Güntekin'in François de Currel'in *La Terre Inhumaine* adlı oyunundan uyarladığı "Bir Gece Faciası"ndan Ertuğrul tarafından sinemaya aktarıldı ve 1929 yılında gösterime girdi. Filmin konusu ise İstiklal Harbi döneminde Kuvâ-yi İnzibatiye komutanının eşi Necmiye Sultan, kocası Şerafettin Paşa'yı görmek için İstanbul'dan Adapazarı'na gelir. Konakladığı evde, Kuvâ-yı Milliyeci teşkilatın kuryesi Kudret'le tanışır; aralarında bir aşk doğar. Ancak bir çatışmadan sonra Necmiye, Kudret'i ele vermek isteyince, Kudret'in annesi tarafından öldürülür. Kudret başka bir çatışmada yaralanınca, kurye görevini kardeşi Osman alır. Yolda Osman, nişanlısını üç zorbanın elinden kurtarır. Ancak nişanlısı vurulmuştur. Osman buna rağmen yoluna devam eder. Osman postayı Adapazarı mutemedine teslim eder ve iki nişanlı son nefeslerini verirler. Bu postada ise ertesi gün taarruza geçileceği ve "İlk Hedefin Akdeniz" olduğu yazılıdır[17]. O güne kadar gösterime giren Türk filmleri içinde en yüksek kasa hâsılatı toplayan "Ankara Postası"nı, iki buçuk süre içinde 16 bin 575 kişi izlemişti[18]. Filmin gördüğü olağanüstü ilgi filmi yapan İpek Film şirketi yetkililerini başka filmler yapmaya da teşvik etti. Bütün ticari başarılarından öte Ankara Postası filmi toplumun ortak duygular etrafında bir araya getirilebileceği düşüncesini de pekiştirdi. Sinemanın toplumu yönlendirmede ve etkilemedeki önemi de bu filmin izlenme sayısı ile anlaşılmış oldu.

Muhsin Ertuğrul'un Kurtuluş Savaşı ekseninde çektiği üçüncü ve son film 1932 yılı yapımı *Bir Millet Uyanıyor* filmidir. Daha önce çektiği *Ateşten Gömlek* ve *Ankara Postası* filmlerine rağmen, Kurtuluş Savaşı'nın destanının sinemada henüz verilmediğine inanan Ertuğrul Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun hazırladığı bir sinopsisten yola çıkarak *Bir Millet Uyanıyor* filmini çevirdi.[19] Atıf Kaptan, Ferdi Tayfur, Mahmut Moralı, Hadi Ün, Hazım Körmükçü,

[16] Agâh Özgüç, *100 Filmde Başlangıcından Günümüze Türk Sineması*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995, s.83.

[17] Onaran, *Muhsin Ertuğrul'un*, s.141-142.

[18] Agâh Özgüç, *Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler*, Yılmaz Yayınları, İstanbul 1990, s.38.

[19] Âlim Şerif Onaran, *Türk Sineması*, Kitle Yayınları, Ankara 1994, s.29.

Sait Köknar ve Ercüment Behzat Lav gibi tiyatrocuların egemen olduğu dönemde ve bu oyuncularla çekilen film Ertuğrul'un en önemli filmi kabul edildiği gibi, Türk sinema tarihinin de ilk yüz akı filmlerinden birisi oldu.[20] Alim Şerif Onaran'a göre milli duyguları doyuran ve halkın beğenisini kazanan bu film, Türkiye'de bundan sonra çevrilecek Kurtuluş Savaşı konulu filmlerin gerçek prototipi ve en başarılı örneği oldu[21].

Bir Millet Uyanıyor filmi özellikle dönemin yükselen faşizm ideolojisine karşı daha mutedil bir dille bir kahramanlık hikâyesi anlatmaktadır. 1930'ların başında komşu ülkelerle başlayan dostane ilişkilerin bu filmde anlatılan hikâyede sert bir milliyetçi ton kullanılmasından ziyade daha makul ölçüde, Türk milletinin hayat memat mücadelesi içinde nefsi müdafaa gereği düşmanla mücadele ettiğini ifade etmektedir. Düşman tabiri de kişiselleştirilmeden ve herhangi bir millete nefret duygusu uyandırılmadan verilmek istenmektedir.

Türkiye-Yunanistan ilişkileri özellikle Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos'un 1928 sonrası Yunan dış politikasında Türkiye lehine kimi değişim çabaları ve Türkiye tarafında da oluşan "*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*" prensibi ile iyi bir noktaya gelerek 30 Ekim 1930 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında siyasi, ekonomik ve askeri nitelik taşıyan 1930 Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması imzalandı. Venizelos'un 25 Ekim 1930'da gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti ve imzalanan ikili anlaşmadan sonra iki ülke ilişkilerindeki dostane tutum 1931 yılında İsmet Paşa'nın Yunanistan'ı ziyareti ile zirve noktasına ulaştı. Elbette iki ülke arasındaki bu siyasi dostluk havası, dönemin sinemalarında da Türk-Yunan ortak yapımlarının gerçekleştirilmesine ve bu dostluk havasının devam ettirilmesine olanak sağladı. Bu dönem savaşın getirdiği olumsuz hava ve hamasi söylemler kısa süreliğine de olsa iki tarafın sinemasında görülmez oldu.

1931 yılında Muhsin Ertuğrul'un çektiği *İstanbul Sokaklarında* filmi bütünüyle Türk-Yunan ortak yapımı olmasa da iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişiminde önemli bir rol üstlendiği için oldukça kıymetlidir. Bu iki ülke dışında Mısır da filme ortak olan diğer ülkedir. 2 Aralık 1931'de gösterime giren aynı kadına âşık olup

[20] Özgüç, *Başlangıcından Bugüne*, s.105.
[21] Onaran, *Türk Sineması*, s.29.

başlarına çeşitli felaketler gelen iki kardeşin öyküsünün anlatıldığı *İstanbul Sokaklarında* ilk sesli film denemesi olarak kayıtlara geçti[22]. 20 Mart 1933 tarihinde ise bu defa sadece Türk-Yunan ortak yapımı olan yine Muhsin Ertuğrul'un yönettiği *Fena Yol (O Kakos Dromos)* filmi gösterime girdi. Atina, Patras ve Zakinthos'ta çekilerek İstanbul'da tamamlanan filmin konusu ünlü Yunan yazar Grigoris Xenopoulos'un romanının uyarlamasıydı. Yazarın popülaritesine, Marika Kotopouli ve Kiveli dahil sayısız seçkin Yunan tiyatro oyuncusu ve aktrisine ve besteci Sotiria Iatridou'nun yazdığı güzel Yunan müziğine ve şarkılarına rağmen bu ortak yapım ticari anlamda başarısızlıkla sonuçlandı[23]. Yine aynı dönemde 1934 yılında başka bir Türk-Yunan ortak filmi *Boğaz'ın Dalgalarında (Sta Kimata Tou Vosporou)* bu defa Yunan yönetmen Elias Paraskevas tarafından çekildi. Türk oyunculardan Muammer ve İsmail Galip Arcan'ın da dâhil olduğu film ne yazık ki günümüze kadar ulaşamadı[24].

Türk-Yunan ilişkilerin iyi olduğu dönemlerde Türk Kurtuluş Savaşı ve Büyük Taarruz ile ilgili filmler sayısal anlamda oldukça azaldı. Muhsin Ertuğrul'un 1932'de çevirdiği *Bir Millet Uyanıyor*'dan 1948'te Ferdi Tayfur'un yönettiği *İstiklal Madalyası*'na kadar bu konuda herhangi bir film yapılmadı. Milli Mücadele'nin önder kadrolarının hayatta olduğu ve ciddi anlamda sinemanın propaganda kuvvetinin bilinmesine rağmen bu konuda devlet ricalinin herhangi bir adım atmaması ilginç bir tercihtir. Elbette bu tercih sadece Türk-Yunan ilişkilerin iyi olması ile açıklanamaz. 1939'tan sonra başlayan II. Dünya Savaşı'nın etkileri, iki ülke sinemasının da içinde bulunduğu ekonomik zorluklar ve sinemaya olan ilginin azalması bu durumun diğer nedenleri arasındadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de tek parti rejiminin sona ermesi ve parlamenter demokratik düzenin yeniden tesisi yeni bir dönemi de beraberinde getirdi. Savaşın getirdiği ekonomik ve siyasi zorlukların yavaş yavaş ortadan kalkması, Türk sinemasında yeniden bir kıpırdanmaya sebep oldu. Geçiş dönemi diye adlandırılan 1939-1950 yılları arasında birkaç İstiklal Savaşı temalı film üretildi. Bu dönemin ilk önemli yapıtı, Kurtuluş Savaşı döneminde geçen bir kahramanlık hikâyesinin konu edinildiği, Ferdi Tayfur'un yönettiği

[22] Agâh Özgüç, *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü*, Horizon Yayıncılık, İstanbul 2012, s.32.

[23] Tzavalas, *Greek Cinema*, V.1, s.51.

[24] Tzavalas, *Greek Cinema*, V.1, s.53.

1948 yapımı *İstiklal Madalyası* filmidir[25]. Bu film ile Kurtuluş Savaşı dönemi filmleri çığırı açılmış oldu[26].

Çekimlerine 1946 yılında başlanıp 1948'te tamamlanan Şakir Sırmalı'nın ilk yönetmenlik denemesi olan *Domaniç Yolcusu-Unutulan Sır* filmi de bu dönemin önemli yapımlarından birisidir. Şükufe Nihal Başar'ın Domaniç Dağları Yolcusu adlı romanından uyarlanan filmin konusu Kurtuluş Savaşı sırasında işlenen bir cinayetin aydınlatılması çabalarını ele alıyordu[27].

Turgut Demirağ'ın 1949 yılında çevirdiği *Fato-Ya İstiklal Ya Ölüm* filmi yine bu dönemin adından söz ettiren filmlerinden birisi oldu. Düşman kuvvetlerinin İzmir'e girdiği günlerde, bir köprüyü uçurması için görevlendirilen Yüzbaşı Necdet ile ona kılavuzluk eden Fato'nun öyküsünün anlatıldığı film,[28] kalabalık oyuncu kadrosu, hareketli ve heyecanlı sahneleri ile dikkatleri çekti ve bu türün önemli yapıtlarından birisi oldu[29].

Geçiş dönemi Türk sinemasının Kurtuluş Savaşı temalı en başarılı filmi hiç kuşkusuz Lütfi Ö. Akad'ın 1949 yılında çektiği Halide Edip Adıvar'ın romanından uyarlanan *Vurun Kahpeye* filmidir. Onaran'a göre her ne kadar sinema tarihçileri Türk sinemasında sinemacılar dönemini yine Akad'ın 1952 yapımı *Kanun Namına* filmi ile başlatsalar da, Akad'ın yaratıcı yetenekleriyle kendine özgü sinema dilini uyguladığı ilk filmi olarak *Vurun Kahpeye*'yi görmektedir[30]. Agah Özgüç'e göre de film ile Akad yeni sinema anlayışının ilk pırıltılarını ortaya koymaktadır[31].

Yapımcı Hürrem Erman ve oyuncu Sezer Sezin'in ikna etmesiyle filmi yönetmeyi kabul eden Akad, çekimleri Adapazarı'nda gerçekleşen film[32] ile Türk sinemasında önemli bir işe imza attı. Kız öğretmen okulundan mezun olduktan sonra bir Anadolu kasabasına atanan İstanbullu idealist bir öğretmen olan Aliye'nin hikayesidir filmde anlatılan. Aliye bir yandan atandığı kasabayı benimseyip,

[25] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s.49.
[26] Nijat Özön, *Türk Sineması Kronolojisi 1895-1966*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968, s.96.
[27] Onaran, *Türk sineması*, s.43-44.
[28] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s.51.
[29] Onaran, *Türk sineması*, s.43.
[30] Onaran, *Türk Sineması*, s.43.
[31] Özgüç, *Başlangıcından Bugüne*, s.112.
[32] Lütfi Ö.Akad, *Işıkla Karanlık Arasında*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s.54-56.

yörenin çocuklarına hem bir ana hem de ışık olacağına dair verdiği yemine sadık kalırken, bir yandan da Yunan işgalcilere karşı mücadele eden Milli mücadeleye destek olur ve Kuvâ-yı Milliyecilerin kimi faaliyetlerine katılır. Bu durum kasabadaki bir grup kötü kişilerin halkı Aliye öğretmene karşı kışkırtması ile Aliye öğretmen linç edilir[33].

14 Mayıs 1950 seçimleri Türkiye'de 27 yıllık CHP iktidarının sona ermesi, "Yeter söz milletindir" sloganı ile Demokrat Parti'nin iktidara geldiği yeni bir dönemi beraberinde getirdi. Demokrat Parti iktidarı ile Türkiye'de yeni bir anlayışın sinemada da etkisi hissedildi. Demokrat Parti hükümetinin Kore Savaşı'na bir tugay gönderilmesi kararı Türkiye'deki milli coşkuyu artıran ve ardı ardına önce Kore Savaşı sonrasında da Kurtuluş Savaşı dönemine ait kahramanlık filmlerinin piyasaya sürüldüğü bir döneme de ortam hazırladı. Burada asıl dikkati çeken 1951 senesinde oldukça fazla film çekilmesi dönemin hamasi söylemleri ile de alakalıdır. Türkiye'nin 1952 yılında Yunanistan ile birlikte NATO'ya girmesi ile Türk sinemasında Yunan işgali ve mezalimi üzerine film anlatısı kısa bir dönem sayısal anlamda oldukça azalmış, Yunanistan ile olan ilişkilerin Kıbrıs meselesi üzerine yeniden gerginleştiği 1958 senesinden sonra bu sayı yeniden artışa geçmiştir.

Türk sinemasında sinemacılar dönemi olarak adlandırılan 1950-1970 yılları arası, Kurtuluş Savaşı ve Büyük Taarruz anlatısının belki de en canlı örneklerinin verildiği dönem olmuştur. Yukarıda ifade edildiği gibi, özellikle 1951 yılı, dönemin Kore Savaşı ile oluşmuş yoğun milli duyguların görsel olarak topluma aktarıldığı bir sene oldu. 1950-1951 yılları arasında çekilmiş, dönemin milli duygularını en canlı şekilde tasvir eden filmleri şöyle sıralayabiliriz: Vedat Örfi Bengü'nün yönettiği Halide Edip Adıvar'ın romanından uyarlanarak ikinci defa çekilen 1950 yapımı *Ateşten Gömlek*; Refik Halit Karay'ın aynı adlı romanından uyarlanarak Çetin Karamanbey'in senaryosunu yazıp yönettiği 1950 yapımı *Çete*; Orhon Murat Arıburnu'nun senaryosunu yazıp yönettiği 1950 yapımı *Yüzbaşı Tahsin*; Nuri Akıncı'nın yönettiği, senaryosu Nazım Özman'a ait 1951 yapımı *Ege Kahramanları*; Sami Ayanoğlu'nun yazıp yönettiği, Esat Mahmut Karakurt'un romanından uyarlanan 1951 yapımı *Allaha Ismarladık* ve Aydın Arakon'un yönettiği 1951 yapımı *Vatan İçin*.

[33] Onaran, *Türk Sineması*, s.53-54

1950-1951 yılları arasında çekilmiş Kurtuluş Savaşı temalı filmlerin belki de en başarılı iki örneği Hıfzı Tan'ın öyküsünden uyarladığı senaryoyu filme alan Orhon Murat Arıburnu'nun 1951 yılında tamamlanan filmi *Yüzbaşı Tahsin* ile Aydın Arakon'un 1951 yapımı *Vatan İçin* filmleridir. Onaran'a göre bu iki film diğerleri gibi ulusal duyguları sömürmekten çok, sade, düzgün ve temiz bir film olmalarından dolayı Kurtuluş Savaşı temalı filmlerden en başarıları arasındaydı[34].

Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya birlikte alınmalarından sonra Türk-Yunan ilişkileri daha da gelişti. 28 Şubat 1953'te iki ülke dışında Yugoslavya'nın da katılımıyla imzalanan Balkan Paktı bir nevi bu ilişkilerin zirve yaptığı dönemin en önemli olayı olarak kayda geçti. Yine aynı yıl Türk-Yunan ortak filmlerin yeniden çekildiği bir ortamın kapısı aralandı. Yeni Film tarafından çekilen 1953 yapımı Orestis Laskos ile Vedat Orfi Bengü'nün yönetmenliğini yaptıkları *Beyoğlu Güzeli (I Orea tou Peran)*[35] filmi bu yeni ortaklığın ilk eseridir.

Her ne kadar 1954 yılında Kıbrıs meselesinin ilk kıvılcımları ortaya çıkarak, 6-7 Eylül 1955 olaylarının fitilini ateşlemişse de, iki ülke arasındaki dostane tutum 1958 yılına kadar devam etti. Türk sinemasında Kurtuluş Savaşı temalı ve Yunan işgali üzerine kurulu bir anlatı yine kısa süreliğine unutulmuş oldu. Fakat 1958 Haziranından itibaren meşhur Kıbrıs mitinglerinin yeniden tüm ağırlığı ile kamuoyunu meşgul etmesi ile başlayan süreç 1959 Şubatında imzalanan Londra ve Zürih Antlaşmaları ile kısmen sona erdi. 1958-1960 yılları arasında Türk sinemasının Kurtuluş Savaşı temalı belki de en etkili ve nitelikli eserleri yine Türk-Yunan çekişmesi ekseninde verilmiş oldu.

Kısa süren sessizliği bozan ilk eser Nihat Sami Banarlı'nın Kızıl Çağlayan adlı oyunundan uyarlanan, Nejat Saydam'ın yönettiği 1958 yapımı *Bu Vatan Bizimdir* filmi oldu. Kıbrıs olayından ötürü Kurtuluş Savaşı filmlerinin yeniden başlamasına[36] sebep olan filmin konusu işgal döneminde Anadolu'da geçen bir kahramanlık öyküsüne dayanmaktadır. Agâh Hün'ün yine 1958 yapımı *Meçhul Kahramanlar* filmi, İstiklal Savaşı merkezli daha çok iç mücadelenin anlatıldığı bir

[34] Onaran, *Türk Sineması*, s.46.
[35] Özön, *Türk Sineması*, s.114.
[36] Özön, *Türk Sineması*, s.134.

film olarak bu dönemde ilgi gördü. Anadolu'nun işgal edildiği dönemde vatanın kurtuluşu için mücadele eden askerlerin öyküsünün anlatıldığı filmde İstiklal Savaşı sırasında İstanbul'da idama mahkûm edilen Mülazım Osman'la, köyün zengin kızı Ayşe'nin aşk öyküsü de yan konu olarak filmde ele alınır[37]. 1959 yapımı Muharrem Gürses'in yönettiği *Beklenen Bomba* da benzer milli duyguları yoğunlaştırmaya dönük bir film olarak dönemin dikkate değer çalışmalarındandır. Film, Kurtuluş Savaşı sırasında yüzbaşı olarak görev yapan Kudret'in kahramanlık öyküsünü anlatmaktadır[38].

Nejat Saydam'ın Samim Kocagöz'ün aynı adlı romanından uyarladığı 1959 yapımı *Kalpaklılar* filmi de dönem filmleri arasında öne çıkan eserlerden birisidir. Film Kurtuluş Savaşı'na katılanlar ile bunun dışında kalanlar, buna karşı koyanlar arasındaki çatışmayı ele alıyor. *Kalpaklılar* dönemin milliyetçi ve hamasi atmosferini oldukça geniş oranda etkileyen bir film oluyor. Kalpaklılar dışında Mükerrem Kamil Su'nun aynı adlı romanından uyarlanan 1960 yapımı Memduh Ün filmi *Ateşten Damla* da dönemin başarılı filmlerinden birisi oldu. Zaman zaman destanımsı bir havaya bürünen bu film Memduh Ün filmografisinin en nitelikli filmlerinden birisidir[39]. Film, Kurtuluş Savaşı sırasında birbirlerine âşık olan Serap ile Ahmet'in hikâyesini anlatır. Serap'ın İstanbul'da Kız Muallim Mektebi'ni bitirdiği sıralarda memleket işgal altındadır. Bir yanda Anzavur kuvvetleri ile işbirliği yapan köyün ağası Rıza Bey, diğer yanda Serap'ı yetiştiren Muallim Osman Müfit Bey'in önderliğinde Kuvâ-yı Milliye birlikleri arasındaki mücadele, diğer yanda Kuvâ-yı Milliye'ye katılan Rıza Bey'in oğlu Ahmet ile Serap arasındaki aşk hikâyesi filmde ele alınmaktadır.

Türk-Yunan ilişkilerinin Kıbrıs meselesinden dolayı sekteye uğradığı dönemin iki temel filmi, Türk sinemasının bu ilişkilerden ne denli etkilendiğini bize apaçık göstermektedir. Binbaşı Nusret Eraslan'ın yönettiği 1959 yapımı *O'nun Süvarisi* filmi İstiklal Savaşı sırasında geçen bir kahramanlık öyküsüne dayanır[40]. Film, ilk başlarda Atatürk'ün Süvarisi adıyla çekilmek istense de sansür kurulu Mustafa Kemal Atatürk konusunda da hassas davranmış Atatürk ya da Mustafa Kemal adının geçtiği filmlerde isimlerin kullanılmaması konusunda

[37] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s.99.
[38] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s.103.
[39] Özön, *Türk Sineması*, s.28.
[40] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s.108.

katı olmuştur. Böylece filmin ismi O'nun Süvarisi şeklinde değiştirilmiştir[41]. Erman Film'in Ordu Film Merkezi ile ortaklaşa çevirdikleri bu film her ne kadar Özön'ün "ilkokul öğrencisinin anlayışını aşmayan bir hava içinde ve şimdiye kadar beyazperdemizde rastlanmayan bir jingoism örneği ortaya koyduğu şeklinde" ifade edilse de[42], film toplumda önemli ölçüde ilgi görmüştür.

Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan bu zikzaklardan ötürü sinemacılar da ne yapacaklarını tam olarak bilemezler. 1959 Şubatından bir buçuk ay önce tamamlanan *O'nun Süvarisi* serbestçe sinemalarda gösterilirken, *İzmir Ateşler İçinde* filmi sansürce onaylandığı halde doğrudan doğruya Türk-Yunan çatışmasını ele aldığı ve Şubat 1959'dan sonra tamamlandığı için Dışişleri Bakanlığının itirazına uğrar ve piyasaya çıkamaz[43]. Jeneriğinde "Bu film vatan ve Türklük uğruna şehit düşenlerin aziz ruhlarına ithaf olunmuştur" notu bulunan İzmir Ateşler Altında O.Nuri Ergün'ün yönettiği 1959 yapımı filmdir. Casusluk yapan Kemal adlı Türk subayıyla, Yunan generalinin kızının aşk ve macera öyküsünü anlatan filmin gösterimi komşuluk ve devletlerarasındaki ilişkilerin zedelenmesi endişesiyle Dışişleri Bakanlığı tarafından yasaklanmıştır[44].

1959-1963 yılları arasında yaşanan kısmi Türk-Yunan dostluğu iki ülke sinemasının yeniden ortak yapımlar üretmeye başladığı bir dönemi tesis etti. 1963 yılında iki ortak yapım sinemadaki dostluğun nişanesi oldu. İlk film, Giorgos Dizikirikis'in yönetmenliğini yaptığı Maro Kodou ve Fikret Hakan'ın oynadıkları *Kibarlar (Oi kathos prepei)* iken diğer film Alekos Sakellarios'un yönetmenliği ve Aliki Vuyuklaki ve Orhan Günşiray'ın başrolde oldukları *Sıralardaki Heyecanlar (Htypokardia sto Thranio*) filmidir. Özön'ün belirttiğine göre 1964 senesinde Kıbrıs bunalımından dolayı bu filmler gösterime giremedi[45]. Agah Özgüç ise *Sıralardaki Heyecan* filminin Şubat 1965'te gösterime girdiğini belirtmektedir[46].

---

[41] Ali Karadoğan-Semire Ruken Öztürk, *Türkiye'de Sinema Sansürünün Tarihi (1932-1988): Sansür Karar Defterleri Üzerine Bir İncele*me, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2022, s.221-222.

[42] Nijat Özön, *Karagözden Sinemaya: Türk Sineması ve Sorunları*, Kitle Yayınları, Ankara 1995, s. 168.

[43] Özön, *Karagözden Sinemaya*, s.168-169.

[44] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s.105.

[45] Özön, *Türk Sineması*, s.172.

[46] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s.162.

1959 Şubat ayında yeniden tesis edilen Türk-Yunan dostluğunun ömrü fazla sürmedi, Kıbrıs'ta 1963 Kanlı Noel olayları ile patlak veren gerginlik iki ülke ilişkilerini yeniden sıkıntılı bir hale getirdi. Özellikle Johnson mektubu ve bu mektuba Türk kamuoyunda gösterilen tepkiler hamasi duyguların yine ön plana çıktığı bir dönemi beraberinde getirdi. 1964-1966 yılı Türk sinemasında yeniden Kurtuluş Savaşı eksenli filmlerde gözle görülür bir artışı getirdi. Filmlerde Yunan işgali farklı veçheleri ile yeniden ele alındı ve Yunanistan'a karşı toplumda oluşan öfke, bu filmler aracılığı ile bir kat daha arttırıldı. Dönemin göze çarpan filmleri arasında *Dağ Başını Duman Almış, Kocatepe'nin Üç Süvarisi, Vurun Kahpeye (2.uyarlama), Bize Türk Derler, On Korkusuz Kadın, Allahaısmarladık (2.uyarlama), Ay Yıldız Fedaileri* ve *Bir Millet Uyanıyor (2. uyarlama)* yer almaktadır. Bu dönemin milli duyguları uyandırmada en başarılı yapımı hiç kuşkusuz Ertem Eğilmez'in 1966 yapımı *Bir Millet Uyanıyor* filmidir. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun eserinin ikinci defa sinemaya uyarlandığı bu filmde, Yüzbaşı Davut ile altı askerinin köylülerle birlikte Yunan işgaline karşı koymaları anlatılır. Bir Millet Uyanıyor, 1967 Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde tarihi filmler dalında birinci olmuştur[47].

Türk sineması 1960'ların ortalarında yeniden kahramanlık öğesi üzerinden 1922 ve sonrasına odaklanırken, diğer yandan uzun süre Küçük Asya Felaketi'ni hem toplumsal belleğinden hem de sinemasından silmek isteyen Yunanistan'da 1960'lara kadar bu felaket gündeme alınmadı. Yunan sinemasında 1961 yılından itibaren 1922 sonrası acıların travmalarına dönük kimi önemli belgeseller ve filmler çevrildi. Bu anlamda 1961-1974 arası Yunan sineması mübadiller çerçevesinde önemli filmler üreterek bu meseleyi insani yönden işlemeye çalıştı. Bu filmlerde Türklere karşı bakış açısı kimi zaman sertken, kimi zaman daha yumuşak bir tavır alındı.

Bu dönemin ilk göze çarpan yapımı Vasilis Maros'un yapımcılığını ve yönetmenliğini yaptığı *Tragodia Tou Ageou (Ege Trajedisi)* adlı 1961 yapımı uzun metrajlı belgeseldir. Maros bu belgeselde Balkan Savaşı ile başlayan dönemi (1912-1913), Küçük Asya seferini ve II. Dünya Savaşı'nı ele almaktadır[48]. Belgeselin

[47] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s. 216
[48] Tzavalas, *Greek Cinema*, V.3, s.15.

Türk-Yunan Savaşı'nı aktardığı bölümlerde Türklere karşı olan tutumu oldukça negatiftir. Türklerin savaş esirlerini işkence ile idam ettikleri gibi kimi barbarca uygulamalarda bulunduğu belgeselin alt metni olarak izleyiciye verilmek istenmektedir.

12 Ekim 1964'te gösterime giren *Diogmos (Zulüm)* filmi Yunan sinemasında 1922 trajedisi üzerine yapılmış ilk önemli kurmaca filmdir. 1964 senesinde düzenlenen Selanik Film Festivali'nde yılın en iyi filmi ve senaryosu dâhil üç ödül kazanan filmin yönetmeni Grigoris Grigoriou ve senaristi Panos Kontellis idi[49]. Yunanistan II. Dünya Savaşı'nda Alman işgaline uğradıktan sonra 1942 senesinde yaralı bir partizan ile Anadolu'daki bir kampa alınan eski mübadillerden bir kadının 1922'de kaybettiği çocuğunun izini sürmesini anlatan film[50] bu yönüyle 1922 travmasından bir kesit aktarır. Filmin ana hikâyesinde Türkler ile Rumlar arasındaki ilişkilerin resmi yetkililer ve sıradan halk arasındaki farklılıkları da dikkat çekicidir. Eleştirilerin çoğunun otorite sahiplerine yönelik olduğu anlatıda sıradan halk için çoğunlukla olumlu bir tavır vardır[51]. Alman işgalinden kaçıp Anadolu'ya sığınan Yunan direnişçilerin Türk devlet otoritelerine olan hoşnutsuzluk ve güvensizliği ne kadar fazla ise, sıradan insanların yaptıkları iyiliklere karşı inançları ve minnettarlıkları da o kadar fazladır. Resmi yetkililere olan bu güvensizlik bir yandan etkiliyken, *Diogmos* filminde sıradan Türk halkına karşı bakış olumsuz değildir. Özellikle filmin ana karakteri Katerina Rodeli'nin terk edilmiş oğlunu bir Hristiyan Rum çocuğu olmasına rağmen yerel çeteler korurlar, bundan başka yıllar sonra kadının kaybolan çocuğunu aramasına yine yerel halk destek olur ve ona yardım ederler[52]. Bu film dönemin yavaş yavaş artan Türk-Yunan gerilimine rağmen kaba bir ırkçı tutum takınmaması anlamında önemlidir.

1968 yapımı Apostolos Tegopoulos'un yönettiği *Xerizomeni Genia* (*Köksüz Nesil*) filmi yine merkezine 1922 sonrası Anadolu'dan Yunanistan'a mülteci olarak gelen mübadillerin dramlarını almaktadır. Film geleneksel şarkılar çalan söyleyen mübadil şarkıcı Vasilis Karacoğlu'nun Anadolu'dan Yunanistan'a gelişinden 1960'lara kadar olan yaşamını ve annesi ve kız kardeşiyle yeniden bir

[49] Tzavalas, *Greek Cinema*, V. 1, s.109.
[50] Papadopoulos, *age*., s.340.
[51] Karalis, *age*., s.110.
[52] Papadopoulos, *age*., s.340.

araya gelme çabalarını konu etmektedir[53]. *Xerizomeni Genia* filminin devamı olan yine Apostolos Tegopoulos'un yönettiği ve Panos Kontellis'in senaryosunu yazdığı 1969 yapımı *I Odysseia enos Xerizomenou (Bir Köksüzün Odesa'sı*) yine Vasilis Karacoğlu'nun merkezde olduğu bir kurmaca olarak dönemin önemli filmlerindendir. Filmin konusu ise kısaca şöyledir: Vasilis Karacoğlu 1922'de İzmir'in yıkımında babasını kaybeden annesi ve kız kardeşiyle birlikte yaşayan başarılı bir şarkıcıdır. Yaşlı bir adamdan babasının ölmediğini, Türkler tarafından tutuklandığını öğrenir. Babasının izlerini bulmak için yine Anadolu'dan göçmüş olan bir Yunan-Amerikalı profesörün Türkiye'deki bilimsel çalışmalarını takip etmeye karar verir. Türkiye'deki pek çok şehri gezdikten sonra Vasilis babasının izlerini 1922'den sonra Türkiye'de kalan Rum yetimlerin yaşadığı Amasya yakınlarındaki muhayyel bir Hıristiyan köyünde bulur[54].

I Odysseia enos Xerizomenou (Bir Köksüzün Odesa'sı) filminde Yunan milliyetçiliğinin izlerini görmek mümkündür. Aslında bir nevi geçmiş güzel günleri anımsatan değerler ve semboller ekseninde nostaljik bir özlem. Özellikle Vasilis Karacoğlu'nun Anadolu'yu dolaştığı kısımlarda izleyenlerde yoğun bir "kutsal topraklar" algısı oluşur. Filmin kahramanının gerçekleştirdiği yolculukta Philadelphia'ya (Alaşehir) vardığında Yunanlıların savaş öncesi yaşadıkları mutlulukları ve aynı zamanda savaş sonu felaketlerini yürüdüğü yollarla adım adım anımsatması tüm mübadillerin belleğinde yer alan nostaljik bir hatıradır. Her ne kadar Anadolu'nun "Tanrı tarafından kutsanmış bir toprak" olduğu duygusu 1922'de Rumların Anadolu'dan gönderilmesinden sonra Yunan edebiyatında oluşmuşsa da, filmin ortaya koyduğu anlatı bu duyguyu pekiştirmeye dönüktür. Bu duyguyu pekiştiren bir başka detay ise film boyunca kahramanın gerçekleştirdiği yolculuğun güzergâhının harita kullanımı ile bir Helenizm'in tarihsel anavatanı kavramını seyircide oluşturma çabasıdır[55].

I Odysseia enos Xerizomenou (Bir Köksüzün Odesa'sı) tüm bu Yunan milliyetçisi taraflarına rağmen toplumsal anlamda tüm Türkleri kategorik olarak kötü göstermeyen bir film olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk sinemasında rastladığımız işgalcilere destek veren

[53] Papadopoulos, *age*., s.340.
[54] Papadopoulos, *age*., s.340.
[55] Papadopoulos, *age*., s.341-343.

ve yıllarca beraber yaşadığı, aynı kaderi paylaştığı Türk komşularına kötülük yapmaktan çekinmeyen kötü Rum karakterlerin yanında aynı coğrafyanın çocukları olarak emperyalist devletlerin tüm kışkırtmalarına karşı Türklerle ortak hareket eden iyi Rum karakterler de vardır. Benzer yaklaşımı 1969 yapımı bu filmde görmek, üstelik Albaylar Cuntası'nın işbaşında olduğu dönemde, oldukça kıymetlidir. Türklerin bütüncül olarak kötü gösterilmediği bu filmde, yine özellikle filmde zaptiye olarak anılan devletin kolluk kuvvetleri negatif bir şekilde resmedilmektedir. Yunan ordusunun Anadolu'yu terk etmesinden sonra kimi Türklerin insani sebeplerle geride kalan bazı Rumları himaye ettiği alt metni filmde veriliyor. Hamdi Efendi diye birisinin "bütün insanları Allah yarattı" diyerek savaş esirlerinin bulunduğu kamplarda açlıktan ölmek üzere olan kimi Rum esirlere acıyarak onları malikânesine getirdiği iyi bir davranış olarak aktarılıyor. Acıların tek taraflı olmadığı, Adalardan kopup mübadele ile Anadolu'ya gelen Türklerin de benzer köksüz kalmanın acılarını yaşadığının altını çizen film, Adalı bir Türkün dilinden savaş ve sonrası yaşanan acılardan dolayı ne Türkleri ne de Rumları suçlamanın bir anlamı olmadığını, iki halkı birleştiren ortak kaderi anlamak gerektiğini vurgulamaktadır[56].

Hristos Kyriakopoulos'un yönettiği Nikos Foskolos'un senaryosunu yazdığı 1969 yapımı *O Prosfygas (Göçmen*) filmi yine bu dönemin önemli filmlerinden birisidir. Önceki iki filmin, *Xerizomeni Genia* (*Köksüz Nesil*) ve *I Odysseia enos Xerizomenou (Bir Köksüzün Odesa'sı*), aksine *O Prosfygas (Göçmen*) filmi Türkleri masum Hıristiyanları katleden kana susamış askerler olarak temsil eder. Filmin konusu Türk ordusunun 1922'de İzmir'e girmesinden önceki hayatına dair hafızasını yeniden kazanmaya çalışan filmin kahramanının hikâyesidir. Filmin açılış sahnesinde Küçük Asya Felaketi'nden sonra deliye dönen kahramanın annesinin Despoina Skoutari'nin (Eleni Zafeiriouas) Atina'nın bir mülteci mahallesinin meydanında "Çeteler geliyor, halkı katledecekler" diye çığlık atmasıyla başlar. Filmdeki temel anlatı İzmir'e giren çetelerin Hrsitiyanları katletme sahneleri üzerine oluşturulmaktadır[57].

Yunan sinemasında 1964'ten 1969'a kadar çekilen filmlerin mesajı, acıların geçmişe ait olduğu ve hayatta kalanların geçmişi

[56] Papadopoulos, *age*., s.345-346.
[57] Papadopoulos, *age*., s.347.

gömmeleri ve hayatlarını sürdürmeleri gerektiğidir[58]. Yine de filmlerde görkemli geçmişe dair nostaljik öğelere göndermeler, mübadillerin trajedileri yanında köklerine olan bağlılıklarının da bir nişanesidir. Türk-Yunan gerilimin tırmandığı her dönemde iki tarafta da milliyetçi söylemlerin artması ve karşılıklı acıların dikkate alınmaması da bu söylemlerin sonucudur.

1969-1974 arası Türk-Yunan ilişkilerini belirleyen unsur ağırlıklı olarak Yunanistan'daki Albaylar Cuntası'nın milliyetçi söylemi sonucu ortaya çıkmış Türk karşıtlığıdır. İki ülke arasında bu dönemde yaşanan, her ne kadar iki ülke de NATO üyesi ve anti-komünist eğilim gösterse de, bir nevi soğuk savaştır. Yine de iki ülke sinemalarında kimi popüler figürlerin her iki tarafın izleyicileri tarafından beğenildiği de bir gerçekliktir. Vrasidas Karalis'in de vurguladığı gibi bu dönemde Türkan Şoray ve Hülya Koçyiğit'in adları, aşırı milliyetçi Yunan izleyiciler arasında Aliki Vouyouklaki ve Martha Vourtsi'ninkiler kadar popülerdi[59]. Bu dönem Yunan sinemasında göze çarpan eser Giorgos Dizikirikis'in 1972 yapımı kısa filmi *Smyrna (İzmir*)'dir. Filmin anlatısı ağırlıklı olarak Anadolu'nun yıkılmasından ve İzmir'in Türkler tarafından ele geçirilmesinden sonra, mübadil göçmenlerin Atina'nın banliyölerinde Yeni İzmir adında yeni bir şehir kurmalarına dayanmaktadır[60]. Türk sinemasında ise bu dönemin Kurtuluş Savaşı ve Yunan işgali üzerine göze çarpan filmleri Feyzi Tuna'nın yönettiği 1969 yapımı *Fato-Ya İstiklal Ya Ölüm (2. uyarlama)*, Yönetmenliğini ve senaristliğini Semih Evin'in yaptığı 1972 yapımı *Ahmet Çavuş*[61] ve Erdoğan Tokatlı'nın yönettiği 1973 yapımı *Tek Kollu Bayram* filmleridir[62]. Yine de bu dönemin filmlerindeki başarı önceki dönemlerin başarısını yakalayamamıştır.

1930 yılında Venizelos ve Atatürk tarafından imzalanan anlaşmaların neticesinde yavaş yavaş şekillenen bir Türk-Yunan dostluğu ve dostluğun iki ülke sinemasına yansıyan bir ortak sinema kültürü olsa da, Türk-Yunan ilişkileri çoğunlukla çatışma ekseninde gelişmiş ve bu tavır iki ülke sinemasını da oldukça sert bir söylem zemininde etkilemiştir. Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde Ada'ya çıkarma yaptığı 1974 senesi iki ülke arasındaki çatışmanın boyutunu

[58] Papadopoulos, *age*., s.351.
[59] Karalis*, age*., s.141
[60] Tzavalas, *Greek Cinema*, V.3, s.80.
[61] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s.357.
[62] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s.412.

askeri bir safhaya yükseltmiş, bu durum da iki ülke sinemalarındaki öteki taraf kavramına daha milliyetçi bir dille atıf yapan eserlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu tavır özellikle Albaylar Cuntası'nın devrildiği Yunanistan'da daha sert hissedilirken, gerek 1974 sonrası Türk sinemasının içine düştüğü acınası durum ve gerekse Türk siyasetinde iç çekişmelerin artarak anarşiyi hızlandırması Yeşilçam'ın Yunan tarafına göre daha mutedil yapımlar üretmesine sebep oldu.

Bu dönemin belki de Yunan sinemasındaki en sert üsluba sahip filmi Elias Venezis'in *Numero 31328 Amele Taburu* adlı otobiyografisinden uyarlanarak filme alınan Nikos Koundouros'un yönettiği 1978 yapımı *1922* filmidir. Oldukça ses getiren film özellikle Türkleri Rum ve Ermeni nüfusu azaltmaya dönük çabalar içinde olmakla eleştirmekteydi. Bu anlamda Venezis'in de içinde bulunduğu kafilelerin zorla ölüm yürüyüşüne çıkarıldığı bu filmde dile getirilmekteydi[63]. Yukarıda 1964-1969 arası dönemde ele alınan filmlerin pek çoğunda filmin kahramanı 1922 Felaket'i sonrası dağılan aile bireylerini aramaya dönük, mübadillerin yaşadığı trajediler ekseninde bir anlatıya sahipken 1922 filmi merkezine Yunan ordusunun ayrılmasından sonra Anadolu Rumlarına çektirilen eziyetleri almaktadır[64].

Cunta sonrası Yunanistan'daki sert Türk karşıtı söylemlerin filmde Türk düşmanlığına dönüştüğünü söylememiz mümkündür. Bunda pek çok neden ortaya konabilir. Papadopoulos'a göre bu sertliğin nedeni Yunanistan'da düşman algısının yönünün Bulgarlardan Türklere kaymasıdır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Yunanistan için asıl tehlike komünist rejimi ve Sovyet desteğinden ötürü Bulgaristan idi. Bulgarların Makedonya üzerindeki söylemleri Yunanistan için büyük bir tehlike ve nefret kaynağı iken bu durum 1974'ten sonra değişti ve Koundouros'un *1922* filmi, kamusal söylemdeki değişimi net bir biçimde gösterdi[65]. Filmin konusu Elias Venezis'in Türk ordusunun memleketi Ayvalık'a girmesinden sonra bir savaş esiri kampında yaşadığı deneyime dayanmaktadır. Kimin suçlu olduğunu idrak edemeyen, olup bitenlere tepki gösteremeyen sıradan insanların hikâyesidir aslında film. Vrasidas Karalis'in

[63] Tzavalas, *Greek Cinema*, V.1, s.155-156.
[64] Papadopoulos, *age*., s.340.
[65] Papadopoulos, *age*., s.347.

ifadesiyle muzaffer bir ordunun elindeki kurbanların kaderi, Koundouros'u Felaketin yarattığı travma kadar ilgilendiriyor[66].

Papadopoulos ise filmde yönetmenin temel anlatısını oluşturan düşüncenin özellikle daha önce bahsedilen filmlerde idealleştirilen ortak Osmanlı geçmişini kınayan bir akım olduğunu iddia etmektedir. Bu akım, Türk mezalimlerinin hafızasının silinmesine karşı mücadele etmenin, siyasi görüşü ne olursa olsun bir vatanseverin görevi olduğunu düşünen üçüncü nesil Pontus Rumları arasında fazlasıyla revaç bulmaktadır. Önceki kuşakların ifade ettikleri Anadolu'da birlikte yaşama deneyimleri ve Yunanistan'a göç sırasında karşılaşılan zorluklar, genç Anadolu ve Pontus mübadilleri için etnik anlamda önemsiz görülmektedir. Bu yeni kuşağın etnik kimlik vurgusunu pekiştirmeye dönük çabalarda öteki kavramı da değişmiştir. Artık Yunanistan'a göçen mübadillerin bu genç jenerasyonu için öteki diye adlandırılan yerli Rum değil, Anadolu ve Pontus Rumlarını katleden Türk'tür[67]. Filmi bu yönleri ile de ele alacak olursak, gerek cunta sonrası Yunanistan'da değişen siyasi iklim ve gerekse mübadillerin hafızasına dönük kimi algı gayretleri ile Türk nefretinin ön plana çıkarılması istenmiş ve bunda da başarılı olunmuştur.

1974 Kıbrıs müdahalesi sonrası oluşan Türk-Yunan gerginliği geçmişe dönük hesaplaşma için sadece kurmaca filmler yoluyla yapılmadı. Yunan sineması 2000'lere kadar ara ara belgeseller ile kamuoyundaki Türk alerjisini arttırmaya gayret etti. 1981 yapımı Antonis Xepapadakis'in yönettiği *Diogmi Es Varos Ton Laon Mikrasias Ke Kiprou (Anadolu ve Kıbrıs Halkına Yapılan Zulümler*) kısa belgesel[68] ve Pope Alkouli'nin yönettiği 1982 yapımı *Mikrasiatiki Katasrofi (Küçük Asya Felaketi*) adlı uzun metrajlı belgesel[69] bu kapsamda değerlendirilebilir.

Yukarıdaki belgesellerden farklı olarak Timon Koulmasis ve Iro Siafliaki'nin yönettiği 1997 yapımı *Sinasos: Topografia Tis Mnimis (Sinasos: Belleğin Topoğrafyası*) adlı uzun metrajlı belgesel ortak acılar kavramını yeniden dile getirmesi bakımından önemlidir. Belgesel, Ege ve Doğu Karadeniz'den yaklaşık 1,5 milyon Rum'un yerinden edildiği ve 400 bin Türk'ün Yunanistan anakarasından Türkiye'ye geri gönderildiği Türkiye ile Yunanistan arasındaki

[66] Karalis*, age*., s.185-186
[67] Papadopoulos, *age*., s.352.
[68] Tzavalas, *Greek Cinema*, V.3, s.147.
[69] Tzavalas, *Greek Cinema*, V.3, s.152.

mübadeleyi Nevşehir'in Ürgüp ilçesine bağlı eski ismi ile Sinasos şimdiki adıyla Mustafapaşa köyü üzerinden okumaya çalışır. Belgesele göre yüzyıllarca beraber yaşamış bu insanların hayatları 20. yüzyılın yükselen anlayışı olan milliyetçilik nedeni ile mahvolmuştur[70].

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra Türk kamuoyunda oluşan zafer ve kahramanlık havası, Yeşilçam'da istenilen düzeyde yankıyı tam olarak bulamadı. Bu durumun en temel nedenleri Yeşilçam'ın içinde bulunduğu ekonomik kriz ve üretilen filmlerdeki kalitesizliktir. 1974 senesinde Kıbrıs konulu *Göç-Kıbrıs Ufuklarında, Kartal Yuvası, Kıbrıs'ta Türk Aslanları, Kıbrıslı Fedailer, Önce Vatan, Şehitler, Sezercik Küçük Mücahit* ve *Zindan* gibi filmler çevrilmiş olsa da filmlerin içeriklerinin dönemin popülist beklentilerinin ötesinde olmadığını söylemek mümkündür. Yine de Türk sineması 1970'lerin ortalarında Kurtuluş Savaşı ve Yunan işgalini anlatan kimi kayda değer filmler üretmekten geri kalmadı. Çetin İnanç'ın yönettiği 1974 yapımı *Reşo-Vatan İçin* filmi de bu dönemin önemli yapımlarından birisidir. Kurtuluş Savaşı sırasında geçen bir kahramanlık öyküsü[71] olan filmin kurgusu, hikâyesi ve anlatısı dönemin ruhu ile oldukça sıkı bir biçimde örtüşmektedir. Filmin son bölümündeki dış ses Kıbrıs olaylarının sıcaklığını koruduğu dönemde Türk tarafındaki milliyetçi anlatının ne denli etkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Yeşilçam'ın iflas ettiği 1980'lerde Kurtuluş Savaşı'nı merkeze alan Türk-Yunan ilişkilerini de bu çerçevede inceleyen en etkili yapımlar bu kez televizyonda boy gösterdi. Bunlardan en etkilisi ve sinema dili en kuvvetli olanı hiç kuşkusuz 1984 yılında çekilen Yücel Çakmaklı'nın yönettiği Tarık Buğra'nın romanından uyarlanan Küçük Ağa dizisidir. 8 bölümlük dizi gerek oyunculukları ve gerekse kurgusu ile Yeşilçam'ın altın dönemini anımsatan oldukça başarılı bir dizi oldu. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra savaştan mağlup ayrılmış Osmanlı ordusundan terhis edilen erlerden Akşehirli Salih'in memleketine dönmesi ile mütareke dönemi insanların psikolojisi oldukça net bir biçimde dizide verilir. Önceleri dost olarak yaşayan Rumlar ve Türkler şimdi birbirinden soğumuş, Yunan işgali ilerledikçe iki halkın birbirlerine karşı olan düşmanlıklarını artmıştır. Türkler arasında da işgale karşı nasıl mücadele edileceği hakkında

[70] Tzavalas, *Greek Cinema*, V.3, s.39.
[71] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s.436.

belirsizlikler yavaş yavaş silinir ve Kuvâ-yı Milliye günden güne güç kazanarak Milli Mücadele'yi zafere ulaştırır.

1990'lı ve 2000'li yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinin görece iyi olduğu dönemlerde yine Türk-Yunan ortak yapımı filmler dikkat çekmektedir. Bunlar arasında Erden Kıral'ın 1992 yapımı *Mavi Sürgün*, Tunç Başaran'ın 1995 yapımı *Sen de Gitme*, Biket İlhan'ın 1998 yapımı *Kayıkçı*, Lakis Papastathis'in 2001 yapımı *To Monon Tis Zois Tou Taxeidion (Hayatının Tek Yolculuğu)* ve Nesli Çölgeçen'in yine 2001 yapımı *Oyunbozan* filmleri önemlidir.

2000 sonrası konusunu yine 1922 sonrası gelişmeler ekseninde ele alan Türk ve Yunan yapımı filmler iki ülke sinemasında karşımıza çıkmaktadır. Bu filmlerin merkezinde çoğu zaman Büyük Taarruz sonrası yaşananların yol açtığı trajediler yer almaktadır. Bu dönemde çevrilen filmlerin temel yaklaşımının ortak acılara duyulan saygı çerçevesinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde öne çıkan filmlerden birisi Yapımcılığını, yönetmenliğini ve senaryosunu Vangelis Serdaris'in yaptığı 2002 yapımı *O Evdomos İlios Tou Erota (Aşkın Yedinci Güneş*i) filmidir. Mikis Theodorakis'in etkili müziği ile katkı yaptığı filmde Küçük Asya seferinden sakatlanarak köyüne dönen bir subayın öyküsüne dayanmaktadır[72]. Binbaşı Dimitris ile 1922 sonrası evine sığınan hizmetçi kız Aglaia, Dimitris'in karısı Elena ve emir eri Perikles arasındaki ilişkileri anlatan film[73] bir yönüyle 1922 sonrası oluşan toplumsal travmaların insanlar üzerindeki etkisini izleyenlere göstermektedir. Türk sinemasında ise 2011 yapımı Çağan Irmak filmi *Dedemin İnsanları* ile 1922 sonrası mübadele ve göçmenlik sorunlarının sadece Yunan tarafında var olmadığını, benzer duyguların Türk tarafında da yaşandığını dile getirmektedir. Mübadele ile Girit'ten kovularak Türkiye'ye göç etmiş bir Türk ailesinin, bir torunla dedenin öyküsünü anlatan film[74] Yunanistan'da kendisini öteki hisseden Anadolulu Rumlar gibi, Türkiye'de kendisini öteki gibi gören ve doğdukları toprakları özleyen Adalı Türklerin dramlarından bir kesit aktarmaktadır.

Bu dönem sadece kurmaca filmlerin değil çoğunlukla mübadele sonrası karşılıklı trajedilerin anlatıldığı kimi önemli belgesellerin de iki ülke sinemasında yer aldığı bir dönemdir. Yunan sinemasındaki bu

[72] Karalis*, age*., s.260.
[73] Özgüç, *Ansiklopedik Türk*, s.857.
[74] Özgüç *Ansiklopedik Türk*, s.968.

belgesellerden bazıları Maria Mavrikou'nun 2000 yapımı *To taxidi (Yolculuk)* isimli uzunlu metrajlı belgeseli, Maria Iliou tarafından hazırlanan 2012 yapımı *Smýrni, i katastrofí mias kosmopolítikis pólis 1900-1922 (İzmir, Kozmopolit bir şehrin yıkımı 1900-1922)* adlı arşiv belgelerine dayalı belgesel ve yine Iliou'nun hazırladığı 2013 yapımı Apó *Tis Dýo Plevrés Tou Aigaíou (Ege'nin İki Yakasından)* belgeselidir. Türk sinemasında ise bu dönemin mübadele eksenli belgesel çalışması Ömer Asan'ın 2011'de tamamladığı *Kardeş Nereye: Mübadele* isimli belgesel ise muhacir hale düşen Rum ve Türk ailelerin dramlarını, onların anayurtlarını, anayurtlarından koparılışlarını, zorunlu yolculuklarını ve yeni yurtlarındaki zor yaşam koşullarını işlemektedir.

SONUÇ

15 Mayıs 1919 sonrası Anadolu'nun Yunan işgal kuvvetleri tarafından işgali ile başlayan süreç, Türk Kurtuluş Savaşı'na psikolojik anlamda ivme kazandıran önemli tarihi kırılma anlarından birisidir. İşgale karşı daha organize bir şekilde örgütlenen Türk milleti Kuvâ-yı Milliye ve onun lideri Gazi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Büyük Taarruz ile Yunan işgalini sonlandırarak 9 Eylül 1922'de İzmir'e girdi. Böylece Batı Anadolu'daki üç yıldan fazla süren işgal ve esaret son buldu. Türklerin bu zaferi sonuçları itibariyle Yunan tarafında sonraları Küçük Asya Felaketi olarak adlandırılacak büyük yıkımı beraberinde getirdi.

Gerek Türk sineması ve gerekse Yunan sineması yaşanan 1919-1922 Türk-Yunan Savaşı'nı sonuçları itibariyle her açıdan ele alan yapımlara imza attılar. Türk-Yunan siyasi ilişkilerinin paralelinde ilerleyen Türk ve Yunan sineması, ilişkilerin gergin olduğu dönemde daha milliyetçi tonda filmler üretirken, ilişkilerin görece daha iyi olduğu dönemlerde çoğunlukla savaşın trajik sonuçlarından etkilenen insanları merkeze alan eserler ortaya koydu. Bu bağlamda dönemsel anlamda 1950'li ve 1960'lı yıllarda altın çağını yaşayan Yeşilçam'da Kurtuluş Savaşı ve Büyük Taarruz ile ilgili yapımlar özellikle zafere giden yolda çekilen çileler, haksızlığa karşı direnen bir millet ve işgalcilere karşı koyan güçlü bir lider önderliğindeki mücadele ekseninde bir sinema dili oluşturmaktaydı. Elbette savaşın zafer ile neticelenmesi, sinema dilindeki muzaffer edanın daha güçlü bir hal almasına ve bu hal ile de bir milli bilinç uyandırmasına olanak

sağladı. Bu bilincin sonraki kuşaklara aktarılmasında ise bu eserlerin büyük payı oldu.

Öte yandan Yunan sineması 1960'ların ortalarına kadar unutmaya çalıştığı Küçük Asya Felaketi'ni, bu tarihten sonra hatırlayan yapımlarla Yunan toplumunda yeniden 1922'ye dönük bir ilgi yarattı. Türk-Yunan Savaşı'nın sonucu olarak yaşanan hezimet, Yunan sinemasında bir zafer anlatısı elbette ortaya koymadı. Çoğunlukla mağduriyet temalı yapımların görüldüğü Yunan sinemasının konularını temellendirdiği en önemli toplumsal olay Kurtuluş Savaşı ve sonrasında iki ülke arasında gerçekleşen 1923 Nüfus Mübadelesi oldu. Mübadelenin yol açtığı travmalar ekseninde anlatılan insan hikâyeleri pek çok yapımda dönemin ruhunu anlamaya dönük çabaları oluşturdu.

Sayısal anlamda Türk-Yunan Savaşı ve sonuçları üzerine Türk sinemasının Yunan sinemasına göre daha çok eser vermesi zafer eksenli anlatının bir sonucudur. Türk sineması uzun süre bu dili kullanarak film çekse de, son dönemlerde insanı merkeze alan, çekilen ortak acıların, yıkımların ve dramların işlendiği filmler de üretmiştir. Yunan sineması da kimi zaman sert politik rüzgârlardan dolayı meseleyi barbar Türk metaforundan anlama çalışması içerisinde olsa da, son dönemlerde ağırlıklı olarak yine karşılıklı çekilen acılar üzerinden bir dil kullanmaya çalışmaktadır. Hem Türk hem de Yunan sinemasında yaşanan ortak acıları anlamaya dönük bu çabalar iki komşu ülke halkları arasındaki barışa katkı sağlamada önemli bir araç olmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

Akad, Lütfi Ö., *Işıkla Karanlık Arasında,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.

Artuç, İbrahim, *Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987.

Karadoğan, Ali – Öztürk, Semire Ruken, *Türkiye'de Sinema Sansürünün Tarihi (1932-1988): Sansür Karar Defterleri Üzerine Bir İncele*me, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2022.

Karalis, Vrasidas, *A History of Greek Cinema*, Continuum, New York 2012.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.

Onaran, Âlim Şerif, *Muhsin Ertuğrul'un Sineması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Onaran, Âlim Şerif, *Türk sineması*, Kitle Yayınları, Ankara 1994.

Özgüç, Agah, *100 Filmde Başlangıcından Günümüze Türk Sineması*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995.

Özgüç, Agâh, *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü*, Horizon Yayıncılık, İstanbul 2012.

Özgüç, Agah, *Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler*, Yılmaz Yayınları, İstanbul 1990.

Özön, Nijat, *İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay*, Türk Sinematek Derneği Yayınları, İstanbul 1970.

Özön, Nijat, *Karagözden Sinemaya: Türk Sineması ve Sorunları*, Kitle Yayınları, Ankara 1995.

Özön, Nijat, *Sinema Sanatına Giriş*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.

Özön, Nijat, *Türk Sineması Kronolojisi 1895-1966*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968.

Papadopoulos, Yannis G. S., "Uprootedness as an Ethnic Marker and the Introduction of Asia Minor as an Imaginary Topos in Greek Films", Ginio, E., Kaser, K. (Ed.), *Ottoman Legacies in the Contemporary Mediterranean: The Balkans and the Middle East*, Jerusalem 2013.

Tzavalas, Trifon, *Greek Cinema - 100 Years of Film History 1900-2000*, V.1, the Hellenic University Club of Southern California, Los Angeles CA. 2012.

Tzavalas, Trifon, *Greek Cinema Documentaries and Short Movies*, V.3, the Hellenic University Club of Southern California, Los Angeles CA. 2012.

Tzavalas, Trifon, *Greek Cinema - Directors of Documentaries & Short Movies 1900-2000*, V.5, the Hellenic University Club of Southern California, Los Angeles CA. 2012.

1923 Yılında Yayınlanan "Mehmet'in Hikayesi" Kartpostalları Serisinde Büyük Taarruz ve Sonrası

Kemal ARI*

GİRİŞ

1. Genel Özellikler

"*Mehmet'in Hikâyesi*", Türk Ulusal Savaşı'nı topluma anlatmaya çalışan bir kartpostal serisidir. Özel arşivimde bulunan bu koleksiyonun yalnızca görselleri ilk kez; "Kurtuluş Savaşı Kartpostalları: Mehmet'in Hikâyesi" adıyla yayınlanmış; ancak küçük bilgi notları dışında albümde yer alan kartlarla ilgili bir değerlendirme yapılmamıştı[1]. Ancak süreç içinde bu albüm ya da koleksiyonla ilgili çalışmalar burada durmadı; görsellerin özgünlüğü ve Türk-Yunan Savaşı'nın (1919-1822) yaşandığı günlerden kalan canlı tanıklar olması nedeniyle ilgi çekici özellikleri nedeniyle –tarafımdan- gerek yurt içi ve gerekse yurt dışı kimi sergiler açıldı. Örneğin; 28 Nisan 2015 günü Amerika Birleşik Devletleri'nde Florida'da, Fort Lauderdale'de;. Bunu izleyen süreç içinde; 28 Ekim 2016 günü Samsun'da; 2017'de değişik tarihlerde Almanya'da Kiel, Hamburg ve Hannover'de, 28 Kasım 2021 günü İzmir'de; 10 Kasım 2021 günü de Bandırma Belediyesi'nde sergilendi ve bu sergilere ilişkin görsel ve yazılı basında haberler ve değerlendirmeler yer aldı[2].

Koleksiyonu oluşturan kartlar, kara kalem karikatür tekniğiyle hazırlanmıştır. –Olasılıkla- elli parçadan oluşan görsellerden oluşan koleksiyonda; -az sonra ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi- her kart kendi içinde kompozisyon yönüyle bir bütünlük taşımakta ve Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda ya önemli bir tarihsel olayı ya da olguyu anlatmaktadır. Yine değişik tarihsel kişiliklerin çevresinde dönen olaylara vurgu yapılarak, biyografik anlatımlara da yer verilmektedir. Kartların bir kaçında ise kara kalem tekniğiyle çizilen karikatürler

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

[1] Kurtuluş Savaşı Kartpostalları, "Mehmet'in Hikâyesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. X, S. 23, Güz 2011, s.187-232.

[2] Bu sergilerin her birinde o dönemin yazılı ve görsel basınında koleksiyonla ilgili yayınlar yer almıştır. Örneğin bkz. *Yeni Asır*, 29 Ekim 2021; yine bkz. Salih Kartal, "Neden Cumhuriyet, Neden Atatürk", *Hamburg Manşet*, 12 Aralık 2017.

yerine değinilen tarihsel olayla ilgili fotoğraflar kullanılmıştır. Kartların oluşturduğu koleksiyonun adı "*Mehmet'in Hikayesi*"dir. Kartların her birinin "*Numro:1*", "*Numro 2*" biçiminde numaraları vardır. Kimi kartlarda verilen sayıların yinelendiği görülüyor; olasılıkla bu kartlar hazırlanırken, hazırlayan kişi ya da kişilerin dikkatsizliğinin bir sonucudur. Kartlar numaralarına göre sıralandığında, 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in kanlı biçimde işgal edilişiyle başlayan ulusal savaşın 1 Kasım 1922'de Saltanat'ın kaldırılışına kadar ele alındığı görülüyor. Yaklaşık üç buçuk yılı kapsayan bu süreç içinde, ulusal savaşta öne çıkan önemli olayları kronolojik bir anlatıyla ele alınmıştır. Kuşkusuz kartların tümü, bir öykü anlatmaktadır ve bu öykünün baş aktörü de destansı başarılarıyla Mehmet'tir. Bir anlamda bu, Türk Ulusunun tarihinin bu zor döneminde ölüm kalım savaşımını ele alan öyküsüdür ve bu direniş ve diriliş, genel olarak Türk askerini anlatmak için kullanılan; tarihsel, kültürel ve dini yönleri de olan "Mehmet" adıyla özdeşleştirilmiştir.

Sözü edilen kartların her birinin tek tek mi yoksa bütün olarak mı satışa sunulduğunu bilemiyoruz. Üstelik dağıtımının nasıl yapıldığına, parasal karşılığı olan bir nesne olarak mı üretildiğini ya da sırf o olağanüstü savaşım günlerinin anısına yapılmış armağan türü şeyler mi olduğuna ilişkin bir bilgiye sahip değiliz. Kartlar 9-11 cm boyutunda olup, her bir parça klasik fotoğraf basımı biçiminde çoğaltılmıştır. Kartların üzerinde yer alan anlatılar ve verilen bilgiler, el yazısıyla ve doğal olarak kartların yayınlandığı yıllarda yaygın olarak kullanılan "*Rika*" stiliyle yazılmıştır. Kimi kartlarda zaman içinde nemlenmeler olduğu için, birkaç sözcüğü okuma olanağı hemen hemen kalmamıştır; ancak cümlenin gelişine göre elbette varsayımlarda bulunmak olanaklıdır. Öyle de olsa okunamayan bu sözcükler genel olarak anlatıların bütünlüğün bozacak ölçüde yaygın değildir. Bu bilgilendirme notlarında kimi zaman son derece olgun bir anlatım dili kullanılmış, kimi zaman da ulusal heyecanı ve coşkuyu yansıtan yoğun bir propaganda söylemine yer verilmiştir. Örneğin 11 nolu kartta, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Yunan ordusunda subay olarak görev yapan oğlu Sefokles Venizelos'un Bursa'nın işgalinden hemen sonra elinde kılıcıyla, Osman Gazi'nin türbesindeki sandukasının başında çekindiği fotoğraf verilmiştir. Bu fotoğrafın yanında yer alan ve "*Alçak!*" diye başlayan bilgilendirme notunda yakın bir gelecekte bunun intikamının alınacağı açıkça dile getirilmiş

ve sanki ulusun önünde bunun için yemin edilmiştir. Adı geçen kart, Türk Ulusal Savaşı'nın bir manifestosu gibidir.

Bu kartpostalları hazırlamak için kara kalem resim çalışmasını yapanın "*Hüseyin*" adlı sanatçı olduğunu kartpostallara atılan imza kısmından anlıyoruz. Kimi kartlarda hiç ad bulunmamakla birlikte, daha ilk bakışta çizgilerin aynı kişiye ait olabileceğini varsayabiliyoruz. Ancak Hüseyin imzasının sahibi olan kişinin kimliği konusunda bir bilgi elimizde bulunmuyor. Çalışmalarda ilk bakışta görebildiğimiz kadarıyla çizgilerdeki karakteristik benzerliklerden de olasılıkla bu tek kişinin tasarım ve çiziminden çıktıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Birkaç kartta çizim görsel yerine kullanılan fotoğraflar, dönemin koşullarında var olan fotoğrafçılık tekniğiyle çekilmiştir ve kuşkusuz bunlar yaşanmış tarihsel olaya ilişkin önemli doküman niteliği taşır. Kartların nerede basıldığına ilişkin arayışımızda da kimi kartlarda çok küçük boyutta yazılmış olan "Foto Mükremin" adıyla karşılaşıyoruz. Olasılıkla Hüseyin adlı ressamın ya da karikatüristin çizdiği bu görseller, adı geçen stüdyoda fotoğraf tekniğiyle çoğaltılmış ve dağıtıma sunulmuştur.

Kimi kartlarda Mustafa Kemal Paşa'nın gerek mecliste ve gerekse kimi resmi yazışmalarda kullandığı sözlerin ve kaleminden çıkan yazıların kullanıldığı görülüyor. Bunların bir kısmı doğrudan resmi yazılardır. O günün koşullarında bu yazılara yer verildiyse, kartları hazırlayan kişinin ve doğal olarak bu çalışmanın, resmi kişi ya da kurumlarla bağlantılı olabileceği varsayımı güç kazanıyor. Bu kez de Ulusal Savaşın tanıtımını yapmak ve hatta propagandasını yapmak için kurulmuş olan iki kurumu anımsamak gerekiyor. Bunlardan ilki; daha Büyük Millet Meclisi açılmadan, 6 Nisan 1920'de kurulmuş olan Anadolu Ajansı[3]; ikincisi bundan iki ay sonra Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle kurulan Matbuat İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'dir[4]. Bu iki kurumun, ulusal savaşın hemen bitiminde yoğun bir propaganda çalışmasına girdiği ve özellikle ikincisinin ulusal savaşın değişik cephelerinde verilen savaşımla ilgili tam da o

[3] Süleyman Hilmi Bengi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi – Anadolu Ajansı Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 100, 2019, s. 449-478.

[4] Aykut Çağlak, *Milli Mücadele'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarih Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

dönemde birçok kitap yayınladığı göz önüne getirildiğinde, kartpostalların yayınının bu kurumlarla ya da çevrelerle ilişkili olma olasılığı daha da güç kazanıyor.

Bu arada kartların hemen genelinde; *İstiklal Marşı* ruhunun yansıtılmaya çalışılmış ve bu nedenle kartların çoğunda, İstiklal Marşı'nın birer kıtası konulmuştur. İstiklal Marşı 12 Mart 1921'de kabul edildiğine göre; daha ilk kartlardan itibaren İstiklal Marşının dizelerine yer verildiğine göre; kartların hazırlanışı bu tarihten sonraki bir zaman aralığına denk gelmektedir. Kurtuluş Savaşının bitiminde, olasılıkla da 9 Eylül 1022'de Türk ordusu'nun İzmir'e girişinden ve ardından Çanakkale cephesine doğru yürüyüşe geçtiği evrede çıkmış olmalıdır. Öyle ki; 30 numaralı kartpostalda Edirne'nin işgali anlatmakta ve hemen sağ alt tarafında ise "*Yakında kurtarılacak*" notu yer almaktadır. Bu nottan, Edirne'nin kurtuluş tarihi olan 25 Kasım 1922 günü kartların yayınının tamamlanmış olabileceğini anlıyoruz; çünkü tarihsel dizge olarak artık bu tarihten sonraki zamanlara denk gelen her hangi bir gelişme ele alınmamış ve olasılıkla da bu kartla "Mehmet'in Hikâyesi" adlı kompozisyon tamamlanmıştır. Bu güçlü olasılıktan hareket ettiğimizde, kartpostalların yayınının 1922 yılının Ekim ve Kasım aylarında, olasılıkla da Türk ordusu'nun Yunan ordusunu yenmesinden sonra bütün yurtta canlanıp ayağa kalkan ulusal coşku ortamında hazırlandığını kestirebiliyoruz.

2. Tarihsel Kişilikler ve Öne Çıkan İmgeler

Kuşkusuz kartların görsel yönden sanatsal bir değeri de vardır; bu değerin ölçüsünü ancak alanın uzmanı olan kişiler değerlendirebilir. Bizim için önemli olan bu kartların, kendi döneminin ruhunu ne ölçüde yansıtabildiği; ulusal savaşta kartların bir propaganda aracı olarak ne ölçüde kullanılabildiği ve bu çabanın toplum kesimleri üzerinde ne kadar etkili olabildiğini anlamaktır. Ancak kartların bir başka özelliği daha bulunuyor: Her bir kart, dönem üzerine, değinilen konularla ilgili araştırma yapacak araştırmacılar için tarihsel veriler de taşıyor. Bu bilgi ve veriler yakından incelendiğinde bunların tarih araştırmalarında kaynak olabilecek bir içeriğe sahip olduğu görülüyor.

Ancak kartların hemen tümünde, belli bir olay ele alınırken, kullanılan dil ve anlatım bütünüyle ulusal heyecanı canlandırmaya, ulusal ülküyü yükseltip yüceltmeye ve böylelikle toplumsal bir güven

yaratmaya çalıştığı anlaşılıyor. Bir anlamda kartların genel ruhu, ulusal kurtuluş savaşının ideolojisinin toplum belleğine kazınmasına dönük bir amaçla bütünleşiyor. Bu da doğal olarak ulusal savaşın toplum psikolojisinde yansımaları ve propaganda çabalarının kartlar üzerinden ne ölçüde etkili biçimde kullanılabildiğine önemli bir örnek oluşturuyor. Öyle ki kartların tümüne belli bir boyuttan bakıldığında derhal toplum-siyaset ilişkisini anlamaya dönük katkılar sunacak veriler ve bilgiler olduğu görülüyor. Daha da ötesi; yeni oluşan siyasal otoritenin dayandığı ideolojik duruşun ulusal bir devlet yaratma çabasındaki etkisini görebileceğimiz nitelikler öne çıkıyor. Örneğin; ulusal savaşta, bir ulusal varlığın ve ona düşman olan dış ve onunla işbirliği içine girmiş olan gerici zihniyetin ve iç güçlerin olumsuz duruş ve kastı ile ne ölçüde tehlike altında kaldığı teması sık sık gündeme getiriliyor. Bu yapılırken; "*güç*", "*cesaret*" ve "*kahramanlık*" gibi ulusal canlanışı sağlayacak tarihsel dayanaklar öne çıkarılarak, öyle ki ta sınır boylarında imparatorluk olma sürecinde rol oynayan alperenlere kadar gidilerek değişik örnekler üzerinden ulusa tarihsel dayanağı olan moral ve motivasyon verilmeye çalışılıyor. Yani bir anlamda sık sık tarihsel kahramanlık dönemlerinden, erdemli duruşlardan esinlenildiği görülüyor. Örneğin; Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa gibi ulusal savaşın; adı, yaptıkları ve ünleriyle öne çıkan komutanları, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi, İstanbul'u fethederek Türk yapan Fatih Sultan Mehmet ya da sınır boylarında Türk ve İslam ülküsüne katkı sunmuş alperenlerle yan yana verilebiliyor. Bu yapılırken kendi dönemlerinde beliren kahramanların adları bir ortak anlatıda buluşturuluyor. Ancak bütün bu figürlerin başrolünü; hiç kuşkusuz Türk askerini simgeleyen Mehmetçik üstlenmiş oluyor. Mehmetçik figürünün genel karakteristik yönlerini de kahramanlık, mertlik, cesaret, güç ve kuvvet, özveri, sabır, kararlılık oluşturuyor. Öyle ki; Mehmet ya da Mehmetçik figürü yalnız o dönemin bir miti olarak ele alınmıyor; o mite, sanki tarihin binlerce yıllık koridorlarından çıkıp gelmiş gibi bir anlam yükleniyor. Böyle olunca öykünün ya da destanımsı anlatının başkahramanı olan Mehmet, da sık sık tarihin yüzlerce yıllık geçmişinde ortaya çıkmış olan tarihsel kişiliklerle yan yana gelebiliyor; onlarla ortak bir savaşımın içinde yer alabiliyor. Bir anlamda Mehmetçik figürünün üzerinden tarihteki dönemsel

farklılıklar ortadan kalkıyor ve tarih sahnesi bütün geçmiş kahramanlarla; Mehmetçiği yaşanan günün koşullarında ve olaylar silsilesi içinde buluşturabiliyor. Örneğin; 47 nolu kartta, Edirne'nin kurtuluşu anlatılırken, Selimiye Camii'nin siluetinde Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalar, bir sipahi bir de yeniçerinin yanında kaftanı, aksakalı ve sarığıyla yapıtlarıyla bu kente mührünü vurmuş olan Mimar Sinan tarafından karşılanıyor.

Bu tarihsel figürlere gerçek üstü, mitolojik sorumluluklar da yükleniyor. Örneğin Türk ordusu henüz daha bu yurt topraklarına ayak basmadan, Anadolu'da tarihin en önemli, en kutsal savaşımını verirken, işgal altındaki topraklar da kendi yazgısına bırakılmış görülmemektedir. Tarihsel figürler, imgeler ve kutsallık değeri verilen varlıklar tarihin derinliklerinden sıyrılıyor, o günlere geliyor ve işgal altındaki o toprakları hiç de yalnız başına, yazgısına terk etmiyor. Öyle ki bu tinsel değerler ve yüceltilmiş kahramanlar, sanki Türk ordusu daha o topraklara girmeden çoktan ulusal direnişi başlatmış gibi bir anlamla resmediliyor. Bu yaklaşım ve anlatıda kendisini çözümsüz ve çok zorda kalmış gibi duyumsayan toplum kesimlerine büyük bir duygu aktarımı yapılıp cesaret ve ümit de veriliyor. Öyle ki o topraklar her ne kadar işgal altında olurlarsa olsunlar; anlatıya göre sahipsiz değildir ve tarihin derinliklerinden gelen ulusal ve soylu kökler, sürekli olarak oralardaki ulusal direniş ruhunu beslemektedir. Bunu yaparken de toplumla bütünleşmekte; ulusal birlik ve dayanışma ruhunu canlandırmakta, direnişi başlatmakta ve birçok kahramanlıklar Yurt ananın bağrından süzülüp, toplumsal direnişin tinsel boyutunda rol almaktadırlar.

Bu güç neredendir?

Hiç kuşkusuz ulusun ortak duyguları, tarihsel ve dinsel değerlerinde… Yeter ki ulus kendi vicdanının sesini duyabilsin ve o soylu birikime kulak verebilsin… Türk ordusunun Anadolu'daki kanlı ve yoğun savaşlardan sonra o topraklara girerken, bu güçlerin adeta ayağa kalkarak, büyük bir ruhsal dirilişle bu karşılama görevini yerine getirdiği imgesi işleniyor. Örneğin Mehmetçik Bursa'ya girerken, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi, sandukasının içinden sıyrılıp doğrulurken; oraya kadar savaşarak gelmiş olan Mehmet; koşup büyük sir sayı ile diz çökerek tarihsel kurucu atanın elini öpüyor.

Kartpostallarda temel eğilim; topluma ulusal savaşın başlangıcından itibaren nasıl bir tehlike karşısında olunduğunu anlatmak; ardından ulusun kendi içinden çıkan Kuvayı-ı Milliye örgütlenmesi ile Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan ulusal savaşın anlamını topluma anlatmak yönündedir. Ulusal savaşın önderi olarak Mustafa Kemal Paşa'nın adının yükseltildiği görülüyor. Bu nedenle yurt, yurt sevgisi ve Türk'ün kahramanlığı gibi değerler dünyasına Mustafa Kemal Paşa'nın adı ve karizması üzerinden sesleniliyor. Geçmişte büyük işler yapmış ve önemli başarıların altına imza atmış bir ulusun; tarihin bu kritik döneminde, yani 1919-1922 yılları arasındaki üç yıllık süre içinde verdiği olağanüstü savaşım ve uğraşının bir tür dizgesi ulusal bir heyecan ve kabartılmış ulusal duygular eşliğinde veriliyor. Mustafa Kemal Paşa ve onun savunduğu değerler, geçmiş kahramanların ve ulusal varlığa dayanak oluşturan değerlerin tamamlayıcısı ve hatta devam ettiricisi gibi bir anlayışla öne çıkarılarak, bu çabaya ideolojik bir anlam da yükleniyor. Her ideoloji, var olanın yerine bambaşka bir anlayış, algı ve değerler yüklerken; eski olan değerler dünyası ve o değerler dünyasını temsil eden kavramlar ve kişilikler olumsuz anlamlar da yükleniyor. Böylece yurtseverlerin karşısına yurda ve ulusa düşmanlar, ulusal kahramanların karşısına ulusuna ihanet edenler; yüceltilen değerlerin karşısına da çürüyen ve toplumu çöküntüye götüren değerler konuluyor. Bu olumsuz figürlerin başında da Sultan Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit Paşa ve Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Beyler yer alıyor. Olumlu olarak verilen ve yüceltilen kişilikler ve onların dayandığı değerler yedi bin yıllık tarihsel geçmişin en görkemli kökleriyle buluşturulup kaynaştırılırken; bir tarihsel bütünlük ve akış olgusu öne çıkarılırken, olumsuz örneklerin de bu değerlerden kopukluğu ve dış güçlerle işbirlikleri gibi bağlar ortaya konuluyor. 12 nolu kartta görüldüğü gibi Güzel İstanbul işgal edilirken, Sultan Fatih kabrinden doğrulurken, Sevr'in hükümleri karşısında Türbesindeki sandukasından doğrularak, hüzünle Sevr'in uygulayıcısı olarak İstanbul'u işgal eden emperyalist güçleri ve o güçlere rehberlik eden ancak ulusuna ihanet içinde olan kişileri izliyor. Ya da 15 nolu kartta görüldüğü gibi İnönü savaşlarında yükselen değer olarak ay yıldız ve ay yıldızı tamamlayan özgürlük perisi, İsmet Paşa'yı alıp gökyüzüne yükseltiyor. Ancak emperyalizmin uşağı durumuna düşmüş

Yunanistan'ın işgalci askerleri, ay yıldızı ve İsmet Paşa'yı vurmak için silahını bu değerlere ve adı geçen tarihi figüre doğrultuyorlar. Oysa ay yıldızın ve İsmet Paşa'nın bulunduğu yer o denli kutsal ve yücedir ki; elbette atılan silahların mermileri onlara ulaşamıyor. Görüldüğü kadarıyla; tarihsel derinlikler içinden gelen soylu bir ulusun destansı kahramanlık dönemlerine sık sık vurgu yapılarak; ulusal savaşta verilen kahramanlık öykülerine bir anlamda tarihsel dayanak aranıyor. Ulusal savaşın öne çıkan ve bayraklaşan kimi kavramları, olayları ve olguları yüceltilirken; hep gelecek kuşaklara ders vermek gibi bir üslup ve yaklaşım ortaya konulu

Her olağanüstü dönemde, topluma karşı sorumlu olan kurumsal güç merkezleri, toplumu bilgilendirmek görevi yanında siyasi ereklere ve ideolojik duruşa karşı belirgin bir bilinç yaratma amacı güderler. Türk Ulusal Savaşı'nda da bu ereği ve buna dönük stratejik çabaları açıkça görüyoruz. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın tarihsel anlamını toplum kesimlerine anlatmak ve belli bir bilinç yaratmak amacıyla savaş içinde ve savaştan hemen sonra önemli çalışmalar yapıldı. Yurt içinde halk kesimlerine bu savaşın ne denli kutsal bir hak olduğunu doğrudan egemen siyasi gücün yönlendirmesi ve görevlendirmesiyle anlatmaya çalışan kurumsal ve bireysel çalışmalar ortaya çıktı. Örneğin seçilmiş kimi konuşmacılar, ülkenin birçok yerinde topluma yönelik konuşmalar yaptılar. Örneğin Mehmet Akif Ersoy, Halide Edip Adıvar, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mahmut Esat Bozkurt ve Mustafa Necati gibi yerli yazar ve düşünürler bu çalışmalarda yer aldılar. Bunların yanı sıra Türkiye'de azınlık dini yapıların önderlerinden Türk Ortodoks Ruhani Lideri Papa Eftim ve Musevi Hahambaşı Hayım Nahum Efendi özellikle yurt dışında ve kendi cemaatleri içinde ulusal savaşın ne denli haklı ve meşru bir savaş olduğunu anlattılar. Kimi sivil toplum önderleri ve siyasi kişilikler Avrupa başkentlerine gönderilerek, Anadolu Mücadelesini oralarda özellikle kimi resmi kişiliklerle, basının ve kamuoyunun önde gelen temsilcileriyle ilişkiler kurulması önerilirken, öte yandan o günlerin dünyasında etkili olan iletişim araçları olarak öne çıktılar[5].

Bu çabalar, işin bir yönünü oluşturuyordu. Bunların yanı sıra, tanıtım ve propagandanın; bunun sonucunda belli bir dava uğruna

[5] Örneğin bkz. "Kurtuluş Savaşı'nda Musevi Cemaati ve Hahambaşı Hayım Nahum Efendi", *Communiques the Joint Turkish-Israeli Military History Conference*: II, Gnkur Press, Ankara 2003.

kamuoyu oluşturmanın için yazılı ve görsel tanıtım ve propaganda araçlarının da öne çıkarılması için çaba harcanmıştır. İstanbul basınının çoğunluğunun Anadolu hareketine karşı adeta zehir saçarcasına karşı duruş içinde bulunduğunu biliyoruz. Ulusal savaşta, İstanbul basınının bu olumsuz etkilerini kırmak için yerel basının canlandırılması için yoğun bir çaba harcandığını görüyoruz. Böylelikle ulusun kendi içinden doğmuş, özgür iradeyi önceleyen canlı ve ciddi bir basın ortaya çıkmıştır. Ancak öyle de olsa, İstanbul'dan ve Batı Dünyası'ndan gelecek ve genellikle de halkın dinsel ve geleneksel duygularını köreltip, kışkırtıcı rol oynayacak hareketleri durdurma gereksinimi duyulmuştu. Reuter kaynaklı haberlerin, batının izlediği politikanın savunucusu olduğu bilinmeyen bir şey değildi. Bunun için de önce; Anadolu'nun İstanbul ile bağlantısını kesecek adımlar atıldı. Bu nedenle telgraf akışı durduruldu. Ardından ulusun gerçek haklarına karşı propaganda ya da yanlı yayın yapan girişimlere karşı, Hıyanet-i Vataniye Yasası önemli bir karşı hareket oldu. Ancak en önemli adım hiç kuşkusuz, daha büyük millet meclisi açılmadan Anadolu Ajansı'nın kurulması oldu. Sonra da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin kurulması bu adımı daha da genişletti. Bu kurumun yaptığı yayınlar ile Anadolu Ajansı kaynaklı haberlerle Türk ve dünya kamuoyuna Anadolu'nun davasını, onun gözünden doğruları üzerinden verme politikası izlendi. Bunlar İrade-i Milliye, Hâkimiyet-i Milliye; İzmir'e Doğru, Duygu, Gaye, *Açıksöz* ve *Öğüt* gibi gazeteler bunlara örnek olarak verilebilir. Bunun yanı sıra, hem savaş sırasında hem de savaştan hemen sonra, resim, karikatür ve öteki görsel sanatların da yoğun biçimde bu yönde seferber ettiği görülür. Örneğin doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın, ulusal savaşın silahlı evresinin hemen ardından, Mudanya görüşmelerinin yapıldığı sırada ünlü ressam Hüseyin Avni Lifij'e işgali ve kurtuluşu anlatan iki tablo yapmasını istemesi üzerine, bu kişinin "*Karagün*" ve "*Akgün*" adlı iki yağlıboya tablo ulusal kurtuluş savaşının ruhunu anlatan önemli örneklerdendir[6].

Bu çalışmalar yazılıp çizilmiş kimi metinler olabildiği gibi, aynı zamanda yontuda, resimde ve kartpostallar gibi görsel malzemelerden de oluşabilmekteydi. Ulusal savaşı anlatma çabaları kuşkusuz bir

[6] Bkz. Kemal Arı, Hüseyin Avni Lifij ve Karagün, (https://www.samsunhaberhatti.com/yazi/huseyin-avni-lifij-281.html).

propaganda özelliği taşır. "*Mehmet'in Hikâyesi* adıyla seri olarak yayınlanmış olan kartpostallar da ulusal savaşı halka anlatma çabasının önemli bir parçasıdır. Ancak öyle de olsa, değişik kaynak gruplarının ilerleyen süre içinde ortaya çıkması büyük bir olasılıktır. Çünkü bu tür kaynaklarla propaganda yapma ve inanılan davayı anlatma girişimlerinin geçmiş dönemlerden gelen bir birikimi de vardır.

3. Kartlarda Büyük Taarruz ve Sonrası

Büyük Taarruz 'la ilgisi olduğunu gördüğümüz kartpostalların başında; "Mehmet'in Hikâyesi, Numara 25 "olarak verilen kartpostaldır. Kartpostalda ilk göze çarpan; yüksek Afyon kalesi ve kalenin üzerine oturmuş olduğu tepe ile onun eteklerine kurulmuş

Afyon önünde Mehmet’in işgalci Yunan askerini silahıyla yere serişi resmedilmiştir. Resmin hemen yanında da; Afyonkarahisar yazısı görülmektedir. Bu kartpostalın altında; Afyon’un nasıl işgal edildiği ve işgalden nasıl kurtulduğunu anlatan bir yazı göze çarpıyor. Sağda, Mehmet’in hikâyesi numarasının verildiği notun hemen altında: “Yunanilerin işgali 22 Temmuz 337”, “tard edildikleri tarih” olarak da “27 Ağustos 338” görülüyor. Bu tarih, Büyük Taarruzdan önce işgal altında olan Afyon’un düşman işgalinden kurtulduğu tarihtir. Alttaki yazıda ise; 26 Ağustos günü öğleden sonra saat beşte sekizinci fırkanın Afyonkarahisar’a girişi ve sonraki gelişmeler anlatılıyor.

Mehmet'in Hikâyesi, Numara 22'de; "Tel örgüler nasıl geçilir?" başlığı altında, büyük taarruzun ilk günü anlatılmaktadır. Resimde de Mehmetçiğin Tel örgüleri önündeki tel örgüleri kesmeğe gerek görmeden, bacağını kaldırarak atladığı anlatılmaktadır. Orada bulunan Yunan neferlerini süngüleriyle tamamen tepeledikten sonra Tınaztepe'yi işgal ettiği vurgulanıyor. Bunu izleyen sürede, saat dokuzda Belentepe'nin, ardından da Kalecik Sivrisinin düştüğü; ancak 1310 rakımlı Erkmen Tepenin hala mukavemet ettiği; yol yokluğu yüzünden ağır toplarla mevziiye girilmesinin zorluğu vurgulanarak, bu tepenin alınışı anlatılıyor.

Uşak'ın kurtuluşunu ilgilendiren; ya da doğrudan ulusal savaşın bu günlerine ilişkin yapılacak araştırmalarla doğrudan ilgisi olduğunu düşündüğümüz kartpostallardan birisinde; Uşak halısı üzerine çökmüş Yunan askerinin, Mehmet tarafından kulağından tutulup nasıl ülkeden dışarı atıldığı resmedilir. Uşak halısı yurt ana Anadolu'nun üzerine yayılmıştır ve onun sınırlarının ötesinde Adalar Denizi ve uzaktan Yunanistan görülmektedir. Halının ortasında büyük harflerle Uşak Hatırası görülmekte; sağ tarafında "Yunaniler'in Facia-i İşgali Tarihi: 23 Haziran 336"; sol tarafında da "Yunaniler'in koğuluşları. 1 Eylül Cuma notu" görülmektedir. Karın üst kısmında da İstiklal Marşı'nın şu kıtası yer almaktadır:

Garbın afakını sarmış çelik zırhlı duvar;
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var
Ulusun, korkma nasıl imanı boğar;
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar.

Kurtuluş Savaşının ruhunu yansıtan ve özgün belge niteliğini taşıyan bu görsel malzemenin başta dönem üzerine araştırma yapacak kişiler olmak üzere, önemli katkılar sağlayacağına inanıyoruz.

KAYNAKLAR

Arı, Kemal, "Hüseyin Avni Lifij ve Karagün", (https://www.samsunhaberhatti.com/yazi/huseyin-avni-lifij-281.html).

Bengi, Süleyman Hilmi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi – Anadolu Ajansı Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 100, 2019, s. 449-478.

Çağlak, Aykut, *Milli Mücadele'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarih Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

Kartal, Salih, "Neden Cumhuriyet, Neden Atatürk", *Hamburg Manşet*, 12 Aralık 2017.

Kurtuluş Savaşı Kartpostalları, "Mehmet'in Hikâyesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. X, S. 23, Güz 2011.

"Kurtuluş Savaşı'nda Musevi Cemaati ve Hahambaşı Hayım Nahum Efendi", *Communiques The Joint Turkish-Israeli Military History Conference*: II, Gnkur Press, Ankara 2003.

Yeni Asır, 29 Ekim 2021.

Filatelik Malzemede Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi

Zafer GÖLEN*

GİRİŞ

Dünyada ilk posta pulu İngiltere'de 6 Mayıs 1840 tarihinde kullanılmıştır. Türkiye'de ise Osmanlı Devleti döneminde 1 Ocak 1863'ten itibaren pul kullanılmaya başlanmıştır. Pullar posta maksatlı kullanmanın ötesinde çok boyutlu devlet araçlarıdır. Her şeyden evvel tıpkı para gibi egemenlik sembolüdür. Aynı zamanda değerli kâğıt statüsünde olup ekonomik bir değişim aracıdır. Ancak pullar sadece bu işlevleri görmez aynı zamanda da devletlerin sınır ötesine taşan en önemli propaganda araçlarıdır. Sadece pullara bakarak bir devletin siyasal, ekonomik veya coğrafi durumu ya da tarihi geçmişi hakkında bilgi edinilebilir. Dünyadaki her devlet yer altı ve yer üstü zenginlikleri, ürettiği araçlar, coğrafî unsurları, üye olduğu uluslararası kuruluşlar, yetiştirdiği büyük insanlar ve tarihinin dönüm noktalarını içeren pullar tasarlayarak hem kendi halkına hem de uluslararası camiaya mesajlar verir[1]. Mesela Osmanlı Devleti Kanal Harekâtı sırasında Mısır'ın İngilizlerden alınacağını düşünerek zaferin anısına "*1914 Sina Serisi*" adı altında altı puldan oluşan pul bastırmıştır. Ancak Mısır alınamadığı gibi büyük bir bozgun yaşandığı için bu pullar hiçbir zaman tedavüle çıkmamıştır. Pullar Sultan Reşad'ın portresi, Filistin, Necef ve Sina'nın değişik manzaraları, Deve Birliği ve nöbet tutan bir askerden oluşmaktaydı (Resim 1)[2]. Sefer başarılı olsaydı dünyaya Sultan ve fetihleri pullar aracılığıyla tanıtılacaktı. Mısır Seferi'nde başarılamayan propaganda bu kez Çanakkale Savaşı'nda gerçekleşmiş ve aynı mantıkla 1915

* Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Burdur/Türkiye.
zgolen@mehmetakif.edu.tr
ORCID NO: 0000-0003-3162-6076

[1] Mesela Cumhuriyetimizin ilânı olan 2023 yılında Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi böyle bir hazırlık içerisindedir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi Değerli Kağıtlar Daire Başkanlığı'nın E.20449532-201.01.02-1023 sayı ve 08.04.2022 tarihli yazısı.

[2] Zvi Alexander, *Osmanlı Sahra Pulları*, çev. Kemal Giray & Jeff Ertughrul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 2000, s.2; Resim 1.

Ağustos'unda Sultan Reşad' "*El-gazi*" yazılı sürşarjlı[3] pulu tedavüle çıkmıştır (Resim 2). Benzer bir yaklaşım da 1917-18 Viyana baskısı pul serisinde kendini gösterir. Sultan bu kez Çanakkale Boğaz Haritası yanında yer alır. Şehitlik Abideleri, Cami görüntülü İstanbul pulları ile Sultan'ın gaziliği, halifeliği ve İslâm'a güçlü bir atıf yapılmıştır[4].

Resim 1: 1914 Sina Pulları (Kaynak: Alexander, *a.g.e.*, s.2)

Resim 2: 1915 sürşarjlı Elgazı Hatıra Pulu (Kaynak: *İsfila*, İstanbul 2005, s.59)

Barış zamanlarında ise özellikle tarihî dönüm noktaları filatelik üretimde en fazla kullanılan konudur. Türkiye Cumhuriyeti filateli[5] tarihine bakıldığında Türk tarihinin her dönemini kapsayan pulların üretiminin yapıldığı görülür. Mesela Malazgirt Meydan Muharebesi, İstanbul'un Fethi, Çanakkale Savaşı, Millî Mücadele'nin her aşaması çeşitli yıl dönümlerinde defalarca kullanılan olaylardır. Büyük

[3] Sürsarj: Değerli kâğıtların veya pulun değerini değiştirerek veya değiştirmeksizin başka bir olayı anmak veya pulun çıkarılış amacını değiştirmek için üzerlerine yeni yazılar, rakamlar veya motifler basılması işlemidir. Bakınız, https://www.filateli.gov.tr/page/sol_menu/filateli_sozluk/2016_filateliterimler.pdf.

[4] *Pulko 2005*, Bahadır Pul Evi Yayımcılık, İstanbul 2005, s.16, 23.

[5] *Filateli:* Pul ve posta ile ilgili materyallerin koleksiyonculuğu demektir. Bakınız, https://www.filateli.gov.tr/page/sol_menu/filateli_sozluk/2016_filateliterimler.pdf.

Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi de Türk filatelisinde tekrar eden konulardan biridir. Bu bağlamda, 1923-2021 yılları arasında konu ile ilgili 16 farklı materyal hazırlanmıştır. 2022 pul emisyon[6] programına göre ise yeni bir serinin hazırlanacağı kamuoyu ile paylaşılmıştır. Konu ile ilgili hazırlanan filatelik materyalin listesi aşağıdaki gibidir.

1-Büyük Zaferin 25. Yılı Anma Pul[7] Serisi (30 Ağustos 1947)

2-Başkomutan Meydan Muharebesi'nin 40. Yılı Anma Pul Serisi ve İlk Gün Zarfı[8] (30 Ağustos 1962)

3-Zafer Haftası 41. Yılı İlk Gün Zarfı ve Özel Gün Damgası (30 Ağustos 1963)

4-İstiklâl Madalyası Anma Pul Serisi ve İlk Gün Zarfı (30 Ağustos 1968)

5- Büyük Taarruzun 50. Yılı Anma Pul Serisi ve İlk Gün Zarfı (26 Ağustos 1972)

6-Başkomutan Meydan Muharebesi'nin 50. Yıl Anma Pulu ve İlk Gün Zarfı (30 Ağustos 1972)

7- Büyük Zaferin 66. Yıldönümü Özel Gün Damgalı Özel Gün Zarfı[9] (30 Ağustos 1988)

8-Büyük Zafer'in 75. Yılı Özel Gün Damgalı Özel Gün Zarfı (30 Ağustos 1997)

9- Kurtuluş Savaşı Komutanları Anma Pulu ve İlk Gün Zarfı (30 Ağustos 2000)

10-30 Ağustos Zafer Bayramı Özel Tarih Damgalı Zarf[10] (30 Ağustos 2012)

---

[6] *Emisyon:* Bir değerli kâğıdın veya pulun tedavüle çıkarılması demektir. Bakınız, https://www.filateli.gov.tr/page/sol_menu/filateli_sozluk/2016_filateliterimler.pdf.

[7] *Anma Pulu:* Bir olay, konu veya kişileri anmak, tanıtmak amacıyla bastırılan, seri veya blok şeklindeki posta pullarıdır. Bakınız, https://www.filateli.gov.tr/page/sol_menu/filateli_sozluk/2016_filateliterimler.pdf.

[8] *İlkgün Zarfı (FDC):* Üzerlerinde bir anma pulu serisi, blok şeklinde anma pulu veya sürekli posta pulu serisi yer alan ve ilkgün damgası ile damgalanmış filatelik zarflardır. Bakınız, https://www.filateli.gov.tr/page/sol_menu/filateli_sozluk/2016_filateliterimler.pdf.

[9] *Özelgün Zarfı:* Üzerlerinde bir anma pulu, sürekli posta pulu veya pul baskısı yer alan, damganın konusu ile ilgili tasarım bulunan ve özel tarih damgası ile damgalanmış filatelik zarflardır. Bakınız, https://www.filateli.gov.tr/page/sol_menu/filateli_sozluk/2016_filateliterimler.pdf.

[10] *Özel tarih damgalı zarf:* Üzerlerinde bir anma pulu, sürekli posta pulu veya pul baskısı yer alan, damganın konusu ile ilgili tasarım bulunmayan ve özel tarih damgası ile damgalanmış filatelik zarflardır. Bakınız, https://www.filateli.gov.tr/page/sol_menu/filateli_sozluk/2016_filateliterimler.pdf.

11-Zafer Bayramı (30 Ağustos 2016)

12-Zafer Bayramı (30 Ağustos 2018)

13-Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Özel Tarih Damgası Zarfı (27-31 Ağustos 2018)

14-30 Ağustos Zafer Bayramı Özel Tarih Damgalı Zarf (30 Ağustos-03 Eylül 2018)

15-30 Ağustos Zafer Bayramı Özel Tarih Damgalı Zarf (29 Ağustos-02 Eylül 2018)

16-Büyük Zafer'in 100. Yılı (30.08.2022)

1. Büyük Zafer'in 25. Yılı Anma Pul Serisi

Tarihi olaylarda onlu yıllar, çeyrek, yarım ve tam asırlar milletlerin tarihleri açısından diğer yıllara göre daha anlamlı kabul edilir. Bu yıllarda çeşitli anma törenleri ile farkındalık yaratılmaya çalışılır. Nitekim 1927 yılı da bu bağlamda Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'nin kazanılmasının 25. Yıl dönümü olması nedeniyle önemlidir.

Büyük Zafer'in 25. Yılı pul Serisi 30 Ağustos 1947'de tedavüle girmiştir. İsviçre Courvoisier şirketi tarafından fotogravür tekniği ile basımı gerçekleştirilmiştir. 10 kuruş 500 bin, 15 kuruş 7,5 milyon, 20 kuruş 750 bin, 30 kuruş 500 bin, 60 kuruş 500 bin, 1 liralık pul ise 250 bin adet basılmıştır[11]. Pullarda Atatürk ve İsmet İnönü'nün savaş zamanına ait üniformalı birer portresi yer almaktadır. İnönü pullarının değerleri Atatürk pullarına göre daha düşüktür. Ancak dolaşım olarak 15 kuruşluk pulun yüksek baskı sayısı dönemin ruhunu yansıtması bakımından önemlidir. Millî Şef bir yandan görünürlüğünü artırmak öte yandan da yeni yeni filizlenen muhalefete karşı iktidarını pekiştirmek peşindedir. Pulun dikkati çeken bir başka özelliği ise pulun kompozisyonunu hazırlayan sanatçının Büyük Utku Anıtı ve İnönü resimlerini gerçek olarak betimlemesine karşın, Atatürk portresini daha karikatürize tasarlamış olmasıdır. Büyük Utku Anıtı, Samsun Onur Anıtı'nın da heykeltıraşı olan ünlü heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından 1934-1936 yılları arasında yapılmış ve 24 Mart 1936 günü dönemin başbakanı İsmet İnönü tarafından açılmıştır. Yerelde şehrin Yunan işgalinden kurtarılışı ve Büyük Taarruz anısına dikilen bir anıt olarak düşünülebilir. Ancak kompozisyon çok daha derin anlamlar taşımaktadır. Kaidenin üstünde tunçtan yapılmış çıplak

[11] *Pulko*, s.47.

iki erkek heykeli vardır. Bu heykellerden ayakta olan Türk milletini temsil etmektedir ve düşmanı ayakları altına almıştır. Türk milletini temsil eden figürün kaslı ve güçlü duruşu Türk'ün gücünü tüm dünyaya göstermektedir. Ayaklar altındaki düşman ise Türkiye'ye saldırmaya yeltenecek düşmanın akıbetini dünyaya ilan etmektedir. Türk düşmanlarını sembolize eden yerde yatan figürün büyük bir çaresizlikle aşağı sarkmış olan başındaki ıstıraplı yüz ifadesi ve bitkin vücudu yenilgiyi göstermektedir. Bu heykel aynı zamanda Viyana ve Budapeşte'de yer alan Prens Eugene'nin Türkleri atının ayağında çiğneyen heykelleri ile Johan Andreas von Liebenberg adına dikilen II. Viyana Bozgunu sonrasında Türklerin gerileyişini sembolize eden anıtlara da bir cevap niteliğindedir. Ancak Büyük Utku Anıtı'nda hiçbir millete saygısızlık yapılmamış, genel semboller kullanılmıştır. Anıtla 1683'ten itibaren gerileyen Türker'in dimdik ayakta olduğu ve Anadolu'nun sahibi olduğu mesajı güçlü biçimde verilmiştir (Resim 3).

Resim 3: Büyük Zafer'in 25. Yılı Anma Pul Serisi (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

2. Başkomutan Meydan Muharebesi'nin 40. Yılı Anma Pul Serisi ve İlk Gün Zarfı

Başkomutan Meydan Muharebesi'nin 40. Yılı Anma Pul Serisi ve İlk Gün Zarfı 30 Ağustos 1962'de tedavüle girmiştir. Üç ayrı puldan oluşur. İlk pul 30 kuruşluk olup üzerinde Heinrich Krippel tarafından yapılıp, 24 Kasım 1927'de açılan Ankara Zafer Anıtı önünde yer alan vatanını gözeten ve koruyan asker görseli yer almaktadır. Bilindiği gibi kaide önünde duran Mehmetçik Alman

askerî miğferiyle resmedilmiştir. Anıtın açılmasına saatler kala fark edilen bu hatayı Mustafa Kemal gülümseyerek hoş görmüştür. 40 kuruşluk ikinci pulda Millî Mücadele konulu rölyef görseli kullanılmıştır. En yüksek değerdeki üçüncü pulda ise Mustafa Kemal Atatürk'ün İstiklâl Madalyalı Mareşal Üniforması içinde bir portresine yer verilmektedir. 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nin ruhuna uygun olarak pullarda kullanılan tüm görsellerde militarist ruh açıkça kendini göstermektedir. Atatürk'ün sağ işaret parmağını sallar biçimde betimlenmesi iç kamuoyuna yönelik bir ikazdır. Pullar 500 bin adet basılmış olup, 26x36 mm boyutlarında İstanbul Güzel Sanatlar Matbaası'nda ofset yöntemle üretilmiştir (Resim 4).

Resim 4: Başkomutan Meydan Muharebesi'nin 40. Yılı Anma Pul Serisi (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Pulun ilk gün zarfında ise temeli bizzat Atatürk tarafından atılan Dumlupınar Meçhul Asker Anıtı'nın çizgi görseli yer almaktadır (Resim 5). Bu anıtın Mustafa Kemal'in hayatında özel bir anlamı vardır. Mustafa Kemal Başkomutan Meydan Muharebesi'nin ardından 31 Ağustos 1922 günü savaş bölgesinde incelemelerde bulunduğu sırada top mermisinin açtığı çukur içinde üzeri yarı toprakla örtülü bir

şehidin kolunun sancağı gökyüzüne doğru dik tutar bir şekilde kaskatı kaldığını görmüştür. Mustafa Kemal, büyük bir hayret ve şaşkınlıkla buradaki şehidin kim olduğunun araştırılmasını istemiş ancak yapılan tüm tetkiklere rağmen künyesi tespit edilemeyen bu askere, "meçhul asker" denilmiştir. 1924 yılında o günün hatırasına Zafertepe'de anıtın temeli atılmış ve 1927 yılında tamamlanmıştır. Anıt, Mimar Hikmet ve Taşçı İbrahim Usta tarafından yapılmıştır[12].

Resim 5: Başkomutan Meydan Muharebesi'nin 40. Yılı Anma Pul Serisi İlk Gün Zarfı (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Pula ait Kamer Pul Evi[13] tarafından bastırılan ikinci İlk Gün zarfında ise pulda yer alan Ankara Zafer Anıtı önünde yer alan vatanını gözeten ve koruyan asker görseli yer almaktadır. Yayınlanan ilk gün zarflarından İstanbul Filatelist Kulübü İlk Gün Zarfı özellikle dikkate değerdir. Bu zarfta 1960 Askerî Darbesi'ne bir öykünme yer alıp, zarf üzerinde tank motifi yer almaktadır (Resim: 6).

[12] Ahmet Altıntaş, "Meçhul Asker Anıtı (Zafertepeçalköy Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı)", *Atatürk Ansiklopedisi,* https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mechul-asker-aniti-zafertepecalkoy-sehit-sancaktar-mehmetcik-aniti/ (Erişim tarihi: 23.01.2022).

[13] Kamer Pul Evi, Kamer Arıkan tarafından 1942 yılında kurulmuş bir aile şirketidir. Filatelik malzeme üretimi ve satışı yapmaktadır. Halen faaliyettedir. Bakınız https://kamerstamps.com/hakkimizda/ (Erişim tarihi: 22.08.2022). PTT, 16.06.2022'de Kamer Pul Evinin kuruluşunun 80. Yılına dair bir *Özel Gün Zarfı* bastırmıştır.

Resim 6: Başkomutan Meydan Muharebesi'nin 40. Yılı Anma Pul Serisi İlk Gün Zarfları (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

3. Zafer Haftası 41. Yılı İlk Gün Zarfı ve Özel Gün Damgası

Büyük Zafer'in 41. Yılına hazırlanan İlk Gün Zarfı 30 Ağustos 1963'te Dumlupınar-Afyon damgası ile dolaşıma girmiştir. Üzerinde 28 Haziran 1963 yılında tedavüle giren *Kara Ordusu'nun 600. Yılı* anısına bastırılan Hatıra Pulu yer almaktadır. Zarfın üzerinde Afyon Utku Anıtı görseli kullanılmıştır. Zarf PTT Meslek Okulları Birliği Yardımlaşma Derneği tarafından tasarlanmıştır. Zafer haftası nedeniyle bir de Özel Gün Damgası hazırlanmıştır. Özel Gün Damgası'nda da zarfla uyumlu olarak Afyon Utku Anıtı görseli kullanılmıştır. Konuyla ilgili ikinci zarf Kamer Pul Evi tarafından üretilmiştir. Zarfın üzerinde kullanılan Afyon Utku Anıtı görseli Afyon Kalesi ile birlikte temsil edilmiştir. Kamer Pul Evi tarafından

üretilen zarf daha etkilidir. Zarf üzerindeki açıklamada "*Dumlupınar-Afyon Zaferi'nin 41. Yılı*" ibaresi dikkat çekmektedir (Resim 7).

Resim 7: Zafer Haftası 41. Yılı İlk Gün Zarfları
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

4. İstiklâl Madalyası Anma Pul Serisi ve İlk Gün Zarfı

1968 senesinde doğrudan doğruya bir Büyük Taarruz ve 30 Ağustos Zafer Bayramı adı kullanılmadan bir pul ve ilk gün zarfı basımı gerçekleşmiştir. 50 ve 130 kuruş değerlerinde 36x52 mm boyutlarında basılan pulların tirajı 500 bindir. 50 kuruşluk pulun üzerinde İstiklâl Madalyası arka yüzü ile Sakarya Savaşı'nın yağlı boya bir tablosunun yer aldığı görsel kullanılmıştır. Diğer pulun üzerinde ise İstiklâl Marşı'nın ilk iki kıtası ve İstiklâl Madalyası ön yüzü bulunmaktadır. Pullar Ankara'da ofset basım tekniği ile Lith Ajans Türk tarafından basılmıştır. Pulların tedavüle giriş tarihi 30 Ağustos 1968'dir (Resim 8).

Resim 8: İstiklâl Madalyası Anma Pul Serisi
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Aynı adla tedavüle giren İlk Gün Zarfı ise Özel Posta Damgası ile 1606 adet üretilmiştir. Zarf PTT Meslek Okulları Birliği Yardımlaşma Derneği tarafından hazırlanmıştır. Bunun yanında iki farklı özel kurum tarafından da farklı madalya görseli kullanılarak zarflar bastırılmıştır. Bunlar 1980 öncesi önemli bir İlk gün zarfı üreticisi olan Kamer ve Akoba[14] tarafından üretilmiştir. Tüm görsellerde pullara sadık kalınmıştı (resim 9)

[14] Avukat Mufahham Akoba tarafından hazırlanan zarflardır. Avukat Mehmet Mufahham Akoba ise 1964 yılı ile vefat ettiği 17.09.1973 tarihine kadar ilk gün zarfları hazırlamıştır. Akoba ilk gün zarflarından kaçar adet hazırlandığı konusunda bir bilgi mevcut değildir. Akoba aynı zamanda Türk Pul Tarihi ile ilgili de bazı kitaplar kaleme almıştır. Bakınız, http://koleksiyonodasi.com/turkiyede-ilk-gun-zarflari/ (Erişim Tarihi: 22.08.2022).

Resim 9: İstiklâl Madalyası Anma Pul Serisi İlk Gün Zarfları
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

5. Büyük Taarruzun 50. Yılı Pul Anma Serisi ve İlk Gün Zarfı

1972 yılının Büyük Taarruz'un 50. Yılı olması sebebiyle PTT bu yıl için iki ayrı seri pulu tedavüle sokmuştur. İlk seri 26 Ağustos 1972'de basılmıştır. 100 ve 110 kuruşluk her iki pulda da Büyük

Taarruz'a ait iki görsel yer almaktadır. 100 kuruşluk pulda Kocatepe'de Atatürk ve Kurmayları savaşı izlerken, 110 kuruşluk pulda topçu görseli ön plana çıkarılmış biçimde Türk Süvari Ordusu taarruz halinde resmedilmiştir. Pullar 400 bin adet ofset tekniğinde basılmış olup, 36x52 mm boyutlarındadır. Pulların basımını Ajans-Türk İstanbul üstlenmiştir. 100 kuruşluktaki resim Fotoğrafçı Elem Tem'den, 110 kuruşluktaki resim Kara Kuvvetleri Komutanlığı Foto-Film Merkezi ve Stüdyo Komutanlığı'ndan temin edilmiştir. Kompozisyonlar foto-rölyef tekniğiyle Sümer Mumcu tarafından hazırlanmıştır (Resim 10).

Resim 10: Büyük Taarruzun 50. Yılı Anma Pul Serisi
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Serinin İlk Gün Zarfı üzerinde ise seriye ait pullar ve Atatürk görseli yer almaktadır. 1980 öncesinde PTT dışındaki bazı kişi ve kurumlar da filatelik koleksiyon amaçlı İlk Gün Zarfları ürettiğinden aynı konuya ait birden fazla zarfa rastlanabilmektedir. 50. Yıl vesilesiyle ticarî kaynaklı birden fazla İlk Gün Zarfı üretilmiştir. İlk gün anısına üretilen Özel Damga'da ise Atatürk'ü Kocatepe'de betimleyen figür bulunmaktadır. Bahadır[15] Pul Evi tarafından bastırılan İlk Gün Zarfı'nda Atatürk Portresi yer almaktadır (Resim 11). PTT Meslek Okulları Birliği Yardımlaşma Derneği (PTT M.O.B.Y.D.) - Ankara Şubesi PTT adına hazırlanan zarfta 100

[15] Bahadır Pul Evi 1970-73 yılları arasında İlk Gün Zarfı üretmiş bir işletmedir. Bakınız, http://koleksiyonodasi.com/turkiyede-ilk-gun-zarflari/ (Erişim tarihi: 22.08.2022). 1970 yılında Ahmet Şükrü Bahadır tarafından kurulan Bahadır Pul Evi, kuruluşundan bugüne ticari faaliyetine devam etmektedir. Açılışında sadece koleksiyon pulları ticareti ile uğraşan Bahadır Pul Evi, 1970 ile 1974 yılları arasında Türk Fila adı ile aylık Pul Dergisi çıkarmıştır. 1981 yılında siyah beyaz, 1982 yılından sonrada tamamen renkli Türk Pulları Kataloğu olan PULKO Kataloğunu çıkarmış ve 2007 yılına kadar aralıksız her yıl yayınlamaya devam etmiştir. Bakınız, https://www.pulkomarket.com/Text/pulkoberi (Erişim tarihi: 22.08.2022).

kuruşluk pul üzerinde yer alan figürler ve Atatürk portresi görsel olarak kullanılmıştır. (Resim 12). Üretilen zarflardan birinde Ankara Zafer Anıtı önünde yer alan ve 1962 pul serisinde de görseli kullanılan yurdunu gözeten ve kollayan asker figürü tekrar kullanılmıştır (Resim 13). Akoba tarafından basılan zarfta ise Atatürk'ü Kocatepe'de gösteren görsel fotoğraf olarak yer almıştır (Resim: 14)

Resim 11: Büyük Taarruz'un 50. Yılı Anma Pul Serisi İlk Gün Zarfı (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Resim 12: Büyük Taarruz'un 50. Yılı Anma Pul Serisi İlk Gün Zarfı (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Resim 13: Büyük Taarruz'un 50. Yılı Anma Pul Serisi ve İlk Gün Zarfı (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Resim 14: Büyük Taarruz'un 50. Yılı Anma Pul Serisi ve İlk Gün Zarfı (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

6. Başkomutan Muharebesi'nin 50. Yıl Anma Pulu ve İlk Gün Zarfı

50. yılın anısına basılan ilk puldan 4 gün sonra 30 Ağustos 1972'de bu kez Başkomutan Muharebesi'nin 50. Yıl Pulu ve İlk Gün Zarfı tedavüle girmiştir. 100 kuruşluk tek puldur. Bu pulun kompozisyonu da foto-rölyef tekniğiyle Sümer Mumcu tarafından hazırlanmıştır. Pul 400 bin adet olarak 36x52 mm. boyutlarında, ofset tekniği ile Ajans-Türk tarafından basılmıştır. Pulun üzerindeki görsel Afyon Müzesinden temin edilmiştir (Resim 15). Pulun İlk Gün Zarfı'nda Pul üzerindeki görsel damga olarak kullanılmıştır. Bu zarf PTT Meslek Okulları Birliği Yardımlaşma Derneği (PTT M.O.B.Y.D.) - Ankara Şubesi tarafından üretilmiştir (Resim 16).

Resim 15: Başkomutan Muharebesi'nin 50. Yılı Anma Pulu (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi

Resim 16: Başkomutan Muharebesinin 50. Yılı Anma Pul Serisi İlk Gün Zarfları (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

7. Büyük Zafer'in 66. Yıldönümü Özel Gün Damgalı Özel Gün Zarfı

30 Ağustos 1988'de "*Büyük Zaferin 66. Yıldönümü*" anısına Özel Gün Damgalı Özel Gün Zarfı tedavüle girmiştir. Zarfın üzerinde 24 Ağustos 1988'de tedavüle sokulan "*PTT Çalışmaları*" konulu 100 lira değerindeki sürekli seri yer almaktadır. Zarfın üzeri ve özel tarih damgasında Dumlupınar Meçhul Asker Anıtı'nın renkli görseli kullanılmıştır (Resim 17). Üretilen materyal Başkomutan Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruzu çağrıştırmadığı gibi 30 Ağustos'u başaran başta Atatürk olmak üzere herhangi bir kimseyi de referans vermemektedir. Özellikle pul seçimi başka bir tartışma konusudur. Pul 24 Ağustos 1988 tarihinde tedavüle giren 1988 yılının 8. Pulu olup sürekli seride basılmıştır. Konusu "*PTT Çalışmaları Telefon Bütün Köylerimizde*" konulu puldur. 1988 yılı içinde 10 Kasım'da basılacak olan blok pul harici bir Atatürk pulu basılmamıştır. Bu arada son basılan Atatürk pulunun 18 Aralık 1985 tarihli olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Sonuç olarak Atatürksüz ve kim tarafından gerçekleştirildiği bilinmeyen bir "*Büyük Zafer*" kutlaması icra edilmiştir.

Resim 17: Büyük Zafer'in 66. Yıldönümü Özel Gün Damgalı Özel Gün Zarfı (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

8. Büyük Zafer'in 75. Yılı Özel Gün Damgalı Özel Gün Zarfı

Büyük Taarruz ve 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın 75. Yıldönümü filatelik malzeme açısından oldukça sönük geçmiş, 1997'de sadece tek bir Özel Gün Damgalı Özel Gün Zarfı çıkarılmakla yetinilmiştir.

Ülkedeki siyasî ve ekonomik istikrarsızlık döneme damga vurmuş gibidir. Zarfta daha önce 1972'de kullanılan İlk Gün Zarfı görseli damga olarak kullanılmıştır. Artık klişe haline gelmiş Atatürk'ü Kocatepe'de gösteren siluet, güneşi sembolize eden bir ışık demeti içinde zarf görseli olarak kullanılmıştır. Zarf üzerinde ise 23 Ekim 1990'da basılan "*PTT'nin Kuruluşu'nun 150. Yılı*" serisinin 1500 liralık pulunun 23 Temmuz 1996'da sürşarjla yeniden tedavüle koyulan sürşarjlı hali kullanılmıştır (Resim 18).

Resim 18: Büyük Zaferin 75. Yılı Özel Gün Damgalı Özel Gün Zarfı (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

9. Kurtuluş Savaşı Komutanları Anma Pul Serisi ve İlk Gün Zarfı

PTT, 2000 yılındaki Zafer Bayramı anısına alışılmışın dışına çıkarak ilk kez Kurtuluş Savaşı'nda görev almış komutanlarından dördünün görselinin yer aldığı bir seri yayınlamıştır. Seride Orgeneral Cevat Çobanlı, Mareşal Fevzi Çakmak, Korgeneral Kazım Karabekir ve Orgeneral Yakup Şevki Subaşı görselleri yer almaktadır. Çobanlı 300.000, Çakmak 275.000, Karabekir 200.000, Subaşı ise 100.000 liralık değerle satışa çıkmıştır. Pullar sanatçı Necla Göksu tarafından hazırlanmış ve Ajans Türk Ankara tarafından ofset baskı tekniği ile 600.000 adet basılmıştır. Pul boyutları 26x41 mm boyutlarındadır (Resim 19).

Pula ilişkin açıklama broşüründe yer alan bilgiler şöyledir[16]:

Orgeneral Yakup Şevki SUBAŞI: (1876 - 1939) 1876 yılında Harput'ta doğdu. 1896'da Harp Okulu'nu, 1900'de Harp Akademisi'ni bitirdi. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinde İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürülene kadar Osmanlı ordusunun çeşitli kademelerinde görev yaptı. 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 I. Dünya Savaşı ve 1919-1922 İstiklal Savaşı'na katıldı. Ordu Komutanlıklarının yanı sıra Yüksek Askeri Şura Üyeliği yaptı. Osmanlı, Alman, Avusturya - Macaristan Devletleri'nce çeşitli nişan ve madalyalarla, TBMM tarafından İstiklal Madalyası ve Takdirname ile ödüllendirildi.

Korgeneral Musa Kâzım KARABEKİR: (1882 -1948) 1882 yılında İstanbul'da doğdu. 1902'de Harp Okulu'nu, 1905'te ise Harp Akademisi'ni birincilikle bitirdi. 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 I. Dünya Savaşı ve 1919-1922 İstiklal Savaşı'na katıldı. 1919'da Erzurum Kongresi'nin toplanması, siyasi ve askeri harekâtın planlanması sırasında Şark Cephesi Kumandanlığı ve Edirne Milletvekilliği yaptı. 1920'de Doğu Cephesi Komutanı iken Ermeni Hükümeti ile yapılan Gümrü Barış Konferansında ve Sovyet Rusya ile yapılan Kars Konferansı'nda Türk Heyet Başkanlığını yaptı. 1924 yılında arkadaşları ile birlikte ilk Muhalefet Partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdu ve bu partinin liderliğine seçildi. Edirne ve İstanbul Milletvekilliği yaptı, 1946 yılında TBMM Başkanlığına seçildi. Osmanlı, Alman, Avusturya - Macaristan Devletleri'nce çeşitli nişan ve madalyalarla, TBMM tarafından İstiklal Madalyası ile ödüllendirildi.

Mareşal Mustafa Fevzi ÇAKMAK: (1876 -1950) 1876'da İstanbul'da doğdu. 1896 yılında Harp Okulunu, 1898'de ise Harp Akademisini bitirdi. 1920 yılına kadar Osmanlı ordusunun çeşitli kademelerinde görev aldı. Bu süre içinde 1911-1912 Osmanlı - İtalyan Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 I. Dünya Savaşı'na katıldı. Salih Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olarak görev aldı. Kabinenin çekilmesiyle nazırlık görevi son buldu. 27 Nisan 1920 yılında Ankara'ya geçerek Milli Ordu'da resmen göreve başladı. Milli Savunma Bakanlığı, Bakanlar Kurulu Başkan Vekilliği, Genelkurmay Başkanlığı, Kozan ve İstanbul Milletvekilliği görevlerinde bulundu.

[16] "Kurtuluş Savaşı Komutanları Konulu Anma Pulları", *PTT Genel Müdürlüğü Parasal Posta İşletme Dairesi Başkanlığı*, Sipariş kodu:1001-107.

Osmanlı, Alman ve Avusturya - Macaristan Devletleri'nce çeşitli nişan ve madalyalarla, TBMM tarafından da İstiklâl Madalyası ve Takdirname ile ödüllendirildi.

Orgeneral Cevat ÇOBANLI: (1870 -1938) 1870'de İstanbul'da doğdu. 1891'de Harp Okulunu, 1894 yılında ise Harp Akademisini birincilikle bitirdi. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinde İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürülene kadar Genel Kurmay Başkanlığı ve Harbiye Nazırlığı başta olmak üzere Osmanlı ordusunun çeşitli kademelerinde görev yaptı. 1911-1912 Osmanlı - İtalyan Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 I. Dünya Savaşı ve 1919-1922 İstiklal Savaşı'na katıldı. El Cezire Cephesi Komutanlığı, 3. Ordu Müfettişliği ve Ordu Komutanlığı görevlerini yürüttü, aynı zamanda Milletvekilliğine seçildi. 1924 yılında milletvekilliğini bırakarak Askerî Şûra Üyeliği yaptı. Osmanlı, Alman, Avusturya -Macaristan, Bulgaristan ve İspanya Devletlerince çeşitli nişan ve madalyalarla, TBMM tarafından da İstiklal Madalyası ve Takdirname ile ödüllendirildi.

Resim 19: Kurtuluş Savaşı Komutanları Anma Pulu Serisi. (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Pula ait iki farklı İlk Gün Zarfı hazırlanmıştır. İlkinde bütün komutanların pulları vardır ve zarf görselinde Atatürk'ün sancak içinde bir brövesi bulunmaktadır. Atatürk görselinin altında ise döneme ait bir fotoğraf vardır. İlk Güne özel üretilen damga da ise Mustafa Kemal'in mareşal üniformalı bir silueti kullanılmıştır. Bu

zarftan 2500 adet üretilmiştir. Diğer İlk Gün Zarfında ise pullarda kullanılan görseller zarfta da kullanılmış olup, İlk Güne özel üretilen damga yine Mustafa Kemal'in mareşal üniformalı bir siluetinden oluşmaktadır (Resim 20-21).

Resim 20: Kurtuluş Savaşı Komutanları Pul Serisi İlk Gün Zarfı.
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Resim 21: Kurtuluş Savaşı Komutanları Pul Serisi İlk Gün Zarfı.
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

10. 30 Ağustos Zafer Bayramı Özel Tarih Damgalı Zarf

29-31 Ağustos 2012 tarihleri arasında 30 Ağustos Zafer Bayramı nedeniyle Ankara Ankamall Alışveriş Merkezi'nde pul sergisi düzenlenmiştir. Bu sergi münasebetiyle 30 Ağustos 2012 tarihinde "*30 Ağustos Zafer Bayramı Pul Sergisi 30.08.2012 Ankara*" ibareli Özel Tarih Damgası kullanılmıştır[17]. Damga üzerinde Ayyıldız ve Atatürk portresi yer almaktadır. Zarfın üzerinde 16 Temmuz 2009'da tedavüle giren "*Atatürk*" konulu sürekli pul serisinden 75 kuruşluk pul ve 7 Şubat 2011'de tedavüle giren "*Zambaklar*" konulu sürekli pul serisinden ve 25 kuruşluk pul bulunmaktadır (Resim 22).

[17] http://www.pulhane.com/OzelGunDamgaSayfalari/ot201933.html (Erişim tarihi: 23.01.2022)

Resim 22: 30 Ağustos Zafer Bayramı Özel Tarih Damgalı Zarf. (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

11. 2016 Zafer Bayramı

Filatelik açıdan 2016 Zafer Bayramı önceki yılların aksine oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. İlk olarak 30 Ağustos 2016'da *Zafer Bayramı* konulu bir anma pul tedavüle sokulmuştur. Pulun grafik tasarımı Nuray Çallı tarafından yapılmış olup, 78x36 mm boyutlarında 100 bin adet basılmıştır. Basım işi dijital olarak PTT Matbaası tarafından gerçekleştirilmiştir. Pulda Anıtkabir Müzesi'nde yer alan Büyük Taarruz sahneleri görsel olarak kullanılmıştır (Resim 23).

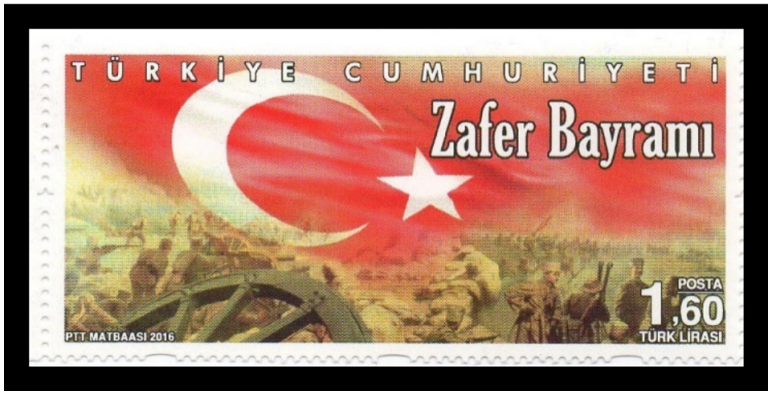

Resim 23: Zafer Bayramı Anma Pulu (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Pula dair yayınlanan İlk Gün Zarfında görsel olarak üzerinde Türk Bayrağı olan bir Türkiye haritası ve haritanın üst kısmında komutanlarının gözetiminde taarruza kalan Türk süvarileri yer almaktadır. Zarf 2500 adet basılmıştır. 15 Temmuz Hain Darbe Girişiminin ardından Türk Bayrağı, Türkiye Haritası ve ordu-millet kaynaşmasını içeren imgelerin kullanılması, tüm darbe heveslileri ve dünyadaki destekçilerine verilen güzel bir mesaj olmuştur. Bu imgelerin gelişigüzel değil oldukça düşünülürsek kompozisyonun hazırlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim mesaj portföy içerisinde yer alan blok pulla tamamlanmıştır. Blok dikkatlice incelendiğinde iki yerde Atatürk, çoluk çocuk, yaşlı genç kadın ve erkekler ile hücuma kalkmış ordu mensuplarının yer aldığı görülür. Mesaj açık ve nettir. Dün olduğu gibi bugün de lideriyle, halkıyla, askeriyle Anadolu insanı ülke ve millet üzerindeki hain emellere geçit vermeyecektir. (Resim 24, 26).

Resim 24: Zafer Bayramı Anma Pulu İlk Gün Zarfı
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi

2016 Zafer Bayramı'nı farklı kılan husus ilk kez bir portföyün[18] hazırlanmış olmasıdır. İçerisinde Anma Pulu, Seri Numaralı Anma Bloğu ve İlk Gün Zarfı yer almaktadır. Pul Portföyünün boyutu 165×242 mm. olup 3 sayfadır. Portföy 4.000 adet üretilmiştir.

[18] *Portföy:* İçinde pullara, diğer değerli kâğıtlara ve/veya diğer materyallere yer verilen özel tasarımlı filatelik ürün. Bakınız, https://www.filateli.gov.tr/page/sol_menu/filateli_sozluk/2016_filateliterimler.pdf.

Portföys kapağında Anıtkabir Müzesi'nde yer alan Büyük Taarruz sahnesi yer almaktadır (Resim 25). 2016 yılının ilklerinden biri de ilk kez konuya dair bir Anma bloğu hazırlanmış olmasıdır. Portföy içerisinde satışa sunulan blok 4000 adet basılmış olup 110x61 mm boyutlarındadır. Blok grafik tasarımını Bülent Ateş yapmıştır. PTT matbaasında dijital yöntemle basılmıştır (Resim 26).

Resim 25: Zafer Bayramı Portföyü (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Resim 26: Seri Numaralı Anma Blok Pulu
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

12. Zafer Bayramı

2016 yılının ardından 2018 yılı Zafer Bayramı da 2016 gibi oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. İlk olarak 30 Ağustos 2018'de *Zafer Bayramı* konulu bir anma pulu tedavüle sokulmuştur. Pulun grafik tasarımı Bülent Ateş tarafından yapılmış olup, 78x36 mm boyutlarında 100 bin adet basılmıştır. Basım işi dijital olarak PTT Matbaası tarafından gerçekleştirilmiştir. Pulda Büyük Taarruz sahneleri ve Ankara'da silah üretimi yapan kadın görselleri kullanılmıştır (Resim 27). Pula dair yayınlanan İlk Gün Zarfında görsel olarak üzerinde geçmişten günümüze Türk ordusu kullanılmıştır. Zarf 2500 adet basılmıştır. (Resim 28).

Resim 27: Zafer Bayramı Anma Pulu (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Resim 28: Zafer Bayramı Anma Pulu İlk Gün Zarfı
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

2018'de de 2016'da olduğu gibi bir Anma bloğu hazırlanmıştır. İçerisinde Anma Pulu, Seri Numaralı Anma Bloğu ve İlk Gün Zarfı yer almaktadır. Pul Portföyünün boyutu 164×242 mm. olup 3 sayfadır. Portföy 5.000 adet üretilmiştir. Portföy kapağında Mustafa Kemal'in döneme ait kalpaklı üç ayrı fotoğrafı bulunmaktadır. (Resim 29). Portföy içerisinde satışa sunulan blok 5000 adet basılmış olup 110x61 mm boyutlarındadır. Blok grafik tasarımını Serdal Döksoy yapmıştır. PTT matbaasında dijital yöntemle basılmıştır (Resim 30).

Resim 29: 2018 Zafer Bayramı Portföyü
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Resim 30: Seri Numaralı Anma Blok Pulu
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

13. Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Özel Tarih Damgalı Zarf

27-31 Ağustos 2018 tarihleri arasında, Afyon Lisesi'nde *Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı* konulu *Pul Sergisi* düzenlenmiştir. Serginin hatırasına *Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı 27-31.08.2018 Afyonkarahisar* ibareli Özel Tarih Damgası kullanılmıştır. Bu zarf 400 adet basılmıştır (Resim 31).

Resim 31: Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Özel Tarih Damgası Zarfı (Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

14. 30 Ağustos Zafer Bayramı Özel Tarih Damgalı Zarf

30 Ağustos-03 Eylül 2018 tarihleri arasında, Tarihi Beyoğlu Galatasaray PTT Binası'nda *30 Ağustos Zafer Bayramı* nedeniyle *Pul Sergisi* düzenlenmiştir. *30 Ağustos Zafer Bayramı 30.08-03.09.2018 İstanbul Avrupa Yakası* ibareli *Özel Tarih Damgası* kullanılmıştır. Bu zarf 400 adet basılmıştır (Resim 32).

Resim 32: 30 Ağustos Zafer Bayramı Özel Tarih Damgalı Zarf
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

30 Ağustos-03 Eylül 2018 tarihleri arasında, Üsküdar Akad Koleji'nde *30 Ağustos Zafer Bayramı* nedeniyle *Pul Sergisi* düzenlenmiştir. *30 Ağustos Zafer Bayramı 30.08-03.09.2018 İstanbul Anadolu Yakası* ibareli *Özel Tarih Damgası* kullanılmıştır. Bu zarf 400 adet basılmıştır (Resim 33).

Resim 33: 30 Ağustos Zafer Bayramı Özel Tarih Damgalı Zarf
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

15. 30 Ağustos Zafer Bayramı Özel Tarih Damgalı Zarf

29 Ağustos-02 Eylül 2018 tarihleri arasında, Tarihi Beyoğlu Galatasaray PTT Binası'nda *30 Ağustos Zafer Bayramı* nedeniyle *Pul Sergisi* düzenlenmiştir. *30 Ağustos Zafer Bayramı Pul Sergisi 26.08-02.09.2019 İstanbul* ibareli *Özel Tarih Damgası* kullanılmıştır. Bu zarftan 500 adet basılmıştır (Resim 34).

Resim 34: 30 Ağustos Zafer Bayramı Özel Tarih Damgalı Zarf
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

16. Büyük Zafer'in 100. Yılı

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'nin 100. Yılı vesilesiyle Türkiye'de birçok faaliyet yapılmış, kutlamalar basın yayın organlarında canlı olarak verilmiş, üniversitelerde konu ile ilgili sempozyum, söyleşi ve konuşma programları icra edilmiştir. PTT de Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'nin 100. Yılına iyi hazırlanmış, konu ile ilgili bir anma bloku, bir anma bloku ilk gün zarfı ve bir portföyü tedavüle sokmuştur. Filatelik malzemenin hazırlanmasına Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan ve Doç. Dr. Necdet Aysal katkı sunmuşlardır. Pul süreci Ayşegül Mülayim, Şeyda Ünal Tekgüven, Ahmet Sesveren, Ebru Aksoy, M. Fırat Gürbüz, Pınar Özenen ve Menderes Pınarbaşı tarafından yönetilmiş, Hikmet Özkan, Hüseyin Tok ve Hakan Gülten tarafından onaylanmıştır.

Büyük Zafer'in 100. Yılı için basılan blok pul 90x46 mm boyutlarında olup 100 bin tiraja sahiptir. 7.5 TL değer ile piyasaya

sürülmüştür. Dijital olarak PTT matbaasında basılmıştır. Tasarımcısı Feride Ortaç'tır. Pulun üzerinde kullanılan orijinal belge Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı ile Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nden temin edilen ATA-ZB-Kutu-46 Gömlek-9 Belge -9-5 numaralı belgedir. Pul, Büyük Zafer'e yaraşır biçimde Atatürk görseli ve Atatürk'ün ileri askerî harekât için verdiği emrin Osmanlıca metninden oluşmaktadır. Osmanlıca metinde aşağıdaki emir yazmaktadır[19]:

> "Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları!
> Afyonkarahisar-Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi'nde zâlim ve mağrûr bir ordunun anâsır-ı asliyesini inanılmayacak kadar az bir zamanda imhâ ettiniz. Büyük ve necîb milletimizin fedakârlıklarına lâyık olduğunuzu isbât ediyorsunuz. Sahibimiz olan büyük Türk milleti istikbâlinden emîn olmaya haklıdır. Muharebe meydanlarındaki mahâret ve fedakârlıklarınızı yakından müşâhede ve takip ediyorum. Milletimizin hakkınızdaki takdirlerine delâlet etme vazifemi mütevâlîyen ve mütemâdiyen îfâ edeceğim.
> Başkomutanlığa teklifatta bulunulmasını Cephe Komutanlığı'na emrettim.
> Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini nazar-ı dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin kuvâ-yı akliyesini, yiğitliğini ve menâbî-i celâdet ve himmetini müsâbaka ile ibzâle devam eylemesini taleb ederim.
> Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!
>
> Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
> Başkumandan
> M. Kemal"

Mustafa Kemal bu emri 1 Eylül 1922'de vermiştir. Emir, Garp Cephesi Kumandanlığı antetli bir kağıdın üzerine yazılmıştır. Emri karargâh subaylarından Şükrü Ali Bey kaleme almıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan sıfatı ile imzaladığı emir, sahra telefonları ile anında tüm birliklere iletilmiştir.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi Büyük Zafer'in 100. Yıl anısına hazırlanan bu pul gerek mesajı, gerekse kullanılan görseller açısından oldukça niteliklidir (Resim 35).

[19] *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Haziran 1994, Yıl:43, Sayı:98, s.1-3.

Resim 35: Büyük Zafer'in 100. Yılı Anma Blok Pulu
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Anma Blokuna ait bastırılan İlk Gün Zarfı da yine özenli bir tasarımın ürünüdür. Altın varak ve lak uygulamalı bu zarfın tasarımı Mehmet Sayar tarafından yapılmıştır. Dijital olarak PTT Matbaasında basılan zarfın tirajı 2000 adettir. Zarfın üzerinde yer alan 1922 sayılarının içerisinde Atatürk'ün Büyük Taarruz döneminde çekilmiş dört ayrı fotoğrafının yer alması ayrıca dikkat çekicidir. Zarfa ait üretilen Özel Gün Damgasının çıkış yeri Kütahya'dır (Resim 36).

Resim 36: Büyük Zafer'in 100. Yılı Anma Blok İlk Gün Zarfı
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'nin 100. Yılı dolayısıyla hazırlanan en önemli filatelik malzemesi ise içerisinde blok şeklinde hazırlanan seri numaralı pulun da yer aldığı portföydür. Portföyün içerisinde Anma Blok Pulu, Anma Blok İlk Gün Zarfı ve özel olarak sadece portföy içerisinde yer alan Seri Numaralı Anma Blok Pulu mevcuttur. Seri Numaralı Anma Blok Pulu üzerinde Büyük

Taarruz ile simgeleşmiş olan Atatürk'ün Kocatepe'de çekilen ve daha evvel de filatelik malzemede kullanılan fotoğrafının grafik tasarımı, *Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!* emrinin hem Osmanlıca hem Latin Alfabesi metinleri bulunmaktadır. Bu pulun tasarımcısı da Anma Blokunu hazırlayan Feride Ortaç'tır. 72x92 mm boyutlarındadır ve dijital olarak PTT Matbaası'nda basılmıştır. Portföy 5000, Seri Numaralı Anma Blok Pulu ise 6000 adet basılmıştır. (Resim 37).

Resim 37: Büyük Zafer'in 100. Yılı Portföyü
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

Resim 38: Seri Numaralı Anma Blok Pulu
(Kaynak: Zafer Gölen Arşivi)

SONUÇ

Yukarıdaki bilgi ve görsellerden anlaşılacağı gibi en dikkati çeken husus, Atatürk Dönemi'nde (1923-38) konuya dair herhangi bir filatelik materyalin üretilmemiş olmasıdır. Bu dönemde çoğunlukla yeni rejimin başarılarını anlatan görsellerin yer aldığı pulların basımına ağırlık verilmiş, Atatürk'ün simgesel kimliği ön plana çıkarılmıştır. Harf Devrimi, Ankara-Sivas Demiryolu'nun Açılışı, TTK'nın kuruluşu gibi konular dönemin ruhunu yansıtan örneklerdir. Büyük Taarruza ait ilk filatelik malzeme 1947 yılında basılmıştır. 1947'den günümüze kadar 16 farklı filatelik malzeme yayınlanmıştır. Pul veya zarflarda sadece 1963, 1968, 1972 ve 1988'de Atatürk görseli kullanılmamıştır. Bu durum "*Atatürk Devrimlerinin*" bekçiliği adına darbe yapan 1960 Askerî Darbesi'nin kendi iç çelişkisine çok güzel bir örnektir. 1972'den 1988 yılına kadar geçen 15 yıl süresince konuya dair herhangi bir filatelik malzemeye rastlanmamıştır. 1988 senesinde öylesine basılan Büyük Zaferin 66. Yıldönümü Özel Gün Damgalı Özel Gün Zarfı'nda ise Başkomutan Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruza ilişkin herhangi bir imge yoktur. Zarfta konunun ne olduğu dahi anlaşılmamaktadır. Atatürk'ün mirasına sahip çıktığı iddiasında olan 12 Eylül Askerî Darbesi dönemindeki sessizlik ayrıca dikkate değerdir. 1972-1988 yılları arasındaki sessizliğe benzer bir ilgisizlik de 2000-2012 yılları arasında yaşanmıştır. 11 yıl boyunca Türk Filatelisi 30 Ağustos'u görmezden gelmiştir. 2016 yılına gelinceye değin Türk Filateli geçmişinde felsefî-sanatsal bir çalışma ya da üzerinde düşünmeye değer bir filatelik malzeme üretilmemiştir. Neredeyse yasak savma kabilinden işler gerçekleştirilmiştir. 2016, 2018 ve 2022 yıllarında ise üzerinde iyi çalışılmış ürünler olan üç ayrı portföy hazırlanarak piyasaya sürülmüştür. Her üç portföyün kâğıt kalitesinden, filatelik malzeme üzerinde yer alan kompozisyonlarına kadar her detay iyice düşünülmüştür. 1947'den 2022'ye tüm filatelik malzemenin ortak noktası ise Atatürk, Milli Mücadele komutanları, kahraman Türk ordusu, asker-millet birlikteliği ve vatanını koruyan Mehmetçik vurguları olmuştur.

KAYNAKLAR

Alexander, Zvi; *Osmanlı Sahra Pulları*, çev. Kemal Giray - Jeff Ertughrul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 2000.

Altıntaş, Ahmet; "Meçhul Asker Anıtı (Zafertepeçalköy Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı)", *Atatürk Ansiklopedisi,* https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mechul-asker-aniti-zafertepecalkoy-sehit-sancaktar-mehmetcik-aniti/ (Erişim tarihi: 23.01.2022).

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Haziran 1994, Yıl:43, Sayı:98, Ankara 1995, s.1-3.

"Kurtuluş Savaşı Komutanları Konulu Anma Pulları", *PTT Genel Müdürlüğü Parasal Posta İşletme Dairesi Başkanlığı*, Sipariş kodu:1001-107.

İsfila, İsfila AŞ., İstanbul 2005.

Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi Değerli Kağıtlar Daire Başkanlığı'nın E.20449532-201.01.02-1023 sayı ve 08.04.2022 tarihli yazısı.

Pulko 2005, Bahadır Pul Evi Yayımcılık, İstanbul 2005.

https://www.filateli.gov.tr/page/sol_menu/filateli_sozluk/2016_filateliterimler.pdf.

https://kamerstamps.com/hakkimizda/ (Erişim tarihi: 22.08.2022).

http://koleksiyonodasi.com/turkiyede-ilk-gun-zarflari/ (Erişim tarihi: 22.08.2022).

https://www.pulkomarket.com/Text/pulkoberi (Erişim tarihi: 22.08.2022).

Atatürk ve İnönü Dönemi Türk Basınında 30 Ağustos Zafer Bayramı Kutlamalarının Görselleri Üzerine Bir Değerlendirme

Eminalp MALKOÇ*

GİRİŞ

Resmi bayramlar, devlet/toplum geleneklerinin oluşmasında, değerlerin tanımlanarak/tanıtılarak yeni nesiller üzerinden geleceğe aktarılmasında rol oynamaktadırlar. Böyle organizasyonlar, halkın ortak payda ve paylaşım alanlarını genişletmek, derinleştirmek kadar toplum içindeki bağların güçlendirilerek geleceğe taşınmasında etkin araçlardır. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de resmi bayramların temel işlevleri arasında -birbirleriyle ilişkili ya da etkileşim içinde- geri kalmışlığın ağır bedellerini hatırlatma misyonu, ülkenin yakın tarihinde dönüşüm sağlayan gelişmelerle övünç/gurur duymak ve buradan hareketle toplumsal hafızayı canlı tutma çabaları değerlendirilebilir. Genelde olduğu gibi Türkiye'de de bayramlar kanalıyla toplumsal yapının güçlendirilerek pekiştirilmesi, dayanışmanın artırılması ve bunların sürdürülebilirliğini sağlamak amaçlanmaktadır.

Resmi bayramlardan beklenen/istenen sonuçlar, tarihi-toplumsal kodlamaların oluşması/kurumsallaşması ve değerlerin yayılarak, kitleselleşerek gelecek jenerasyonlara aktarılması gibi zorunluluklar/sorumluluklar[1] kuşkusuz basını özellikle yakın dönem tarihinde ihtiyaç duyulan toplumsal bir mekanizma olarak öne çıkarmaktadır. Basının etkisini artıran yönleri sadece iletişim teknik ve araçları ya da olayları/gelişmeleri haberleştirme çalışmalarıyla sınırlı değildir. Yine bu işlevlerini güçlendiren/pekiştiren unsurlar içinde basının görsel kullanımı ve tekniklerinin çok önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle basın yoluyla kitlelere ulaşımı sağlayan fotoğraf, siyasi iktidarların hem denetime aldıkları hem de yararlandıkları araçlardan olmuştur. Zaten Cumhuriyet'in kadroları

* Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bl., İstanbul/Türkiye/ Assoc. Prof. Dr., Istanbul Technical University, Dept. of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Istanbul/Türkiye
E-posta: malkocem@itu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5840-6922

[1] Özer Ozankaya, "Ulusal Bayramların Toplumsal İşlevleri Açısından 30 Ağustos Zafer Bayramı", *Atatürk Yolu Dergisi*, S.1/4, 1989, s.541-547

fotoğrafın aktif/etkin kullanımına özen göstermişlerdi[2]. Dolayısıyla basının resmi bayramlara yönelik toplumsal beklenti ve işlevleri yerine getirmesinde fotoğraf, çizim, harita ve grafik gibi uygulamaların yadsınamayacak bir etkisi bulunduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

30 Ağustos Zafer Bayramı, Cumhuriyet'in dördüncü resmi bayramıdır. 30 Ağustos gününün bayram olarak kabul edilmesi için Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nin hazırladığı kanun, 1926'da Bakanlar Kurulu'na ardından 27 Ocak günü TBMM'ye getirilmiş ve 1 Nisan 1926'da tasarı yasallaşmıştı. 791 Sayılı Zafer Bayramı Kanunu'nun birinci maddesine göre 30 Ağustos günü Cumhuriyet ordusuyla donanmasının zafer günüydü ve Kara, Deniz, Hava Kuvvetlerince kutlanacaktı. Böylece Milli Mücadele'nin dönüm noktası olan ve Yunanlılara karşı kesin Türk askeri üstünlüğünü getiren 30 Ağustos, 1926'dan itibaren ulusal/milli bayram seviyesine ulaştırılmıştı[3].

Bununla birlikte çoğunlukla kaynaklarda 30 Ağustos (Zafer Bayramı) kutlamaları, 1924 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Dumlupınar'da düzenlenen törene katılımıyla başlatılmaktadır. Aslında basın düzleminde *Tevhid-i Efkar*, *Vatan*, *Vakit*, *Hakimiyet-i Milliye* gibi gazeteler kanalıyla 1923'te yani ilk yıl dönümünde adeta resmi bayram gibi kutlanıyormuşcasına işlenmişti. Bu kapsamda bazı yayın organlarında Büyük Taarruz, gün gün çeşitli çizim ve haritalarla anılmıştı. Bu noktada gazetelerin tarih biliminin değerlendirmesi açısından iki yönde katkı sağladıkları söylenebilir. Birincisi, bir sene önce yaşananları henüz dönemin aktörlerinin hemen hepsi hayattayken farklı yönleriyle ele almaktaydı. Adeta bir Büyük Taarruz Codex'i oluşturma sürecini başlatıyordu (ya da böyle bir sürece yönelime katkı sağlıyordu). İkinci olarak basın Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşını anmasına koşut olarak tarihi şekillendirmekte ve bir parçası olmaktaydı. Bunlardan hareketle yaşananları aktarmakla kalmamıştı. Dönemin baskı teknolojisi çerçevesinde başvurdukları fotoğraf, çizim gibi iki boyutlu görsel malzeme kanalıyla dönemin bazı verilerine neredeyse doğrudan ulaşımı sağlamaktadır. Üstelik herhangi bir ekleme içermeyen

[2] Fatma Acun, "Görsellik ve Yakın Dönem Tarihi Araştırmalarında Kullanımı", *Kebikeç*, S.18, 2004, s.95-97

[3] Dursun Ali Akbulut, "Samsun'un 'Gazi Günü' ya da 19 Mayıs Bayramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.12/1, s.3-4 (7-8)

fotoğraflar gibi dilsiz görsellerin yanında çizim, grafik, harita, kroki gibi yarı dilli görsel malzemelerdeki söylemler konjonktürün tanımlanmasını, tarihsel analizleri fevkalade kolaylaştırmaktadır. Gerek fotoğraf okumaları gerekse çizim ya da resimlerin semboller üzerinden analizi dönemin şartlarını, düşüncelerle yaklaşımları, fiziksel koşullar kadar basındaki görsel baskı teknolojisinin evrimine uzanacak şekilde yadsınamayacak sonuçların elde edilmesine yardımcı olmaktadır[4].

Bu araştırma, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın ülkenin kurucu taşları içindeki yerini sembolleştiren 30 Ağustos Zafer Bayramlarında kullanılan görselleri, yayın organlarının hem mekânsal hem düşünsel konumlarını gözeterek dönemsel düzenli örnekler üzerinden Türkiye'nin çok partili hayata geçtiği 1950 yılına kadar incelemeyi öngörmektedir. Böylece 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları özelinde tarihsel değerlerin görsellerle nasıl sembolleştirildiğini, kitlelere nasıl aktarıldığını, sembollerin taşıdıkları içerikler aracılığıyla topluma nasıl mesajlar verildiğini; böyle toplumsal çıktılar arasında konjonktürel etkilerle yayın organlarının bulundukları konumun farklılık yaratıp yaratmadığını araştıran özgün bir çalışma gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

1. Erken Cumhuriyet'in En Erken Evresi: Kaynağa En Yakın Dönem (1923-1927)

Cumhuriyet'in en erken evresi, Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'ne en yakın dönemi ifade etmektedir. Zaten kutlamalar, bu süreçte başlamış ve yine aynı dönemde resmi bayram statüsü kazanmıştır. Üstelik erken Cumhuriyet devrinin en erken evresi olarak nitelendirebileceğimiz bu yıllar, Cumhuriyet'in resmi bayram kültürünün de önemli ölçüde şekillendiği süreçti. Dolayısıyla törensel, düşünsel hemen her açıdan 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın temellendiği, alt yapının oluştuğu dönemdi.

[4] Acun, agm., s.99-118; Fatma Acun, "Milli Mücadele ve Atatürk Dönemi Kaynaklarının Toplu Değerlendirilmesi", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.24/2, 2007, s.12-13; Özlem Baykal, "Görsel Tarih Çalışmalarında Fotoğraf Okuma Yöntemi", *Journal of Anglo-Turkish Relations/Türk-İngiliz İlişkileri Dergisi*, S.3/1, 2022, s.99-102

Tevhid-i Efkar, 1923 Ağustos'unda oldukça çarpıcı görsellerle Büyük Taarruz'u değerlendirmeye başlayacaktı. 26 Ağustos tarihli sayısında *Şanlı Taarruzumun İlk Devr-i Senevisi* başlığı altında Türk ordusunun bir sene önce aynı gün, muazzam bir hızla 24 günde Anadolu'yu 100.000 kişilik Yunan ordusundan temizlediğini kaydetmişti. Gazetenin ilk sayfasında Türklerin bağımsızlık aşkını, bu yöndeki azim ve askeri başarısını sembolleştirir şekilde Allah Allah nidalarıyla saldıran askerler resmedilmişti. Çizimin altında İsmet Paşa'nın Kocatepe'deki fotoğrafı yayımlanmıştı. İsmet Paşa'nın fotoğrafı, planlı, soğukkanlı ve tüm hareketliliğin kontrol altında yürütüldüğü izlenimini bırakır nitelikteydi. Sayfanın altında adeta başarıyı kanıtlar ve taçlandırır şekilde İzmir'e 420 kilometre ilerlendiğini gösterir kroki yayımlanmıştı[5].

Vatan ise Büyük Taarruz'un sene-yi devriyesi münasebetiyle Yunan ordusunun yok edilişiyle biten gelişmeleri sürece dahil olmuş askerin anlatısıyla işlerken sırasıyla Mustafa Kemal (Başkomutan), Fevzi (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi), İsmet (Garp Cephesi Kumandanı), İzzettin (I. Kolordu Kumandanı), Kemalettin (İkinci Kolordu Kumandanı) ve Fahrettin (Beşinci Süvari Kolordu Kumandanı) Paşaların günümüzde vesikalık olarak adlandırılan küçük fotoğraflarını basmıştı. Ayrıca gazetede taarruz öncesinde Eskişehir, Kütahya ve Afyon'a küçük ve büyük ölçekte odaklanan kroki çizimine yer verilmişti[6]. Harita ya da kroki çizimleri anlatılanları somutlaştırmak kadar anlaşılmasını sağlamak açısından da çok başvurulan yöntemlerdendi.

[5] "Şanlı taarruzumun ilk devr-i senevisi", *Tevhid-i Efkar*, 26 Ağustos 1923, s.1-2

[6] *Vatan*, 26 Ağustos 1923, s.1-2

Tevhid-i Efkar, 26 Ağustos 1923, s.1

26 Ağustos tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi de sürecin kahramanlarını ön plana almıştı. *(26 Ağustos)da fecirle beraber bütün dünyanın gözlerini açtığı zaman topçularımız ateşe başladı. Beş gün sonra süngülerimiz düşmanın göğsüne girmiş ve mesele halledilmişti* sözlerini manşetlendiren gazetede Mustafa Kemal Paşa'nın kalpaklı fotoğrafı etrafında Fevzi, İsmet, Nurettin, Fahrettin, İzzettin ve Kemalettin Paşaların fotoğrafları sıralanmıştı. İlk sayfanın alt ortasında askeri donanımı eksiksiz, oturmuş şekilde düşünen mağrur bir Türk askeri çizimi ihmal edilmemişti. Asker resmi ortak bağ, harç niteliğindeydi[7].

Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Savaşı'na farklı görsellerle yaklaşan gazetelerden biri *Vakit*'di. Öncelikle gazete diğer gazeteler gibi tekli küçük fotoğraflar yerine -Taarruz'un ikinci gününü ele alan 27 Ağustos baskısı hariç- çoklu büyük fotoğrafları tercih etmişti. Bu tercih, yüksek komuta kademelerinin süreçteki disiplin, düzen ve hakimiyetlerini güçlü şekilde simgeliyordu. Üstelik bu mesaj, siperlerdeki asker görselleriyle de kısmen verilmekteydi[8].

[7] *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Ağustos 1923, s.1-2

[8] *Vakit*, 26 Ağustos 1923, s.1-2. Gazete, 27 Ağustos'ta Kemalettin, Afyonkarahisar'a giren VIII. Fırka Kumandanı Kazım Paşalarla zaferi göremeyen Reşat Bey ve emir subayı Refik beylerin küçük fotoğraflarını basmıştı. *Vakit*, 27 Ağustos 1923, s.1-2

Vakit, 26 Ağustos 1923, s.1

Tevhid-i Efkar, taarruzun ikinci gününü Yunan cephesinin yarılması ve Afyon'un geri alınmasını içeren manşetiyle özetleyerek I. Ordu'nun üst kademesinden Nurettin (Ordu Kumandanı), Asım (Erkan-ı Harbiye Reisi), İzzettin (I. Kolordu Kumandanı), Kemalettin (IV. Kolordu Kumandanı) Paşaların yanında Tınaztepe fatihi olarak Fırka Kumandanı Miralay Naci Bey'in küçük fotoğraflarını yayımlamıştı[9]. Taarruzun üçüncü gününü de *Tevhid-i Efkar*, *Süvarilerimizin düşmanın gerilerindeki savletleri* başlığını yansıtan oldukça gösterişli bir çizimle adeta özetlemiş; Kazım Paşa (VIII. Fırka Kumandanı) ve Fahri (Süvari Kolordu Kumandanı) Paşaların küçük fotoğraflarına yer vermişti[10].

Tevhid-i Efkar, 28 Ağustos 1923, s.1

[9] "Şark'ta yeni bir devir açmış olan taarruzumuzun ikinci günü", *Tevhid-i Efkar*, 27 Ağustos 1923, s.1-2

[10] "Şark'ta yeni bir devr-i tarihi açmış olan taarruzumuzun üçüncü günü", *Tevhid-i Efkar*, 28 Ağustos 1923, s.1-2

Gazetenin 29 Ağustos 1923 tarihli sayısında *Düşmanın (Dumlupınar)da ihatası* başlığı altında küçük ve yuvarlak çerçeve içinde dikkati çeken bir özelliği bulunmayan piyade hücumu çizimi, altında Yakup Şevki Paşa'nın (İkinci Ordu Kumandanı) resmi yayımlanmıştı[11]. Aynı gün *Vakit*, Fevzi Paşa'nın Mürsel (Birinci Süvari Fırkası Kumandanı), Asım (Garp Cephesi Erkan-ı Harbiye Reisi Sanisi), Galip (Topçu kumandanı), Fahrettin (Süvari Kolordu Kumandanı) Paşalarla Hulusi Bey'in (Garp Cephesi Sertabibi Miralay) ve birçok subayın yer aldığı fotoğrafı yayımlamıştı[12]. Ertesi gün *Tevhid-i Efkar*, *Yunan ordusunun imhası başlamıştı* manşeti altında Mustafa Kemal ve Fevzi Paşaların küçük resimlerine yer verirken[13] *Vakit*, Mustafa Kemal Paşa'nın Kazım (Özalp), Şükrü Naili, Ziya Bey gibi isimlerle eski tarihlere ait bir fotoğrafına başvurmuştu. Böylece Selanik Kolordusu'nun Bulgar sınırı yakınlarında Sofular mevkiindeki kır yemeğinin fotoğrafıyla nostaljik yaklaşım sergilemişti[14].

Vakit, 30 Ağustos 1923, s.1

[11] "Şark'ta yeni bir devr-i tarihi açmış olan taarruzumuzun dördüncü günü", *Tevhid-i Efkar*, 29 Ağustos 1923, s.1
[12] *Vakit*, 29 Ağustos 1923, s.1
[13] "Şark'ta yeni bir devr-i tarihi açmış olan taarruzumuzun beşinci günü", *Tevhid-i Efkar*, 30 Ağustos 1923, s.1-2
[14] *Vakit*, 30 Ağustos 1923, s.1

Vakit, 31 Ağustos tarihli nüshasında Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın kazanılması ve Mustafa Kemal Paşa'nın Türk milletinin geleceğine güvenle bakması yönündeki söylemi üzerinde dururken görsel olarak Gazi'nin meydan savaşına hazırlandığı süreçten yine bir subay grubuyla birlikte olduğu fotoğrafı sayfasına taşımıştı[15]. *Tevhid-i Efkar* ise 31 Ağustos günü Mustafa Kemal Paşa'nın *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde manşet olan sözlerine dayanarak Yunan yenilgisine yer vermiş; bunun harita üzerinde tanımlanmasını sağlayacak çizimle kroki yayımlamıştı[16]. Kroki kullanımı kuşkusuz kat edilen mesafe ve kurtarılan alanlar kadar ordunun başarısını somutlaştırma yönteminlerindendi.

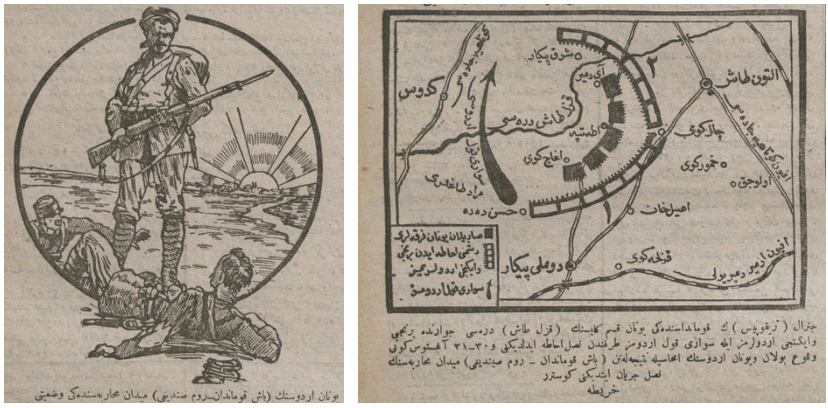

Tevhid-i Efkar, 31 Ağustos 1923, s.1

Yunan askeri üstüne basarak süngülü tüfeğiyle dimdik duran Türk askeri çizimi haklı mücadelede Türklerin üstünlüğü, gururunu sembolleştiriyordu ki resimde arka taraftan Anadolu köyü üstüne doğan güneş 24 Temmuz'da imzalanan Lozan Anlaşması'nın Meclis'te yeni onaylandığı o günlerde yeni bir gelecek ve geleceğe güven mesajını taşımaktaydı. 1 Eylül yayınında ise çok hızlı takip hareketi *Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!* söylemiyle

[15] *Vakit*, 30 Ağustos 1923, s.1

[16] "Şark'ta yeni bir devr-i tarihi açmış olan taarruzumuzun altıncı günü", *Tevhid-i Efkar*, 31 Ağustos 1923, s.1

tanıtılırken çok ufak dairesel çerçeve içinde Yunan evzonlarının etekleri havada kaçışları, çizimle anlatılmıştı[17].

Vatan, 31 Ağustos tarihinde Başkumandanlık Savaşı'nın sene-yi devriyesini hatırlatırken Mustafa Kemal Paşa'nın gazetenin *hususi fotoğrafçı*sı tarafından çekilmiş yeni, sivil küçük bir resmini yayımlamıştı[18]. *Hakimiyet-i Milliye* de Mustafa Kemal Paşa'nın yalnız/tek başına, kapı ya da duvar önünde elinde bastonuyla durduğu üniformalı ve (Henry Franklin-Bouillon'un da dahil olduğu) birkaç kişiyle birlikte sivil giyimli iki fotoğrafını basmıştı. Gazetenin *31 Ağustos: Yeni Türkiye'nin bütün kuvvet ve şevketi ile cihana göründüğü gündür* manşeti özel günün anlamı açısından açıklayıcıydı[19].

Hakimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1923, s.1

1923 yılı Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı'na resmi ve fiili olmamakla birlikte en yakın anma/kutlama yılıydı. Kuşkusuz bu kutlama basın düzlemiyle sınırlı kalmıştı. Dolayısıyla 30 Ağustos Zaferi resmi bayram niteliği kazanmamakla birlikte basın tarafından açık şekilde anılarak kutlanmıştı. Bu kutlamalara ilişkin

[17] "Şark'ta yeni bir devr-i tarihi açmış olan taarruzumuzun yedinci günü", *Tevhid-i Efkar*, 1 Eylül 1923, s.1

[18] *Vatan*, 31 Ağustos 1923, s.1

[19] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1923, s.1-2

görsellerde özellikle sürecin aktörlerinin hatırlanmasına, onurlandırılmasına özen gösterilmişti. Bu dönemin görsellerinin zamansal açıdan kaynağa en yakın olmanın yanında yaşananların gerçek boyutlarını yansıtan mesajlar verdikleri; bu yönde amaç taşıdıkları ve sembolik işlevlerinin zayıf olduğu söylenebilir.

1924, yine resmen bayram olarak tanımlanmadan kutlandığı ancak Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa'nın bölgeyi ziyaret ettiği yıldı. 26 Ağustos günü *Tevhid-i Efkar*, gelecek Türk nesillerinin kutlayacağı gün vurgusuyla 1923 yılında aynı gün yayımladığı çizimi tekrarlamıştı[20]. Büyük Taarruz dönemine ait fotoğrafları diğer yayın organlarıyla karşılaştırıldığında 26 Ağustos'ta yayımlamaya başlayanlar arasında *Vatan* dikkat çekmektedir. Gazetede Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların Taarruz günlerine ait iki fotoğrafına yer verilmişti[21].

Vatan, 27 Ağustos günü Afyonkarahisar'ı geri alan kolordunun komutanı Kemalettin Paşa'nın vesikalık fotoğrafa benzeyen küçük resminin üstünde şehrin uzaktan çekilmiş bir fotoğrafını kamuoyuna sunmuştu. Bu yaklaşım ve görsele diğer gazetelerde pek rastlanmadığı söylenebilir[22]. Aynı gün *Cumhuriyet*, büyük ölçüde 1923 yılı çizimlerini/görsellerini anımsatan Türk askerinin gözü pek şekilde saldırısını konu alan çizimi yayımlamıştı[23].

Vatan, 27 Ağustos 1924, s.1

[20] *Tevhid-i Efkar*, 26 Ağustos 1924, s.1

[21] *Vatan*, 26 Ağustos 1924, s.1

[22] *Vatan*, 27 Ağustos 1924, s.1. Şehrin benzer ama görüntü kalitesi yüksek olmayan bir fotoğrafı, 26 Ağustos'ta *Cumhuriyet*'te yayımlanmıştı. *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1924, s.1

[23] *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1924, s.1

Cumhuriyet, 27 Ağustos 1924, s.1

28 Ağustos'ta ise -*Tevhid-i Efkar*'dan farklı olarak- Vatan'da törenlere katılacak İstanbul izcileriyle ilgili bir görsel tercih edilmişti[24]. İstanbul'dan Dumlupınar'a gidecekler konusunda *Cumhuriyet* gazetesi de oymak beyleri ile CHF temsilcilerinin iki toplu fotoğrafıyla yetinmişti[25].

Tevhid-i Efkar, 29 Ağustos'ta İstanbul adına kutlamalara katılacaklardan Baro temsilcilerinin toplu fotoğrafına (Kuddusi, Halil Hilmi ve Ömer Faruk beyler) yer vermişti[26]. Bu tercih Ankara-İstanbul çelişkisinin izlerini taşıyor olmalıdır. Üstelik gürültü koparan İstanbul Barosu ile ilgili sıcak atmosferin hakim olduğu bir dönemde böyle bir yayına gidilmişti. Bu, 30 Ağustos'un gerçek anlamından uzaklaşan mesajlara yönelme ya da farklı amaçla kullanma açısından değerlendirilebilir. *Tevhid-i Efkar*, 30 Ağustos'ta Şehit Mehmetçik Abidesi için Ressam Cemal Bey'in özel çizimini kullanmıştı[27]. Cemal Bey'in çizimi ve gazetenin Şehit Mehmetçik temasının keskin şekilde ön plana çıkarılması kesin olmamakla birlikte Ankara'ya muhalefetle de ilgili olmalıdır.

[24] *Vatan*, 28 Ağustos 1924, s.1
[25] *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1924, s.1
[26] *Tevhid-i Efkar*, 29 Ağustos 1924, s.1
[27] *Tevhid-i Efkar*, 30 Ağustos 1924, s.1

Tevhid-i Efkar, 29 Ağustos 1924, s.1

Tevhid-i Efkar, 30 Ağustos 1924, s.1

Cumhuriyet, 30 Ağustos tarihinde İstanbul'dan Dumlupınar'a gidecek heyetin toplu fotoğrafı yanında sürecin aktörlerinin küçük fotoğraflarını teker teker yayımlamaya özen göstermişti. Ayrıca Yunanlıların bir *kerpeten* içine alındığı anlatımını krokiyle destekleyerek güçlendirmişti[28]. Aynı gün *Vatan*, *İstanbul'dan Dumlupınarı Gününü tes'ide koşanlar* başlığı altında mebus, Şükrü Naili Paşa ve belediye mensuplarına işaret ederek 29 Ağustos tarihli toplu bir fotoğraf yayımlamıştı[29].

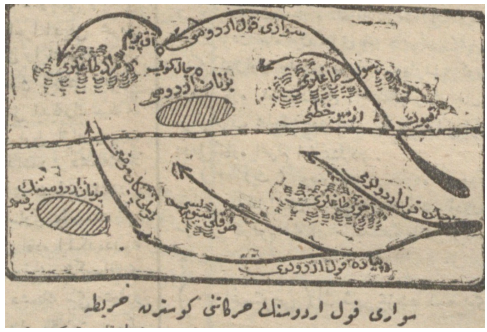

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1924, s.1

Vatan, 31 Ağustos'ta ise Mustafa Kemal ve Fevzi Paşaların ilk sayfanın yaklaşık üçte biri hacminde iki fotoğrafını kullanmıştı[30]. Benzer görsel kullanımı, Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğrafı oldukça büyük Fevzi Paşa'nın ki daha küçük olacak şekilde *Cumhuriyet* tarafından da sergilenmişti. Gazete süvariler ve topçulara övgüleri görsel olarak da ifade etmişti[31]. *Tevhid-i Efkar*, 31 Ağustos'ta Büyük Taarruz öncesi Mustafa Kemal Paşa'nın süvarileri teftiş fotoğrafıyla yine bir yıl önce aynı gün yayımladığı Yunan askeri üzerine basarak dimdik duran Türk askerinin çizimini tekrarlamıştı[32]. *Son Telgraf* da benzer tutum sergilemiş; 31 Ağustos'ta iki yıl öncesine ait Mustafa Kemal, Fevzi ve Kazım (Müdafaa-i Milliye Vekili) Paşaların kıtaları teftiş görsellerini birinci sayfasına taşımıştı[33].

---

[28] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1924, s.1
[29] *Vatan*, 30 Ağustos 1924, s.1
[30] *Vatan*, 31 Ağustos 1924, s.1
[31] *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1924, s.1
[32] *Tevhid-i Efkar*, 31 Ağustos 1924, s.1
[33] *Son Telgraf*, 31 Ağustos 1924, s.1

Tevhid-i Efkar, 31 Ağustos 1924, s.1

Tevhid-i Efkar, diğer gazeteler gibi 1 Eylül'de 30 Ağustos tarihli kutlamalar hakkında daha fazla ve somut fikir oluşturan görsellere başvurmuştu. Törenlerde uçak kullanımının ilk örneklerinden biri, bu kutlamalar sırasında gerçekleştirilmiş olsa gerektir. Öte yandan kağnılar dahil kutlamalarda yer alan savaşın bütün aktörleri gazetenin aktarımlarında ihmal edilmemişti. Köy ağaları ile bağdaş kuran komutan ve ileri gelenlere kadar farklı portreler sergilenmişti[34]. Çok yönlü ve genellikle kalabalıkları içeren görseller gazete tarafından 2 Eylül'de de kamuoyu ile buluşturulacaktı[35]. *Son Telgraf* da 1 Eylül'de 30 Ağustos tarihli kutlamalara yönelik fotoğraflara ağırlık vermişti[36].

[34] *Tevhid-i Efkar*, 1 Eylül 1924, s.

[35] *Tevhid-i Efkar*, 2 Eylül 1924, s.1

[36] *Son Telgraf*, 1 Eylül 1924, s.1

Tevhid-i Efkar, 1 Eylül 1924, s.1

Tevhid-i Efkar, 2 Eylül 1924, s.1

Vatan ise 1 Eylül'de törende Bahriyelilerin Mustafa Kemal tarafından teftişi ile Meçhul Asker Mezarı'na odaklanmıştı[37]. 2 Eylül'de ise sürecin kahramanlarının bir arada ya da halkla iç içe oldukları görüntüleri kamuoyuna sunmuştu. *Vatan* da Büyük Taarruz'un başlıca aktörlerinden kağnılara sayfalarını ayırmıştı ki

[37] *Vatan*, 1 Eylül 1924, s.1

kaderin garip tecellisi, Milli Mücadele'de konumu çelişkili olan İstanbul'un temsilcilerini tören alanına taşımıştı[38]. Yine 2 Eylül'de *Cumhuriyet* tam sayfa görsel yayınlamayı tercih etmişti. Görseller, Meçhul Asker Abidesi ile ilgili olanların yanında büyük ölçüde Mustafa Kemal Paşa'yla eşini merkez almıştı. Özellikle Ali Cemal'in Dumlupınar'da kaleme aldığı çizim, Abide ile Mustafa Kemal ilişkisi ve bu ikiliyi birleştirmesi bakımından dikkate değerdi. *Cumhuriyet*'in tören alanıyla ilgili krokisi de bir farklılıktı[39].

Vatan, 2 Eylül 1924, s.1

[38] *Vatan*, 2 Eylül 1924, s.1

[39] *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1924, s.1

Cumhuriyet, 2 Eylül 1924, s.1

1924 yılında yani fiziksel/eylemli açıdan ilk kutlamaların gerçekleştiği yıl, *Hakimiyet-i Milliye*'de sadece 26 Ağustos günü görsel kullanımına başvurulmuştu. Gazete 31 Ağustos 1923'te yayınladığı Mustafa Kemal Paşa'nın elinde bastonu üniformalı fotoğrafını tekrarlamıştı. Bu kez fotoğrafın her iki yanına sürecin ileri gelenlerinden iki ismin küçük vesikalık ölçüsünde fotoğrafları eklemlemişti[40].

1924 yılındaki Dumlupınar Töreni, gazetelerde şehirden törene katılımlar münasebetiyle İstanbul'la ilişkili ele alınmıştı. Bazı gazeteler, Ankara'ya karşı konumlarının etkisinde yayın politikası gütmüşlerdi. Ankara-İstanbul çekişmesi ya da ikilemine[41] bağlı/ilişkili konuların Büyük Taarruz kutlama gündemine girmesiyle birlikte ilk kez 1924 yılında 30 Ağustos görsellerinin farklı konularla ilişkilendirilmesine; farklı konulara atıflarda kullanılmasına ya da böyle mesajlar aktarımına tanık olunmaktadır.

1925 yılı yazı, Mustafa Kemal'in Kastamonu gezisi, Musul meselesi, Tıp Kongresi ve ülke içindeki siyasi gelişmelerin gündeme hakim olduğu bir dönemdi. Böyle bir atmosfer altında *Cumhuriyet*, Ağustos'un son haftasında hatırlatmalara yönelmişti. Bu bağlamda 26 Ağustos'ta asker görseli içeren küçük resimli dar bir orta sütun yazısı

[40] *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Ağustos 1924, s.1

[41] Konu hakkında bkz. Eminalp Malkoç, *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*, Derin Yayınları, İstanbul 2014.

yayımlanmıştı[42]. 28 Ağustos'ta Fahrettin Paşa'nın küçük ölçekli resmi ve törenle ilgili başlık altında Şehit Mehmetçik Mezarı'nın nasıl ziyaret edileceği yaklaşımı içinde anma ve kutlamalar üzerinde durulmuştu[43]. Gazetede 30 Ağustos kutlamaları ancak 31 Ağustos sayısının ilk sayfasında ön plana çıkmıştı. Gazetede şehit pilotların anılmasına yönelik fotoğrafın üstünde bir çizim aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa, kalenin bulunduğu tepede *Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir! İleri* sözüyle konumlandırılmıştı. Dolayısıyla çizimde kale yerine konumlandırılan Mustafa Kemal odaklı bir ilerleme/kalkınma teması hakim kılınmıştı. Zaten gazete Dumlupınar'da Türkiye Cumhuriyeti'nin temellendirildiği yaklaşımını ihmal etmemişti[44]. Üstelik Tayyare Bayramına denk gelen Zafer Günü bu vesileyle İstanbul'da da kutlanacaktı[45]. *Hakimiyet-i Milliye*'de görsele ihtiyaç duyulmazken *İkdam*, Şehremini Emin Bey tarafından Dumlupınar Zaferi münasebetiyle düzenletilen garden partiyle ilgili fotoğraflara yer vermişti[46].

Cumhuriyet, 31 Ağustos 1925, s.1

İkdam, 2 Eylül 1925, s.1

1925 yılı, Takrir-i Sükun döneminin etkisi yanında devrimlerin yoğunlaştığı, adeta kutlama değil çalışma anlayışının hakim olduğu bir iklimi yansıtmıştı. İstanbul'da Zafer Günü kutlama haberleri biraz

[42] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1925, s.1
[43] *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1925, s.1
[44] *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1925, s.1
[45] *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1925, s.1
[46] *İkdam*, 2 Eylül 1925, s.1

şehrin yeni Türkiye'de konum alma, geçmişi aşma/unutturma yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilebilir. Kuşkusuz bu durum, 30 Ağustos kutlamalarının kendi bağlamı dışındaki kullanımına yine örnekti. Bir önceki yıla göre haberler gibi görseller de gazetelerde çok yer almayacaktı.

1926 yılı kutlamaları yine iç gelişmelerin gündemi belirlediği; İstiklal Mahkemeleri, idam kararları gibi haberlerin basında birinci sayfa haberi durumunda bulunduğu döneme denk düşmüştü. *Hakimiyet-i Milliye* ve *Milliyet*, 26 Ağustos 1922 tarihli -en başta Kocatepe'de yürüyüş halindeki olmak üzere- Mustafa Kemal Paşa odaklı fotoğrafları yayımlarken[47] aynı gün *Cumhuriyet*, kırmızıyla renklendirilmiş bir kroki ve çizimle kutlama sürecine giriş yapacaktı. Kroki, 26 Ağustos 1922 günü Türk ve Yunan askeri güçlerinin konumlarını göstermekteydi. Çizim, ise Türk askerinin atılganlığı, cesaret ve azmini simgeliyordu[48]. *Milliyet* 28, 29, 30 Ağustos tarihlerinde de görseller açısından aynı politikayı izlemişti. Hatta 30 Ağustos'ta görsellerle Ankara'dan İzmir'e uzanan tarihsel bir kuşak kurmuş; İstanbul'daki kutlamalara da değinmişti[49].

Milliyet, 26 Ağustos 1926, s.1

Cumhuriyet, 26 Ağustos 1926, s.1

[47] *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Ağustos 1926, s.1; *Milliyet*, 26 Ağustos 1926, s.1. *Hakimiyet-i Milliye*, İsmet Paşa'nın da Kocatepe'deki fotoğrafını yayımlamıştı.

[48] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1926, s.1

[49] *Milliyet*, 28 Ağustos 1926, s.1; *Milliyet*, 29 Ağustos 1926, s.1; *Milliyet*, 30 Ağustos 1926, s.1

Milliyet, 30 Ağustos 1926, s.1

30 Ağustos kutlamaları yaygınlık gösterirken Tayyare Bayramı'nın da etkisiyle uçakların törenlerdeki yeri zamanla ağırlık kazanmıştı. Nitekim *Cumhuriyet*'in de belirttiği üzere 28 Ağustos 1926 tarihinde uçaklar İstanbul semalarını süsleyeceklerdi[50]. 30 Ağustos günü de aynı çizgide devam eden gazete, birinci sayfasındaki Mustafa Kemal Paşa'nın büyük fotoğrafının yanına Türkiye'nin gücünü ve askeri üstünlüğünü sembolize eden çizimi eklemlemişti. Bunların altında Başkomutanlık Meydan Savaşı sırasında Türk ve Yunan kuvvetlerinin pozisyonlarıyla Türk birliklerinin ilerleme yönünü anlatan bir kroki yayımlamıştı[51]. *Hakimiyet-i Milliye* Mustafa Kemal Paşa'nın mareşal üniformasıyla tam boy büyük fotoğrafı yanında Fevzi Paşa'nın *Zafer Bayramı* başlığı altında küçük bir fotoğrafına yer vermişti[52]. Ertesi gün askeri resmigeçit törenleri ağırlıklı görseller ön plana alınmıştı[53]. 31 Ağustos'ta ise *Milliyet*, İstanbul'daki kutlamaları görselleştirmiş; böylece gazete ancak Ağustos'un son iki gününde ama özellikle 31 Ağustos'ta İstanbul üzerinden 1926 yılı görsellerine başvurmuştu[54].

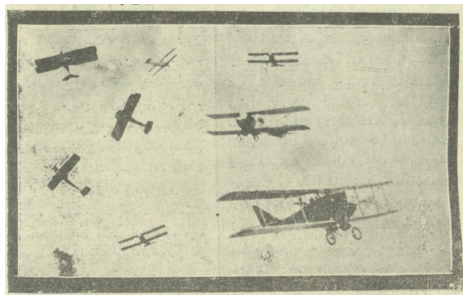

Cumhuriyet, 29 Ağustos 1926, s.1

[50] *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1926, s.1
[51] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1926, s.1
[52] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1926, s.1.
[53] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1926, s.1.
[54] *Milliyet*, 31 Ağustos 1926, s.1

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1926, s.1

Milliyet, 31 Ağustos 1926, s.1

Kutlamaların resmi bayram kimliğini kazanmasının etkisiyle olsa gerek artık törenlerde İstanbul'un yanında askeri kimlik de öne çıkmaya başlamıştı. Nitekim *Cumhuriyet*, 1 Eylül'de İstanbul[55], 2 Eylül'de Ankara[56] kutlamaları üzerinde durmuştu.

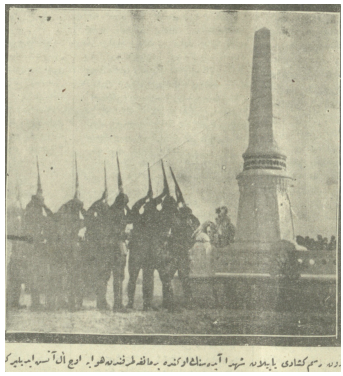

Cumhuriyet, 1 Eylül 1926, s.1

1926 yılı genç Cumhuriyet'in Şeyh Sait İsyanı gibi içerdeki çeşitli olumsuz gelişmelerin ardından yeniden çağdaşlaşma hareketine ivme kazandırmaya, dolayısıyla yeterince güçlendirilmediği saptamasıyla/gerekçesiyle ortak değer ve bağlara yoğunlaşıldığı dönem olarak düşünülebilir. Ülkede yaşanan böyle olaylar nedeniyle Mustafa Kemal Paşa ve askeri güce atıf yapılmış olmalıdır. Uçak gibi gelişmiş askeri araçlar törenlerde daha fazla boy göstermişti. Törenler askeri kimlik kazanırken İstanbul basınının ağırlığının yanında görsellerde de kentin yoğunluğu artmıştı. Fakat bunların ötesinde kutlamaların 1926 baharından itibaren resmi bayram statüsü kazanmış olması basın düzleminde ilginin artmasının farklı bir nedeni olarak düşünülebilir.

1927 kutlamaları sırasında *Milliyet* -bir ihtimal Tayyare Bayramı'nın da etkisi olan- farklı bir yayın politikasıyla dikkat çekmektedir. 25 Ağustos'tan itibaren Büyük Taarruz sırasında yaşananları günlük krokilerle kamuoyuna aktarmıştı. 26 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa'nın Kocatepe'deki yürüyüş fotoğrafının yanında yine O'nun ışığında atılgan Türk süvarisi çizimi yayımlanmıştı. Bunlar, ülkenin Gazi'nin öncülüğünde devrimlerle koşusunu

[55] *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1926, s.1
[56] *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1926, s.1

sembolize ediyordu[57]. *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1927 günü Mustafa Kemal Paşa'nın Kocatepe'de yürüyüş halindeki fotoğrafını[58], 27 Ağustos'ta ise bir yıl önce yayınladığı Türk askerinin atılganlığını konu alan çizimi yeniden bu kez üçüncü sayfaya koymuştu[59]. *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1927'de İsmet Paşa'nın daha önce sık yayınlanan Kocatepe'deki fotoğrafını[60]; 30 Ağustos günü ise bir yıl önce yayımladığı Mustafa Kemal Paşa'nın mareşal üniformalı fotoğrafını tekrarlamıştı[61]. *Cumhuriyet* ise 30 Ağustos'ta savaşlardan doğan Türkiye Cumhuriyeti ve kalkınma hareketini sembolize eden çizimle iç içe Mustafa Kemal Paşa'nın sivil kimlikli bir fotoğrafını, O'nu merkeze oturtacak şekilde basmıştı[62]. Aynı gün *Milliyet* siyah-beyaz bir çizim üzerinden savaş; şehitlere, bayrağa ve kazanılan başarıya saygı, Türk insanının kendisine/orduya güven duyması ve geleceğe olan inanç gibi tema ya da mesajları içeren çizimi tercih etmişti[63].

Milliyet, 26 Ağustos 1927, s.1

[57] *Milliyet*, 25 Ağustos 1927, s.1; *Milliyet*, 26 Ağustos 1927, s.1; *Milliyet*, 27 Ağustos 1927, s.1; *Milliyet*, 28 Ağustos 1927, s.1; *Milliyet*, 29 Ağustos 1927, s.1; *Milliyet*, 30 Ağustos 1927, s.1; *Milliyet*, 31 Ağustos 1927, s.2; *Milliyet*, 1 Eylül 1927, s.2

[58] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1927, s.1

[59] *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1927, s.3

[60] *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1927, s.1.

[61] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1927, s.1.

[62] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1927, s.1

[63] *Milliyet*, 30 Ağustos 1927, s.1

Milliyet, 30 Ağustos 1927, s.1

Milliyet, 31 Ağustos ve 1 Eylül günlerinde basında önceki yıllarda yer almış fotoğraflara benzer şekilde konuşmalar, kıta düzenleri ve teftişleri içeren görsellere başvurmuştu. Bununla birlikte diğer yayın organlarına göre daha geniş açıyla çekilmiş fotoğrafları öncelemişti[64]. *Hakimiyet-i Milliye* de askeri törenlerin aktarılmasına dayanan görsel yayın politikası sergilemişti. 31 Ağustos'ta birinci ve üçüncü sayfalarında askeri geçit törenlerini konu alan fotoğrafları sıralamıştı[65]. *Cumhuriyet* ise biraz daha kaliteli fotoğraflarla 31 Ağustos ve 1 Eylül tarihlerinde İstanbul ve Ankara'daki resmi törenler ve askeri geçitleri kamuoyuna yansıtmıştı[66].

Milliyet, 31 Ağustos 1927, s.1

Cumhuriyet, 31 Ağustos 1927, s.1

[64] *Milliyet*, 31 Ağustos 1927, s.1; *Milliyet*, 1 Eylül 1927, s.1

[65] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1927, s.1,3.

[66] *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1927, s.1; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1927, 1

Milliyet, 26 Ağustos 1927, s.1

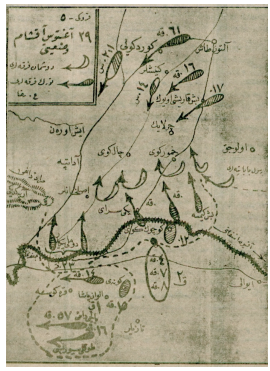

Milliyet, 30 Ağustos 1927, s.1

1927 yılı ülkede dinginliğin ve istikrarın sağlandığı bir dönemdi. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u okuması -belki de *Yurtta Barış*'ın öncülü kabul edilebilecek şekilde- aslında böyle bir döneme geçişin göstergelerindendi. Üstelik üst yapı ve orta yapı devrimlerinin önemli bir kısmı hayata geçirilmiş; karşı hareketlerle hesaplaşılmıştı. Bunların etkisiyle içerdeki bağları da güçlendirecek şekilde 30 Ağustos kutlamalarının törensel yönleri ön plana çıkmış; öncekilerle karşılaştırıldığında daha kaliteli görsellerle halka sunulmuştu. Geçmişe yönelik atıflara da özen gösterilmişti.

1.1. 1920'lerin Sonları

1928 yılı görsellik düzleminde bayram kutlamalarının durgunlaştığı/rutinleştiği bir dönemdi. *Cumhuriyet* geçmiş yıllarda da kullanılmış 26 Ağustos günü, Türk askerinin elindeki tüfeği ile yerdeki Yunan askerine üstünlük sağladığı temayı yansıtan çizimi yayımlamıştı. 30 Ağustos'ta ise Mustafa Kemal'in sonuç üzerindeki etkisini simgeleyen çizim gazete sayfasında kamuoyuyla buluşturulmuştu[67]. *Hakimiyet-i Milliye* 30 Ağustos'ta Taksim'e dikilen anıt/heykel üzerinden değerlendirmelerini yaparken[68] sonraki gün yine önceki yıllarda örneklerine rastlanan askeri tören fotoğraflarına yönelmişti[69].

[67] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1928, s.1
[68] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1928, s.1
[69] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1928, s.1,3

Genelde İstanbul ve Anadolu gazeteleri kutlama görsellerini 30-31 Ağustos günlerinde toplamaya başlamışlardı. *Milliyet* gazetesinden izlenebileceği gibi hem görseller hem haberler 1920'lerin ikinci yarısında giderek daha fazla arka/iç sayfalara taşınmaya başlamıştı ki 1928 yılı da bu açıdan bir örnekti[70]. *Milliyet* 30 Ağustos'ta ikinci sayfada bir yıl önce kullandığı haritaya[71], sonraki günlerde ise başta resmigeçit olmak üzere askeri tören fotoğraflarına başvurmuştu[72].

Cumhuriyet, 26 Ağustos 1928, s.1

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1928, s.1

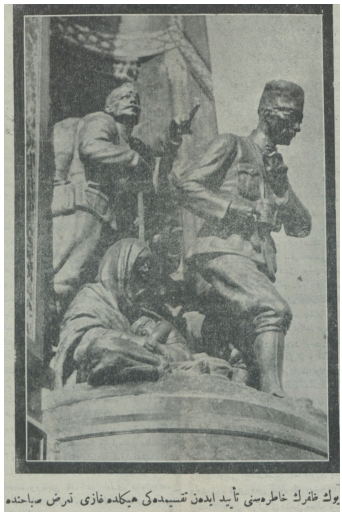

Hakimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1928, s.1

[70] *Milliyet*, 30 Ağustos 1928, s.2; *Milliyet*, 31 Ağustos 1928, s.1,3

[71] *Milliyet*, 30 Ağustos 1928, s.2

[72] *Milliyet*, 31 Ağustos 1928, s.1,3; *Milliyet*, 1 Eylül 1928, s.1

1929 yılında kutlama haberlerinin *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gibi gazetelerde iç sayfalara taşınması ve haberlerle görsellerin özellikle 30 Ağustos gibi belli günlerde toplanması süreci devam etmişti. *İkdam*, 26 Ağustos'ta Kocatepe'deki Mustafa Kemal Paşa'nın yürüyüş fotoğrafını[73], *Cumhuriyet* ise yine aynı gün zafer bayramı haberini geçmiş yıllarda kullandığı ve 1928'de tekrarladığı çizimle sunmuştu. *Cumhuriyet*, 30 Ağustos nüshasında Başkomutanlık Savaşı'nın yıl dönümü, Tayyare Bayramı/uçaklara ad verilmesi gibi gündem başlıklarını/maddelerini gelecek, güvenlik ve özgürlük temalarını yansıtır şekilde camiler ve minareler arasında uçan uçakları içeren İstanbul silueti ile süslemişti. 30 Ağustos günü ise daha önce 1926'da yayınladığına benzer Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğrafına eklemlenmiş Türk askerinin Yunan askeri dipçiklediği çizim kullanılmıştı[74].

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1929, s.1

30 Ağustos'ta *Milliyet*, Elif Naci'nin çizimini ve aynı sayfada 1927 yılında eski harflerle hazırlanmış haritanın bu kez Latin alfabesiyle düzenlenmiş halini yayımlamıştı. Elif Naci'nin çizimi topçu bataryaları üzerinden savaş portresini işlerken dürbünle ileriye bakan Türk subayı bağlamında ülkenin geleceği temasını kapsamaktaydı[75]. *Milliyet* ve *İkdam* gibi gazetelerin 31 Ağustos nüshalarındaki görseller rutin tören manzaraları düzeyindeydi[76]. Hatta *Akşam* örneğinden de izlenebileceği üzere gazeteler -genellikle yaptıkları gibi- konuşma ve resmigeçitler başta olmak üzere kutlamaları tipik tören görselleriyle kamuoyuna yansıtmışlardı.

[73] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1929, s.1
[74] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1929, s.1; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1929, s.1
[75] *Milliyet*, 30 Ağustos 1929, s.1
[76] *Milliyet*, 31 Ağustos 1929, s.1; *İkdam*, 31 Ağustos 1929, s.1

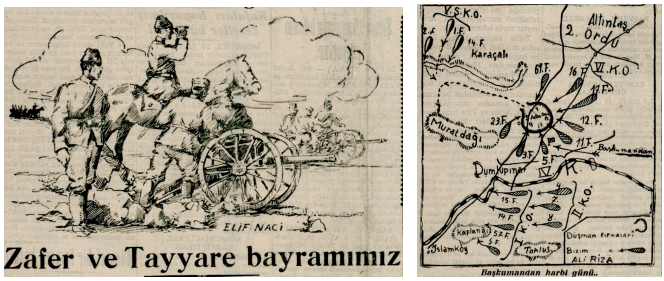

Milliyet, 30 Ağustos 1929, s.1

1920'lerin ikinci yarısında gazetelerin önemli bir kısmı İstanbul merkezli çıktıkları için görsellerde de şehir (ya da şehirden kesitler/manzaralar) öne çıkmaya başlayacaktı. Görsellerin 26 Ağustos ile -törenler 30 Ağustos'ta gerçekleştiğinden- 31 Ağustos tarihli baskılarda toplandıkları söylenebilir. Genellikle 26 Ağustos'un başlıca malzemesi Mustafa Kemal Paşa'nın Kocatepe'deki yürüyüş fotoğrafıydı. 31 Ağustos'ta tipik tören fotoğraflarına başvurulmuştu. Bazı yıllar, yoğunluk, fotoğraf kalitesi, fotoğraf açısı gibi çeşitli hususlarda farklılık arz etmişti.

1.2. 1930'lu Yıllar

Cumhuriyet 26 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa'nın Kocatepe'deki yürüyüşüyle ilişkili bir çizim yayımlamıştı. Bulutların arasından çıkan zirve, geleceği ve başarıya ulaşma hedefini sembolize ediyordu[77]. 30 Ağustos günü ise gazete, Ankara-Sivas demiryolunun yapılmasını, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı ile başarı açısından özdeşleştirmeye gitmişti. Beşinci sayfada ise 30 Ağustos 1922 akşamı askeri durumu anlatan kroki basmıştı[78].

Cumhuriyet, 26 Ağustos 1930, s.1

[77] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1930, s.1
[78] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1930, s.1,5

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1930, s.1

İnkılap, 30 Ağustos 1930'da Mustafa Kemal Paşa odaklı bir çizim yayımlamıştı. Zaten manşetle zaferin Paşa'nın eseri olduğu vurgulanırken askeri başarı yanında bulutlar arkasından doğan güneş gelecek temasını öncelemekteydi[79]. Gazete, 31 Ağustos'ta tören fotoğraflarını kamuoyuna sunarken kutlama haberlerini üçüncü sayfada sürdürmüştü[80].

İnkılap, 30 Ağustos 1930, s.1

1931 yılında Zafer Kutlamaları çerçevesinde Dumlupınar'da büyük tören yapılmış; Şehit Mehmetçik Anıtı/Mezarı ziyaret edilmişti. Buna bağlı olarak *Cumhuriyet*, 26 Ağustos ve 30 Ağustos tarihlerinde Mustafa Kemal Paşa'yı ön planda tutan ve Türk askerinin onun ardından gidişini, onu izlediğini sembolize eden iki görseli sayfalarına taşımıştı. Bu arada belirtmek gerekir ki 26 Ağustos görseli temelde Kocatepe'de Mustafa Kemal Paşa'nın yürüyüşünü esas almıştı. Bu

[79] *İnkılap*, 30 Ağustos 1930, s.1. Gazete iç sayfalarında da 30 Ağustos Zaferi'nin kazanılmasıyla ilgili yazı yayımlamıştı.
[80] *İnkılap*, 31 Ağustos 1930, s.1

arada artık iç sayfalarda 30 Ağustos Zafer Bayramı, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı hakkındaki yayınlar giderek artmaktaydı[81]. *Cumhuriyet*, kutlama haberlerini Şehit Mehmetçik Anıtı/Mezarı ve *Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!* emrini konu alan iki çizimle tamamlamıştı[82]. *Cumhuriyet* gibi kutlamalar ve ilişkili tarihi gelişmeleri içeren yayınları iç sayfalara alan *Yeni Gün* ise *Trikopis*'in kılıcını teslim edişi ve Şehit Mehmetçik'in mezarını ziyaretle ilgili görsellere yer vermişti[83].

Cumhuriyet, 26 Ağustos 1931, s.1

Cumhuriyet, 1 Eylül 1931, s.1

Yeni Gün, 30 Ağustos 1931, s.1

Yeni Gün, 31 Ağustos 1931, s.1

[81] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1931, s.1; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1931, s.1

[82] *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1931, s.1; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1931, s.1

[83] *Yeni Gün*, 30 Ağustos 1931, s.1; *Yeni Gün*, 31 Ağustos 1931, s.1

Milliyet, 1932 yılında bir diğer ifadeyle 10. yıl dönümünde Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı'nı krokilerle aktarmayı sürdürmüştü. Bu kez kroki ya da haritalar yeni alfabeyle iç sayfalarda sunulmuştu[84]. 27 Ağustos günü daha basit bir kroki kullanan *Vakit*[85], 30 Ağustos'ta çarpıcı bir görselle Anadolu'nun güç ve üstünlüğünü vurgulamıştı[86]. Gazete, 31 Ağustos'ta özgürlük ve özgürleştirme bağlamında değerlendirilebilecek dini ve askeri, düzensel tema ve sembolleri içeren bir görsele başvurmuştu. Tayyare Bayramı münasebetiyle uçak maketi içeren fotoğraf da yayımlamıştı[87]. *Son Posta* da 30 Ağustos'ta yaralı ülkenin var olma savaşını görselleştirmişti/simgeleştirmişti[88]. Bunlar, kutlama ve diğer haber ya da yazıları iç sayfalarda yayınlayan gazetelerdendi. Öte yandan görseller de yavaş yavaş iç sayfalara taşınmaya başlamıştı.

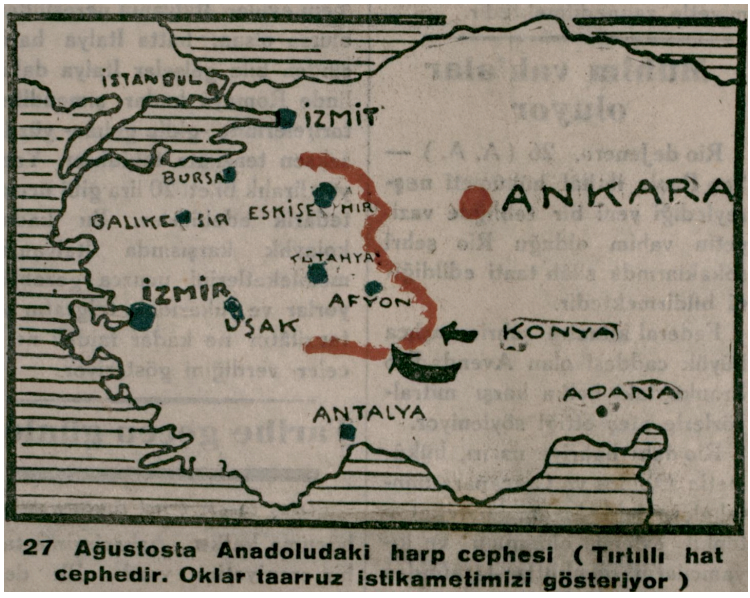

27 Ağustosta Anadoludaki harp cephesi (Tırtıllı hat cephedir. Oklar taarruz istikametimizi gösteriyor)

Vakit, 27 Ağustos 1932, s.1

[84] *Milliyet*, 25 Ağustos 1932, s.4; *Milliyet*, 26 Ağustos 1932, s.4; *Milliyet*, 27 Ağustos 1932, s.4; *Milliyet*, 28 Ağustos 1932, s.4; *Milliyet*, 29 Ağustos 1932, s.4; *Milliyet*, 30 Ağustos 1932, s.4; *Milliyet*, 31 Ağustos 1932, s.4

[85] *Vakit*, 27 Ağustos 1932, s.1

[86] *Vakit*, 30 Ağustos 1932, s.1

[87] *Vakit*, 31 Ağustos 1932, s.1

[88] *Son Posta*, 30 Ağustos 1932, s.1

Son Posta, 30 Ağustos 1932, s.1

Vakit, 30 Ağustos 1932, s.1

Vakit, 31 Ağustos 1932, s.1

Cumhuriyet, 26-28 Ağustos baskılarında Türk askerinin atılgan, cesur ilerleyişi, Yunanlıların telef olmalarını/kaçmalarını anlatan çizimlere yer vermişti. 29 Ağustos'ta, 26 Ağustos 1930'da yayınladığı çizimi tekrarlamıştı. 31 Ağustos'ta ise Beyazıt meydanındaki tören görselleri kamuoyuna yansıtılmıştı[89].

1933'te *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri, 26-27 Ağustos günlerinde *Büyük Taarruz* yanında İş Bankası'nın kuruluşuna odaklanmışlardı[90]. *Milliyet*'in 30 Ağustos sayısında Tayyare Bayramı'nın değerlendirilmesi ihmal edilmemişti. Aynı gün ilk sayfada Mustafa Kemal Paşa'nın at üstünde resmine; dördüncü sayfada ise birçok kez yayımladığı krokiye yer vermişti. Paşa'nın fotoğrafı ile birlikte ilk sayfadaki Siirt Mebusu Mahmut imzalı yazının manşeti kutlama görselleri açısından yılların özeti durumundaydı: *Dumlupınar; istiklâli zorla elinden alınan masum, yaşamaya lâyık bir milletin ilâhi hamlesinden doğan bir zaferdir. 30 Ağustosların her biri; bizi yarına daha çok hazırlıklı, yarınından daha emin ve 30 Ağustosa bağlanmış bulmalıdır*[91]. *Milliyet* gazetesi gibi *Vakit* de 27 Ağustos'ta İş Bankası'nın kuruluşunu, 30 Ağustos'ta Başkomutanlık Savaşı ile Tayyare Bayramını birlikte ele almış; bu kaynaşmış anlayışı görseline de yansıtmıştı[92].

---

[89] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1932, s.1,6; *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1932, s.1,6; *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1932, s.1,6; *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1932, s.1; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1932, s.2,5

[90] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1933, s.1; *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1933, s.1,3; *Milliyet*, 26 Ağustos 1933, s.1,5; *Milliyet*, 27 Ağustos 1933, s.1,5

[91] *Milliyet*, 30 Ağustos 1933, s.1,4

[92] *Vakit*, 27 Ağustos 1933, s.1,8; *Vakit*, 30 Ağustos 1933, s.1,4

Vakit, 30 Ağustos 1933, s.1

Cumhuriyet, 30 Ağustos'ta daha önce de kullandığı Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde süvari saldırısı çizimini yinelemişti. Zafer Bayramı ile ilgili değerlendirmelerini iç sayfalarına da yayan gazete *Askeri Mecmua'nın* özel sayısına eklenen renkli resmi aktarmıştı. Ertesi gün uçak gösterilerini içerecek şekilde tören fotoğraflarını yayımlamıştı[93]. Bu arada *Milliyet*, 31 Ağustos'ta İstanbul ve Ankara'daki törenleri görselleştirirken kamyon üstünde uçak maketini içeren bir fotoğraf kanalıyla Tayyare Bayramı ile bağ kurmuş oluyordu[94].

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1933, s.5 *Milliyet*, 31 Ağustos 1933, s.1

1934'te -aslında 1920'lerin ortalarından itibaren süregelen- önemli ya da uğurlu görülen olayları, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı ile aynı süreçte kutlama tutumu/tercihi

[93] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1933, s.1,4-5; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1933, s.1,5
[94] *Milliyet*, 31 Ağustos 1933, s.1

etkin ve parlak şekilde ortaya çıkacaktır. Öncelikli örnek, kuşkusuz İş Bankası'nın kuruluşudur. İş Bankası'nın kuruluşunun 10. yıl dönümüyle Harbiye'nin kuruluşunun 100. yılı ve Zafer Bayramı kutlamaları açısından 1934 kesişme senesi olmuştu. *Akşam, Cumhuriyet, Vakit* gibi gazetelerde Zafer Bayramı, Tayyare Bayramı, Harbiye ve İş Bankası'nın kuruluş kutlamaları birlikte ele alınmıştı. *Hakimiyet-i Milliye*, diğerlerine göre daha fazla Zafer ve Tayyare Bayramlarına odaklanmıştı. Bununla birlikte özellikle İstanbul gazeteleri yoğun resmi ve askeri tören görüntüleriyle sayfalarını süslemişlerdi[95].

Nitekim M. Şevki, *Bugün* başlıklı yazısına *On iki senedir her Ağustos bize ya bir ileri hamlenin veya bir yeni zaferin müjdesini getirmektedir. Bu zaferler ve hamleler silsilesinin başlangıç noktasını görebilmek için de başımızı 1922 senesi ağustosunun 26 ıncı gününe çevirmemiz lâzımdır. Bu, lâzımdır. Her şeyden evvel her başlanan yeni ve ileri adımın ayni şeflerin gözü ve eli altında mutlaka zafere isal edileceğine iman etmek için lâzımdır* cümleleriyle başlamıştı[96]. Zafer Bayramı haberlerini iç sayfalara yayan *Akşam*'da *Amca Bey*'in yorumu da Gazi öncülüğünde Türkiye'nin asırları devirdiği yönündeydi[97].

Akşam, 30 Ağustos 1934, s.3

[95] *Akşam*, 26 Ağustos 1934, s.1-2; *Akşam*, 28 Ağustos 1934, s.7; *Akşam*, 29 Ağustos 1934, s.1,8; *Akşam*, 31 Ağustos 1934, s.1-3; *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1934, s.1,5; *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1934, s.1,2,5; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1934, s.1,5,7-8; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1934, s.1,4,5,7-9; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1934, s.3-4; *Hakimiyeti Milliye*, 26 Ağustos 1934, s.1,3,5; *Hakimiyeti Milliye*, 27 Ağustos 1934, s.1,3; *Hakimiyeti Milliye*, 28 Ağustos 1934, s.1,3,5; *Hakimiyeti Milliye*, 30 Ağustos 1934, s.1-3,5;; *Hakimiyeti Milliye*, 31 Ağustos 1934, s.1,4-5; *Hakimiyeti Milliye*, 1 Eylül 1934, s.1-2; *Vakit*, 31 Ağustos 1934, s.1,9-10

[96] M. Şevki, "Bugün", *Akşam*, 26 Ağustos 1934, s.1-2

[97] *Akşam*, 30 Ağustos 1934, s.3

Cumhuriyet de 26 Ağustos'ta aynı temayla görseller sunmuştu[98]. İlerleme kadar *var oluş*'un altını çizmişti[99]. *Hakimiyeti Milliye* ise 26 Ağustos'tan itibaren eskilere göre biraz daha detaylı bir harita dizisi oluşturmuştu[100]. Farklı, biraz daha sivil kimlikli bir fotoğraf yine kamyon ve uçak maketi içeriyordu[101].

Cumhuriyet, 26 Ağustos 1934, s.1

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1934, s.1

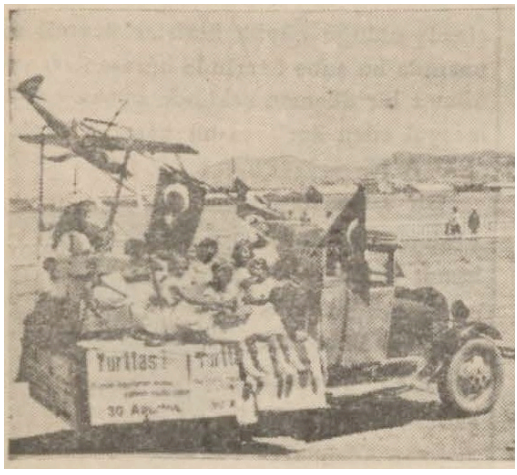

Hakimiyeti Milliye, 31 Ağustos 1934, s.4

98 *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1934, s.1

99 *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1934, s.1

100 *Hakimiyeti Milliye*, 26 Ağustos 1934, s.1; *Hakimiyeti Milliye*, 27 Ağustos 1934, s.1; *Hakimiyeti Milliye*, 28 Ağustos 1934, s.1; *Hakimiyeti Milliye*, 29 Ağustos 1934, s.1; *Hakimiyeti Milliye*, 30 Ağustos 1934, s.1

101 *Hakimiyeti Milliye*, 31 Ağustos 1934, s.4

Ulus adını alan *Hakimiyeti Milliye* gazetesi 1935 yılı kutlamalarında, krokiler ve İş Bankası'nın kuruluşu dahil olmak üzere bir önceki yılın çizgilerini neredeyse aynen korumuştu[102]. *Cumhuriyet* hem haber, yazı hem de görsel açılardan 1934 yılına göre daha sınırlı bir yaklaşım sergilemişti. Bununla birlikte 28 ve 30 Ağustos sayılarında iç sayfalarda kroki yayımlamıştı. Bunlar dışında yayımladığı görseller büyük ölçüde öncekilere benzer tören fotoğraflarıydı[103]. *Akşam*, tören hazırlıkları ve tören üzerinde durup askeri-resmi törenle sınırlı görsellere başvurmuştu[104]. *Anadolu*, *Akşam*'a benzer yayın politikası izlemişti. Tarihsel hatırlatmaların ihmal edilmediği gazetede görseller 1922 Kocatepe ve büyük ölçüde törenle sınırlı kalmıştı[105].

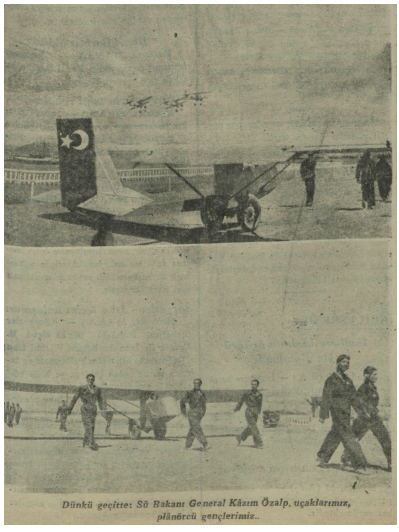

Ulus, 31 Ağustos 1935, s.1

Anadolu, 1 Eylül 1935, s.2

[102] *Ulus*, 26 Ağustos 1935, s.1,4,5; *Ulus*, 27 Ağustos 1935, s.1; *Ulus*, 28 Ağustos 1935, s.1; *Ulus*, 29 Ağustos 1935, s.1; *Ulus*, 30 Ağustos 1935, s.1,5; *Ulus*, 31 Ağustos 1935, s.1,5

[103] *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1935, s.1,7; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1935, s.1,6-7; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1935, s.1,2

[104] *Akşam*, 29 Ağustos 1935, s.1; *Akşam*, 31 Ağustos 1935, s.1-2,4

[105] *Anadolu*, 27 Ağustos 1935, s.5; *Anadolu*, 28 Ağustos 1935, s.1,2; *Anadolu*, 29 Ağustos 1935, s.1,2; *Anadolu*, 30 Ağustos 1935, s.1,2; *Anadolu*, 31 Ağustos 1935, s.1-3

1936 yazı, uluslararası platformda gergin bir atmosferin bulunduğu, Türkiye'de ise Dil Kurultayı'nın yanında İskenderun Sancağı meselesinin canlanarak kamuoyunda tartışıldığı bir dönemdi. 26 Ağustos 1936'ta *Akşam*, törenlerin hazırlık haberiyle tarihsel-askeri bir yazı çıkarmayı[106]; *Açık Söz*, bayram hazırlıkları haberleri yanında krokiyle anlatımı tercih etmişti[107]. *Cumhuriyet*, 26 Ağustos'ta Büyük Taarruz ve zaferi tanıtan yazı, 30 Ağustos'ta da benzer bir yayının yanında krokili anlatımı da içeren askeri ve tarihsel nitelikli değerlendirmeye gitmişti[108]. *Anadolu*, Atatürk'ü ön planda tutacak şekilde Zafer Bayramını işlemişti. Bu bağlamda 26 Ağustos'ta mareşal üniformalı fotoğrafını, 30 Ağustos'ta yine Paşa'yı da içeren çizim ve fotoğrafları ilk sayfasına taşımıştı[109]. Dönem şartlarına ve uluslararası gerginliklere bağlı olarak *Akşam*, 30 Ağustos'ta "barış" aktörü kimliğiyle Türk askerini ön plana alan çizimi yayımlamış; iç sayfalarda bayrama yönelik değerlendirmelerini sürdürmüştü[110].

Anadolu, 30 Ağustos 1936, s.1

Akşam, 30 Ağustos 1936, s.1

31 Ağustos günü *Açık Söz*[111], *Akşam*[112] ve *Ulus*[113] gibi gazeteler tören fotoğraflarını kamuoyuna sunmuşlardı. Fotoğraflar genellikle olduğu gibi askeri düzenlemelerle resmigeçitleri içermekteydi. *Anadolu* ise böyle tören fotoğraflarını, 1 Eylül'de sayfalarına

[106] *Akşam*, 26 Ağustos 1936, s.1,6
[107] *Açık Söz*, 26 Ağustos 1936, s.3-4
[108] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1936, s.1,7; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1936, s.1,3,6
[109] *Anadolu*, 26 Ağustos 1936, s.1; *Anadolu*, 30 Ağustos 1936, s.1,3
[110] *Akşam*, 30 Ağustos 1936, s.1,4-5
[111] *Açık Söz*, 31 Ağustos 1936, s.1. Gazete Taksim'deki törenlere odaklanmıştı.
[112] *Akşam*, 31 Ağustos 1936, s.1,4
[113] *Ulus*, 31 Ağustos 1936, s.1

yansıtmıştı[114]. *Cumhuriyet* gazetesi tören görsellerini, tarihi değerlendirmeleri içeren bir yazıyla 31 Ağustos'ta, Ankara'daki kutlamalarla ilgili fotoğrafı da 1 Eylül günü yayımlamıştı[115].

Anadolu, 1937'de Atatürk'e odaklanmıştı. 26 Ağustos günü, gelecek ve süreklilik söylemleriyle mareşal üniformalı resmini; 29 Ağustos'ta yine dolaylı gelecek mesajı içerir şekilde Kocatepe'deki yürüyüş fotoğrafını, 31 Ağustos'ta ise tören ve resmigeçidi tanıtan görselleri yayımlamış; iç sayfalarında değerlendirmelerini sürdürmüştü[116]. *Yeni Asır*, 25 Ağustos'ta Atatürk'ün fraklı elinde silindir şapkası bulunan sivil fotoğrafıyla büyük yapıcı söylemini işlemişti. Hazırlıkları aktarmayı da ihmal etmemişti[117]. 29 Ağustos'ta yine Atatürk merkezde olacak şekilde ulusal değerlerle *ileri* hedefini kaynaştıran Vedat Tan'ın çizimini birinci sayfasında yayımlamıştı. *İleri* komutu kuşkusuz sadece askeri boyut taşımıyordu[118]. 31 Ağustos'ta ise tören ve resmigeçidin görüntüleri aktarılmıştı[119].

Cumhuriyet, 26 Ağustos'tan itibaren Zafer Bayramını, *Zafer Bayramları* teması içinde Malazgirt Zaferini ve İş Bankası'nın kuruluşunu gözeterek birlikte işlemişti. 27 Ağustos günü Dumlupınar ve diğer merkezlerdeki hazırlıkları konu almıştı[120]. Dünyanın adım adım savaş sürüklendiği, İskenderun sancağı meselesinin derinleştiği bir dönemde 30 Ağustos'ta zaferin 15. yıl kutlamalarını, ülkenin ve dünyanın varolan iklimi karşısında Atatürk, askeri güç, modernleşme/kalkınma ve gelişmişlik temalarını/mesajlarını içeren çizimle birleştirmişti. Gazetenin bu politikasının iç sayfalarda yazılarla açıldığı söylenebilir[121]. Gazetede 31 Ağustos ve 1 Eylül'de yayınlanan Beyazıt, Taksim, Ankara gibi merkezlerdeki tören görselleri aslında bu temaları tamamlar şekilde askeri kimlik ve özellikleri öne çıkarmaktaydı[122].

---

114 *Anadolu*, 1 Eylül 1936, s.1,3

115 *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1936, s.1,5,7; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1936, s.4

116 *Anadolu*, 26 Ağustos 1937, s.1,3; *Anadolu*, 29 Ağustos 1937, s.1,4; *Anadolu*, 31 Ağustos 1937, s.1,3

117 *Yeni Asır*, 25 Ağustos 1937, s.1-2

118 *Yeni Asır*, 29 Ağustos 1937, s.1,3,10

119 *Yeni Asır*, 31 Ağustos 1937, s.1,6

120 *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1937, s.1,3,5; *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1937, s.1,5

121 *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1937, s.1,3,5,7

122 *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1937, s.1,8-9; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1937, s.1,6

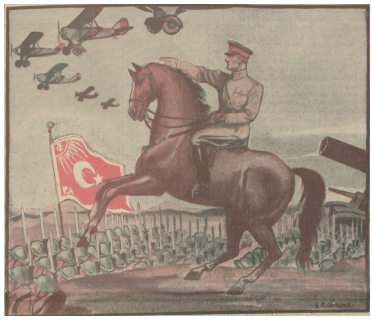

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1937, s.1

Ulus, 31 Ağustos 1937, s.8

Ulus, 26 Ağustos'ta Büyük Taarruz'la birlikte İş Bankası'nın kuruluş yıl dönümünü görselsiz vurgularken sonraki günlerde tarihsel değerlendirmelerle tören hazırlıkları haberlerini yayımlamıştı. Harbiye'nin kuruluş yıldönümü de haberler arasındaydı[123]. 30 Ağustos'ta Atatürk'ün sivil bir fotoğrafı yanında askeri geçit ve Dumlupınar'daki anıtın fotoğrafı yayımlanırken özellikle 31 Ağustos ve 1 Eylül tarihlerinde gazetede tören ve resmigeçit görüntüleri ağırlık kazanmıştı[124].

1938 yılı Zafer Bayramı değerlendirmelerine *Akşam*, 26 Ağustos'ta adeta kısa bir hatırlatmayla başlamış; 27-28 Ağustos günlerinde Dumlupınar'a uzanacak şekilde hazırlıkları tanıtmıştı. 30 Ağustos tarihinde Atatürk, bayrak ve asker figürleri üzerinden askeri gücü simgeleyen bir çizime başvurmuştu[125]. 31 Ağustos, 1 ve 2 Eylül tarihlerinde bir yandan tarihsel boyutu da içeren değerlendirmelere gidilirken çok sayıda görsel aracılığıyla İstanbul ve Ankara gibi merkezlerdeki törenlerden kesitleri kamuoyuna sunmuştu[126].

---

123 *Ulus*, 26 Ağustos 1937, s.1,4; *Ulus*, 28 Ağustos 1937, s.1,4; *Ulus*, 29 Ağustos 1937, s.1,4,7

124 *Ulus*, 30 Ağustos 1937, s.1,7; *Ulus*, 31 Ağustos 1937, s.1,3,7-8; *Ulus*, 1 Eylül 1937, s.3

125 *Akşam*, 26 Ağustos 1938, s.1; *Akşam*, 27 Ağustos 1938, s.1; *Akşam*, 28 Ağustos 1938, s.1, 4; *Akşam*, 30 Ağustos 1938, s.1,8

126 *Akşam*, 31 Ağustos 1938, s.1,2,9,13; *Akşam*, 1 Eylül 1938, s.1,3,9; *Akşam*, 2 Eylül 1938, s.5

Akşam, 31 Ağustos 1938, s.1

Solda Hava Kurumu timsali, ortada topçu, sağda süvari kıtalarımız geçiyorlar

Akşam, 31 Ağustos 1938, s.9

Akşam, 1 Eylül 1938, s.1

26 Ağustos'ta Büyük Taarruz'un başlamasını İş Bankası'nın kuruluşuyla birlikte ele alan *Cumhuriyet*, 29 Ağustos'ta tören ve kutlama hazırlıkları üzerinde durmuştu[127]. 30 Ağustos'ta ilk sayfada

[127] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1938, s.1,7; *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1938, s.1,5

Atatürk'ün gözetiminde askeri gücü ve buna bağlı özgürlüğü sembolize eden çizime yer verilmişti. Aynı gün gazetede Atatürk'ün Milli Mücadele ve hemen sonrasına ait birçok fotoğrafının yanında Abidin Daver'in kaleme aldığı yazı içinde önceki yıllardakilere benzer bir kroki yayımlanmıştı. 31 Ağustos ile 1 Eylül'de İstanbul (Beyazıt, Taksim, Galata köprüsü) ve Ankara'daki törenlerden kesitler fotoğraflarla kamuoyuna aktarılmıştı[128].

Cumhuriyet, 1 Eylül 1938, s.7

Akşam başta olmak üzere savaşın kıyısı olarak tanımlanabilecek 1938 yılının kutlamalarında askeri nitelikli görsel sayısı bariz şekilde artmıştı. Dünyanın savaşa koştuğu dönemde Türkiye, başarı ve güvenini Atatürk ile simgeleyerek anlatmaya çalışıyordu.

128 *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1938, s.1,5,7,9; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1938, s.1,7-8; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1938, s.1,7

2. Atatürk'ten Sonra

2.1. Savaş Yılları

1938 yılı, uluslararası ilişkilerdeki gerginliklere bağlı olarak artık giderek ordunun tatbikat ve manevralarının sıklaştığı bir dönemdi. Nitekim 1939 Ağustos'unda yaklaşan savaş ikliminin gölgesinde Atatürk'süz ilk Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı dolayısıyla Zafer Bayramı tören ve kutlamaları yapılacaktı. *Akşam*, 26 Ağustos'ta *Mazimizle iftihar ediyoruz, istikbalimize sonsuz emniyet ve itimadımız var* söylemi altında Kocatepe'deki Mustafa Kemal Paşa resminin yanında tarihsel değerlendirmeye ihtiyaç duymuştu. Ayrıca kutlama hazırlıkları ve İş Bankası'nın kuruluşu üzerinde durulmuştu. Kutlama programı üzerinde 29 Ağustos tarihinde de gündeme getirilmişti[129]. 30 Ağustos'ta ise basit çizgilerle en kapsamlı yorumlardan/çıkarımlardan biri ortaya konmuştu. İç sayfalarda 30 Ağustos Zaferi'nin değerlendirmesi yapılırken Atatürk ve İnönü'nün Kocatepe görüntülerine başvurulmuştu. 31 Ağustos ve 1 Eylül tarihleri, daha önceki yıllarda olduğu gibi tören ve geçit ritüellerini aktaran fotoğraflara ayrılmıştı. Üstelik fotoğrafların kalitesi giderek artmaktaydı[130].

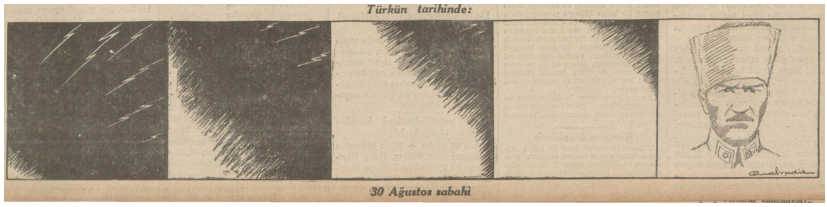

Akşam, 30 Ağustos 1939, s.1

Cumhuriyet, 26 Ağustos'ta bayram programını tanıtmış, aynı sayıda İş Bankası'nın kuruluşunun 15. yılı ve fotoğraflarla Edirne tatbikatı üzerinde durulmuştu. 30 Ağustos baskısında da Abidin Daver kanalıyla bayram ve zaferin önemi, ayrıca Beyazıt meydanındaki hazırlıklar hakkında kamuoyu aydınlatılmıştı. 31 Ağustos sayısında

[129] *Akşam*, 26 Ağustos 1939, s.5,6,13; *Akşam*, 29 Ağustos 1939, s.3; *Akşam*, 30 Ağustos 1939, s.1,2; *Akşam*, 31 Ağustos 1939, s.1-3

[130] *Akşam*, 30 Ağustos 1939, s.1,5; *Akşam*, 31 Ağustos 1939, s.1,9; *Akşam*, 31 Ağustos 1939, s.6-7

birkaç fotoğrafla törene ışık tutulmuş; fotoğraf kalitesi artmakla birlikte genellikle törenlere bağlı olarak geçit ve selamlamalarla içerik sınırlı kalmıştı[131]. Savaşın an meselesi olduğu günlerde doğaldır ki gazetenin ilgisi daha çok dünya gelişmeleri etrafında toplanmıştı. *Anadolu* ise yapılacak törenlere yönelik 27 Ağustos'ta bilgilendirmeye gitmiş; 30 Ağustos'ta bayram, Kocatepe'de Atatürk'ün yürüyüş fotoğrafıyla birlikte kamuoyuna sunulmuştu. *Anadolu*'nun 31 Ağustos'ta kullandığı söylem ve fotoğraflardan dünya savaşa sürüklenirken Türkiye'de orduya olan güveni artıracak yaklaşımlar sergilenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır[132].

1940 yılı kutlamaları artık 20. yüzyılın Büyük Savaşı'nın devamının yaşandığı döneme denk düşecekti. Aynı zamanda Zafer Bayramı açısından savaş yıllarının ilk kutlamasıydı. 27 Ağustos günü *Akşam*, 26 Ağustos'ta Afyonkarahisar'da yapılan tören ve düzenlenecek diğer organizasyonların bilgisini sayfalarına yansıtmıştı. Gazetede 30 Ağustos günü Atatürk ile İnönü'nün Milli Mücadele yıllarına ait fotoğrafı vatanın kurtarılması temasıyla sunulurken bunu tamamlayacak bir çizimin/karikatürün eklemlenmesi unutulmamıştı[133]. Cumhuriyet'in kuruluşu kadar güçlü olunmasının barış ve istikrar açısından zorunluluğu dile getirilirken Türkiye'nin bu yönleriyle dünyaya bir uyarı ve örnek teşkil ettiği vurgulanmıştı. 31 Ağustos ve 1 Eylül günlerinde resmi bayram haberleriyle birlikte silahları öne çıkartan alışılmış tören görselleri yayımlanmıştı[134]. 26 Ağustos'u *Yeni Türk medeniyetinin doğum günü!* olarak söylemleştiren *En Son Dakika* da *Akşam* gibi kutlamalarla ilgili değerlendirmelerinin yanında ordunun düzeni, disiplini, silahı ve halkın ilgisini sergileyen oldukça çok sayıda görsele başvurmuştu[135].

---

131 *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1939, s.2-4; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1939, s.1,2,6-7; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1939, s.1,5

132 *Anadolu*, 27 Ağustos 1939, s.2; *Anadolu*, 30 Ağustos 1939, s.1-3; *Anadolu*, 31 Ağustos 1939, s.1-3,12

133 *Akşam*, 27 Ağustos 1940, s.2-3; *Akşam*, 30 Ağustos 1940, s.1

134 *Akşam*, 31 Ağustos 1940, s.1,4; *Akşam*, 1 Eylül 1940, s.1

135 *En Son Dakika*, 26 Ağustos 1940, s.1; *Akşam*, 30 Ağustos 1940, s.1,2,4

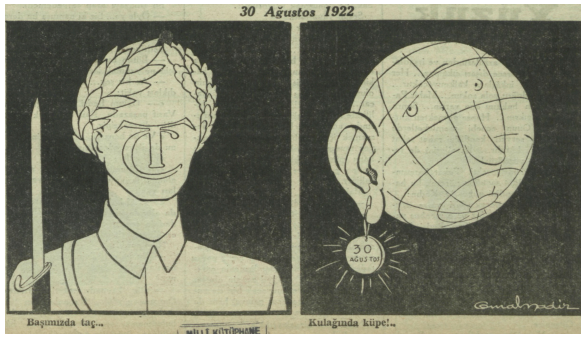

Akşam, 30 Ağustos 1940, s.1

Savaş ortamında (ve özellikle 1940 yılı için) anlamlı görsel kullanımına yönelik *Ulus* örnek gösterilebilir. Nitekim gazetenin 30 Ağustos sayısındaki çizimde her açıdan kalkınma, barış ve istikrar sağlamış Türkiye imajına yoğunlaşılmıştı. 31 Ağustos günü fotoğraflarında tören ve askeri güç ağırlıklı yaklaşım sergilenmişti. 1 Eylül'de ise Meçhul Asker Anıtı'ndaki organizasyonun görselleri gazete sütunlarına yansıtılmıştı[136].

Ulus, 30 Ağustos 1940, s.1

[136] *Ulus*, 30 Ağustos 1940, s.1; *Ulus*, 31 Ağustos 1940, s.1,5; *Ulus*, 1 Eylül 1940, s.1

Sonraki yıl *Akşam*, 26 Ağustos'ta Atatürk ve İnönü'nün Büyük Taarruz öncesi çekilmiş fotoğrafını ilk sayfanın merkezine yerleştirmişti. Ertesi gün Ankara'daki kutlamaların güzelliği dillendirilerek 30 Ağustos'ta bu kez özel çizimle Atatürk ve İnönü birlikte görselleştirilmişti. 31 Ağustos günü ise güç ve ordu modernizasyonunun simgesi olarak tören fotoğrafları arasında mekanize birlikler dikkat çekmekteydi.[137]

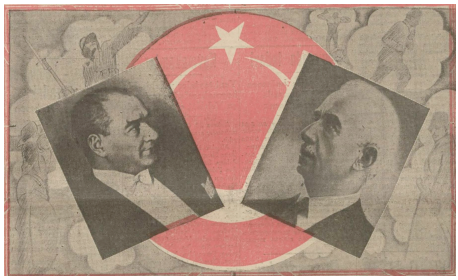

Akşam, 30 Ağustos 1941, s.1

Dün Başkumandanlık muharebesinin yıldönümü münasebetile Taksim meydanında yapılan geçit resminden birkaç enstantane

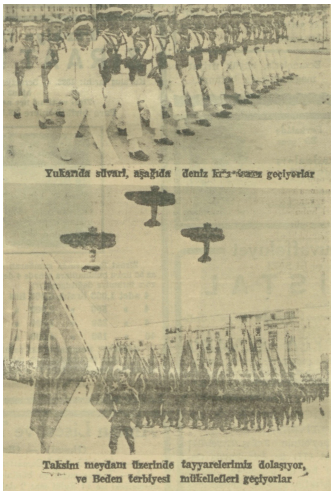

Yukarıda silvari, aşağıda deniz kıt'alarımız geçiyorlar

Taksim meydanı üzerinde tayyarelerimiz dolaşıyor, ve Beden terbiyesi mükellefleri geçiyorlar

Akşam, 31 Ağustos 1941, s.1,7

[137] *Akşam*, 26 Ağustos 1941, s.1,4; *Akşam*, 27 Ağustos 1941, s.1; *Akşam*, 30 Ağustos 1941, s.1,3; *Akşam*, 31 Ağustos 1941, s.1

Büyük Taarruz hakkında 26 Ağustos'ta tarihsel bir değerlendirmeye giden *Anadolu*, 30 Ağustos'ta *Akşam*'ın da kullandığı Atatürk-İnönü fotoğrafını, Ebedi Şef ile Milli Şef'in bir harekatı izledikleri tanıtımıyla sunmuştu. Tören görsellerini 31 Ağustos'ta yayınlayan gazete tarihsel nitelendirmelerini 1 Eylül'e kadar sürdürmüştü[138]. *Bugün* gazetesi de benzer yayın politikası izlemişti. İlk sayfada Atatürk ile İnönü'nün birlikte iki fotoğrafını yayımlayan gazete, Atatürk, özgürlük ve gelecek temalarını toplayan fotoğrafı aynı sayfada yayımlamayı ihmal etmemişti. Dumlupınar'daki tören hakkında haberi ertesi gün kamuoyuna aktarmıştı[139].

Bugün, 30 Ağustos 1941, s.1

26 Ağustos'u bayram olmamakla birlikte bütün resmi bayramların müjdecisi olarak tanımlayan *Cumhuriyet*, 29 Ağustos günü törenler, katılımcılar ve program üzerinde durmuştu. 30 Ağustos'ta yayınlanan görselde Atatürk-İnönü birlikteliğine özen gösterilmişti. Asker, yalçın kaya ve kale şekilleri kuşkusuz güçlü ve

[138] *Anadolu*, 27 Ağustos 1941, s.1-2; *Anadolu*, 30 Ağustos 1941, s.1-3; *Anadolu*, 31 Ağustos 1941, s.1-3; *Anadolu*, 1 Eylül 1941, s.1-2

[139] *Bugün*, 30 Ağustos 1941, s.1-3; *Bugün*, 30 Ağustos 1941, s.1,4

dayanıklı bir Türkiye imgesini ortaya koyuyordu. Öte yandan iç sayfa düzenlemelerinde savaşın haritasıyla/krokisiyle tören programına yer veren gazetede Abidin Daver, *Genc Türkiyenin zafer dolu tarihinde: 30 ağustos bir semboldür* başlıklı köşe yazısını kaleme almıştı. Burada Almanların yıldırım harekatlarına şaşırmanın anlamsız olduğunu, bunu Türkiye'nin daha önce Büyük Taarruz'la motorsuz, mekanik güç olmadan insan kuvvetiyle yaptığı görüşünü savunmuştu. Tören ve resmigeçit görselleri, 31 Ağustos ve 1 Eylül baskılarında kamuoyuna yansıtılmıştı[140].

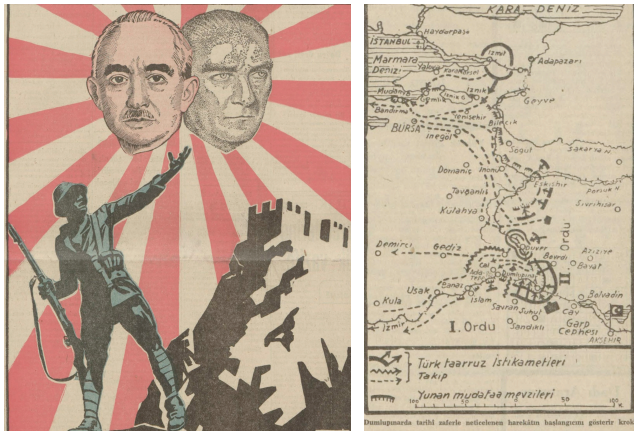

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1941, s.1

1942 yılı, Büyük Taarruz'un 20. yılına denk düşüyordu. *Akşam*, 26 Ağustos'un önemini yine aynı günkü baskısında ele almıştı. 29 Ağustos'ta *Bay Amcaya göre* karikatürü sürecin farklı bir sembolik yönünü dile getirmişti. Bu bağlamda Türk milletinin özgürlük, boyun eğmezlik ve başı yukarda olma özelliklerinin sembolü durumunda bulunduğunun altı çizilmişti. 30 Ağustos'ta ise halkın törenler sırasında askerlere ilgi ve güveni ön plana çıkartılmıştı. Ertesi gün ise Ankara ve Dumlupınar'daki törenler haberleştirilmiş ve bir fotoğraf yayımlanmıştı. Fotoğrafta uçaklar, askeri düzen ve disiplin kadar dikkat çekmekteydi[141].

---

[140] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1941, s.1; *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1941, s.2; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1941, s.1-2,4-5; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1941, s.1,5; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1941, s.1,3

[141] *Akşam*, 26 Ağustos 1942, s.1; *Akşam*, 29 Ağustos 1942, s.3; *Akşam*, 30 Ağustos 1942, s.1-2; *Akşam*, 31 Ağustos 1942, s.1-2

Akşam, 29 Ağustos 1942, s.3

Akşam, 31 Ağustos 1942, s.1

Bugün gazetesi de 28 Ağustos'tan itibaren tören haberlerini sayfalarına taşımıştı. 30 Ağustos'ta bir önceki yılda da kullanılan Atatürk'ün üstü açık arabada İnönü ile konuştuğu fotoğrafı yayımlamıştı. Başka bir görselde Atatürk ve İnönü fotoğrafları bayrakla bağlanmıştı. Ertesi gün kutlama haberleri, gazetenin çıktığı Adana'daki etkinlikleri konu alarak sürmüştü[142]. *Ulus*, 26 Ağustos'ta bu dönemde çok kullanılan Atatürk-İnönü fotoğrafını, 30 ve 31 Ağustos günlerinde resmi tören görsellerini kamuoyuyla paylaşmıştı[143].

[142] *Bugün*, 28 Ağustos 1942, s.1; *Bugün*, 30 Ağustos 1942, s.1-3; *Bugün*, 31 Ağustos 1942, s.1

[143] *Ulus*, 26 Ağustos 1942, s.1; *Ulus*, 30 Ağustos 1942, s.1; *Ulus*, 31 Ağustos 1942, s.1,5

Büyük zaferin yıldönümü kutlu olsun

PAROLAMIZ

Ebedî Şefimiz Atatürk

Millî Şefimiz İnönü

Bugün, 30 Ağustos 1942, s.1

26 Ağustos'ta bir önceki yıl yayınladığı krokiyi tekrarlayan *Cumhuriyet*, 29 Ağustos'ta Atatürk'ün etkisine, öncülüğüne ve törenlere odaklanmıştı. Savaş atmosferinin keskinleştiği bu dönemde 30 Ağustos tarihli çizimde ordu arkasında İnönü ve en arkada Atatürk dururken düşmanı yenme azim ve gücü işlenmiş; halka güven aşılama propagandası gerçekleştirilmişti. Savaşı krokiyle anlatma uygulaması bu sayıda da sürdürülmüştü. 31 Ağustos ve 1 Eylül tarihlerinde çoğunlukla Ankara, İstanbul ve Dumlupınar'dan tören fotoğrafları kamuoyuna sunulmuştu[144].

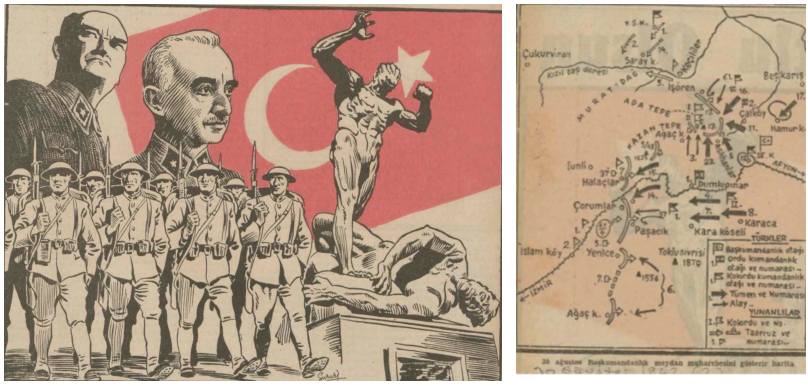

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1942, s.1,2

144 *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1942, s.2; *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1942, s.1,3 *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1942, s.1; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1942, s.1,3; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1942, s.1

Dumlupınarda yapılan büyük merasimden bir intıba: Törene iştirak eden muazzam halk kalabalığı ve garnizon kumandanı General tarafından, kahraman ordu namına nutuk söylenirken

Cumhuriyet, 1 Eylül 1942, s.1

1943 yılında *Cumhuriyet*, 26 Ağustos tarihli sayısında Büyük Taarruz'un tanıtımına öncelik tanıyarak bayrama uzanan süreci başlatmıştı. 28 Ağustos'ta Kocatepe'deki töreni haber yapan gazete, 29'unda 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın programını aktarmıştı. 30 Ağustos'ta Atatürk, İnönü, Türk süvariler ve bayrak temalı görselden sonra iç sayfalarda değerlendirmelerini sürdürmüştü. 31 Ağustos'ta tören görseller ilk sayfada verildikten sonra törenlerin anlatımı iç sayfalara bırakılmıştı[145]. Benzer yayın politikasıyla *Ulus*'ta da karşılaşılmaktadır. Nitekim 26 Ağustos günü çok sık kullanılan Atatürk-İnönü fotoğrafıyla 1943 kutlamalarını haberleştirmeye başlayacaktı[146].

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1943, s.1

[145] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1943, s.1,3; *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1943, s.1,3; *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1943, s.1,3; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1943, s.1-3; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1943, s.1-3

[146] *Ulus*, 26 Ağustos 1943, s.1; *Ulus*, 28 Ağustos 1943, s.1; *Ulus*, 30 Ağustos 1943, s.1; *Ulus*, 31 Ağustos 1943, s.1

1944 yılı kutlamaları (haber, yazı) ve görsel kullanımı, *Cumhuriyet*[147], *Tanin*[148] ve *Ulus*[149] gibi gazetelerde benzerdi ve bir önceki yıl gibi sınırlıydı. Nitekim *Cumhuriyet*'in 30 Ağustos baskısındaki çizim, önceki birkaç yılda hem *Cumhuriyet*'te hem de *Bugün* gibi diğer gazetelerde kullanılanlara benziyordu. *Ulus*, 30 Ağustos'ta Atatürk ile İnönü'nün Kocatepe'deki fotoğraflarını tek karede toplamıştı. Ancak *Tanin*'in çizimi bayrak, askeri güç ve barış denklemini kurarak biraz farklılık getirirken *Ulus*'ta diğerlerine göre daha fazla tören fotoğrafına başvurulmuştu.

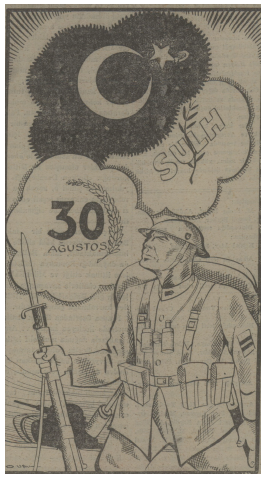

Tanin, 30 Ağustos 1944, s.1

1945 yılı kutlamaları, 1944 yılı düzeyinde ve sınırlı görsel malzemeyle gazetelere yansımıştı. Bu bağlamda 26 Ağustos bilgilendirmesi, tören programı, törenler ve günün tarihi boyutlarıyla ilgili yazılar ve haberler, *Cumhuriyet*[150], *Akşam*[151], *Tanin*[152] ve *Ulus*[153]

147 *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1944, s.1,3; *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1944, s.1; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1944, s.1,3; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1944, s.1,3; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1944, s.1

148 *Tanin*, 30 Ağustos 1942, s.1; *Tanin*, 31 Ağustos 1942, s.1

149 *Ulus*, 30 Ağustos 1944, s.1,5; *Ulus*, 31 Ağustos 1944, s.1; *Ulus*, 1 Eylül 1944, s.1

150 *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1945, s.1,3; *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1945, s.1,3; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1945, s.1,3; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1945, s.1-3

151 *Akşam*, 26 Ağustos 1945, s.1; *Akşam*, 30 Ağustos 1945, s.1,4;

152 *Tanin*, 31 Ağustos 1945, s.1-2; *Tanin*, 1 Eylül 1945, s.1-2

153 *Ulus*, 30 Ağustos 1945, s.1,3; *Ulus*, 1 Eylül 1945, s.1

gibi gazetelerde yayımlanmıştı. *Akşam*, 30 Ağustos sayısında çok sık sayfalara taşınan Atatürk ve İnönü'yü ayakta yan yana veren fotoğrafı kullanmıştı. *Tanin* diğerlerine göre biraz daha fazla törenle ilgili görseli kamuoyuna sunmuştu. *Ulus*, 30 Ağustos baskısında şehitlik ziyaretini içeren farklı temalı daha önce çok öne çıkmayan bir fotoğrafı ilk sayfasına taşımıştı.

Ulus, 30 Ağustos 1945, s.1

2.2. Savaş Sonrası Çoklu Parti Ortamı

1946, 1945 yazında kendini gösteren çok partili hayatın TBMM'ye yansıdığı dönemin başlangıcıydı. Savaşın sona ermesiyle birlikte Türkiye hızlı kabul edilebilecek şekilde demokratikleşme sürecine yönelmiş; gazetelerde de Zafer Bayramı değerlendirmeleri önceki döneme göre biraz yoğunlaşmıştı. *Cumhuriyet*, 27 Ağustos'ta son yıllarda olduğu gibi Abidin Daver'in yazısına; 31 Ağustos'ta askeri modernizasyonu da sergileyen tören görüntü ve değerlendirmelerine yer vermişti[154].

Cumhuriyet, 31 Ağustos 1946, s.1

[154] *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1946, s.2; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1946, s.1,4

Ulus, 30 Ağustos'ta daha önce çok tercih edilen Meçhul Asker Anıtı'nda gerçekleştirilen tören fotoğrafını kullanmıştı. 31 Ağustos'ta *Ulus*'ta da *Cumhuriyet*'tekiler gibi hatta bazıları hayli benzerlik taşıyan tören görüntüleri çıkmıştı[155]. *Akşam*, 30 Ağustos'ta Atatürk'ün Kocatepe'deki fotoğrafını, ertesi gün ise diğerleri gibi tören ve resmigeçit içerikli görselleri sayfalarına taşımıştı[156].

1947 yılında çok partili dönemin etkileriyle ilişkilendirilebilecek gelişmeler bazı gazetelerde gözlemlenebilmektedir. Tören görsellerinde sivillerin, köylülerin dikkat çekmesi bu bağlamda ele alınabilir. Bu arada savaş sonrası dönemin hemen başlarında gözlemlenen tören görsellerindeki yoğunluk ivmesini sürdürmeyecekti. Nitekim *Cumhuriyet*, 26 Ağustos'da iç sayfalarda hazırlıklardan bahsetmiş; ertesi gün Büyük Taarruz'un başladığı gün nitelendirmesiyle Dumlupınar'daki tören çok kısa aktarılmıştı. 30 Ağustos'ta 25. yıl kutlamaları vurgusuyla ilk sayfa görseli ve iç sayfalarda Abidin Daver'in kaleme aldığı metin kamuoyuna sunulmuştu. 31 Ağustos'ta Taksim'deki tören görüntüleri ve ülkedeki kutlamalarla ilgili iç sayfa haberiyle yetinilmişti[157].

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1947, s.1

[155] *Ulus*, 29 Ağustos 1946, s.2; *Ulus*, 30 Ağustos 1946, s.1,-2; *Ulus*, 31 Ağustos 1946, s.1,4

[156] *Akşam*, 30 Ağustos 1946, s.1,2; *Akşam*, 31 Ağustos 1946, s.1-2,6

[157] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1947, s.4; *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1947, s.3; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1947, s.1,3; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1947, s.1,3

Ulus, 30 Ağustos'ta kutlamaların 25. yıl dönümüne işaret eden çizimle birlikte Atatürk'ün Kocatepe'deki fotoğrafına yer vermiş; bu bağlamda tören hazırlıklarının tamamlandığını bildirmişti. 31 Ağustos günü artık alışılmış törenle ilgili haberleri fotoğraflarıyla kamuoyuna aktarmıştı. 1 Eylül baskısında ise Dumlupınar'daki tören ve görselleri sayfalarına taşımıştı. Sırtında mermi olan eski asker bir köylünün, atlarla geçit gerçekleştiren köylülerle sivillerin fotoğrafları göz dolduruyordu[158].

Ulus, 1 Eylül 1947, s.3

Akşam gazetesi, 29 Ağustos tarihinde tören hazırlıklarının tamamlandığını duyurmuştu. Ertesi gün çok sık başvurulan Atatürk ile İnönü'nün savaş yıllarında ayakta yan yana durarak gelişmeleri değerlendirdikleri fotoğraf eşliğinde *Yeni Türkiye'nin kuruluş ve*

[158] *Ulus*, 26 Ağustos 1947, s.1,4,5; *Ulus*, 27 Ağustos 1947, s.1; *Ulus*, 28 Ağustos 1947, s.1; *Ulus*, 29 Ağustos 1947, s.1; *Ulus*, 30 Ağustos 1947, s.1,3; *Ulus*, 31 Ağustos 1947, s.1,4; *Ulus*, 1 Eylül 1947, s.1,3

doğuş bayramı manşeti ön plana alınmıştı. 31 Ağustos baskısının iki sayfasında tören ve resmigeçit fotoğrafları paylaşılacaktı[159].

Akşam, 1948 yılında da benzer çizgileri sürdürmüştü. 27 Ağustos baskısında bir önceki güne ait *Harb malûlleri*[nin] *26 ağustosu parlak bir törenle kutla*maları görsellerle birlikte haberleştirilmişti[160]. 30 Ağustos'taki anlatı ve tören programı, Atatürk'ün Kocatepe'deki fotoğrafı eşliğinde sunulmuştu. Sonraki gün *Akşam*, tören ve resmigeçit fotoğraflarını yayımlamıştı[161].

Ulus ise 26 Ağustos'ta Atatürk ile İnönü'nün basında çok kullanılan başlarında kalpak ayakta yan yana gelişmeleri izledikleri fotoğrafla 1948 kutlamalarına giriş yapmıştı. 30 Ağustos'ta ise 1932 yazında yani Atatürk'ün sağlığında tamamlanmış olan İzmir Atatürk Anıtı'nın çizimine ilk sayfasında yer ayırmıştı. Çizimin temaları Atatürk'e saygı kadar her şeyi gözettiği ve ülkenin geleceğine yönelik umut ve beklentilerin aydınlık olduğu izlenimi bırakmaktaydı. Doğal olarak bu çizim gazete değerlendirmelerine adeta çatı oluşturuyordu. Bir sonraki gün görseller eşliğinde Ankara ve Dumlupınar törenleri işlenmişti[162].

Ulus, 30 Ağustos 1948, s.1

[159] *Akşam*, 29 Ağustos 1947, s.3; *Akşam*, 30 Ağustos 1947, s.1,2; *Akşam*, 31 Ağustos 1947, s.1,3

[160] Harb malûllerinin kutlamaları kısa haberlerle önceki yıllarda da basına yansımıştı.

[161] *Akşam*, 27 Ağustos 1948, s.1-2; *Akşam*, 30 Ağustos 1948, s.1; *Akşam*, 31 Ağustos 1948, s.1,6

[162] *Ulus*, 26 Ağustos 1948, s.1; *Ulus*, 30 Ağustos 1948, s.1,5; *Ulus*, 31 Ağustos 1948, s.1,3

Vakit-Yeni Gazete ise 30 Ağustos günü, Cemal imzalı çizimde Atatürk, İnönü ve aydınlık gelecek temalarıyla, güçlü ve toplu kalkınma çabalarını birleştiriyordu. Bir sonraki gün diğer gazetelerden de alışıldığı üzere Zafer Bayramı tören ve geçit fotoğrafları kamuoyu ile buluşturulmuştu. Zafertepe'deki tören de haberleştirilmişti[163].

Vakit-Yeni Gazete, 31 Ağustos 1948, s.1

27 Ağustos 1949 tarihinde *Akşam*, 26 Ağustos tarihli Taksim'deki törenin fotoğraf ve programını sayfalarına yansıtmıştı. 29 Ağustos'ta ise 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın programı kamuoyuna açıklanmıştı. 30 Ağustos'ta bayrak, özgürlük ve aydınlık-gelecek mesajlarını içeren çizimle birlikte Atatürk'ün Kocatepe fotoğrafı yayımlanmış; günlük program üzerinde durulmuştu. Bu arada günün anlam ve önemini değerlendiren bir metne de yer verilmişti. Ertesi gün tören ve resmigeçit fotoğrafları halka sunulmuştu[164].

[163] *Vakit-Yeni Gazete*, 30 Ağustos 1948, s.1-2; *Vakit-Yeni Gazete*, 31 Ağustos 1948, s.1-2

[164] *Akşam*, 27 Ağustos 1949, s.1-2; *Akşam*, 29 Ağustos 1949, s.3; *Akşam*, 30 Ağustos 1949, s.1-2,5; *Akşam*, 31 Ağustos 1949, s.1-3

Akşam, 30 Ağustos 1949, s.1

Yeni Sabah, 27 Ağustos'ta Harp Malûlleri'nin 26 Ağustos Büyük Taarruz'a ilişkin törenini haberleştirip fotoğrafla görselleştirmişti. 29 Ağustos'ta Afyon'da törene katılacak öğrencilerin bilgisini vermişti. 30 Ağustos'ta ise ilk sayfadaki Atatürk'ün Kocatepe görüntüsüne odaklanan çizimin eşliğinde iç sayfalarda tarihsel değerlendirmelerle tören programı aktarılmıştı. 31 Ağustos'ta gazetenin odaklandığı konulardan biri tören görüntüleriydi[165].

Zafer gazetesi de benzer çizgiyi takip etmiş; 29 Ağustos baskısında Yüksek Tahsil Talebe Birliği üyelerinin Dumlupınar'da törene katılacakları bilgisini kamuoyuyla paylaşmıştı. 30 Ağustos'ta Atatürk'ün Kocatepe'deki yürüyüşünü konu alan ve güneşin doğuşuyla aydınlık gelecek mesajı veren çizimden sonra son sayfada *Zafer bu milletindir!* manşetiyle 29 Ağustos tören provasından resimler kamuoyuyla paylaşılmıştı. Manşet 30 Ağustos kutlamalarının algı yaratma çabalarına örnek niteliğindeydi. 31 Ağustos'ta ise gazete, 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın tarihsel ve anlamsal boyutlarının yanında tören görüntülerine odaklanmıştı[166].

[165] *Yeni Sabah*, 27 Ağustos 1949, s.1,6; *Yeni Sabah*, 29 Ağustos 1949, s.1; *Yeni Sabah*, 30 Ağustos 1949, s.1,5; *Yeni Sabah*, 31 Ağustos 1949, s.1,3

[166] *Zafer*, 29 Ağustos 1949, s.2; *Zafer*, 30 Ağustos 1949, s.1-2,6; *Zafer*, 31 Ağustos 1949, s.1-2,5

Yeni Sabah, 27 Ağustos 1949, s.1

Zafer, 30 Ağustos 1949, s.1

Zafer, 31 Ağustos 1949, s.1

SONUÇ

Basın düzleminde 30 Ağustos kutlamalarına (resmi nitelik kazanmasından sonra Zafer Bayramına) ilişkin değerlendirme ve görseller, Cumhuriyet'in ilk yıllarında biraz da süreli yayınların sayfa düzenleri, basım teknikleri gibi faktörlere bağlı olarak gayet mütevazı, ağırbaşlıydı. Ancak haklı bir mücadelenin başarısını, bu sonucun doğurduğu gurur ve övüncü hissettirecek/yansıtacak olgunluk düzeyindeydi. Dönemin bazı ilk çizimlerinde dini figürlerle karşılaşılırken giderek Mustafa Kemal Paşa üzerinden ulusallığa yönelen/evrilen ivme kendini göstermiştir. Nitekim ilerleyen yıllarda da 30 Ağustos görselleri, Mustafa Kemal Paşa'yı merkez alan çizgilerle gurur ve özgüveni hissettiren/aşılayan tarzda sürecekti. Bununla birlikte geleceğe olan inanç, umut ve gelecek vizyonu vurgusu, bazı yayın organlarındaki görsellerin düzenleniş şeklinden okunabilmektedir. Bu yılların görsellerinde/fotoğraflarında zamanla

askeri güç ve düzen vurgusu yanında deniz kuvvetleri gibi kuvvetler ön plana çıkarken zaman zaman öğrenciler gibi sivil kitlelere de yer ayrılmıştı.

Kutlama günlerinde Tayyare Bayramı'nın ön plana çıkarılması, İş Bankası'nın kuruluşunun 26 Ağustos'a denk getirilmesi gibi çeşitli düzenlemeler gerçekte Büyük Taarruz'a ve Başkomutanlık Meydan Savaşı'na cumhuriyet kültür ve düzeni içinde yüklenen anlam ve misyonun göstergesiydi. 1920'lerin sonlarına doğru Zafer Bayramı kutlamaları ile ilgili yayınlar iç sayfalara nakledilmeye başlanacaktı.

1930'lu yıllardaki kutlama görsellerinde, 30 Ağustos Zafer Bayramı görselleri üzerinden basın teknik ve teknolojisindeki gelişmeler izlenebilmektedir. Diğer yandan 1920'lerdeki bazı özellik, teknik ve uygulamalar da tekrarlanmıştı. Bu arada *Cumhuriyet*'te Ali Cemal (Ben'im) imzalı 1931 tarihli bazı çizimlerde kayda değer bir özellikle karşılaşılmaktadır. Özellikle iki çizim, dikkat çeken bir enstantane içermektedir. Nitekim Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa yüksek bir konumda iken talimatlarını yerine getirmek üzere yanından ilerleyen kalabalık kıtalardan bir askerin yüzünün görünür şekilde O'na dönük olması ve O'nu izlemesi çizimlerde konu edilmektedir. Bunlar ressamın kendine özgü tutumu yanında Mustafa Kemal Paşa'nın izlendiği, örnek alındığı izlenimini uyandırmak/yansıtmak ve öncülüğünü vurgulamak amacı taşıyor olabilir/olmalıdır.

Dönemin bazı yıllarında biraz da konjonktürel etkilerle durgunlaşma ya da rutinleşme şeklinde tanımlanabilecek tabloyla/tempoyla karşılaşılmaktadır. Spesifik bir örnek olarak 1934 yılında 26 Ağustos'tan itibaren Büyük Taarruzu, gün gün kamuoyuna aktaran *Hakimiyeti Milliye* bir süredir yapılmayanı tekrarlayarak farklılık getirmiş; en önemli görsel malzeme olarak günlük harekat krokilerini yayımlamıştı. 1930'ların ortalarında yine özellikle 1934 yılında kutlama görsellerinin merkezini Mustafa Kemal Paşa oluşturmuştu. Gerçi 1938'e kadar genellikle görsellerin merkezlerinde Mustafa Kemal Atatürk duracaktı. Bu dönem görsellerinde havacılığın yanında silah çeşitliliğinin konumu güçlenmişti.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında zaman ilerledikçe yaşanan gelişmeler, konjonktür, kaygılar kendini hissettirmekte; eski yılların kimi düzen ve alışkanlıkları zamanla arka plana düşmekteydi. Gazetelerin sayfa sayıları da azalmıştı. Savaş yıllarında fotoğraflar ve

kısmen çizimler kanalıyla Türk ordusunun gücünü gösteren üslup giderek ağırlık kazanacaktı. Hatta kutlama görsellerinde denizcilere uzanacak şekilde kuvvet komutanlıkları arasında yaygınlık, çeşitlilik önceki yıllara göre daha fazla dikkat çekmektedir. Bu genellemenin bir istisnasını 1940 yılında *Ulus* gazetesi sergilemiştir. Zira Zafer Bayramı görsellerinde toplu sivillere yönelik tören fotoğrafları bir yana bırakılırsa çizimlerde kadın figürü ile karşılaşıldığı pek söylenemez. Buna karşın *Ulus* kalkınmış, üretici, güçlü, hukuk ve adalet yapısını oturtmuş dönemin Türkiyesi'ni elinde kitap, başında barışın sembolü defne taç taşıyan yanında buğday başakları bulunan Türk bayrağı önündeki kırmızı elbiseli kadın figürüyle sembolleştirmeye çalışmıştı. Anadolu'da üretkenliğin, sürekliliğin en güçlü simgesi olan ana tanrıça kültü Kibele'den esinlenilerek böyle bir sembolleştirmeye gidildiği düşünülebilir. Üstelik perde arkasında yine bağımsızlık, haklılık ve güç sembolü olarak Utku Anıtı imgesi, verilmeye çalışılan mesajları daha da pekiştirmekteydi.

Öte yandan aynı dönemde görseller kanalıyla sık sık Milli Mücadele deneyimine işaret etmek, Kurtuluş Savaşı'nın başarısını hatırlatmak, İnönü'nün payı olduğunu vurgulamak en önemlisi Atatürk referansının altını çizmek yöntemi benimsenmişti. *Birlikte yaptılar; birlikte yapıldı* yaklaşımı ön plana alınıyordu. Bu noktada iktidarı merkeze oturtabilmek ve kuvvetlendirmek için Atatürk'ten güç alma stratejisi güdüldüğü ileri sürülebilir. Fotoğraf ve çizimlerde Atatürk-İnönü ikilisi görsellerin odağına yerleştirilmiş; İnönü ön plana çıkartılırken Atatürk ile birlikte kamuoyuna sunulmasına özen gösterilmişti. Kuşkusuz bu hükümet merkezli basın politikası, savaş tehdidi karşısında 30 Ağustos Zafer Bayramı sembolü aracılığıyla Türk kamuoyu için güven hissi oluşturmak amaçlıydı. Böylece birlik, bütünlük, devamlılık, güç ve Milli Mücadele'nin başarısının bir parçasının İnönü ile ilişkili olduğu gibi yaklaşımlar öne çıkarılıyordu. Askeri düzlemde dünyadaki gelişmeler gözetilerek bir ölçüde dolaylı da olsa caydırıcı bir unsur oluşturmaya ya da bu yönde çaba sergilenmeye çalışıldığı ileri sürülebilir.

Savaş sonrasında Türkiye'nin demokratikleşme sürecine girmesiyle çok geçmeden resmi bayram durumundaki 30 Ağustos Zafer Bayramı hakkında basının giderek rutinleşen bir politikayı benimsediği değerlendirilebilir. Bununla birlikte görseller içinde sivil kimliklerin bir ölçüde yoğunlaştığı da gözlemlenebilmektedir.

Sonuç itibariyle 30 Ağustos kutlama ya da Zafer Bayramı görselleri birkaç kategoride ele alınabilir. Çizim/grafik uygulamaları, krokiler ve fotoğraflar ki fotoğraflar daha çok kişi ve tören görüntülerini içermekteydi. Özellikle çizimler fotoğraflardan farklı olarak halk tarafından istenen özlenen kadar toplumsal bilinçaltını yansıtması ya da yaklaşımlar hakkında ipuçları vermesi bakımından dikkate değerdir. Neyin, nasıl, ne şekilde algılandığını, olay ya da gelişmelere nasıl yaklaşıldığını göstermekteydiler. Üstelik basında karşılaşılan söylemler de bunları destekleyerek doğrulamaktadır. Nitekim çizimlerde Mustafa Kemal Atatürk'ün *ileri* komutu, sadece Akdeniz ile ilişkili düşünülmeyip aksine ekonomi, sanayi, kültür gibi alanları kapsar şekilde çok yönlü gelişmişlik, bütünsel kalkınma anlayışını içermektedir. Görsellerin yoğunluğu ya da taşıdığı bilinç, mesaj ya da propaganda hedefi gündem ve gündemin konseptine de bağlıydı. Bayramın küçük iç sayfa metinlerine dönüştüğü dönemlerde görsel yayımlanmasını beklememek gerekir. Zaten zamanla bol görselli beş sayfadan bir sayfaya doğru dönüşüm izlenmektedir.

KAYNAKLAR

Kitap, Makale ve Bildiriler:

Acun, Fatma, "Görsellik ve Yakın Dönem Tarihi Araştırmalarında Kullanımı", *Kebikeç*, S.18, 2004, s.95-118.

Acun, Fatma, "Milli Mücadele ve Atatürk Dönemi Kaynaklarının Toplu Değerlendirilmesi", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.24/2, 2007, s.1-21

Akbulut, Dursun Ali, "Samsun'un 'Gazi Günü' ya da 19 Mayıs Bayramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.12/1, s.1-8 (7-14)

Baykal, Özlem, "Görsel Tarih Çalışmalarında Fotoğraf Okuma Yöntemi", *Journal of Anglo-Turkish Relations/Türk-İngiliz İlişkileri Dergisi*, S.3/1, 2022, s.97-127

Malkoç, Eminalp, *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*, Derin Yayınları, İstanbul 2014.

Ozankaya, Özer, "Ulusal Bayramların Toplumsal İşlevleri Açısından 30 Ağustos Zafer Bayramı", *Atatürk Yolu Dergisi*, S.1/4, 1989, s.541-547

Gazeteler:

Açık Söz:

Açık Söz, 26 Ağustos 1936.

Açık Söz, 31 Ağustos 1936.

Akşam:
Akşam, 26 Ağustos 1934.
Akşam, 28 Ağustos 1934.
Akşam, 29 Ağustos 1934.
Akşam, 30 Ağustos 1934.
Akşam, 31 Ağustos 1934.
Akşam, 29 Ağustos 1935.
Akşam, 31 Ağustos 1935.
Akşam, 26 Ağustos 1936.
Akşam, 30 Ağustos 1936.
Akşam, 31 Ağustos 1936.
Akşam, 26 Ağustos 1938.
Akşam, 27 Ağustos 1938.
Akşam, 28 Ağustos 1938.
Akşam, 30 Ağustos 1938.
Akşam, 31 Ağustos 1938.
Akşam, 1 Eylül 1938.
Akşam, 2 Eylül 1938.
Akşam, 26 Ağustos 1939.
Akşam, 29 Ağustos 1939.
Akşam, 30 Ağustos 1939.
Akşam, 31 Ağustos 1939.
Akşam, 27 Ağustos 1940.
Akşam, 30 Ağustos 1940.
Akşam, 31 Ağustos 1940.
Akşam, 1 Eylül 1940.
Akşam, 26 Ağustos 1941.
Akşam, 27 Ağustos 1941.
Akşam, 30 Ağustos 1941.
Akşam, 31 Ağustos 1941.
Akşam, 26 Ağustos 1942.
Akşam, 29 Ağustos 1942.
Akşam, 30 Ağustos 1942.
Akşam, 31 Ağustos 1942.
Akşam, 26 Ağustos 1945.
Akşam, 30 Ağustos 1945.
Akşam, 30 Ağustos 1946.
Akşam, 31 Ağustos 1946.
Akşam, 29 Ağustos 1947.
Akşam, 30 Ağustos 1947.
Akşam, 31 Ağustos 1947.
Akşam, 27 Ağustos 1948.
Akşam, 30 Ağustos 1948.

Akşam, 31 Ağustos 1948.
Akşam, 27 Ağustos 1949.
Akşam, 29 Ağustos 1949.
Akşam, 30 Ağustos 1949.
Akşam, 31 Ağustos 1949.
M. Şevki, "Bugün", *Akşam*, 26 Ağustos 1934.
Anadolu:
Anadolu, 27 Ağustos 1935.
Anadolu, 28 Ağustos 1935.
Anadolu, 29 Ağustos 1935.
Anadolu, 30 Ağustos 1935.
Anadolu, 31 Ağustos 1935.
Anadolu, 26 Ağustos 1936.
Anadolu, 30 Ağustos 1936.
Anadolu, 1 Eylül 1936.
Anadolu, 26 Ağustos 1937.
Anadolu, 29 Ağustos 1937.
Anadolu, 31 Ağustos 1937.
Anadolu, 27 Ağustos 1939.
Anadolu, 30 Ağustos 1939.
Anadolu, 31 Ağustos 1939.
Anadolu, 27 Ağustos 1941.
Anadolu, 30 Ağustos 1941.
Anadolu, 31 Ağustos 1941.
Anadolu, 1 Eylül 1941.
Bugün:
Bugün, 30 Ağustos 1941.
Bugün, 28 Ağustos 1942.
Bugün, 30 Ağustos 1942.
Bugün, 31 Ağustos 1942.
Cumhuriyet:
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1924.
Cumhuriyet, 27 Ağustos 1924.
Cumhuriyet, 28 Ağustos 1924.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1924.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1924.
Cumhuriyet, 2 Eylül 1924.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1925.
Cumhuriyet, 28 Ağustos 1925.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1925.
Cumhuriyet, 1 Eylül 1925.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1926.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1926.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1926.

Cumhuriyet, 1 Eylül 1926.
Cumhuriyet, 2 Eylül 1926.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1927.
Cumhuriyet, 27 Ağustos 1927.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1927.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1927.
Cumhuriyet, 1 Eylül 1927.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1928.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1929.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1929.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1929.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1930.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1930.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1931.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1931.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1931.
Cumhuriyet, 1 Eylül 1931.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1932.
Cumhuriyet, 27 Ağustos 1932.
Cumhuriyet, 28 Ağustos 1932.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1932.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1932.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1933.
Cumhuriyet, 27 Ağustos 1933.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1933.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1933.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1934.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1934.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1934.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1934.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1934.
Cumhuriyet, 1 Eylül 1934.
Cumhuriyet, 28 Ağustos 1935.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1935.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1935.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1936.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1936.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1936.
Cumhuriyet, 1 Eylül 1936.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1937.
Cumhuriyet, 27 Ağustos 1937.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1937.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1937.

Cumhuriyet, 1 Eylül 1937.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1938.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1938.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1938.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1938.
Cumhuriyet, 1 Eylül 1938.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1939.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1939.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1939.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1941.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1941.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1941.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1941.
Cumhuriyet, 1 Eylül 1941.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1942.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1942.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1942.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1942.
Cumhuriyet, 1 Eylül 1942.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1943.
Cumhuriyet, 28 Ağustos 1943.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1943.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1943.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1943.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1944.
Cumhuriyet, 28 Ağustos 1944.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1944.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1944.
Cumhuriyet, 1 Eylül 1944.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1945.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1945.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1945.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1945.
Cumhuriyet, 27 Ağustos 1946.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1946.
Cumhuriyet, 26 Ağustos 1947.
Cumhuriyet, 27 Ağustos 1947.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1947.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1947.
En Son Dakika:
En Son Dakika, 26 Ağustos 1940.
Hakimiyet-i Milliye/Ulus:
Hakimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1923.
Hakimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1923.

Hakimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1924.
Hakimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1926.
Hakimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1926.
Hakimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1926.
Hakimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1927.
Hakimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1927.
Hakimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1927.
Hakimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1928.
Hakimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1928.
Hakimiyeti Milliye, 26 Ağustos 1934.
Hakimiyeti Milliye, 26 Ağustos 1934.
Hakimiyeti Milliye, 27 Ağustos 1934.
Hakimiyeti Milliye, 27 Ağustos 1934.
Hakimiyeti Milliye, 28 Ağustos 1934.
Hakimiyeti Milliye, 29 Ağustos 1934.
Hakimiyeti Milliye, 30 Ağustos 1934.
Hakimiyeti Milliye, 31 Ağustos 1934.
Hakimiyeti Milliye, 1 Eylül 1934.
Ulus, 26 Ağustos 1935.
Ulus, 27 Ağustos 1935.
Ulus, 28 Ağustos 1935.
Ulus, 29 Ağustos 1935.
Ulus, 30 Ağustos 1935.
Ulus, 31 Ağustos 1935.
Ulus, 31 Ağustos 1936.
Ulus, 26 Ağustos 1937.
Ulus, 28 Ağustos 1937.
Ulus, 29 Ağustos 1937.
Ulus, 30 Ağustos 1937.
Ulus, 31 Ağustos 1937.
Ulus, 1 Eylül 1937.
Ulus, 30 Ağustos 1940.
Ulus, 31 Ağustos 1940.
Ulus, 1 Eylül 1940.
Ulus, 26 Ağustos 1942.
Ulus, 30 Ağustos 1942.
Ulus, 31 Ağustos 1942.
Ulus, 26 Ağustos 1943.
Ulus, 28 Ağustos 1943.
Ulus, 30 Ağustos 1943.
Ulus, 31 Ağustos 1943.
Ulus, 30 Ağustos 1944.
Ulus, 31 Ağustos 1944.

Ulus, 1 Eylül 1944.
Ulus, 30 Ağustos 1945.
Ulus, 1 Eylül 1945.
Ulus, 29 Ağustos 1946.
Ulus, 30 Ağustos 1946.
Ulus, 31 Ağustos 1946.
Ulus, 26 Ağustos 1947.
Ulus, 27 Ağustos 1947.
Ulus, 28 Ağustos 1947.
Ulus, 29 Ağustos 1947.
Ulus, 30 Ağustos 1947.
Ulus, 31 Ağustos 1947.
Ulus, 1 Eylül 1947.
Ulus, 26 Ağustos 1948.
Ulus, 30 Ağustos 1948.
Ulus, 31 Ağustos 1948.
İkdam:
İkdam, 2 Eylül 1925.
İkdam, 31 Ağustos 1929.
İnkılap:
İnkılap, 30 Ağustos 1930.
İnkılap, 31 Ağustos 1930.
Milliyet:
Milliyet, 26 Ağustos 1926.
Milliyet, 28 Ağustos 1926.
Milliyet, 29 Ağustos 1926.
Milliyet, 30 Ağustos 1926.
Milliyet, 31 Ağustos 1926.
Milliyet, 25 Ağustos 1927.
Milliyet, 26 Ağustos 1927.
Milliyet, 27 Ağustos 1927.
Milliyet, 28 Ağustos 1927.
Milliyet, 29 Ağustos 1927.
Milliyet, 30 Ağustos 1927.
Milliyet, 30 Ağustos 1927.
Milliyet, 31 Ağustos 1927.
Milliyet, 1 Eylül 1927.
Milliyet, 30 Ağustos 1928.
Milliyet, 31 Ağustos 1928.
Milliyet, 1 Eylül 1928.
Milliyet, 30 Ağustos 1929.
Milliyet, 31 Ağustos 1929.
Milliyet, 25 Ağustos 1932.
Milliyet, 26 Ağustos 1932.

Milliyet, 27 Ağustos 1932.
Milliyet, 28 Ağustos 1932.
Milliyet, 29 Ağustos 1932.
Milliyet, 30 Ağustos 1932.
Milliyet, 31 Ağustos 1932.
Milliyet, 26 Ağustos 1933.
Milliyet, 27 Ağustos 1933.
Milliyet, 30 Ağustos 1933.
Milliyet, 31 Ağustos 1933.
Son Posta:
Son Telgraf, 31 Ağustos 1924.
Son Telgraf, 1 Eylül 1924.
Son Telgraf:
Son Posta, 30 Ağustos 1932.
Tanin:
Tanin, 30 Ağustos 1942.
Tanin, 31 Ağustos 1942.
Tanin, 31 Ağustos 1945.
Tanin, 1 Eylül 1945.
Tevhid-i Efkar:
"Şanlı taarruzumun ilk devr-i senevisi", *Tevhid-i Efkar*, 26 Ağustos 1923.
"Şark'ta yeni bir devir açmış olan taarruzumuzun ikinci günü", *Tevhid-i Efkar*, 27 Ağustos 1923.
"Şark'ta yeni bir devr-i tarihi açmış olan taarruzumuzun üçüncü günü", *Tevhid-i Efkar*, 28 Ağustos 1923.
"Şark'ta yeni bir devr-i tarihi açmış olan taarruzumuzun dördüncü günü", *Tevhid-i Efkar*, 29 Ağustos 1923.
"Şark'ta yeni bir devr-i tarihi açmış olan taarruzumuzun beşinci günü", *Tevhid-i Efkar*, 30 Ağustos 1923.
"Şark'ta yeni bir devr-i tarihi açmış olan taarruzumuzun altıncı günü", *Tevhid-i Efkar*, 31 Ağustos 1923.
"Şark'ta yeni bir devr-i tarihi açmış olan taarruzumuzun yedinci günü", *Tevhid-i Efkar*, 1 Eylül 1923.
Tevhid-i Efkar, 26 Ağustos 1924.
Tevhid-i Efkar, 29 Ağustos 1924.
Tevhid-i Efkar, 30 Ağustos 1924.
Tevhid-i Efkar, 31 Ağustos 1924.
Tevhid-i Efkar, 1 Eylül 1924.
Tevhid-i Efkar, 2 Eylül 1924.
Vatan:
Vatan, 26 Ağustos 1923.
Vatan, 31 Ağustos 1923.

Vatan, 26 Ağustos 1924.
Vatan, 27 Ağustos 1924.
Vatan, 28 Ağustos 1924.
Vatan, 30 Ağustos 1924.
Vatan, 31 Ağustos 1924.
Vatan, 1 Eylül 1924.
Vatan, 2 Eylül 1924.
Vakit:
Vakit, 26 Ağustos 1923.
Vakit, 27 Ağustos 1923.
Vakit, 29 Ağustos 1923.
Vakit, 30 Ağustos 1923.
Vakit, 27 Ağustos 1932.
Vakit, 30 Ağustos 1932.
Vakit, 31 Ağustos 1932.
Vakit, 27 Ağustos 1933.
Vakit, 30 Ağustos 1933.
Vakit, 31 Ağustos 1934.
Vakit-Yeni Gazete:
Vakit-Yeni Gazete, 30 Ağustos 1948.
Vakit-Yeni Gazete, 31 Ağustos 1948.
Yeni Asır:
Yeni Asır, 25 Ağustos 1937.
Yeni Asır, 29 Ağustos 1937.
Yeni Asır, 31 Ağustos 1937.
Yeni Gün:
Yeni Gün, 30 Ağustos 1931.
Yeni Gün, 31 Ağustos 1931.
Yeni Sabah:
Yeni Sabah, 27 Ağustos 1949.
Yeni Sabah, 29 Ağustos 1949.
Yeni Sabah, 30 Ağustos 1949.
Yeni Sabah, 31 Ağustos 1949.
Zafer:
Zafer, 29 Ağustos 1949.
Zafer, 30 Ağustos 1949.
Zafer, 31 Ağustos 1949.

30 Ağustos Zafer Bayramı'nın Basın Görsellerindeki İmaj Değişimi (1950-1980)

Hadiye YILMAZ ODABAŞI*

GİRİŞ

1. İmaj/İmge, Sembol, Gösterge ve Görsellerin Etkisi

Bayramlar; ritüel ve sembol içerikleriyle, geçmiş ile süreklilik sağlayan ve belirli değerler ile davranış normlarını kalıcılaştırarak hem kolektif belleğin inşasında hem de kolektif hatırlama[1] vasıtasıyla yeni geçmiş tasarımlarının oluşumunda etkin unsurlardandır. Dolayısıyla bayramlara dair imaj/imge ve sosyal temsillerin tespiti, çeşitli tarihsel süreçlerde yaşanan değişimin analizinde oldukça işlevseldir. Bu çalışmanın konusu olan 30 Ağustos Zafer Bayramı ise bir milli bayram olarak ulusal kimliğin oluşumu bakımından bilhassa önemi haizdir. Eric Hobsbawm'ın deyimiyle milli/ulusal bayramlar *icad edilmiş gelenek*tir ve *alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşılamaya çalışan bir pratikler kümesi*[2]ni ifade eder. Bayram, tören, kutlama, anma ve semboller, grup üyelerinin paylaştığı büyük grup kimlik türlerinden olan ulusal kimliği en güçlü şekilde somutlaştıran/görünür kılan unsurların başında gelmektedir. Bir başka deyişle bütün bir grubun paylaştığı törensel anma/anımsama ritüelleri ve semboller, grup içi benzerlik ve grup dışından farklı olma duygusunu en açık şekilde ortaya koyma yollarından biridir. Çünkü bu somutluk durumu, üyeler için özdeşim sürecine ve aynı zamanda farkındalığa yol açarak bilişsel düzeyde kolektif kimliğin tanımlanmasını kolaylaştırmaktadır. Sonuç

* Doç. Dr., 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye.
yz.hyodabasi@29mayis.edu.tr
ORCID NO: 0000-0003-4297-5326

[1] Kolektif hatırlamalar, genellikle şimdiki zamanda ortak bir kimlik yaratmaya yönelik şemalaştırma süreçleri içerir. Bkz. Henry L. Roediger and Magdalena Abel, "Collective Memory: A New Arena of Cognitive Study", *Trends in Cognitive Sciences*, 19/7, 2015, 359-361.

[2] Eric Hobsbawm, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı,* der. Eric Hobsbawm, Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006, s. 2.

itibariyle bu süreçler, aslında bütünü, yani bizzat grubun kendisini / ulusu nesnelleştirmekte ve böylece aynı zaman ve mekânı paylaşmasalar da büyük grup üyelerine hayali bir topluluk[3] olma duygusu kazandırmaktadır.[4]

Ulusun ve ulusal kimliğin inşa sürecinde başlıca taşıyıcı sütun ve kimlik içeriklerinin tasarımlandığı erken cumhuriyet döneminin ilk on beş yılında 30 Ağustos Zaferi'nin başlıca işlevi, toplumun en büyük kolektif başarısı olarak *muzaffer ulusal kimliği* tahkim etmek ve aynı zamanda büyük grubun / ulusun olumlu benlik algısını yükseltmek olmuştur. Bir bayram ritüeline dönüşen bu zaferle, sonraki yıllarda ise uluslaşma süreçlerindeki psikolojik dinamiklerin en başında yer alan paylaşılan/kolektif duygulanım süreçleri, anlatılar, gurur kaynakları gibi faktörlerin tamamlayıcısı niteliğindeki *seçilmiş zafer* algısıyla - tüm ulus devletlerde olduğu gibi yeni Türkiye'de de- ulusun kolektif öz yeterlilik ve kolektif özsaygı duygusunun yükseltilmesi hedeflenmiştir. Zira bayram, ritüel ve tören vb. gibi belirli zamanlarda sembolik, standartlaşmış ve tekrarlanan davranışlar, grup bilinç, inanç ve değerlerini somutlama ve kolektif bellekte[5] sürekli aktif tutma fonksiyonuna sahiptir.[6]

Tıpkı uluslar gibi icat edilen ulusal kimliklerin içerikleri de hedeflenen gelecek tasavvuru doğrultusunda tasarımlanmaktadır. Dolayısıyla hedeflenen bu gelecek tasavvuru ekseninde yeni kalıp yargılar, normlar ve değerler öne çıkarılır.[7] Öte yandan grupların ihtiyaçları, beklentileri, hedefleri ve içinde bulunulan şartlar ulusal kimlik içeriklerinin tespitinde önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı topluluğun/grubun gerçekleştirdiği ortak pratikler ve aynı zamanda eylemsel iletişimler olarak bayramlar, ritüeller vb. bir yandan her

[3] "Ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur". Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler,* çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul 1993, s. 20.

[4] Robert T. Schatz and Howard Lavine, "Waving the Flag: National Symbolism, Social Identity, and Political Engagement", *Political Psychology*, 28/3 (2007), s. 332.

[5] Bu çalışmada kolektif bellek ifadesi, psikoloji literatüründeki anlamıyla kullanılmıştır. Bu kullanım, felsefi tartışmalarda görülen, grupların bireylerden tamamen bağımsız olarak bellek sahibi olabileceği yönündeki iddiadan farklıdır. Kolektif belleğin grup üyesi bireylerden ve etkileşimlerinden nasıl kaynaklandığını açıklayan bir çalışma için bkz. Kourken Michaelian - John Sutton, "Collective Memory", in *The Routledge Handbook of Collective Intentionality*, edt. Marija Jankovic and Kirk Ludwig, Routledge, London ve New York 2018, s. 140-151.

[6] Christel Lane, *The Rites of Rulers, Ritual in Industrial Society-The Soviet Case*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s. 11.

[7] Serap Arslan Akfırat - Bengi Öner Özkan, "Ulusal/Etnik Kimliklerin Stratejik İnşası: Kuzey Kıbrıs Örneği", *Bilig*, 52 (2010), s. 4. s.1-32.

dönemde siyasi-sosyal kültürün içerik/değer şekillendirici ve aktarıcılarından biri durumunda iken aynı zamanda siyasi-sosyal kültürün içerik/değer sisteminin okunabileceği vasıtalardandır da.[8] Bu niteliğinden dolayı, çalışmada da 1950-1980 yılları arasında yaşanan siyasi değişimler ile bayram imajları arasındaki ilişki, 30 Ağustos Zafer Bayramı temsil nesnesi aracılığıyla analiz edilmeye çalışılmıştır. Şüphesiz basın organları, toplumda bilgi akışının temel araçlarından biridir. Süreli yayınların bu işlevinden hareketle devirden devire bayramlara yüklenen anlamlar (imgeler / temsiller / göstergeler), devrin birbirine muhalif iki yönelimini -sol ve sağ- temsil eden *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde yer alan bayram görsellerinin içerik analiziyle ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu iki gazetenin görsellerinde temsilini bulan bayram imajları hem yatay hem de dikey düzlemde karşılaştırılarak imajlar ile dönemin paradigması arasındaki ilişki düz ve yan anlam çerçevesinde incelenmiştir.

Görsel; görme duyusuna hitaben insan tarafından yorumlanarak üretilmiş işlevsel, iletişimsel ve estetik sunumlardır.[9] Üretilmiştir çünkü her görselin bir *salt nesne* hali bir de belleğe taşınarak anlamlandırılmış hali bulunur. Haliyle düşüncelerimiz ya da inandıklarımız/inançlarımız da nesneleri görme ve anlamlandırma süreçlerimizi etkiler.[10] Gözün algıladığı bir *salt nesnenin* yorumlanarak belleğe taşınan benzeri imgedir/imajdır. Dolayısıyla imaj, bir sosyal ortamda belli işlevler için inşa edilen *salt nesnenin/gerçeğin* yerini alan temsillerdir;[11] bir içeriktir ve soyut niteliktedir. Sembol/simge ise bu soyut nitelikli imgeyi özel bir formda biçimlendiren, somutlaştıran ve görünür kılan bir tür taşıyıcıdır. Göstergenin de bir tür sembol olduğu söylenebilir ancak gösterge, sembolden daha anlaşılır ve algılanabilirdir.[12] Göstergeler de

[8] J. F. Dovidio, S. L. Gaertner, G. Hodson, M. A. Houlette, & K. M. Johnson, "Social Inclusion and Exclusion: Recategorization and the Perception of Intergroup Boundaries", edt. D. Abrams, M. A. Hogg, & J. M. Marques, in *The Social Psychology of Inclusion and Exclusion*, Psychology Press, 2005, pp. 245-264.

[9] Malcolm Barnard, *Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür*, çev. Güliz Korkmaz, Ütopya Yayınları, Ankara 2002, s. 30.

[10] John Berger, *Görme Biçimleri*, çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınevi, İstanbul 1995, s. 8.

[11] Ayrıntılı bilgi için bkz. Richard Leppert, *Sanatta Anlamın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2002.

[12] Mustafa Küçüköner, "Sanatta İmge, Simge ve Gösterge İlişkilerine Bir Bakış", *Sanat Dergisi*, S. 7, 2010, s.77-79.

tıpkı semboller gibi somut ve görünür karakteriyle bir *şey*in yerini alırlar.[13]

Görseller; imge, sembol ve gösterge içerikleri nedeniyle kelimelere kıyasla çok daha yüksek ifade gücüne sahiptir. Nitekim insanlık tarihinin en erken zamanlarından itibaren *görme* işlevinin *konuşma*dan ya da yazmadan daha önce geldiği düşünüldüğünde görsellerin insan algısı üzerindeki yüksek etkisinin doğal bir etki olduğu söylenebilir.[14] Görsellerin bir başka etkisi, öğrenme ve hatırlama süreçleriyle ilgilidir ve antik dönemden bu yana hatırlamanın görsel temsiller aracılığıyla kolaylaştırılabileceği gerçeği bilinmekteydi. Öte yandan yakın zamanlarda yüksek değere sahip görsel imgelerin kolay hatırlamayla güçlü ilişkisi deneysel çalışmalarla saptanmıştır. Bütün bu yönleriyle görsellerin fikir verici ve hatırlatıcı olduğu kadar ilgi çekici, telkin edici, coşku ve heyecan uyandırıcı niteliklere de sahip olduğu söylenebilir.[15]

İşte yukarıda özetlenen işlevleri dolayısıyla bu çalışmada *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde 1950-1980 yılları arasında yer alan 30 Ağustos Zafer Bayramı görsellerinin içerik analiziyle, söz konusu bayram temsillerindeki değişime ve bu değişimin siyasal bağlamla olan ilişkisine odaklanılmıştır. Görsel içerik analizleri ya da görsel göstergelerin tespiti başlıca iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu aşamaların ilkinde resim, fotoğraf, illüstrasyon gibi durağan görsel imgelerin düzenlenmesi çözümlenmiş ya da bir başka deyişle teknik göstergeler tespit edilmiştir. Çünkü görsel etkinin oluşabilmesinde, kullanılan görsellerin niceliği, türü, sayfadaki konumu ve kapladığı alan gibi teknik göstergeler bir hayli belirleyicidir. Anlam çözümlemesi aşamasında ise Roland Barthes'ın[16] göstergebilimsel analize dair geliştirdiği dört aşamalı modelden faydalanılmıştır. Bu modele göre düz anlam, birinci anlamlandırma düzeyine; yan anlam ikinci anlamlandırma düzeyine karşılık gelir. Çalışmanın her iki aşamasında inceleme birimi olarak görsel göstergeler ile yer yer başlık

[13] Mehmet Rıfat, *Göstergebilimin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul 1992, s. 21.

[14] Berger, *age*., s. 7

[15] Alev Fatoş Parsa, "İmgenin Gücü ve Görsel Kültürün Yükselişi", *Fotografya*, 19. http://www.fotografya.gen.tr/TR,1704/imgenin-gucu-ve-gorsel-kulturun-yukselisi.html (Erişim Tarihi 15/05/2022).

[16] Ayrıntılı bilgi için bkz. Roland Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*, çev. Berke Vardar-Mehmet Rifat, Kültür Bakanlığı, Ankara 1979; Roland Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.

ve görsel altı yazı gibi sözel göstergeler seçilmiştir. Düz anlam düzeyinde salt nesneler betimlenmiştir. Yan anlam düzeyinde ise bağlam doğrultusunda geliştirilen çeşitli çağrışım ve kültürel kodların yorumlanmasıyla salt nesneye yüklenen imgeler (içerik) tarihsel ve dönemin siyasal bağlamı doğrultusunda yorumlanmaya çalışılmıştır.

2. 1950'li Yıllarda *Cumhuriyet* ve *Tercüman* Gazetelerinde Kullanılan Görsellerde 30 Ağustos Zafer Bayramı Temsilleri

2.1. Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Açıdan 1950'lere Genel Bir Bakış

II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyayı kapsayan değişim-dönüşüm sürecine, Türkiye, 1950'li yıllarla birlikte girmiştir. 1923'ten bu yana hâkim olan tek partili siyasal dönem, 1946 yılı seçimleriyle sona ererken 1950'de devlet ile özdeşleşmiş Cumhuriyet Halk Partisi 27 yıllık iktidarını Demokrat Parti'ye (DP) bırakmıştır. Yeni iktidarla birlikte Türkiye'yi hem siyasal hem ekonomik hem de sosyo-kültürel düzlemde yeni bir devir beklemektedir. Tek partili dönemden farklı olarak siyaset bu dönem TBMM dışına çıkarak geniş kesimlere yayılmaya ve dolayısıyla toplum siyasallaşmaya başlamıştır. Bu dönemin bir diğer farklılığı da siyasal özgürlüklerin genişlemesiyle birlikte dinî içerikli taleplerin de siyasallaşması olmuştur.

Söz konusu yıllar Soğuk Savaş parametrelerinin oluşmaya başladığı yıllardır ve hükümet, ABD ve SSCB kutbunda ikiye bölünmüş yeni dünyada ABD'nin yanında konumlanır. Yükselen küresel güç olan ABD ile yakınlaşan ilişkiler doğrultusunda hükümet BM'nin komünizm tehlikesine karşı mücadele kararını destekleyerek Kore Savaşı'na asker gönderir ve Batı dünyasına kabul anlamına gelen NATO'ya 18 Şubat 1952'de üye olur. Artık Türkiye için ABD modernleşmenin, SSCB ise *öteki/kötü*nün sembolü olacaktır.[17] Aslında Batı'ya dahil olma adımları hemen II. Dünya Savaşı sonunda atılmıştır. SSCB tehlikesine karşı savaştan zarar gören Avrupalı devletlerin ekonomisine yardım maksatlı ABD'nin Marshall Planı dahilinde 4 Temmuz 1948'de Türkiye de yardım alır.[18] Yeni

[17] Gencer Özcan, "Ellili Yıllarda Dış Politika", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 97-135.

[18] Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): CHP İktidarının Sonu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 53-54.

Dünya'nın askerî olduğu kadar ekonomik olarak da yeniden yapılanma aygıtlarından biri olarak NATO'ya giriş, Türk ordusunda yeniden yapılandırma dönemi ve tarihsel olarak uygulanagelen Alman modelinden ABD modeline geçiş sürecini başlatmıştır.[19] Günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan Kıbrıs Meselesi de 1950'lilerin başında Türkiye'nin gündemine girmiştir. 1953'e kadar DP (NATO'da İngiliz desteğini almak için) Kıbrıs'ı İngiltere'nin iç meselesi olarak değerlendirirken daha sonra *Kıbrıs Türktür* söylemiyle bir milli mesele addedecektir.[20]

1950'li yıllar, geçmiş dönemin ekonomi politikasında da değişimin yaşandığı yıllardır. 1950'lerin ilk yıllarında 1930'ların devletçiliği yerini liberal uygulamalara bırakmıştır. Ne var ki 1954'e kadar ABD yardımları ve artan ihracat sayesinde ekonomik gelişme artarken 50'lerin ikinci yarısında giderek azalacaktır. 1950-1953 yılları arasında ekonomik büyüme yaklaşık %11 iken 1960'lara kadar ortalama yaklaşık %5 seviyesine düşecek, dış borçlanma ve enflasyon artacaktır. 1960'larda bu durumun sebebi olarak, "programsız hızlı gelişme" gösterilecektir.[21]

Yakınlaşan siyasi ilişkilere paralel olarak Türkiye'nin modernleşme örneğinin artık ABD olduğu, 1950'li yıllarda net ifadesini bulacaktır. Örneğin Türkiye'ye ilk kez giren ve yaygınlaşan çoğu Amerikan malı, tüketim toplumuna dönüşme sürecini hızlandıracaktır.[22] Bilhassa kitle iletişim araçları vasıtasıyla popülerleştirilen Amerikan yaşam tarzına dair temsiller ise 1950'li yıllardan itibaren sosyo-kültürel yapının dönüşümünü başlatacaktır. Lüks ve konforlu Amerikan hayatını simgeleyen *Amerikan Rüyası*, örneğin İstanbul'un yeni imar planlarında yer alan sinema, gazino, yüzme havuzları, büyük bulvarlar ve 1955 yılında açılan Hilton Oteli ile Türkiye'de temsilini bulacaktır.[23] Öte yandan 1950'li yıllar Türkiye'sinde hızlanan sanayileşme adımları ve tarımda makineleşme

[19] Ordunun yapılandırılmasına dair bkz. Hasan Karakuzu, Yücel Namal, "Demokrat Parti'nin İlk Yıllarında Türk Ordusu (1950-1953)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 44, 2016, s. 448-465.

[20] Gencer Özcan, "Ellili Yıllarda Dış Politika", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, s. 97-135.

[21] Feridun Cemil Özcan, "Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, s. 39-69.

[22] Güven Gürkan Öztan, Serdar Korucu, *Tutku, Değişim ve Zarafet: 1950'li Yıllarda İstanbul*, Doğan Kitap, İstanbul 2017, s. 189.

[23] Funda Şenol-Cantek, "Ellili Yıllar Türkiye'sinde Basın", *Türkiye'nin 1950'li Yılları,* s. 423.

köyden kente göçü, dolayısıyla iç göçü hızlandırırken 1960'larda daha da belirginleşecek olan gecekondulaşma ve yeni bir kültür olan *arabesk kültür*ün doğumuna da zemin hazırlamıştır.[24]

2.2. *Cumhuriyet* Gazetesinde Yayımlanan 30 Ağustos Zafer Bayramı Görselleri (1950-1958)

Cumhuriyet gazetesinin kökleri *Yenigün* gazetesine dayanmaktadır. Yunus Nadi [Abalıoğlu] Bey'in 2 Eylül 1918'de *Yenigün* adıyla İstanbul'da yayımına başladığı gazete, 9 Ağustos 1920'den itibaren Ankara'da *Anadolu'da Yenigün* adıyla yayımını sürdürmüştür. 1 Eylül – 7 Ekim 1921 tarihleri arasında Kayseri'ye taşınan gazete 22 Kasım 1921'den sonra tekrar Ankara'da yayımlanmaya başlamıştır. *Anadolu'da Yenigün* adıyla yayımlandığı tarihlerde Mustafa Kemal Paşa'nın görüşlerini destekleyen gazete, 1924 yılında kapanarak Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmeleriyle 7 Mayıs 1924'te İstanbul'da *Cumhuriyet* adıyla yeniden yayın hayatına dönmüştür. İlk sayısı 7 Mayıs 1924'te yayımlanan gazetenin sahipleri Yunus Nadi ile birlikte Zekeriya Sertel ve Nebizâde Ahmet Hamdi Ülkümen'dir. Ancak kısa bir zaman sonra Yunus Nadi'nin Zekeriya Sertel ve Nebizade Hamdi ile yolları ayrılmıştır. Gazetenin amacı; Mustafa Kemal Atatürk'ün görüşleri doğrultusunda toplumun gelenekçi usul ve âdetler yerine çağdaş, akılcı fikirlerle donatılması, Türk toplumunun günün ihtiyaçlarına göre yenileştirilmesi idi. 1945'te Yunus Nadi'nin ölümü üzerine *Cumhuriyet*'in yönetimini ve başyazarlığını oğlu Nadir Nadi üstlenmiştir. 1950 seçimlerinde DP listesinden bağımsız milletvekilliği alan Nadir Nadi, mebus gazeteci geleneğini sürdürmüştür. *Cumhuriyet* gazetesi ülkenin en prestijli gazetesi olarak Kemalist fikirlerin basındaki temsilciliğini üstlenmiştir. 1950'lerden itibaren sol çevrelere destek veren gazete 1960'lar ve esasen 1970'lerde *sol*u temsil eden bir gazeteye dönüşmüştür.[25]

---

[24] Serdar Sağlam, "Türkiye'de İçgöç Olgusu ve Kentleşme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2006, s. 33-34.

[25] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011; Nadir Nadi, *Olur Şey Değil*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1981; Erol Üyepazarcı, "Cumhuriyet Dönemi İstanbul Basını", *Büyük İstanbul Tarihi*, C.7. https://istanbultarihi.ist/255-cumhuriyet-donemi-istanbul-basini (Erişim Tarihi 22/04/2022); Ayşe Elif Emre Kaya, *Demokrat Parti Politikalarının*

1950'li ve 1960'lı yıllarda gazete yayımlanan fotoğraflar imzasızdır. Gazetenin düzenli çizeri ise Ali Ulvi'dir. 1970'lerde fotoğraflar çoğunlukla Cumhuriyet, A.A., Erdoğan Köseoğlu, Tülay Divitçioğlu, Ergun Çağatay ve Ali Alakuş imzalıdır.

2.2.1. Teknik Göstergeler

Cumhuriyet gazetesinin 1950-1958 yılları arasında yayımlanmış 30 Ağustos tarihli nüshalarında kullanılan bayram konulu görsellerin teknik analizine göre:

* Toplam görsel kullanımı: 1950 yılından 1958 yılına kadar her yıl yayımlanmış toplam dokuz bayram haberinin tamamında görsel kullanılmıştır.

* Görsel türü sınıflandırması: Kullanılan görsellerin ikisi fotoğraf, üçü grafik düzenleme ve dördü geleneksel düz çizim tekniğinin kullanıldığı illüstrasyonlardır.

Cumhuriyet Gazetesinde Ele Alınış Biçimleri -1950-1960, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.

* Görsellerin konumu: Görsellerin tamamı 1. sayfada olmak üzere ikisi (1951, 1952) sol üstte (yarım manşet), diğerleri ise manşetten verilmiştir.

* Görsellerin kapladığı alan: 1950, 1951 ve 1952 yılı görselleri haberlerle birlikte yaklaşık ¼, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957 ve 1958 görselleri haberlerle birlikte yaklaşık 1/3 sayfa kaplamıştır.

2.2.2. Anlam Çözümlemesi

Cumhuriyet gazetesinin 1950-1958 yılları arasında yayımlanmış 30 Ağustos tarihli nüshalarında kullanılan bayram konulu görseller içerdikleri düz ve yan anlamlar düzeyinde analiz edilmiştir. Buna göre görsellerde bayrak ve kurucu lider gibi ulusal sembollerin yanı sıra savaş ana temasına uygun olarak asker ve kılıç nesnelerinin sembolleşen bir içerik kazandığı görülmektedir.

Kurucu Lider: Ulaşılan dokuz sayının dördünde lider imgesine yer verilmiştir. 1951 yılı görselinde lider/M. Kemal Atatürk tasviri, illüstrasyon kompozisyonunda merkezî bir konuma sahip olmakla birlikte sembolik bir nitelik de gösterir. Kompozisyonun fonu durumundaki liderin portresi bir güneşi çağrıştıran haliyle idealize edilmiş bir etkiye, yani karizmatik liderlik temsiline işaret etmektedir. 1956 görselinde ise lider tarihsel olay anındaki *komutan* imgesiyle tasvir edilmiştir. 1957 yılı görselinde liderin doğaüstü idealizasyonu ya da *komutan* imgesi yerine asker ile aynı düzlemde görüldüğü bir fotoğraf yer almaktadır. 1958 yılı görselinde ise lider, tarihsel olay anındaki *komutan* imgesinin belli belirsiz olduğu kompozisyon merkezinde tasvir edilmiştir.

Bayrak: Altı görselde bayrak kullanımına rastlanmaktadır. Bunlardan biri fotoğraftır. Diğerlerinde çoğunlukla şerit düzenlemesiyle grafik bir unsur olarak kullanılarak sembol formunu almıştır. 1955 görselinde ise ordunun tamamlayıcı sembolik unsuru olarak kullanılmıştır.

Asker-Ordu: 1950 yılında asker-ordu fotoğrafı kullanılmıştır. 1951 ve 1953 yılında stilize edilmiş asker figürü lider ve bayraklı düzenlemede sembolik bir form almıştır. 1956 ve 1958 yılı görsellerinde tarihsel olayın canlandırıldığı hareketli tasvirlerde ordunun *muzaffer ordu* imajı taşıdığı görülmektedir. 1955 yılı görselinde ise nizami dizilimi ile disiplinli ordunun yanı sıra görsel

yazısıyla birlikte ordunun bugün ve gelecek ile ilişkisi vurgulanmaktadır.

Kılıç ve Zeytin Dalı: 1952 ve 1954 yılı görsellerinde yer alan grafik düzenlemede geleneksel silah olan kılıç ile barışı sembolize eden zeytin dalı birlikte kullanılmıştır.

2.3. *Tercüman* Gazetesinde Yayımlanan 30 Ağustos Zafer Bayramı Görselleri (1956-1959)

Tercüman gazetesi 26 Mayıs 1954'te üç iş adamı Semih Tanca, Cemal Hunalp ve İzzet Oruz tarafından kurulmuş ve yayın hayatına 1955'te başlamıştır. Gazetede 11 Ekim 1961'de yayımlanan açıklamaya göre *Tercüman*, memleketin fikir hayatına milliyetçi, mukaddesatçı ve ilerici olarak hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Gazetenin imtiyaz sahibi Semih Tanca, başyazarı ise aynı zamanda DP milletvekili olan Cihat Baban'dır. Gazetenin sahipliği 1960'a kadar birkaç kez el değiştirmiş ve son olarak Kemal Ilıcak tarafından satın alınmıştır. Yazar kadrosu Kadircan Kaflı, Haldun Taner, Taha Akyol, Ergun Göze, Rauf Tamer, Ahmet Kabaklı, Nazlı Ilıcak ve Tarık Buğra gibi isimlerle genişleyen gazete milliyetçi ve muhafazakâr çizgisini sürdürmüştür.[26] 1950-1980 yılları arasında gazetede yayımlanan fotoğrafların çoğunlukla imzasız olduğu görülmektedir. Gazetenin düzenli çizeri ise Semih Balcıoğlu'dur.

[26] Ayrıntılı bilgi için bkz. Atilla Girgin, *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2001; Celalettin Çetin, *İşte Babıâli (Çuvaldızı Kendimize),* Cem Yayınları, İstanbul 1991; Topuz, *age.*; Üyepazarcı, *age.*; Zeynep Kaban Kadıoğlu, "Türkiye'de Medya Sahipliği Ekseninde Mülkiyet Yapılarındaki Değişimin Kronolojik Analizi (1950-2010)", *İnsan&İnsan*, S. 16, 2018, s. 103. 100-120.

30 Ağustos 1956	30 Ağustos 1957
	
30 Ağustos 1958	**30 Ağustos 1959**
	

2.3.1. Teknik Göstergeleri

Gazetenin ulaşılabilen 1956, 1957, 1958 ve1959 yılı nüshalarında yayımlanmış 30 Ağustos Zafer Bayramı haberlerinde kullanılan bayram konulu görsellerin teknik analizine göre:

* Toplam görsel kullanımı: 1956-1959 yılları arasındaki tüm bayram haberlerinde görsel kullanılmıştır.

* Görsel türü sınıflandırması: Kullanılan görseller stilize edilmiş figüratif illüstrasyon ve fotoğraftır.

* Görsellerin konumu: Görsellerin tamamı 1. sayfada ve manşetten verilmiştir. 1959 yılı sayısında sürmanşette de görsel yer almıştır.

* Görsellerin kapladığı alan: Haberlerin tamamı yaklaşık 1/3 ve 1/4 sayfalık bir alanı kaplamıştır.

2.3.2. Anlam Çözümlemesi

Tercüman gazetesinin 1956-1959 yılları arasında yayımlanmış 30 Ağustos tarihli nüshalarında kullanılan bayram konulu görseller içerdikleri düz ve yan anlamlar düzeyinde analiz edilmiştir. Buna göre *Cumhuriyet* gazetesinde olduğu gibi *Tercüman* gazetesinde yayımlanan illüstrasyonlar ve fotoğraflarda da bayrak ve lider gibi ulusal sembollerin

yanı sıra savaş ana temasına uygun olarak asker-ordu temasının da sembolleşen bir içerik kazandığı görülmektedir.

Kurucu Lider: 1956, 1958 ve 1959 yılı görsellerinde lider/M. Kemal Atatürk'ün *komutan* imajlı dönem fotoğrafları kullanılmıştır, ancak tarihsel olaya atıf yoktur.

Bayrak: 1957 görselinde kullanılan bayrak, illüstrasyon kompozisyonuna grafik bir unsur olarak eklenmiştir. 1959 görselinde ise bayrak, ordunun tamamlayıcı sembolik unsuru olarak kullanılmıştır.

Asker-Ordu: 1957 görselinde yer alan ordunun tarihsel olayın canlandırıldığı hareketli tasvirlerde *muzaffer ordu* imajı taşıdığı görülmektedir. Mağlup düşman ise geleneksel giysileriyle tasvir edilmiş Yunan askerleridir.

3. 1960'lı Yıllarda *Cumhuriyet* ve *Tercüman* Gazetelerinde Kullanılan Görsellerde 30 Ağustos Zafer Bayramı Temsilleri

3.1. Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Açıdan 1960'lara Genel Bir Bakış

1960'lı yılların gelişmelerini belirleyen başlıca dinamik, 27 Mayıs 1960 darbesi olmuştur. 1961 anayasasının geniş haklar ve özgürlükler ile demokratik devlet ilkesi doğrultusunda, 1950'lerde ülkeye hâkim olmaya başlayan siyasallaşma ortamı 1960'lı yıllarda daha da genişlemiştir.[27] Parlamenter sisteme geçişle birlikte bu dönemde hem siyasal taban hem de yeni seçim kanunuyla Meclis bir hayli çeşitlenmiştir.[28]

Önceki 10 yılın uzantısı olarak 1960'ta NATO ve CENTO başta olmak üzere *bütün ittifak ve taahhütlere sadık* kalınacağı ifade edilmiş ve 1961 yılı başına kadar ABD'den 279 milyon dolar yardım alınmıştır.[29] Ne var ki ABD ile iyi ilişkiler çok sürmeyecek, 1962'de yaşanan Küba ve Jüpiter Füze Krizi'yle birlikte tersine dönecektir. 1950'lerde olduğu gibi 1960'lı yılların Türkiye'sinde de Kıbrıs Meselesi iç ve dış siyaseti etkilemeyi sürdürmüştür. ABD Başkanı L. Johnson'un 1964'te Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği, Kıbrıs'a müdahale durumunda Türkiye'ye destek verilmeyeceğine yönelik mektuptan sonra ABD ile ilişkiler iyice

[27] Mümtaz Soysal, Fazıl Sağlam, "Türkiye'de Anayasalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 29-30.

[28] Aybars Yanık-Tanıl Bora, "Altmışlı Yıllarda Türkiye'nin Siyasî Düşünce Hayatı", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 275.

[29] Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 667; Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1995, s. 60-61.

gerilmeye başlamıştır. 1960'ların son yıllarında ABD'nin Türkiye'nin haşhaş üretimini durdurmasına yönelik talebi üzerine ise tüm Türkiye'de ABD aleyhtarlığı yükselişe geçmiştir.[30] Aynı dönem ülkede Batı hâkimiyetine karşı ulusallık vurgusunun da arttığı dönemdir.

Ekonomide tıpkı 1950'li yıllarda olduğu gibi bu dönem de sanayileşmeye hız verilmiş ancak önceki 10 yıldan farklı olarak *planlı ekonomi* süreci başlatılmıştır. 1960'larda, 1930'lı yılların ithal ikameci ve devlet denetiminde planlı ekonomi politikalarına dönüşü ifade eden, yerli sanayicinin gelişmesi için iç pazar oluşturma faaliyetleri artmıştır. 1950'lerden farklı olarak yine bu yıllarda tüketim mallarının ithal edilmesi yerine yerli sanayicilerin üretiminin devletçe desteklendiği ithal ikameci sanayileşme modeli benimsenmiştir. Sanayileşmeyle birlikte büyüyen işçi sınıfı ise 1960'larda kitlesel toplumsal hareketlerin öznelerinden biri haline gelmiştir.[31]

1960'lı yıllar, II. Dünya Savaşı'nın ardından şekillenen ekonomik ve siyasal düzene karşı özgürlük, eşitlik, adalet talebinin yükseldiği düşünsel ve toplumsal hareketlerin tüm dünyada hâkim olmaya başladığı yıllardır. Amerika'da 1965'te başlayan siyahilerin hak mücadelesi ve tüm dünyaya yayılan 1968 gençlik hareketi Türkiye'de yansısını bulmuş ve 1960'larda işçiler gibi öğrencilerin de yoğunlukta olduğu toplumsal hareketler artmıştır.[32] 1969'da ülkenin seçimlere hazırlandığı dönemde işçi hareketleri ve öğrenci olayları zirveye çıkmıştır.[33] Bu dönem Soğuk Savaş parametrelerinin uzantısı olarak Türk siyasal ve düşünce hayatının "sağ ve sol" olarak daha keskin iki kutba ayrıldığı ve kutuplar arası mücadelenin sertleşmeye başladığı bir tarihsel kesiti ifade etmektedir.

[30] Yetkin, *Türkiye'de Askerî Darbeler ve Amerika,* s.139-145.

[31] Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 235-241.

[32] Hikmet Özdemir, "Siyasi Tarih 1960-1970", *Türkiye Tarihi 4*, yay. yön. Sina Akşin, Cem Yayınları, İstanbul 1995, s. 225; Feryat Bulut, "68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XI, S. 23, 2011, s. 123-149.

[33] Salim Gökçen, "İki Darbe Arası Türk Demokrasisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 67, 2020, s. 253.

3.2. *Cumhuriyet* Gazetesi'nde Yayımlanan 30 Ağustos Zafer Bayramı Görselleri (1960-1969)

3.2.1. Teknik Göstergeler

Cumhuriyet gazetesinin 1960-1969 yılları arasında yayımlanmış 30 Ağustos tarihli nüshalarında kullanılan bayram konulu görsellerin teknik analizine göre:

* Toplam görsel kullanımı: 1960 yılından 1969 yılına kadar her yıl yayımlanmış toplam 10 bayram haberinin tamamında görsel kullanılmıştır.

* Görsel türü sınıflandırması: Kullanılan görseller fotoğraf ve stilize edilmiş figürlü illüstrasyondur.

* Görsellerin konumu: Görsellerin tamamı 1. sayfada yer almıştır. 1960-1964 yıllarında görseller manşetten verilmiş, diğer yıllarda manşetin hemen altında ya da sağ ve sol sütunun en üstünde yer almıştır.

* Görsellerin kapladığı alan: 1960 ve 1964 yılı görseli ½, 1961 yılı görseli 1/3, 1962, 1963, 1967 ve 1968 yılı görseli ¼, 1965 yılı görseli 1/9, 1966 ve 1969 yılı görseli 1/6'lık bir alanı kaplamıştır.

3.2.2. Anlam Çözümlemesi

Cumhuriyet gazetesinin 1960-1969 yılları arasında yayımlanmış 30 Ağustos tarihli nüshalarında yayımlanan bayram konulu fotoğraf ve illüstrasyonlarda bayrak ve lider gibi ulusal sembollerin yanı sıra asker temasının kullanımı da devam etmiştir.

Kurucu Lider: Geçen 10 yıldan farklı olarak lider/M. Kemal Atatürk tasvirinin ağırlıklı olduğu söylenebilir. Yine geçen 10 yıldan farklı olarak lider tasviri illüstrasyon kompozisyonunun merkezî unsuru olmaktan ziyade bağımsız bir yüzeye yerleştirilmiştir. Lider, *asker-komutan* imgesiyle tasvir edilmiştir.

Bayrak: 1960'tan 1969'a kadar yayımlanan 10 bayram haberinin yalnızca birinde, 1961'de bayrak sembolü yer almıştır.

Asker-Ordu: Sadece 1961, 1962 ve 1963 yılı görsellerinde asker figürü yer almış ancak ordu kompozisyonuna yer verilmemiştir.

3.3. *Tercüman* Gazetesi'nde Yayımlanan 30 Ağustos Zafer Bayramı Görselleri (1960-1969)

30 Ağustos 1966	30 Ağustos 1967	30 Ağustos 1968	30 Ağustos 1969
			

3.3.1. Teknik Göstergeler

Tercüman gazetesinin 1960-1969 yılları arasında yayımlanmış 30 Ağustos tarihli nüshalarında kullanılan bayram konulu görsellerin teknik analizine göre:

* Toplam görsel kullanımı: 1960 yılından 1969 yılına kadar her yıl yayımlanan toplam 10 bayram haberinin üçünde (1966, 1967, 1969) görsel kullanılmamıştır.

* Görsel türü sınıflandırması: Kullanılan görseller fotoğraf, geleneksel düz çizim teknikli ve stilize figürlü illüstrasyondur.

* Görsellerin konumu: Görsellerin tamamı 1. sayfada yer almıştır. 1960 ve 1964 yılı görselleri sürmanşette, 1961 ve 1963 yılı görselleri manşetten verilmiştir. 1962 yılı görseli sayfanın sol ortasına, 1965 görseli sağ ortasına, 1968 görseli ise sağ altına yerleştirilmiştir.

* Görsellerin kapladığı alan: 1960 yılı görseli ¼, 1961 yılı görseli 1/3, 1962 ve 1963 yılları görselleri 1/6, 1964 yılı görseli 1/8, 1965 yılı görseli 1/9 ve 1968 yılı görseli 1/10'luk bir alana yerleştirilmiştir.

3.3.2. Anlam Çözümlemesi

Tercüman gazetesinin 1960-1969 yılları arasında yayımlanmış 30 Ağustos tarihli nüshalarında kullanılan bayram konulu fotoğraf ve illüstrasyonlarda bayrak ve lider gibi ulusal sembollerin yanı sıra asker teması da kullanılmıştır.

Kurucu Lider: Kurucu lider/M. Kemal Atatürk tasvirine sadece 1965 yılında yer verilmiştir. Tarihi olay tasvirinin fonu olarak kullanılan lider tasviri *asker-komutan* imgesiyle yer almıştır.

Bayrak: 1960, 1963, 1964, 1965 ve 1968 yılı görsellerinde yer alan bayrak stilize edilmiş sembol formuyla kullanılmıştır. 1959 görselinde ise bayrak, ordunun tamamlayıcı sembolik unsuru olarak kullanılmıştır.

Asker-Ordu: 1960, 1961, 1962, 1964 ve 1965 yılı görsellerinde asker-ordu tasvirine yer verilmiştir. Bunların ikisi dönem fotoğrafı, diğeri ise tarihsel olayın canlandırıldığı illüstrasyondur. İki görseldeki tek asker figürleri ise stilize edilmiştir.

Anonim figürlü illüstrasyon: Cumhuriyet gazetesinde 1965, Tercüman gazetesinde ise

1963 ve 1968 tarihli bayram haberlerinde Afyon Büyük Utku anıtının görseli kullanılmıştır.

4. 1970'li Yıllarda *Cumhuriyet* ve *Tercüman* Gazetelerinde Kullanılan Görsellerde 30 Ağustos Zafer Bayramı Temsilleri

4.1. Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Açıdan 1970'lere Genel Bir Bakış

12 Mart 1971'de gerçekleşen darbe ile başlayan 1970'li yıllar, 20. yüzyıl Türkiye tarihinin en bunalımlı ve kaos yıllarıdır. Döneme; siyasi istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar, siyasi partiler arası sert çatışmalar, sağ ve sol terör, kitlesel katliam ve şiddet olayları ile siyasi suikastlar damgasını vurmuştur. Darbeyle birlikte 1961 Anayasasının sağladığı temel hak ve özgürlüklerde önemli kısıtlamalar yapılmış, anayasal değişikliklerle çeşitli yasaklar getirilerek bilhassa sola mensup çok sayıda sendikacı, yazar, aydın ve siyasetçi tutuklanmıştır. 1970'lerin ikinci yarısı ise 1 Mayıs 1977, 16 Mart 1978, 17 Mart 1978 (Ümraniye), 17 Nisan 1978 (Malatya), 10 Ağustos 1978 (Balgat), 3 Eylül 1978 (Sivas), 9 Ekim 1978 (Bahçelievler), 19-26 Aralık 1978 (Maraş), 16 Mayıs 1979 (Piyangotepe), 19 Eylül 1979 (Adana) ve Mayıs-Temmuz 1980 (Çorum) katliamlarına sahne olmuştur.[34]

1970'li yıllarda dış politikada 1960'ların yönelimi sürdürülmüş, her ne kadar kurulan ilk hükümetin başkanı olarak Nihat Erim ABD talebi doğrultusunda 1972'de haşhaş ekimini yasaklamışsa da 1973'te koalisyon hükümetinin başbakanı olan Bülent Ecevit 1974'te haşhaş yasağını kaldırmıştır. Bu tarihten sonra Türk-ABD ilişkileri önceki 10 yılda olduğu gibi gergin seyredecektir. Hükümetin bu kararı üzerine ABD, Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardımları durdurmuş, Türkiye

[34] Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s. 236-245.

ise ABD üslerini kapatma kararıyla ABD'ye cevap vermiştir.[35] 1950'lerden bu yana Türkiye'nin gündemlerinden biri olan Kıbrıs Meselesi de 1970'lerin en önemli olayı haline gelmiştir. Türkiye, 20 Temmuz ve 14 Ağustos 1974'te Kıbrıs'a iki harekât yapmış, üstelik yasak olmasına rağmen harekâtta ABD'nin sağladığı silahları kullanmıştır. Bunun üzerine ABD, Türkiye'ye yapılan askeri yardımı kesme ve ambargo kararı almıştır. ABD ambargoyu 1978'de kaldıracaktır.[36] Bu ortamda toplumda 1960'larda başlamış olan ABD karşıtlığı 1970'lerde daha da artmıştır.

1970'li yılların ekonomisi Türkiye kadar dünya ekonomisi açısından da krizli bir döneme karşılık gelir. 1973 Arap-İsrail savaşından sonra Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği'nin petrol ambargosu kararı tüm dünyada petrol krizine ve enflasyon artışına yol açmış, Türk ekonomisi de bu krizden oldukça etkilenmiştir.[37] Öte yandan bu dönemde hız kazanan sanayileşme olgusu, yalnızca tüketim kültürünün oluşmasına değil aynı zamanda köyden kente göç hareketinin hız kazanmasına da yol açmıştır. Bir yandan işçi olarak yurt dışına gidişler artarken iç göçlerin artmasıyla birlikte büyük şehirlerde gecekondulaşma başlamıştır. Köyden kente gelen nüfusun feodal geleneksel kimlik ile yeni kentli kimlik arasında yaşadığı bocalama ve çatışmaya dair bulduğu çözüm ise bir anlamda *yeni duruma yönelik eklektik bir yaşam biçimi ve değerler sistemi* yaratmak, yani arabesk kültür olmuştur.[38]

1970'li yıllarda 1960'larda başlayan toplumculuk rüzgârı daha da güçlenmiş, bu eğilime *ulusallık/millilik-yerellik-evrensellik* tartışmaları eklenmiştir. Ancak dönemin koşullarına uygun olarak bu ve benzeri tartışmalara getirilen yaklaşımlar da esasta iki kutbun -sağ ve sol- siyasi eğilimlerine uygun olarak şekillenmiştir. Örneğin

---

[35] Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye:1945-1980*, Hil Yayınları, İstanbul 2010, s.538; Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, s. 703-704.

[36] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* Alkım Yayınları, Ankara 2010, s. 971-972.

[37] Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001), Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 182-183.

[38] Meral Özbek, "Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, edt. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, çev. Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 168-169. 168-187; Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,* Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 590.

1970'lere kadar eşanlamlı olarak kullanılan *ulusal* ve *milli* kavramları bu tarihten itibaren içerik olarak ayrımlaşmıştır. 1976'da Kültür Bakanlığı tarafından IV. Demirel Hükümeti zamanında yayımlanan *Milli Kültür* dergisine göre millilik *eski Türkçeyi kullanan, Orta Asya kültürünü, Türk- İslam sentezini öne çıkaran, sosyalizm-komünizme karşı* içeriğine sahiptir. Dergi, 1978'de III. Ecevit Hükümeti zamanında *Ulusal Kültür* adını almış ve *ulusallık* kavramı *milli* kavramına alternatif olarak *öz Türkçeyi kullanma, ulusal kültürle birlikte evrenselliğe vurgu yapma, Atatürk devrimlerine, Türk kültürünün kökenlerine atıf* içeriğine sahip olmuştur.[39]

4.2. *Cumhuriyet* Gazetesi'nde Yayımlanan 30 Ağustos Zafer Bayramı Görselleri (1970-1979)

[39] Güler Bek Arat, *1970-1980 Yılları Arasında Türkiye'de Kültürel ve Sanatsal Ortam*, Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2014, s. 46.

4.2.1. Teknik Göstergeler

Cumhuriyet gazetesinin 1960-1969 yılları arasında yayımlanmış 30 Ağustos tarihli nüshalarında kullanılan bayram konulu görsellerin teknik analizine göre:

* Toplam görsel kullanımı: 1960 yılından 1969 yılına kadar her yıl yayımlanmış toplam 10 bayram haberinin tamamında görsel kullanılmıştır.

* Görsel türü sınıflandırması: Kullanılan görsellerin yalnızca biri illüstrasyon diğerleri fotoğraftır.

* Görsellerin konumu: 1971-1979 yılları arasında yayımlanan 10 haberin tamamı 1. sayfada, altısı sağ ve sol üst manşette, diğerleri sayfanın ortasında yer almıştır.

* Görsellerin kapladığı alan: Manşetin sağ ve sol üstünde yer alan görseller yaklaşık olarak sayfanın 1/6'sını kaplamaktadır. Orta sütunun ortasına yerleştirilmiş görseller de yaklaşık olarak sayfanın 1/6'lık kısmını kaplamaktadır.

4.2.2. Anlam Çözümlemesi

Cumhuriyet gazetesinin 1960-1969 yılları arasında yayımlanmış 30 Ağustos tarihli nüshalarında yayımlanan bayram konulu fotoğraf ve illüstrasyonlarda bayrak ve lider gibi ulusal sembollerin yanı sıra asker temasının kullanımı da devam etmiştir.

Kurucu Lider: Yedi görselde yer verilen Mustafa Kemal Atatürk, *asker-komutan* imgesiyle tasvir edilmiştir. Lider, 1970 görselinde bayraklı grafik düzenlemenin sembolik unsuru iken diğer görsellerde liderin tarihsel olaya dair fotoğrafları kullanılmıştır. Ancak 1978 görseli 1915 tarihli Arıburnu Muharebesi'ndendir.

Bayrak: Sadece 1970 yılı görselinde liderin de yer aldığı grafik düzenlemede bayrak sembol olarak kullanılmıştır.

Asker-Ordu: Sadece tarihsel olaya atıfla yayımlanan lider fotoğraflarında asker unsuruna yer verilmiştir.

Devrin Genelkurmay Başkanı: 1950 yılından itibaren yayımlanmış olan 30 Ağustos Zafer Bayramı görselleri arasında ilk kez 1972 yılı bayram görselinde sadece devrin genelkurmay başkanı Orgeneral Faruk Gürler'in portre fotoğrafına yer verilmiştir.

4.3. *Tercüman* Gazetesi'nde Yayımlanan 30 Ağustos Zafer Bayramı Görselleri (1970-1979)

4.3.1. Teknik Göstergeler

Tercüman gazetesinin 1970-1979 yılları arasında yayımlanmış 30 Ağustos tarihli nüshalarında kullanılan bayram konulu görsellerin teknik analizine göre:

* Toplam görsel kullanımı: Gazetenin 1970-1979 yılları arasında ulaşılan dokuz yıllık bayram haberleri içinde sadece 1971 yılı haberinde görsel kullanılmamıştır.

* Görsel türü sınıflandırması: Kullanılan görsellerin yalnızca biri illüstrasyon, diğerleri ise fotoğraftır.

* Görsellerin konumu: Görsellerin tamamı 1. sayfada yer almıştır. 1972, 1973 ve 1977 yılı görselleri manşette, diğerleri ise sol üst sütun ve sayfa ortasında yer almıştır.

* Görsellerin kapladığı alan: 1970 yılı görseli 1/12, 1973 yılı görseli 1/10, 1972 ve 1974 yılı görselleri ¼, 1975 ve 1976 yılı görselleri 1/6, 1977 ve 1979 yılı görselleri 1/8'lik bir alan kaplamaktadır.

4.3.2. Anlam Çözümlemesi

Tercüman gazetesinin 1970-1979 yılları arasında yayımlanmış 30 Ağustos tarihli nüshalarında kullanılan bayram konulu fotoğraflarda sadece bayrak ve ordu unsurları yer almaktadır. Kurucu lider imajı yalnızca 1972 yılı illüstrasyonunda kullanılmıştır.

Kurucu Lider: Kurucu lider/M. Kemal Atatürk tasviri, sadece 1972 yılı görselinde tarihi olay tasvirinin merkezinde "asker-komutan" imgesiyle yer almıştır.

Bayrak: 1970'li yılların ağırlıklı görsel grubunu oluşturan güncel askeri geçit törenlerine dair genel çekim fotoğraflarında bayrak bulunmaktadır. Bayrak, tarihsel olay yerine dönemin ordusunu imlemektedir.

Asker-Ordu: 1970'li yılların ağırlıklı görsel grubunu oluşturan güncel askeri geçit törenlerine dair genel çekim fotoğraflarında asker-ordu yer almaktadır. Tarihsel olayın öznesi olan ordu değil dönemin ordusu vurgulanmaktadır.

5. Karşılaştırmalı Değerlendirme ve Sonuç

5.1. Teknik Göstergelere Göre

Teknik göstergelere bakıldığında 1950-1980 yılları arasında hem *Cumhuriyet* hem de *Tercüman* gazetesinde 30 Ağustos Zafer Bayramı dolayısıyla her yıl haber yapılmış olduğu ve haberlerin 1. sayfaya yerleştirildiği görülmektedir. 1950-1958 yılları arasında *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan bayram haberlerinin tamamında görsel kullanılmış ve görseller gazetenin 1. sayfasının hiyerarşik olarak sürmanşetten sonra en önemli konumu olan manşette yer almıştır. Ayrıca görsellerle birlikte haberlerin çoğunluğu yaklaşık 1/3 sayfa gibi büyük boyutta kullanılmıştır. Bu olgular doğrultusunda 1950-1958 yılları arasında kullanılan görsel temsiller aracılığıyla *Cumhuriyet* gazetesinin bayrama yüksek öneme atfetmiş olduğu sonucuna varılabilir. Benzer şekilde 1950'li yıllarda *Tercüman* gazetesinde yer alan bayram temsillerinin de *Cumhuriyet*

gazetesindeki teknik göstergelerle hemen hemen aynı düzeye sahip olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet gazetesinde 30 Ağustos Zafer Bayramı dolayısıyla 1960-1969 yılları arasında da her yıl görsel kullanılmasına ve görsellerin 1. sayfadan verilmesine rağmen bu görsellerin manşet altı ya da sağ ve sol sütun başına yerleştirilmesi, hiyerarşik olarak önceki 10 yıla göre daha alt bir düzeye işaret etmektedir. Aynı şekilde ortalama çeyrek sayfa ayrılması da teknik göstergeler doğrultusunda önceki 10 yıla göre bayrama verilen öncelikte yaşanan değişimin negatif yönlü olduğunu göstermektedir. Aynı değişime *Tercüman* gazetesinde de rastlanmaktadır. 1960-1969 yılları arasında gazetenin 1. sayfasında yayımlanmış 10 adet Zafer Bayramı haberinin üçünde (1966, 1967, 1969) ilk kez görsel kullanılmadığı görülmektedir. Öte yandan 1960-1964 yılları arasında yayımlanan görseller çoğunlukla gazetenin hiyerarşik olarak önem atfedilen alanlarında ve büyük boyutlu olarak kullanılmıştır. Ancak 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren hem görselsiz haber sayısı artmış hem haberlerin sayfada kapladığı alan bir hayli küçülmüş hem de sayfanın hiyerarşik olarak daha düşük addedilen alanlarına haber ve görseller yerleştirilmiştir.

1970'li yılların teknik göstergelerine bakıldığında ise *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan 30 Ağustos Zafer Bayramı haberlerinin yine 1. sayfadan verilmesine rağmen sağ ve sol manşette ve aynı zamanda orta sütunun ortasında, yani 1950'lere göre hiyerarşik olarak daha alt bir düzeyde kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde ortalama 1/6 sayfalık bir alan ayrılması da 1950'li yıllara göre bayrama verilen öncelikte bir gerileme yaşandığını göstermektedir. *Tercüman* gazetesinde 1970'li yıllarda gazetenin 1. sayfasında yayımlanmış dokuz 30 Ağustos Zafer Bayramı haberinin sadece birinde görsel kullanılmamıştır. Görsellerin çoğunluğu ise gazetenin hiyerarşik olarak önem atfedilen alanlarında- manşette ya da yarım manşet- kullanılmıştır. Bu parametreler *Tercüman* gazetesinde 1970'li yıllarda 30 Ağustos Zafer Bayramı görsellerine *Cumhuriyet* gazetesine göre daha yüksek düzeyde yer verilmiş olduğuna işaret etmektedir.

Her iki gazetede de 1950'li yıllara göre 1960'lar ve 1970'lerde bayram görsellerinin kullanım oranı, görsellerin konumu ve kapladığı alan gibi başlıca teknik göstergelerde bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu durum, 1960 ve 1970'li yılların yoğun toplumsal

ve siyasal gündemi doğrultusunda yaşanan çok sayıda etkisi büyük hadisenin, ulusal kimlik göstergesi olan 30 Ağustos Zafer Bayramı'na göre gazete sayfasında öncelik teşkil ettiğine kanıttır. Nitekim *Cumhuriyet* gazetesinin 1960'larda yayımlanmış 30 Ağustos tarihli sayılarının 1. sayfalarında zafer haberinden çok daha fazla yer işgal eden haberler seçimler (1965), sahte para meselesi ve Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın ziyareti (1966), Kıbrıs meselesi (1967), 6. Filo'nun İzmir'de protesto edilmesi (1968) ve önseçimler (1969) olmuştur. *Tercüman* gazetesinde zafer haberlerine göre çok daha fazla yer ayrılmış haberler ise seçimler ve banka soygunu (1965), Suudi Kral Faysal'ın ziyareti (1966), Kıbrıs meselesi (1967), erken seçim ve sosyal haberler (1969) olmuştur. 1970'li yıllarda *Cumhuriyet* gazetesinin 30 Ağustos tarihli sayılarının 1. sayfalarında zafer haberinden çok daha fazla yer işgal eden haberler hükümetin düşmesi (1970), TRT'nin özerkliğinin kaldırılması (1971), Genelkurmay Başkanı değişikliği (1972), DP'lilerin devlete borçlarının affı ve enflasyon (1973), vergi reformu (1974), enflasyon ve Kıbrıs meselesi (1975), DGM eleştirisi ve karayolu grevi (1976), devalüasyon ve Malatya olayları (1977), İran Şahı (1978) ve İran olayları (1979) dır. *Tercüman* gazetesinde zafer haberlerine göre çok daha fazla yer ayrılmış haberler ise fiyat zamları (1970), milletvekillerinin borçlarına dair kanun (1973), alınacak ekonomik tedbirler (1977), ekonomik bunalım ve İran olayları (1979)dır. Örneğin *Tercüman* gazetesinde daha az görselin yer alması gazetenin ekonomik durumu ile de ilişkilendirilebilir. Ancak görselsiz bayram haberlerinin de manşet dışındaki küçük alanlara yerleştirilmesi bu ihtimali azaltmaktadır. Öte yandan hem dış dinamikler hem de gazetelerin kendi bünyelerinde yaşanan değişimler doğrultusunda duruma yorumlar getirilebilir. Örneğin dış dinamikler açısından 1960'lardan itibaren II. Dünya Savaşı'nın ardından şekillenen ekonomik ve siyasal düzene karşı tüm

dünyada daha çok özgürlük, eşitlik, adalet talebi içeren düşünsel ve toplumsal hareketlerin hâkim olmaya başladığı göz önünde bulundurulduğunda, *Cumhuriyet* gazetesinin *Tercüman'*a göre bu rüzgârdan daha çok etkilenmiş olduğu ve yoğunluk kazanan evrensellik vurgusunun görsel kullanımına teknik olarak yansıdığı düşünülebilir. Ya da 1960'lardan itibaren daha çok *sol*a yaklaşan *Cumhuriyet* gazetesinin enternasyonalizm (uluslararasıcılık) anlayışı çerçevesinde *ulusal* simgelerle mesafesini 1950'li yıllara göre artırmış olduğu sonucuna varılabilir.

	Görsel Kullanım Oranı		**Görsel Konumu**		**Görsellerin Kapladığı Alan Ortalaması**		**Görsel Türü**	
	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman
1950'ler yıllar	%100	%100	Manşet ve yarım manşet	Manşet ve sürmanşet	1/3 ve ¼ sayfa	1/3 ve ¼ sayfa	Çoğunlukla illüstrasyon	Çoğunlukla illüstrasyon
1960'lar	%100	%70	Manşet ve sağ-sol sütun üstü	Manşet, sürmanşet, sağ-sol sütun orta, sağ sütun alt	Yaklaşık ¼ sayfa	Yaklaşık 1/8 sayfa	Fotoğraf ve illüstrasyon	Fotoğraf ve illüstrasyon
1970'ler	%100	%90	Yarım manşet ve orta sütun	Manşet, sol sütun üstü ve orta sütun	Yaklaşık 1/6 sayfa	Yaklaşık 1/9 sayfa	Çoğunlukla fotoğraf	Çoğunlukla fotoğraf

Tablo 1. Karşılaştırmalı Teknik Göstergeler

5.2. İmge İçerikleri ve Tasarım Unsurlarına Göre

1950-1980 yılları arasında *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin 30 Ağustos tarihli sayılarında yayımlanan Zafer Bayramı görsellerindeki başlıca gösterenler; bayrak ve kurucu lider gibi ulusal sembollerin yanı sıra savaş ana temasına uygun olarak asker-ordu özneleridir. 1950'li yıllarda *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan toplam bayram görsellerinin yaklaşık yarısında kurucu lider gösterenine yer verilmiştir. Kurucu lider sadece 1951'de *güneş* imgesiyle idealize edilmiş, diğer görsellerde tarihsel olaya atıfla *komutan* imgesiyle yer almıştır. Aynı yıllarda *Tercüman* gazetesinde yalnızca bir görselde kurucu lider gösterenine yer verilmiştir ve lider *komutan* imajlıdır. *Cumhuriyet* gazetesinde 1960'lı yılların görsellerinde kurucu lider göstereninin kullanım yoğunluğu artmıştır. Ancak gösteren bir tasarım unsuru olmaktan ziyade bağımsız görsel olarak yer almıştır. İmge yine *asker-komutan*dır. 1960'lı yıllarda *Tercüman* gazetesinde sadece bir görselde yer verilen kurucu lider *asker-komutan* imgesiyle yüklüdür. *Cumhuriyet* gazetesinin 1970'li yıllarda yayımlanan görsellerinin çoğunluğunda kurucu lidere yer

verilmiştir. Kurucu lider grafik düzenlemelerin yanı sıra tarihsel fotoğraflarıyla gazete sayfasında yer almıştır. Ancak aynı yıllarda *Tercüman* gazetesi sadece 1972 yılı görselinde tarihi olay tasvirinin merkezinde *asker-komutan* imgesiyle kurucu lidere yer almıştır.

	Gösteren Kullanım Düzeyi 4 altı düşük, 4-6 orta, 6 üstü yüksek		**Tarihsel olaya atıf-Komutan imgesi**		**Tarihsel olaydan bağımsız imge**		**Görsel Türü**	
	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman
1950'ler yıllar	Orta	Orta	Yüksek	Yüksek	Düşük	0	Çoğunlukla illüstrasyon	Çoğunlukla illüstrasyon
1960'lar	Orta	Düşük	Yüksek	Düşük	0	0	Fotoğraf ve illüstrasyon	İllüstrasyon
1970'ler	Yüksek	Düşük	Yüksek	Düşük	0	0	Çoğunlukla fotoğraf	İllüstrasyon

Tablo 2. Karşılaştırmalı Kurucu Lider Göstereni

Bayrak göstereni, *Cumhuriyet* gazetesinin 1950'li yıllardaki toplam görsellerinin yarısından fazlasında yer almıştır. Çoğunlukla şerit düzenlemesiyle grafik bir unsur olarak kullanılan bayrak bir görselde ordunun tamamlayıcı sembolik unsuru olarak kullanılmıştır. *Tercüman* gazetesinin 1950'li yıllarında bayrak göstereni toplam ulaşılan görsellerin yaklaşık yarısında yine hem grafik hem de ordunun tamamlayıcı sembolik unsuru olarak kullanılmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinin 1960'lı yıllardaki görsellerinden yalnızca birinde bayrak sembolü yer almıştır. *Tercüman* gazetesinin 1960'lı yıllara ait görsellerinde bayrak göstereni yine gazetenin toplam görsellerinin yarısı kadar yer tutmaktadır ve stilize edilmiş sembol formuyla kullanılmıştır. 1970'lerde *Cumhuriyet* gazetesinde yine sadece bir görselde bayrak göstereni vardır. Aynı zaman aralığında *Tercüman* gazetesinde fotoğraf ağırlıklı görsellerdeki güncel askeri geçit törenlerine dair genel çekim fotoğraflarında bayrak yer almıştır. Ancak bu yıllara ait görsellerdeki bayrak göstereni tarihsel olayın değil dönemin ordusunun tamamlayıcı unsurudur.

	Gösteren Kullanım Düzeyi 4 altı düşük, 4-6 orta, 6 üstü yüksek		Tarihsel olaya atıf		Tarihsel olaydan bağımsız imge		Görsel Türü	
	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman
1950'ler yıllar	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Orta	0	0	Tamamı illüstrasyon	Tamamı illüstrasyon
1960'lar	Düşük	Yüksek	Yüksek	Düşük	0	Yüksek	Grafik	Fotoğraf ve illüstrasyon
1970'ler	Düşük	Yüksek	Yüksek	0	0	0	Tamamı illüstrasyon	Tamamı fotoğraf

Tablo 3. Karşılaştırmalı Bayrak Göstereni

Asker-ordu göstereni *Cumhuriyet* gazetesinin 1950'li yıllarındaki görsellerinin tamamında bulunmaktadır ve lider-bayraklı tasarımların stilize edilmiş figürü ya da tarihsel olayın canlandırıldığı hareketli tasvirlerde *muzaffer ordu* imajıyla yer almaktadır. 1952 ve 1954 yılı görselinde ise asker ve ordu gösterenine yer verilmezken geleneksel silah olan *kılıç* kullanılarak ordu çağrışımı yapılmıştır. *Tercüman* gazetesinin 1950'li yıllara ait görsellerinde de asker-ordu göstereni yoğunluktadır ve *muzaffer ordu* imajı içermektedir. Gazetenin 1957 görselinde yer alan ordu, tarihsel olayın canlandırıldığı hareketli tasvirin öznesi durumundadır. Aynı yılların *Cumhuriyet* gazetesi görsellerinde mağlup düşman kimliksizken *Tercüman*'da düşman imgesi geleneksel giysileriyle tasvir edilmiş Yunan askerlerini işaret etmektedir. Bu olgu devrin dış politik gelişmeleriyle ilişkili olarak anlamlandırılabilir. Zira 1950'li yıllar Kıbrıs meselesinin gündeme taşındığı yıllardır. Yunanistan 1953 yılından itibaren Kıbrıs'la resmen ilgilenmeye başlayarak Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesine yönelik faaliyetlerini artırmıştır. 1955-1959 yılları arasında ise EOKA,[40] adanın Yunanlaştırılması için teröre başvurarak Türklerin can ve mal güvenliğini tümüyle ortadan kaldırmıştır.[41] Bu siyasal ortamda Kıbrıs meselesi nedeniyle Yunanlara karşı yükselen güncel öfke ve düşmanlık duygularının tarihsel olay vasıtasıyla dışa vurulduğu görülmektedir. Ancak *Cumhuriyet*'te aynı yaklaşıma

[40] Ethniki Organosis Kyprion Agoniston: Kıbrıslı Mücadelecilerin Milli Örgütü.

[41] Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti'nin ve Kamu Oyunun Davranışları (Karşılaştırmalı Bir İnceleme),* A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1963.

rastlanılmamaktadır. Öte yandan *Tercüman* gazetesinde 1958 ve 1959 yılı görsellerinde yer alan ordu-asker imajında da üslup farklılığı sezilmektedir. Duygu geçişinin bulunmadığı ve nizami toplu hareket içinde heykelleşmiş asker tasvirlerinde *profesyonel bir ordu* imajı öne çıkmaktadır. Bu yeni ordu imajı da siyasal bağlamda dönemin gelişmeleri ile ilişkilendirilebilir. Zira 1950'de Demokrat Parti iktidarıyla birlikte orduda bazı reformlara gidilmiştir. Orduyu gençleştirme çalışmaları, savunmaya yüksek bütçe ayrılması, 1952'de NATO'ya giriş ve ABD'nin askeri yardımlarıyla Türk ordusunun güçlendirilmesi, 1950'li yılların iç ve dış politik düzleminde önde gelen konulardan olmuştur.[42] Bu nedenle aynı dönemin 30 Ağustos Zafer Bayramı görsellerinde kolektif bellekte yer alan tarihsel olaya özgü anonimleşmiş asker-ordu içeriğinden (millet-ordu) ziyade döneminin *profesyonelleşmiş* ordu imgesinin temsil edildiği bir *kolektif hatırlama*[43] tasarımı yapıldığı düşünülebilir. Örneğin Resim 1'de görüldüğü üzere daha önceki Türk askeri tasvirlerinde nispeten gevşek bir duruş ve genellikle yüz ifadesi belirsiz, anonim bir tipleme söz konusu iken 1959 yılı asker tasviri, düzen ve disipliniyle bir *devletin ordusu olmaktan çok ordunun devleti*[44] *olgusuyla açıklanan çelik disiplinli ve katı* Prusya askeri imajını çağrıştırmaktadır (Bkz. Resim 3).

[42] Orduda yapılan reformların ayrıntısı için bkz. Hasan Karakuzu, Yücel Namal, "Demokrat Parti'nin İlk Yıllarında Türk Ordusu (1950-1953)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 44 (2016), s. 448-465.

[43] Kolektif bellek, grubun tarih boyunca edindiği deneyimlerin hatıralarıdır ve bu hatıralar bayramlar, törenler vb. ile kolektif olarak hatırlanır. Yani kolektif bellek genellikle bir grup insan tarafından paylaşılan geçmiş (tarihsel) olaylar hakkında statik bilgidir. Buna karşılık kolektif hatırlama, geçmişin nasıl temsil edilmesi ve hatırlanması gerektiği konusunda "şimdiki zamanda" yönlendirilen dinamik ve sürekli bir süreci tanımlar. Kolektif hatırlama genellikle, şimdiki zamanda ortak bir kimlik yaratmaya yönelik olarak geçmişe ilişkin tekil bir bakış açısına dayanır. Bu nedenle, kolektif hatırlamadaki basitleştirme süreçleri ve şemalaştırmalar da şimdiki zamana ait imgeler içerir. Bkz. W. Hirst, and D. Manier, "Towards a Psychology of Collective Memory", *Memory* 16 (2008), p. 183-200; J. V. Wertsch, and H. L. Roediger, "Collective Memory: Conceptual Foundations and Theoretical Approaches", *Memory*, 16 (2008), s. 318-326; Roediger and Abel, "Collective Memory: A New Arena of Cognitive Study", p. 359-361.

[44] Ayrıntılı bilgi için bkz. *Savaş Kuramları Temel Düşünürler ve Yaklaşımlar*, edt. Erhan Büyükakıncı, Adres Yayınları, İstanbul 2021.

Resim 1- II. Dünya Savaşı seferberlik tatbikatlarına çağrı afişi- Türk Askeri (İhap Hulusi)

Resim 2- *Tercüman* 30 Ağustos 1959

Resim 3- II. Dünya Savaşı Posteri- Alman Askerleri

Cumhuriyet gazetesinin 1960'lı yıllarına ait görsellerinde asker-ordu gösterenine sadece ilk dört sayıda yer verilmiştir. Bunların ikisi illüstrasyon, biri fotoğraf ve biri grafik tasarımdır. *Cumhuriyet*'in 1961, 1962 ve 1963 görsellerindeki asker tasvirleri, *Tercüman* gazetesinde yayımlanan 1958 ve 1959 yılı görsellerindeki *profesyonel asker* imajını çağrıştırmakla birlikte bazı farklar içermektedir. Örneğin 1962'deki asker figürü izleyiciyle ilişki kurmakta, 1963'teki fotoğrafta yer alan asker ise disiplinli ancak kunt ve katı olmayan duruşuyla *Tercüman*'daki asker tasvirlerine göre izleyen ile daha az mesafeli görünmektedir. Bu asker imgesindeki yumuşama da siyasal bağlamda dönemin gelişmeleri ile ilişkilendirilerek yorumlanabilir. Nitekim 27 Mayıs 1960 İhtilali ile Türkiye'de asker yönetime el koymuştur. Şüphesiz geniş halk tabakaları içinde ihtilalin taraftarları ve muhalifleri vardır. Önceki 10 yıla göre daha yumuşamış asker imgesinin kitle iletişim araçları vasıtasıyla yayılımı, askeri iktidara dair olumlu bir imaj tasarımlama çabasına dair olarak okunabilir. Bilhassa 1962 yılı görselinde yer alan asker tasvirinin ABD asker imajları ile benzerliği ise II. Dünya Savaşı sonrasında yoğunlaşan Türk-ABD ilişkileri doğrultusunda hem siyasal bir gösterge hem de ABD kültürüne dair imajlardan etkilenime (Bkz. Resim 4-5) dair bir örnek olarak yorumlanabilir.

Resim 4- Cumhuriyet, 30 Ağustos 1962

Resim 5- ABD Askerleri- II. Dünya Savaşı Propaganda Afişlerinden

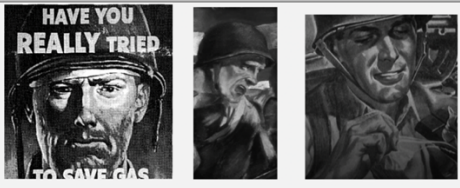

Tercüman gazetesinin aynı dönemde yayımlanmış bayram görselleri arasında 1960-1965 yıllarını kapsayan sayılarında asker-ordu gösterenine yer verilmiştir ve bunların ikisi güncel askeri geçit resmi fotoğrafı iken, ikisi grafik tasarım ve biri tarihsel olay içerikli illüstrasyondur. 1960'ların ikinci yarısında her iki gazetede de asker-ordu göstereni yer almamıştır. İki gazetenin 1960'lı yıllarda yayımlanmış bayram temsillerine dair diğer bir olgu da her iki gazetenin ortak bir sembolü kullanırken bile farklılaşmasıdır. Bu sembol 1936'da açılışı yapılan Afyon Büyük Utku anıtıdır. *Cumhuriyet* gazetesi anıtın fotoğrafını aynen yayımlarken *Tercüman* gazetesi heykelin fonuna bayrak yerleştirmek suretiyle kompozisyona milli bir karakter kazandırmıştır.

Cumhuriyet 1965	Tercüman 1963	Tercüman 1968
		

Cumhuriyet gazetesinin 1970'li yıllara ait görsellerinde sadece tarihsel olaya atıfla yayımlanan lider fotoğraflarında asker unsuruna yer verilmiştir. 1950 yılından itibaren her iki gazetede de yayımlanmış olan 30 Ağustos Zafer Bayramı görselleri arasında ilk kez *Cumhuriyet* gazetesinin 1972 yılı bayram görselinde sadece devrin genelkurmay başkanı Orgeneral Faruk Gürler'in portre fotoğrafına yer verildiği görülmektedir. *Tercüman*'ın 1970'li yılların ağırlıklı görsel grubunu oluşturan güncel askeri geçit törenlerine dair genel çekim

fotoğraflarında asker-ordu yer almaktadır. Ancak temsil edilen, tarihsel olayın öznesi olan ordu değil dönemin ordusudur.

	Gösteren Kullanım Düzeyi 4 altı düşük, 4-6 orta, 6 üstü yüksek		Tarihsel olaya atıf		Tarihsel olaydan bağımsız imge		Görsel Türü	
	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman	Cumhuriyet	Tercüman
1950'ler yıllar	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Düşük	0	Yüksek	Çoğunlukla illüstrasyon	Çoğunlukla illüstrasyon
1960'lar	Orta	Yüksek	Düşük	Düşük	Yüksek	Yüksek	Çoğunlukla illüstrasyon	Fotoğraf ve illüstrasyon
1970'ler	Düşük	Yüksek	Orta	Düşük	Orta	Yüksek	Fotoğraf	Çoğunlukla fotoğraf

Tablo 4. Karşılaştırmalı Asker-Ordu Göstereni

SONUÇ

Sonuç olarak, ulusal kimliklerin başlıca unsurlarından olan bayramların 30 Ağustos Zafer Bayramı örnekleminde ülkenin birbirine muhalif iki eğilimini yansıtan *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde 1950-1980 yılları arasında görsel temsilinin sürdüğü ancak söz konusu 30 yılda görselin konumu ve kapladığı alan gibi teknik göstergelerinin değerinde düşüş olduğu görülmektedir. Anlam analizi sonuçlarına göre ise söz konusu gazetelerde Zafer Bayramı imgesinin dönemsel olarak yeniden üretilmiş olduğu görülmektedir. Bu bakımdan 1950'li yıllar sonraki 20 yıldan ayrılmaktadır. Zafer Bayramı göstergesinin başlıca gösterenleri olan Kurucu Lider, Bayrak ve Asker-Ordu nesnelerine dair değerlerin 1950'li yıllarda her iki gazetede benzer düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak 1960'lardan itibaren Kurucu Lider *Cumhuriyet* gazetesinde, bayrak ise *Tercüman* gazetesinde Zafer Bayramı sembolü olarak öne çıkmaktadır. Bir başka olgu, gösterenlerin tarihsel olayla ilişkisidir. *Cumhuriyet* gazetesinde çoğunlukla tarihsel olayla ilişki kurulurken *Tercüman* gazetesinde bu düzey daha düşüktür. İki gazete temsilleri arasındaki bir başka farklılık da asker-ordu göstereninin sunumuna dairdir. 1970'lerde ordu-asker göstereninin kullanımı *Cumhuriyet*'te düşük iken *Tercüman*'da yüksektir. *Tercüman*'da asker-ordu nesnesiyle tarihsel olaya atıf yapılmazken gösteren haline gelen *dönem ordusu* nesnesiyle 30 Ağustos Zafer Bayramı imgesi yeniden üretilmektedir.

KAYNAKLAR

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye:1945-1980*, Hil Yayınları, İstanbul 2010.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.

Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler,* çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul 1993.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* Alkım Yayınları, Ankara 2010.

Armaoğlu, Fahir, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti'nin ve Kamu Oyunun Davranışları (Karşılaştırmalı Bir İnceleme),* A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1963.

Arslan Akfırat, Serap - Öner Özkan, Bengi, "Ulusal/Etnik Kimliklerin Stratejik İnşası: Kuzey Kıbrıs Örneği", *Bilig*, S. 52, Kış 2010, s.1-32.

Barnard, Malcolm, *Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür*, çev. Güliz Korkmaz, Ütopya Yayınları, Ankara 2002.

Barthes, Roland, *Göstergebilim İlkeleri*, çev. Berke Vardar-Mehmet Rifat, Kültür Bakanlığı, Ankara 1979.

Barthes, Roland, *Göstergebilimsel Serüven*, çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.

Bek Arat, Güler, 1970-1980 Yılları Arasında Türkiye'de Kültürel ve Sanatsal Ortam, Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2014.

Berger, John, *Görme Biçimleri*, çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınevi, İstanbul 1995.

Bulut, Feryat, "68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XI, S. 23, 2011, s. 123-149.

Çetin, Atilla, *İşte Babıâli (Çuvaldızı Kendimize),* Cem Yayınları, İstanbul 1991.

Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., Hodson, G., Houlette, M. A., Johnson, K. M. "Social Inclusion and Exclusion: Recategorization and the Perception of Intergroup Boundaries", ed. D. Abrams, M. A. Hogg, & J. M. Marques, in *The Social Psychology of Inclusion and Exclusion*, Psychology Press, 2005, p. 245-264.

Emre Kaya, Ayşe Elif, *Demokrat Parti Politikalarının Cumhuriyet Gazetesinde Ele Alınış Biçimleri -1950-1960*, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.

Erhan, Çağrı, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.1, edt. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 522-575.

Girgin, Atilla, *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2001.

Gökçen, Salim, "İki Darbe Arası Türk Demokrasisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 67, 2020, s. 241-264.

Hirst, W. and Manier, D. "Towards a Psychology of Collective Memory", *Memory*, S. 16, 2008, p. 183-200.

Hobsbawm, Eric, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı,* der. Eric Hobsbawm, Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006, s. 1-19.

Kaban Kadıoğlu, Zeynep, "Türkiye'de Medya Sahipliği Ekseninde Mülkiyet Yapılarındaki Değişimin Kronolojik Analizi (1950-2010)", *İnsan&İnsan*, C. 16, 2018, s. 100-120.

Karakuzu, Hasan, Namal, Yücel, "Demokrat Parti'nin İlk Yıllarında Türk Ordusu (1950-1953)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 44, 2016, s. 448-465.

Kazgan, Gülten, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001), Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Koçak, Cemil, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): CHP İktidarının Sonu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

Kongar, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,* Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.

Küçüköner, Mustafa, "Sanatta İmge, Simge ve Gösterge İlişkilerine Bir Bakış", *Sanat Dergisi*, S. 7, 2010, s. 76-82.

Lane, Christel, *The Rites of Rulers, Ritual in Industrial Society-The Soviet Case*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.

Leppert, Richard, *Sanatta Anlamın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2002.

Michaelian Kourken and Sutton, John "Collective Memory", in *The Routledge Handbook of Collective Intentionality*, ed. Marija Jankovic and Kirk Ludwig, Routledge, London ve New York 2018, s. 140-151.

Nadi, Nadir, *Olur Şey Değil*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1981.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Özbek, Meral, "Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, çev. Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 168-187.

Özcan, Feridun Cemil, "Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 39-69.

Özcan, Gencer, "Ellili Yıllarda Dış Politika", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 97-151.

Özdemir, Hikmet, "Siyasi Tarih 1960-1970", *Türkiye Tarihi 4*, yay. yön. Sina Akşin, Cem Yayınları, İstanbul 1995.

Öztan, Güven Gürkan - Korucu, Serdar, *Tutku, Değişim ve Zarafet: 1950'li Yıllarda İstanbul*, Doğan Kitap, İstanbul 2017.

Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Parsa, Alev Fatoş, "İmgenin Gücü ve Görsel Kültürün Yükselişi", *Fotografya*, 19. http://www.fotografya.gen.tr/TR,1704/imgenin-gucu-ve-gorsel-kulturun-yukselisi.html (Erişim Tarihi 15/05/2022)

Rıfat, Mehmet, *Göstergebilimin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul 1992.

Roediger Henry L. and Abel, Magdalena, "Collective Memory: A New Arena of Cognitive Study", *Trends in Cognitive Sciences*, S. 19, 2015, p. 359-361.

Sağlam, Serdar, "Türkiye'de İçgöç Olgusu ve Kentleşme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2006, s. 33-44.

Savaş Kuramları Temel Düşünürler ve Yaklaşımlar, edt. Erhan Büyükakıncı, Adres Yayınları, İstanbul 2021.

Schatz, Robert T. and Lavine, Howard, "Waving the Flag: National Symbolism, Social Identity, and Political Engagement", *Political Psychology*, C. 28, S. 3, 2007, s. 329-355.

Soysal, Mümtaz, Sağlam, Fazıl, "Türkiye'de Anayasalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 22-30.

Şenol-Cantek, Funda, "Ellili Yıllar Türkiye'sinde Basın", *Türkiye'nin 1950'li Yılları,* haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 423-451.

Tansuğ, Sezer, *Resim Sanatının Tarihi,* Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.

Topuz, Hıfzı, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

Üyepazarcı, Erol, "Cumhuriyet Dönemi İstanbul Basını", *Büyük İstanbul Tarihi*, C.7. https://istanbultarihi.ist/255-cumhuriyet-donemi-istanbul-basini (Erişim Tarihi 22/04/2022).

Wertsch, J. W. and Roediger, H. L. "Collective Memory: Conceptual Foundations and Theoretical Approaches", *Memory*, 16 (2008), s. 318-326.

Yanık, Aybars - Bora, Tanıl, "Altmışlı Yıllarda Türkiye'nin Siyasî Düşünce Hayatı", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 275-301.

Yetkin, Çetin, *Türkiye'de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1995.

100. Yılda Başkomutan Tarihi Milli Park Müdürlüğü

Şahin ÇILGIN*

GİRİŞ

1.Başkomutan Tarihi Milli Parkı

Artık hayatını tamamlamış ve mirasının paylaşılması zamanının geldiğine inanılan bir ulusun ve bu ulusun lideri Ulu Önder ATATÜRK'ün 26 Ağustos 1922 günü Kocatepe'den başlattığı Büyük Taarruz Harekâtında 27-28 Ağustos'taki kanlı muharebeler sonucu 27 Ağustos'ta Afyonkarahisar alınır.

Afyonkarahisar-Altıntaş ve Dumlupınar üçgeninde beş gün beş gece aralıksız devam eden savaş Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile sona erer. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, silah arkadaşları ve Kahraman Mehmetçiğin kesin zaferi ile sonuçlanan Başkomutanlık Meydan Muharebesi; Genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasına temel teşkil etmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın geçtiği yerlerdeki tarihi olgular Başkomutan Tarihi Milli Parkı'nın ana kaynak değerinin oluşturur. Milli Park 34.834 hektar alanı kapsar, Kocatepe ve Dumlupınar olmak üzere iki bölümden oluşur.

Başkomutan Tarihi Milli Parkı sosyo-kültürel kaynak değerleri ve 137.000 şehidimizin yattığı, yeniden "BAYRAK" olduğumuz, tüm dünyaya Türkün gücünü bir kez daha gösterdiğimiz bu topraklar 31.08.1981 tarihinde Türkiye'nin 17. Milli Parkı olarak ilan edilmiştir.

* Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü 5. Bölge Müdürü.

2.Afyon Kocatepe Bölümü

Kocatepe Bölümü Afyonkarahisar İli sınırları içerisindedir ve 17.950 hektar alanı kapsamaktadır. Kocatepe Bölümü içerisindeki Anıt ve Şehitlikler;

- Kocatepe Anıtı ve Kitabesi
- Yüzbaşı Agâh Efendi Şehitliği
- Zafer Müzesi
- Büyük Taarruz Şehitliği ve Başkomutan Mustafa Kemal Anıtı
- Albay Reşat Çiğiltepe Şehitliği
- Anıtkaya Şehitliği
- Çalışlar Şehitliği
- Akdeğirmen Şehitliği
- Giresunlular Şehitliği
- Büyük Taarruz Karargâhı (Atatürk Evi)

3. Savaşın Özeti

Büyük Taarruz 26 Ağustos saat 05:30'da 200 kadar top atışı ile başlatıldı. 30 dakika süren bu ateşten sonra Türk askeri düşman hatlarına daldı. Taarruzun birinci günü, Büyük Kaleciktepe'den Çiğiltepe ye kadar 15 km'lik bir bölge ele geçirildi. 27 Ağustos Pazar sabahı Türk ordusu bütün cephelerde yeniden taarruza geçti. Türk Birlikleri Afyonkarahisar'a girdi. 29 Ağustos'ta komutanlar düşmanı teslime zorlamak maksadıyla tekrar saldırı kararı aldılar ve süratle uyguladılar. 30 Ağustos'ta taarruz harekâtı, kesin zafer ile neticelenmiştir. Büyük Taarruzun son safhası Türk askeri tarihine Başkomutanlık Meydan Muharebesi olarak geçmiştir.

Anadolu'da ki Yunan kuvvetlerinin imha veya esir edilince kalan bölümleri üç grup halinde çekilmişlerdir. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa Yunan ordusunun takip edilmesi için ordunun İzmir'e ilerlemesini kararlaştırdılar. Türk ordusu 15 günde 450 km mesafe kat ederek, 150.000 km^2 alandan düşmanı süpürüp 9 Eylül 1922 sabahı İzmir'e girdi.

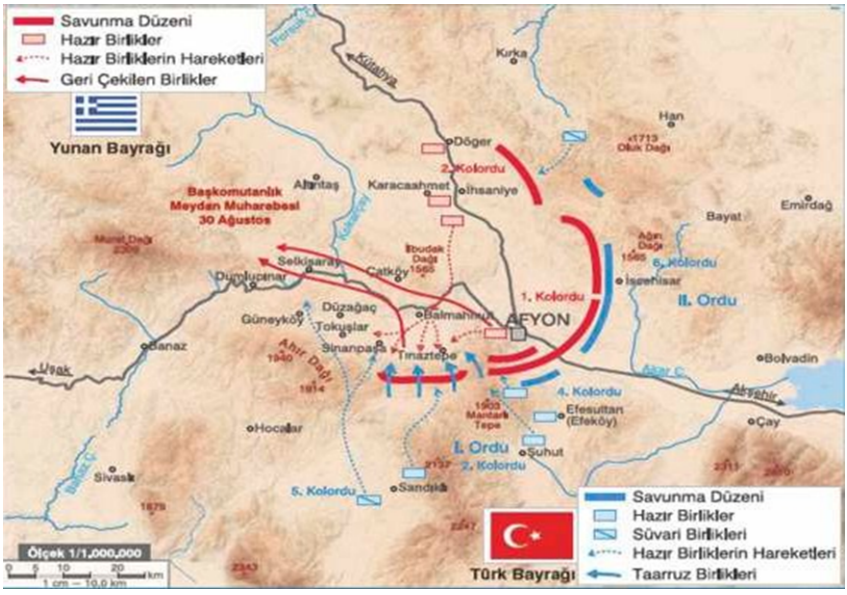

4. Kocatepe Anıtı ve Kitabesi

Büyük Taarruz'un Başkomutan Gazi Mustafa Kemal tarafından sevk ve idare edildiği yerdir. Rakımı 1874 m'dir. Afyonkarahisar İli, Merkez İlçesi'ne bağlı Kocatepe (Büyükkalecik) Kasabası sınırları içinde ve Kocatepe'de bulunmaktadır. Yolu asfalt olup Afyonkarahisar'a 20 km uzaklıktadır. İlk anıt 1953 yılında Milli Savunma Bakanlığı tarafından kesme taştan yapılmış ve üzerinde mermer yazıt bulunmaktadır.

5. Yüzbaşı Agah Efendi Şehitliği

Kocatepe Karargâhını korumakla görevlendirilen 150 kişilik asker, Büyükkalecik Köyü Kurtkayası mevkiinde yerleşerek 25 Ağustos sabahı Büyük Taarruz emriyle harekete Trikupis'in buraya yardımcı kuvvet gönderilmesi isteğini reddederek **"Ben o mevzileri gezdim Türkler o tel örgüleri değil aşmak asla yanına bile yaklaşamazlar"** dediği tel örgülerini bir anda aşarak Yunan tümeniyle savaşa başlamıştır. 27 Ağustos 1922 günü, Kurtkaya Tepesi'nde şehit düşen Bayburtlu Ziver Bey oğlu Yüzbaşı Agâh Efendi, Sinoplu Üsteğmen Feyzullah Efendi ve 100 Mehmetçik adına yapılan şehitlik, 26 Ağustos 1972 yılında inşa edilmiştir. Afyonkarahisar İli, Merkez İlçesi'ne bağlı Kocatepe (Büyükkalecik) Kasabası sınırları içinde ve Kocatepe'de bulunmaktadır.

6.Büyük Taarruz Karargâhı (Atatürk Evi)

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa Büyük Taarruz emrini verdikten sonra, 24 Ağustos 1922 günü Akşehir'den Afyon İlinin Şuhut İlçesine gelmiş, Yalı Mahallesi'ndeki Hacıveli Oğullarına ait bir evi, geçici karargâh olarak kullanılmıştır. O günün akşamı, arkadaşları ile birlikte bu evde bir toplantı yapan Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa taarruz planlarını gözden geçirmiş, geç saatlere kadar süren toplantıdan sonra odasına çekilmiştir. Burada birkaç saat dinlenen ve uyuyan Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, sabaha karşı Kocatepe'ye hareket etmiş, 26 Ağustos 1922 günü saat 05:30'da topçu ateşiyle Büyük Taarruzu başlatmıştır.

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın kaldığı bu ev iki katlı, cumbalı ve küçük bir köy konağıdır. Alt katında hole açılan 4 odası, üst katında 1 salon oda ve bir selamlığı vardır. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, bu kattaki cumbalı odada çalışmıştır.

7.Albay Reşat Çiğiltepe Şehitliği

1.591 m rakımlı Şehitlik, Afyonkarahisar'ın 43 km Güneybatısında yer alan Çiğiltepe'de yer almaktadır. 27 Ağustos 1922 Muharebelerinde şehit düşen askerlerimizin anısına yapılmıştır. O anıyı, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa 04 Ekim 1922 günü TBMM'de yaptığı konuşmasında şöyle anlatır; "Bu taarruz gününde en sol cenahta bir tümenimiz (57. Tümen) taarruzunu tevcih ederken kuvvetlerin biraz yekdiğerinden uzakça bulundurmuştur. Bu itibarla düşman üzerine müessir bir tazyik yapamıyordu. O tümen komutanı Reşat Bey namında bir zattı. Bu zatı çok önceden tanıyorum Muş'ta beraber muharebe yaptık. Çok kıymetli bir askerdi, şahsen bana çok muhabbeti ve kıymeti vardı. Telefonla sordum. "Niçin hedefinize (Çiğiltepe'ye) vasıl olamadınız?" dedim. Cevaben: "Yarım saat sonra hedeflere vasıl olacağız" dedi. Hâlbuki maatteessüf yarım saatte bu hedefler elde edilememişti. Tekrar sorduğum zaman telefonda Reşat Bey'in son bir veda namesini okudular. Orada diyordu ki: **"Yarım saat zarfında size ve o mevkileri almak için verdiğim halde, sözümü yapamamış olduğumdan dolayı yaşayamam."** Kısa süre sonra Çiğiltepe'yi almış ancak, Şehit Komutan Albay Reşat Bey bu müstesna anı görememiştir.

8.Anıtkaya Şehitliği

Anıtkaya Şehitliği, Eğret Şehitliği olarak da bilinir. Afyonkarahisar-Kütahya karayolu üzerinde yer alan Afyonkarahisar İli Merkezine bağlı Anıtkaya (Eğret) Kasabası'nda bulunmaktadır. Anıtkaya Kasabasındaki bir höyüğün üzerindeki basamaklı bir terasta, Büyük Taarruz'un 28 Ağustos 1922 günkü muharebelerinde şehit düşen 5. Süvari Kolordusu, 2. Süvari Tümeninden, 13. ve 20. Süvari Alay şehitleri anısına, 1925 yılında piramidal anıt dikilmiştir.

Şehitlikte, 13. Alay Komutanı Binbaşı Galip de dâhil olmak üzere, savaşta şehit düşmüş olan 12 Subay ve 6 Er'in yattığı mezarları vardır. Arap alfabesiyle Osmanlıca olarak kazınmış anıt kitabesinde şunlar yazılıdır: Anıtkaya (Eğret) Kurtuluş Savaşımızı eşsiz bir zaferle düğümleyen, Kocatepe'den gürleyerek ve coşarak bir sel gibi bu topraklardan Akdeniz'e akıp giden, Büyük Taarruz 'da yoğun düşman kuvvetlerinin içine baskınla dalan ve bu uğurda vatanlarını, onurlarını ve yurttaşları için canlarını feda eden sayısız kahramanların şehitliğidir.

9. Zafer Müzesi

Afyonkarahisar'ın 27 Ağustos 1922 günü saat 17:30'da 8. Tümen 189'ncu alay tarafından alınmasından sonra; Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Genel Kurmay Başkanı General Fevzi Paşa, Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa olduğu halde Kocatepe'den inerek Afyonkarahisar inerek Afyonkarahisar'da konakladıkları binadır. O andan itibaren Başkomutan, Genel Kurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhı ilan edilir.

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Genel Kurmay Başkanı General Fevzi Paşa, Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa kendilerine ayrılan bu binada kalırlar ve kaldıkları odalar kendi adlarına ayrılarak düzenlenmiştir. Bu bina, 30 Ağustos 1922 Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin planlarının yapıldığı ve taarruz emrinin verildiği binadır.

10.Büyük Taarruz Şehitliği Başkomutan Mustafa Kemal Anıtı

Afyonkarahisar'a 17 km mesafedeki Işık Tepe (Sarıkız) üzerinde 1993 yılında yapılan şehitlikte, 26-29 Ağustos 1922 tarihleri arasında şehit düşen 275 Subay ve 2150 Mehmetçiğin sembolik mezar taşları bulunmaktadır. Şehitliği giriş bölümünün solunda namazgâh, sağda bir şadırvanı, arka bölümünde Başkomutan Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün anıtı, anıt kaidesinde taarruza katılan komutanların isimleri, anıtın iki tarafında savaş günlerini anlatan rölyef, giriş bölümünde 500 şehit için sembolik mermer mezar taşları yer almaktadır.

11. Giresunlular Şehitliği

Giresunlular Şehitliği, Afyonkarahisar İli İscehisar İlçesinin Doğanlar Köyü sınırları içerisinde, Dedesivrisi mevkiinde yer almaktadır. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi sırasında Giresun ve yöresinden gelen gönüllü alayın askerlerinin burada şehit olmasından dolayı **"Giresunlular Şehitliği"** adını almıştır. Ülkemizi işgal eden Yunan ordusu, İlçenin Karaağaç ve Doğanlar Köyü sınırları içerisindeki "Kabaçkırar" ve "Dedesivrisi" mevkilerinde mevzilenmişlerdir. Kurtuluş savaşında Giresun ve yöresinden gelen gönüllülerden oluşan 47. Alayı Topal Osman komuta etmiştir. Topal Osman emrindeki 47. Alay 26 Ağustos 1922 gece saat 02:30'da başlayıp 36 saat süren taarruzda Yunan ordusunu Dedesivritepe mevkiinden atmıştır. O geceyi 47. Alay bir taburu ile Kabaçkıran, iki taburu ile Dedesivrisi ve Evliya Tepelerinde geçirmişlerdir.

12. Çalışlar Şehitliği

Kurtuluş Savaşı sırasında Sakarya Meydan Muharebesi'nin devam ettiği günlerde bölgede şehit olan askerlerimizin anısına yapılmıştır. Şehitlikte 1921 Ağustos ayının son günlerinde Çalışlar Muharebesi'nde şehit olan 7 askerimizin kabirleri bulunmaktadır. 2010 yılında Afyonkarahisar ilinde bulunan Çalışlar Köyü'nde yapılmıştır.

13. İstiklal Tanıtım Merkezi

Başkomutan Tarihi Milli Parkı İstiklal Tanıtım Merkezi, gelecek nesillere vatan topraklarını nasıl kazanıldığının bilincini ve ruhunu vermek amacıyla Büyük Taarruz ve Kurtuluş Savaşı'nı anlatan panoramik bir müze niteliğindedir. İstiklal Tanıtım Merkezi en şiddetli çatışmaların yaşandığı 26-27 Ağustos muharebelerinden sonra Yunan ordusunun Dumlupınar'a doğru çekilme çabasına düştüğü güzergâh üzerinde bulunmaktadır. Afyonkarahisar ilinin Sinanpaşa İlçesi Akören Beldesi'nde anayol üzerinde olup, halkın kolayca ziyaret edebileceği bir mekân olarak düzenlenmiştir.

14. Zafer Yolu

Önemli bir kısmı Başkomutan Tarihi Milli Park sınırları içinden geçen ve zaferle sonuçlanan Büyük Taarruz 'un ilk karargâhı Kocatepe'de kurulmuştur. Afyonkarahisar İli Şuhut İlçesi Çakırözü Köyü'nden Kocatepe'ye 1922 Ağustos'unun 25'ini 26'sına bağlayan gece hareket eden komuta grubu Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Fevzi Paşa ve İsmet Paşa'nın izlediği yol, Bakanlığımızca **ZAFER YOLU** olarak yeniden projelendirilmiştir. Şuhut-Kocatepe arasındaki Zafer Yolu 18 km'dir.

15. Kütahya Dumlupınar Bölümü

Dumlupınar Bölümü Kütahya İli sınırları içerisindedir ve 16.884 hektar alanı kapsamaktadır. Dumlupınar Bölümü içerisindeki Anıt ve Şehitlikler;

- Zafertepe-Çalköy Zafer Anıtı
- Yüzbaşı Şekip Efendi Şehitliği
- Şehit Mehmetçik Sancaktar Anıtı
- Üç Komutan Anıtı
- Büyük Aslıhanlar Şehitliği
- Dumlupınar Şehitliği
- Milis Anıtı Şehit Baba-Oğul Anıtı
- İlk Hedef Anıtı
- Yıldırım Kemal Şehitliği
- Dumlupınar Müzesi
- Atatürk Evi

16. Dumlupınar Şehitliği

1914-1918 Birinci Dünya Savaşı'nda dokuz cephede savaşmak zorunda kalan Anadolu Evlatları bu defa da Sevr Antlaşması'nı yırtmak, İstiklali sağlamak amacıyla, 1919-1922 yıllarında, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde köylüsüyle, kentlisiyle, kadınıyla, erkeğiyle, doğulusuyla, batılısıyla, kuzeylisiyle, güneylisiyle amansız bir ölüm-kalım savaşına girerler. İşte bu Kurtuluş Savaşı'nda, cephede ve cephe gerisinde 137.000 şehit verilir. Bu şehitlerimiz adına, Kütahya İli Dumlupınar İlçesi sınırları içerisindeki Cafer Gazi Tepesi ve eteklerine Dumlupınar Şehitliği yapılarak 1992 yılında ziyarete açılmıştır.

17. Üç Komutan Anıtı

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa ve Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa'yı sembolize eden bir anıttır. Dumlupınar Şehitliği içerisinde yer almaktadır.

18. Milis Anıtı

Milli Mücadelede şehit düşen sivil vatandaşlarımızı sembolize eden bir anıttır. Savaş sırasında orduya destek vermek için bir araya gelen sivil vatandaşların oluşturduğu silahlı halk direniş topluluğudur. Dumlupınar Şehitliği içerisinde yer almaktadır.

19. Şehit Baba-Oğul Anıtı

Bu destan 1912 yılında daha oğlu Mehmet sekiz yaşında iken Balkan savaşına katılmak için köyünden ayrılan, daha sonra sırasıyla Galiçya, Hicaz, Yemen, Kafkasya'da 11 yıl cepheden cepheye koşarak çarpışan Çetmilli Kara Ali Çavuş'un muhteşem destanıdır. Anadolu'da milli mücadele başlayınca Çetmilli Kara Ali Çavuş, Doğu Cephesinden Kurtuluş Savaşına koşmuş, Başkomutanlık Meydan Muharebesinde cephede oğlu 19 yaşındaki Alay Sancaktarı Mehmet Onbaşı ile karşılaşmıştır. Mehmet Onbaşı, Kara Ali Çavuşun 11 yıl önce köyünde bırakıp gittiği oğludur. Bu büyük kahraman asker Kara Ali Çavuş 31 Ağustos 1922 günü 11 yıl sonra kavuşabildiği oğlunun kollarında şehit olmuştur. Kara Ali Çavuş'un Oğlu Kahraman Mehmet Onbaşı ise; 9 Eylülde İzmir'e giden birliğin başında şehit olmuştur. Dumlupınar Şehitliği içerisinde yer almaktadır.

20. Zafer Anıtı

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 30 Ağustos 1922 Başkomutanlık Meydan Muharebelerini sevk ve idare ettiği, karargâhının bulunduğu 1.181 m rakımlı tepedir. Çatılmış silahların uzaktan görünüşü veya alev alev yanan meşale hissi uyandıran Zafertepe-Çalköydeki Zafer Anıtı asıl manası ile Kurtuluş Savaşını sembolize eder. Anıtı bir kütle olarak meydana getiren değişik yöndeki üçgen bloklar; milletimizin, yakın ve uzak milletlerin göstermeye hazırlandıkları haksızlığa feveran, iç ve dıştaki düşman kuvvetlerinin mukabil hareketlerini ve çeşitli müdahalelerden sonra, milletin tek vücut halinde birleşerek kazandığı 30 Ağustos Zaferini canlandırır ve gelecek nesilleri Türk Milletinin içte ve dışta meydana gelebilecek kötü tesirlere karşı, er geç birleşerek zafere gidilebileceğini sembolize eder. Kütahya İli Altıntaş İlçe sınırları içerisinde yer almaktadır.

21. Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa yanına Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'yı alarak 31 Ağustos 1922 günü erken saatlerde Dumlupınar'dan Başkomutanlık Meydan Muharebesinin Yapıldığı savaş alanına hareket eder. Muharebe alanını gezerken Berberçam Tepe'de Yunan top mermisinin açtığı çukura gömülmüş bir sancaktar görür. Aziz şehit toprağın üzerinde katılaşmış kolu ile sancağı dimdik tutmaktadır. Bu durumdan duygulanan Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa savaş sonrasında yapılacak Şehit Asker Anıtı için bunun sembol alınmasını emreder.

30 Ağustos 1924 yılında temeli Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından atılır ve şöyle der: "Hiç şüphe edilmemelidir ki yeni Türk Devleti'nin temeli burada atıldı. Ebedi hayat burada taçlandırıldı, bu sahada, bu semada dolaşan şehit ruhları, devlet ve cumhuriyetimizin ebedi muhafızlarıdır. Burada temelini attığımız Şehit Asker Anıtı işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşları, fedakâr ve kahraman Türk Milletini temsil etmektedir." Kütahya İli Altıntaş İlçe sınırları içerisinde yer almaktadır.

22. Dumlupınar Kurtuluş Savaşı Müzesi

Ulusal Kurtuluş Savaşımızın geçtiği topraklar üzerinde, kurulmuş olup 30 Ağustos 1997 yılında müze olarak ziyarete açılmıştır. Müzede; Kurtuluş Savaşına ait çeşitli silah, kılıç vb. gibi malzemeler ile o günleri yansıtan resimler bulunmaktadır. Kütahya İli Dumlupınar İlçe sınırları içerisinde yer almaktadır.

23. Atatürk Evi

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Sakallı Nurettin Paşa ve Onbaşı Halide Edip Adıvar'ın kaldığı ve karargâh olarak kullandığı evde Atatürk kendine ayrılan odayı ve yatağı Onbaşı Halide Edip Adıvar'a vererek, kendisi damdaki çadırda yatmıştır. 30 Ağustos 2003'te aslına uygun olarak yeniden yapılmış ve Atatürk Karargâh Evi olarak ziyarete açılmıştır. Kütahya İli Dumlupınar İlçe sınırları içerisinde yer almaktadır.

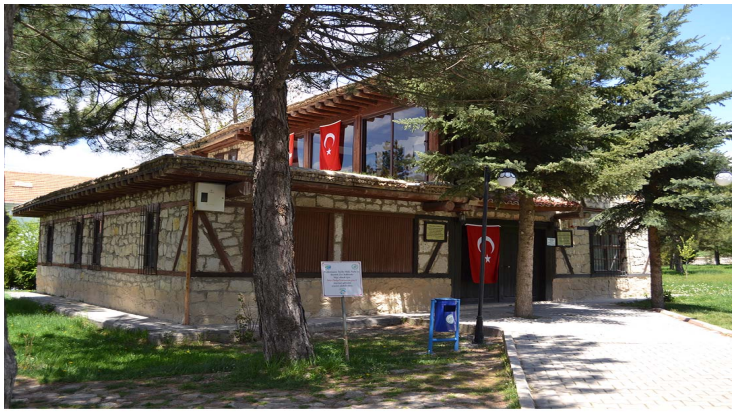

24. İlk Hedef Anıtı

Başkomutanlık Meydan Muharebesinde, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emrinin verildiği karargâhın bulunduğu yere yapılmıştır. Anıtın temeli 30 Ağustos 1964 yılında atılmış, 26 Ağustos 1972 günü ziyarete açılmıştır. Kütahya İli Dumlupınar İlçe sınırları içerisinde yer almaktadır.

25. Büyükaslıhanlar Şehitliği

30 Ağustos 1922 Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde, Büyükaslıhanlar Köyü içinde şehit düşen Elazığlı Binbaşı Hacı Ömeroğlı Yusuf Ziya, Diyarbakırlı Üsteğmen Mehmetoğlu Ahmet, Urfalı Teğmen Halil, İbrahimoğlu Mustafa Hilmi ile beraber 42 Mehmetçik adına 1995 yılında kaide üzerine bir dikili taş kitabe ve mezarlarla birlikte yapılmıştır. 2006 yılında yıkıldığından yerine aynı yıl Kurtuluş Savaşı'nda Kahraman Mehmetçiği ifade eden bu günkü anıt dikilmiştir**.**

Milli Mücadelede süngüsünü takmış, düşman üzerine saldırmaya hazır binlerce Mehmetçiğimizi sembolize eden bir anıttır. Dumlupınar-Kütahya karayolunun 9. km'sinden sonra 3 km sapağındaki Büyükaslıhanlar Köyü içerisinde bulunmaktadır.

26. Yıldırım Kemal Şehitliği

Afyonkarahisar'ın Sinanpaşa ilçesine bağlı Yıldırım Köyünde tren istasyonu binasının yanındadır. Bu köyün eski adı Küçükköy iken Yıldırım Kemal'den ötürü "Yıldırım" adını almıştır. Süvari Üsteğmeni olan Kemal 57. Tümen ile Denizli, Çal, Afyon ve Sakarya Muharebelerine katılmış ve çok büyük yararlılıklar göstermiştir. Katıldığı son muharebede yaralanan bu şehidimiz tedavi görmekte olduğu Konya'daki hastaneden Büyük Taarruzun başlayacağı haberini alınca iyileşmeyi beklemeden ve doktorların onayını almadan kaçmış ve Fahrettin Altay Paşa'nın bulunduğu cepheye gelmiş, Paşa onu o sırada Küçükköy Tren İstasyonundaki Yunan birliklerin ortadan kaldırmak için savaşmakta olan 2. Tümene bağlı olan 2. Alayına göndermiştir.

Yıldırım Kemal (1898-1922), Ayaşlı Rauf, İstanbullu Selahattin, Bayramiçli Lütfi ve Kırklarelili Azmi Efendi ismindeki 4 subay ve 30 er ile birlikte şehit düşmüştür.

27. Yüzbaşı Şekip Efendi Şehitliği

Anıt; Harputlu Yüzbaşı Şekip Efendi (1886-1922) 14. Süvari Tümeninin 3. Alayı subaylarından olup 30 Ağustos 1922 'de Yunanlara hücum eden muharebede bölüğünün başında büyük bir cesaretle çevre savunmasında bulunan 20 keşif askeri düşman guruplar içerisine saldırarak 2000 kadar düşmanı esir alır, derinliklerde bulunan düşman toplarını ele geçirmek üzere hücuma

geçtiğinde karşı kuvvetlerinin açtığı yoğun ateş ile karşılaşarak erleriyle birlikte şehit düşen Yzb. Şekip Efendi ve Türk Süvari Kolordusunun bu civarda verdiği şehitler adına yapılmıştır. 1972 ‘de dikilmiş olan anıt mermer kaidesi üzerinde Latin harfleriyle şunlar yazılıdır;

29 Ağustos 1922 Muharebesinde “Yunanlara hücum eden Türk Süvari Kolordusunun bu civarda verdiği şehitler adına yapılmıştır.” Kütahya İli Altıntaş İlçesi Zafertepe-Çalköy sınırları içerisinde yer almaktadır.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM
GÖRSEL SANATLARDA BÜYÜK TAARRUZ

Milli Mücadelenin Plastik Sanatlara Yansıyan Estetik Dili ve İkonografik Çözümlemesi

Esma İGÜS*

GİRİŞ

1914 yılında patlak veren, dört yıl üç ay iki hafta süren ve 1918 yılında nihayet bulan I. Dünya Savaşı, savaşa katılan tüm ülkeleri, siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan derinden sarsmış, sarsmakla da kalmamış, savaşın olumsuz etkileri, toplumlar açısından uzun yıllar sürmüştür.

Avrupa devletleri gibi Osmanlı Devleti açısından da zorlayıcı bir süreç olan I. Dünya Savaşı, sonrasında da Anadolu'da yaşanan Milli Mücadele yılları Türk sanatı açısından önemli bir merhaleyi tanımlar. Bu aşama, savaş ortamında devletin yürütmesi gerektiği siyasi propaganda[1] için genel anlamda plastik sanatların, daraltılmış bir noktada ise resim ve heykelin sihirli bir değnek olduğunun anlaşılmasıdır.[2] Hamasi duygular içeren ve vatan sevgisini pekiştiren görsel malzemenin, savaştan bezmiş halkın zihin dünyasında motive edici bir unsur olabileceği dönemin yönetici sınıfının zihinlerinde

* Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, İstanbul/Türkiye.
esma.igus@msgsu.edu.tr
ORCID NO: 0000-0001-5168-0665.

[1] I. ve II. Dünya Savaşları ortamında yürütülen propaganda çalışmalarında, taraflar resmi görüşü yansıtan görsel malzemenin kalabalıkları kolaylıkla dönüştürebileceğinden hareketle, devletler tarafından özellikle de illüstrasyon alanında sanatsal üretim yapılmıştır.

[2] Osmanlı Devleti, görsel malzemenin ya da diğer bir deyişle sanat eserlerinin siyasi propaganda malzemesi olarak kullanmayı aslında Osmanlı I. Dünya Savaşı'ndan da daha önce deneyimlemiştir.

Bu anlamda verilebilecek en erken örnek, Fatih Sultan Mehmet'in 1480 yılında Venedikli ressam Gentile Bellini'ye yaptırdığı portresidir. Peter Burke'a göre Rönesans düşüncesinden etkilenen Fatih, kendisini Roma İmparatorluğu'nun varisi görerek Kayser-i Rum sıfatını kullanıyordu. Nusret Polat, "Kültürel bir Karşılaşma: II. "Mehmet ve Bellini", *Sanat-Tasarım Dergisi*, S.6, 2015, s. 33.

Bu noktadan hareketle, Fatih Sultan Mehmet'in tıpkı Avrupalı bir hükümdar gibi resmettirmesi, siyasal propaganda olarak ifadelendirilebilir. Osmanlı padişahlarının Fatih Sultan Mehmet'ten sonra Osmanlı padişahlarının portrelerini yaptırmaları için on sekizinci yüzyılı beklemeleri gerekmiştir. Rafael Manas'ın saray ressamlığına atanması ile Manas, hükümdarları altın tahtta betimlediği padişah portreleri yapmıştır. Burada altın taht, hükümdarlığın gücünü belirtmek için siyasi propaganda unsuru olarak kullanılan bir metafordur. İsmail Erim Gülaçtı, "Osmanlı Resim Sanatında Propaganda: Padişah Resimleri ve Şişli Atölyesi", *Yıldız Journal of Art and Design*, C.4, S.1, 2017, s. 33.

yeşermiş, sanatsal üretimler devlet eliyle bu yönde desteklenmiştir. Tüm bunlara ilaveten ülkenin ve halkın içinde bulunduğu bu kaotik ortam, sanatçıları da derinden etkilemiş, sanatçılar da bireysel olarak hamasi tablolar üretmişlerdir. Sanatçıların konularını savaşa ve kahramanlıkla ilgili sahnelere yönlendirmesinde vatanseverlik duygusu esastır. Bu noktada dönemin sanat ortamında tuvale yansıyan konular savaşın vukuu bulduğu cephe görünümleri, asker portreleri, askerlikle ilgili mevzular ve en önemlisi de vatan sevgisini ifade eden alegorik ve sembolik ifadeler içeren eserler olarak biçimlenmiştir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husus, özellikle Sultan Abdülaziz, Sultan Abdülhamid dönemlerinde Osmanlı Devleti bünyesinde çalışan ve Saray Ressamı olarak istihdam edilen Stanislaw Chlebowski, Fausto Zonaro gibi yabancı ressamların, dönem dönem Türk askeri tarihini ve kahramanlıkları konu alan tuval resimleri yapmalarıdır. Bu tür resimlerin Saray tarafından sipariş edilmesinin altında yatan temel neden, yeni kuşaklara askeri tarihi öğretmek, öğretirken de resmi ideolojiye dair kişilerin zihinsel arka planında iz bırakmaktır.

Resim 1. Stanislaw Chlebowski, "Sultan I. Mahmud Devrin'de Belgrad Kalesi'ne Hücum''
(Milli Saraylar Tablo Koleksiyonu)[3]

[3] Fatma Ürekli, "Leh Asıllı Stanislaw Chlebowski'nin Osmanlı Saray Ressamı Olarak İstihdamı ve Ayrılışı", *Tarih Dergisi*, C.71, S.1, 2020, s. 306.

1. Milli Bağımsızlık Düşüncesinin Sanata Yansıyan Yüzü; Şişli Atölyesi ve Atölyenin Üretimi Olan Milli Mücadele Konulu Sanat Yapıtları

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının ilanları, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda Osmanlı Devleti'nde modernleşme süreci yaşanmasında temel nedendir. Modernleşme en genel tanımıyla, sosyo-ekonomik ve siyasal bir süreç olarak toplumların değişim ve dönüşümünü ifade eder.[4] Modernleşmenin yapısı gereği de Osmanlı'da gerek siyasi yapıda, gerekse de toplumsal yapıda derin bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümden, Osmanlı plastik sanatlarda payını almış, dönemin sanatçıları, yurtdışına plastik sanatlar eğitimi almak için gitmeleri nedeniyle Avrupa merkezli bir sanat anlayışı benimsemişlerdir. Batı kökenli modernist sanat anlayışının Osmanlı Devleti'nde kurumsallaşması, 3 Mart 1883 tarihinde Sanâyi-i Nefîse Mektebi[5]'nin açılması ile olmuş[6], okul kuruluşunda ve sonraki yıllarda, l' Ecole National Superieur des Beaux-Arts'da (Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu) uygulanan eğitim modelini kendi müfredatına uygulayarak Fransa merkezli akademik eğitim anlayışını sürdürmüştür. Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin ilk yıllarından buradan mezun olan İbrahim Çallı[7], Sami Yetik[8], Mehmet Ruhi Arel[9], Ali Sami Boyar[10], Hikmet Onat[11], Nazmi

[4] Rüya Telli - Ayşenur Yılmaz, "Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Bir Bakış", *Liberal Düşünce Dergisi*, Y. 25, S.100, 2020, s. 10.

[5] Sanâyi-i Nefîse Mektebi, 1928 yılında Devlet Güzel Sanatlar Mektebi, 1982'de Mimar Sinan Üniversitesi, 2002 yılında ise Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ismini alarak 1883 yılından beri kesintisiz olarak eğitim vermektedir.

[6] Fatma Ürekli, "Sanâyi-i Nefîse Mektebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, 2009, s. 94.

[7] 1910 yılında devlet bursu ile l' Ecole National Superieur des Beaux-Arts'a (Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu) gönderilmiş, 1914 yılında yurda dönmüştür. Ahmet Kamil Gören, *Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi*, Şişli Belediyesi Yayını, İstanbul 1997, s.146.

[8] Serasker Mahmud Paşa'nın desteğiyle 1910 yılında resim yüksek tahsili yapmak üzere Academie Julian ve Ecole Piggie'ye gönderilmiş, 1912 yılında yurda dönmüştür. Gören, *age.,* s.142.

[9] 1910 yılında Avrupa Müsabakasını kazanarak Maarif Nezareti bursu ile l'Ecole National Superieur des Beaux-Arts'a (Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu) gönderilmiş, 1914 yılında yurda geri dönmüştür. Gören, *age.,* s.144.

[10] 1910 yılında devlet bursu ile l'Ecole National Superieur des Beaux-Arts'a (Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu) gönderilmiş, 1914 yılında yurda geri dönmüştür. Gören, *age.,* s.145.

Ziya Güran[12], Feyhaman Duran[13], Namık İsmail[14] ve Hüseyin Avni Lifij[15]' Paris'e resim eğitimi için gitmişler ancak I. Dünya Savaşı patlak vermesi üzerine yurda dönmek zorunda kalmışlardır. Bu sanatçılar, ülkeye döner dönmez, her seviyeden çeşitli okullarda ya da Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde eğitimci olarak yer almışlardır.[16] Paris'te aldıkları eğitim etkisiyle izlenimci üslupta resim üreten bu sanatçı grubu, Türk Sanatında 1914 Kuşağı[17] veya Çallı Kuşağı olarak tanınmışlardır.

Savaşın ilk yıllarında Kadıköy Belediyesi'nde müdür olarak görev yapan sanatçı ve sanat tarihçisi olan Celal Esat Arseven[18], Osmanlı İstihbarat Dairesi Reisi Seyfi Bey'e, I. Dünya Savaşı ile ilgili olarak Osmanlı'nın plastik sanatlar üzerinden karşı propaganda yürütmesi gerekliliği üzerine bir rapor hazırlar.[19] Arseven raporda, yüzyıllardan beri yapılan kötü niyetli yaklaşımlarla zedelenen Türk imajının yurtdışında açılacak resim sergileri ve verilecek konserlerle onarılması ve müttefik devletlerinin başkentlerinde Osmanlı modernleşmesinin gözler önüne serecek resim sergilerinin açılması gerektiğini belirtir.[20] Seyfi Bey, vatanperver ve sanat aşığı Arseven'i

---

[11] 1911 yılında Avrupa Müsabakasını kazanarak Maarif Nezareti bursu ile l' Ecole National Superieur des Beaux-Arts'a (Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu) gönderilmiş, 1914 yılında yurda geri dönmüştür. Gören, *age.,* s.148.

[12] Nazmi Ziya Güran 1914 Kuşağı içinde Paris'e resim eğitimi için en erken sanatçıdır. 1908 yıllında Academie Julian'a gitmiş ve 1913 yılında yurda geri dönmüştür. Evren Karayel Gökkaya, "Türk Resminde Öncü Bir İsim: Nazmi Ziya Güran Dönemi, Hayatı, Sanatı", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Karabük Üniversitesi*, C.3/S.1(2013), s. 60.

[13] 1911 yılında Abbas Halim Paşa'nın sağladığı burs ile l' Ecole National Superieur des Beaux-Arts'a (Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu) ve Academie Julian'a gönderilmiş, 1914 yılında yurda geri dönmüştür. Gören, *age.,* s.149.

[14]1911 yılında ailesinin desteğiyle ile l'Ecole National Superieur des Beaux-Arts'a (Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu) ve Academie Julian'a gitmiş, 1914 yılında yurda geri dönmüştür. Gören, *age.,* s.152.

[15] 1909 yılında Halife Abdülmecid Efendi'nin sağladığı burs ile l'Ecole National Superieur des Beaux-Arts'a (Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu) resim tahsili yapmak üzere Paris'e gitmiş1912 yılında yurda dönmüştür. Gören, *age.,* s.151.

[16] Gören, *age.,* s.39.

[17] Metinde, bundan sonra bu sanatçı kuşağı için 1914 Kuşağı kullanılacaktır.

[18] Celal Esat Arseven, Sanâyi-i Nefise Mektebi mezunudur. Adnan Çoker, *Osman Hamdi ve Sanâyi-i Nefise Mektebi,* Mimar Sinan Üniversitesi Basımevi, İstanbul 1983, s.33.

[19] Mert Yavaşça, *Türk Resim Sanatında Çanakkale Deniz Savaşı Resimleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2010, s.31.

[20] Celal Esad Arseven, *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 20.

destekler ve Şişli-Kâğıthane Caddesi[21] Bulgar Çarşısı'nda Bomonti Caddesinin[22] girişindeki kıvrım yapan yerde, adeta film platolarını andıran ahşap malzemeli bir atölye yapılır.[23] Seyfi Bey, 1917 yılında kurulan bu atölyede, yirminci yüzyılın başında Türk askeri tarihinde büyük bir zafer olan Çanakkale Deniz Savaşı'nı konu alan eserler üretilmesini ister ve sanatçılar da üretimlerini bu yönde gerçekleştirir.[24]

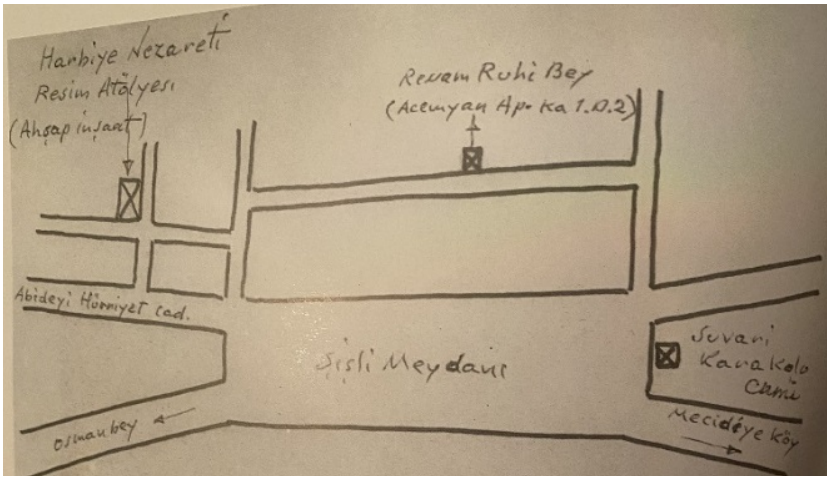

Şekil 1. Ressam Şemsi Arel Tarafından Çizilen Şişli Atölyesi'nin Vaziyet Planı
(Adnan Çoker Arşivi)[25]

Celal Esat Arseven sanat tarihçi ve sanatçı kimliği ile bu atölyenin oluşumu için büyük mücadele vermiş hatta Mehmet Ruhi Arel'in bu atölyede üretilen *Düşman Kaçtıktan Sonra* adı eserine de modellik yapmıştır. Resimde yerde sol tarafta yatan figür Arseven'in ta kendisidir.[26]

[21] Caddenin günümüzdeki ismi Abide-i Hürriyet Caddesidir.
[22] Caddenin günümüzdeki ismi Silahşör Caddesidir.
[23] Gören, *age.,* s.48.
[24] Salih Ağaroğlu, *At İmgesinin Çözümlemesi: Şişli Atölyesi Örneği*, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2010, s.36.
[25] Gören, *age.,* s.44.
[26] Cemre Aslan Özdemir, *Çallı Kuşağı Resminde Mimarinin Kullanımı,* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2018, s.66.

Resim 2. Düşman Kaçtıktan Sonra, Mehmet Ruhi Arel[27]

Bu oluşum, ilk açıldığı dönemde *Şişlide Açılan Atölye* olarak isimlendirilirken, 1980'i yıllarda burası ile ilgili Sezer Tansuğ ile çalışmalar yapan Adnan Çoker tarafından Şişli Atölyesi olarak adlandırmıştır.[28] Çoker bu isimlendirmede Paris Atölyelerinden esinlenmiştir. Şişli Atölyesi'nde çalışacak sanatçılar asker ressamlar yerine 1914 Kuşağı sanatçıları içinden seçilmiştir.[29] Buradaki seçim, muhtemelen Celal Esat Arseven'e aittir. Atölye için seçilen sanatçılar; İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Namık İsmail, Ali Sami Boyar, Mehmet Ruhi Arel, Sami Yetik ve grup dışından olan Ali Cemal Ben'im'dir. Grubun diğer sanatçıları olan Feyhaman Duran, Hüseyin Avni Lifij fiilen Şişli Atölyesine katılmamalarına rağmen, dışarıdan destek vermişler, atölyenin propaganda misyonunun ikinci evresi olan Viyana Sergisi'ne milli mücadele ruhunu yansıtan başarılı eserleri ile katılmışlardır. Mehmet Ali Laga'da hiçbir gruba bağlı olmadan Viyana Sergisi'ne katılan sanatçılardandır. Türk sanatının

[27] Celal Esad Arseven, resimde işaretlenerek gösterilmiştir. https://arsizsanat.com/turk-resminde-savasin-betimi-ve-bir-savas-cephesi-olarak-sisli-atolyesi/ (Erişim Tarihi: 10.06.2022).

[28] Gören, *age.,* s.49.

[29] 1914 Kuşağı sanatçılarından Nazmi Ziya Güran, Şişli Atölyesine katılmamıştır. Ahmet Kamil Gören, Güran'ın bu oluşumda yer almamasının nedenini, Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ndeki müdürlük görevi olarak göstermektedir. Ahmet Kamil Gören, "Şişli Atölyesi", *rh+ Sanat*, S.4, 2003, s. 29.

Avrupa'daki ilk yurtdışı sergi deneyimi olan Viyana Sergisi[30], Avusturya Devlet Galerisi'nde 1918 yılında düzenlenmiştir.[31]

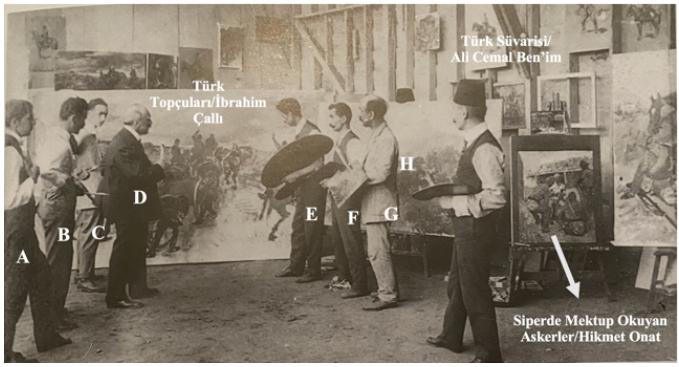

Resim 3. Halife Abdülmecid Efendi Şişli Atölyesi'ni Ziyaretinde Sanatçılarla Eserleri Etüt Ederken[32]
A: Ali Sami Boyar, **B:** Ali Cemal Ben'im, **C:** Namık İsmail, **D:**Halife Abdülmecid, **E:** İbrahim Çallı, **F:** Hikmet Onat, **G:** Sami Yetik, **H:** Mehmet Ruhi Arel

Sanatçıların ihtiyacı olan muşamba, boya gibi tüm malzemeler devlet tarafından karşılanmış, ivedilikle Almanya'dan temin edilmiştir. Adeta bir stüdyo gibi düzenlenen atölyede, sanatçıların kendilerini sanki cephede imiş gibi algılamaları ve savaş atmosferini hissetmeleri için, atölyenin bulunduğu metruk araziye[33] hendek kazılmış, silahlı bir manga asker, hatta at koşulmuş bir top bile getirilmiştir.[34] Sanatçılar böylece fotoğraf yerine canlı modelden çalışma imkânı bulmuşlardır. Türk resmi için çok önemli bir oluşum

[30] Ufuk Alkan & Mehmet Emin Kahraman, **"**İbrahim Çallı'nın Kurtuluş Savaşı Temalı Resimlerinin İkonografik ve İkonolojik İncelenmesi", *Kalemişi*, C.4, S.7, 2016, s.3.

[31] Ahmet Taşkıran, *Savaş ve Sonrası Türk Resim Sanatında Savaş Konulu Resimlerde Figür Analizleri (1913-1937)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2010, s.3.

[32] Fotoğrafın tarihi 8 Eylül 1917'dir. Mimar Sinan Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu, Yay. Haz. Halenur Katipoğlu, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 66.

[33] Atölyenin bulunduğu arazinin metruk halde olduğu ressam Hüseyin Avni Lifij'in kendi gibi ressam olan Harika Sirel tarafından Ahmet Kamil Gören'e aktarılmıştır. Gören, *age.,* s.48.

[34] Candaş Keskin, "I. Dünya Savaşı ve Sonrası Türkiye'de Sanat Ortamı ve Türk Resmi", *Gazi Akademik Bakış*, C.7/S.14 (2014), s. 272.

olan Şişli Atölyesi'nin ne yazık ki ömrü çok uzun olmamış, Ahmet Kamil Gören'in tespitine göre de en fazla on ay faaliyetini sürdürebilmiştir.[35]

1.1. Şişli Atölyesi'nde Üretilen Milli Mücadele Temalı Sanat Yapıtları

Milli Mücadele ruhunun sanat aracılığıyla hareket geçirilmesi için siyasi propaganda amaçlı kurulan bu atölye, 1914 Kuşağı ressamlarının Paris'te edindikleri sanatsal deneyimlerini aktarabilmeleri ve kendilerini de dönemin gerek yereli gerekse de Viyana Sergisi ile Avrupa sanat camiasına sunabilmeleri için iyi bir fırsat olmuştur.[36] Atölye, Türk resim sanatında önemli bir evreyi işaret eder. Şöyle ki, 1914 Kuşağı sanatçıları öncesini oluşturan asker ressamlar kuşağı, fotoğrafa dayanan manzara ve ölü doğa çalışmalarından yaparken, atölyenin sanatçıları canlı model ve izlenimci akımın doğası gereği ışığı değişen hallerinin kullanıldığı figüratif resimleri Şişli Atölyesi'nde üretmişlerdir. Sanatın sipariş üzerine üretimi yapıldığı bu atölyede, Sezer Tansuğ, İbrahim Çallı'nın Türk Topçuları'nı büyük bir dinamizmle, Hikmet Onat'ın Siperde Mektup Okuyanlar adlı tablosunu romantik bir ifade ile ele aldığını, son olarak da Namık İsmail'in Son Mermi'de atölyenin ruhuna uygun olarak hamasi duyguları aktarmakta çok başarılı olduğunu vurgular.[37] Şişli Atölyesi'nde üretilen eserlerin ve sanatçıların tam listesi ne yazık ki elimizde yoktur. Bilinen atölyede yapılan çalışmaların, İstanbul Galatasaray'da 1917 yılında düzenlenen Harp Levhaları Sergisi'nde İstanbul halkı ile buluşturulduğudur.[38] Ancak Viyana Sergisi için hazırlanan katalogda Şişli Atölyesi'nde Viyana Sergisi içinde üretilen eserlerin ismi ve müellifi olan sanatçıların isimleri diğer sanat yapıtlarının kimlikleri ile birlikte açıkça belirtilmiştir.

İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu'nda bulunan İbrahim Çallı'nın Türk Topçuları, Hikmet Onat'ın Siperde Mektup Okuyanlar ve Ali Cemal Ben'im Türk Süvarisi adlı eserlerin, Resim 3'de işaretlememizle açıkça görüleceği üzere, Şişli Atölyesinde üretildiği kesindir. Bu nedenle metinde, öncelikle bu üç resmin plastik ve ikonografik çözümlemesi yapılacaktır.

---

[35] Gören, agm., s.29.
[36] Salih Ağaroğlu, *agt.,* s.36
[37] Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1986, s.151.
[38] Sezer Tansuğ, *age.,* s.156.

1.1.1.İbrahim Çallı, Türk Topçuları

Resim 4. İbrahim Çallı, Türk Topçuları/Topçu Mevzi Alırken, Tual Üzerine Yağlıboya,180cm x 270cm, 1917 Yılı Tarihli, (MSGSÜ İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu)[39]

1914 Kuşağı Sanatçıları, sanat tarihinde Çallı Kuşağı Sanatçıları olarak da bilinir. İbrahim Çallı'ya ithafen gruba Çallı Kuşağı denmesinin temel sebebi, Çallı'nın bu grubu, sanatsal bilgi ve deneyimleriyle yönlendirmesi, daha doğru bir ifade ile Türk izlenimcileri için sanatçı kişiliği ile onlara rol model olmasıdır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu'nda bulunan İbrahim Çallı'nın Türk Topçuları adlı eseri, müzenin kuruluşunda, koleksiyona dâhil edilen eser grubu içindendir. Cumhuriyet modernleşmesinin görünürlüğü olan İstanbul

[39] Mimar Sinan Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu, Yay. Haz. Halenur Katipoğlu, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 190; Esma İgüs, *İstanbul- Ankara-İzmir Resim Heykel Müzelerindeki 1914 Kuşağı Eserlerinin Değerlendirilmesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s.77.

Resim Heykel Müzesi 1937 yılında Atatürk'ün emriyle açılmıştır[40]. Müzenin envanterinde, Türk Topçuları'nın kayıt tarihi 1937 olarak geçmektedir ki, bu da bize eserin, müzenin ilk koleksiyonuna ait olduğunu gösterir.[41] Türk Topçuları, müzeye Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden devredilmiştir. Dolayısıyla devletin siparişi üzerine yapılan Türk Topçuları, sonraki süreçte bir kamu kurumu olan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne verilmiş, Akademi'de müzenin kuruluş aşamasında uhdesinde bulunan yapıtlarla müzenin ilk koleksiyonun gelişmesini sağlamıştır.

Resim 3'de görüldüğü üzere bu eser, Şişli Atölyesi'nde üretilmiş, 1918 yılında Galatasaray'da düzenlenen Harp Levhaları Sergisi'ne katılmış[42], daha sonra da Viyana Sergisi'nde sergilenmiştir.

Kızıl ve kahve tonlarının hâkim olduğu Türk Topçularında şafak söktüğü anda, top arabasını çeken atlı ve yaya askerler bir arada resmedilmiştir. Kızıl kahve tonları ile sanatçı, savaşın esrarengiz haline gönderme yapmıştır.[43] Resmin tümüne hâkim olan duygu, zor şartlara rağmen vatan sevgisi ile dolu olan askerlerin, güçlükleri açma konusundaki dirayetli çabalarıdır. Şişli Atölyesi'nde Çanakkale Deniz Savaşları temalı eserler üretildiğinde dolayı, kompozisyonun da Çanakkale Savaşları'ndan bir anı gösterdiği tespitini yapmamız mümkündür. Kuvvetli bir desen anlayışının sezildiği eserde, merkeze yerleştirilen ufuk çizgisine doğru hareket eden topçuların sırtı seyirciye dönüktür. Bu zorlayıcı patikada, topçular, resme diyagonal yerleştirilen top arabasının tekerleklerinden güç almaya çalışmaktadırlar. Sağ taraftaki asker kolunu kaldırarak adeta komut vermekte, solda ise gruba refakat siluet halde iki görülmektedir. Gültekin Elibal, İbrahim Çallı'nın Türk Topçuları ile sanatsal gücünü ortaya koyduğunu ve bağımsız fırça darbeleri ile sanatsal yönü ağır basan bir izlenimci anlayışı yakaladığın belirtir.[44]

---

[40] Seçil Serpil, *Türkiye'de 1950 Sonrası Görsel Sanatlar Koleksiyonculuğunun Gelişimi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s.49.

[41] İgüs, *agt.*, s.77.

[42] Semih Altınölçek, *İbrahim Çallı Türk Resim Sanatı İçindeki Yeri ve Önemi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s.43; Sezer Tansuğ, Semih Altınöçek'in aksine Harp Levhaları Sergisinin tarihini 1918 olarak vermektedir. Tansuğ, *age.,*s.156. Bu farklılık Hicri takvimin Miladi takvimine çevriminden kaynaklanabilir.

[43] Alkan - Kahraman, agm., s.16.

[44] Gültekin Elibal, *Atatürk ve Resim Heykel*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1973, s.8.

1.1.2. Hikmet Onat, Siperde Mektup Okuyan Askerler

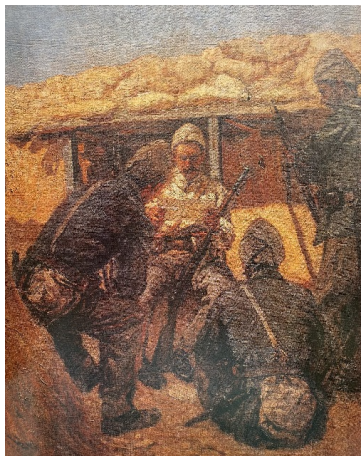

Resim 5. Hikmet Onat Siperde Mektup Okuyan Askerler, Tual Üzerine Yağlıboya, 145 cm x210 cm
1917 Yılı Tarihli, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu)[45]

1914 Kuşağı sanatçılarından olan Hikmet Onat'ın bu eseri, Resim 3'degörüleceği üzere, Şişli Atölyesi'nde üretilmiş olup, konusu da gene savaşa dairdir. Viyana Sergisine[46] katılan eser, 1941 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonuna Ankara Halkevi'nden devredilmiştir.[47]

Hikmet Onat, tıpkı Çallı gibi çok sağlam bir desen ve renk bilgisine sahiptir. Sanat yaşamı boyunca çoğunlukla figüratif kompozisyonlar ve manzaralar üretmiştir. Sanatçı bu eserde, diğer Şişli atölyesi sanatçıları gibi kahramanlığa odaklanan hamasi bir konu yerine savaşın duygusal yönünü vurgulayan bir kompozisyon gerçekleştirmiştir. Figüratif olan bu çalışmada, sanatçı figür etütleri için muhtemelen Şişli Atölyesi'nde modellik yapan askerlerden yani canlı modellerden faydanmış olmalıdır.

[45] Mimar Sinan Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu, Yay. Haz. Halenur Katipoğlu, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 193; İgüs, *agt.*s.77.

[46] Gören, *age.,* s.101.

[47] İgüs, *agt.,* s.77.

Kompozisyonda, siperde diğer askerlere mektup okuyan bir asker ve onu oturarak dinleyen iki asker ve ayakta bir asker olmak üzere toplamda dört asker vardır. Mektup okuyan askerle, resmin merkezinde onu dinleyen ve sırtı seyirciye dönük askerler üçgen bir şemanın içine alınmış, böylece dikkat bu figürlerin üzerine yönlendirilmiştir. Sağdaki ayaktaki figür ise merkezdeki üçgen şema ile birleşerek seyircinin ilgisini tabloya yönlendirmektedir. İzlenimci palete baskın olduğu yapıtta, renkler geri plana doğru açılmaktadır. Ön plandaki koyu renk kıyafetlerle vurgulanmış askerler, resme derinlik duygusunun katılmasını sağlar.

1.1.3. Ali Cemal Ben'im, Türk Süvarisi

Resim 6. Ali Cemal Ben'im Türk Süvarisi, Tual Üzerine Yağlıboya, 73,5cm x53.5cm, 1917 Yılı Tarihli, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu)[48]

[48] Mimar Sinan Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu, Yay. Haz. Halenur Katipoğlu, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 179; İgüs, *agt.*, s.77.

Bahriyeli Ali Cemal Ben'im, Osman Hamdi Bey'in 1883-1910 eğitimci ve yönetici olarak yer aldığı süre zarfında Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nden mezun olmuştur.[49] Sanatçının eseri, tıpkı İbrahim Çallı ve Hikmet Onat'ın yapıtları gibi Şişli Atölyesi'nde üretilmiş olup Resim 3'de görülmektedir. Sanatçının, atölyede görevlendirilmiş askerleri eserinde canlı model olarak kullandığı aşikârdır. Canlı modele rağmen askerin yüzü pek seçilmemektedir, bu da sanatçının kendi tercihidir. Süvari atın üzerinde elinde asası veya mızrağı olduğu halde resmedilmiştir. Eserin tümüne süvarinin heybeti, Türk askerinin kahraman vakur duruşu hâkimdir.

2. Viyana Sergisine Katılan Milli Mücadele Temalı Eserler

Şişli Atölyesi'nde üretilen Çanakkale Deniz Savaşı temalı yapıtlar ve dönemin sanatçılarından talep edilecek eserler ile I. Dünya Savaşı bitmeden Celal Esat'ın tıpkı Şişli Atölyesi'nde olduğu gibi kişisel çabaları sonucunda Viyana ve Berlin'de Türk resminden oluşan bir sergi açılması planlanmıştı. Bu sergilerinde düzenlemesindeki amaç, I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin karşısında yer alan devletlere kaşı plastik sanatlar üzerinden karşı propaganda yürütmek ve en önemlisi de yüzyıllardan beri yapılan kötü niyetli yaklaşımlarla zedelenen Türk imajını yurtdışında düzeltmek niyetidir. Türk ressamları tarafından 1918 yılında Avrupa'da açılan ilk sergi olan Viyana Sergisi'nde Şişli Atölyesi yapıtlarının yanı sıra dönemin ressamlarına ait manzara, porte ile savaş ve vatanperverlik temalı resimler sergilenmiştir.[50] Viyana sonrası gidilmesi planlanan Berlin'e I. Dünya Savaşı'nda ateşkes ilan edilmesi ve Bulgaristan yolunun kapanması nedeniyle gidilememiştir.[51]

[49] Çoker, *age.,* s.33.

[50] Sanatçı ve sanatın hamisi olan Halife Abdülmecid Efendi'de Viyana Sergisi için dört eser vermiştir. Eserlerin ismi; Otoporte, Haremde Goethe, Haremde Beethoven ve I. Sultan Selim'dir. Gören, *age.,* s. 70.

[51] Gülce Çermikli, *Namık İsmail'in Yaşamı ve Sanatı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s.34.

2.1. Viyana Sergisi'ndeki Milli Mücadele Temalı Eserlere Örnek, Hüseyin Avni Lifij , ''Alegori''

Resim 7. Hüseyin Avni Lifij, Alegori, Tual Üzerine Yağlıboya, 160cm x 200cm, 1917 Yılı Tarihli, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu)[52]

1914 Kuşağı Sanatçı grubu içinde yer alan Hüseyin Avni Lifij, sembolist bakışla ele alınan lirik eserlerin ressamıdır. Konu seçiminde özgürlüğün hâkim olduğu yapıtlarına genel anlamda melankoli hâkimdir. Alegori gibi savaşı anlattığı resimlerinde, düşünsel içerik ve şiirsel alegori ön plandadır. Bu durum onu Fransız sembolizm ya da romantizm anlayışına yaklaştırır.[53]

Sanatçının başyapıtlardan biri olduğu kabul edilen bu eserin tümüne, sembolist bir anlatım ve teknik olarak izlenimci üslup hâkimdir. Kompozisyonun merkezinde bulunan biri yaşlı, diğer ikisi genç kadınlar nü olarak çalışılmıştır. Tablonun sol tarafında ufuk çizgisine yakın olacak düzeyde ağaca dayanmış adeta ağaçtan güç almaya çalışan yaşlı bir adam, adamın yanında yerde yatan bir at, sağ tarafta ise sisler içinde zorlukla seçilebilen ev ve diğer figürler görülmektedir. Savaş temalı bir resim olmasına rağmen dönemi içerisinde seyircinin alışkın olduğu bir savaş resmi değildir. Lifij

[52] Mimar Sinan Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu, Yay. Haz. Halenur Katipoğlu, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 199; İgüs, *agt.*, s.102.

[53] Ufuk Alkan - Mehmet Emin Kahraman, "Hüseyin Avni Lifij'in Kurtuluş Savaşı Temalı Resimlerinin İkonografik ve İkonolojik İncelemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.10/S.28, (2017), s.242.

resimde sembolist öğeleri kullanırken asıl gayesi savaşın yıkıcılığına dikkat çekmektir. Ahmet Kamil Gören, Şişli Atölyesi'nde İbrahim Çallı, Hikmet Onat tarafından üretilen savaş temalı resimlerle bu eserin arasındaki ayrımı aşağıdaki gibi açıklamaktadır.

> "Şişli Atölyesi'nde üretilen yapıtlardaki figürler, savaş temasına ters düşmeyecek biçimdeydi. Oysa Lifij'in çalışmasında çıplak ya da yarı çıplak figürler savaş alanı içine sokulmaktadır. Bu da sanatçının savaşı simgelerle anlatmak tasasına uygun düşüyordu. Bu dille sembolist biçim ve Oryantalizmi anımsatan renklerin katılımı, kuşkusuz Lifij'in en karakteristik/kendine özgü yönlerinden birini oluşturuyordu."[54]

Sağlam bir desen ve renk bilgisine dayanan eserde savaş temalı eserlere dair yerleşik algıları kırmıştır. Savaş temalı eserlerde çoklukla kullanılan asker veya cephe görüntülerinin yerine, Alegoride savaşın sıkıntılarını sivil halkın çektiği acılara ve eziyetlere indirgeyerek aktarmayı yeğlemiştir. Dolayısıyla bu esere insana dairdir ve bu yüzden de diğer savaş temalı yapıtlara nazaran daha çarpıcıdır.

2.2. Viyana Sergisi'ndeki Milli Mücadele Temalı Eserlere Örnek, Namık İsmail, ''Son Mermi/Al Bir Tane Daha''

Resim 8. Namık İsmail, Son Mermi/ Al Bir Tane Daha Tual Üzerine Yağlıboya, 145cm x 204cm, 1917 Yılı Tarihli (Ankara Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu)[55]

[54] Gören, *age.,* s.103.

[55] https://arhm.ktb.gov.tr/artworks/detail/23/son-mermi (Erişim Tarihi: 11.06.2022).

1914 Kuşağı mensuplarından olan ve paletinde Fransız izlenimcilerine nazaran Alman izlenimcilerinin etken olduğu Namık İsmail bu eseri, Şişli Atölyesi'nde üretmiştir. Eser başlangıçta, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi'nde bulunurken kaydı envanterden düşülmeden bir süre sergilenmek üzere geçici olarak Antalya Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne gönderilmiştir. Ankara Resim Heykel Müzesi'nin açılmasıyla da Antalya Devlet Güzel Sanatlar Galerisince Ankara Resim Heykel Müzesine devredilmiştir.[56]

Savaş temalı sembolist yorumları olan bu eser, Namık İsmail'in başyapıtlarından biri kabul edilir. Resmin merkezini bir eliyle top mermisini havaya kaldıran durağan bir figür olarak betimlenen asker ile top arabasına mermi yerleştiren diğer asker belirler. Sağ köşede ise savaşın acımasızlığının göstergesi olan acı içinde kıvranan yaralı asker vardır. Karşıdaki tepeden gri dumanlar yükselmektedir. Savaşın en kızgın anı yansıtılmış, öyle ki askerler, yaralı arkadaşları ile ilgilenmeyip mermileri karşı tarafa atma telaşı içindelerdir. Askerlerin canı pahasına vatan savunması yaptığı yapıtın örtük anlamıdır. Desen sağlamlığı ön planda olup kompozisyon yumuşak renklerle oluşturulmuştur. Sahnedeki dinamizmi diyagonal yerleştirilmiş top arabası sağlamıştır.[57]

3. Büyük Taarruzun Aktörlerinden Mareşal Fevzi Çakmak ve Plastik Sanatlarda Mareşal Fevzi Çakmak Portresi

Büyük Zaferle sonuçlanan Büyük Taarruzun planını hazırlayan dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, cephede de harekâtı Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü ile birlikte yönetmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın komutanlarından olan ve bağımsız Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasında büyük katkıları olan Mareşal Fevzi Çakmak'a Türk sanatçıları tarafından her zaman saygı ve minnet duyulmuştur. Bu saygı ve minnetin nişanesi olarak da ressam ve heykeltıraşlar tarafından Paşa'nın portre ve büstleri yapılmıştır. Türk resminin en başarılı Fevzi Çakmak portesi, sembolist

[56] Eser, halen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi envanterine kayıtlıdır. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi envanterinde ismi Son Mermi, Ankara Resim Heykel Müzesi envanterinde ise Topçular olarak geçmektedir. İgüs, *agt.*, s.57; Çermikli, *agt*., s. 91.

[57] Çermikli, *agt*., s. 91; Gören, *age.,* s.111.

ifade anlatım diliyle Hüseyin Avni Lifij'in yaptığı Fevzi Çakmak Mesaide adlı eserdir.

Resim 9. Mareşal Fevzi Çakmak Mesaide, Hüseyin Avni Lifij, Tual Üzerine Yağlıboya, 166cm x 131cm, 1923 Yılı Tarihli (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu)[58]

Tablo, 1962 yılında Topkapı Sarayı Müzesi'nden Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Müzesi'ne devredilmiştir. Eserin yapım tarihinden yola çıkarak harita veya planlara dayanarak kompozisyon, muhtemelen Paşa'nın Büyük Taarruzu planladığını anı bize gösterir. Lifij, Mareşal Fevzi Çakmakportresi ile Büyük Taarruzu belleklerde her daim diri tutmağı hedeflemiştir.

Mareşal vakur ve kendinden emin bir ifade ile çalışma masasında asker kıyafetleri ile çalışırken gösterilmiştir. Paşa, elinde tuttuğu kalemi ile not almakta, çalışmaktadır. Masanın önündeki Oryantalist sehpanın üzerinde gaz lambası ve koltuğa asılmış dürbün hemen göze çarpmaktadır. Arka fonda Türkiye haritası asılıdır Mareşal'in askeri kıyafeti, harita ve dürbün yapıttaki askerlikle ilgili ifadeyi canlı tutan objelerdir. Eserdeki kuvveti desen anlayışı göz çarpmaktadır. Sanatçı, portre çalışmasına rağmen göz ve dudak mimikleri ile Paşa'nın iç

[58] Mimar Sinan Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu, Yay. Haz. Halenur Katipoğlu, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1996, s.200; İgüs, *agt.*, s.103.

dünyası ustalıkla yansıtmıştır. Fırça darbeleri renkçi anlayışla yüzeye geniş şekilde yayılmıştır. Bu da fırça darbelerini fark etmemeyi sağlamış, eserde satıhsız bir yüzey oluşmuştur.

4. Büyük Taarruzun Heykellere Yansıyan Dili, Büyük Zaferi En İyi Yansıtan Anıt[59] Afyon Zafer (Utku) Anıtı

Heykel sanatının ürünü olan anıt, toplumların hafızasında yer etmiş olay, kişi(ler) için yapılan ve kentlerin en nadide yerlerine bilinçli bir şekilde yerleştirilmiş ve etrafında insanların toplanacağı alanlar olarak tanzim edilmiş yapıtlardır. Anıt heykellerdeki büyüklük algısı, kitleleri etkilemekte önemlidir. Kentlere hâkim yerlere yapılmış anıtların etrafında insanlar gündelik yaşam performanslarını gerçekleştirir. Çünkü anıtların olduğu yerler, kentlerin cazibe merkezidir, bu da siyasi erkin bilinçli seçimidir. Anıtlar, erkin ideolojisini aktarma da kullandığı işlevsel siyasi propaganda malzemesidir. Anıtların bir diğer özelliği de hafıza ile ilgili olmasıdır, dolayısıyla, bulundukları mahallin bellek mekânlarıdır. Anıtlara dair yukarıda ifade edilenler evrensel olduğu gibi Türkiye içinde geçerlidir.

Cumhuriyetin kurulmasıyla, resmi kültür politikası bağlamında ulusal bilinci empoze eden ve ön plana çıkaran anıt heykeller yapılmaya başlanarak anıtlar, halkın gündelik yaşamına dahil edilir.[60] Anıt heykeller Kurtuluş Savaşı ve Atatürk'ü gelecek kuşaklara aktarmayı ve ulusal bilinci pekiştirmeyi amaçlamanın yanı sıra kaidelerinde yer alan kabartmalarla da görsel okumayı sağlıyordu.[61] Cumhuriyet tarihindeki mimari ile bağlantılı ilk anıt heykel, Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından tasarlanan, Milli Mücadele temalı Kütahya Dumlupınar Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı (Meçhul Asker Anıtı)'dır.[62] Kent dışında yer alan heykel, anıt heykellerin

[59] Afyon Utku Anıtı için "Büyük Zaferi En İyi Yansıtan Anıt" tanımlaması, Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından 6 Kasım 1937 tarihinde yaptığı Afyon'u ziyaretinde söylenmiştir. Aylin Tekiner, *Atatürk Heykelleri Kült, Estetik*, Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 139.

[60] Kıvanç Osma, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1998 s.22.

[61] Kıvanç Osma, "Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 30/S.1 (2006), s. 89.

[62] Hikmet Daylan, *Türkiye'deki Anıt Heykel Uygulamaları Işığında Yapılan Heykel Projeleri*, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2012, s.12; Osman Nuri Dülgerler-Tülay Karadayı Yenice,

nirengi noktasını oluşturur. Mermer malzemeden, bayrak direği bronzdan olan anıt, Birinci Ulusal Mimarlık üslubunda tasarlanmıştır.

Resim 10. Kütahya Dumlupınar Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı (Meçhul Asker Anıtı)[63]

Türkiye'de sanat eğitiminde heykel eğitimi ilk kez 1883 yılında Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin açılması ile başlamış ve Osman Hamdi Bey, okuldaki heykel eğitimini bir süre Venedik Rafaello Kolejine devam eden daha sonrada Roma Akademisi'nden mezun olan Yervant (V)Osgan Efendi'ye teslim etmiştir.[64] Osman Hamdi Bey ve Yervant (V)Osgan Efendi'nin Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde eğitimci ve yönetici olarak yer aldığı esnada heykel sınıfının öğrencileri, İhsan (Özsoy), İsa Behzat, Mesrur İzzet, Ebu Şeneb Bey, Mehmet Bahri ve Bari olmak üzere, bir elin parmağını geçmeyecek sayıda az heykel öğrencisidir. [65] Cumhuriyetin erken yıllarında da heykelle uğraşan sanatçı sayısı çok azdır. Kenan Yontunç, Sabiha Ziya Bengütaş, Zühtü Müridoğlu ve Ali Hadi Bara dönemin sanatçılarındandır. Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki bu azlık meselesi, yabancı heykeltıraşların

"Türklerde Anıt Mimarisinin Bir Örneği; Konya Atatürk Anıtı", *Selçuk Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.23/S.1(2008), s.69.

[63] Dülgerler - Karadayı Yenice, agm., s.69.

[64] Çoker, *age.,* s. 17.

[65] Çoker, *age.,* s. 47.

anıt heykeller üretmek için Türkiye'de çalışmaları için gerekli zemini oluşturmuştur.[66]

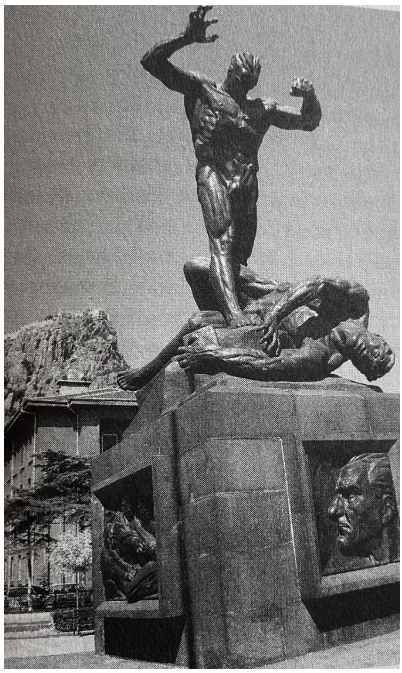

Resim 11. Afyon Zafer (Utku) Anıtı, Heinrich Krippel, 1935[67]

Büyük Taarruz'un simge anıtı ve milli mücadelenin belleğini oluşturan Afyon Zafer (Utku) Anıtı 1925-1938 tarih aralığında Türkiye'de yaşayan ve bulunduğu süreçte çeşitli anıtlar tasarlayan Avusturyalı Heinrich Krippel tarafından 1935 yılında yapılmıştır. Anıtın açılışı, 24 Mart 1936 günü, Başbakan İsmet İnönü tarafından mülki erkânın hazır olduğu bir törenle gerçekleştirilmiştir.[68] Anıtın yapılma amacı Afyon'un Yunan işgalinden kurtuluşunu ve Türk milleti için bir kahramanlık öyküsü olan Büyük Taarruzu belleklerde canlı tutmak ve hatırlatıcı işlevi ile geçmişe vurgu yapmaktır.

[66] Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'de konuk sanatçı olarak bulunan ve anıt heykeller tasarlayan sanatçılar, Pietro Canonica (Sarayburnu Atatürk Anıtı, Taksim Atatürk Anıtı, Sabiha Ziya Bengütaş ve Ali Hadi Bara ile), Anton Hanak ve Josef Thorak'dır (birlikte Güven Park Anıtı). Ayfer Uz & Nurbiye Uz, "Şehir ve Heykel, Şehirde Heykel, Şehirlerin Sembolleri Heykeller", *Avrasya Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASEAD)*, C.4/S.12(2017), s. 727.

[67] Tekiner, *age.,* s.141.

[68] Tekiner, *age.,* s.140.

Heinrich Krippel'in Sarayburnu'nda yaptığı Atatürk Heykeli başarılı bulunduğundan dolayı Afyon Zafer (Utku) Anıtı'nı yapacak sanatçı olarak Krippel gündeme gelmiş ve sanatçı ile temasa geçilerek avans olarak ilk olarak 1300 Dolar verilmiştir. Anıtın yapım işine ciddiyetle yaklaşan bürokratlar, Türkiye Cumhuriyeti ile Krippel arasında bir protokol imzalanmasını sağlamıştır. Anıtın bitiminde sanatçıya toplamda 25.600 dolar ücret ödenmiştir. Anıtın yapılma sürecinde ise Türkiye'nin ilk Viyana Büyükelçisi Mehmet Hamdi Bey'in katkısı büyüktür.[69] Krippel'le imzalanan ve 10 sayfalık bir anlaşma metni olan protokolde, Viyana elçisi Mehmet Hamdi Bey imal edilecek objelerin incelenip teslim alınmasından sorumludur. Mehmet Hamdi Bey, anıtın yapılması esnasında Krippel ile Afyon Valiliği ile arasında köprü vazifesi görmüş, malzeme alımları ve bürokrasiye dair süreçler bizzat Mehmet Hamdi Bey tarafından takip edilerek yürütülmüştür.[70]

Resim 12. Afyon Zafer (Utku) Anıtı'nın Atölyede Yapım Aşaması[71]

[69] Bilal N. Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s. 510-512.

[70] Mevlüt Yüksel, "İskân-ı Aşâir ve Muhacirîn Umûm Müdürlüğünden Berlin Büyükelçiliğine Mehmet Hamdi (Arpağ) Bey", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 64, 2020, s.509-508.

[71] https://tibbiyelihikmet.com/2015/01/25/afyon-zafer-aniti-nereye-yapildi (Erişim Tarihi: 10.6.2022).

Anıtın dikildiği yer, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın Büyük Taarruzu planladığı mevkidir. Özgün yerinde olan ve günümüzde Afyon Belediye Parkı'nda bulunan anıtın ön yüzü şehre, arka yüzü ise Afyon Kalesi'ne bakmaktadır. Heykelin yüksekliği yaklaşık olarak 4 metredir.[72] Anıt, kübik formlu kayaç görünümlü ve dört yüzeyi kabartmalara süslü bir kaide ile ana gövdeyi oluşturan tunç malzemeli çıplak iki erkek figürden oluşur.[73] Kaidenin üst kısmında, çıplak iki erkek figürü vardır. Figürlerden bir tanesi yere yuvarlanmış, başı aşağı sarkmış adeta acı içinde kıvranarak yerde yatmaktadır. Yerde yatan bu figür, ikonografik olarak milli mücadelede savaşın kaybeden tarafı simgeler. Ayaktaki diğer figür ise kaslı ve güçlü bir erkek olarak tasvir edilmiştir. Bu figürün yüzü, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e benzetilmektedir.

Heykeli taşıyan kaidenin dört yüzünde cumhuriyet ikonografisinden kesitler yer alır. İkonografiyi oluşturan figürler Büyük Taarruz 'un aktörleri Gazi Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü'dür. Kaidenin batı cephesinde Atatürk portresi, kuzey cephesinde masa başında haritaya yumruklarını uzatmış Mareşal Fevzi Çakmak, doğu cephede Alman miğferli üç asker ile yerel halktan biri ve güney cephede ise savaş sahnesi, Türk askerinin süngü sahnesi canlandırılmıştır.[74]

SONUÇ

Türkiye sanat tarihinde Milli Mücadele temalı üretilmiş plastik eserler, I. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar uzanan zaman dilimi içerisinde defalarca ele alınmıştır. Bağımsızlık ve Kurtuluş Savaşı konulu eserlerin Türkiye plastiğinde her zaman ele alınmasının sebebi, sanatçının Türk halkının var oluş ve varlığını sürdürme mücadelesini sanat aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarma kaygısıdır.

Şişli Atölyesi'nin Fransa'dan henüz dönmüş ve savaşın tüm acımasızlığını deneyimleyen sanatçıları, vatanperverlik duyguları içinde Milli Mücadele temalı, Türk insanının bağımsızlık destanını ifade eden eserler üretmişlerdir. Bu destansı figüratif eserler, belge niteliğindedir. Yapıtlar, sanatçının toplumu derinden etkileyen olaylara karşı sosyal duyarlılığının sonucunda ortaya çıkmıştır.

[72] Tekiner, *age.,* s.142.
[73] Uz - Uz, agm., s.728.
[74] Tekiner, *age.,* s.142.

İzlenimci palette ele alınan bu hamasi tablolar, canlı modelden çalışılmış ve akademik ilkelerin baskın olduğu yapıtlardır. Bazı sanatçılar ise doğrudan anlatımın yerine sembolik veya romantik ifade ile savaş temalı eserler üretmeyi tercih etmişlerdir. Sarı, kahverengi ve gri renklerin yoğun kullanılması savaşın boğucu ve insanı ezen atmosferi ile ilintilidir. Erken Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise plastik sanatlarda resmi ideoloji bağlamında yapılan Kurtuluş Savaşı ve Milli Mücadele temalı resim ve heykellerin üretiminin sürdüğünü görürüz. Gerek resim gerekse heykelde sanatçıların bilinçli veya bilinçaltının dışavurumu olarak hamasi konulara eğildiği açıktır.

Ezcümle Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı'nı konu alan plastik eserler, sanatın sanat için değil de sanatın toplum için yapıldığının göstergesidir.

KAYNAKLAR

1. Kitap ve Makaleler

Altınölçek, Semih, *İbrahim Çallı Türk Resim Sanatı İçindeki Yeri ve Önemi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Ağaroğlu, Salih, *At İmgesinin Çözümlemesi: Şişli Atölyesi Örneği*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2010.

Alkan, Ufuk - Kahraman, Mehmet Emin, "İbrahim Çallı'nın Kurtuluş Savaşı Temalı Resimlerinin İkonografik ve İkonolojik İncelenmesi'', *Kalemişi*, C.4, S.7, 2016, s.1-18.

Alkan, Ufuk - Kahraman, Mehmet Emin "Hüseyin Avni Lifij'in Kurtuluş Savaşı Temalı Resimlerinin İkonografik ve İkonolojik İncelemesi'', *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.10, S.28, 2017, s.240-252.

Arseven, Celal Esat, *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

Arslan, Necla, "Avni Lifij", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.2, Yapı Endüstrisi Merkezi Yayını, İstanbul 1997, s.1116-1117.

Çermikli, Gülce, *Namık İsmail'in Yaşamı ve Sanatı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

Çoker, Adnan, *Osman Hamdi ve Sanâyi-i Nefîse Mektebi,* Mimar Sinan Üniversitesi Basımevi, İstanbul 1983.

Daylan, Hikmet, *Türkiye'deki Anıt Heykel Uygulamaları Işığında Yapılan Heykel Projeleri*, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2012.

Dülgerler, Osman Nuri - Yenice, Tülay Karadayı "Türklerde Anıt Mimarisinin Bir Örneği; Konya Atatürk Anıtı'', *Selçuk Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.23, S.1, 2008, s.67-78.

Elibal, Gültekin, *Atatürk ve Resim Heykel*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1973.

Gökkaya, Evren Karayel, "Türk Resminde Öncü Bir İsim: Nazmi Ziya Güran Dönemi, Hayatı, Sanatı", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Karabük Üniversitesi*, C.3, S.1, 2013, s.56-67.

Gören, Ahmet Kamil, *Hüseyin Avni Lifij Türk Resim Sanatı İçindeki Yeri ve Önemi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

Gören, Ahmet Kamil, *Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi*, Şişli Belediyesi ve Resim ve Heykel Müzeleri Derneği Yayını, İstanbul 1997.

Gören, Ahmet Kamil, "Şişli Atölyesi''*, rh+ Sanat*, S.4, 2003, s.24-29.

Gülaçtı, İsmail Erim "Osmanlı Resim Sanatında Propaganda: Padişah Resimleri ve Şişli Atölyesi", *Yıldız Journal of Art and Design*, C.4, S.1, 2017, s. 29-65.

İgüs, Esma, *İstanbul- Ankara-İzmir Resim Heykel Müzelerindeki 1914 Kuşağı Eserlerinin Değerlendirilmesi,* Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Keskin, Candaş, "I. Dünya Savaşı ve Sonrası Türkiye'de Sanat Ortamı ve Türk Resmi'', *Gazi Akademik Bakış*, C.7, S.14, 2014, s. 263-279.

Mimar Sinan Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu, Yay. Haz. Halenur Katipoğlu, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1996.

Osma, Kıvanç, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1998.

Osma, Kıvanç "Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 30, S.1, 2006, s. 89-107.

Şimşir, Bilal N., *Bizim Diplomatlar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.

Uz, Ayfer - Uz, Nurbiye "Şehir ve Heykel, Şehirde Heykel, Şehirlerin Sembolleri Heykeller", *Avrasya Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASEAD)*, C.4, S.12, 2017, s. 721-730.

Ürekli, Fatma, "Sanâyi-i Nefîse Mektebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, 2009, s. 93-97.

Ürekli, Fatma, "Leh Asıllı Stanislaw Chlebowski'nin Osmanlı Saray Ressamı Olarak İstihdamı ve Ayrılışı", *Tarih Dergisi*, C.71, S.1, 2020, s. 281-316.

Polat, Nusret, "Kültürel bir Karşılaşma: II. "Mehmet ve Bellini", *Sanat-Tasarım Dergisi*, S.6, 2015, s. 33-37.

Serpil, Seçil, *Türkiye'de 1950 Sonrası Görsel Sanatlar Koleksiyonculuğunun Gelişimi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Tansuğ, Sezer, *Çağdaş Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1986.

Taşkıran, Ahmet, *Savaş ve Sonrası Türk Resim Sanatında Savaş Konulu Resimlerde Figür Analizleri (1913-1937*), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2010.

Telli, Rüya - Yılmaz, Ayşenur, "Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Bir Bakış'', *Liberal Düşünce Dergisi*, Y. 25, S.100, 2020, s. 9-35.

Tekiner, Aylin, *Atatürk Heykelleri Kült, Estetik, Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Yavaşça, Mert, *Türk Resim Sanatında Çanakkale Deniz Savaşı Resimleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2010.

Yüksel, Mevlüt, "İskân-ı Aşâir ve Muhacirîn Umûm Müdürlüğünden Berlin Büyükelçiliğine Mehmet Hamdi (Arpağ) Bey", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 64, 2020, s. 485-526.

2. İnternet Kaynakları

https://arsizsanat.com/turk-resminde-savasin-betimi-ve-bir-savas-cephesi-olarak-sisli-atolyesi/(Erişim Tarihi: 10.06.2022).

https://arhm.ktb.gov.tr/artworks/detail/23/son-mermi (Erişim Tarihi: 11.06.2022).

https://tibbiyelihikmet.com/2015/01/25/afyon-zafer-aniti-nereye-yapildi (Erişim Tarihi: 10.6.2022).

Milli Mücadele Dönemi Sosyal, Siyasal Olgular ve Türk Resmine Yansımaları

Fevzi Nuri KARA*

GİRİŞ

Milli Mücadele, gerek cephede vatan savunması, gerek cephe gerisinde yaşanan dram, gerekse bir milletin siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda giriştiği tüm süreçleriyle, Anadolu insanının hümanizmini de içine alan görsel imgelerle sanat alanına yansımıştır.

Resim sanatımızda savaş teması, Osmanlı döneminde yabancı sanatçılara sipariş edilen kahramanlık temalı kompozisyonlarına kadar gitmektedir. 1867 yılında III. Napoleon'un daveti üzerine gerçekleşen Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati (Paris Uluslararası Sergisi) sonrası sarayda bir koleksiyon oluşturulması amacıyla birçok ressam İstanbul'a davet edilmiş, sanatçılara tarihi zaferleri de konu alan eserler sipariş edilmiştir. Stanislaw Chlebowski'in "1. Varna Savaşı", "2. Varna Savaşı" ve Johann Peter Krafft'ın "Zigetvar Kuşatması" ve Fausto Zonaro'nun "Dömeke Savaşı - Hücum" eserleri örneklenebilir. Krakov'daki Ulusal Müze Koleksiyonu'nda yer alan Sultan Abdülaziz'in eskizlerinden anlaşılacağı üzere Chelebowski, bazı tablolarının kompozisyon kuruluşlarında Sultan Abdülaziz'in taslaklarından faydalanmıştır[1]. Yine, Türk resim sanatının önemli temsilcilerinden olan Abdülmecid Efendi'nin Osmanlı Rus Savaşı'nı konu alan resmide güçlü duyarlılıkları yanın da propaganda gücü yüksek eserlerden biri olarak örneklenebilir.

Fausto Zonaro'nun Osmanlı tarihini ve ulusal zaferleri tema olarak aldığı eserlerinin propaganda gücü oldukça yüksektir[2]. Zonaro'nun hücuma geçen Türk askerinin önünde yerde yatan ölü Yunan askerlerinin tasvir edildiği "Dömeke Savaşı - Hücum" adlı eseri Türk askerinin modernizasyonunu, gücünü ve kahramanlığını

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü, Afyonkarahisar.
fnurikara@hotmail.com

[1] https://www.sakipsabancimuzesi.org/sergiler-ve-etkinlikler/sergi/66/764 (Erişim tarihi: 23.01.2022)

[2] Zonaro'nun tarihi konularda kahramanlığı öne çıkaran yapıtları arasında; "Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a Girişi", "Fetih Ordusu'nun Edirne'den Gelişi", "Kuşatma, İstanbul'un Fethi", "Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden Geçişi", gibi yapıtları örneklenebilir.

yüceltmektedir. Ürekli'ye göre, yerde yatan ölü asker (Yunan askeri) padişahın talebiyle Zonaro tarafından sonradan kapatılmıştır.[3] Bazı kaynaklara göre ise yerde yatan ölü asker Mili Mücadele sonrasında Türk Yunan dostluğuna olumlu bir mesaj vermek adına kapattırılmış, "Kıbrıs Barış Hareketi" yıllarında bu figürler yeniden eklenmiştir. Sunay Akın ise "Bir Zürafa" adlı kitabında Ölü Yunan askerinin Atatürk'ün direktifleriyle kapattırılmış olabileceğini yazmaktadır. [4]

Bu konu her ne kadar tartışmalı olsa da, Ulu Önder Atatürk "Milletin hayatı tehlikeye düşmedikçe savaş bir cinayettir." söyleviyle figürlerin kapatılması arasındaki ilişki güçlüdür. Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak'ın aktardığı, Ulu Önder Atatürk'e gönderilen hediye bir tablo ile ilgili bir anı bu kapsamda önemlidir.

> "Antrede sandığı açmakta meşgul olan adamların önünde beklemekteydi. Sandık açıldı, tablonun üzerindeki talaşlar boşaltıldı, eser meydana çıktı. Bunun üzerine Mustafa Kemal'in yüzü kırıştı. Ayağa kalktı ve bağırdı: Kapatın ve kaldırın şunu!... Tablodaki manzara şuydu: Yerde Yunanlı bir Efzun askeri sırtüstü yatıyordu… Fesli bir Osmanlı askeri göğsüne basmış ve aynı zamanda süngüsünü saplamış!.. Kan akıyordu!..."[5]

Milli Mücadele'nin her safhasında, vatan duygusu ve insanlık onuru vardır. Bu onur sadece silahlı mücadeledeki kahramanlıklar değil, yaralı düşman askerini canı pahasına sırtına alıp karşı sipere taşıma ya da kendi öğün yemeği olan çavdar ekmeğini esir alınanlarla paylaşma gibi Türk askerinin verdiği insanlık dersleri örneklerinden de kaynaklanmaktadır[6]. İnsan onurunun öne çıktığı bu tavır, Milli Mücadele'yi konu alan resimlerinde ana felsefesini oluşturur. Örneğin Ali Cemal "Biraz Su" (Görsel 1) adlı yapıtında, yerde yaralı yatan düşman askerine atından inerek su veren Türk askerini, dolayısıyla

---

[3] Musa Alcan, "II. Abdülhamid Han'ın Portresini Yapan Tek Ressam Zonaro", (25.01.2018), https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/2-abdulhamid-hanin-portresini-yapan-tek-ressam-zonaro/1041929 (Erişim Tarihi: 12.01.2022)

[4] hurriyet.com.tr "Zonaro'nun Tablosunda Yunanlı Asker Krizi", (08. 02. 2003), https://www.hurriyet.com.tr/gundem/zonaronun-tablosunda-yunanli-asker-krizi-38539525 (Erişim Tarihi: 14.01.2022)

[5] Hanri Benazus, *Yaşamın İçinden Atatürk Anıları*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2007, s. 79.

[6] Tunca Belgin, "Çanakkale Yanıyor", (18.03.2021), https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tunca-bengin/canakkale-yaniyor-6458442, (Erişim Tarihi: 17.02.2022).

Türk insanının savaşa ve insana olan yaklaşımını güçlü felsefi görsel örgüyle ortaya koymaktadır.

Özgürlük adına girişilen milli davayı yapıtlarında ulusal duyarlılıkla işleyen sanatçılar, eserlerinde kahramanlık örtüsünde savaşın vahşetini meşrulaştırmamışlar, tam aksine, savaşın insani boyutunu; duygusal, dramatik yönleriyle yansıtmışlardır.[7]

1. Türk Resminde Milli Mücadele, Çanakkale Savaşı ve Şişli Atölyesi

Çanakkale Destanı'nın eserlerde ölümsüzleştirilmesi ve Türk ordusunun kahramanlıklarının kamuoyuna duyurulması amacıyla Harbiye Nezareti sanatın imkânlarını kullanmak istemiş, bu çerçevede Başkomutanlık Vekâlet'inin isteği üzerine edebiyatçı ve sanatçılardan oluşan bir heyet cepheye gönderilmiştir. Heyette resim alanından İbrahim Çallı ve Nazmi Ziya Güran yer almaktadır. 11 Temmuz 1915 sabahında Sirkeci Garı'ndan hareket eden heyet, 23 Temmuz 1915 tarihinde İstanbul'a geri döndüklerinde "Orduya Hitabe-i Şükran" başlıklı bir beyanname yayınlamışlardır.[8]

1912-1913 yılları arası Kadıköy Belediye Müdürü olan Celal Esad Arseven (1875-1971) dönemin gazetelerinde Türk kültürünün doğru anlaşılması için sanatsal faaliyetlerin yürütülmesi gereğinden söz eden makaleler kaleme almıştı.[9] Dönemin İstihbarat Dairesi

[7] Sami Yetik'in "Hücuma Kalkış" (1917), "Çanakkale Savaşında Cephe Değişimi" (1918) "Yunan Topçularına Baskın" (1919), Ali Sami Boyar'ın "Asker Başı", Namık İsmail'in "Son Mermi", Mehmet Ali Laga'nın "Bombardımandan Sonra Çanakkale" eserleri savaştan kesitler sunarken; İbrahim Çallı'nın "Gece Baskını" (1917), "Türk Topçuları" (1917) adlı eserlerinde savaşın tüm sarsıcı etkisi aktarılmıştır. Feyhaman Duran'ın "Harp Hikâyesi", İbrahim Çallı'nın "Yaralı Asker" (1917); Hikmet Onat'ın "Siperde Mektup Okuyanlar" (1917), Ali Cemal Beyrutlu'nun "Siperde Mektup Okuyan Asker" (1917); Ruhi Arel'in "Çanakkale Zaferi Triptiği" (1917-18) gibi eserlerde savaşın insani ve duygusal yönü öne çıkarılmıştır. Namık İsmail'in "Tifüs" (1917), Avni Lifij'in "Savaş-Alegori" (1917) adlı eserinde ise savaşın sebep olduğu felâketler, getirdiği yıkım ve trajedi alegorik bir dille betimlemiştir. Mehmet Ali Laga'nın Çanakkale ve civarına ilişkin eskizleri; Hayri Çizel'in 1914'de askerliği süresince Çanakkale ve çevresinde çizdiği krokiler ile Ali Cemal'in (Beyrutlu) savaşı geniş ve gerçekçi bir açıyla yansıtan "Dobruçada" (1917) adlı eserleri ise belgesel bir nitelik taşımaktadır.

[8] Mustafa Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin "Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma" Amaçlı Faaliyetleri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C. 1, S. 2, 2012, s. 195-242.

[9] Ahmet Kamil Gören, "Şişli Atölyesi", *rh Plastik Sanatlar Dergisi*, S. 4, Mart-Nisan 2003, s. 24-29.

Başkanı Seyfi Paşa'nın isteği üzerine Kadıköy Belediye Müdürü Celal Esad Arseven'in hazırladığı raporda Osmanlı'nın yalnız savaşan bir devlet olmadığının, sanat yönünün de güçlü olduğu vurgulanmış, Viyana ve Berlin gibi Avrupa'nın büyük kentlerinde düzenlenecek sergilerle bunun dünya kamuoyuna gösterilmesinin önemi belirtilmiştir.[10]

Doğan Kuban'a göre Arseven, Türklerin sadece büyük politik örgütler kurmuş ve büyük askeri başarılar elde etmiş bir millet değil, fakat dünya uygarlığına sanat alanında da değerler katmış olduklarını bilinçli ve ısrarlı olarak anlatmak yolunda Türk sanatı kavramının kabul edilmesi ve bir muhteva kazanması konusunda öncü bir aydındır. Öte yandan Arseven yazılarında, Türk sanatının genel özelliklerini "sadelik, mübalâğadan azadelik, şekillerin ahengi ve mantıkiliği" olarak saptayarak, "mübalâğalı bir süs zevki" olarak tanımladığı Arap sanatından ve diğer İslam ve Doğu sanatlarından ayırır[11]. İlerde üzerinde örnekleneceği gibi Milli Mücadele'yi konu alan eserlerde de Arseven'in ortaya koyduğu (sadelik, mübalâğadan azadelik, şekillerin ahengi ve mantıkiliği) genel özellikler öne çıkmaktadır.

Seyfi Paşa'nın girişimi, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emri ve Abdülmecit Efendi'nin desteğiyle "1914-1918" arasında, savaş resimleri yapılması amacıyla Şişli Atölyesi kurulmuştur. Atölyede, 1914 kuşağı olarak bilinen ve Cumhuriyet Döneminde de etkinliğini sürdüren sanatçılar tarafından (Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Mehmet Ruhi, Sami Yetik, Ali Cemal Beyrutlu, Namık İsmail, Ali Sami Boyar, Hüseyin Avni Lifij, Nazmi Ziya…) özellikle Çanakkale Savaşı'nı konu alan büyük ebatlarda figür odaklı eserler üretilmiştir. Aynı zamanda Harbiye Nezareti edebiyat, musiki ve resim sanatlarında verilecek eserler yanı sıra görsel propagandaya yönelik savaş sahnelerinin filme çekilmesini planlamıştır.[12]

---

[10] Celal Esat Arseven, *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1993.

[11] Doğan Kuban, Celal Esat Arseven ve Türk Sanatı Kavramı, http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/391/5707.pdf, (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

[12] Heyet içerisinde yer alan fotoğrafçıların (Makis Herdel ve Arakisyan Efendi) çektikleri fotoğraflar, "Harp Mecmuası"nda yayınlanmış, çekilen sessiz film ise 2 Eylül 1915 tarihinde İstanbul'da Ferah Tiyatrosu'nda halka gösterilmiştir. Ayrıca, bütün cephelerde her kolordunun emrinde daha çok ihtiyat zabitlerinden seçilen fotoğrafçı istihdam edilmiştir. Sonraki süreçte Necati Bey Savaş sahnelerini çekmek üzere görevlendirilmiş, Alman istihbaratından da S.A. Urich "meydan-ı harpteki

Fakat burada şunu belirlemek gerekir ki, bu eseler sanatçılara verilen konuların amaçlı görsel bir propagandasının ötesinde, Mustafa Kemal komutasındaki Türk ordu birliklerinin bir kahramanlık destanı olan Çanakkale Zaferi'ne milli duygularla katılan Türk sanatçısının vatan sevgisi, özgürlük mücadelesi, aydınlanmaya olan inancın görsel dışavurumlarıdır. Milli duyguların öne çıktığı eserlerde, Ziya Gökalp gibi aydınların ulus ve ilerleme konusundaki yazı ve şiirlerinin sanatçılarımızın üzerindeki etkisi de belirlenebilir. Şişli Atölyesi'nin Türk hümanizmini de içinde barındıran bu anlatım tarzı, Büyük Taarruzun hemen sonrasında üretilen eserlerinde ana yapısını çizer.

Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nı yaşamış olan bu sanatçılardan, İbrahim Çallı, Namık İsmail gibi sanatçılar cephelere katılarak resimler yapmış, M. Sami Yetik, Birinci Dünya Savaşında Boğaz Müstahkem mevkiinde görev almış ve cepheyi betimleyen büyük boyda eserler vermiştir.[13] Muvazzaf subay olarak orduda vazifeli olan Mehmet Ali Laga Çanakkale mevki-i müstahkem ressamlığı görevine atanmış, Çanakkale Cephesi'nde görevli diğer bir ressam Hayri Çizel ise cephede çok sayıda kroki, çizim ve suluboya çalışmaları yapmıştır.[14] Şişli Atölyesi'nde ise model ve atölyede oluşturulan kurgulardan yararlanılarak kompozisyonlar gerçekleştirilmiştir.

Resimler, "Savaş Resimleri ve Diğerleri" adıyla önce İstanbul Galatasaraylılar Yurdu'nda sergilenmiş (1918), daha sonra Celal Esad Arseven ve Namık İsmail girişimleriyle Viyana'ya götürülmüştür. Selçuk, Viyana sergisiyle ilgili olarak 142 eserin yer aldığını ve bu eserlerden 48 tanesinin savaş temalı olduğu bilgisini vermektedir[15]. Toplam 21 sanatçımızın katıldığı Viyana sergisi Avrupa'da açılan ilk Türk ressamları sergisi olması bakımından büyük önem taşımaktadır. Viyana'da büyük ilgi gören, hem Avrupa hem de Osmanlı basınında

vaziyetini" filme alıp Almanya'da kamuoyuna göstermek için bir dizi faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bakınız: Selçuk, agm., s. 195-242.

[13] Gültekin Elibal, *Atatürk ve Resim – Heykel*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973,

[14] Selçuk, agm., s. 195-242.

[15] Selçuk, agm., s. 195-242.

önemli yer alan sergi, savaş koşulları nedeniyle Berlin'e taşınamamıştır.[16]

Savaşın ardından, Celal Esad Arseven ve Hikmet Onat'ın girişimleriyle 142 eserden 56'sı Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonuna ayrılır. Bu eserler bugünkü İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nin temelini oluşturmaktadır.[17]

2. Türk Resminde Kurtuluş Savaşı Teması

Atatürk'ün Samsun'a çıkışıyla başlayan ve Büyük Taarruzla taçlanan Kurtuluş Savaşı'nın tüm süreçlerinde yer alan sanatçılar, Türk milletinin bağımsızlık kararlılığı ve kahramanlıklarını abartıya girmeden tüm gerçekliğiyle ve dramatik boyutuyla eserlerine taşımışlardır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Milli Mücadele ve devrimleri konu alan bu eserler salt estetik amaçların ötesinde ulusal ülküyü kavramlaştıran görsel bir dile sahiptir.

1923 tarihli 7. Galatasaray Sergisine Mustafa Kemal'i temsilen katılan Hamdullah Suphi Bey konuşmasında sanatçıların ulusal temalara ağırlık vermelerini dile getirir.[18] Bu olay sanata yalnız estetik bir olgu olarak değil, aynı zamanda ulusal bilincin güçlendirilmesinde ve reformların yaygınlaştırılmasın da faydacı işlev yüklenmiş olduğunu ve devletin sanatçıyı ulusal konulara yönlendirdiğini göstermektedir. Nitekim ertesi yıl açılan Galatasaray Sergisinde (1924) ve daha sonraki yıllarda düzenlenen sergilerde, Kurtuluş Savaşı temasına ve ulusal konulara ağırlık verildiği görülmektedir. Bu yapıtların pek çoğu resmi kurumlar tarafından satın alınarak sanatçılar teşvik edilmiştir. Örneğin, Maarif Vekâleti eğitim kurumları için, Milli Mücadeleyi ve çağdaşlık adına yapılan yenilikleri konu olarak içeren resimleri satın almıştır.[19]

Sergilerde yer alan yapıtların ulusal konularla paralellik göstermesi her ne kadar devletin Milli Mücadele'yi, Cumhuriyet ilke ve inkılaplarını yapıtlar aracılığıyla topluma ulaştırma ve bu yönde bir

---

[16] Selçuk Karakılıç, "Bir Serginin İlginç Hikâyesi ve "Viyana'da Savaş Resimleri ve Diğerleri", http://trdergisi.com/bir-serginin-ilginc-hikayesi-ve-viyanada-savas-resimleri-ve-digerleri/, (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

[17] Zeynep Yasa Yaman, *Başka İzlenimler Değişen Gelenekler*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, İstanbul 2012, s. 142-143.

[18] Ümit Gezgin, *Cumhuriyet Resimleri,* Beşiktaş Belediyesi - Beltaş A.Ş. Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

[19] Dilara Gürler, "Cumhuriyet'in İlk Yılları Türk Resim Sanatı Etkinlikleri", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (4), s. 95-96

etki oluşturma isteği içerse de, bu resimlerdeki imgeler Milli Mücadele'ye sanatıyla katılan ve destek veren sanatçılarımızın bağımsızlık anlayışlarının yansımasıdır. Devrim geçiren ulusların ülküleri sanat yapıtlarıyla saptandığından ve yine bu yolla gelecek kuşaklara aktarıldığından[20] ve sanat bir çağın ve oluşumların nabzını tuttuğundan bu durum kültürel bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı konu alan önemli sanatçılarımızdan Avni Lifij, Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da Erkân-ı Harbiye'de dört ay misafir edilmiş, burada Fevzi Çakmak'ın portresini, Ankara dönüşü ise savaşın vahşetini, geride kalan yıkımı ve savaşın sonunu anlatan "Kara Gün"(Görsel 2) ve "Akgün" (Görsel 3) tablolarını yapmıştır.[21] "Karagün", savaşın getirdiği yıkımları, savaşın vahşetini; düşmanın yakıp, yıktığı köy kalıntıları, giysileri parçalanmış ölen kadın ve çocuk imgesi, beşiğin üzerine konan kartal imgeleri ile eleştirel bir bakışla betimlemektedir. Yapıt ismini, Fransız General D'esperey'in İstanbul'a bir atın üzerinde girişinin ertesi günü Süleyman Nazif'in "Kara Bir Gün" başlığıyla Hadisat gazetesinde yayımladığı ünlü yazısından[22] sonra Türk topraklarının işgalini anlatan bir ifadeden almış olması da muhtemeldir. Türk ordusunun işgalci orduları denize döktüğü 9 Eylül 1922 günü simgeleyen "Akgün" kelimesi ise zaferi anlatan yapıtın ismidir.

Avni Lifij dışında, Milli Mücadele'yi eserlerine taşıyan onca sanatçı arasından, Sami Yetik, İbrahim Çallı, Halil Dikmen, Ömer Adil, Ali Avni Çelebi, Edip Hakkı Köseoğlu, Ercüment Kalmuk, Mehmet Ruhi, Şeref Akdik, Şemsettin Ruhi, Arif Kaptan, Zeki Kocamemi ve Refik Epikman örneklenebilir.

Sami Yetik'in "Milli Mücadele" isimli tablosunda askeriyle-siviliyle (kadın-erkek) tek vücut olan milletin, siperlerde vatan savunmasını sürdürmesi betimlenirken[23], Halil Dikmen'in "Kurtuluş

[20] M. Rauf İnan, *Mustafa Necati Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1980, s. 137.

[21] Zeynep Yasa Yaman, *Ankara Resim ve Heykel Müzesi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012, s. 186.

[22] Kemal Arı, Hüseyin Avni Lifij, https://www.samsunhaberhatti.com/yazi/huseyin-avni-lifij-281.html (Erişim Tarihi: 10.02.2022).

[23] Sami Yetik'in "Cephane Taşıyan Köylüler", "Kağnılar", "Kurtuluş Savaşında Efeler", "Süvari Keşif Kolu", "Kurtuluş Savaşı Anılarından Ilgaz yolu", "Topçular Mevzi Ederken", "Topçular", "Aydın Önlerinde Hücum" adlı eserleri Kurtuluş Savaşını tema alan diğer yapıtlarından bazılarıdır.

Savaşı'nda Cephane Taşıyan Kadınlar" (Görsel 4) adlı tablosunda Milli Mücadele'de ordusuna destek veren halkın, özellikle sırtında cepheye mermi ve erzak taşıyan Anadolu kadınının kahramanlığı vurgulanmaktadır. [24]

Abidin Elderoğlu'nun "Ayrılış" adlı yapıtında ise oğlunu askere gönderen Türk kadınının onurlu vakur duruşu imgeleştirilmiştir. Uzunoğlu'na göre, bu resimlerde bir ideolojiyi görselleştirmek için ülküselleştirilen kadınlar, kıyafetleri ve duruşları ile toplumda karşılığı olan tipler değildirler[25]. Bu kadınlar genç Cumhuriyetin ideallerini taşıyan imgelerdir.

Ömer Adil'in "Göreve Çağrı" (Görsel 5) tablosu ise cephe gerisindeki yaşananları aile ortamından anlatır. Eserde üç kuşak bir masa etrafında toplanmışlar, yaşlı figürün arka duvardaki parmağıyla işaret etmesinden anlaşılacağı üzere vatan konusu üzerinde konuşulmaktadır. Modern giysileri içinde Türk kadını bu kez fikirleriyle vatan safında yer almaktadır. Genç çocuğun ise doğacak aydınlık geleceği simgelediği yorumlanmaktadır.

Ali Avni Çelebi'nin cephede yaralı asker arkadaşını omzunda taşıyan askeri betimleyen "Yaralı Asker-Silah Arkadaşları" (Görsel 6) tablosu savaşın insan duygularında açtığı acılarla birlikte, yardımlaşma gibi insani duyguların anıtsal bir dışavurumudur. İki figürlü bir kompozisyon olan resimde gerek figürlerdeki duruş ve jestler, gerekse arka plandaki savaş ortamını betimleyen figür ve nesneler yan anlamlarıyla savaş ortamında dayanışma, vefakârlık gibi insana ait üst değerleri imler.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde; Milli Mücadele ve devrimleri konu alan eserler salt estetik amaçların ötesinde ulusal ülküyü kavramlaştıran görsel bir dile sahiptir. Bu dil, kahramanlık örtüsünde savaşın övgüsünü değil, tam aksine Türk milletinin bağımsızlık kararlılığını ve mücadelesini temel alarak tüm gerçekliğiyle savaşın insani boyutunu yansıtmaktadır. Bu yapıtlar özgürlük ülküsünü topluma ulaştırma ve bu yönde bir etki oluşturma isteğine yönelik

[24] Türk kadınının Milli mücadeledeki vakur duruşu ve kahramanlığı sonraki dönemlerde de örneğin; Ramiz Aydın'ın "Mermi Taşıyanlar", Mustafa Koçak'ın "Mustafa Kemal'in Kağnısı", Aydın Ayan'ın "Elif`in / Mustafa Kemal`in Kağnısı" adlı tablolarında örnekleneceği gibi önemli konulardan biri olmuştur.

[25] Meryem Uzunoğlu, *Cumhuriyetten Günümüze Toplumsal Değişimin Türk Resim Sanatında Kadın İmgesine Yansıması*, Sanatta Yeterlik / Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 33.

ulusal beklentileri içerdiği gibi, Millî mücadeleye sanatıyla katılan sanatçılarımızın bağımsızlık anlayışının bir yansımasıdır.[26]

3. Milli Mücadele'nin Kültürel Evresi

Milli Mücadele sonrası 1923-1938 yılları arası Atatürk Dönemidir. Atatürk dönemi, sürdürülen sosyo-ekonomik politikalar ekseninde; 1923-1930 yılları arası "Kısmi Liberal Dönem" ve 1930-1938 yılları arası "Devletçilik Dönemi" olarak iki evreye ayrılır. Kısmi Liberal Dönemde (1923-1930) özel sektör ağırlıklı, Devletçilik Dönemi'nde (1930-1938) ise devletçi girişim ağırlıklı iktisat programları izlenmiş; ancak temelde liberal piyasa ekonomisinin esas alındığı karma ekonomik model uygulanmıştır.[27]

Cumhuriyet öncesi Türkiye'si, ekonomisinde feodal bir yapının hâkim olduğu, sanayileşememiş, nüfusunun çoğunluğunun (%81,16) köylerde yaşadığı bir tarım ülkesidir.[28] Bu dönemde, iktisadi kalkınmada özel girişime büyük önem verilmesine rağmen, savaş sonrası Türk sanayisi ve özel sektörün yeterli güçte olmaması, devralınan Osmanlı borçları ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı gibi olumsuz etkenler devletçi politikalara yönelimi zorunlu kılmıştır.[29]

Atatürk'ün devletçilik modeli, özel kesime öncülük yaparak ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve ülkeyi refaha kavuşturma

---

[26] Bu yapıtlar arasında, Mehmet Ruhi'nin "Atatürk'e İstikbal" (1927), Şeref Akdik'in Türk Ordusunun İstanbul'a Girişi" (1931), "Atatürk Telgraf Başında" (1934), Şemsettin Ruhi'nin "Kocatepe'de Büyük Taarruz" (1933), Arif Kaptan'ın "Cumhuriyetin Gençliğe Tevhidi" (1934), Zeki Kocamemi'nin "Mekkare Erleri" (1935), Refik Epikman'ın "O Gün" (1937) ve "Sivas Kongresinin Toplandığı Salon" (1937), Cihat Burak'ın "Başkomutan ve Meydan Muharebesi" (1969), Avni Arbaş'ın "Kurtuluş Savaşı" (1964) ve "Kuvay-i Milliyeciler" (1973), Neşe Erdok'un, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" (1981), Özdemir Altan'ın "Yurtta Barış Dünyada Barış" (1981), Kayıhan Keskinok'un "1919 Senesi Mayısın 19. Günü Samsun'a Çıktım. Vaziyet ve Manzarai Umumiye" (1981), Nedret Sekban'ın "Kurtuluş Savaşı Destanında Ölene Ağıt" (1982), Aydın Ayan'ın Şuhut Atatürk Evi Koleksiyonunda bulunan, "Elif`in / Mustafa Kemal`in Kağnısı" (2004), "26 Ağustos / Bu Memleket Bizim" (2004), "Onlar" (2004), "Ve Kadınlar" (2004), "Paşalar Onun Arkasındaydılar" (2004), "Nerde Bir Er Varsa Orda Görünen" (2004), "Harita Başında / Sarışın Kurda Benziyordu" (2004), "Gündoğumu I" (2004) adlı eserlerini anabiliriz.

[27] Hüseyin Akyıldız - Ömer Eroğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C. 9, S. 1, 2004, s.46-50.

[28] Latife Esra İncel, *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türk Resminde Köy ve Köy Yaşantısının Resim Eğitimine Katkısı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004, s.31.

[29] Akyıldız-Eroğlu, agm., s.49.

ülküsünden hareket etmiştir. Dönemin uygulamaları ve devleti yönetenlerin bu konudaki görüşleri incelendiğinde devletçilik uygulamasının bir doktrin gereği değil pragmatik bir zihniyetle benimsendiği anlaşılacaktır.[30]

Devletçilik anlayışının ilk somut uygulaması olan "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" ile bir dizi ekonomik faaliyetler yaşama geçirilmiş, sanayileşme başta olmak üzere, tarım ve hizmet sektörünün geliştirilmesi amacıyla 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanununun kapsamı genişletilerek yürürlüğe konulmuştur. Kanunla yerli sanayi sektörüne ucuz devlet arazisi tahsisi, çeşitli vergi muafiyetleri, taşıma indirimleri gibi teşvikler getirilerek sermaye birikimine destek verildiği[31] gibi henüz özel sektörün varlık kazanamadığı bu dönemde sanat alanı da doğrudan desteklenmiştir. Sanatın tüm süreçleriyle devlet tarafından desteklendiği ve hatta yönlendirildiği bu dönem eserlerinde, savaş, kahramanlık, devrimler, köy-köylü-işçi gibi temalar öne çıkmaktadır. Fakat bu resimler, 1930'lu yılların sosyalist ideolojinin idealizmini ve propagandasını hedefleyen sosyalist gerçekçi resimlerden hem tavır, hem içerik, hem de biçimsel dil olarak farklıdır. Kültür ve sanat alanında da milli olduğu kadar evrensel bir seviye hedeflenmiş, sanatçının bireysel üretimle ayakta duramayacağı bu dönemde sanat alanı devletin uyguladığı koruyucu politikalarla desteklenmiştir.

Öte yandan, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür"; "Bir milleti yaşatmak için birtakım temeller lazımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en önemlilerinden biri sanattır."; "Güzel sanatlarda muvaffak olmak, bütün inkılâplarda başarıya ulaşmak demektir..."; "Güzel sanatların her dalı için, T.B.M.M.'nin göstereceği ilgi ve emek, milletin insani ve medeni hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok etkilidir."; "Milletimizin güzel sanatlar sevgisini her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek milli ülkümüzdür." söylevlerinden anlaşıldığı üzere, kültürel kalkınmaya birincil derece önem veren genç Cumhuriyet, sanatı ulusal kültür düzeyinin bir göstergesi olarak belirlediğinden sanatçıyı koruyan, sanat alanını geliştirmeyi hedefleyen (hukuksal düzenlemeler, finansal destek, eğitim,

[30] Özer Özçelik - Güner Tuncer, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 1, 2007, s. 261.

[31] Ali Coşkun, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", *Atatürkçü Düşünce Dergisi,* S. 4, 2003, s. 72-77.

sanatçının takdir edilmesi ve ödüllendirilmesi... gibi) politikalar ortaya koymuştur.[32] Anayasanın 64. Maddesiyle (*Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.*) devlet sanat üretimini güvene almıştır.

Atatürk'ün bizzat sergi açılışlarına katılması ise halkın sanata ilgisinin artmasında öncü model olmuştur. Öte yandan, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kültür yaşamına katılan dergi ve gazeteler sanatçılara ve yapıtlarına yer vererek sanatın toplumsal yaşama katılmasına katkı sağlar.

Bu çerçeveden yaklaşıldığında bazı eleştirmenlerin devlet güdümünde sanat olarak eleştirdiği dönem, yukarıda açıklandığı gibi her ne kadar devletin ekonomik ve kültürel kalkınma süreçlerinde halka ulaşmada sanatı araçsallaştırmış olduğu gerçeği söz konusu olsa da bu durum ulusal kalkınma hareketinin bir sonucudur.

4. Modernleşme Hamleleri, Modern Sanat

Sanat alanına doğrudan etki eden bir diğer gelişme modernleşme hareketlerini içine alan devrimlerdir. Özellikle Dil Devrimi yazın alanına bağlı olarak diğer sanat alanlarını etkilemiştir. Modernleşme hareketleri, sanat ortamında yenilikçi ve modern sanat anlayışlarının önünü açmış, bu sürecin sanat alanına yansımaları modern sanat anlayışlarının ürünleriyle sonuçlanmıştır.

Bilindiği gibi 20. yüzyıl rasyonalizmin, pozitif bilimlerin öne çıktığı bir çağdır. Felsefe ve bilimdeki akılcı görüş, sanat alanında natüralist evren tablosunu yıkarak, evrenin düşün varlığı olarak kavranılmasının yolunu açar. Çağın gerçeklik ve varlık yorumunu temel alan bu yaklaşım, Paul Cezanne ile sanat alanında temellenir. Daha önce duyusal, görünebilir olan gerçekliği (doğayı) tekrarlayan sanat artık duyularla kavranan nesneleri değil, Tunalı'nın belirlediği gibi nesnelerin soyut düşünsel varlığına, nesnelerin anlamlarına

[32] Örneğin 1927'de açılan Dördüncü Ankara Sergisini, 1500 kişi biletli olmak üzere öğrencilerle beraber 2500 kişi gezmiştir. Bakınız: Dilara Gürler, "Cumhuriyet'in İlk Yılları Türk Resim Sanatı Etkinlikleri", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* S. 4, 2010, s. 93.

yönelir[33]. Sanatçı, bilim adamı gibi doğayı aklıyla kavrama ve çözümleme yoluna gider.

Atatürk'ün "Benim manevi mirasım bilim ve akıldır." söyleviyle şekillenen Cumhuriyet'in akıl ve bilimin rehberliğini kabul eden, bilimsel düşünceyi esas alan düşünce tavrı doğal olarak kendine uygun bir plastik dili gerektirmiş, bu dile uygun olarak modern sanat yapıtları Türk resmindeki yerini almaya başlamıştır.

Ayrıca, Ulu Önder Atatürk'ün "…Bilimsel buluşların yarattıkları harikaların bütün dünyanın yaşama koşullarında büyük değişiklikler yarattığı bir çağda, hiçbir ulus geçmişin geleneksel bağlılıklarıyla varlığını tutunduramaz..." söylemiyle, geleneksel sanat üretimlerini sorgulayan modern akımların söylemleri arasındaki benzerlik, modern sanat akımlarının yurda girmesiyle ilişkilendirilebilir. Yaman'a göre, sanatta devrimi - dinamizmi vurgulayan "gelecekçi" (fütürist) yaklaşımları benimseyen Cumhuriyetin genç sanatçıları, adını açıkça telaffuz etmedikleri fütürist felsefeyi Cumhuriyet'in devrimler ideolojisine uyarlamıştır.[34]

Sanat tarihimizde 1923'de kurulan "Yeni Resim Cemiyeti'nin"[35] ve 1929'da kurulan "Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği"nin[36] modern soyut-konsruktivist (inşacı) sanatsal biçim anlayışları Cumhuriyetin modernleşme atılımlarıyla paralellik kurar. Tansuğ'a göre; Müstakillerin ilk sergilerini açtıkları 1928 yılı, Türk harf devrimine tekabül etmektedir.[37] Sanatçıların biçim yenilenmelerinde cesur tutumları, alfabe devrimiyle sıkı bir bağ kurduklarını bile düşündürür. Müstakillerle temellenen bu yeni biçim anlayışı, sanatta akılcı ve inşacı bir tavrı ortaya koyan "D Grubu" ile sürdürülür. Fakat soyut sanat hareketlerinin ve felsefi temellerinin Batı kökenli olması, yurt içinde izleyici kitlesi tarafından kabul görmesini zorlaştırmaktaydı. Bu durumun ve ulusal sanat anlayışının olası sonucu, bazı sanatçılarımız, soyut biçimsel anlayışları halk sanatı

[33] İsmail Tunalı, *Felsefenin Işığında Modern Resim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992.

[34] Zeynep Yasa Yaman, *D Grubu 1933-1951*, Y.K.Y., İstanbul 2002.

[35] "Yeni Resim Cemiyeti" 1923 yılında Şeref Akdik, Zeki Kocamemi, Refik Epikman, Saim Özeran, Elif Naci, Mahmut Cuda, Muhittin Sebati, Ali Avni Çelebi ve Cevat Dereli'nin birlikteliğiyle kurulmuştur.

[36] "Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği" 1929 yılında Cevat Dereli, Mahmut Cûda, Zeki Kocamemi, Refik Epikman, Şeref Akdik, Avni Çelebi, Hale Asaf, Nurullah Berk, Muhittin Sebati, heykeltıraş Ratip Aşir Acudoğlu ve dekoratör Fahrettin Arkunlar gibi sanatçıların birlikteliğiyle kurulmuştur.

[37] Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2012.

ve folklorik öğelerle sentezleyerek bir dil oluşturma çabasına girmişlerdir.

Türk Kültür Devrimi, Türk düşünce yapısını yeniden oluşturmayı amaçlayan bir eylem olduğundan[38], çağdaşlaşma hareketiyle birlikte Türk sanatında görülen değişimler Batı sanatına öykünme olarak değil, çağdaşlaşma atılımının yarattığı düşünce yapısındaki değişikliğin kültür ve sanat alanına yansımasının sonucu olarak kavranmalıdır.[39] Öte yandan, Atatürk önderliğinde başlatılan Türk Devrimi sanat alanında siyasal-politik bir dil yüklenerek, çağdaş değerleri görselleştirmiştir.

Örneğin, Cumhuriyet'in sanayileşme çabalarını konu edinen, Zeki Faik İzer'in "Üretim", Şeref Akdik'in lokomotif üretimini konu aldığı "Sivas Cer Atölyesi", İbrahim Çallı'nın bolluk ve bereketli bir atmosferde trene el sallayışlarıyla selamlayan genç kız ve erkekleri konu alan "İlk Geçen Treni Seyreden Köylüler" adlı yapıtları genç Cumhuriyet'in sanayileşme çabalarını yansıtırken, Zeki Faik İzer'in "İnkılâp Yolunda" adlı yapıtı çağdaşlaşma hamlelerini alegorik bir dille anlatmaktadır. Yine, Şeref Akdik'in "Atatürk ve Türk Tarih Kurumu Arkeoloji Çalışmaları" ile Hamit Görele'nin "Atatürk Dil Uzmanlarıyla" adlı yapıtları, Cumhuriyet kalkınma-modernleşme hamlelerinin yansımalarına örneklenebilir.

Nazmi Ziya'nın "Harf İnkılâbı", Şeref Akdik'in "Millet Mektebi", Cemal Tollu'nun "Alfabe Okuyan Köylüler", Malik Aksel'in "Yeni Mektep" adlı yapıtları Harf Devrimi'ne vurgu yaptığı gibi toplumun aydınlanmasında okuma yazmanın önemine yönelik görsel mesajlar taşımaktadır. Namık İsmail'in elinde kitap tutan "Ayakta Kadın Portresi", Cemal Tollu'nun "Balerin", Hamit Görele'nin "Konser" adlı yapıtları ise Cumhuriyetle birlikte modernleşen yaşam tarzının toplum ve birey üzerindeki etkisini belgelemektedir (Görsel 7).

Nazmi Ziya Güran'ın "Taksim Meydanı", Ali Avni Çelebi'nin "Vitrin", "Maskeli Balo", İbrahim Çallı'nın "Bir Balo Gecesi" ve

[38] Zafer Gençaydın, *Türkiye'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Çağdaş Sanatlar,* Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Ankara 1986, s. 55.

[39] Fevzi Nuri Kara, "Ulusal Bağımsızlık Hareketinin Türk Sanatındaki Yeri ve Etkileri", *Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan,* Edt. Gürsoy Şahin, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar 2010.

Refik Epikman'ın "Bar" adlı tabloları ise modernleşme atılımlarının sosyal yaşamdaki etkilerini görsel imgelere dönüştürerek yansıtmaktadır (Görsel 8). Bu eserlerin Cumhuriyet'in yenileşme ve modernleşme atılımları sonucunda değişen Türk toplumunun yeni yüzünü yansıttıkları söylenebilir.

Genç Cumhuriyet eğitim alanına önem vermiş, 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat yasası ile eğitim sistemi içindeki karmaşa düzene sokulurken, bale, opera, heykel, resim gibi sanat kollarının toplum katlarına yayılmasının önü açılmıştır. 1928'de Sanayi-i Nefise'nin Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürülmesi, 1924'de Ankara'da Musiki Muallim Mektebi'nin, 1936'da ise Mektebin içerisinde Konservatuarın açılması, 1929-1948 arasında Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde Resim-İş, Müzik gibi bölümlerin kurulması ve bu bölümlerde yetişen genç sanatçı kadroların öğretmen olarak Anadolu'da görev yapmaları sanatın yaygınlaştırılmasında önemli katkılar sağlamıştır.

5. Halkçılık Politikaları ve Türk Resminde Anadolu Teması

Milli Mücadele bir halk mücadelesi olduğundan, Cumhuriyet devlet yönetim biçimi halkı öne çıkarmış, ülkenin modernleşmesinin çağdaş bilim ve bilginin ışığında halkın top yekûn aydınlanmasıyla mümkün olabileceği ilkesinden hareket etmiştir. Atatürk, Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisinin köylü olduğunu belirttiği konuşmalarında[40] Türk köylüsünün ulusal kalkınmadaki yerine dikkat çekmiştir.[41] Halktan temel alan bu kalkınma projesi, Mehmet Ruhi Arel'in "Atatürk Köylülerle", Namık İsmail'in "Atatürk Çiftçiler Arasında" adlı resimlerde görüldüğü gibi Atatürk halkın arasında imge olarak yansıtılarak vurgulanmaktadır.

Bu dönemde ortaya konan köye yöneliş söylemi[42] aynı zamanda dönemin sanatçı ve edebiyatçılarımızın konusu olmuş, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1932 tarihli "Yaban'ında" örnekleyeceği gibi yapıtlara yansımıştır. Yazar "Yaban" da Türk aydınına seslenerek;

[40] Atatürk'ün TBMM üçüncü toplanma yılı açış konuşması (1 Mart 1922).

[41] Kaya Özsezgin, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Resmi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1998.

[42] Köye yöneliş söylemi, Amerika'da tarım sosyolojisi alanında yüksek lisans yapmış olan Nusret Köymen'in Ülkü Dergisi'ndeki köy makaleleriyle önem kazanmıştır.

"Anadolu'nun geri kalmışlığının sorumluluğunu aydının omuzlarına yükleyerek, Anadolu'ya, köylere gitmesi çağrısı yapar.

19 Şubat 1932 günü başta Ankara olmak üzere on dört il merkezinde açılan ve daha sonraki süreçte yaygınlaşan halkevleri ile beraber köyü merkeze alan, tarım sektörünü ülkenin başat gücü haline getirmeye çalışan ve milli değerler üzerine modernleşmeyi hedefe alan köye yönelim hareketi hız kazanmıştır. Halkevleri kültürel aydınlanmada sanat yoluyla halkın eğitimine yönelik açılan kültür kurumları olup; edebiyat, güzel sanatlar, tiyatro, spor, sosyal yardım vb. alanlarda etkinlikler (sergiler, şair, yazar ve aydınların halkla buluşması, kültür-sanat konferansları, halk sohbetleri, tiyatro gösterileri...) düzenlenerek kültür ve sanatın toplumsal zemine yayılımı ve kültürel uyanışı hedeflemekteydi.

1937-1944'lı yıllar arasında ise Devletin halkçılık ve kültür politikaları çerçevesinde sanatçılar yerel kültüre yönlendirilir ve düzenlenen "Yurt Gezileri" ile birlikte birçok sanatçı Anadolu'ya gönderilir. Yurt Gezileri için, sanatçılardan bu işin millî bir görev olarak görmeleri istenir. II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği zor yıllarda bile sürdürülen bu geziler "Mektepten Memlekete Dönüş" ismi ile anılmaktadır. Tansuğ'un aktardığına göre, 1937-1944 yılları arasında 63 ile 58 ressam gönderilmiş ve 8 yılda 675 tuvalden oluşan bir koleksiyon elde edilmiştir.[43]

Yurt Gezileri, öz kültüre yönelerek ulusal bir sanat yaratmak, sanatı toplumsal zemine yaygınlaştırmak ülkülerini içerdiği gibi aynı zamanda, sanatın görsel diliyle devrimleri yaymak ve devrimler sonrası yaşanabilecek olası yabancılaşmayı önlemek amaçlarını da içerdiği söylenebilir.

Halkçılık politikasının ve ulusal kalkınma hamlelerinin sanatçılarımız üzerinde etkilerini, 1930'lu yıllara gelindiğinde, Milli Mücadele'yi ve devrimleri konu alan resimlerin yanında Anadolu temasının öne çıktığı eserlerde gözlenmektedir[44]. Tansuğ Anadolu'da

[43] Ural (1998) Yurt Gezilerine 65 sanatçı katılmış olduğunu ve 675 eserin sanat dünyamıza kazandırıldığını saptarken, Katrancı (2006) Yurt Gezileri'nde kesin kayıt tutulmadığı için tahmini 50-63 sanatçının katılmış olabileceğini, Keskin eser sayısını (2012; 145) yaklaşık 700 eser olarak saptamaktadır.

[44] Turgut Zaim'in "Anadolu Yaşamı", Refik Epikman'ın "Avluda Çalışan Köylü Kadınlar", Malik Aksel'in "Halı Dokuyanlar" Seyfettin Hüsnü Toray'ın "Siyah Püsküllü Kız", Fahrettin Arkunlar'ın "Yerli Kıyafet", Eren Eyüboğlu'nun "Köylü Kadın", Cemal Tollu'nun "Manzara ve Köylü Kadınlar", Şeref Akdik'in "Bağda

resimler yapıp getirmek üzere görevlendirilen ressamlara H. Ali Yücel'in köyleri yoksul göstermemelerini istenmiş olabileceği bilgisini vermektedir[45]. Ayrıca 1932-35 yılları arasındaki Kadro Dergisi hareketi sırasında da sanattan beklentiler bu ideolojik-devletçi sınırlar içinde önerilmiştir. Anadolu insanını, kültürünü ve doğasını konu alarak üretilen bu eserler gerçek yaşamdan kesitleri değil, çağdaşlaşma hedefinin görsel imgesini oluşturmaktadır. Örneğin, Halil Dikmen'in bir grup kadın, erkek ve çocuğun hep beraber meyve topladığı "Portakal Bahçesi" (Görsel 9) adlı tablosunda tema Anadolu toprağının bereketi, insanının birlikteliği ve çalışkanlığı ile kalkınmaya yapılan vurgudur. Bu resimlerde Anadolu insanının yoksulluğu değil, Cumhuriyet kalkınma atılımlarının toplumsal imgesi olarak güçlü, üretken insan manzaraları ideolojik bir perspektiften yansıtılmaktadır.

Bedri Rahmi Eyüboğlu, dört nala adeta uçan at üstünde bir elinde saz tutan genç erkek ve kadın imgesinin yer aldığı "At Üstünde Aşıklar" adlı yapıtında Anadolu insanının yaşamını, efsanelerini, folklorunu halk türkülerinden yola çıkarak lirik bir dille anlatır. Turgut Zaim ise yapıtlarında Anadolu insanını ve kadınını ülküselleştirir. Onun resimlerinde kırsal kesimin çilekeşliği yoktur. İbrahim Çallı'nın "Harman", Refik Fazıl Epikman'ın "Bağ Bozumu, Eşref Üren'in "Bağ Önünde Kadınlar" isimli eserleri ise ürün, üretim, toprak, köy, köy yaşamı, hasat zamanı, bağ bozumu temalarını, dolayısıyla milli davayı öne çıkaran eserler arasında örneklenebilir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sosyal ve ekonomik alandaki oluşumlar, Halkçılık, Devletçilik politikaları ve ulusal kalkınma hamleleri Türk sanatını etkilemiş, özellikle sanatta Anadolu insanı temasının öne çıkmasına eki etmiştir. Tansuğ ise resim sanatımızdaki bu dönemi; resim sanatının "Kurtuluş Savaşı", "Devrimler" gibi konularda içeriği öne almayan coşkusuz bir üslup şematizmi olarak, Anadolu temasını ise 20. yüzyılda gelişen bilimsel ve teknolojik

Köylüler", Halil Dikmen'in "Tarla Dönüşü", Melehat Ekinci'nin "Meyve Bahçesinde Kadınlar", Eşref Üren'in "Buğday Yıkayan Kadınlar" (Resim 114), Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun "Çorum İğdeli Gelin Halayı" Anadolu temasının öne çıktığı eserlerden birkaçıdır.

[45] Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatına Temel Yaklaşımlar*, Bilgi Yayınları, Ankara 1997.

gelişmelerle paralel doğan yeni sanat anlayışlarının tarım ekonomisine bağlı ülkemizde köylüleştirilmesi olarak eleştirmektedir.[46]

Devletin düzenlediği Yurt Gezileri, Halkevlerinin açılması, İnkılap Sergileri[47] yanı sıra, Devlet Resim ve Heykel Sergileri, Üniversite Reformu, Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nin[48] açılması, Bir kültür hareketi olarak açılan Köy Enstitüleri dönem sanatını doğrudan etkileyen etmenler arasında yer almaktadır.

6. Kadın Hakları, Kadın Sanatçılar ve Türk Resminde Kadın Teması

Bilindiği gibi, Osmanlı toplumunda kadın sosyal yaşamda, belirli dar sınırlar içinde varlığını göstermekteydi. Harem kültürü Batı sanatına, kadının cinsel imgesinin öne çıktığı oryantalist bir üslupta yansırken, Namık İsmail'in "Harem" resminde görüldüğü gibi Türk resmine günlük yaşamın izleri olarak ve Osman Hamdi Bey'in "Harem" resminde örnekleneceği gibi haremin içindeki kadının yalnızlığının ve hüznünün, insani duyguların iletisi olarak yansımıştır. Osmanlı Dönemi modernleşme hamleleri ise Türk resminde modern kadın tipi olarak imgeleşmiştir. Örneğin, Abdülmecit Efendi'nin "Haremde Beethoven", Halil Paşa'nın "Ressam Kız ve Atölyesi" adlı yapıtlarında modern kıyafetleriyle sanatla uğraşan, kültürlü, modern kadın tipi olarak yansımıştır. Yine "Abdülmecit Efendi'nin kitap imgesinin öne çıktığı "Haremde Goothe", Ömer Adil'in arka rafta kitap imgelerini kullandığı "Düşünen Kadın", İbrahim Çallı'nın hamakta uzanarak kitap okuyan genç kızı betimlediği "Hamakta Uzanmış Kız" gibi resimlerde sıkça kullanılan kitap imgesi aydın Osmanlı kadının modernlikle olan ilgisini imlemektedir.

---

[46] Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatına Temel Yaklaşımlar*, Bilgi Yayınları, Ankara 1997, s. 67.

[47] İnkılap Sergileri, 1957 yılından sonra Birleşik Resim Sergisi adını almıştır. 1939 yılında ise Devlet Resim ve Heykel Sergileri gerçekleştirilmiştir.

[48] Genç Devletin tarihsel belleğe yönelik araştırmaları ve bu belleği oluşturan değerlerin korunmasına ve dünya kamuoyuna sunulması yönelik müze çalışmaları önemli kültürel faaliyetler arasındadır. Daha savaş yıllarında (1921'de) Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 1927'de Ankara Etnografya Müzesi kurulmuş, Osmanlı dönemi mimari eserleri (saraylar ve önemli yapılar) müzeye dönüştürülmüştür. 1937'de, Atatürk'ün emirleri ile Dolmabahçe Sarayı Veliaht dairesinde Türkiye'nin ilk sanat müzesi olan İstanbul Resim Heykel Müzesi'nin kurulması ile Türk sanatının seçkin örnekleri, ulusun kültür varlığı hazinesi olarak kayıt altına alınmış ve sergilenmeye başlanmıştır.

Türk kadınının Milli Mücadele'de gösterdiği fedakârlık, Atatürk'ün "*Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulü pazara götürerek paraya çeviren, aile ocağının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip kış demeyip, sıcak demeyip, cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi, o fedakâr, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur*" sözleriyle anıtsallaşmıştır. Milli Mücadele'nin her safhası Türk kadının olağanüstü özveri ve vatan mücadelesi[49] Türk resmine ülkülsel kadın imgesiyle yansımıştır. Aynı şekilde savaş sonrasında ülkenin tekrar yapılanması için de öncelikli rol kadınlardadır. Anadolu kadınının fedakârlığını, durup dinlenmek bilmeden çalışmasını idealleştirdiği bazı resimlerinde ise tema analıktır.

Cumhuriyetin ilanı sonrası "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" (3 Mart 1924) cinsiyet ayırımını ortadan kaldırarak Türk insanına eşit eğitim olanaklarından yararlanma olanağını sağlamış, "Türk Medeni Kanunu" (17 Şubat 1926) ise evlilik, boşanma, miras konularında yapılan düzenlemelerle kadınların özel alandaki durumunu iyileştirmişti. 5 Aralık 1934'te Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikle kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması[50] tüm toplumsal yapıyı dönüşüme uğratırken, kadınların kamusal alana çıkabilmeleri için gerekli yasal alt yapıları oluşturmuştur. Tüm bu süreç hem konu olarak yapıtlara yansımış hem de kadın sanatçıların sanat alanında varlık göstermelerinin önünü açmıştır.

Batılılaşmanın Osmanlı'nın son yüzyılında sadece üst ve orta tabakayla sınırlı kalan etkisi, Cumhuriyet döneminde yerini toplumun bütün katmanlarını hedefleyen ve bunu da yeni devletin vatandaş idealine uygun olarak modern reformlara bırakmıştır. Bu süreçte artık yeni Türkiye'nin kadınları, kamusal yaşama katıldığı gibi, toplumun içselleştirmesi beklenen değerlerin taşıyıcısı konumuna yükselmiştir.[51]

---

[49] Türk Kadını Milli Mücadele yıllarında mitinglerden, konferanslardan, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, cephe gerisi sevkiyattan, cepheye kadar her alanda kendilerini göstermiştir. Halide Edip Adıvar ve Meliha Hanım ve Naciye Hanım İstanbul Fatih Mitinginde, münevver Saime Kadıköy Mitinginde on binlere hitap etmiş, birçoğu Anadolu'ya geçerek milli mücadeleye katılmışlardır.

[50] 1930 yılında yürürlüğe giren Belediye Kanunu Türk kadının seçme ve seçilme haklarını elde etmesinin başlangıcıdır. 1933 yılındaki seçimlerinde Aydın'da muhtar seçilen Gül Esin Türkiye'nin ilk kadın muhtarı olurken, 1935 seçimlerinde 17 kadın meclise milletvekili olarak girmiştir.

[51] Hicret K. Toprak, "Asri" ve "Hür" Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Kadın Kimliğinin Dönüşümü, *İnsan & Toplum*, 2019, s. 10.

Bu ülkü farklı konu yaklaşımlarında Türk resmine yansımıştır. Bu dönem eserlerde kadın imgesi; bilgili, öz güven sahibi, üretken, sanat alanıyla uğraşan modern-ideal kadındır. Bu bağlamda dönem eserlerinde kadın imgesine, cinsiyet vurgusuna yer verilmeden ülküsel değerler çerçevesinde yaklaşılmıştır. Uzunoğlu'na göre, onun saygınlığına dair işaretler abartılmış; okumuş meslek sahibi kadın, Kemalist reformların yücelttiği değerler bağlamında ayrıcalık kazanmış, ancak bir o kadar da "cinsiyetsiz" bir kimliğe bürünmüştür[52]. Bazı yorumlara göre de, Sanayi-i Nefise'den başlayarak Türk resminde cinselliğe dayalı anlatım az çok dışlanmıştır.

Ali Avni Çelebi'nin, "Balerin" (Görsel 10), Zeki Faik İzer'in, "Balerin Kızlar" adlı yapıtlarında genç Cumhuriyetin modernleşen kültür ve sanat yüzü imgeleştirilmektedir. Hamit Görele'nin "Konser", İbrahim Çallı'nın "Bir Balo Gecesi", Ali Avni Çelebi'nin "Maskeli Balo" adlı tabloları modern kentli insanı dans ederken, resim yaparken veya müzik dinlerken imgeleştirdiği gibi kadının sosyal yaşama katılışı betimlemektedir. Zeki Faik İzer'in "Köpekli Kadın" adlı eserinde zarafeti ve modern giysileriyle modern Türk kadını imgesi ön plana çıkarken, Nazmi Ziya Güran'ın "Taksim Meydanı" adlı yapıtında ise sosyal yaşama katılan modern kadın imgesi yer alır.

Öte yandan, Cumhuriyetin eğitime verdiği önem ve bilgi temeli üzerine kültürel uyanışı hedeflendiği politikalar, kadın ve kitap konularını ele alan resimlerde varlık kazanır. Bu eserler arasında, Şeref Akdik'in kitap okuyan kadın temalı resimlerini, elinde tuttuğu kitap imgesi ile Namık İsmail'in "Ayakta Duran Kadın" (Görsel 11) tablolarını örnekleyebiliriz.

7. Milli Mücadele Dönemi ve Sonrası Sürdürülen Dış Politikaların Sanat Alanına Etkileri

19. yüzyılın sonlarından başlayarak Birinci Dünya Savaşı sürecinde özellikle Almanya ile başta askeri alanda olmak üzere diplomatik ilişkilerinin arttığı gözlemlenmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, özellikle 2. Dünya savaşına kadarki süreçte de Türkiye Almanya arasındaki ilişkiler sıcak tutulmaya çalışılmıştır.

[52] Meryem Uzunoğlu, *Cumhuriyetten Günümüze Toplumsal Değişimin Türk Resim Sanatında Kadın İmgesine Yansıması*, Sanatta Yeterlik / Doktora Tezi, İstanbul 2008, s.88.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara Hükümeti ile Sovyet Rusya arasında kurulan siyasi ilişkiler II. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar sürdürülmüştür. Bu siyasi ilişkilerde 1917 Bolşevik Devrimi ve devrim sonrası kurulan Sovyet Hükümeti'nin siyasi yaklaşımı önemli olmuştur.

7.1. Avrupa ile Kurulan İlişkiler

Milli Mücadele sonrası her alanda başlayan çağdaşlaşma seferberliğinde, özellikle eğitim faaliyetleri önem kazanmış, genç zihinler bilim ve sanat alanlarında eğitim amaçlı yurtdışına gönderilirken, Avrupa'dan birçok bilim insanı ve sanatçı Türkiye'ye davet edilmiştir. 1924 yılında Avrupa'ya gönderilen ilk grupta yirmi iki kişiden beş kişinin sanat alanından olması[53] devletin sanata verdiği önemi gösterir. Sadi Irmak'ın anılarında geçtiği üzere, Ulu Önder Atatürk'ün ilk kafileye dilek ve temennilerini bildiren telgrafta "Sizleri birer kıvılcım olarak gönderiyoruz, gür alevler halinde dönmelisiniz." cümleleri ile genç sanatçıların çağdaşlaşma hamlelerine duydukları heyecanla güncel sanatı takip ederek ülkeye getirme gayreti özdeştir[54].

Ülkeye davet edilen alanlarında uzman bilim ve sanat insanları ise eğitim kurumlarında görevlendirildiği gibi[55], heykel alanında İtalyan, Avusturyalı ve Alman sanatçılardan;[56] müzik alanında Macar ve Sovyet sanatçılardan; sinema alanında Sovyet sanatçılardan, mimari ve şehir planlama alanlarında ise Fransız ve Alman

[53] 1924 yılında Avrupa'ya gönderilen ilk grupta sanat alanından Cevat Dereli, Refik Epikman, Şeref Akdik, Mahmut Cûda, Muhittin Sebati bulunmaktadır.

[54] Henri Benazus, *Yaşamın İçinden Atatürk Anıları*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2007, s. 136.

[55] Eğitim alanında Amerikalı John Dewey (1924), Resim-İş Eğitimi alanında Alman Prof. Frey ve Prof. Stiehler (1926), Akademi'nin Tezyini Sanatlar Bölümüne Avusturyalı sanatçı Weber (1927), Mektep Mimarîsi Bürosu'nun başına mimar Prof. Dr. Ernst Arnold Egli (1927), Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasını teşkil etmek üzere Dr. Ernst Praetorius (1935), Müzik alanında Alman Prof. Paul Hindemith (1935) ve Macar Bela Bartok (1936), Mimarlık Bölümü'ne Bruno Taut (1936), Resim Bölümü'ne Leopold Levy (1937) Heykel Bölümü'nün başına ise Rudolf Belling (1937), tiyatro ve opera bölümlerine Alman Prof. Carl Ebert (1939) atanmış, Adolg T. Von Treheresburg ise Akademi'nin taş ve ahşap uygulama atölyesinde bir süre bulunmuştur.

[56] Heinrich Krippel "Ulus Meydanı Atatürk Anıtı", "Sümerbank Önü Atatürk Anıtı", "Afyon Utku Anıtı"; Pietro Canonica "Etnografya Müzesi Atlı Atatürk Heykeli", "Sıhhiye Zafer Alanı Atatürk Anıtı"; Anton Hanak ile Josef Thorak "Güven Anıtı" gibi önemli eserlere imza atmışlardır.

uzmanlardan yararlanılmış,[57] Heinrich Krippel, Pietro Canonica, Anton Hanak ile Josef Thorak gibi heykeltıraşlara anıt heykel siparişleri verilmiştir. Bu sanatçıların Türkiye'deki etkinlikleri, örneğin Thorak'ın idealist anıt heykelleri heykel sanatımızı etkilemiştir.

Sanat eğitimi alanında, 1936 yılında Rudolf Belling, Türk Hükümeti tarafından Akademide heykel eğitimi vermek üzere davet edilmiştir. Akademiye müdür olarak göreve başlayan ve İstanbul Teknik Üniversitesinde modelaj derslerini yürüten Belling, Akademide modern akımlara ve çağın gelişimine uygun bir dönem başlatmış[58], Türk sanatçılarının yeni teknik ve oluşumları tanımasına katkı sağlamıştır. 1948 yılın kadar bu görevi sürdüren Belling, Sadi Çalık, İlhan Koman, Turgut Pura gibi Türk sanatında önemli isimleri yetiştirmiştir.

Çağdaş Türk sanatının gelişimine önemli katkıları olan bir diğer sanatçı Türk Hükümetinin davetiyle 1937 yılında Türkiye'ye gelen ve 1949 yılına kadar Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü Başkanlığı görevini yürüten Fransız sanatçı Leopold Levy'lidir. Sanatçı Nuri İyem, Avni Arbaş, Selim Turan, Tiraje Dikmen ve Nejad Devrim, Neşet Günal, Fethi Karakaş ve Fethi Kayaalp gibi çok değerli sanatçıları yetiştirmiş, "Le Journal d'Orient" ve "İstanbul" gibi gazetelerde yazılar yayınlamış, konferans ve sergileriyle sanat ortamının gelişimine katkılarda bulunmuştur[59]. Ayrıca L. Lévy'in Türk resim sanatında önemli bir yeri olan Onlar Grubu ve Yeniler Grubunun kurulmasında ve etkinliklerinde destekleri göz önüne alındığında Türk resminde toplumcu bir sanat anlayışının gelişmesindeki katkıları saptanabilir.

---

[57] Şehir planında L. Jausseley, H. Jansen ve M. Briy gibi mimarlar ülkeye davet edilmiştir. 1927 yılında düzenlenen "Ankara İmar Planı Yarışması'nı Mimar H. Jansen kazanmıştır. Jansen'in imar mevzuatı gibi çeşitli konulardaki görüş ve çalışmalarından sonraki yıllarda da yararlanılmıştır. Bu yıllarda "Uluslararası Mimarlık Akımı" çerçevesinde etkinlik gösteren diğer mimarların eserlerinden; Ernst Egli "Sayıştay Binası"; Clements Holzmeister "Milli Savunma Bakanlığı Binası", "Genelkurmay Başkanlığı Binası", "Ankara Orduevi", "Cumhurbaşkanlığı Köşkü", "Yargıtay Binası"; Bruno Taut "Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi" örneklenebilir.

[58] Metin Şen, Rudolf Belling'in Türk Heykel Sanatına Katkıları Bağlamında Şadi Çalık'ın Soyut Heykelleri. Inonu University Journal of Arts and Design, 6(14). (2016), s. 1-10.

[59] Ahmet Dalkıran, "Leopold Levy'nin Çağdaş Türk Resmine Katkısı", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, S. 22, 2012, s. 1-13.

Bir diğer önemli katkı ise İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun (bugünkü Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi) Alman Profesör Adolf G. Scheneck ve ekibi tarafından kurulmasıdır[60]. Tatbiki'de Stutgart Güzel Sanatlar Akademisi mezunu Frank Mezger, Herwig Schubert, Hans Bauerle gibi sanatçılar eğitim kadrosunda yer almış ve Türk sanatının gelişiminde önemli katkılarda bulunmuşlardır.

II. Dünya Savaşı yıllarında ise Türkiye'nin başta Alman bilim ve sanat insanlarına kapılarını açmasıyla birçok bilim insanı Nazi Almanya'sından kaçarak Türkiye'ye sığınmış,[61] bu bilim insanlarının çeşitli fakültelerde ders vermeleri sağlanmıştır. Namal'a göre; bugün üniversitelerimizde çalışan bilim insanlarının çoğu, bu kuşaktan gelmektedir.[62]

7.2. Sovyet Rusya İle Kurulan İlişkiler

Sovyet Rusya arasında kurulan siyasi ilişkilerde 1917 Bolşevik Devrimi ve devrim sonrası kurulan Sovyet Hükümeti'nin siyasi yaklaşımı önemli olmuştur[63]. Türkiye'de sanayileşme hamleleriyle iki

---

[60] 1950'lerde Stuttgart Akademisi Profesörü Adolf Scheneck, ekibiyle birlikte Türkiye'ye getirilmiş ve 1957 yılında İstanbul Devlet Tatbikî Güzel Sanatlar Yüksek Okulu kurularak müdürlük görevine Prof. Sabri Oran atanmıştır.

[61] İnan Kalaycıoğulları, "Darülfünun'dan Üniversite'ye Gelenek'ten Araştırma'ya", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C. 48, S.1, 2009, s. 43-59.

[62] Yücel Namal, "Türkiye'de 1933-1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları", *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, C. 2, S. 1, 2012, s. 14-19.

[63] Bu dönemde her iki ülke arasında gerçekleşen gelişmeler kısaca şöyle özetlenebilir. Sovyet Hükümeti 3 Aralık 1917 tarihinde ilan ettikleri bildiriyle; emperyalizmine karşı olduklarını, Osmanlı Devleti'ni parçalayan Çarlık Rusya'sının antlaşmalarını tanımadıklarını ve İstanbul'un Türklerin elinde kalmasından yana olduklarını duyurmuşlardır. Ulu Önder Mustafa Kemal'in 26 Nisan 1920'de (emperyalist güçlere karşı ortak mücadeleyi vurguladığı) Lenin'e yazdığı mektup, TBMM ile RSFSC (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti) Hükümeti arasında diplomatik ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilir. TBMM Hükümetini dünyada ilk tanıyan Rus Hükümeti olmuştur. 1920 Mart ayı sonunda Rus Hükümeti Türk Ordusu'na askeri ve maddi yardım konusunda uzlaşılmıştır. 3. Moskova Antlaşması'yla (16 Mart 1921) Sovyet Hükümeti tarafından, Sevr Antlaşması geçersiz sayılmış, Ankara Hükümeti tanınmış, kapitülasyonların kaldırılması, Boğazların Türk hâkimiyetinde kalması ve Boğazların statüsünün Karadeniz'e kıyı devletler tarafından belirlenmesi kabul edilmiş, Kars, Ardahan, Artvin Türkiye'ye bırakılmıştır. 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması ile ülke sınırları kabul edilmiştir. Türkiye ile İngiltere arasında "Musul" konusundaki görüşmeler gittikçe gerginleşmiş, 17 Aralık 1925'te Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında "Dostluk ve Saldırmazlık

ülke arasındaki ilişkiler ve temaslar artmıştır. Rusya'da inceleme yapan Türk heyetler yanında, Sovyet uzmanlar fabrikaların inşası ve kredilendirilmesi konusunda çalışmış, 1934'de imzalanan protokol ile 8 milyon dolarlık kredi sıfır faizle 20 yıllığına Türkiye'ye verilmiştir.[64]

Her iki ülke arasında sürdürülen siyasi, askeri ve iktisadi ilişkiler sanat alanına da etki etmiş, özellikle 1930'lu yıllarda sanat alanında işbirliği öne çıkmıştır. Bu dönemlerde her iki devletinde sanata "uygarlaşma" bağlamında ideolojik bir misyon ve reformların yaygınlaştırılmasında propagandacı bir işlev yükledikleri, sanat eğitimine önem verildiği, sanatçıların desteklendiği ve sanatın yaygınlaştırılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.

Öte yandan, Arbaç'a göre; Özellikle Milli Mücadele döneminde silah, cephane, maddi ve manevi her türlü yardımın gerçekleştirilmesinde katkısı bulunan Rus Hükümetinin desteklerine ithafen Taksim'de Pietro Canonica tarafından yapılan Taksim Cumhuriyet Anıtı'nda Türkiye'deki ilk Rus Büyükelçi Simyon İvanoviç Aralov'un figürü de konulmuştur.[65]

1930'larda Sovyetler Birliğiyle özellikle tiyatro, sinema ve müzik alanında temasların arttığı gözlemlenmektedir. Muhsin Ertuğrul gibi isimler Sovyetler Birliği seyahatlerinde bulunmuş, Darülbedayi'nin yeniden örgütlenmesinde buradaki tecrübelerden faydalanılmıştır. Müzik alanında ise Türkiye'de gerçekleştirilmek istenilen müzik inkılabına destek olmak için VOKS'da "Sovyet Besteciler Birliği", "Radyo Komitesi", "Moskova Konservatuarı", "Bolşoy Tiyatrosu ve Baş Musiki Basımevi"nden temsilcilerin katıldığı özel bir komisyon kurulmuş, Türk hükümetinin davetiyle ünlü Sovyet tenor Smirnov, ünlü besteci Şoştakoviç ve bazı sanatçı grupları Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Moskova Akademi Tiyatrosu Müdürü Arkanov'un, "Yeni musikinin kuruluşunda halk musikisini temel olarak alıyorsunuz... Biz de böyle yaptık ve muvaffak olduk." ifadeleriyle, konservatuar müdürü Yusuf Ziya Bey'in "Halkın hislerini

Antlaşması", 1931'de ise "Deniz Protokolü" imzalanmıştır. 7 Kasım 1935 tarihinde imzalanan protokol ile bu anlaşmalar 1945 tarihine kadar uzatılmıştır.

[64] İmren Arbaç, "Taksim Cumhuriyet Anıtı'nda Rus – Türk Yakınlaşmasının Sembol Figürü", *Yeditepe Üniversitesi, Tarih Bölümü Araştırma Dergisi,* S.1, 2017, s. 138-159.

[65] Agm. s. 138-159.

sanatlaştırmak meselesi Sovyet dostlarımızın tuttuğu bir yoldur. Onlar da köylü danslarını, havalarını topladılar...” ifadeleri müzik alanında iki ülkedeki uygulamaların paralelliğini göstermektedir.[66]

1930 yılında Sovyet Ressam Kiriçenko Türkiye’ye gelmiş, İbrahim Çallı’yla birkaç ay beraber çalışmıştır. Bu yıllarda Sovyetler Birliği’ne davet edilen ressam Abidin Dino ise sinemayla ilgilenmiş, Sovyet yönetmenler Yutkeviç ve Eisenstein’le bir süre beraber çalışmıştır[67]. 1936’da Moskova ve Leningrad’daki Sanatkârlar Kulübü’nde Abidin Dino ve Fikret Mualla’nın da bulunduğu bir grup Türk ressamın eserlerinden oluşan sergi yoğun ilgi görmüştür.[68]

Yine, Maksim Gorki’nin 1933’de İstanbul’u ziyareti ve sonrasında Sovyet yazar İlya Grigoryeviç Ehrenburg İstanbul’a gelerek Türk yazarlarla edebiyat alanında işbirliği yapılması konusunda görüşmelerde bulunması sanat alanında gerçekleşen ilişkilerden bir kaçıdır.

Lenin sonrası Stalin döneminde sanatın “Sosyalist Gerçekçilik” resmi sanat anlayışı olarak ideolojik-parti güdümüne alınmaya çalışılması sonrasında, Sovyetlerdeki sosyalist sanat politikalarını Türkiye’de sorgulayan yazılar kaleme alınmaya başlar.

8. Mübadele ve Sanat

Milli Zafer sonrası Cumhuriyetin ilanını takiben yürütülen politikalar çerçevesinde, dönemin önemli kitlesel göçlerinden olan “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi[69] sanat ve kültür ortamına etkileri olan diğer bir gelişmedir.

---

[66] Yalçın Lüleci, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği Arasındaki Sanatsal İlişkiler: Ankara: Türkiye’nin Kalbi Belgeseli Örneği”, *İnsan&İnsan,* S. 2, 2014, s. 40-61.

[67] Ayrıca, Türk Hükümeti tarafından “Cumhuriyet’in Onuncu Yıl Kutlamaları” çerçevesinde Türkiye’ye davet edilen Yönetmen Sergey Yutkeviç ve Lev Arnştam’ın 1933 yılında hazırladığı “Türkiye’nin Kalbi: Ankara” filmi ve 27 Haziran 1926 tarihinde Türkiye’nin Moskova Büyükelçiliği’nden gönderilen yazıda Türk ve Sovyet filmlerinden on tanesinin karşılıklı değişimi karşılıklı etkileşimin diğer örnekleri arasında geçmektedir.

[68] Moskova’da açılan bu sergiyi on iki bin kişi ziyaret etmiş, Ukrayna ve Kafkas hükümetlerinden yetkililer serginin, Kiev ve Tiflis’te de tekrarlanmasını istemiştir (*Cumhuriyet*, 20 Ocak 1936).

[69] Mudanya Anlaşması sonrasında, Lozan Barış Konferansı’nda gerek Türkiye’nin, gerekse Yunanistan’ın ortak yaklaşımları doğrultusunda alınan nüfus mübadelesi kararı, 30 Ocak 1923’te “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” ün imzalanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

Fahriye Emgili'nin rakamlarıyla; Milli Mücadele'nin ardından Anadolu'da yaşayan 1.200.000 civarında Rum ile Yunanistan'da bulunan 400.000 Türk karşılıklı olarak yer değiştirmiştir. Boyraz'a göre; Türkiye adına mübadelenin yarattığı etki "gelenler ve gidenler" ölçeğinde çift uçludur. "Gelen mübadiller" ulusallaşma politikaları ekseninde Türkiye'ye adapte oldukları gibi, cumhuriyetin bilim, kültür ve sanat reformlarının yanında yer alarak destek olmuşlar, zanaat açısından da nitelikli olan bu göçmenler Türkiye'ye pozitif katkı sağlamışlardır[70]. Giden mübadillerin etkisi ise Osmanlı Devletinde ayrıcalıklı yere sahip olan ve birçok mesleki ve zanaat alanında ustalaşmış insanlarla entelektüel bir göçün gerçekleşmiş olmasıdır. Ayrıca mübadele edebiyat ve sanat alanına, Dido Sotiriyu'nun "Benden Selam Söyle Anadolu'ya" ve Yaşar Kemal'in "Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana", Saba Altınsay'ın "Kritimu/Girit'im Benim" eserlerinde görüldüğü gibi her iki ülkenin sanat ve edebiyatında yer bulmuştur.

SONUÇ

Cumhuriyet dönemi, Milli Mücadele'yi ve devrimleri konu alan resimlerden yola çıkışla, sanatın toplumsal ülküye yöneldiği, dolayısıyla konuda halkçı, dilde ise gerçekçi bir dilin oluştuğu ifade edilebilir. Fakat aynı zamanda sanayi, teknoloji, kültür alanlarında yapılan modernleşme atılımları Batı kültürlerinde olduğu gibi Türk sanatında da modern sanat dilinin doğmasını sağlamış, Türk resminin Batı sanatıyla eş zamanlı bir evre içine girmesinin önünü açmıştır.

Cumhuriyet'in ilanıyla her alanda yüksek bir kültürü ve yenileşmeyi, modernleşmeyi hedefleyen Atatürk devrimleri çerçevesinde değişen toplumsal yapı sanat alanına yansıdığı gibi, sanattan devrimlerin halka ulaştırılmasında bir araç olarak yararlanılmıştır.

Milli Mücadele sonrası kurulan yeni Türk devletinde temel alınan, modernleşme, rasyonalist-bilimsel temellere dayalı yeni düşünce tavrı, doğal olarak sanatta da doğa ve insanı incelemeye dönük kendine uygun bir plastik dili doğurmuştur. Bu anlamda devletin modernleşme hamlelerinin sanatçılar üzerinde yaratmış

[70] Burak Boyraz, "1923 Yunanistan - Türkiye Nüfus Mübadelesi, Millileştirme Politikaları ve Güncellenen Türk Resim Sanatı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, 2016, s. 2707-2741.

olduğu etki, dolayısıyla sanatçının eserlerine yansımış, Cumhuriyet'le birlikte modernleşmenin devreye girmesi Türk resminde modern sanat anlayışlarının ürünleriyle sonuçlanmıştır. Bu açıdan ele alındığında Türk resminde Milli Mücadele'nin tüm süreçlerinin yansımalarını tespit etmek mümkündür.

Dönemin eserlerinde, tema olarak Milli Mücadele'de kahramanlıklarıyla taçlanan Türk kadını teması başta olmak üzere Anadolu insanının özgürlük mücadelesi ve devrimler idealize edilerek yer almış ve bu eserler İnkılâp Sergileri ile halkla buluşmuştur. Bu bağlamda Türk resim sanatının, Milli Mücadele ve sonrası kazanımları milli değerlerle görsel imgelere dönüştürerek halka ulaştırmada aracılık ettiği de ifade edilebilir.

Dönemin önemli sanat hareketleri; Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği, D Grubu, Onlar Grubu ve Yeniler Grubunun kurulması ve bu gruplar etrafında gelişen sanat etkinlikleridir. 1933 yılından itibaren özellikle Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliğinin, Halkevlerinde gerçekleştirmiş oldukları Anadolu sergileri, devletin Devletçilik ve Halkçılık görüşlerinin dönemin sanatçısı üzerindeki etkisini belgeler niteliktedir. İncel'e göre; Müstakiller'in bu girişimleri, sanatın yaygınlaşmasında Anadolu'ya açılımı önemsediklerini ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusalcılık görüşleriyle ilişkili olduklarının bir kanıtıdır.

Öte yandan birçok alanda olduğu gibi, sanat alanında da genç kuşakların yetişmesi amacıyla tüm masraflar karşılanarak genç yetenekler eğitim amacıyla yurt dışına gönderilmişlerdir. Bu gençler Avrupa'dan aldıkları eğitim ve bilgileri yurda taşıyarak, Türk sanatının çağdaş dünya sanatıyla olan mesafesini daralttığı gibi, çağdaş-ulusal sanatın temellerini oluşturmuşlardır. Yine sanat okullarında yurtdışından uzmanların görevlendirilmesi, sanat alanındaki çağdaşlaşma atılımlarına ivme kazandırmıştır.

KAYNAKLAR

Akyıldız, Hüseyin - Eroğlu, Ömer, "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C. 9, S. 1, 2004, s.43-62.

Alcan, Musa, "II. Abdülhamid Han'ın Portresini Yapan Tek Ressam Zonaro", (25.01.2018), https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/2-abdulhamid-hanin-portresini-yapan-tek-ressam-zonaro/1041929 (Erişim Tarihi: 12.01.2022)

Arbaç, İmren, "Taksim Cumhuriyet Anıtı'nda Rus – Türk Yakınlaşmasının Sembol Figürü". *Yeditepe Üniversitesi, Tarih Bölümü Araştırma Dergisi,* S. 1, 2017, s. 138-161.

Arı, Kemal, Hüseyin Avni Lifij, https://www.samsunhaberhatti.com/yazi/huseyin-avni-lifij-281.html (Erişim Tarihi: 10.02.2022).

Arseven, Celal Esat, *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1993.

Belgin, Tunca, "Çanakkale Yanıyor", (18.03.2021), https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tunca-bengin/canakkale-yaniyor-6458442, (Erişim Tarihi: 17.02.2022).

Benazus, Hanri, *Yaşamın İçinden Atatürk Anıları*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2007.

Boyraz, Burak, "1923 Yunanistan-Türkiye Nüfus Mübadelesi, Millileştirme Politikaları ve Güncellenen Türk Resim Sanatı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, 2016, s. 2707-2741.

Coşkun, Ali, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", *Atatürkçü Düşünce Dergisi,* 4, 2003, s. 72-77.

Cumhuriyet, 20 Ocak 1936.

Dalkıran, Ahmet, "Leopold Levy'nin Çağdaş Türk Resmine Katkısı", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, S. 22, 2012, s. 1-13.

Dilara, Gürler, "Cumhuriyet'in İlk Yılları Türk Resim Sanatı Etkinlikleri", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 4, s. 91-98.

Elibal, Gültekin, *Atatürk ve Resim – Heykel*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973.

Gençaydın, Zafer, *Türkiye'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Çağdaş Sanatlar,* Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Ankara 1986.

Gezgin, Ümit, *Cumhuriyet Resimleri,* Beşiktaş Belediyesi - Beltaş A.Ş. Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Gören, Ahmet Kamil, "Şişli Atölyesi", *rh Plastik Sanatlar Dergisi*, S. 4, Mart-Nisan 2003, s. 24-29.

Gürler, Dilara, "Cumhuriyet'in İlk Yılları Türk Resim Sanatı Etkinlikleri", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* S. 4, 2010, s. 91-99.

hurriyet.com.tr, "Zonaro'nun Tablosunda Yunanlı Asker Krizi", (08. 02. 2003), https://www.hurriyet.com.tr/gundem/zonaronun-tablosunda-yunanli-asker-krizi-38539525 (Erişim Tarihi: 14.01.2022)

İnan, M. Rauf, *Mustafa Necati Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1980.

İncel, Latife Esra, *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türk Resminde Köy ve Köy Yaşantısının Resim Eğitimine Katkısı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004.

Kalaycıoğulları, İnan, "Darülfünun'dan Üniversite'ye Gelenek'ten Araştırma'ya", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C. 48, S. 1, 2009, s. 43-59.

Kara, Fevzi Nuri, Ulusal Bağımsızlık Hareketinin Türk Sanatındaki Yeri ve Etkileri, *Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan,* Edt. Gürsoy Şahin, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar 2010.

Karakılıç, Selçuk, "Bir Serginin İlginç Hikâyesi ve "Viyana'da Savaş Resimleri ve Diğerleri", http://trdergisi.com/bir-serginin-ilginc-hikayesi-ve-viyanada-savas-resimleri-ve-digerleri/, (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

Lüleci, Yalçın, "Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği Arasındaki Sanatsal İlişkiler: Ankara: Türkiye'nin Kalbi Belgeseli Örneği", *İnsan&İnsan,* S. 2, 2014, s. 40-61.

Namal, Yücel, "Türkiye'de 1933-1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları", *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, C. 2, S. 1, 2012, s. 14-19.

Özçelik, Özer - Güner, Tuncer, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 1, 2007, s. 253-266.

Özsezgin, Kaya, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Resmi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1998.

Sakipsabancimuzesi.org, "Abdulmecit Efendi (1868-1944) Osmanlı Rus Savaşı", (t.y.). https://www.sakipsabancimuzesi.org/sergiler-ve-etkinlikler/sergi/66/764 (Erişim tarihi: 23.01.2022).

Selçuk, Mustafa, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin "Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma" Amaçlı Faaliyetleri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C. 1, S. 2, 2012, s. 195-242.

Şen, Metin, "Rudolf Belling'in Türk Heykel Sanatına Katkıları Bağlamında Şadi Çalık'ın Soyut Heykelleri". *Inonu University Journal of Arts and Design,* C. 6, S. 14, 2016, s. 1-10.

Tansuğ, Sezer*, Çağdaş Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2012.

Tansuğ, Sezer, *Çağdaş Türk Sanatına Temel Yaklaşımlar*, Bilgi Yayınları, Ankara 1997.

Toprak, Hicret K. "Asri ve Hür Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Kadın Kimliğinin Dönüşümü", *İnsan & Toplum*, 2019, s. 1-17.

Tunalı, İsmail, *Felsefenin Işığında Modern Resim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992.

Uzunoğlu, Meryem, *Cumhuriyetten Günümüze Toplumsal Değişimin Türk Resim Sanatında Kadın İmgesine Yansıması*, Sanatta Yeterlik / Doktora Tezi, İstanbul 2008.

Yaman, Zeynep Yasa, *Ankara Resim ve Heykel Müzesi*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012.

Yaman, Zeynep Yasa, *Başka İzlenimler Değişen Gelenekler*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, İstanbul 2012

Yaman, Zeynep Yasa, *D Grubu 1933-1951*, Y.K.Y., İstanbul 2002.

Görseller

Görsel 1. Ali Cemal, Biraz Su/Yaralı Düşman Askerine Yardım Eden Türk Askeri, 1917, Tuval Üzerine Yağlıboya, 146x117cm. Genelkurmay Karargâhı Koleksiyonu. (Erişim Adresi: http://www.leblebitozu.com/wp-content/uploads/2016/08/ali-cemal.jpg, Erişim Tarihi: 12.04.2022)

Görsel 2. Avni Lifij, Karagün, 1923, Tuval Üzerine Yağlıboya, 93x118 cm. Ankara Resim Heykel Müzesi (Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Karag%C3%BCn, Erişim Tarihi: 12.04.2022)

Görsel 3. Avni Lifij, Akgün, 1923, Tuval Üzerine Yağlıboya (Erişim Adresi: https://tr.pinterest.com/pin/712131759814778915/, Erişim Tarihi: 12.04.2022)

Görsel 4. Halil Dikmen, "Kurtuluş Savaşı'nda Cephane Taşıyan Kadınlar" 1933, Tuval Üzerine Yağlıboya, 143×245 cm. (Erişim Adresi: http://www.leblebitozu.com/11-turk-ressamin-fircasindan-kurtulus-savasi/, Erişim Tarihi: 12.04.2022)

Görsel 5. Ömer Adil, Göreve Çağrı, 1924, Tuval Üzerine Yağlıboya, 92x125 cm. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi
(Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6reve_Ko%C5%9F, Erişim Tarihi: 12.04.2022)

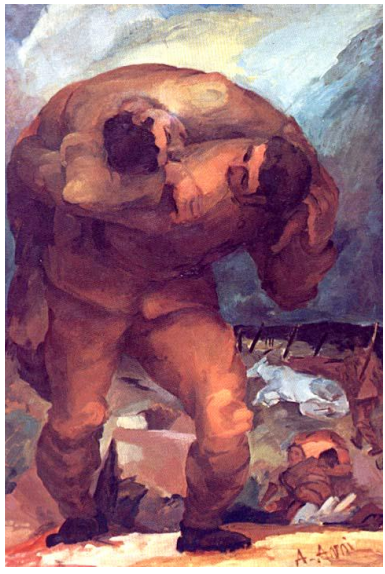

Görsel 6. Ali Avni Çelebi, Yaralı Asker, 1932, Tuval Üzerine Yağlıboya, 150x100 cm. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi
(Erişim Adresi: https://twitter.com/orionunevi/status/600580823679692800, Erişim Tarihi: 12.04.2022)

Görsel 7. Cemal Tollu, Alfabe Okuyan Köylüler, 1933, Tuval Üzerine Yağlıboya, 92x73.5 cm. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi. (Erişim Adresi: https://twitter.com/humyore/status/909455104792809473?lang=gl, Erişim Tarihi: 12.04.2022)

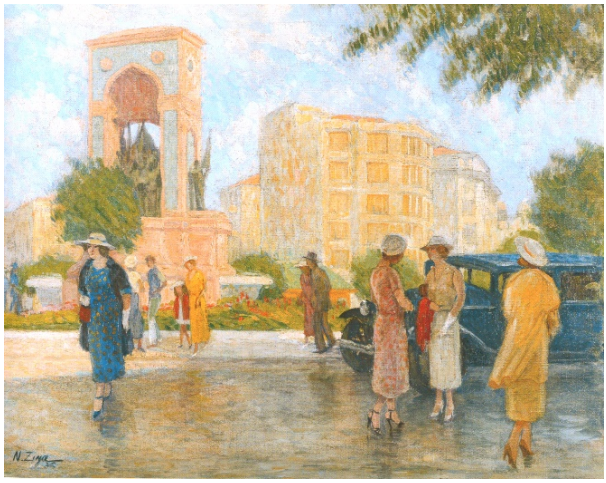

Görsel 8. Nazmi Ziya Güran, Taksim Meydanı, 1935, Tuval Üzerine Yağlıboya, 73.5x92 cm. Sakıp Sabancı Müzesi (Erişim Adresi: https://artsandculture.google.com/asset/taksim-square-nazmi-ziya-g%C3%BCran-turkish-1881-1937/JAGDm-3rWVOEBA, Erişim Tarihi: 12.04.2022)

Görsel 9. Halil Dikmen, Portakal Bahçesi, Tuval Üzerine Yağlıboya, Ankara Resim ve Heykel Müzesi
(Erişim Adresi: https://twitter.com/nka979/status/1319308280791904257, Erişim Tarihi: 12.04.2022)

Görsel 10. Cemal Tollu, Balerin, 1935, Tuval Üzerine Yağlıboya, 65x54 cm. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi
(Erişim Adresi: https:// https://tr.pinterest.com/pin/cemal-tollu--366269382168860307/, Erişim Tarihi: 12.04.2022)

Görsel 11. Namık İsmail Ayakta Kadın Portresi, 1927, Tuval Üzerine Yağlıboya, 84x98 cm. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi (Erişim Adresi https://turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=368, Erişim Tarihi: 12.04.2022).

Büyük Taarruz Hazırlıkları ve Savaş Planlarının İnfografik Tasarımlar İle Yeniden Yorumlanması

Mehmet Akif AĞTAŞ*

GİRİŞ

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi tarihimiz açısından büyük öneme sahiptir. Milli Mücadele döneminin özellikle genç kuşaklara anlatılması ve bilinirliği ile tanıtımının en iyi şekilde yapılabilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla gelişen teknoloji ve sanat tarzlarının kullanımlarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Bu araştırma ile Büyük Taarruz aşamalarını anlatan savaş planlarının incelenmesi sonucu elde edilecek veriler ışığında, büyük öneme sahip planların günümüz infografik tarzında yeniden yorumlanmasına yol gösterici olması planlanmıştır. Bu kapsamda ilgili kaynaklarda yer alan savaş planlarına ait bilgi, çizim ve görseller incelenerek elde edilen veriler, yeni oluşturulması planlanan Büyük Taarruz savaş planlarının infografik yorumlanmasında kullanılması amaçlanmaktadır.

Çalışma kapsamında kullanılacak veriler, konu ile ilgili basılı ve dijital kaynakların taranması, alan kılavuzları görüşlerinin alınması, alan incelemesi gibi yöntemler kullanılarak elde edilmiştir. Çalışma sonucu savaş planlarının günümüz modern tasarım anlayışına göre yeniden uyarlanması amaçlandığından dünyada ve ülkemizde bu alanda yapılmış örnekler ve yöntemleri incelenmiştir.

Araştırma kapsamında Büyük Taarruz ile ilgili basılı ve dijital kaynaklar ile alanlarda yer alan planlar incelenmiştir. Gerek basılı ve dijital kaynaklarda gerekse ilgili alanlarda Büyük Taarruz savaş planlarının iki boyutlu veya eski teknikler kullanılarak çizildiği görülmektedir. Bölgenin tanıtımı amacıyla kullanılan broşür katalog gibi basılı çalışmalarda, sosyal ve dijital platformlarda yine bu tür çizimlerden oluşan planlar kullanılmaktadır. Kullanılan bu çizimler genel anlatımı sağlamakla birlikte yeni teknoloji ile üretilen modern çizimler yanında yetersiz kaldığı görülmektedir.

* Öğr. Grv. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Şuhut M.Y.O., Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü - Reklamcılık Programı, Afyonkarahisar/Türkiye
maagtas@aku.edu.tr
ORCİD NO: 0000-0003-2294-5358

Dünyada ve ülkemizde yapılan örnek incelemeler, görsel iletişiminin gerekliğinin çok daha fazla hissedildiği günümüz dijital dünyasında, bizlere bilgileri hareketli ve sabit olarak sunan infografik çalışmaların anlatım ve tanıtım konusunda daha başarılı olduğunu göstermektedir.

Araştırma Büyük Taarruz temalı basılı ve dijital çalışmalarda yer alan planların çizimlerinin günümüz tasarım trendi ve teknolojisi ile yenilenmediği ve etkisiz kaldığını göstermektedir. Milli Mücadele'nin anlatılması ve tanıtılması konusunda dünyadan benzer örnekler ve çalışmalar incelendiğinde, özellikle veriler ve planlar konusunda görsel yeniliğe ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu sonuçlar ve veriler doğrultusunda özellikle Afyonkarahisar – Kütahya bölgesi hazırlık planlarının günümüz teknolojisi ve tasarım anlayışı ile yeniden yorumlanarak 3d ve 2d tekniklerle dijital olarak çizilmesi planlanmaktadır.

1. Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Savaşı

Sakarya Meydan Savaşından sonra gerek kamuoyunda gerekse TBMM'de taarruz için sabırsızlık baş göstermiştir. 4 Mart 1922'de Gazi Mustafa Kemal Paşa, mecliste gizli bir toplantı gerçekleştirerek, bu toplantıda ordunun kesin kararının taarruz olduğunu, ancak taarruz için tam bir hazırlanma gerektiğini dile getirmiştir. Kemal Paşa'ya göre yarım hazırlıkla yapılan taarruz, hiç taarruz etmemekten çok fenadır. Dolayısıyla orduyu son zaferi sağlayacak bir taarruz için hazırlamıştır. 1922 yılı haziran ayı ortalarında, Kemal Paşa taarruza geçme kararı vermiştir. Asıl amaç yok edici bir meydan savaşı yapmak, çabuk ve kesin bir sonuç almaktır [1].

1.1. Afyon Cephesi'nin Önemi

Afyonkarahisar konumu gereği ile hem Orta Anadolu'nun Batı kesimine hem de Ege bölgesi kıyılarına doğru uzanan belli başlı stratejik yolların bulunduğu bir vadidir. Dinar –Isparta üzerinden Akdeniz'e de karayolu bağlantısı bulunmaktadır. Ek olarak Afyonkarahisar'ın Haydarpaşa-Bağdat demiryolu üzerinde bulunuşu, Konya-Adana üzerinden İskenderun Mersin limanlarına da

[1] Mehmet Özer*, Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na*, Ankara Ticaret Odası, Ankara 1992, s.245.

bağlanması sebebiyle önemli bir üs vazifesi görmektedir[2]. Arazi özellikleri bakımdan yayla manzarası gösteren şehir, Afyon ve Kütahya Yaylasını kapsayan Büyük Sincanlı, Afyon, Altıntaş, Emirdağ ovaları askeri hareketler için de elverişlidir. Dolayısıyla, Afyon'a hakim olan taraf hem doğu ve batı yönlerinde hareket serbestine sahip olacak hem de düşmanın İzmir ulaşımını kapamaya imkan bulacaktır[3].

1.2. Büyük Taarruz Öncesi Türk Ordusunun Konuş ve Kuvveti

- Batı Cephesi Karargâhı Akşehir'de
- Kocaeli Grup Komutanlığı Geyve'de
- II. Ordu Karargâhı Bolvadin'de
- 3. Kolordu Sivrihisar'da (1. Tümen Karakaya'da, 41. Tümen Ablak'ta, 61. Tümen Çandar Bölgesi'nde, 61.Alay Dağküplü – Alpu hattında, 33. Alay Çifteler-Mecidiye kesiminde)
- 2. Kolordu Karargâhı Aziziye'de (3. Kafkas Tümeni Gedikevi' nde, 4. Tümen Bayat'ta, 7. Tümen Akviran' da)
- 6. Kolordu Karargâhı Özburun' da (16. Tümen Akpınar'da, 17. Tümen Kuruca' da)
- 4. Kolordu Karargahı Ağılören'de (11. Tümen Tez'de, 12. Tümen Büyükkarabağ- Yeniköy Bölgesi'nde, 5. Kafkas Tümeni Dişli'de)
- I. Ordu Karargahı Çay'da (1. Kolordu, Bağımsız 6. Piyade., 8. Piyade, 14. Piyade ve 3. Süvari Tümenleri Dinar Müfrezesi'nde)
- 1. Kolordu Karargahı Akharım'da (15. Tümen Deresinek' te, 23.Tümen Pazarağaç' ta, 57. Tümen Bulanık'ta)
- Bağımsız 8.Tümen Efesultan'da
- Bağımsız 14.Tümen Şuhut'ta
- Bağımsız 6. Tümen Sandıklı'da
- Dinar Müfrezesi Sütlaç'ta
- 3. Süvari Tümeni karargâhı Denizli'de
- 5. Süvari Kolordusu Karargâhı Ilgın'da (2.Süvari Tümeni İshaklı'da, 1. Süvari Tümeni Çakıllar'da, 14. Süvari Tümeni Doğanhisar'da)

[2] İl Turizm Komitesi Yayımı, *Başkomutan Savaşı- Büyük Taarruzun 50. Yıl Anısına*, Çeltüt Yayınevi, İstanbul 1972, s.22.

[3] *Başkomutan Savaşı*, s.23.

Batı Cephesi Komutanlığı kuvvesi ise: 8658 subay, 199283 er, 67874 hayvan, 100352 tüfek, 2025 hafif 839 ağır makineli tüfek, 323 top, 198 kamyon, 33 otomobil, 10 uçaktan oluşmaktaydı[4] .

1.3. Büyük Taarruz Öncesi Yunan Ordusunun Konuş ve Kuvveti

- Küçük Asya Ordusu Başkomutanlık Karargâhı İzmir'de
- 1. Kolordu Karargâhı Afyonkarahisar'da (1.Tümen Balmahmut'ta, 2. Tümen Uşak'ta, 4. Tümen Afyon'da, 12. Tümen Kumartaş'ta)
- 2. Kolordu Karargâhı ve Bağımsız 12. Alay Gazlıgöl'de (7. Tümen Eğret'te, 9. Tümen Döğer'de, 13. Tümen Karacaahmet'te, 5. Tümen Bozüyük'te)
- 3. Kolordu Karargâhı ve Bağımsız 57. Alay Eskişehir'de (15. Tümen Seyitgazi'de, 10. Tümen Kırgız Dağı Civarı Karatokat'ta, 3. Tümen Ahılar'da, 11. Tümen Köprühisar'da, Bağımsız 47. Alay İznik Gölü ile Gemlik arasında)

Ordunun kuvvesi ise; 6565 subay, 218432 er, 63721 hayvan,90000 tüfek, 3139 hafif, 1280 ağır makineli tüfek, 418 top, 4036 kamyon, 1776 otomobil, 50 uçaktan oluşmaktaydı[5].

[4] Genelkurmay Başkanlığı, *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s. 76-77.

[5] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.78.

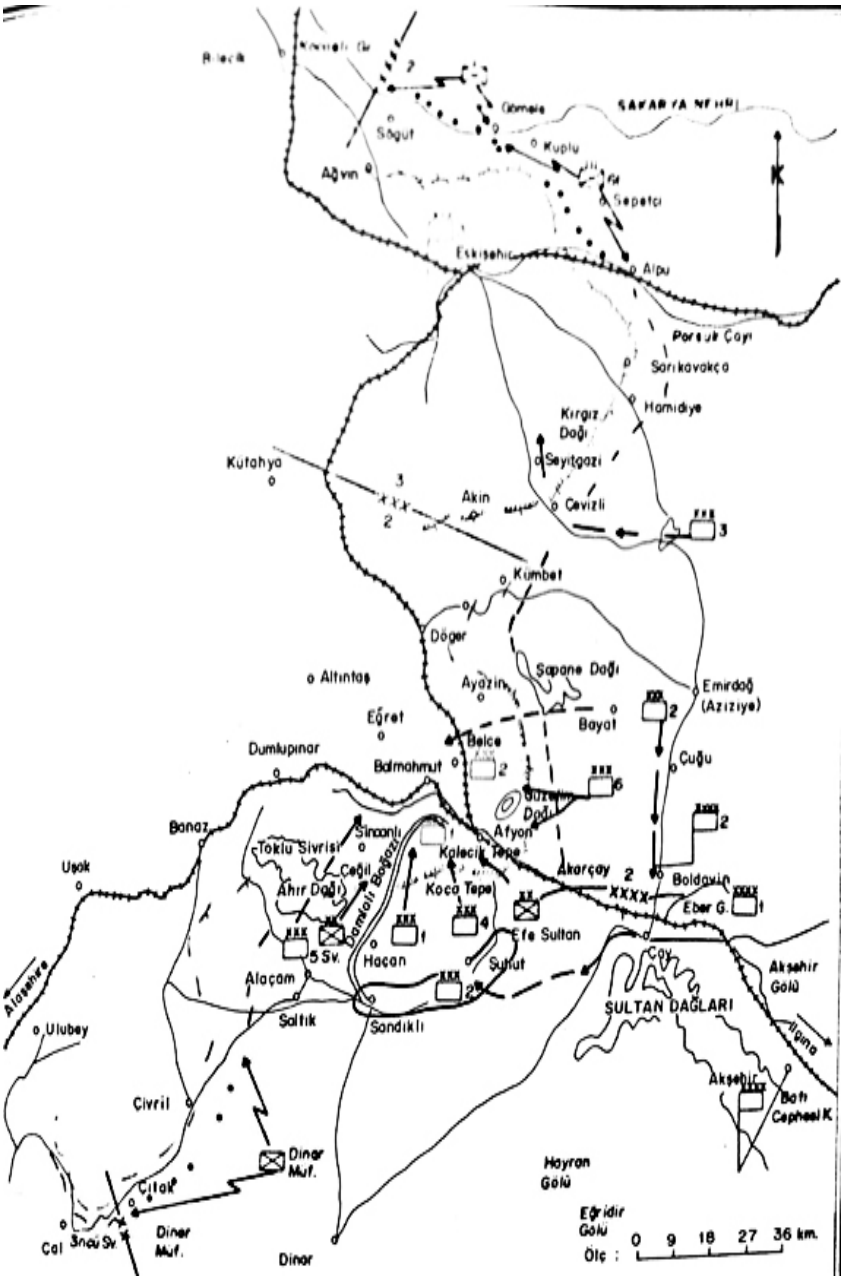

Kaynak: Genel Kurmay Başkanlığı, Büyük Taarruz 70.Yıl Armağanı, Batı Cephesi Komutanlığınca Başkomutanlığa Bildirilen Büyük Taarruz Planı, 1992, s.79

1.4. Büyük Taarruz'un Zamanlanması

Batı cephesi Komutanlığı 6 Ağustos 1922'de taarruz hazırlık emri vermiş, 26 Ağustos 1922 sabahı da Büyük Taarruz' un başlayacağını başkomutanlığa bildirmişti [6].

Büyük taarruz planı tüm komutanların ortak katkılarıyla, stratejik ve durum taktik tartışmaların sonucu hazırlanmış, Başkomutanın da onayı alındıktan sonra uygulanabilir durum kazanmıştır[7].

İlk olarak Yunan kuvvetlerinin İstanbul, İzmit ve Afyon cephesi üzerinde ne şekilde etkili olacağı Genel Kurmay Başkanlığı'nca göz önüne alınmıştı[8].

Batı Cephesi Komutanlığı aşağıdaki şekilde tasarlanmıştı[9].

- Esas taarruz 1. ve 4. Kolordularla Şuhut- Afyon yoluyla Sandıklı-Afyon arasından Afyon doğrultusunda uygulanacak.
- Demir yolu ile Şuhut-Afyon arasından ova kesimine karşı görevli olacak tümen 8.Tümen,
- Sandıklı -Afyonkarahisar yolunda görevli olacak tümen 6. Tümen,
- Taarruzun esas ihtiyatı olacak tümen 14. Tümen,
- Süvari Kolordusu 6. Tümen'le birlikte Sincanlı Ovasından muharebeye yakından katılacak,
- 2. Kolordu Seyitgazi üzerinden Eskişehir'e yönelecek, 6. Kolordu Afyon'un Doğu cephesinin kuzey kanat ve gerilerine taarruz edecek şekilde kademeli olarak bulunacak.
- Planlanan bu tasarıda başkomutan aynı düşüncede olduğunu belirtmiş, 2. Kolordunun iki tümeniyle taarruza katılmasını istemiş ve her türlü isteğin kendisine bildirilmesini emretmiş, herhangi bir aksaklık durumunda da Genelkurmay ve Milli Savunma Bakanı'nın Batı cephesinde hazır bulunacağını ifade etmiştir.

[6] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.90.
[7] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.91.
[8] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.91.
[9] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.92.

Kaynak: Genel Kurmay Başkanlığı, Büyük Taarruz 70.Yıl Armağanı, Batı Cephesi Komutanlığınca Hazırlanan Büyük Taarruz Planı, 1992, s.96.

1.5. Batı Cephesi Taarruz Hazırlık Emri

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, plana uygun olarak 6 Ağustos 1922'de taarruz hazırlık emrini yayınlamıştır. Bu emire göre[10];

- Cephe komutanlığı asıl kuvvetlerle I. Ordu mıknatısında Akarçay ile Ahır Dağları arasında taarruz için hazır bulunacaktır.
- Taarruzun hedefi; Afyon-Ahır Dağları devamı olup, düşmanın çoğunluğunu yenerek kuzeye atmaktır.

[10] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.109.

- I. Ordu kesin olarak 4. ve 1. Düşman tümenlerini mağlup edecektir. Banaz – Susuzköy mıntıkasındaki Yunan 2.Tümenini ilk devrede durduracaktır.
- I. Ordu emrine 2., 4., 5. Kolordular verilecektir.
- I. Ordunun toplanmasını II. Ordu örtecektir.
- 11. Yunan Tümenini Kocaeli grubu tespit edecektir.

Bu emire göre ordular gerekli hazırlıklara başlamıştır.20 Ağustos 1922'de Fevzi Paşa, İsmet Paşa, I. ve II. Ordu Komutanlarının katılımlarıyla yapılan toplantıda hazırlıklara girişilmiştir. 26 Ağustos' ta taarruzun başlayabilmesi için kuvvetleri 24 Ağustos'ta taarruz bölgesinde olmaları gerekmekteydi. Bu harekât zamanında yapılmış ve 25 Ağustos akşamı taarruzu kazanma ümidimiz de kuvvetlenmişti[11].

1.6. Büyük Taarruz

1.6.1. Taarruz'un 1. Günü 26 Ağustos 1922

25 Ağustos'u 26 Ağustos'a bağlayan gece , esas taarruz birlikleri düşman mevzilerine 800-1000 metreye kadar yakın bir şekilde yerleştirildi. Gazi Mustafa Kemal, Fevzi, Nurettin ve İsmet Paşalar taarruzu yakından takip etmek ve yönetmek üzere Kocatepe'de yerlerini almışlardı[12]. Yunan başkomutanının fiili müdahalesine kadar, Yunan ordusunu General Trikupis yönetmekteydi[13].

26 Ağustos 1922 sabahı saat 05:30 da bütün cephelerde tahrip ateşi başladı[14]. Sabah 6'da askerlerimiz Tınaztepe'ye hücum mesafesine yaklaşarak önce Yunan askerlerini süngü hücumu ile temizledikten sonra Tınaztepe'yi ele geçirdiler. Daha sonra saat 9'da Belentepe sonra da Kalecik sivrisi düşman askerlerden temizlendi[15]. 23. Tümen Belentepe'yi alarak, 15.Tümen de Tınaztepe'yi alarak büyük başarı sağladı[16]. Esas taarruz bölgesinin sağında yer alan 4. Kolordu Kalecik Sivrisi , Poyralıkaya siperlerini ele geçirse de gece yarısına kadar Erkmen mevkiinde hücumlar karşılıklı devam etmiş,

---

[11] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.109.

[12] Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı*, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler* (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.494.

[13] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.120.

[14] Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, *Büyük Zafer'in 50. Yıl Dönümü'ne Armağan*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.105.

[15] Özer, *age.*, s. 245.

[16] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.122.

tepenin yalnızca 1. hat siperleri elde kalmıştı. 1.kolordu 4. Kolordunun batısından taarruz ederek Belentepe'yi tamamen Tınaztepe'yi kısmen ele geçirmişti. Gece yarısı Ahır dağlarını geçen 5. Süvari Kolordusu Yunan ordusunun ulaştırma kollarını kılıçtan geçirerek, İzmir ile iletişimini kesmişti.6. Tümen, Menderes Grubu ve II. Ordu birlikleri gösteriş taarruzunu sürdürüyorlardı. Kocaeli grubu taarruza hazırlanıyordu. I. Ordu birlikleri Kalecik'ten Çiğiltepe'ye olan 15 km.lik cephe üzerinde Yunanlıların 1. Hattını ele geçirmiş ancak yarmayı tamamlayamamıştı[17].

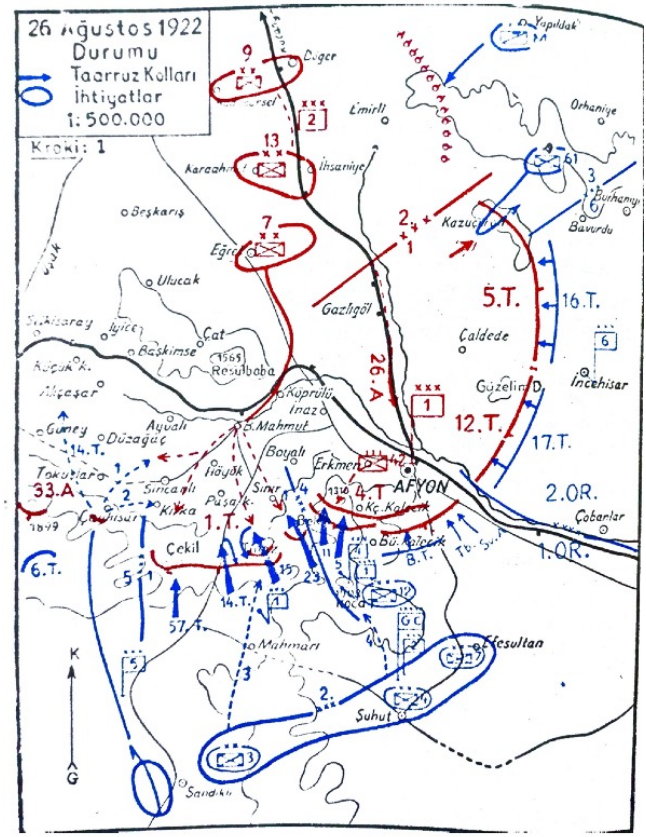
26 Ağustos 1922
Durumu
Taarruz Kolları
İhtiyatlar
1: 500.000
Kroki: 1
AFYON
Çekil
Şuhut
Effesultan
İncehisar
Çobanlar
Orhaniye
Çaldede
Güzelim D.
Gazlıgöl
Ulucak
Beşkarış
Çat
Başkimse
Resulbaba
Köprülü
Inaz
Ayvalı
Güney
Düzağaç
Boyalı
Erkmen D.
Sincanlı
Kuka
Püsalık
Mahmari
Sandıklı
Emirli
İhsaniye
Karaahmetler
Yapıldak
Burhaniye
Bavurdu
Kazuçal
Eğrigöl
Büyük Kalecik
Küçük Kalecik
Bü. Kalecik
Tu. Sivri
Sivri
Boyalı
Iloyok
Takuklar
Küçük K.
Müşeşar
Suhtaraey
Iyice
Eğrigöl
Büyük
Yuvak
Karaahmetler
Emirli
Dağlar
Dağlar
Yapıldak
Orhaniye
Burhaniye
Bavurdu
Kazuçal
Çaldede
Güzelim D.
İncehisar
Çobanlar

1.6.2. Taarruz'un 2. Günü 27 Ağustos 1922

27 Ağustos sabahı bütün cephelerde taarruza ordumuz geçmiştir. Taarruza geçen ordumuz süngülerle mücadele etmiş ve insanüstü çaba göstermiştir[18]. Taarruzun ikinci gününde 4. Kolordu 8. Tümeni ile Afyon'u işgal etmiş, 1. Kolordu Sincanlı Ovası'na inerek düşmanı takip etmiş, 5.Süvari Kolordusu bir tümeniyle Balmahmut'a çekilmekte olan Yunan ordusunu bozguna uğratmış, başka bir tümeni ile İlbulak Dağı'nı aşan Yunan ihtiyat kolordusunu takip etmiş, Bağımsız 6. Tümen ve II. Ordu birlikleri de gösteriş taarruzlarını sürdürmüşlerdir[19].

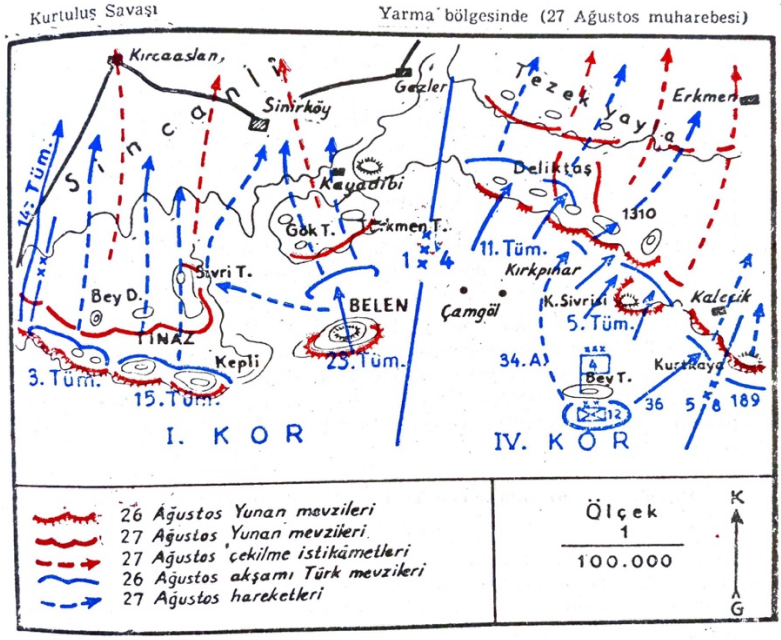

Kaynak: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Büyük Zafer'in 50. Yıldönümü'ne Armağan, Yarma Bölgesinde 27 Ağustos Muharebesi,1972, s.115.

1.6.3. Taarruz' un 3. Günü 28 Ağustos

28 Ağustos 2022'de Batı Cephesi ve Başkomutanlık karargâhları Afyon'a, I. Ordu Karargâhı Balmahmut'a[20] 2. Kolordu 7 ve 8. Tümeni ile Hamam bölgesine, 4. Kolordu 5. Kafkas tümeni ile Çatkuyu-

[18] Özer, *age.*, s.245.
[19] *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler*, s.494.
[20] *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler,* s.495.

Oğlanmezarı hattına, 11. Tümeninin büyük bir kısmı Akcaşar'a, 12. Tümeni Yaylalı Boğazı'na, 1.kolordunun 23. Tümeni Düzağaç'a, 3. Kafkas Tümeni Karacaören'e, 14. Tümeni Batı Kınık'a, 57. Tümen'i Çobanözü'ne, 15. Tümen'i Tokuşlar'a Kolordu karagahı Düzağaç'a, 5. Kolordu 1. Süvari Tümen'i Düzağaç'a, 14. Süvari Tümen'i Beşkarışhüyük - Genişler'e, Kolordu Karargâhı ve 2. Süvari Tümen'i Kurtköy'e, 3.Süvari Tümeni Ağabey Köyü'ne intikal etmiş, menderes bölge komutanlığında bir değişiklik olmamıştı[21].

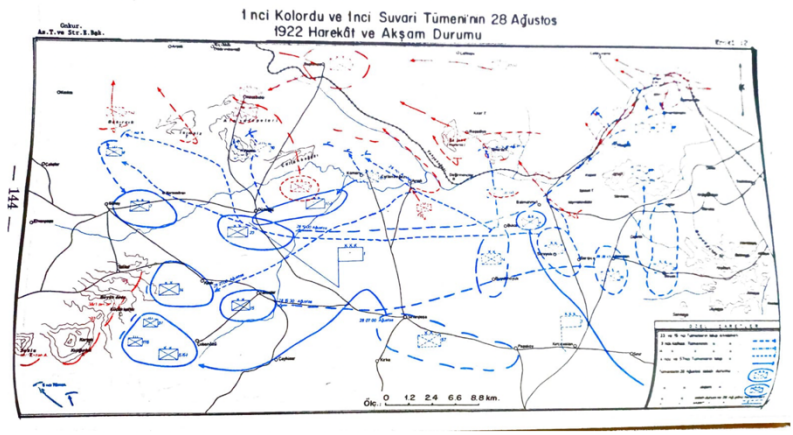

Kaynak: Genel Kurmay Başkanlığı, Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı, 1. Kolordu ve 1. Süvari Tümeninin 28 Ağustos 1922 Harekatı ve Akşam Durumu, 1992, s.144.

1.6.4. Taarruz'un 4. Günü: 29 Ağustos 1922

Taarruzun 4. Günü, I. Ordu komutanı; 3. Kafkas Tümenini Bakırcık-Arpagediği hattı doğusuna, 4. Kolorduyu ve batısından 1. Kolorduyu taarruza yönlendirdi. 6. Tümen Toklusivrisi'ne taarruz edecekti.4. Kolordu; 5. 9. ve 12. Yunan Tümenleri ile yapılan şiddetli muhaberelerle Yunanların Dumlupınar'a gitmesini önledi. Hamurköy'de Yunanlıların 13. Tümeni ve hiç savaşa girmemiş dört tümeni ile şiddetli çatışmalar devam ederken 4. Kolordu birlikleri büyük bir mücadeleyle Yunanlıların Dumlupınar mevzilerine çekilmesini önledi[22]. 1. kolordu 23. Tümen Arpagediği'ne 14. Tümen

[21] *Başkomutan Savaşı*, s.142-143.
[22] *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler,* s.495.

Dumlupınar mevziine, 57. Tümen Kaplangı dağına taarruza başladılar.15. Tümen ise ihtiyatta bulunuyordu[23]. 14. ve 57. Tümen Dumlupınar mevzilerini ele geçirdi, 23. Tümen yunan birliklerinin Dumlupınar'a çekilme yolunu kapattı, 57. Tümen Sultanoğlu'na ilerlerdi, Bağımsız 6. Tümen 57. Tümenin soluna gelerek Toklusivrisini kontrol altına aldı, 1. Kolordu'nun gerisine 2. Kolordu ordu ihtiyatı olarak yanaştı, Kuyucak 14. Süvari Tümeni ile 5. Süvari kolordu'su Çalköy yakınlarında Yunanlılarla taarruz etti ve taarruzlar tüm gece devam etti[24]. II. Ordunun 6. Kolordusu Resulbaba - İlbulak Dağı, Susuz – Eğret dolaylarında düşmanı kovalayarak Dereköy Çiftliği-Genişler- Altınbaş mevkiine geldiler. Mürettep Süvari Tümeni Pusan Köyüne, 3. Kolordu 1. Tümeniyle Döğer'e geldi[25]. Türk ordusunun bu yerleşimine karşın, yunan birliklerinin kuzeye atılarak Dumlupınar yolunun kapatıldığını öğrenen Trikupis birliklerini Çalköy'de toplama emri verdi. Ancak Ordumuzun 14. Süvari Tümeni kuzeyden başlattığı baskın taarruzu ile düşmanı şaşkına uğratmış ve dağıtmıştı. Dolayısı ile vakit kaybeden yunanlar ancak 30 Ağustos'ta Çalköy'de toplanabilmişlerdi. Ancak bu durum Yunan birliklerinin kuzey, güney ve güneybatıdan kuşatıldığını apaçık ortaya koymaktaydı[26].

1.6.5. Başkomutan Meydan Savaşı

29 Ağustos akşamı gecesi Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Paşa birliklerinden dönmüşler ve muharebenin gidişatını, sonuçlarını tartışmışlardır[27]. Yunan ordusunun güney, güneybatı ve Kuzeyden kuşatıldığını bilen paşalar, taarruzun durmadan devamına ve takibine karar vermişlerdir[28]. Karar düzenli ve hızlı bir şekilde gerçekleşmiş, 30 Ağustos Türk ordusunun kesin zaferi ile sonuçlanmıştır[29].

2. Geçmişten Günümüze Semboller

Sembol, imza gibi düşünülerek, ürün ve hizmetlere değer katan ve zamanla geliştirilebilen, herkes taraşından bilinen eleman olarak

[23] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.150
[24] *Türk İstiklal Harbi İdari* Faaliyetler, s. 495
[25] *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler,* s.494.
[26] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.150.
[27] *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* s.153.
[28] *Başkomutan Savaşı*, s.186.
[29] Özer, *age.*, s.245.

ifade edilmektedir[30]. Yazılı ve anlamlı herhangi bir kelimeyi oluşturan harf kümesi, sözlü olarak söylenen herhangi bir kelime de sembol olarak ifade edilmektedir[31]. Farklı bir yaklaşıma göre, evrenselleşmiş sessiz bir dil olarak da tanımlanmaktadır[32].

Sembollerin kullanımları, psikolojik ayrıntıları ve tasarımlarına dair çok şey paylaşılsa da, bir sembolde en önemli şey; en alışılagelmiş şeyleri, en alışılmadık biçimlerde sunmanın başarı getireceği yönündedir. Sembol oluştururken, geniş izleyici kitlesine mantık ve duygusal seviye çerçevesinde farklı değer yargılarına rağmen anlam iletebilmede ısrarcı olmak gerekmektedir. Semboller, insanda hangi duyguyu uyandırırsa uyandırsın, sembolize edilmiş kavram arasında bağlantı kurdurmaktadır[33]. Dolayısıyla sembollerin bir mesaj vereceğini düşünürsek dikkatlice geliştirilmesinde fayda vardır. Sembollerin diğer tüm iletişim biçimlerine örneğin yazılı iletişim türüne göre son derece hızlı bir iletişim unsuru olduğunu söylemek mümkündür ve sembollerin insanın algı gücüne göre şekillenen bir yapısı olduğunu da belirtmekte fayda bulunmaktadır[34]. Farklı bir yaklaşıma göre, evrenselleşmiş sessiz bir dil olarak da tanımlanmaktadır[35].Sembollerin birden çok çeşidi bulunmaktadır. Dil bilgisel, bilimsel, geometrik, matematiksel bunlardan bazılarıdır. Hayatımızın her anında karşımıza çıkmaktadır[36]. Grafik tasarım alanında iletilmek istenen mesajların anlamlandırılması aşamasında sade bir anlatım dili olan sembollere sık bir şekilde başvurulmaktadır[37].

Tarih öncesinden beri insanlar; dünyevi veya kutsal olanla, bugün ve gelecekle, en soyut felsefelerle ilgili kavramları ifade etmek

---

[30] Cemalettin Yıldız, "Kurumsal Kimlik ve Sembol", *Anadolu Sanat*, S. 31997, s. 158.

[31] Burak Erhan Tarlakazan – Merve Tıngır, "Selçuklu İzleri Taşıyan Kimi Belediye Amblemlerindeki Sembollerin Tarih, Kültür ve Tasarım Açısından İncelenmesi", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 1, 2008, s.113.

[32] Engin Uğur, "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yenilenen Bakanlık Logolarının Semboller Açısından Eskileri İle Kıyaslamalı Analizi", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, C. 9, S. 2, 2019, s.390.

[33] Yıldız, agm., s.158.

[34] Tarlakazan - Tıngır, agm., s.113.

[35] Uğur, agm., s.391.

[36] Yıldız, agm., s.159.

[37] Ece Çalış Zeğerek, "Grafik Tasarımda Bir Anlatım Dili: Rebus Tasarım", *Yedi*, S. 24, 2020, s.130.

için sanat eserlerinden faydalanmışlardır[38].Gerek konular, gerekse sanatsal üslupları farklılık gösterse de, kavramları aktarmak amacıyla kullanılan imgelerin dünyanın hemen her yerinde birbirine benzemesi, bize insanoğlunun resimler ve sembollerle düşünmeye yatkın olduğunu göstermektedir[39]. Örneğin Afrika'da yaşayan insanlar, karada, gökyüzünde, denizde gördükleri her şeye derin sembolik anlamlar yüklemişler ve doğadan esinlenmişlerdir[40]. Amerikan uygarlıklarında doğal biçimler ve semboller ön plana çıkmaktadır[41]. Güneybatı Amerika'nın sembolik sistemleri arasında yıldız, güneş ve meteoroloji ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır[42]. Toplumsal inanç, düzenleme zenginleşme konusunda Asya' da semboller en zarif ve en anlamlı biçimde ele alınmıştır. Hinduizm, Budizm, Teoizm, Yahudilik ve İslam gibi inançların son derece karmakarışık olanlardan, nefes kesici şekilde basit olanlara kadar çok çeşitli sembollere rastlanılmıştır[43]. Avrupa'da da, Rönesans döneminde tekrar keşfedilen Roma ve Antik Yunan 'ın kültürel mirası bugün hala dünyayı anlamamıza yardımcı olan semboller, armalar, sembolik sistemler Avrupa sanatının gelişmesinde önemli katkı sağlamıştır[44]. Belirli kültürel farklılıklar gösterse de Okyanusya'nın sanat formları pek çok sembolik benzerlik göstermektedir. Bu bölgenin sanatını oluşturan en temel şey, atalarının hem arazi koşulları hem de hava, su, toprak canlılarıyla ve iklim şartlarıyla bir bütün olarak doğayla kurdukları güçlü bağa sembollerinde yer vermeleridir[45].

Türk sanatı ele alındığında, doğanın yansımasından esinlenerek çalışmalar yapıldığı daha sonra stilizasyona gidildiği görülmektedir. Stilizasyonla birlikte özellikle Orta Asya bozkır üslubu, mitolojiden, yaşadığı coğrafyadan, mitolojilerden etkilenerek geometrik stilizasyona girmiştir. Özellikle hayvan figürleri boylara damga olarak verilmiştir. 12 Hayvanlı Türk Takvimi bunlara örnek gösterilebilir. Türk-Moğol boylarının bayraklarında da her boyu temsil eden hayvan

[38] Clare Gibson, *Semboller Nasıl Okunur? Resimli Sembol Okuma Rehber,* (çev. C. Alpan), Yem Yayın, İstanbul 2009, s.48.
[39] Gibson*, age.,* s.48.
[40] Gibson*, age.,* s.50.
[41] Gibson*, age.,* s.72.
[42] Gibson*, age.,* s.90.
[43] Gibson*, age.,* s.96.
[44] Gibson*, age.,* s.62.
[45] Gibson*, age.,* s.236.

figürlerine rastlanmaktadır[46]. Geometrik biçimler, ongunlar, tözler ve damgalarla birlikte Türk sanatında önemli bir yer tutmaktadır. Selçuklu döneminde geometrik desenler yoğun olarak kullanılsa da Hunların da eserlerinde Türkesklerle (geçmeler) geometrik unsurlar kullanılmıştır. Bu şekiller genellikle daire, üçgen, kare, yıldız varyanslarından oluşmakla birlikte, en güçlü, evrensel ve kutsal sayılan, bütün geometrik şekillerin ana unsuru dairedir. İslamiyet'in kabulünden sonra Türk sanatında daire var olmuştur. İslamiyet'te daire tek tanrıyı ifade etmektedir [47]. Anadolu anıtlarında görülen bir çok geometrik kompozisyonun kaynağı Orta Asya anıtlarıdır. Türk sanatında en çok kullanılan geometrik şekillerden biri de üçgen olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçgen, eşkenar üçgen her biri aynı derecede önemli üç bileşeni ifade eder, sivri ucunun aşağı da ya da yukarı işaret etmesi erillik dişilik, kenarların üstte birleşmesi babaanneyi ifade etmektedir [48]. Mühr-ü Süleyman olarak bilinen Altı kollu yıldır Türk sanatında önemli bir yere sahiptir. Üçgen sembolü kullanılmıştır [49]. Genel olarak bakıldığında geometrik Türk bezemeleri benzerlik gösterebilir ama İslamiyet öncesi ve sonrası önemli değişiklerle bütünlük sağlanmıştır. İslam sanatında sembollere bakıldığında, geometrik şekiller, bitkisel süslemeler, nesneli süslemeler, figürlü süslemeler, soyut şekilli süslemeler, hüsnühat yer almaktadır [50]

3. Grafik Tasarım

Grafik tasarım terim olarak ilk kez 1950'li yıllarda kullanılmaya başlanmış, matbaacılık ve yayıncılık endüstrisinden doğmuştur[51].İkinci dünya Savaşı'nın ardından Batı dünyasında tüketim ekonomisi canlanmış, şirketler arasında mal ve hizmetlerinin çekici ambalajları ile rekabet ortamı oluşturduğu bu süreçte grafik tasarım önem arz etmiştir. Renkli görsel iletişim gücü, geniş kitleler tarafından kabul görmüş, grafik tasarım da tüketim dünyasına doğru

[46] Eda Öz Çelikbaş, "Türk Sanatında Mistik Bağlamda Geometrik Sembolizme Genel Bakış", *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, 2018, s.58.
[47] Çelikbaş, agm., s. 60.
[48] Çelikbaş, agm., s. 61.
[49] Çelikbaş, agm., s. 62.
[50] Çelikbaş, agm., 63.
[51] Gavin Ambrose – Paul Harris, *Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü*, (çev. B. Barhana), Literatür Yayınları, 2010, s.12.

yol almış ve bu gelişimin getirdiği teknolojik yeniliklerle ekonominin farklı sektörlerinde yerini almıştır[52].

Grafik Tasarım, çeşitli unsur ve yaklaşımları kapsayan geniş bir disiplindir [53].Grafik tasarım kavramları, fikirleri, görselleri ve metinleri alarak onları baskı ve diğer süreçlerden geçirip görsel anlamda etkili bir biçimde sunmaktadır. Grafik tasarım, tipografi, sanat yönetimi, sayfa düzeni, bilgi teknolojileri gibi pek çok unsuru barındırmaktadır [54]. Kolay bir iletişim süreci gerçekleştirmek adına içeriğe düzen verirken, mesajın hedef kitleye anlaşılır bir biçimde olmasına katkı sunmaktadır. Bir tasarımcı çalışmasında amaca uygun bir biçimde farklı unsurları bir araya getirir. Dolayısıyla bir tasarım; estetik, duygusal, duyumsal, felsefi, siyasi… vb. pek çok niteliğe sahip olabilmektedir [55].

Grafik tasarım çeşitli kaynaklardan beslenen disiplinler arası bir süreç olarak ifade edilmektedir[56]. Grafik tasarımı kimileri baskı ve matbaacılık süreçleri arasında yerini aldığını düşünerek bir zanaat olarak ifade ederken, kimileri de yaratıcılık yönünden dolayı bir sanat olarak ifade etmektedir[57].

Farklı disiplinler gibi grafik tasarım da teknoloji ile farklı düzeylerde ilintilidir. Teknoloji ile tasarımın nasıl üretildiğinin yanı sıra sanat, tarz ve toplum bağlamlarındaki gelişmeleri de etkilemektedir. Tasarımcıların projelerini aktarabileceği farklı yayın araçlarını da teknoloji sunmaktadır[58].

Grafik tasarım deyince görsel iletişim kavramına değinmekte de fayda var. İnsanlar arasındaki bilgi alışverişine iletişim denilmektedir. Bu alışverişin görüntüsel öğelerle yapılması görsel iletişim olarak adlandırılmaktadır[59]. Görsel iletişimin temel amacı iletişim sürecinin meydana geldiği iki taraf arasında bilgi alışverişini sağlamaktır. Diğer bir deyişle karşılıklı olarak yapılan bildirim eylemi (bildirişim)dir. Grafik tasarımın temelini iletişim ve görsel iletişim kavramları oluşturmaktadır. Bu kavramları bilen grafik tasarımcılar hedef kitleye

[52] Ambrose - Harris, *age*., s.12.
[53] Ambrose - Harris, *age*., s.9.
[54] Ambrose - Harris, *age.,* s.12.
[55] Ambrose-Harris, *age*., s.10.
[56] Ambrose-Harris, *age*., s.26.
[57] Ambrose-Harris, *age*., s.9.
[58] Ambrose-Harris, *age*., s.32.
[59] Güler Ertan – Emin Sansarcı, *Görsel Sanatlarda Anlam ve Algı*, Alternatif Yayıncılık, İstanbul 2017, s.88.

daha etkili ve kolay ulaşabilmektedirler. Burada şu noktaya dikkat etmek gerekir. Grafik tasarım görsel iletişimi kapsamaktadır ancak görsel iletişimin gerçekleştiği her mecra bir grafik tasarım mecrası değil, çalışma da bir grafik tasarım çalışması değildir. Dolayısıyla görsel iletişim ve grafik tasarımı hem farklı alanlar hem de farklı ürünlere sahiptir [60].

3.1. Grafik Tasarım ve İkonlar

İletişim amaçlı resim kullanmak çok eskidir. Mısır döneminden bugüne kadar ikon, simge, dil, edebi kültür vb. unsurlar iletişimin sağlanması için yaygın olarak kullanılmıştır.

Bir kişiyi, nesneyi ya da başka herhangi bir şeyi, anında tanınabilecek, en basit özelliklerine indirgeyerek temsil eden grafik unsuru ikon olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca ikon Doğu Avrupa Hristiyan Ortodoks kiliselerine özgü , küçük ahşap paneller üzerine yağlı boya ile yapılan dini resimlerin tamamını içine lan bir terim olarak da ifade edilmektedir. İkonların gerek semboller gerekse piktogramlarla karıştırılmaması gerekmektedir [61] 'İkonik bir işaret, anlamına ya da kavramına fiziksel bir benzerlik taşırken sembolik işaretin maddi biçimine ve onunla ilişkili zihinsel konsepte hiçbir benzerliği yoktur' [62].

İkonlar aynı zamanda ikonik işaretler olarak da ifade edilmektedir. Örneklendirecek olursak, yüzünüzün bir resmi ikonik bir semboldür, okyanus resmi denizin ikonik sembolüdür ya da heykeller, portreler, çizimler, karikatürler, ses efektleri ikonik sayılabilir.Tüm ikonik işaretler temsil ettiği şeylere önemli derecde benzerlik göstermektedir[63]. İkon ve semboller arasındaki fark, gösterilen ve gösteren arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. İkonik göstergelerde gösteren gösterilene güçlü bir benzerlik taşır ama sembolik işaretlerde ikisi arasında doğal bir ilişki yoktur, bu ilişki dil, uzlaşım ve kültür yoluyla öğrenilmelidir [64].

---

[60] Ertan - Sansarcı, *age*., s.88.

[61] Ambrose-Harris, *age*., s.122.

[62] https://lafayettefirefighters.com/tr/difference-between-iconic-and-vs-symbolic-signs, (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

[63] https://lafayettefirefighters.com/tr/difference-between-iconic-and-vs-symbolic-signs, (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

[64] https://lafayettefirefighters.com/tr/difference-between-iconic-and-vs-symbolic-signs, (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

3.2. Grafik Tasarımın Bilgilendirmedeki (Piktogram: Şekilli Anlatma) Rolü

Günümüzde verilerin karmaşık hale gelmesi ve fazlalaşmasıyla, bilginin tasarımı da daha çok önem taşımaktadır. Düzensiz ve karmaşık bilgiyi anlaşılır, planlı bir biçime dönüştüren bilgilendirme tasarımının kendi içinde pek çok uygulama alanı vardır. Bu alanlardan biri de piktogramlardır[65].

Piktogramın kökenine baktığımızda M.Ö. 4000 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Piktogramların hem yazı hem de iletişim biçimi olarak ilk kullanımı genellikle Sümer Uygarlığı'na dayandırılır. Sümerlerin kültürleri ile ilgili çok az şey bilinmesine karşın, arkeolojik bulgular, çivi yazısı kullanımının yanı sıra gıda maddeleri ve çiftlik hayvanlarının satın alınması gibi ekonomik işlemleri kaydetmek için kullanılan özel bir objenin temsili biçimi olduğunu göstermektedir. Yıllar geçtikçe alfabetik işaretlerin yerini az ya da çok sayıda sembol seti oluşturma girişimlerinde bulunulmuştur[66].

Piktogram, bir fikri ya da kavramı görsel hale dönüştürmek amacıyla sadeleştirilerek oluşturulan resimsel yazı şekli olarak ifade edilmektedir. İletişimde dile getirmeye gerek kalmayan, olmayan detaylardan arındırılarak sadeleştirilmiş olmaları piktogramların en önemli özelliğidir. Anlatılmak istenilenler direkt bir imge ile ifade edildiği için piktogramlar dolaysız iletişimde bulunmaktadırlar. 1972 Münih olimpiyatları için Piktogram tasarımı yapan Otl Aicher piktomlar için, farklı kültürlerden ve farklı meslek gruplarından kişilerin anlayacağı şekilde tasarlanması gerektiğini, tarafsız, anlaşılır ve okunabilir olması gerektiğini ifade etmektedir. AIGA' ın 1981'de Amerika Ulaştırma Bakanlığı için geliştirdiği toplam 50 piktogram seti (aşağıdaki görsel) hemen hemen tüm dünyada kullanılan bir standart haline gelmiştir[67]. Günlük hayatta farklı yerlerde karşılaşılan piktogramlar, her eğitim ve kültür seviyesindeki insanı yönlendirme ve bilgilendirme işlevini üstlenen grafik tasarımın kayda değer bir uygulama alanını oluşturmaktadır [68]

---

[65] Banu İnanç Uyan Dur, "Çevresel Grafik Tasarım'ın Uygulama Alanları", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, C. 1, S. 7, 2011, s.172.

[66] İbrahim Yılmaz- Mehmet Taragay Ayçe, "Koronavirüs (Covıd-19) Afişlerinde Yer Alan Piktogramların Grafik Tasarım Çerçevesinde İncelenmesi", *Peorson Journal of Social Sciences & Humanities*, C. 5, S. 9, 2020, s.76.

[67] Yılmaz - Ayçe, agm., s.172.

[68] Yılmaz - Ayçe, agm., s.175.

Kaynak: AIGA' In 1981'de Amerika Ulaştırma Bakanlığı İçin Geliştirdiği Toplam 50 Piktogram Seti http://www.aiga.org/ (Erişim Tarihi: 29.05.2022).

3.3. İnfografik

Görsel iletişim bilginin, mesajın anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Otuz beş bin yıl öncesine kadar tarih öncesi ilk insanların mağara duvarlarına yaptıkları resimler infografiğin başlangıcı sayılabilir. Günümüzde, insanlar çocukluk dönemlerinde okuma yazma bilmeden önce, resim yaparak kendilerini ifade etmektedirler. Dolayısıyla resimler, iletişimin her zaman etkili bir yolu olmuş ve iletişim gücünde büyük bir öneme sahiptir[69].

[69] Şaha Baygül Özpınar – Gülşah Aydın, "Kriz İletişiminde İnfografik Kullanımı: Covid-19 Pandemi Sürecinde İnfografikler Üzerine Bir İnceleme", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 37, 2020, s.248.

Kaynak: www.designmadeingermany.de, infografik tasarımı (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

Dijital ortamlarda her geçen gün artan bilgi yoğunluğu, insanların ihtiyaç duyduğu bilgiye kolay ulaşmasını zorlaştırmakla kalmayıp, anlaşılabilir bilgiye ulaşmayı da güçleştirmektedir. Dolayısı ile ulaşılabilir ve anlaşılabilir bilgi için infografik tasarımlar önem arz etmektedir[70]. İçinde bulunduğumuz zamanda, sosyal medyanın özellikle gelişmesi ile birlikte yoğun bir bilgi akışına maruz kalınmaktadır. Bu bilgi yoğunluğundan kurtulmanın yollarından biri de infografik çalışmalardır. Bilginin görsel hale getirilmesinde infografikler önemli yer tutmaktadır[71]. İnfografikler verileri tasarımla birleştirerek öğrenmeyi kolaylaştırır[72]. İnfografik tasarımlar, düzensiz bilgileri bir araya toplama, sınıflandırma yaparak bilginin

[70] Salih Denli, " Görsel İletişimde İnfografik", *Journal Of International Social Research*, C. 9, S. 42, 2016, s. 1475.

[71] Burcu Burçak Erdal, "İnfografik Tasarımında Kullanılan Web Teknolojilerinin Karşılaştırılması", *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, C. 11, S. 3, 2021, s.798.

[72] İnci Edanur, *İlkokul Öğrencilerinin Biyoloji Bilgi Metinlerinden İnfografik Tasarlama ve Özetleme Süreçlerinin Farklı Değişkenler Bakımından İncelenmesi*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Eğitim Ana Bilim Dalı Sınıf Eğitimi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2019, s.19.

anlaşılırlığını kolaylaştırmaktadır. bilgiler ,görsel iletişim ürünlerinde infografik tasarım ile sunulduğunda okuma ve anlamanın hızlı ve kolay gerçekleştiği pek çok araştırmada ortaya konmuştur. İnfografik tasarımların görsel iletişim alanlarında kullanılması okuyucu için sıkıcı olmayan, akılda kalıcı, kolay ve anlaşılır bir etki yaratmaktadır. Hava durumu, haber grafikleri, istatistiki veriler gibi daha pek çok örnekte de görüldüğü üzere infografik verileri mesajın, bilginin daha kolay anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağlamaktadır[73].

Kaynak: https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/28662, infografik tasarımı (Erişim Tarihi: 28.05.2022).

İngiliz grafik tasarımcı Nigel Holmes, infografik kavramını 'açıklayıcı grafikler' olarak tanımlamaktadır. Sayfalarca sayıların bulunduğu bir çalışmayı bir grafikle daha kolay açıklayabilirsiniz. İnfografiğin yapısını belirleyen öğeler infografik tasarımı oluşturan

[73] Denli, agm., s.1475.

öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Semboller, şekiller, ikonlar, illüstrasyonlar, fotoğraflar, haritalar infografiği meydana getiren öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır[74]. Siyasette, eğitimde, ekonomide, bilimsel çalışmalarda, vloglarda bloglarda… vb. pek çok alanda infografiklere rastlanmaktadır[75]. İyi tasarlanmış infografikler, pratik ve kısa bilgi sağlama imkanına sahip olmakla kalmayıp her alanda hızlı yayılma imkanı sunmaktadır[76]. İnfografik tasarımlarda alıcının mesajı iyi anlaması için kompozisyon çok önemlidir. Bu kompozisyonda bütünlük de önem arz etmektedir. Örneğin Covid 19 salgını sürecinde Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan uyarı ve bilgilendirme niteliğindeki afiş çalışmaları (Örneğin; Koranavirüs riskine karşı 14 Kural afişi) dikkat çekici, anlaşılır olmanın yanında bütün bir kompozisyonu da yerine getirmektedir. İnfografiğin temel ilkelerini, bütünlük, vurgu, denge, boşluk, fotoğraf, illüstrasyon oluşturmaktadır[77].

Kaynak: https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/28655, infografik tasarımı (Erişim Tarihi: 28.05.2022).

[74] Denli, agm., s.1476.
[75] Özpınar, agm., s. 248.
[76] Özpınar, agm., s. 249.
[77] Kürşat Gülrenk, *Görsel İletişimde Bilgi Mimarlığı ve İnfografik Tasarımlar*. İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s.59.

İnfografikler üç farklı iletişim ortamına sahiptir: statik ortam, hareketli ortam, statik ortam. Statik ortam; gazete, broşür, kitap vb. hareketli ortam; televizyon, web vb. interaktif ortam; reklamlar, duyurular… vb. şeklinde örnek gösterilebilir[78].

Kaynak: http://www.muratgokce.net/portfolio, Bedir Savaşı İnfografik (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

3.4. İnfografiklerin Savaş Planlarında Kullanılması

Grafik tasarımın arz ve talep içerisinde bulunmasının yanın da 20. Yüzyılın ilk dönemindeki savaşların ve siyasi eğilimlerin meydana getirdiği verilerin gözlemlenebilir bilgiye dönüştürülme talebini ortaya çıkarmıştır. Bu gibi raporlar teknik olarak grafik görselleştirmeler ile o döneme ait önemli olayların daha açık bir şekilde anlatılmasına ve çıkarımlar yapılabilmesine olanak

[78] Gülrenk, *age*., s.46.

sağlamıştır. Bu raporlardaki fotoğraf, illüstrasyon, grafik imajlar, hikayeler ile desteklenerek grafik bir anlatım yöntemi olan infografiklerin belirginleşmesine ön ayak olmuştur.

Grafik tasarımın her alanda olduğu gibi bilgiyi aktarmada yeri ve önemi büyüktür. Kaynaklar incelendiğinde savaş dönemlerinde de pek çok bilginin infografiklerle aktarıldığını görebilmek mümkündür. Aşağıdaki görsellerde savaş infografiklerine örnekler verilmiştir.

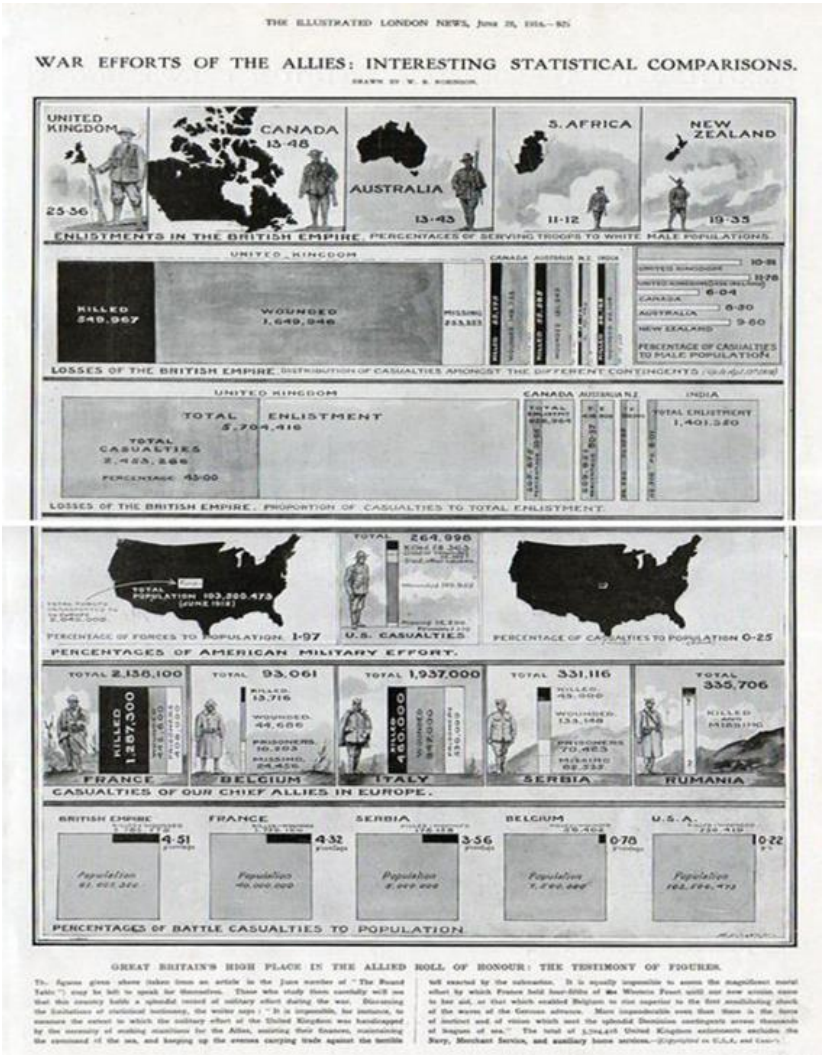

Kaynak: I. Dünya Savaşına ait Savaş kaybının İnfografikleri (Dedeoğlu-Nuhoğlu, s. 65).

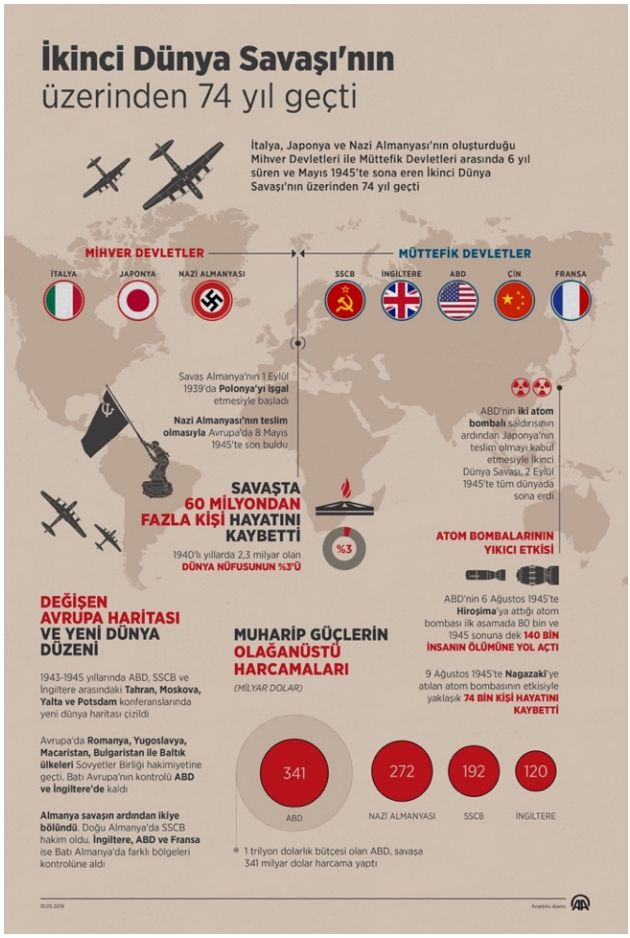

Kaynak: II. Dünya Savaşı'nı anlatan bir İnfografik (https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/14315, Erişim Tarihi: 01.06.2022).

4.Büyük Taarruz Savaş Planlarının İnfografik Yorumlanması-Bulgular

- Araştırmaya kaynak oluşturması adına Büyük Taarruz aşamaları planları ile birlikte gün gün ele alınmıştır.
- Bu kapsamında kitaplar, dijital çalışmalar, basılı materyallerde yer alan savaş planları ve çizimleri tasarım yöntemleri ve günümüz tasarım trendi ışığında incelenmiştir.
- Farklı dönemlerde yeni çalışmalar, çizim yöntemleri denendiği ve uygulandığı görülmektedir.

- Detaylı savaş planlarının genel olarak eski çizimlerine rastlanmış günümüz çizimlerinde detaya yer verilmediği gözlemlenmiştir.
- Yapılan tasarım incelemelerinde kullanılan görsellerin uluslararası iletişimi sağlamak amacıyla kullanılan infografik yöntemlerden yararlanılmadığı görülmektedir.

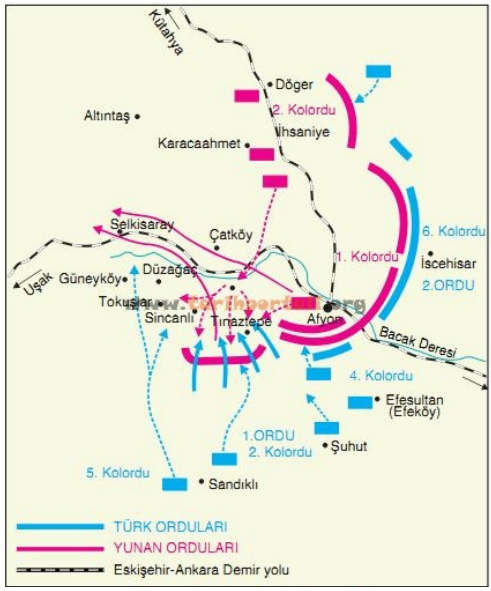

Kaynak: https://tarihportali.net/buyuk-taarruz-ve-baskomutanlik-meydan-muharebesi, Kroki (Erişim Tarihi: 03.06.2022).

Kaynak: http://www.sessiztarih.net, Kroki (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İncelenen çalışmaların günümüz kreatif tasarım trendi ve teknolojisi ile yenilenmemiş olması tarihimiz açısından önemli bir yere sahip Büyük Taarruz' un tanıtımı ve gelecek nesillere aktarılması konusuna destek olamayacağı düşünülmektedir.

Milli Mücadele'nin anlatılması ve tanıtılması konusunda dünyadan benzer örnekler ve çalışmalar incelendiğinde, özellikle veriler ve planlar konusunda görsel yeniliğe ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Bu sonuçlar ve veriler doğrultusunda özellikle Büyük Taarruz'un 100. Yılında Afyonkarahisar bölgesi hazırlık ve savaş planlarının günümüz teknolojisi ve tasarım anlayışı ile yeniden yorumlanarak 3d ve 2d tekniklerle dijital olarak çizilmesinin, tanıtım, anlatım konusunda bir ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler değerlendirebilir;

- Büyük Taarruz hazırlıkları, savaşı gibi planların hazırlanmasında özgün infografik çizimler kullanılabilir.
- Alanların, haritaların çiziminde yeni nesil 2 ve 3 boyutlu programlar kullanılabilir.
- Savaş alanları, ordular, şehitlikler, anıtlar gibi bir çok alan özgün tarzda çizilebilir ve üç boyutlu modellemeleri yapılabilir.
- Çalışmaların özgün ve modern olması sosyal medya, web siteler, ziyaret noktaları, kitaplar, broşürler gibi birçok alanda kullanılarak tanıtım çalışmalarına katkı sağlayabilir.
- Modern tarzda yapılan çalışmalar genç kuşağın dikkatini çekerek tarihi değerleri sahiplenmeleri ve geleceğe aktarmalarını sağlayabilir.
- Günümüz popüler teknolojisi metaverse, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik alanlarında kullanımı sağlanarak Büyük Taarruz 'un farklı alanlarda bilinmesi ve gündemde kalması sağlanabilir.

Yapılan bu araştırmadan elde veriler ve yorumlar ışığında, Büyük Taarruz' un farklı aşamalarını anlatan infografik çalışmalar oluşturulmuştur. İnfografik çalışmalar günümüzün popüler teknolojisi olan artırılmış gerçeklik içerikleriyle desteklenerek kitap çalışmasında yer almıştır. Şuhut Belediyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Şuhut Meslek Yüksekokulu iş birliği ile '100. Yılında Büyük Taarruz 'un Karargahı Şuhut' isimli kitap projesi hayata geçirilmiştir. Proje

kapsamında basılan kitap çalışmasından örnekler aşağıda yer almaktadır.

İnfografik tasarımlar ve Artırılmış gerçeklik teknolojisi desteğiyle hazırlanmış "100. Yılında Büyük Taarruz'un Karargahı Şuhut" kitabı, içeriği ile savaş planlarının yeniden yorumlanmasının hayata geçmiş bir örneğini oluşturmaktadır.

'100. Yılında Büyük Taarruz'un Karargahı Şuhut' adlı kitapta yer alan yukarıdaki sayfa, Büyük Taarruz öncesi Afyonkarahisar ve Şuhut'taki durumu göstermektedir. Genelde bu tarz planlarda kullanılan görsellerin aksine, günümüz illüstrasyon trendi ile yeniden yorumlanarak çizimler oluşturulmuştur. Sayfada yer alan harita

sadeleştirilerek yeniden yorumlanmış, Büyük Taarruz Karargahı (Şuhut Atatürk Evi) stilize edilerek görselleştirilmiştir. Yunan birlikleri bayrak renklerine yakın mavi tonlarda çizilmiş üniformalar ile temsil edilirken, Türk ordusu döneme uygun yeşil renkli üniformalar ile resmedilmiştir. Kitapta anlatılan olayların geçtiği bölgeler ve ordunun durumu farklı sembolik çizimlerle görsel olarak anlatılmıştır.

Sayfada yer alan çadırlar, Büyük Taarruz esnasında Şuhut'ta kurulan hastane ve revirleri temsil etmektedir. Temsi ettiği kavramı anlatan grafikler günümüz minimal tasarım anlayışına uygun olarak çizilmiştir. Üst kısımda yer alan haritada farklı bölgelerden Şuhut'a aktarılan birlikler yeniden yorumlanan grafiklerle temsil edilmiştir.

Sayfada görüldüğü üzere, eski çizimler ile yeni yorumlar yan yana getirilerek kıyaslama olanağı sağlanmıştır. Yeniden yorumlanan ve çizimleri yapılan planlar, semboller ve çizimlerin kitap içerisinde genel olarak kullanımı araştırmanın çıktılarını oluşturmuştur. Ayrıca kitabın artırılmış gerçeklik destekli kısımlarında çizimlerin videolarda kullanılması çalışmaya yeni bir boyut kazandırmıştır.

KAYNAKLAR

1. Kitap ve Makaleler

Ambrose, Gavin– Harris, Paul, *Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü*, (çev. B. Barhana), Literatür Yayınları, 2010.

Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, *Büyük Zafer'in 50. Yıl Dönümü'ne Armağan*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.105.

Clare Gibson, *Semboller Nasıl Okunur ? Resimli Sembol Okuma Rehber,* (çev. C. Alpan), Yem Yayın, İstanbul 2009.

Çalış Zeğerek, Ece, "Grafik Tasarımda Bir Anlatım Dili: Rebus Tasarım", *Yedi*, S. 24, 2020, s.127-139.

Dedeoğlu, Şerafettin - Nuhoğlu, Mehmet. "İnfografikler: Bilginin Grafiklerle Etkileşiminde Kullanılan Benzetmeler". *idil*, 80 (Nisan 2021): s. 653-667.

Denli, Salih, "Görsel İletişimde İnfografik", *Journal of International Social Research*, C. 9, S. 42, 2016, s. 1475-1479.

Edanur, İnci, *İlkokul Öğrencilerinin Biyoloji Bilgi Metinlerinden İnfografik Tasarlama ve Özetleme Süreçlerinin Farklı Değişkenler Bakımından İncelenmesi*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Eğitim Ana Bilim Dalı Sınıf Eğitimi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2019.

Erdal, Burcu Burçak, "İnfografik Tasarımında Kullanılan Web Teknolojilerinin Karşılaştırılması", *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, C. 11, S. 3, 2021, s.797-812.

Ertan, Güler – Sansarcı, Emin, *Görsel Sanatlarda Anlam ve Algı*, Alternatif Yayıncılık, İstanbul 2017.

Genelkurmay Başkanlığı, *Büyük Taarruz 70. Yıl Armağanı,* Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s. 76-77.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı*, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler* (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.494.

Gülrenk, Kürşat, *Görsel İletişimde Bilgi Mimarlığı ve İnfografik Tasarımlar*. İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

İl Turizm Komitesi Yayımı, *Başkomutan Savaşı- Büyük Taarruzun 50. Yıl Anısına*, Çeltüt Yayınevi, İstanbul 1972, s.22.

Öz Çelikbaş, Eda, "Türk Sanatında Mistik Bağlamda Geometrik Sembolizme Genel Bakış", *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, 2018, s.55-66.

Özer, Mehmet*, Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na*, Ankara Ticaret Odası, Ankara 1992.

Özpınar, Şaha Baygül– Aydın, Gülşah, "Kriz İletişiminde İnfografik Kullanımı: Covid-19 Pandemi Sürecinde İnfografikler

Üzerine Bir İnceleme", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 37, 2020, s.240-261.

Tarlakazan, Burak Erhan– Tıngır, Merve, "Selçuklu İzleri Taşıyan Kimi Belediye Amblemlerindeki Sembollerin Tarih, Kültür ve Tasarım Açısından İncelenmesi", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 1, 2008, s.111-128.

Uğur, Engin, "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yenilenen Bakanlık Logolarının Semboller Açısından Eskileri İle Kıyaslamalı Analizi", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, C. 9, S. 2, 2019, s.388-3970.

Uyan Dur, Banu İnanç, "Çevresel Grafik Tasarım'ın Uygulama Alanları", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, C. 1, S. 7, 2011, s.159-178.

Yıldız, Cemalettin, "Kurumsal Kimlik ve Sembol", *Anadolu Sanat*, S. 31997, s. 154-163.

Yılmaz, İbrahim – Ayçe, Mehmet Taragay, "Koronavirüs (Covid-19) Afişlerinde Yer Alan Piktogramların Grafik Tasarım Çerçevesinde İncelenmesi", *Peorson Journal of Social Sciences & Humanities*, C. 5, S. 9, 2020, s.74-89.

2. Çevrim İçi Kaynaklar

https://lafayettefirefighters.com/tr/difference-between-iconic-and-vs-symbolic-signs, (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

www.designmadeingermany.de, infografik tasarımı (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/28662, infografik tasarımı (Erişim Tarihi: 28.05.2022).

https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/28655, infografik tasarımı (Erişim Tarihi: 28.05.2022).

http://www.muratgokce.net/portfolio, Bedir Savaşı İnfografik (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

II. Dünya Savaşı'nı anlatan bir İnfografik (https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/14315, Erişim Tarihi: 01.06.2022).

https://tarihportali.net/buyuk-taarruz-ve-baskomutanlik-meydan-muharebesi, Kroki (Erişim Tarihi: 03.06.2022).

http://www.aiga.org/ (Erişim Tarihi: 29.05.2022)

http://www.sessiztarih.net , Kroki (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

ONALTINCI BÖLÜM
BÜYÜK TAARRUZ KUTLAMALARI

Cumhuriyet Hükümetlerinin 30 Ağustos Zafer Bayramı Kutlama Törenlerine Yönelik Tutum ve Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi

Fevzi ÇAKMAK*

GİRİŞ

Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan milli devletler, kendi kurdukları siyasi yapılarını güçlendirmek adına mili bayram, mili marş ve milli günlere büyük önem vermişti. Mustafa Kemal Atatürk'ün, "*Biz milliyet fikirlerini uygulamada çok gecikmiş ve çok ihmal etmiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla çalışmak suretiyle gidermeye çalışmalıyız*"[1] düşüncesi temelinde Türk Devrimi, yeni rejim için önem taşıyan günlerin, milli bayramlar olarak kutlanmasına özen göstermişti. Türkiye'de milli bayram, milli gün gibi kavramların ülkeye girişi II. Meşrutiyet dönemine rastlamaktadır. Osmanlı siyasi hayatında İttihat-Terakki Cemiyeti'nin ve Türkçülük düşüncesinin etkili olduğu bu dönemde, halkta milli duygular ve heyecan uyandıracak milli bayramlar olgusu güç kazanmıştır.[2] Bu düşünce etrafında Osmanlı Devleti'nin kuruluş gününün milli bayram olarak kutlanması teklifi Meşrutiyet meclisine gelmiş, fakat milli bayram olarak II. Meşrutiyet'in ilan tarihi olan 23 Temmuz kabul edilmiştir. 1909 yılından itibaren 23 Temmuz milli bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır.[3]

İstiklal Savaşı yıllarında milli bayram konusu tekrar gündeme gelmiştir. Meclisin açılışının yıl dönümünde, Meclis'in açılış günü olan 23 Nisan'ın milli bayram olarak kutlanması teklifi meclise gelmiş ve kabul edilmiştir.[4] Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim gününün milli bayram olarak kutlanması, ilandan iki yıl sonra kabul

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir/Türkiye.
fevzi.cakmak@deu.edu.tr
ORCİD NO: 0000-0002-0030-400X

[1] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997, s. 142.

[2] Yasemin Doğaner, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, S 9 (Şubat 2007), s. 119.

[3] Hasan Akbayrak, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Milli Bayramlar", *Tarih ve Toplum***,** C. 8, S 43, Temmuz 1987, s. 31.

[4] "23 Nisan'ın milli bayram adline dair kanun", Kanun no:112, 23 Nisan 1337, *Düstur*, 3.Tertip, C. 2, 2. baskı, s. 29.

edilen bir kanunla gerçekleşmiştir. 1924 yılında çıkarılan bir kararname[5] ile kutlanan Cumhuriyet Bayramı, 19 Nisan 1925 tarihinde kabul edilen kanunla, "*Türkiye dahil ve haricinde Devlet namına yapılacak Milli Bayram merasimi Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Teşrinievvel günü*" milli bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır.[6] Bunların dışında, 1923 yılında Saltanatın kaldırılmasının "*Hâkimiyet Bayramı*" olarak, 1935 yılında kutlanmaya başlanan "*19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı*", 1938 yılından itibaren, resmi bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır.[7]

27 Mayıs 1935 tarihinde kabul edilen "*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller hakkında kanunla*" birlikte, ülke içinde kutlanan dini ve milli bayramlara yönelik bir düzenleme yoluna gidilmiştir.[8] Cumhuriyet'in ilan tarihi "*ulusal bayram*" olarak tanımlanırken, devlet adına yalnız o gün tören yapılması karara bağlanmıştır. Meşrutiyet'in ilan gününde kutlanan "*Hürriyet Bayramı*" ile Saltanatın kaldırılış günü adına kutlanan "*Hâkimiyet Bayramı*" yürürlükten kaldırılmıştı. 30 Ağustos Zafer Bayramı, genel tatil günleri içinde yer almış, Milli Savunma Bakanlığının hazırlayacağı program dâhilinde kutlamaların yapılması uygun görülmüştü.

1. Atatürk Dönemi (1923-1938) Zafer Bayramı Kutlamaları

30 Ağustos zaferinden iki yıl sonra 1924 yılında yapılacak olan törene Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve eşi Latife Hanım birlikte katılmıştı. Gazi, aralarında Başbakan İsmet İnönü, Bakanlar Kurulu üyeleri, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile milletvekillerinde hazır bulunduğu bir heyetle 29 Ağustos günü öğlen saat 13.00'da Ankara'dan hareket eden bir trenle Afyon'a gitmişti. Törenlere yüksek bir katılım olması düşünüldüğü için, aynı gün öğleden sonra bir başka tren daha hazırlanmış, bu tren Meclis Başkanı

[5] "Cumhuriyet'in tarihi ilanı olan 29 Teşrinievvel yevm-i mezkûr zevalinde yüz bir pare top endahtı suretiyle ve merasim-i mahsusa ile tesidi hakkında kararname", Kararname no: 249, *Düstur*, Üçüncü Tertip, C. 5, 2. Baskı, 26 Teşrinievvel 1340, s. 666.

[6] "Cumhuriyetin ilanına müsadif 29 Teşrinievvel gününün Milli Bayram addi hakkında Kanun", Kanun no: 628, *Düstur*, Üçüncü Tertip, C. 6, 2. baskı, Ankara, 1953, s. 209.

[7] Bengül Salman Bolat, *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923- 1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, çşt. syf.

[8] "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller hakkında kanun", Kanun no: 2739, *Resmi Gazete*, S. 3017, 1 Haziran 1935.

Fethi Okyar ile TBMM üyeleri ile Ankara Belediyesi ve Öğretmenler Birliği heyeti üyelerinin de aralarında bulunduğu çeşitli kurumların temsilcilerini götürmüştü.[9] İzmir, İstanbul, Adana, Konya ve Ankara istikametlerinden törene katılmak isteyen halka yönelik tren seferleri düzenlenmişti.[10] Tren vagonları, bayraklar ve defne dallarıyla süslenmişti.[11] İzmir ve İstanbul'dan da düzenlenecek törene katılmak üzere heyetler gelmişti. İzmir'den Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Fahrettin (Altay) Paşa, Ali Hikmet (Ayerdem) Paşa ve Şükrü Nail (Gökberk) Paşa ile Eskişehir üzerinden gelen Kemaleddin Sami (Gökçen) Paşa, Selkisaray istasyonunda, Cumhurbaşkanının heyetine katılmışlardı. Kafileye sonradan Kazım Karabekir Paşa'da katılmıştı. Katılımın en üst düzeyde olmasının temel sebebi, "Şehid Asker (Meçhul Asker)" anıtının temelinin Dumlupınar'da bizzat Cumhurbaşkanı tarafından atılacak olmasıydı. Başkomutanlık Meydan Savaşı sonrası, savaş sahasını gezen Gazi Mustafa Kemal Paşa, Berberçamı mevkisinde, bir çukurun içinde, üzeri yarı toprakla gömülü halde yatan bir şehidimizin, elindeki sancağı gökyüzüne doğru dik tutar bir şekilde kaskatı kaldığını görmüştü. Gazi, bu askerin kimliğini soruşturtmuş, fakat kim olduğu bulunamadığı için "Meçhul Asker" denilmişti. Cumhurbaşkanı, yaşananları en iyi anlatan bu anın ölümsüzleşmesi adına bir anıt yapılması emrini vermiş; gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra 30 Ağustos'un yıldönümünde, 1924 yılında anıtın temel atma töreni gerçekleştirilmişti.[12] Gerçekleştirilen törende özellikle İzmir'den gelen heyetlerin, meçhul asker anıtına göstermiş oldukları alaka ve minnettarlık katılanları duygulandırmış; başta İzmir Türk Ocağı olmak üzere gelen derneklerin yanında getirdikleri çelenklerle, şehitlik baştanbaşa çiçeklerle donanmıştı. Mezar çevresine söğüt dallarından yapılmış olan takın üzerinde yer alan levhada Meçhul Şehit lisanından Büyük Gazi'ye başlığı altında şu cümleler yazılmıştı: "*İki sene evvel şuracıkta Sevr muahedesini yırtan kılıcınız, Türkün*

[9] *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Ağustos 1924, s. 1.

[10] "30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da yapılacak olan merasime ait program", Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi(BCA), Yer: 30-10-0-197-351-8.

[11] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1340, s.1.

[12] Ahmet Altıntaş, "Meçhul Asker Anıtı (Zafertepeçalköy Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı)", *Atatürk Ansiklopedisi*, *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mechul-asker-aniti-zafertepecalkoy-sehit-sancaktar-mehmetcik-aniti/* (Erişim Tarihi: 16.05.2022).

tarihi olan İnönüleri, Sakaryaları şan ve şerefî milliye ithaf eylemişti. Zaman geldi ki şehamet-i siyasiyenizle de [siyasi zekanızla] *eski ve yeni dünyalar Türkün azameti hakkını teslime başladılar. Dünya hep böyle matem-i milliye taptıkça müftehir-i ervah* [ruhların iftiharı] *olan şu gördüğünüz şehitlik ebediyen şad olacak millette sizi yalnız başının üstünde değil kalbinin içinde taşıyacaktır."*[13]

Tören programına göre Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ilk olarak kürsüye çıkmış ve Sakarya Savaşı'ndan Büyük Taarruza kadar geçen askeri süreci anlatmıştı. Sonrasında Darülfünun, basın, Türk Ocağı, Öğretmenler Birliği, Türkiye İdman Cemiyeti, Hilal-i Ahmer (Kızılay) ve Baroları temsil eden birer kişinin konuşma yapması planlanmıştı.[14] Fevzi Paşa'nın ardından Darülfünun'dan Emin ve İsmail Hakkı Beyler, gazeteciler adına Ağaoğlu Ahmet Bey, Hamdullah Suphi Bey, İdman Cemiyetleri İttifakı adına Sami Bey, Baro adına Muhiddin Baha Bey, Öğretmenler Birliği adına Nüzhet Haşim Bey ve Türk milleti namına Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Fethi Okyar Bey birer konuşma yapmıştı.[15] En son konuşma Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal tarafından yapılmıştı. Gazi, zafere giden sürecin askeri safhasını ayrıntılı bir şekilde izah ettikten sonra, Türklerin esaret zincirlerinden bu zaferle kurtulduğuna, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin temellerinin bu başarı ile sağlandığına vurgu yaparak;

> "Bu sahada akan Türk kanları, bu semada pervaz [uçan] eden şehit ruhları devlet ve cumhuriyetimizin ebedi muhafızlarıdır. Burada esasını vaz ettiğimiz (Şehit Asker) abidesi işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu abide Türk vatanına göz dikeceklere Türkün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, savletini [saldırmasını] kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır."

ifadelerinde bulunmuştu.[16] Gazi, kazanılan zaferin en önemli başarısının, Türk milletinin egemenliğini kayıtsız şartsız eline alması olarak gördüğünü vurgulamış ve tarihe geçen cümleleri ağzından

[13] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924, s. 1.

[14] "30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da yapılacak olan merasime ait program", Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer: 30-10-0-197-351-8.

[15] Meclis Başkanı Fethi Okyar ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın konuşmalarının tamamı için bkz: *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924, s. 3.; *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Eylül 1924, s. 2.

[16] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924, s. 2.

dökülmüştü: "*Efendiler, hakimiyeti milliye öyle bir nurdur ki onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahv olur. Milletlerin esaretini üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmaya mahkumdurlar."*[17] Sözlerinin devamında saltanat idaresinin bu millete verdiği zararlara değinen Gazi, bundan sonra izlenecek milli siyaseti şu sözleriyle ortaya koymuştu:

> "Efendiler, artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor. İlim ve maarifet, yüksek medeniyet, hür fikir ve hür zihniyet istiyor. Şeref, namus, istiklâl, hakiki varlık; vatanın bu taleplerini tamamen ve serîen [hızlı] yerine getirmek için esaslı ve ciddi bir surette çalışmayı emreder. Efendiler, asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir. Fakat yalnız bir şey düşünmemişlerdir: Türkiyeyi!.. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin düçar olduğu zararları ancak bir tarzda telafi edebiliriz: O da artık Türkiye'de Türkten başka bir şey düşünmemek."[18]

Cumhurbaşkanı konuşmasının sonunda sözlerini memleketin gençlerine yönelterek, onlardan beklentisini şöyle ifade etmiştir:

> "Gençler! Cesaretimizi takviye ve idame eden sizsiniz. Siz, almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız. Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizsiniz! Cumhuriyeti biz tesis ettik; onu i'la [yükseltme] ve idame[devam ettirmek] edecek sizsiniz. Arkadaşlar, bu gaza ve şehadet diyarını terk ederken 'Şehit Askeri' hep beraber hürmet ve tazimle[saygı] selamlıyalım!"[19]

Cumhurbaşkanının çarpıcı ve etkileyici konuşmasının ardından resmigeçit töreni ile program son bulmuştu. Tören sırasında hava kuvvetlerine ait uçaklar gösteri uçuşları yapmıştı. Gazi, törenin ardından, yanında Meclis Başkanı Fethi Okyar olduğu halde trenle Afyon'dan ayrılarak, Bursa'ya gitmişti. Başbakan İsmet İnönü ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile hükümet üyeleri Ankara'ya geri dönmüşlerdi.[20] Sonraki yıllarda Dumlupınar'da düzenlenecek törenlere önem verilecek; törenden yaklaşık iki ya da üç hafta önce yayınlanan genelge ve tamimlerle tören programları tüm kamu ve

[17] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924, s. 2.
[18] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924, s. 2.
[19] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924, s. 2.
[20] *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Eylül 1924, s. 1.

resmi kurumlara bildirilecektir. Hem çevresinde yer alan hem de trenle ulaşım imkanı bulunan şehirler içindeki Afyon, Kütahya, Manisa, Balıkesir, İzmir, Aydın, Isparta, Burdur, Denizli, Konya, Seyhan, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Ankara, Bursa ve İstanbul şehirlerinden anıtta yapılacak törenlere katılım sağlamaları vali ve CHP İdare Heyetlerine verilen talimatlarla özellikle istenmiştir.[21] Zaman içinde törenlere katılacak vilayet sayısı arttırılmış; bu vilayetleri temsilen CHP yöneticisi ile Halkevi temsilcileri ve Genel Meclis üyelerinden bir kişinin törenlere katılımı planlanmıştır. Örneğin 1940 yılında planlan törene katılacak vilayet sayısı 27'dir. Özellikle ulaşım imkanları dikkate alınarak oluşturulan vilayet listesi içine sonradan Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Malatya, Hatay, İçel, Kayseri, Niğde, Antalya, Edirne gibi Anadolu'nun orta ve doğusu ile Rumeli'den katılım sağlandığı görülmektedir.[22] 1939 yılında Türkiye'ye katılan Hatay'ın da 1940 yılındaki törenlerde temsil edildiği görülmektedir. Her yıl törenlerde vilayetleri temsil eden kişi sayısının arttığı görülmektedir. Mevcutlara ek olarak 1945 yılında Kırşehir, Niğde, Elazığ, Gaziantep ve Samsun vilayet temsilcileri ile birlikte 31 vilayet temsilcisinin törenlerde hazır bulunduğu görülür.[23]

1926 yılında 30 Ağustos zaferinin "Cumhuriyet Ordu ve Donanmasının Zafer Bayramı" olarak kutlanmasını öngören "Zafer Bayramı Kanunu" TBMM tarafından kabul edilmişti. Her yıl kara, hava ve deniz kuvvetlerinin katılacağı ve Milli Savunma Bakanlığı tarafından planlanacak program dahilinde yapılacak kutlamaların yanında Dumlupınar'da ayrıca askeri bir tören düzenlenecekti. Resmi kurumlar ve okullar tatil edilmişti.[24] *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi, 30 Ağustos 1926 tarihli nüshasında, Ankara'da gerçekleştirilecek törenlerin ayrıntılarına yer verirken; tam ortasında mareşal üniforması içinde tam boy bir Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in fotoğrafına

[21] "30 Ağustos kutlamalarının nasıl yapılacağını gösteren tamim", BCA, Yer: 490-1-0-4-21-23.; "30 Ağustos'ta Dumlupınar'da yapılacak törene vilayet heyetlerinin", BCA, Yer: 490-1-0-3-15-34

[22] "30 Ağustos'da Dumlupınar'da yapılacak törenler hakkında genelge ve tören programı", BCA, Yer: 30-10-0-198-353-20.

[23] "30 Ağustos Zafer Bayramı'nın 23. yıldönümü münasebetiyle çekilen telgraflar ve yapılacak kutlama programı", BCA, Yer: 30-10-0-198-354-8.; "30 Ağustos 1947 günü Dumlupınar'da yapılacak törene ait program", BCA, Yer: 30-10-0-198-354-13

[24] *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, İ: 3, C: 24, 81. İçtima (1.4.1926), s. 7-8.; "Zafer Bayramı Kanunu", *Resmi Ceride*, S 346 (12 Nisan 1926).

yer vermişti. Ayrıca ön sayfada Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın portresi yer almıştı.[25]

1926 yılında gerçekleşecek tören programı ülke gündeminin Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e yönelik İzmir'de planlanan suikast teşebbüsü ve sonrasında başlayan yargı süreçlerinin gölgesinde kalmıştı. Ankara'da Genelkurmay Başkanı sabah saat 10.00'da makamında ordu adına tebrikleri kabul etmişti. Sonrasında Ankara Sarı Kışla önünde askeri geçit töreni başlamıştı. Türk Hava Kuvvetlerine ait uçaklarda Ankara semalarında uçuşlarda bulunmuştu.[26] 16 Şubat 1925 tarihinde kurulan Türk Tayyare Cemiyeti'nin (Türk Hava Kurumu) gelişimine katkı sağlamak adına 1925 yılından itibaren 30 Ağustos törenlerinde yardım toplama kampanyaları düzenlenmeye başlanmıştı. Türk Tayyare Cemiyeti (TTC) tüzüğünde 31 Ağustos'un "Tayyare Bayramı" olarak kutlanması karar altına alınmış; zaman içinde bu bayram Zafer bayramı ile birleşerek "30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı" olarak kutlanmıştır. Kutlamalar sırasında uçak gösterileri, balolar, eğlenceler düzenlenerek kurum adına bağış toplanmıştır.[27] Zaman içinde Türk havacılığının gelişiminde bağışlar önemli bir gelir kalemi haline gelmiştir. 1934 yılında dönemin Türk Tayyare Cemiyeti Başkanı Rize Milletvekili Fuat Bulca, geçen on yıllık dönem içinde halktan yaklaşık elli milyon liraya yakın bir yardım toplandığını; her yıl olduğu gibi 1934 yılı içinde 26 uçağın toplanan yardımlar sonrası Türk ordusuna teslim edileceği ifade edilmiştir.[28]

Cemiyetin, yapmış olduğu programlar sayesinde Zafer Bayramı, askeri ve resmi tören havasından sıyrılarak, halkın eğlenceli vakitler geçirdiği bir zaman dilimi haline gelmişti. Ankara'da resmi törenler öncesinde tüm devlet daireleri Türk bayrakları ile süslenmiş, akşam Balık Pazarından Meclis'e kadarki kısım binlerce lamba ile aydınlatılmış; halk cadde ve sokakları doldurmuştu. Meclis Başkanı Kazım Özalp, Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve hükümet üyeleri ile askeri komuta kademesi, öğleden

[25] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1926, s. 1.
[26] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1926, s. 1.
[27] İsmail Yavuz, "Türk Tayyare Cemiyeti", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-hava-kurumu/ (Erişim Tarihi: 18.05.2022).
[28] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1934, s. 1.

sonra Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e tebriklerini sunmak üzere Çankaya Köşküne gitmişlerdi.[29] Gazi, Zafer Bayramı şerefine son kez Çankaya'da misafirlerini konuk edecek; bu yıldan sonraki tüm Zafer Bayramlarında kendisi çoğunlukla İstanbul'da olacaktır.

1927 yılında yapılan törenlerin iki adresi vardı. Biri Ankara'da Genelkurmay Karargâhı diğeri 1924 yılında temeli Gazi tarafından atılan ve 1927 yılında açılışı yapılan "Şehid Asker" anıtıydı. Ankara'da büyük zaferin yıldönümünde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak önce askeri komuta kademesinin, sonrasında mülki ve idare amirlerinin tebriklerini kabul etmişti. Kabul töreni sonrası, bir önceki yıl olduğu gibi Sarı Kışla önünde askeri geçit töreni düzenlenmişti.[30] Törenler sırasında Cumhurbaşkanı İstanbul'daydı. Gazi Mustafa Kemal, 16 Mayıs 1919 tarihinde düşman esareti altında bulunan İstanbul'dan, ordu müfettişi göreviyle Anadolu'ya hareket etmesinden yaklaşık sekiz yıl sonra, ordudan emekli olduğu günün ertesinde, kurduğu yeni devletin Cumhurbaşkanı olarak 1 Temmuz 1927 tarihinde İstanbul'a tekrar dönmüştü. Yaklaşık üç ay boyunca İstanbul'da kalacak olan Cumhurbaşkanı, uzun yıllar ayrı kaldığı İstanbul ile hasret giderecekti. Bu ziyareti sırasında Dolmabahçe Sarayı'nda kalan Gazi, "Nutuk" isimli çalışmasını kaleme almıştı.[31] 30 Ağustos törenlerinden birkaç gün sonra, 1 Eylül 1927 tarihinde milletvekili seçimleri yapılacaktı. Gazi, İstanbul'da partisinin aday listelerini hazırlarken; Başbakan ve hükümet üyeleri ile Meclis Başkanı Kazım Özalp, CHF Genel Sekreteri Saffet Arıkan İstanbul'da bulunuyordu. Bayram dolayısıyla Cumhurbaşkanına ordunun tebriklerini I. Ordu Müfettişi Ali Sait (Akbaytogan) Paşa ile Kolordu Kumandanı Şükrü Naili (Gökberk) Paşa sunmuştu.[32]

Bir önceki yıl olduğu gibi *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin 30 Ağustos 1927 tarihli nüshasında Ankara'da yapılacak olan tören ve kutlamaların ayrıntıları yer almıştı. Gazetenin tam ortasında mareşal üniforması içinde tam boy bir Gazi Mustafa Kemal Atatürk fotoğrafına yer verilmişti. Ayrıca Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Meclis Başkanı Kazım Özalp ve Başbakan İsmet İnönü'nün

[29] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1926, s. 1-2.
[30] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1927, s. 1.
[31] Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 400-406.
[32] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1927, s. 1.

fotoğrafları da gazete sütunlarında yer almıştı.[33] Ankara'da, İçişleri Bakanı Cemil Uybadın Bey'in himayesinde Zafer ve Tayyare Bayramı şerefine Yeni Bahçe'de sabaha kadar sürecek bir eğlence düzenlenmişti. Eğlencenin gazete sütunlarına yansıyan ayrıntılarında, bando mızıka, ince saz, telsiz konserleri ile serbest sinemanın yanında zengin bir aydınlatma düzeni, sınırsız havai fişek gösterileri ile çarkıfelek eğlenceleri gerçekleştirilecekti. Lokanta kısmında mevsimin en müthiş ve en zengin menüsü olacağından bahsediliyordu. Bu açıklamalar, o günlerde yöneticiler ile halkın 30 Ağustos bayramına gösterdikleri ilgi ve özen adına önemlidir.[34] "Tayyare Bayramı" olarak ta kutlanılan günde Tayyare Cemiyeti, Ankara'da bir bahçe toplantısı ile bir bola düzenlemiş; baloya iştirak edeceklerin sadece frak veya simokin giymeleri zorunlu tutulmuştu.[35] Ayrıca kuruma gelir sağlamak adına içinde çeşitli eşyaların olduğu "Tayyare Piyangosu" düzenlenerek, bilet satışı sağlanmış; halka, cemiyete ait yaka rozetleri satışı yapılmış[36]; vatan müdafaasında çok önemli bir yeri olan uçak filolarımızın gelişmesi adına cemiyetin bayram boyunca şehir içinde bulunan lokanta, kahvehane gibi müesseslere bıraktığı yardım fişleri satın alınarak yardım toplama faaliyetleri yürütülmüştü.[37] Bu faaliyetler ülke geneline yaygınlaştırılırken; sonraki senelerde artarak devam ettirilmişti.

1928 yılı 30 Ağustos törenleri, bizzat Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in önderliğinde ülkenin yeni harfleri öğrenme seferberliğinde olduğu günlere denk gelmiş; İstanbul'da bulunan Gazi, zaferin anısına gazetecilere verdiği beyanatını yeni Türk harfleriyle deklare etmişti.[38] Önceki yıllarda olduğu gibi Ankara'da Genelkurmay Başkanlığında resmi tören ve sonrasında Sarı Kışla'da resmigeçit yapılmıştı. İstanbul'da kolordu karargâhındaki törenlere Başbakan İsmet İnönü ve Meclis Başkanı Kazım Özalp iştirak etmişti.[39] Diyarbakır'da düzenlenen törenlerde Cumhurbaşkanının yeni harfler

[33] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1927, s. 1.
[34] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1927, s. 3.
[35] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1927, s. 1.
[36] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1927, s. 1.
[37] "Tayyare Bayramı", *Hakimiyet-i Milliye*, *29* Ağustos 1928, s.2.
[38] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1928, s. 1.
[39] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1928, s. 1.

hakkında yaptığı açıklamaların yer aldığı beyannameler uçaklar vasıtasıyla şehre atılmıştı.[40]

Ankara'da Tayyare Cemiyeti'nde bir resmikabul töreni yapılmıştı. Önceki yıllarda olduğu gibi Zafer Bayramı kutlamaları, aynı zamanda Tayyare Bayramı adı altında Tayyare Cemiyeti'ne yardım toplanılan bir dizi etkinlik haftası haline gelmişti. Önceki yıl olduğu gibi Ankara'da yapılacak olan eğlenceler ayrıntılı bir şekilde gazete sütunlarından okuyucu ile paylaşılırken, temel söylem olan "*Zafer ve Tayyare Bayramı Şerefine, Tayyare Cemiyeti Menfaatine"* başlığı altında pek çok müessese eğlence programları düzenlemişti. Bunlardan bir kaçına örnek vermek gerekirse; bizzat cemiyetin öncülüğünde Yeni Bahçe müessesesinde düzenlenecek etkinlik duyurusunda "*30 Ağustos Tayyare Bayramına zevkli ve eğlenceli bir surette geçirmek isteyen mutlak ve muhakkak Yeni Bahçe'nin tertip ettiği büyük müsamereye iştirak etmelidir"* ifadelerine yer verilmişti.[41] Müessesenin gazeteye yarım sayfa verdiği eğlence programının başlığı şöyleydi: "*Tayyare Cemiyeti Menfaatine: Yeni Bahçe, Yeni Bar, Yeni Sinemada 30 Ağustos 1928 Perşembe akşamı yapılacak müsamere programı"*. Başka bir müessesenin gazeteye verdiği ilan şöyleydi: "*Cumhuriyet Bahçesinde. Zafer ve Tayyare Bayramı şerefine bu akşam fevkalade saz".* Yapılacak olan eğlencede geliri Tayyare Cemiyeti'ne verilmek üzere bir karyola piyangosu program içinde yer almıştı.[42] Etkinlikler 31 Ağustos günü de devam ettirilirken, halkın katılım göstereceği kır baloları düzenlenmişti.[43] İstanbul'da, vapur seferleri sırasında halktan cemiyet yararına para toplanmıştı.[44] Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal tarafından Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ikinci kurultayında 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında okunan "Nutuk" isimli eserinin ilk baskısının, bizzat Gazi'nin isteği ile Türk Tayyare Cemiyeti tarafından gerçekleştirilmesine karar verilmişti. Bu yönde bir karar alınmasında Gazi'nin Tayyare Cemiyeti'ni güçlendirme isteğinin büyük bir rolü bulunuyordu. Eserin

[40] *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Eylül 1928, s. 1.
[41] *Hakimiyet-i Milliye*, *29* Ağustos 1928, s. 4.; *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1928, s. 5.
[42] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1928, s. 5.
[43] *Hakimiyet-i Milliye*, *29* Ağustos 1928, s. 5.
[44] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1928, s. 2.

satışından elde edilecek gelirin yüzde on beşi cemiyete bırakılmıştı.[45] Cemiyet, Nutuk'un özenle hazırlanan baskısını 30 Ağustos günü Gazi'ye hediye etmişti.[46]

1930 yılında gerçekleştirilen törenler, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla iç siyasette başlayan rekabetçi ortamın gölgesinde, iktidar ile muhalefetin söylemleri üzerinden kendini giderek göstermeye başlayan gergin bir ortamda gerçekleşmişti. Dünyanın ekonomik buhran yaşadığı bir dönemde yeni teşkilatlanan muhalefet, iktidarın halkı ağır bir vergi yükü altına soktuğunu, uygulanmakta olan demiryolu politikasının yanlış olduğuna yönelik eleştiriler getiriyordu. İktidardan, bu eleştirilere en önemli yanıt, Sivas Demiryolu'nun bizzat Başbakan İsmet İnönü tarafından 30 Ağustos günü Sivas'ta açılmasıyla verilmişti. Uzun bir açılış konuşması yapan Başbakan, izledikleri iktisadi politikaları, demiryolu siyasetini, geçmişten, özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında demiryolunun taşıdığı hayati önemi de içine alan, çeşitli örnekler üzerinden ortaya koymuştu. İnönü, "*Bizim politikamızın ana hatları, Türk tarihinin seyri, bilhassa İstiklal Mücadelesinin safhaları, ıstırapları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılamaz. Milli devlet için şimendifer ihtiyacı milli vahdet, milli müdafaa ve milli siyaset meselesi, asırların muhassalası olan milli istiklalin muhafazası meselesidir"* ifadelerinde bulunmuştu.[47] 30 Ağustos Zaferi'nin yıldönümü dolayısıyla Cumhurbaşkanına çekmiş olduğu kutlama telgrafından Başbakan, zafer ile demiryolu politikasını özdeşleştiren şu cümleleri kurmuştu: "*1922 senesinde bugün Türk milletinin varlığını ve istiklalini tarihin ebedi göğsüne demir pençenizle hakketmiştiniz. 930 da aynı gün Türk milletine muazzam bir eser hediye ettiniz ki bu yeni eserin bin faydasının başındaki manası Türk milletinin başına on sene evvel gelen belaların ati için dermanını yarı yarıya kırmış olmaktır."*[48] Kutlamalar sırasında Yalova'da bulunan

[45] Süleyman Tüzün, "Büyük Nutuk'un Yurt İçi ve Yurt Dışı Basımları", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/buyuk-nutukun-yurt-ici-ve-yurt-disi-basimlari/, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

[46] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1928, s. 1.

[47] *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1930, s. 1.

[48] *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Eylül 1930, s. 3.

Cumhurbaşkanı, demiryolu siyasetinden duyduğu memnuniyeti ifade eden telgrafı Başbakana göndermişti.[49]

Türkiye Cumhuriyeti devletinin başkenti Ankara'da 1932 yılına kadar düzenlenen 30 Ağustos törenlerinde mekanlar ve tören programı hemen hemen aynıydı. Fakat zaferin onuncu yılının kutlanacağı tören programında gözle görülür bir farklılık vardı. Öncesinde Genelkurmay Karargahı ile Sarı Kışla tören merkezleri iken; 1932 yılında ise kutlamalar ve resmi tören TBMM'nin önünde yer alan saha da gerçekleştirilmişti. Törende konuşmaların yanı sıra önce askeri kuvvetlerin geçit resmi yapılmıştı. Sonrasında İstiklal Savaşı'nı tasvir eden bir tören düzenlenmiş; kamyonların üzerinde demirciler, silah yapanlar, mermi taşıyan, dikiş diken kadınlar, buğday biçenler, kağnı taşıyanlar tasvir edilmişti. Konvoyun en sonunda Cumhurbaşkanının bir büstü ve "Hürriyet ve Cumhuriyet" perisini temsil eden bir kız, elindeki çiçeklerle Gazi'nin fotoğrafını süslemişti. Kutlamalar sırasında uçaklar Ankara semalarında uçmuştu. Geçmiş yıllarda olduğu gibi o yılda Türk Tayyare Cemiyeti ile Genelkurmay'da kutlama merasimleri yapılmış; Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ordu ve mülki amirlerin tebriklerini makamında kabul etmişti. O yılki kutlamaların bir başka yeni adresi, 19 Şubat 1932 tarihinde açılışı yapılan ve ülke genelindeki her vilayette ve kazada örgütlenecek olan, Cumhuriyet'in kültür yuvaları olarak oluşturulan Halkevleriydi. Ankara Halkevi'nde gün boyunca etkinlikler devam etmişti.[50] CHP yönetimi, ilerleyen yıllarda Halkevleri teşkilatlarının zafer bayramı kutlamalarında yerel askeri kumandanlıklarla işbirliği halinde olmalarını; 30 Ağustos akşamı toplantılar düzenleyerek ve bugünün kurtuluş ve milli hayatın gelişimindeki rolünü ortaya koyan konferanslar verilmesini halkevlerinden talep etmişti.[51]

1932 yılı töreni kazanılan zaferde ordunun rolü yanında halkın da büyük katkısının olduğu düşüncesinin hakim olduğu bir havada gerçekleştirilmişti. Bir sonraki yıl olan 1933 yılı kutlamalarında kazanılan zaferde halkın rolünün önemi çok daha detaylı temsil edilmişti. Bu detayın arkasında Ankara Halkevi bulunuyordu. İstiklal Savaşı yıllarında Türk milletinin kadın, erkek, çoluk çocuk vermiş olduğu dayanışmanın vurgulandığı temsili alayın içeriğinde sırasıyla

[49] Kocatürk, *age.*, s. 430-431.

[50] *Hakimiyet-i Milliye*, *3*1 Ağustos 1932, s. 1, 6.

[51] "30 Ağustos'ta Halkevlerinde konferanslar verilmesine dair tamim", BCA, Yer: 490-1-0-4-18-11.

şu ayrıntılar bulunuyordu: Alayın en önünde mızıka, sonrasında sırasıyla Tayyare Cemiyeti; 30 Ağustos Taarruzunun asker tarafından temsil edilmesi; orduya mermi yetiştiren yerli tezgah; orduya süngü, at, nal ve karavana yetiştiren sanatkarlar; mermi taşıyan Türk kadını ve telefon; orduya çamaşır hazırlayan, dikiş diken, yün eğiren ve çorap ören kadınlar; Hilal-i Ahmer; cephane kağnısı; sivil bir saka ve Cumhurbaşkanının bir büstü.[52] Samanpazarı'ndan hareket eden temsil alayı önce Hakimiyet-i Milliye Meydanı'nda bulunan Gazi Heykeline çelenk koyulmasının ardından TBMM önünde bulunan alana doğru hareket etmişti. Önce askeri temsil alayı sonrasında Halkevi'nin organize ettiği alay tören alanına çıkmıştı. Geçit törenlerinin ardından bir sonraki kutlama durağı Halkevi'ydi. Akşam da şehir içinde fener alayları ile eğlenceler düzenlenmişti. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak kutlama törenleri sırasında Yalova'da bulunan Gazi'yi 30 Ağustos'ta ziyaret etmişti.[53] Sonraki birkaç yıl Ankara'da törenlerin merkezi Cumhuriyet Meydanı, 1937 yılından sonra Hipodrom olacak; ilk zamanlarda olduğu gibi tekrar sadece askeri geçit töreni yapılacaktı. 1937 yılında ülke içinde düzenlenen törenler Türk havacılığı adına önemli bir olaya tanıklık ederken, ilk Türk kadın savaş pilotu Sabiha Gökçen'e 30 Ağustos'ta Eskişehir'de törenle diploması verilmişti. Gökçen, yapmış olduğu konuşmada "*Ne mutlu bana ki, bu şeref beratını milletimin ve vatanımın en büyük hedefe ulaştığı bu kutsal günde, 30 Ağustos'ta almış bulunuyorum"* ifadelerinde bulunmuştu.[54] Cumhuriyet'in 15. Yılını doldurduğu 1938 yılında gerçekleşen Zafer Bayramı törenleri sırasında ülke gündemini meşgul eden konuların başında Türk ordusunun Tunceli bölgesine yönelik düzenlediği askeri harekat gelmekteydi.[55]

1930'lu yıllar boyunca iktidar partisinin resmi yayın organı olarak çıkan *Hakimiyet-i Milliye*[56] gazetesinin 30 Ağustos tarihli nüshalarının görsellerini incelediğimizde; 1932 tarihli nüshasının ilk

[52] *Hakimiyet-i Milliye*, *3*1 Ağustos 1933, s. 1.
[53] *Hakimiyet-i Milliye*, *3*1 Ağustos 1933, s. 1.
[54] *Ulus*, *3*1 Ağustos 1937, s. 1
[55] *Ulus*, *30* Ağustos 1938, s. 1
[56] *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi, 28 Kasım 1934 tarihi itibariyle "Ulus" ismi altında çıkmıştır. Gazete yeni ismini okuyucularına yeni ismini şöyle duyurmuştur: "*Hakimiyet-i Milliyeyi kuran Atatürk'tür. Gazetemize Ulus adını da o verdi. Adımız, andımızdır: Atatürk'ün ulusçuluk yolunda yürüyeceğiz." Ulus*, 28 Sonteşrin 1934, s. 1.

sayfasında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ile Başbakan İsmet İnönü'nün tam boy, askeri kıyafetler içinde kırmızı mürekkeple çizilmiş resimleri ile Gazi'nin Kocatepe'de ve 1924 yılında katıldığı "Meçhul Asker" anıtının açılışında yaptığı konuşma sırasında çekilen bir fotoğrafına yer verilmişti.[57] Aynı kırmızı mürekkeple çizim bir sonraki yılda gazetenin ilk sayfasında yer almış; başka bir görsele yer verilmeden, Gazi'nin zaferi anlatan sözleri tüm sütunları doldurmuştu.[58] 1934 yılı 30 Ağustos sayısında görsele yer verilmezken; sadece savaşın haritası okuyucuya sunulmuştu.[59] Sonraki yıllarda da gazete sütunlarında 30 Ağustos Bayramı çok sade ve görsellerden uzak verilmiş; eskiye oranla özen azalmıştı.

2. Milli Şef Dönemi (1938-1945) Zafer Bayramı Kutlamaları

Milli Şef İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminin ilk 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlaması, II. Dünya Savaşı'nın gölgesinde gerçekleşti. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gözler her an çıkması muhtemel savaşa, Almanya'nın başında bulunun lideri Hitler'in alacağı kararlara ve eyleme odaklanmıştı. Öte yandan kutlamalara yönelik basının söylem dilinde ve kullanılan görsellerde de bir değişim kendini göstermişti. CHP'nin yayın organı olarak bildiğimiz *Ulus* gazetesinin 30 Ağustos tarihli sayısında "Büyük Zafer Bayramını Kutluyoruz" başlığı altında verilen haberde, zaferin mimarı ve Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün ismine yer vermek yerine "*Başkumandan, başbuğ"* unvanlarının kullanıldığını görüyoruz. Ayrıca ilk sayfada sadece Türk askeri, Türk kadını ve Türk bayrağı ile CHP'nin altı oku temalarına yer verildiğini görüyoruz. Öte yandan "*1922 zaferinin cephe kumandanı, cumhuriyet ve inkılap hükümetlerinin reisi başımızdadır. Devlet, ordu ve halk, onun etrafında, kurtarıcı ve bani dehanın hatırasına ve eserine her zamandan daha sarsılmaz bir imanla bağlıyız"* ifadeleriyle dünya savaşının arifesinde devletin ve milletin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün etrafında kenetlendiğine vurgu yapılıyordu.[60]

İsmet İnönü'nün, "Atatürk velinimetimdir" düşüncesinde bulunması[61]; onun ölümünden sonra siyasete davet ettiği arkadaşlarına

[57] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1932, s. 1.
[58] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1933, s. 1.
[59] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1934, s. 1.
[60] *Ulus*, 30 Ağustos 1939, s. 1-7.
[61] Nazmi Kal, *Atatürk-İnönü İlişkileri*, Salmat Basım, Ankara, 2020, s. 222-223.

"Atatürk'ün şahsı ile uğraşmak olmayacaktır" ilkesini tek şart olarak sunmasına karşın[62]; tek parti rejimi tek adamsız olmayacağı için İsmet İnönü'de Milli Şef olarak, az çok Ebedi Şef kadar üstün nitelikte olduğunu göstermek adına, Atatürk'ün karizmatik lider imgesi dondurulmuş, yerine İnönü daha fazla ön plana çıkarılmıştır.[63]

Ankara'da yapılacak törenlerde, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak makamında tebrikleri kabul edecekti. Sonrasında hipodromda geçit resmi yapıldıktan sonra, gece fener alayları düzenlenecek ve Yenişehir'deki Orduevi karşısında bulunan Atatürk Heykeli önünde ve Ulus meydanında bando mızıka çalınacaktı. Ankara Halkevi'nde yapılacak törende, halka dönük konuşmalar yapılacak ve akşam "Yaşayan Ölü" piyesi temsil edilecekti.[64] Gazetenin ertesi günkü nüshası "*Zafer Bayramı heyecanla kutlandı. Ebedi Kahramanın ismi minnet ve şükranla anıldı"* manşeti ile çıkmış, Ankara'da, Dumlupınar "Meçhul Asker" anıtında ve ülkenin çeşitli yerlerinde yapılan törenler hakkında bilgiler paylaşılmıştı. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü ziyaret ederek ordunun tebriklerini arz etmiş; Milli Şef İnönü teşekkürlerini ifade ederek, orduyu tebrik etmişti. Başbakan Dr. Refik Saydam'da Çakmak'ı makamında ziyaret ederek tebriklerini bildirmişti.[65] Bu tören programı bütün savaş boyunca hemen hemen hiç değişmeden uygulanmış; sadece Hipodromdaki törenlere katılan komutan isimleri değişmişti. Dönemin diğer yayın organlarını incelediğimizde *Cumhuriyet* gazetesi 30 Ağustos'u sadece Abidin Daver tarafından kaleme alınan "*30 Ağustos"* yazısı ile okuyucusuna duyurmuş; bu yazı dışında başka her hangi bir bilgiye ya da görsele yer verilmemişti.[66] *Tan* gazetesi, ilk sayfasının altında yer alan "Zafer Bayramı" başlıklı küçük bir sütun halinde bayramı okuyucusuna duyurmuştu.[67]

---

[62] Şerafettin Turan, *İsmet İnönü*, *Yaşamı*, *Dönemi ve Kişiliği*, 2. Bs., Bilgi Yayınevi, Ankara 2003, s. 151.

[63] Hasan Ünder, "Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm*, C. 2, 6. Bs., İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 152-153. (138-155)

[64] *Ulus*, 30 Ağustos 1939, s. 1-7.

[65] *Ulus*, 31 Ağustos 1939, s. 1-6.

[66] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1939, s. 1.

[67] *Tan*, 30 Ağustos 1939, s. 1.

1940 yılı 30 Ağustos töreni Ankara'da bir önceki yıl olduğu Hipodromda yapılan törenlerle kutlandı. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak makamında tebrikleri kabul etmişti. Bir önceki seneden farklı olarak Hipodromda yapılan törene Fevzi Çakmak'ın yerine, Hava Kuvvetleri Komutanı Hüsnü Kılkış başkanlık etmişti. *Ulus* gazetesi 30 Ağustos'ta, "*Büyük Zafer Bayramını kutluyoruz"* manşeti ile çıkarken; gazete ilk sayfasında kırmızı bir elbise içinde ve Türk bayrağı önünde, elinde bir kitap tutan, arkasında fabrika bacaları tüten, önünde buğday başaklarına yer verilen bir Türk kadını resmine yer vermişti. Atatürk ve İnönü'nün isimlerine ve görsellerine gazetede yer verilmezken; yapılacak olan törenler hakkında bilgi paylaşılmıştı.[68] Dönemin önemli kalemlerinden Falih Rıfkı Atay, "*30 Ağustos Zaferi"* başlığı altında günün anlam ve önemini belirten bir yazı kaleme almıştı. Mili Mücadele günlerinin ve 30 Ağustos'a gidilen sürecin anlatıldığı yazının tamamında her hangi bir isme yer verilmemiş; ne Atatürk'ten ne de İnönü'den bahsedilmişti. Sadece yaşanan olaylar ile başarılar aktarılmıştı.[69] Dikkati çeken ilginç bir tesadüf ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün portresinin yer aldığı yeni madeni paraların da ilk kez 30 Ağustos 1940 tarihinde tedavüle sokulacak olmasıydı.[70]

[68] *Ulus*, 30 Ağustos 1940, s. 1.

[69] Falih Rıfkı Atay, "30 Ağustos Zaferi", *Ulus*, 30 Ağustos 1940, s. 1.

[70] *Ulus*, 29 Ağustos 1940, s. 1.; Atatürk'ün ölümü sonrası kağıt ve madeni paralar ile pullardan Atatürk'ün resminin kaldırılarak, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün resminin basılması, ülkenin İkinci Dünya Savaşı sonrası ana muhalefet partisi olan Demokrat Parti tarafından, iktidarı eleştirmek adına en çok kullanılan söylemlerden biri olmuştur. Demokratlar, İnönü'nün bu hareketinin bir vefasızlık olduğunu, Atatürk'ü unutturmak istediğini ve kendisini onunla bir gördüğü yolunda propaganda yapmışlar; bu söylemlerini kendi iktidarları döneminde de sürdürmüşlerdi. Demokratlar iktidara geldiklerinde ilk yaptıkları işlerden biri para ve pullarda tekrar Atatürk'ün resimlerine yer vermek olmuştu. Öte yandan İsmet İnönü, kendisine yönelik yapılan bu ithamlara TBMM kürsüsünden şu açıklamayı yapma gereği duymuştu: "*Bir de pulda ve parada resim meselesi vardır. Her partici bunu benim Atatürk'le münasebetim için kullanmak ister. Bu bir nazariye meselesidir. Nazariye şudur: Bir devlette sikke ve pul Devlet Reisinin adına basılır. Böyle devletler vardır. Bu usulü takip etmeyen devletler de vardır. Biz bu usulü takip eden devletlerarasında idik*, *imparatorlukta para*, *pul padişah namına basılırdı. Cumhuriyeti kurduğumuz zaman halk tarafından Cumhurbaşkanı padişahtan daha az kudretli bir adam zannedilirdi. Atatürk'le bu mevzuda hassastık. Milletin reyi ile başa geçmiş olan Cumhurreisinin*, *eski hükümdarın Devlet başı olarak haiz olduğu bütün haklara malik olduğunu hukukta ve şekilde göstermek lâzımdı. Atatürk bu fikirde idi. Onun içindir ki*, *kendisi hayatta olduğu halde paraya da pula da onun resmini bastık.*" *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 10, İ: 3, C: 20, 91. İnikat (11.9.1957), s. 702-703.

İstanbul'da yapılan törenlerin merkezi, önceki yıllarda olduğu gibi Taksim meydanıydı.[71]

1941 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Ağustos ayı sonunda Batı Anadolu şehirlerini içine alan bir yurt gezisine çıkmıştı. 29 Ağustos'ta Afyon'a uğrayan, şehir içindeki kurumları teftiş eden İnönü, ertesi gün gerçekleşecek olan 30 Ağustos törenlerine katılmadan, Denizli'ye hareket etmişti. Cumhurbaşkanının seyahat haberini okuyucusuyla paylaşan *Ulus* gazetesinin, 30 Ağustos nüshasının ilk sayfasında arkasında ay yıldızlı Türk bayrağı ile kalkınma ve modernleşmenin resmedildiği bir arka fon üzerinde elinde süngüsüyle silahını tutan bir Türk askeri resmi yer almıştı. Gazete, son iki yılda olduğu gibi, 1941 yılında da, Atatürk'ün ismi ve resmini paylaşmaktan imtina göstermeye devam etmişti.[72] Bir başyazı kaleme alan Falih Rıfkı Atay da İstiklal Savaşı günlerinde kendi yaşadıklarını aktardığı bir yazı kaleme almıştı.[73] *Cumhuriyet* gazetesinin 30 Ağustos nüshasını incelediğimizde ilk sayfada kırmız beyaz şeritler üzerinde, önde İnönü ve arkada Atatürk'ün portrelerinin ve onların altında elinde silah olan bir Türk askeri resmine yer verilmişti. İnönü portresinde canlı renkler kullanılmış; Atatürk portresi daha soluk çizilmişti. Gerek gazetenin sahibi ve başyazarı Yunus Nadi, gerekse Abidin Daver tarafından kaleme alınan yazılarda 30 Ağustos'un anlamı, önemi ve zafere giden günlere ilişkin anılar ve yorumlara yer verilmişti. Bu yazılarda Atatürk'ten sıklıkla "*Başbuğ, Başkomutan, Ebedi Şef"* unvanları kullanılarak bahsediliyordu.[74] *Cumhuriyet* gazetesi, takip eden yıllarda yayınladığı 30 Ağustos tarihli nüshalarında ilk sayfada Atatürk ile İnönü'nün resim ve fotoğraflarına birlikte yer vermiştir. Aynı zamanda Türk bayrağı ve askerlerinin de yer aldığı bu görsellerde dikkat çekici unsur İnönü'nün görsellerde daha canlı ve önde konumlandırılması ile her iki liderin görsel boyutlarının aynı olmasıdır.[75] Gazete iki lideri hiçbir nüshasında tek olarak resmetmemiş; bazı nüshalarında her ikisine de

[71] *Vatan*, 31 Ağustos 1940, s. 1,4.

[72] *Ulus*, 30 Ağustos 1941, s. 1.

[73] Falih Rıfkı Atay, "Zafer Hatıraları Arasında", *Ulus*, 30 Ağustos 1941, s. 1-4.

[74] Yunus Nadi, "Milli Zafer", *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1941, s. 1.; Abidin Daver, "30 Ağustos Bir Semboldür", *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1941, s. 2.

[75] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1942, s. 1.; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1943, s. 1.; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1944, s. 1.

yer vermeyerek, sadece asker ve bayrak görselleri kullanmıştır.[76] *Vatan* gazetesinin nüshalarında da aynı şekilde Atatürk ile İnönü'nün birlikte resmedildiğini görürüz.[77]

II. Dünya Savaşı'nın sosyal ve ekonomik olarak Türkiye'yi derinden etkilediği 1942 ve 1943 yıllarında da Ankara'da ve Dumlupınar'da bir önceki yıllara benzer programlar uygulanmıştı. 1944 yılında gerçekleştirilen tören programı, geçen beş yılın programından dikkat çekici bir yönüyle farklıydı. Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay ile Milli Müdafaa Vekâleti temsilcilerinden oluşan bir heyet ilk kez Atatürk'ün naaşının bulunduğu Ankara Etnografya Müzesi'ni ziyaret ederek, çelenk koyma merasimi yapmıştı. Bu merasim tören programının başlangıcıydı. Uzun yıllardır Genelkurmay makamında bulunan Fevzi Çakmak, 12 Ocak 1944 tarihinde, "*kanunun tayin ettiği yaş haddi sebebiyle"* emekliye ayrılmış; Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevinde bulunan Orgeneral Kazım Orbay bu göreve gelmişti.[78] Orbay, Genelkurmay Başkanı olarak ilk kez katılacağı 30 Ağustos töreninde Atatürk'ün huzuruna çıkmayı uygun görmüştü. Öte yandan *Ulus* gazetesinin 30 Ağustos nüshasında ölümünden sonra ilk kez Atatürk'ün resmine yer verilmişti. Kocatepe sırtlarında düşünceli olarak fotoğraflandığı anın çizildiği resmin yanında, aynı tarz ve ebatta İsmet İnönü'nün de cepheyi izleyen bir resmi yan yana sunulmuştu.[79] Genelkurmay Başkanının ziyaretini okuyucusuyla paylaşan *Ulus* gazetesinin, haberinde kullandığı sözcüklerde dikkat çekiciydi: "*... Etnografya müzesine giderek Cumhuriyetin banisi Ebedi Şef Atatürk'ün muvakkat kabrine bir çelenk koymuşlar ve Türk ordusu adına aziz ölünün manevi huzurunda eğilmişlerdir."*[80] Bu cümle de yer verilen "*aziz ölü*" ifadesi çarpıcıdır. Halkevinde yapılan törende Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi hocası Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal bir konuşma yapmış; sonrasında günün anlamına atfen şiirler okunmuştur. Dönemim havasını yansıtması adına okunan bir şiire burada yer verelim:

[76] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1945, s. 1.
[77] *Vatan*, 30 Ağustos 1940; 30 Ağustos 1941, s. 1.
[78] *Ulus*, 13 Sonkanun 1944, s. 1.
[79] *Ulus*, 30 Ağustos 1944, s. 1.
[80] *Ulus*, 31 Ağustos 1944, s. 1.

"30 Ağustos
Kından sıyrılmış kılıç, top ağzında mermiyiz,
Dumlu çocuklarıyız biz, yoldan döner miyiz?
Söz verip baş koymuşuz; istiklal bize haktır,
Buna göz diken düşman mutlak kahrolacaktır.
İnönü dizde derman, kolda kuvvet, gözde fer,
İnönü orduları çıkacaktır muzaffer."[81]

1945 yılında, bir önceki yılda gerçekleşen törenin bir benzeri görülür. Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay ve askeri komuta kademesi, geçen yıl olduğu gibi sabah saatlerinde Etnografya Müzesinde Atatürk'ün naaşını ziyaret ettikten sonra makamında tebrikleri kabul etmiştir. Geçmiş yıllarda olduğu gibi Hipodromda geçit töreni yapılmış, akşam şehirde fener alayları ile Halkevi'nde etkinlik düzenlenmiştir.

3. Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi (1946-1950) Zafer Bayramı Kutlamaları

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de gerek iç ve gerekse dış etkenler sonrası siyasi hayatta bir hareketlenme kendini göstermiş; yeni partilerin kurulmasıyla birlikte ülke içinde çok partili bir siyasi hayata geçiş gerçekleşmişti.

1946 yılında 30 Ağustos töreni, geçmiş yıllarda olduğu gibi Ankara'da Hipodromda ve Halkevinde yapılacak temsiller şeklinde planlanmıştı. Son iki yıldır gerçekleştiği üzere Genelkurmay Başkanı'nın Etnografya Müzesinde bulunan Atatürk'ün geçici kabrini ziyareti bir gelenek haline gelmişti. Törenden bir ay önce Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay görevinden ayrılmış, yerine Orgeneral Salih Omurtak getirilmişti.[82] Orbay'la başlayan ziyaret geleneği Omurtak tarafından da devam ettirilmişti. Meclis Başkanı Kazım Karabekir ile hükümette yer alan bakanlardan oluşan bir heyet Genelkurmay Başkanı Omurtak'ı makamında ziyaret ederek tebriklerini sunmuştu. Dumlupınar Zafertepe'deki Meçhul Asker anıtı törenlerin bir diğer durağıydı. O yıl anıtta yapılacak törene daha fazla ilgi gösterilmiş; halkın daha yoğun katılımı sağlanmıştı. CHP

[81] *Ulus*, 31 Ağustos 1944, s. 8.

[82] Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay'ın oğlu Haşmet Orbay'ın bir cinayete karışması ve dava sürecinde yaşanan suiistimallerin kamuoyunda yaratmış olduğu tartışmalar, Orbay'ın görevinden ayrılmasına neden olmuştu. *Ulus*, 30 Temmuz 1946, s. 1.; 1 Ağustos 1946, s. 1.

yönetimi 1946 yılında yayınladığı genelge ile Dumlupınar'da yapılacak törenin hazırlıklarını başlatmıştı. Yapılan tören programında başta Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başbakanlık olmak üzere pek çok kurumun çelenginin anıta konulması; tören programında askeri kıtalar, Ankara ve İstanbul Üniversite ve yüksekokullarını temsil edecek öğrenciler; Afyon, Kütahya ve Konya izcileri; Kütahya ve Afyon illeri köy ve kasaba halkı içinde İstiklal Savaşı'na katılmış olan gazilerin hazır bulunması planlanmıştı. Çevre kasaba ve köylerde yaşayan halkın katılımını sağlamak adına gerekli hazırlıklar yapılmış; törenlere ülke genelinden katılım sağlamak adına Ankara, Hatay, Haydarpaşa, İskenderun, Afyon ve İzmir'den trenler hazırlanarak, bayraklarla süslenmişti. Trenle gelecek olanların Silkisaray İstasyonundan tören yeri arasındaki ulaşımı için azami önem gösterilecekti. Tören yerinde bir kır yemeği ile akşam Afyon'da bir ziyafet verilecekti.[83]

Geçmiş yılların aksine Ulus gazetesi 30 Ağustos tarihli sayısının ilk sayfasında, çelenklerle süslenmiş olan "Meçhul Asker" anıtını okuyucusuyla paylaşmıştı. Şeker Bayramının üçüncü gününe denk gelmesi, katılımın fazla olmasında önemli bir etkendi. Törenlerde İstanbul ve Ankara Üniversitesi öğrencilerinin yanı sıra 31 ilden gelen Halkevi ve İl Genel Meclisi temsilcileri ile izciler, heyetler ile basın mensupları yer almıştı. Cumhurbaşkanlığı başta olmak üzere devletin üst yönetiminin çelenkleri anıtı süslemişti. İstanbul'daki tören Taksim'de yapılmış; İstanbul Vali Dr. Lütfi Kırdar başta olmak üzere mülki ve askeri amirler katılım göstermişti.[84]

Geçmiş yıllarda olduğu gibi 1947 yılında da *Ulus* gazetesinin ilk sayfasında Türk bayrağı önünde bir Türk askeri resmedilmişti. Sayfanın kenarında Atatürk'ün Kocatepe sırtlarında çekilen fotoğrafının kara kalemle çizimi, altında Behçet Kemal Çağlar'ın bir şiiri ile okuyucuya sunulmuştu.[85] Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak ve ordu komuta kademesi Atatürk'ün naaşını ziyaret etmiş; sonrasında makamına geçen Genelkurmay Başkanını, dönemin Başbakanı Recep Peker ile bakanlar kurulu üyeleri, CHP Meclis Grubu temsilcileri ile mülki amirler ziyaret ederek, tebriklerini

[83] "Başkomutanlık Meydan Muhaberesi'nin 24. Yıldönümü dolayısıyla, 30 Ağustos 1946 günü Dumlupınar'da Zafer Anıtı'nda yapılacak tören programı.", BCA, Yer: 490-1-0-5-27-9

[84] *Ulus*, 31 Ağustos 1946, s. 1-4.

[85] *Ulus*, 30 Ağustos 1947, s. 1.

sunmuşlardı. Sonrasında Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Meclis Başkanı Kazım Karabekir'i ziyaret etmişti.[86]

4. Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Zafer Bayramı Kutlamaları

14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen serbest ve özgür seçimlerle, yirmi yedi yıldır iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarını 1946 yılında kurulan Demokrat Parti'ye (DP) devretmişti. Bu iktidar devri sonrası ülkede demokrasi ve özgürlük rüzgârları eserken; ülke içinde yaşanan her olay ve gelişmenin algılanışında iktidar değişiminin yaratmış olduğu olumlu havanın izleri kendini gösteriyordu. Örneğin *Milliyet* gazetesi her yıl artan bir coşkunluk ve içten gelen bir imanla kutlanan 30 Ağustos Zaferinin, milletin siyasi olgunluğunu ispat ettiği 14 Mayıs seçimlerinin verdiği geniş hürriyet ve demokrasi havası içinde daha anlamlı ve coşkulu kutlanacağına vurgu yapıyordu.[87] Benzer görüşleri Demokrat Parti'nin yarı resmi yayın organı olan *Zafer* gazetesi sütunlarından da okuyoruz. Mümtaz Faik Fenik, 14 Mayıs seçimleri ile iktidar değişiminin 30 Ağustos zaferinin taçlandırılması olarak okuyor ve şu ifadelerde bulunuyordu: "*Hakimiyet, kayıtsız ve şartsız milletin olduğu gün, yani 14 Mayıs 1950 de 30 Ağustos zaferi en yüksek burcuna erişmiştir. Artık o günkü Kuvayı Milliye ruhu, her türlü tahakküme karşı koymak için damarlarımızda aynı salabetle mevcuttur… Ne düşmana bir karış toprak, ne istiklalden, hürriyetten ve milli hakimiyetten bir zerre fedakarlık! 30 Ağustos'tan aldığımız ders budur."*[88]

Demokratlar, CHP'yi ve onun lideri İnönü'nün karizmasını yıpratmak ve onu sıradan bir siyaset adamı haline getirmek adına, Atatürk'ü tekrar ön plana çıkartır. Para ve pullara tekrar Atatürk'ün resmi bastırılır, devlet dairelerinden İnönü'nün fotoğrafları kaldırılır. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde ağır işleyen Anıtkabir'in inşaa süreci hızlandırılır ve 1953 yılında tamamlanır.[89] Demokratların

[86] *Ulus*, 31 Ağustos 1947, s. 1-4.

[87] *Milliyet*, 30 Ağustos 1950, s. 1.

[88] Mümtaz Faik Fenik, "30 Ağustos Zaferinin Öğrettikleri", *Zafer*, 30 Ağustos 1951, s. 1, 4. Fenik'in kaleme aldığı bu yazısının etkisi çok büyük olacak ki, aynı yazı 1953 ve 1954 yıllarında Zafer gazetesi sütunlarında kendine tekrar yer bulacaktır. Mümtaz Faik Fenik, "30 Ağustos Zaferinin Öğrettikleri", *Zafer*, 30 Ağustos 1953, s. 1, 3; Mümtaz Faik Fenik, "30 Ağustos", *Zafer*, 30 Ağustos 1954, s. 1, 7.

[89] Ünder, agm., s. 153

yarı resmi yayın organı olarak faaliyet yürüten *Zafer* gazetesinin 30 Ağustos 1950 tarihli nüshasının ilk sayfasının yarısına kadar, her iki tarafından Türk bayrağı olan kalpaklı bir Atatürk fotoğrafına yer verilmiştir.[90] Sonraki yıllarda da gazete gerek ilk sayfasında büyük boy Atatürk fotoğraflarına, özellikle askeri üniformalı ve kalpaklı fotoğraflarına yer vermiş; gerekse iç sayfalarda kazanılan zafer hakkında anılar, anlatılar fotoğraflarla süslenmişti. Fotoğraflarda en dikkat çekici farklılık ve ayrıntı, Atatürk ile Celal Bayar'ın birlikte yer aldığı görsellerin kullanılmasıydı.[91] Demokrat Parti iktidarında Atatürk, CHP'nin tekelinden çıkarılarak; kurtarıcı, Ulu Önder, Kurucu ve Cumhuriyet'in ideallerini, felsefesini, yaşam tarzını temsil eden partilerüstü bir sembol haline gelmişti. Partilerüstü ve ulusal bir sembol olan ve onun eseri olan Cumhuriyet rejimi ile devrimlerini "koruma ve kollama" işini, siyaset dışı bir kurum olarak silahlı kuvvetler üstlenmiş, kendilerine görev bildikleri zamanlarda siyasal alana müdahale etmekte çekince görmemişlerdi.[92]

30 Ağustos törenlerinde Milli Şef döneminde başlayan gelenek Demokrat Parti döneminde de devam etmiş, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ile kuvvet komutanları zafer gününe Atatürk'ün geçici kabrine çelenk koyarak başlamıştı. Aynı saatlerde Yedek Subay Okulu kıtası Atatürk'ün Orduevi önündeki heykeline, Harp Okulu Alayı Ulus'taki heykeline ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Etnografya Müzesi önünde yer alan heykeline törenle çelenk koymuşlardı. Çelenk koyma töreni sonrası Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları askeri ve sivil erkânın tebriklerini kabul etmişti. Törenin en dikkat çeken yönü, Atatürk'ün ölümünden sonra ilk kez Genelkurmay Başkanlığında yapılan törene Başbakan Adnan Menderes'le birlikte bütün bakanların katılmış olmasıydı. Aynı şekilde Başbakan ve bakanların tamamı Hipodromda yapılan askeri geçit törenini izlemişti. Demokratlar, Atatürk'ün ölümü ile birlikte CHP iktidarının sivilleri törenlerden uzaklaştırdığını, törenlerin sadece askerler arasında bir bayramlaşma havasına büründüğü öne sürmüşlerdi. Halk Partisi iktidarının askerle arasına mesafe koyduğunu, ordunun prestijini yıkmaya yönelik yürütülen faaliyetleri,

[90] *Zafer*, 30 Ağustos 1950, s. 1.

[91] *Zafer*, 30 Ağustos 1952, s. 1, 3.; *Zafer*, 30 Ağustos 1953, s. 1.; *Zafer*, 30 Ağustos 1954, s. 1, 5,6.; *Zafer*, 30 Ağustos 1955, s. 4-5.; *Zafer*, 30 Ağustos 1956, s. 1.; *Zafer*, 30 Ağustos 1957, s. 1.; *Zafer*, 30 Ağustos 1958, s. 1.

[92] Ünder, agm., s. 153.

CHP içinde yer alan "beşinci kol" elemanlarının desteklediği öne sürülmüştü.[93]

Demokrat Parti iktidarının 30 Ağustos törenlerine en üst düzeyde katılım gösterdiği yıllarda, ülke içinde Ticaniler denilen bir dini yapılanma, Atatürk'ün büst ve heykellerine yönelik saldırılar gerçekleştiriyordu. Başında Kemal Pilavoğlu'nun bulunduğu Ticaniler, CHP'nin iktidarda olduğu 4 Şubat 1949 tarihinde TBMM'de Arapça ezan okuyarak ilk eylemlerini gerçekleştirmişlerdi. Heykelleri put olarak gören ve bunların kırılmasını dini gereklilik olarak algılayan tarikat, DP iktidarında, dinsiz olarak niteledikleri Atatürk'ün ülke genelindeki heykellerine saldırmaya başlamıştı. İlk ses getiren eylem, 27 Şubat 1951 tarihinde Kırşehir'de Atatürk heykeline yapılan saldırıydı. Bu olaydan kısa bir süre sonra Demokrat Parti Konya İl Kongresi'nde delegeler, fes, çarşaf ve Arapça harflere tekrar dönülmesini talep ediyordu. DP, bu talepleri, taşradan gelen birkaç köylünün talepleri olarak gördü ve fazla önemsemedi.[94] Fakat iktidar, saldırılara yönelik duyarsız tavrını, özellikle üniversite gençliğinden yükselen sesler ve kamuoyundan gelen tepkilerin ardından değiştirmek zorunda kaldı. DP iktidarı Atatürk'ü kanunla koruma altına alacak bir yasal düzenleme yapma gereği hissetti. 25 Temmuz 1951 tarihinde, "*Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun*", TBMM'de kabul edildi.[95] Yasanın çıkmasından sonra Pilavoğlu on beş yıl hapis cezası alırken, Ticanilik yer altına inecekti. Ülkenin bu tartışmaların ortasında olduğu günlerde Başbakan Menderes, 1951 yılındaki törenlere de yanında Milli Savunma Bakanı Hulusi Köymen ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ile birlikte katılım göstermişti. Hipodromda yapılan törenlerde ilk kez askeri birlikler yanında gaziler ile şehit çocukları da yer almıştı. Ayrıca Kore Savaşı gazileri de resmigeçitte yer alarak, halk tarafından büyük bir sevinç dalgası ile karşılanmışlardı. 30 Ağustos akşamı Ankara sokaklarında Fener alayları düzenlenmişti.[96] Sonraki yıllarda kuvvet komutanlarının askeri hastanelerde tedavi gören gazileri ziyaretleri de kutlama törenleri programı içine alınmıştı. CHP iktidarının son

[93] "Zafer Bayramı Dün ve Bugün", *Zafer*, 31 Ağustos 1950, s. 1.

[94] Feroz - Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976, s. 80-81.

[95] *TBMM Tutanak Dergisi*, D: 9, İ: 1, C: 9, 104. Birleşim (25.7.1951), s.303-324.

[96] *Zafer*, 31 Ağustos 1951, s. 7.

yıllarında olduğu gibi DP iktidarında da İstanbul'daki törenlerin merkezinde Taksim Meydanı'ndaki Atatürk anıtı yer almış; Vali ve Belediye Başkanları, askeri heyetle birlikte törene katılmıştı. DP iktidarında, Dumlupınar'da yapılan törenlere de geçmişte olduğu gibi özen gösterilmiş; hatta zaman zaman Başbakanlık kanalıyla yazılan resmi yazışmalarda Dumlupınar'da yapılacak törenlerde daha titiz ve tertipli davranılması; "*bugünün vakarına"* yaraşır bir kutlama yapılması Valiliklerden istenmiştir.[97]

Gerek Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında gerekse Demokrat Parti iktidarında, törenlere katılan devlet yöneticilerinin hiçbiri her hangi bir konuşma ya da basına beyanatta bulunmamıştır.

Zafer Bayramı ile birlikte ülke içinde Havacılık Haftası etkinlikleri kutlanmaya devam edilmiş; Türk havacılığının gelişimi adına hafta boyunca çeşitli etkinlikler DP döneminde de sürdürülmüştü. Özellikle Türk Hava Kurumu'nun geldiği gelişimi halka anlatmak ve tanıtımını yapma faaliyetlerinin bu dönemde daha fazla öne çıktığını söyleyebiliriz. Örneğin 1951 yılındaki program içinde Türk Hava Kurumu uçak filosunun Türkiye'nin Doğu, Orta ve Güney bölgelerini ziyareti planlanarak, halkın uçakları ve pilotlarımızı görmesi öne çıkmıştı. Kurumun yayınlamış olduğu beyannamede, kuruluşundan itibaren yaklaşık 25 yıllık dönem içinde toplamda 3.332 pilot, planörcü ve paraşütçü kurum tarafından yetiştirilmiş olduğuna vurgu yapılmıştı.[98]

1953 yılında Anıtkabir'in inşaatı tamamlandıktan sonra Atatürk'ün naaşı 10 Kasım 1953'te düzenlenen bir törenle ebedi istirahatgahına taşındı. 1954 yılı ile birlikte Ankara'da 30 Ağustos törenlerinin başlangıç noktası Anıtkabir olmuş; sabah ilk olarak Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları Anıtkabir'i ziyaret ederek, çelenk koyma töreni gerçekleştirmişti. Tören programı Genelkurmay'da tebriklerin kabulü sonrası Hipodromda düzenlenen geçit resmi ile sürdürülmüştü. Takip eden yıllarda bu programın değişmeden devam ettiğini görüyoruz.[99] 1954 yılında Başbakan Adnan Menderes, İstanbul Taksim Meydanı'nda yapılan törene katılmıştı.[100] 1956 yılında Ankara Hipodromu'nda yapılan törenlerde

[97] "30 Ağustos Zafer Bayramı nedeniyle yapılan Dumlupınar kutlamalarına bu yıl daha büyük özen gösterilmesi hakkında tamim.", BCA, Yer: 30-10-0-15-85-29.

[98] *Zafer*, 30 Ağustos 1951, s. 4.

[99] *Milliyet*, 31 Ağustos 1954, s. 1, 3.

[100] *Zafer*, 31 Ağustos 1954, s. 1, 7.

de Başbakan Menderes ve Bakanların katılım gösterdiğini görüyoruz.[101] Başbakan Adnan Menderes'in, kendinden önceki Başbakanların aksine, her fırsatta törenlere katılması, onun Zafer Bayramı'na yüklediği anlam ve önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir.

1950'lerin ortalarına gelindiğinde DP iktidarı altında ülke ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlamıştı. Yıllar içinde enflasyon ile birlikte giderek artan hayat pahalılığı, halk kitlelerinin hoşnutsuzluğunu beraberinde getirmişti. Ülkenin içine girdiği ekonomik çıkmaz, muhalefet lehinde bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştu. Muhalefetin artan eleştirileri karşısında iktidar, anti-demokratik uygulamalarını arttıracaktı. İktisadi sorunlar ülkenin temel gündem maddesi olunca iktidar, iktisadi alanda gösterdiği başarıları 30 Ağustos zaferi ile özdeşleştirme yolunda bir söylem geliştirmişti. *Zafer* gazetesinin 30 Ağustos 1957 tarihli nüshasında "*Bugünkü İktisadi Zaferler 30 Ağustos'un Bir Devamıdır"* başlığı altında bir baş makale kaleme alınmıştı. Makalenin içeriğinde Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan iktisadi zorluklar, Dumlupınar'da kazanılan zaferle bu zorlukları aşma yolunda verilen mücadele anlatılıyordu. O zor günlerde "*ruhlarında ve idraklerinde bozgun verenlerin"* biz ne yapabiliriz dediklerine vurgu yapılarak;

> "Bugün ise, para nazariyelerinden, ithalat eşyası lüzumundan, mali iflas tehlikelerinden dem vurarak milleti yıldırmak istiyorlar. Arada bir fark varsa bu, bozgunculuğun, siyasi ve askeri saha yerine iktisadi ve mali sahaya intikal etmesidir… Tıpkı Dumlupınar'ın vuku bulacağına, Yunan ordularının teslim alınacağına ve o zamanki büyük devletlerin günün birinde Lozan sulh namesine razı olacaklarına inanmayanlar gibi, bunlar da iktisadi ve maliye sahasında bu memleketin muharebe muharebe üzerine kazandığına ve bir kahrolası iptidailiği, posta edip hudut dışına sürdüğüne inanmayanlar var"

ifadeleriyle DP iktidarına muhalif olan kesimlere sert bir mesaj verilmişti. "*30 Ağustos dışarıya karşı kazanılan zaferleri neticelendirmişti. Bugünkü iktisadi mücadele ise bizleri kendi iptidailiğimize ve kendi bozgunculuğumuza karşı muzaffer kılmak yollarındadır"* söylemi ile iktidarın ekonomi politikaları

[101] *Zafer*, 31 Ağustos 1956, s. 1, 4.

övülüyordu.[102] DP iktidarının muhalefeti ağır bir şekilde eleştirdiği o günlerde, muhalefet partileri (Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi) kendi aralarında toplantılar düzenleyip; DP iktidarına karşı ortak hareket etme kararı almaya çalışıyordu.

DP iktidarında 1957 yılı Zafer Bayramı törenlerinin ayrı bir yer vardı. O günlerde Türkiye'yi ziyaret eden Afganistan Kralı Mohammed Zahir Şah ile birlikte ilk kez Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da törenlere katılım göstermişti. Her iki lider, törenlerin düzenlendiği Hipodroma üstü açık bir araba içinde, halkı selamlayarak gelmişti. Ayrıca Meclis Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes ve bakanların da yer aldığı törenler, DP iktidarında en üst düzey katılımın gerçekleştiği tören olmuştu.

Demokratların iktidarında en dikkat çeken Zafer Bayramı kutlaması 1959 yılında gerçekleştirilmişti. 1950'lerin sonu, ülke içinde iktidar ile muhalefetin gergin bir dönemden geçtiği; muhalif parti liderlerinin seyahatleri sırasında olayların çıktığı, "Vatan Cephesi/Kin ve Husumet Cephesi" kavramları ile toplumun ayrıştığı bir dönemdi.[103] Siyasi gerginliklerin gölgesinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes ve birçok bakanla birlikte Malazgirt Zaferi'nin 888. Yıl dönümünü kutlamak üzere, 26 Ağustos günü Malazgirt'te bir araya gelmişti. Siyasi iktidar, hem Malazgirt zaferini ve Büyük Taarruz'un yıl dönümünü birlikte kutlamış hem de altyapılarıyla birlikte 550 evin yapılacağı modern Malazgirt şehrinin temel atma törenini gerçekleştirmişti. Ayrıca Sultan Alparslan'ın heykelinin yapımı planlanmış, temeli atılmıştı.[104] Böylece DP iktidarı ile birlikte "Zafer" kavramının Türk tarihindeki yeri ve tarihsel önemi, sadece İstiklal Savaşı yılları ile sınırlı tutulmayarak, Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeye başladığı Malazgirt Savaşı ile birlikte anlamlaştırılmıştı.

SONUÇ

Cumhuriyet'in ilk 30 Ağustos zafer bayramı kutlaması 1924 yılında gerçekleştirilmiş, bu törene başta Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, tüm devlet erkanı katılım

[102] "Büyük Zaferin Yıldönümü", *Zafer*, 31 Ağustos 1957, s. 1, 4.

[103] Fevzi Çakmak, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin 'Ege Vazife Gezisi' Ve 1959 Yılı Uşak-İzmir Olayları", *Turkish Studies*, C. 9, S. 10, 2014, s. 1247-1266.

[104] *Zafer*, 27 Ağustos 1959, s. 1-4.

göstermişti. İlk törenin, zaferin kazanıldığı Dumlupınar'da gerçekleştirilmesi, "Meçhul Asker" anıtının temelinin atılması önemliydi. Sonraki yıllarda yapılacak tören yerlerinden biri Dumlupınar ve yapımı tamamlanan anıt olacaktır. Atatürk, vefat edene kadar bir daha hiçbir törene katılmazken; 1927 yılına kadar Ankara'da Çankaya'da tebrikleri kabul edecek, bu tarihten sonra Ağustos aylarında ya İstanbul'da ya da Yalova'da bulunacaktır. Tek parti iktidarı boyunca, Cumhurbaşkanı ve Başbakanların törenlere katılmadığını görmekteyiz. Demokrat Parti döneminde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Afgan Kralının ziyareti sırasında bir kez törenlere katılmış; Başbakan Adnan Menderes ise fırsat buldukça Ankara ve İstanbul'daki törenlerde yer alarak, bayrama yönelik hassasiyetini göstermiştir.

Türk havacılığına geliştirmek ve yön vermek adına 1925 yılında Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulmasından sonra, 30 Ağustos Zafer Bayramı törenleri aynı zamanda Tayyare Bayramı olarak kutlanmış; o günlerde gerek Ankara'da gerekse ülkenin çeşitli yerlerinde yapılan etkinliklerden elde edilen gelir, halktan toplanan bağışlar sayesinde, cemiyete önemli bir maddi kaynak desteği sağlanmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'da törenlerin merkezi Sarı Kışla askeri binası iken; bir süre Cumhuriyet Meydanı törenlere ev sahipliği yapmış; 1930'lı yılların başından itibaren tören merkezi Ankara Hipodromu olmuştur. Sabit bir tören programına bağlı kalınarak, önce Genelkurmay Başkanı makamında tebrikleri kabul etmiş, sonrasında resmigeçit gerçekleştirilmiştir. 1944 yılından itibaren Atatürk'ün Etnografya müzesinde ki naaşının Genelkurmay Başkanı tarafından ziyareti program içine alınmış; sonraki yıllar bu gelenek devam etmiş; 1953 yılında Anıtkabir'in açılmasından sonra 1954 yılından itibaren de törenlerin başlangıç noktası Atatürk'ün ebedi istirahatgâhı olmuştu.

Tek parti döneminde ve Demokrat Parti iktidarında Zafer Bayramı kutlamaları zaman zaman ülke gündemini meşgul eden olayların ya gölgesinde kalmış ya da yaşanan olaylarla ilişkilendirilerek siyaset malzemesi yapılmıştı. Örneğin 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu günlerde, muhalefetin ekonomi üzerinden eleştirilerine Başbakan İsmet İnönü en açık yanıtı 30 Ağustos günü Sivas Demiryolu hattının açılış töreninde vermiştir. Demokrat Parti iktidarı da ekonominin kötü olduğu günlerde 30 Ağustos zaferi ile iktisadi zaferlerin aynı olduğu yolunda bir bağ

kurarak, geçmişte askeri bir zafer kazanan Türklerin, 50'li yıllarda iktisadi zaferlere gittiğine vurgu yapmıştı.

Dönemlerin basın organları incelendiğinde CHP'nin yayın organı olan *Hakimiyet-i Milliye*, sonraki ismiyle *Ulus* gazetesi ile Demokrat Parti'nin yayın organı olan *Zafer* gazetesinde yaptığımız taramalarda; 1920'li yıllarda görsel malzemeye ve daha vurucu ve canlı bir dilin gazete sütunlarına hakim olduğunu görüyoruz. 1930'lu yıllarda ise tören haberleri daha sade, gazete sütunları görsel olarak daha boştur. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu dönemde, II. Dünya Savaşı yıllarında daha çok asker ve bayrak motifleri öne çıkmakta; Atatürk ile İnönü birlikte resmedilmektedir. Milli Şef döneminde, İnönü ile Atatürk ikilisi birlikte resmedilirken; tek başına Atatürk görsellerine ve söylemlerine yer verilmemiştir. Fakat bu durum Demokratların iktidarında değişmiş; hem *Zafer* gazetesinin ilk sayfasında hem de iç sayfalarda bolca Atatürk fotoğraflarına yer verilmiş ve 30 Ağustos'u anlatan yazı dizileri ile anılar okuyucuyla paylaşılmıştır. Öte yandan İstanbul basını olarak niteleyeceğimiz *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Vatan* gibi gazeteler, 30 Ağustos'ta İstanbul ve Ankara'da yapılan törenlere ilişkin çokta ayrıntı içermeyen haberlere sütunlarında yer vermişlerdi.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2. Resmî Yayınlar

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997.

Düstur

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

3. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

Milliyet

Tan

Ulus

Zafer

4. Kitaplar

Ahmad, Feroz - Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976.

Bolat, Bengül Salman, *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923- 1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

Kal, Nazmi, *Atatürk-İnönü İlişkileri,* Salmat Basım, Ankara 2020.

Kocatürk, Utkan, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

Turan, Şerafettin, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği,* 2. Bs., Bilgi Yayınevi, Ankara 2003.

5. Makale ve Ansiklopedi Maddeleri

"Büyük Zaferin Yıldönümü", *Zafer*, 31 Ağustos 1957, s. 1, 4.

"Tayyare Bayramı", *Hakimiyet-i Milliye, 29* Ağustos 1928, s. 2.

"Zafer Bayramı Dün ve Bugün", *Zafer*, 31 Ağustos 1950, s. 1.

Akbayrak, Hasan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Milli Bayramlar", *Tarih ve Toplum***,** C. 8, S. 43, Temmuz 1987, s. 31.

Altıntaş, Ahmet, "Meçhul Asker Anıtı (Zafertepeçalköy Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı)", *Atatürk Ansiklopedisi,* https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mechul-asker-aniti-zafertepecalkoy-sehit-sancaktar-mehmetcik-aniti/ (Erişim Tarihi: 16.05.2022).

Atay, Falih Rıfkı, "Zafer Hatıraları Arasında", *Ulus,* 30 Ağustos 1941, s. 1-4.

Çakmak, Fevzi, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin 'Ege Vazife Gezisi' Ve 1959 Yılı Uşak-İzmir Olayları", *Turkish Studies*, C. 9, S. 10, 2014, s. 1247-1266.

Daver, Abidin, "30 Ağustos Bir Semboldür", *Cumhuriyet,* 30 Ağustos 1941, s. 2.

Doğaner, Yasemin, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi***,** Yıl: 5, S. 9, Şubat 2007, s. 119-143.

Fenik, Mümtaz Faik, "30 Ağustos Zaferinin Öğrettikleri", *Zafer,* 30 Ağustos 1951, s. 1, 4.

Fenik, Mümtaz Faik, "30 Ağustos Zaferinin Öğrettikleri", *Zafer,* 30 Ağustos 1953, s. 1, 3.

Fenik, Mümtaz Faik, "30 Ağustos", *Zafer,* 30 Ağustos 1954, s. 1, 7.

Nadi, Yunus, "Milli Zafer", *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1941, s. 1.

Tüzün, Süleyman, "Büyük Nutuk'un Yurt İçi ve Yurt Dışı Basımları", *Atatürk Ansiklopedisi,* https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/buyuk-nutukun-yurt-ici-ve-yurt-disi-basimlari/, (Erişim Tarihi: 18.05.2022)

Ünder, Hasan, "Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm*, C. 2, 6. Bs., İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 138-155.

Yavuz, İsmail, "Türk Tayyare Cemiyeti", *Atatürk Ansiklopedisi,* https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-hava-kurumu/ (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

Mustafa Kemal Paşa İçin Büyük Taarruz'un Anlamı ve 30 Ağustos 1924'te Dumlupınar 'Şehit Asker Anıtı'nı Törenle Açması

Şule Sevinç KİŞİ*

GİRİŞ

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'de üstlendiği görev ve sorumluluk çok büyüktür. Özellikle Sakarya Savaşı öncesinde Başkomutanlık görevini üstlenmesinden sonra Kurtuluş Savaşı'nı bizzat yöneten lider komutan olarak inceden inceye hesaplanan stratejik planlarla elde edilen zaferdeki payı tartışmasızdır. Büyük Taarruz öncesinde Yunan ordusuna karşı Türk ordusunun en büyük üstünlüğü, vatan savunması yaparken kazanma ümidini hiçbir zaman yitirmeyen Mustafa Kemal Paşa gibi bir askeri dehaya sahip bir liderin olması ve onun emrine amade, ömrü cephelerde geçmiş tecrübeli bir kurmay kadrosuna sahip olmasıdır. Millî Mücadele'ye katılan komutanlardan biri olan Asım Gündüz Paşa, Büyük Taarruz öncesi Mustafa Kemal Paşa'nın bu savaştaki rolünü şöyle ifade etmektedir:[1]

> "Millî Mücadele, o mücadelenin içinde olmayanların idrak edemeyeceği bir mucizedir. İman, azim ve vatanseverliğin şahlanışıdır. Mustafa Kemal, bu mucizenin tek ve gerçek menbaı idi. En umutsuz devrelerde o, bizim için umut ve iltica kaynağı idi. Daima sakin, vakur ve mütevazı idi. Mareşal (Fevzi Çakmak), İsmet Paşa, ben ve ötekiler, her şeyin bittiğini zannettiğimiz çok zamanlar yaşadık. O, aramızda bir istisna idi. Milletinin yüceliğine, canlılığına güvenini bir an için dahi kaybetmiyordu. Türklüğü zedeleyen her olayda hatanın ve yanlış adımların sebeplerini arar, onları tasfiye ederdi."

Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlanmasından itibaren yaklaşık bir yıl kadar süren bekleme sürecinde Yunan ordusunun pasif bir duruma gelmiş olmasına karşın Türk ordusunun uzun zamandır harekete geçmemiş olması nedeniyle Başkomutanlık Kanunu her üç ayda bir uzatılıyor ancak uzatma kararları Meclis'in

*Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, İzmir/Türkiye.
sule.sevinc.kisi@ege.edu.tr
ORCID NO: 0000-0001-5418-6216

[1] Asım Gündüz, *Hatıralarım*, Kervan Yayınları, İstanbul 1973, s. 60.

yetkilerinin bir kişiye devredilmesi nedeniyle şiddetli tartışmalara vesile oluyordu. Son uzatma günü olan 5 Ağustos tarihi Kurban Bayramı'na denk geleceği için 20 Temmuz 1922'de yapılacaktır. Ancak, bu seferki uzatma öncesi Mustafa Kemal Paşa yakın silah arkadaşlarıyla Refet Paşa'nın Keçiören'deki evinde sabaha kadar süren ikna konuşmaları yapacak ve hiç uyumadan geldiği Meclis'te de aynı güven veren ikna konuşmalarını milletvekillerine karşı yapacak, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu belirten Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince Başkumandanlık makamının dahi geçici olduğunu ve Misâk-ı Millî'de belirtilen sınırlara kavuşuncaya kadar görevinin devam edeceğini, maddi makamların kendisi için bir kıymeti olmadığını ve gerekirse milletin içinden çıkmış bir fert olarak yoluna devam edeceğini söyleyerek kanun müddetinin süresiz olmasını teklif etmiş ve Meclis'in onayını bu şekilde alabilmiştir.[2]

Öte yandan İtilaf Devletlerinin mütareke ve barış teklifleri Meclis'te barışın yaklaşmakta olduğu izlenimi doğurmuş, hatta barışın savaşmadan da elde edilebileceği sanısını uyandırmıştı. Sonunda Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz'un başlatılması kararı aldığında, henüz taarruza hazır olunmadığı gerekçesiyle başta Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa olmak üzere bazı komutanların itirazları ile karşılaşacaktı.[3] Ancak Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın ikna edici kararlılığı ile savaşı

[2] Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, C. 1, Temel Yayınları, İstanbul 2002, s. 28-35.

[3] General Asım Gündüz, aralarında Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ile II. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'nın da bulunduğu bazı kumandanlar taraftar olmadıklarını ileri sürerek anılarında şunları yazmaktadır: "*Büyük Taarruz'un mahiyet ve şümulüne, yani* "*düşmanın vatanı harimi ismetinde boğacak*" *çaptaki azametiyle başlamasına, hatta tarihine ve mahiyetine, başta Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa (Sayın İsmet İnönü) olmak üzere, iki ordu kumandanından Yakup Şevki Paşa açıklıkla, Nurettin Paşa kısmen muhalifti. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa'nın (rahmetli Mareşal Çakmak) da bazı temel noktalarda ayrıldığı vardı. Hiçbir şahsi düşüncenin zebunu olmadan söyleyeceğim ki, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ile aynı paralel üzerinde olan, diyebilirim ki sadece bendim. Cephenin Kurmay Başkanı olarak bendim… Anlaşmazlık bazen had safhayı bulmuştur. Fakat Mustafa Kemal'in taarruz fikrinin katiliği önünde, ötekiler bir bir gerilemiştir. Biliyorlardı ki, O bu uğurda kendi düşüncelerinin ve kararlarının karşısında olanlar, kimler olursa olsunlar, vatanın selameti için şart gördüğü hareketlere girişecek ve Tanrının inayetiyle başaracaktır.*" Gündüz, *age.*, s. 138-139. Ali Fuat Paşa'da Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve bazı komutanların ordudaki eksikliklerin tamamlanamadığından, cephane yetersizliğinden ve düşmanın kuvvetli mevzileri ellerinde tuttukları gibi gerekçelerle taarruz taraftarı olmadığını doğrulamaktadır. Cebesoy, *age.*, s. 48-49, 51.

bitirecek "*taarruz*" kararını vermesinden sonradır ki, mevki bakımından kendisinden daha kıdemli kumandanlar bile, tam bir asker ruhuyla ellerinden geleni fazlasıyla yapacaklardır.

26 Ağustos 1922'de başlayacak olan Büyük Taarruz'un saldırı planını Başkomutan Mustafa Kemal Paşa "*Nutuk*"ta şöyle açıklıyordu:[4]

> "Düşündüğümüz, ordularımızın ana kuvvetlerini düşman cephesinin bir kanadında ve elden geldiğince dış kanadında toplayarak, yok edici bir meydan savaşı yapmaktı. Bunun için uygun gördüğümüz durum ana kuvvetlerimizi düşmanın Afyonkarahisar yakınlarında bulunan sağ kanat grubu güneyinde ve Akarçay ile Dumlupınar karşısına dek olan yerde toplamaktı. Düşmanın en can alacak ve önemli noktası orası idi. Çabuk ve kesin sonuç almak, düşmanı bu kanadından vurmakla olabilirdi."

Esasen çok önceden tespit edilen bu saldırı planı gereğince Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay) Başkanı Fevzi Paşa tarafından da gerekli incelemeler yapıldıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa 23 Temmuz'da Batı Cephesi Karargahı'nın bulunduğu Akşehir'e gitti. Akşehir'e gelen Genelkurmay Başkanının da katılımıyla 27-28 Temmuz gecesi yapılan görüşmede saptanan plan gereğince saldırıya geçmek üzere 15 Ağustos'a değin hazırlıkların tamamlanması kararlaştırıldı. Arkasından 28 Temmuz 1922 günü öğleden sonra yaptırılan bir futbol maçını seyretmeleri vesilesiyle bazı ordu ve kolordu kumandanları Akşehir'e davet edildi. 28-29 Temmuz gecesi genel olarak taarruz hakkında bir kez daha görüş alışverişinde bulunuldu. 30 Temmuz'da Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı ile yeniden yapılan görüşme ile taarruzun nasıl yapılacağı ve ayrıntıları belirlendi. Ankara'dan davet edilen Milli Müdafaa Vekili Kazım (Özalp) Paşa ile 1 Ağustos'ta bakanlığa düşen işler saptandı. Ardından Mustafa Kemal Paşa ordunun hazırlıklarının tamamlanması ve taarruzun çabuklaştırılmasını emrederek Ankara'ya döndü. Bu arada 6 Ağustos'ta Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa da ordularına gizli olarak taarruza hazırlık emri verdi.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya döndükten sonra İcra Vekilleri Heyeti'ni taarruz hakkında bilgilendirecek ve bu konuda hükümetin

[4] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. II, 2. bs., TTK, Ankara 1987, s. 895.

tümüyle görüş birliğini sağlayacaktır. Öte yandan Meclis içindeki muhalifler, ordunun çürüdüğü ve kıpırdayacak durumda olmadığı, böyle karanlık ve belirsizlik içinde beklemenin yıkımla sonuçlanacağı şeklinde olumsuz propagandaları yayıyorlardı. Gazi Paşa onları da yakında başlayacak taarruz hakkında bilgilendirdi ve altı-yedi günde düşmanın ana kuvvetlerinin yenileceğine dair güvenini açıkladı ve aydınlatıp yatıştırdı.

Taarruz vakti yaklaşınca Mustafa Kemal Paşa büyük bir gizlilik içinde otomobille Ankara'dan ayrıldı, önce Konya'ya uğradıktan sonra 20 Ağustos 1922 günü öğleden sonra saat 16.00'da Batı Cephesi Karargahının bulunduğu Akşehir'e gelerek burada bir toplantı yaptı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde çalışacak komutanlar arasında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Fevzi (Çakmak), Batı Cephesi Orduları Komutanı Tümgeneral İsmet (İnönü), Kurmay Başkanı Albay Asım (Gündüz), I. Ordu Komutanı Tümgeneral Nurettin (Sakallı), Kurmay Başkanı Kurmay Albay Emin (Koral), II. Ordu Komutanı Tümgeneral Yakup Şevki, Kurmay Başkanı Kurmay Albay Hüseyin Hüsnü (Erkilet), 1. Kolordu Kumandanı Kurmay Albay İzzettin (Çalışlar), 2. Kolordu Kumandanı Kurmay Albay Ali Hikmet (Ayerdem), 3. Kolordu Kumandanı Kurmay Albay Şükrü (Naili), 4. Kolordu Kumandanı Albay Kemaleddin (Sami), 6. Kolordu Kumandanı Kurmay Albay Kazım (İnanç) ve Süvari Kolordusu Kumandanı Tuğgeneral Fahrettin (Altay) vardı.[5] Kısa süren bir görüşme sonrasında Mustafa Kemal Paşa Cephe Komutanına "*26 Ağustos 1922 sabahı*" Yunan ordusuna taarruz için emir verdi.

Büyük Taarruz'a Süvari Kolordusu Kumandanı olarak katılan Fahrettin Altay Paşa'nın anılarında açıkladığı taarruz planı şöyledir:[6] "*Taarruz 26 Ağustos'ta Afyon'un güney bölgesine baskınla başlayacak, İkinci Ordu iki kolordusunu (ikinci ve dördüncü) gece yürüyüşleri ile gizlice Birinci Ordu emrine aktaracak, Süvari Kolordusu da gece yürüyüşleri ile Sandıklı'ya giderek piyadelerin düşman cephesini yarmasını müteakip içeri dalarak düşmanı inhizama uğratmaya çalışacak*"tır.

[5] Büyük Taarruz'da görev alan komutanların tamamı için bk., Nusret Baycan, "Büyük Taarruz'da Komuta Kademelerinde Görev Alanlarla Üst Düzeydeki Karargâh Subayları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 9, S. 26, 1993, s. 311-394.

[6] Fahrettin Altay Paşa'nın anıları için bk., Taylan Sorgun, *İmparatorluktan Cumhuriyete*, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 271.

O gece karargâha davet edilen I. ve II. Ordu Kumandanlarına Genelkurmay Başkanı ile Cephe Komutanı önünde harita üzerinde kısa bir harp oyunu tertip edildikten sonra taarruz kararı yinelendi. 24 Ağustos'ta karargahlar Şuhut'a getirildi. 25 Ağustos'ta Şuhut'tan savaşın yönetildiği Kocatepe'nin güneybatısındaki çadırlı ordugaha gelindi. Mustafa Kemal Paşa buradan İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf (Orbay) Bey'e gönderdiği telgrafla,[7] "*Batı Cephesi'ndeki ordularımız tevfikatı Sübhaniye'ye (Allah tarafından gösterilen doğru yol) dayanarak Ağustos'un yirmi altıncı cumartesi günü düşmana taarruza başlayacaktır*" şeklinde taarruzun başlayacağını haber verdi.

26 Ağustos 1922'de sabah saat 05.30'da Türk topçularının ateşiyle taarruz başladı.[8] Daha ilk günde elde edilen başarıyı Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı Adnan Bey'e, İcra Vekilleri Başkanı Rauf Bey'e, Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa'ya, Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Paşa'ya gönderdiği şifreli telgrafıyla, yaklaşık bir yıldan beridir düşman elinde bulunan Afyon'un güneyindeki mevzilerin subaylar ve askerlerince ele geçirildiğini bildirerek zaferin ilk müjdesini verecektir.[9] 27 Ağustos'ta Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM Başkanlığı'na gönderdiği telgrafında verdiği şu bilgiler ise Büyük Taarruz'da elde edilen zaferi perçinlemektedir[10]:

> "İki gündür kesintisiz devam eden muharebeler neticesinde düşmanın Afyonkarahisar'ı mevzileri düşürülmüş ve Afyonkarahisar'ımız geri alınmıştır. Esirler, ağır ve hafif top ve mühimmat ve her nevi malzemeden ganimetler çoktur. Düşmanın birçok mevzilerinin her biri birkaç hattan meydana geldiğinden, kıtalarımız birçok müstahkem hatları müteakiben düşürmek mecburiyetinde bulunmuştur.

[7] *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. 13, (6 Mayıs1922-15 Ekim 1922), Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 209.

[8] 26 Ağustos'ta topçulara verdiği emirle savaşı başlatan Asım Gündüz o günü şöyle tasvir etmektedir: "*26 Ağustos 1922 sabahı tan yeri ağarırken Kocatepe yamaçlarında mevzilenmiş topçumuza 'Ateş' emrini ulaştırdım. İlk olarak bir on beşlik obüsümüzün gürlemesi ile Türk milletinin üç yıldan beri hasretini çektiği büyük günün çetin hesaplaşması başlıyordu. İki saat süren korkunç bombardımanımız, Yunan siperlerini ateş içinde kaynatıyor gibi idi. Türk topçuları, dünya orduları içinde ateş isabeti ile yaptıkları haklı şöhretin en kahredici eserlerini veriyorlardı…*" Gündüz, *age.*, s. 154.

[9] *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. 13, s. 210.

[10] *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. 13, s. 214.

> Hazırlıklarımız her nevi fenni vasıtalar ve daha başka engeller ile donatılan ve takviye edilen düşman mevzilerinin bazen bir saatten az bir zaman zarfında düşürülmesini temin ettiği gibi, asker ve subaylarımızın dünyaca bilinen yiğitlik ve kahramanlık harikaları bu defa dahi tezahür etmiş ve teyit olunmuştur.
> Kumandanlarımızın sevk ve idarede düşman kumanda heyetine üstünlüğü bariz bir surette tecelli etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının müstesna kıymet ve kabiliyeti sebebiyle yüce Meclis'i tebrik ederim."

Büyük bir gizlilik içinde yürütülen hazırlıktan sonra Büyük Taarruz'un başladığından Hükümet erkanı dışında pek çok milletvekilinin bile haberi yoktu. Savaşı günü gününe yakından takip eden Hakimiyet-i Milliye gazetesi[11] 27 Ağustos'ta,[12] "*Dün sabahtan itibaren bütün cephelerde kahraman ordumuz cani düşmanla çarpışmaya başladı*" başlığı altında ilk haberi verdi. Ancak haberin içeriğinde taarruza dair duyumdan öte bilgi yoktur. Fakat aynı gün TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey'in 26 Ağustos 1922 tarihli bildirisiyle[13],

> "Bugün sabahtan itibaren Garb Cephesinde muharebe başlamıştır. Kahraman ordularımız namus ve istiklâli vatanı kurtarmaktan ibaret olan ulvî vazifeyi ifa için tevfikatı süphaniyeye istinaden tekmil cephede cani ve müstevli düşmanla çarpışmaktadır.
> Hâdise bu sabah Büyük Millet Meclisine arz edilmiş ve Meclis Heyeti umumiyesi âmâli milletten mülhem olarak ordularımızın muzafferiyetini Cenabı Hayrünnasırinden niyaz eylemiştir.

[11] Büyük Taarruz'un basındaki yansımaları için bk., Sadık Sarısaman, "Atatürk'ün Büyük Taarruz Değerlendirmeleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, S. 2, Ağustos 2008, s. 28-52; Mustafa Müjdeci, "Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Büyük Taarruz", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu, 2-4 Ekim 2012-Uşak*, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 669-704; Şule Sevinç Kişi, "Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz", Sakarya'dan Büyük Taarruz'a 100. Yılında Başkomutanlık Meydan Muharebesi, Editörler: Çiğdem Dumanlı, Emre Saral, Girişim Ajans Matbaa Tic. Ltd. Şti., 1. Bs., Ankara 2022, s. 277-338.

[12] *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1922.

[13] "Hükümetimizin Halk ve Memurlarımıza Beyannamesi", *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1922; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, C. 22, İçtima Senesi 3, 92. İçtima 28.08.1338 (1922), s. 368.

> Cidali millînin bidayetinden beri zaferi katinin istihsali için maddi, manevi bütün kuvvetlerini ibzal eyleyen fedakâr milletimiz için mukadder olan mesut günler İnşallah artık yaklaşmıştır…"

şeklinde savaşın başladığı basın yoluyla duyurulmuş, ayrıca bu mücadelede halk ve memurların desteği istenmiştir.

Öte yandan TBMM'yi bilgilendirmek üzere Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği zaferi haber veren telgrafları Meclis'te ancak iki gün gecikmeli olarak 28 Ağustos'ta okunacaktır. Hatta İcra Vekilleri Başkanı Hüseyin Rauf Bey'in 26 Ağustos tarihli Meclis Başkanlığı'na hitaben yazdığı Büyük Taarruz'un başladığına ve orduya başarılar dileyen yazısı dahi o günkü Meclis oturumunda okundu. Bununla birlikte Büyük Taarruz'un ilk iki gününde kazanılan başarı fazla gizli kalamamış ve Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye'ye desteğini esirgemeyen, hatta savaşa hazırlık sürecinde cepheye giderek Türk ordusunun hazırlıklarını gözleme fırsatı bulan Rus Elçisi Aralov ve Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilov, İcra Vekilleri Başkanı Rauf Bey'i ilk ziyarete gelen elçiler olacak ve ordunun muzafferiyetinden dolayı Meclis adına tebriklerini sunacaklardır. Yine aynı gün Meclis'te Afyon'un kurtarılmasıyla sonuçlanan bu taarruz dolayısıyla Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfid (Kansu) Bey tarafından "*Şanlı ordumuzun kumandan, ümera, zabitan ve efradına Meclis'in selamlarıyla muvaffakiyat temennilerinin iblağ edilmesi*" ve Adana Milletvekili Zamir (Damar Arıkoğlu) Bey'in "*Ordumuzun nusret ve muvaffakiyatının devamı hakkında dua edilmesine*" dair önergeleri oy birliği ile kabul edildi ve Kırşehir Milletvekili Müfid Efendi tarafından dua okundu.[14]

Böylece 26 ve 27 Ağustos'ta iki gün içinde Afyonkarahisar'ın güneyinde 50 ve doğusunda 20-30 kilometre uzunluğundaki düşman cepheleri düşürüldü. Afyon'un kurtarılmasıyla askerler ve halk şenlik içindedir. Yenilen Yunan ordusunun büyük kuvvetleri 30 Ağustos'a kadar Aslıhanlar yakınında kuşatıldı. 30 Ağustos'ta yapılan "*Başkumandan Muharebesi*"[15] adı verilen savaşla Yunan ordusunun

[14] *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C: 22 İçtima Senesi: 3, 92. İçtima, 28.08.1338 (28 Ağustos 1922), s. 368-369.

[15] Erkanı Harbiye-i Umumiye Vekili Fevzi Paşa'nın Meclis Başkanlığına gönderdiği şifreli telgrafında "*Ordularımız için bir hatıra-i tarihiye olmak ve Başkumandanımıza muhabbet ve merbutiyet ve layetezelzel itimadımıza yeni bir delil teşkil etmek üzere mezkûr 30 Ağustos 1338 muharebesine Garp Cephesince*

ana kuvvetleri yok edilerek tutsak alındı. Böylece tasarlanan kesin sonuç beş gün içinde alınmış oldu.

31 Ağustos 1922'de Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Dumlupınar'dan Rauf Bey'e gönderdiği telgrafta 26 Ağustos'ta başlayan Afyonkarahisar Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin 31 Ağustos sabahı son bulduğunu, beş gün beş gece kesintisiz devam eden bu meydan savaşında Afyon'un güney bölgesinde 100 kilometrelik bir mevziin düşmandan temizlendiği, ordunun yarma hareketiyle birlikte her taraftan yıldırım tesiri yapan hücumlar karşısında düşman ana kuvvetlerinin mağlup edilerek dağıldığını, Uşak istikametine atılan düşmanın takip edilmekte olduğunu, Eskişehir yönündeki düşman kuvvetlerinin kuzeye doğru çekildiğini ve Menderes bölgesindeki düşman kıtalarının takip sonunda mevzilerini terk etmeye başladıklarını haber verdi.[16] Kütahya ve Çivril'in de kurtarıldığı 31 Ağustos'ta Türk ordusunun ana kuvvetleri İzmir'e doğru ilerlerken, birliklerin bir kısmı da Eskişehir ve kuzeyindeki Yunan kuvvetlerinin üzerine doğru yürüyordu.[17]

Kahraman Türk ordusunun muzaffer Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa, 1 Eylül 1922'de Yunan ordusunu önüne kattığında ordusuna hitaben: "*İlk hedef, Akdeniz'dir, ileri!*" dedi. Esirler arasında Yunan ordularının Başkomutanı Hacianestis'in Büyük Taarruz'daki başarısızlığı üzerine Yunan Hükümetince 1. Kolordu Kumandanlığından Yunan ordusunun Başkomutanlığına getirilen General Trikupis de vardı.[18]

Başkumandanlık Muharebesi adı verilmiştir" demektedir. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre: I, C. 3, İçtima Senesi: 3, 6 Eylül 1338 (1922), s. 746-747.

[16] *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. 13, s. 227-228.

[17] Gazi Mustafa Kemal, *age.*, s. 899-901. Ayrıca Büyük Taarruz'a katılan komutanların anıları için bk. İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*, Hazırlayan: İsmet Görgülü-İzzettin Çalışlar, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi AŞ, İstanbul 1997, s. 385 ve devamı, Gündüz, *age.*, s. 154-185; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 425 vd.; *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Ağustos 1922)*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara1994; Sadun Tanju, "Muzaffer Başkomutanın Ağzından: 30 Ağustos Nasıl Hazırlandı, Nasıl Kazanıldı?", *Vatan*, 30 Ağustos 1953, s. 4; Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, TTK, Ankara 1985, s. 229-236; Fahrettin Altay, "Büyük Taarruzda Türk Süvarisi", *Kemalizm*, C. 9, S. 97, 1970, s. 5-8, ayrıca Fahrettin Altay'ın anıları için bk., Sorgun, *age.*, s. 273-294.

[18] Amerikan kaynaklarına göre Güney Ordu Grubunun ricatını idare etmekte oldukça başarılı bir performans gösteren General Trikupis, 2 Eylül'de Türklere esir düştüğünde "Başkomutan" olarak atandığını bilmiyordu. Hikmet Öksüz-İsmail Köse, "Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz", *Türkiyat Mecmuası*, C. 27/2, 2017,

Afyon'dan sonra Eskişehir, Kütahya ve Uşak'ın birer birer kurtarılması yurt içinden ve yurt dışından Meclis'e gönderilen telgraflarla tebrik ediliyordu. Türk Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen ve yakından takip eden dost devletlerin tebrik ve kutlamaları birbirini izledi. İlk kutlamayı yapan Rus Elçisi Aralov'un zafer haberlerini ülkesine ulaştırmasıyla birlikte Rus Dışişleri Komiseri Karahan da Rauf Bey'e bir kutlama tebriki gönderdi. Daha sonra 28-29 Ağustos'ta Afganistan ve İran elçileri de Rauf Bey'i ziyarete gelerek zaferden dolayı tebriklerini bildirdiler. Diğer yandan Büyük Taarruz'un getirdiği zafer haberleri İngiliz sömürgesi altında bulunan Hindistan ve Mısır gibi yerlerde sevinçle karşılandı ve onların da bağımsızlıklarına kavuşmaları yolunda büyük bir umut yarattı. Nitekim zaferden haberdar olan Hint Hilafet Komitesi, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Celalettin Arif Bey aracılığıyla bir zafer tebriki gönderecek, gelen tebrik mesajı TBMM'de de okunacaktır.[19]

Nihayet Kurtuluş Savaşı'nda Türk ordusunun Yunan ordusuna karşı Büyük Taarruz ile başlayan son savaşı, iki hafta içinde İzmir'de noktalandı ve 9 Eylül 1922'de halkın coşkun karşılamasıyla Türk ordusu İzmir'e girdi. İzmir'in kurtuluşunu Hakimiyet-i Milliye, "*Bugünkü zafer yalnız bir 'İzmir' zaferi değil, milletimizin üç asırdan beri muhtaç bulunduğu bir 'eser-i muazzam'dır. İzmir artık sahib-i meşruunun elinde bahtiyar ve mesut yaşıyor*" şeklinde sevinçle duyurdu. Böylece 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle başlayan Türk Millî Mücadelesi 9 Eylül'de İzmir'in kurtuluşuyla sona eriyordu.

1. Mustafa Kemal Paşa İçin Büyük Taarruz'un Anlamı ve Zaferden Cumhuriyet'e Geçiş Süreci

Türk Kurtuluş Savaşı'na başlarken Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesi "*Ulusal egemenliğe dayalı, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak*" idi. Mustafa Kemal Paşa'nın vatanı kurtarmak için Anadolu'ya geçtiği tarihten itibaren, Amasya Genelgesi'nden

s. 207-238. Esir düşen Trikupis'in Yunan ordusuna Başkumandan olduğunu sonradan Havas ve Reuter Ajansı teyit edeceklerdir. "General Trikupis'in Esareti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1922. Yine 8 Eylül 1922 tarihli Le Journal gazetesinde, "*Yunan ordularının hezimeti tam. Başkomutan Trikupis'in esir alındığı doğrulandı. Türk orduları İzmir kapılarında*" şeklinde haberler yazıldı. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, TTK, Ankara 1988, s. 291.

[19] "Hint Hilafet Komitesi'nin Zaferimizi Tebriki", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1922.

Cumhuriyet'in ilanına kadar ola süreçte hep bu düşünce sistematiği ile hareket ettiği görülmektedir. Yaklaşık üç buçuk yıl süren uzun ve yorucu savaşın son halkasını oluşturan "*Büyük Taarruz*" ile, ancak vatanın kurtuluşu ve milletin bağımsızlığa ulaştırılmasından sonradır ki, Mustafa Kemal Paşa bu düşüncesini tümüyle hayata sokabileceği fırsatı bulabilecektir. Mustafa Kemal Paşa için Büyük Taarruz, sadece Kurtuluş Savaşı'nı sona erdiren bir zafer savaşı değildir, aynı zamanda barış ve gerçekleştireceği devrimlerle modern, çağdaş ve laik Türkiye için yeni bir başlangıç olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa zafer sonrası mutluluğunu şöyle ifade edecektir:[20] "*Zaferle sonuçlanan bu hareket, Türk ordusunun, Türk subayının ve kumanda heyetinin yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir kez daha tespit eden muazzam bir eseridir. Bu eser, Türk milletinin ve istiklal fikrinin ölmez abidesidir. Bu eseri vücuda getiren bir milletin evladı, bir ordunun başkumandanı olduğumdan ilelebet mesut ve bahtiyarım*".

Mustafa Kemal Paşa, elde edilen büyük zaferin mutluluğunu ordusu ve milletiyle de paylaşacaktır. 9 Eylül'de İzmir'in, 10 Eylül'de Bursa'nın hayal edilemeyecek bir süratle ele geçirilmesi münasebetiyle Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir'den önce ordularına şu genelgeyi gönderdi:[21]

> "İlk verdiğim Akdeniz hedefine varmakta gösterdiğiniz gayret ve fedakârlığı hürmet ve takdir ile yâd ederim. İstihsal olunan büyük muzafferiyette amil-i hakiki olan kıymetli arkadaşlarıma kemal-i memnuniyetle teşekkür ve tebrikât ederim. Orduların bundan sonra da verilecek hedeflerin istihsalinde aynı tehalük (can atma, istekle atılma) ve fedakâriyi göstereceğine itimadım berkemaldir."

Arkasından büyük zafer müjdesini duyurmak ve sevincini milletiyle de paylaşmak isteyen Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türk milletine yönelik olarak hazırladığı bir bildiri ile zaferin asıl sahibi olan milletine şöyle seslenecektir:[22]

---

[20] *Kılıç Ali'nin Anıları*, Der: Hulusi Turgut, 7. Bs., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 160; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, C. I, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973, s. 137.

[21] "Kahraman Başkumandanımız…", *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1922.

[22] "Gazi Başkumandanımızın Millete Beyannamesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1922.

"Büyük, asil Türk milleti;
Ordularımız 9 Eylül 38 (1922) sabahı İzmir'imizi ve yine 9 Eylül 38 (1922) akşamı Bursa'mızı muzafferan tahlis ettiler. Akdeniz askerlerimizin zafer teraneleriyle dalgalanıyor.
Asya İmparatorluğu'na yeltenen küstah bir düşmanın muharebe meydanlarına gelmek cesaretinde bulunan ordu kumandanlarıyla kumanda heyetleri günlerden beri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin emr-i harbi bulunuyorlar.
Düşmanın başkumandan tayin ettiği General Trikupis birçok gece ve gündüz me'busane muharebattan ve her çare-i hâlâsı tecrübe ettikten sonra nihayet maiyetindeki generaller ve erkân-ı harbiyeleri ve kumanda ettiği ordunun elinde kalabilen bakayasıyla arz-ı teslimiyet eyledi.
Eğer Yunan Kralı da bugün esirlerimiz arasında bulunmuyorsa bu, bu tacidarların, şiarı esasen yalnız milletlerinin saflarına iştirak etmek olduğundan muharebe meydanlarının felaketli günlerinde onların saraylarından başka bir şey düşünmemek tabiatlarındandır.
Garp fabrikalarının çelik zırhları ile kaplanan muazzam Yunan orduları artık Anadolu dağlarında zabitleri tarafından terk edilmiş zavallı sürüler, cinayetlerinden tedehhüş (dehşete düşme, korkma) ederek kudurmuş kitleler ve ağaç diplerinde kalmış dermansız yaralılardan ibaret kaldı.
Düşman ordularının malzeme-i harbiyesi hemen sülüsân (üçte ikisi) itibariyle topraklarımızdadır.
Düşmanın esirlerden başka insan zayiatının yüz binden ne kadar fazla olduğunu tayin etmek müşküldür. Fakat salahiyet-i resmiyeyle milletimize tebşir (müjdeleme) ederim ki, bizim insan zayiatımız dörtte üçü hafif yaralı olmak üzere on bin nüfusa baliğ olmaktadır.
Büyük Türk milleti, ordularımızın kabiliyet ve kudreti düşmanlarımıza dehşet, dostlarımıza emniyet verecek bir kemal ile tezahür etti. Millet orduları on dört gün zarfında büyük bir düşman ordusunu imha ettiler; dört yüz kilometrelik fasılasız bir takip yaptılar; Anadolu'daki bütün memalik-i müstevliyemizi (istila edilen memleketler) istirdat (geri alma) eylediler; büyük zafer senin eserindir. Çünkü İzmir'imizi aciz itaat-ı siyasiye neticesinde adeta memnunen düşmana teslim eden heyetlerle milletin hiç münasebeti yok idi. Bursa'mızı istila eden Yunan kuvvetleri ise ancak imparatorluğun askeri teşkilatıyla tevhid-i âmal (emel birliği) ve tevhid-i hareket

ederek muvafık olmuşlardı. Vatanın hâlâsını (kurtuluş) milletin rey-i iradesi kendi mukadderatı üzerinde bilâkaydüşart hâkim olduğu zaman başarmış ve ancak milletin vicdanından doğan ordularla müspet ve kat'i neticelere erişmiştir.

Büyük ve necip Türk milleti, Anadolu'nun hâlâsı zaferini tebrik ederken sana İzmir'den, Bursa'dan, Akdeniz ufuklarından ordularının selamını da takdim ediyorum.

13 Eylül 338 (1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Başkumandan Mustafa Kemal"

Öte yandan İzmir'de bulunduğu bu günlerde Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, savaşın sona erdirilmesinin aynı zamanda diplomatik bir başarıya dönüşmesi için yoğun bir çaba sarf edecektir. Bu arada büyük İzmir yangını nedeniyle 14 Eylül 1922 günü Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın karargâh olarak kullanacağı ve emniyetle kalabileceği Göztepe'deki Uşakizade Köşkü, gelecekte Mustafa Kemal Paşa ile Latife Hanım'ın evlenmelerine vesile olacak gelişmeleri hazırlayacaktır.[23]

Öte yandan İzmir'de bulunduğu bu günlerde Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, savaşın sona erdirilmesinin aynı zamanda diplomatik bir başarıya dönüşmesi için yoğun bir çaba sarf etti. Beyaz Köşk'e yerli ve yabancı basın mensupları, yüksek rütbeli askerler, memur ve diplomatlardan sayısız ziyaretçi geliyor, Latife Hanım, gelen konukları sıraya koyarak randevuyla kabul edilmelerini sağlıyordu. Yoğun diplomasinin sürdürüldüğü bu günlerde resmi görüşmelerde tercüman Saffet Bey'in yanı sıra Latife Hanım da gelen yabancı gazeteciler ile Mustafa Kemal Paşa arasında çevirmenlik yapıyor, notlar alarak Mustafa Kemal Paşa'ya yardımcı oluyordu. Mustafa Kemal Paşa 15 Eylül 1922'de Fransız Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Dumesnil, 18 Eylül'de Fransız Yüksek Komiseri General Pellé ile görüştü. Ayrıca İngiliz Yüksek Temsilcisi General Harrington'un gönderdiği yüksek rütbeli İngiliz subaylar ile başta Amerikalılar olmak üzere her milletten gazeteciler, ajans muhabirleri, filmcileri kabul etti.[24] İzmir'in kurtuluşu sonrasında İstanbul basınının

[23] Bu sırada köşkte ağırlananlardan biri olan gazeteci Ahmet Emin Yalman anılarında Latife Hanım'ın karargâha dönüşen evi çok iyi idare ettiğini ve bu durumun Mustafa Kemal Paşa ile evliliklerine yol açtığını açıklamaktadır. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yay. Haz.: Erol Şadi Erdinç, C. 2, 2. bs., Pera Turizm ve Ticaret AŞ, İstanbul 1997, s. 801-802.

[24] Sadun Tanju, *Asil Kan*, Altın Kitaplar, İstanbul 1994, s. 203-204.

önemli kalem sahipleri olan *İkdam* gazetesinden Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), *Akşam* gazetesinden Falih Rıfkı (Atay) ve *Vakit* gazetesinden Asım (Us) ve Halide Edip (Adıvar) Hanım gibi yazarlar daha sonra yazdıkları anılarıyla da İzmir'in kurtuluş sevincine şahitlik edeceklerdi.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, köşkte misafir ettiği yabancı basından 18 Eylül günü *The Chicago Tribune* gazetesinin özel olarak yolladığı muhabir John Clayton'la, 19 Eylül'de *Daily Mail*'in Muhabiri Mr. Ward Price ile görüştü.[25] 20 Eylül 1922 günü köşkte yine önemli bir gün yaşanıyordu. Her zamanki gibi Gazi Mustafa Kemal Paşa, köşkün holünde oturuyordu. İzmir Limanı'nda hala 64 parça düşman gemisi bulunuyordu. "*Ne işi var bu donanmanın İzmir limanında?*" dedi. Sonra ev sahibi Latife Hanım'a dönerek "*Siz Fransızca yazar mısınız?*" diye sordu. Olumlu yanıt alınca; "*24 saat içinde, İzmir limanından çıkıp gitmesi için filo komutanına bir ültimatom yazınız!*" dedi.[26]

Herkeste endişeli bir bekleyiş başlar. 24 saat geçer, etrafındakiler "*Paşam donanma çekiliyor!*" derler. O ise konuşmasını sürdürür, selam vererek giden düşman donanmasının ardından bile bakmaz. O günlere tanıklık eden Falih Rıfkı (Atay), İtilaf donanmasının çekilişini şöyle değerlendirecektir:[27]

"*Yirmi dört saat bitmeden İngiliz donanmasının limandan çıkıp gidişini seyrettik.*

Yıldırım Orduları Kumandanlığından İstanbul'a dönüp de düşman donanmalarını limanda gördüğü vakit yaveri Cevat Abbas'a:

-Geldikleri gibi giderler… demişti.

Geldikleri gibi gitmişlerdi."

21 Eylül günü Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir'e davet ettiği İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) Başkanı Rauf (Orbay) Bey, TBMM İkinci Başkanı Ali Fuat (Cebesoy) Bey ile Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'i Basmane Garı'nda kalabalık bir halk topluluğu eşliğinde törenle karşıladı. 24 Eylül'de *United Press*

[25] Mustafa Kemal Paşa'nın Clayton ve Price ile mülakatı hakkında bk., *Atatürk'le Konuşmalar*, Haz. Mustafa Baydar, İstanbul 2000, s. 60-63.

[26] Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, s. 558-559.

[27] Falih Rıfkı Atay, *Çankaya, Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar*, İstanbul 1984, s. 329.

International muhabiriyle ve 25 Eylül günü *Reuter Ajansı*'yla ayrı ayrı görüştü. 28 Eylül 1922 günü Fransız devlet adamı Franklin Bouillon İzmir'e geldi. Gazi'nin bu önemli konuğu, savaş sırasında tanıştığı, TBMM Hükümeti'yle anlaşmak üzere Fransa'nın özel elçi olarak gönderdiği bir devlet adamıydı. Göztepe Vapur İskelesi'nde Gazi'nin bizzat karşıladığı konuğu Fransız Başvekil Poincaré'nin mesajını getiriyordu. Bouillon'u karşılayanlar arasında İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf (Orbay) ve Fethi (Okyar) Beyler de bulunmaktadır. Ateşkes görüşmeleri için Mudanya'da bir toplantı teklif edilmekteydi. Başkumandan Gazi Mustafa Kemal, 29 Eylül 1922 günü İtilaf Devletlerinin Mudanya Konferansı'nı kabul ettiğini bildirdi. Burada kararlaştırılan Mudanya görüşmeleri için İsmet Paşa ve Fevzi Paşa görevlendirilecektir. Mudanya'daki görüşmeler başlarken Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya dönerek gelişmeleri buradan takip etmeye başlayacaktır. Nihayet 11 Ekim 1922'de İtilaf Devletleriyle imzalanan Mudanya Mütarekesi ile Türk-Yunan Savaşı kesin olarak sona erdirilecek, ayrıca Doğu Trakya silaha başvurulmadan kurtarılacaktır.

Bundan sonra bütün dikkatini Lozan'da başlayacak barış görüşmelerine veren Mustafa Kemal Paşa, görüşmeler öncesinde yaşanan iki başlı temsiliyet meselesini ortadan kaldırmak ve daha da önemlisi tek kişilik egemenlik anlayışını sona erdirmek üzere 1 Kasım 1922'de TBMM'de saltanatın kaldırılmasını oy birliğiyle kabul edilmesini sağladı ve böylece İstanbul Hükümeti hükümsüz kaldı. Bu suretle 20 Kasım 1922'de başlayacak olan Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi İsmet Paşa'nın başkanlığını yaptığı Türk delege heyeti temsil edecektir.

Lozan Konferansı'nı Ankara'dan takip eden Mustafa Kemal Paşa, burada sadece üç-dört yıllık Kurtuluş Savaşı sürecinin değil, Osmanlı Devleti'nin son yüzyıllarındaki kapitülasyonlar, düyun-u umumiye ve hatta demiryolu ve okul yapımında bile yabancı devletlere verilen sayısız imtiyazlar gibi hatalarından kaynaklanan hesaplarının görülmesinin kolay olmayacağını biliyordu. Ulusu ve ülkeyi gerçek bağımsızlığına ve egemenliğine kavuşturmak için büyük güçlüklere ve özverilere katlanma sorumluluğunun Türklerin omuzlarına yüklendiğini düşünen Mustafa Kemal Paşa, ne olursa

olsun olumlu sonuç alınacağına güveniyor ve gerekçesini de şöyle açıklıyordu:[28]

> "Türk ulusunun varlığı için, bağımsızlığı için, egemenliği için ne olursa olsun elde etmek ve sağlamak zorunda olduğu temel hakların dünyaca tanınacağına hiç kuşkum yoktu. Çünkü gerçekte bu temel haklar güçle, hak ederek ve eylemli olarak elle tutulurcasına alınmıştı. Konferans masasında istediğimiz, gerçekte elde edilmiş olan hakların yöntem gereği yazılıp onanmasından başka bir şey değildi. İsteklerimiz açık ve doğal haklarımızdı. Bundan başka, haklarımızı korumak ve sağlamak için gücümüz de vardı; gücümüz de yeterdi. En büyük gücümüz, en güvenilir dayanağımız ulusal egemenliğimizi elde etmiş, onu eylemli olarak halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi yine eylemli olarak tanıtlamış olmamız idi.
> İşte bu düşüncelerle, konferansın gidişini soğukkanlılıkla izliyor ve gösterdiği ters durumlara gereğinden çok önem vermiyordum."

Ne var ki, Lozan'dan beklenen olumlu haberler gelmiyordu. Bunun üzerine tam da Lozan Konferansı'nın birinci aşamasında görüşmelerin tıkanmaya yüz tuttuğu bir sırada, barışın gerçekleşmemesi ihtimaline karşı bir yandan Türkiye'nin savaşa devam etmeye hazır olduğunu göstermek ve diğer yandan da Lozan'daki gelişmeler hakkında kamuoyunu bilgilendirmek isteyen Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, 14 Ocak 1923'te özellikle işgale uğramış şehirleri kapsayan bir yurt gezisine başlayacaktır. Mustafa Kemal Paşa bu gezide ayrıca hem zaferden itibaren Türk ordusunun ne durumda olduğunu görmek amacıyla ve orduyu teftiş etmek, hem de milli egemenliği harekete geçirmek suretiyle halk ile yakından temasa geçerek, Türk halkıyla Türkiye'nin mevcut durumu ile geleceğine dair karşılıklı sohbetlerde bulunmak ve gelecekte yapacağı devrimleri bir parti eliyle gerçekleştirmek üzere kurmak istediği Halk Fırkası hakkında da kamuoyu oluşturmak istiyordu. Geziye çıkacağı sırada Mustafa Kemal Paşa, 13 Ocak 1923'te *İleri* gazetesi başyazarı Celal Nuri (İleri) Bey'in sorularını şöyle yanıtlıyordu:[29]

---

[28] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. II, 2. bs., TTK, Ankara 1987, s. 937.

[29] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 53-54.

> "Lausanne (Lozan) Konferansı hararetli ve pek ciddi bir safhaya dâhil olmuştur. İtilaf Devletleri murahhasları henüz hukuk-u tabiiye ve meşruamızı layıkıyla takdir eder açık bir vaziyet irae etmiyor. Cihanın ahval-i umumiyesini, asrın ve hadisatın doğurduğu yeni fikir cereyanlarını ve bunların müteveccih bulunduğu hedeflere nasıl mahirane hatvelerle yürümekte olduğunu tetkik edenler Türkiye'nin biran evvel hal-i sükûn ve huzura kavuşmasına mümanaatın katiyen kendi aleyhlerinde olduğunu bariz bir surette görmektedirler.
>
> Cepheyi teftişten maksadım orduları yakından görmektir. Son muzafferiyetten bugüne kadar talim ve terbiye ile geçmiş günlerin semeratını tetkik edeceğim. Aynı zamanda halk ile de yakından temasa gelmek ve onlarla hal ve atiye ait hasbihallerde bulunmak isterim.
>
> Halk Fırkası hakkında esna-yı seyahatimde bulacağım fırsatlardan istifade ederek bazı izahlarda bulunmak niyetindeyim. Benim fırka teşkil etmem hakkında endişeli mütalaada bulunanları tenvir edeceğim. Ben öyle bir fırka teşekkülünü tasavvur ediyorum ki, bu fırka milletin bütün sunufunun refah ve saadetini temine matuf bir programa malik olsun. Milletimizin şeraiti buna müsaittir."

Mareşal Fevzi (Çakmak) ve Kazım Karabekir Paşalarla birlikte özel bir trenle yola çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın geziye başladığı gün ne yazık ki, annesi Zübeyde Hanım İzmir'de vefat edecektir. Annesinin ölümünden duyduğu üzüntüye rağmen Mustafa Kemal Paşa, daha önce planlandığı üzere ordunun teftişi ile ilgili verilen emir ve kararları yerine getirmeye karar verdi. 15 Ocak 1923'te Gazi Paşa ve yanında bulunan Paşalar, Eskişehir'de binlerce insanın büyük bir coşkuyla toplanması ile halkın sevgi seliyle karşılandı. Mustafa Kemal Paşa burada halka yaptığı konuşmada, önce memleket meselelerinden bahsettikten sonra Lozan'da iki üç senelik değil, üç dört asırlık meselelerin halledilmeye çalışıldığından bahisle Lozan Konferansı'na temas etti ve Lozan'da barışa taraftar olduğunu, barışın hem Türkiye'nin hem de dünyanın çıkarları gereği olduğunu şöyle ifade etti:[30]

[30] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 54-56.

> "Biz bütün milletçe, hükümetçe ve meclisçe samimi surette sulh ve müsalemete taraftarız. Filhakika sulh hem kendi menfaatimiz hem de cihanın menfaati iktizasındandır. Buna muarız kaldığımızı müteaddit vesilelerle ispat ettik. Eğer Avrupa devletleri aleyhimizdeki fikirlerini tashih ve bunu fiilen izhar ederlerse sulhun akdine hiçbir mâni kalmaz. Buna rağmen behemehâl harbi idame etmek isterlerse şimdiye kadar olduğundan ziyade kuvvetli bulunduğumuza ve daha esaslı netayiç istihsal edeceğimize emniyetimiz berkemaldir."

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 15-16 Ocak gecesi Eskişehir'den İzmit'e geçti. Eskişehir'den İzmit'e kadar olan bütün güzergâh halkı Mustafa Kemal Paşa'yı büyük samimiyet ve coşkuyla selamladı. Gazi Paşa, Bilecik, Vezirhan, Lefke, Mekece, Akhisar, Geyve, Doğançay, Arifiye istasyonlarında durduklarında o bölgenin askeri komutanları ve askerlerce karşılandı, coşkun tezahürat gösteren halkla buluştu.[31]

16 Ocak 1923'te İzmit'te Nurettin Paşa tarafından karşılandı. Mustafa Kemal Paşa'yı İzmit'te, İstanbul basınının önde gelen mensupları sabırsızlıkla beklemekteydiler. Velid Ebuzziya, Suphi Nuri (İleri), Kara Kemal ve Ahmet Emin (Yalman) onun görüşlerini almak için İzmit'e gelmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, 16 Ocak'ta İzmit'te İstanbul basını temsilcilerine uzunca bir görüşme yaparak Türkiye'nin o günkü durumu ve memleketin kalkınması için hükümetin yapmakta olduğu işlerden bahsetti.

Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Fevzi Çakmak ve Kazım Karabekir Paşa ve I. Ordu Kumandanı Nurettin Paşa ile birlikte 17-19 Ocak 1923 tarihleri arasında Yarımca ve Hereke'deki askeri birlikleri denetledikten sonra Çerkeşli, Tavşancıl ve Gebze'deki denetlemelerini sürdürdü ve askeri tatbikatı izledi. 19 Ocak'ta İzmit'ten Bilecik'e hareket etti.[32]

---

[31] "Eskişehir'den İzmit'e Doğru!", *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Kânunusani 1923.

[32] Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Ankara 1983, s. 375.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Ordu Komutanları, Türk ordusu mensupları ve Ankara ve İstanbul gazetecileriyle toplu hatıra fotoğrafı
18 Ocak 1923

22 Ocak 1923'te Mustafa Kemal Paşa, Şark Sineması'nda Bursalılarla öğleden sonra saat ikiden dokuza kadar süren sohbet gerçekleştirdi. Sinema binası eşraf, ulema, Müdafaa-i Hukuk ve belediye heyetleri üyeleriyle memurlar, aydınlar ve her sınıf halktan oluşan dinleyicilerle dolmuştu. Yedi saat devam eden bu toplantıda, Mustafa Kemal Paşa, önce Bursa halkına haklarında gösterdikleri olağanüstü tezahürata teşekkür ettikten sonra, iki buçuk sene evvel Bursa'nın düşman işgali altında bulunduğu dönemden kurtuluşuna kadar olan gelişmelerden söz etti. Mustafa Kemal Paşa, halkın merak ettiği; heykeller, yabancı sermayenin fayda ve zararları, tarımın gelişmesi, Avrupa'nın vaziyeti ve barış, Lozan Barış Konferansı'ndaki gelişmeler, azınlıklar meselesi, hilafet, Halk Fırkası'nın kuruluş çalışmaları gibi 20 kadar sorusunu not ettikten sonra her birine kendi düşüncesini açıklayan, dikkate değer cevaplar verdi. Mustafa Kemal Paşa sözlerine son verirken tıpkı Sakarya Savaşı'ndan önce verdiği sözü yerine getirdiği gibi, "*Milletimi şimdiye kadar söylediğim sözlerle ve harekâtımla aldatmamış olmakla müftehirim… Şimdi de milleti refaha, terakkiye, memleketi ümrana sevk etmek için mevcut kabiliyetimizi nazarı dikkate alarak 'Bunu da yapacağız!' diyorum*" [33] demek suretiyle Türkiye'nin geleceğine dair

[33] "Büyük Gazi'nin Bursalılarla Hasbıhali" *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Kânunusani 1923. Konuşmanın tamamı için bk., *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 69-74.

umut taşıyan sözler söyledi. Mustafa Kemal Paşa, 23 Ocak'ta öğleden sonra Bursa Darülmuallimatı'nda (Bursa Lisesi) şerefine verilen çay ziyafetine katıldı, eğitim ve Türkiye'nin aydınlık geleceğine dair konuşmalar yaptı. 24 Ocak 1923'te Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e doğru hareket edeceğini öğrenen Bursa halkı, okul çocukları ve askerler şehrin çıkışına kadar bütün yollarda yer alarak, Gazi'yi coşkulu alkışlarla bir sonraki durağı olan İnegöl'e uğurladılar.

25 Ocak 1923'te Alaşehir'e gelen Mustafa Kemal Paşa, Hükümet Meydanı'nda toplanan halka hitaben yaptığı konuşmada, önce hakkında gösterilen tezahürata teşekkür ettikten sonra; Alaşehir'in Yunan işgali altına girdiği günlerinden bahsederek, TBMM Hükümeti'nin kurulmasından sonra zafere kavuştuklarını, artık bu felaketli günlerin geri gelmeyeceğini, bütün düşmanların ve bütün dünyanın da anladığı üzere egemenliğini pek kıskanç bir şekilde koruyan milletin memlekete ayak basacak düşmanları yok edeceğini söyledi. Mustafa Kemal Paşa, arzularının dışarıda bağımsızlık, içeride kayıtsız şartsız milli egemenliği korumaktan ibaret olduğunu söyleyerek sözlerini şöyle sonlandırdı:[34]

> "…Arkadaşlar! Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zafer süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim ve irfan zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler memleketinizi halas-ı hakikiye (gerçek kurtuluşa) sevk etmiş sayılamaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferimiz için kıymetli bir zafer hazırlamıştır. Muzafferiyat-ı askeriyemizle (askeri zaferler) mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım..."

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa'nın Türk halkına gösterdiği yeni kurtuluş reçetesi; "*bilim ve ekonomi*" olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, uğradığı Salihli, Kasaba (Turgutlu) ve Manisa'da da benzer konuşmalar yaparak, milletten aldıkları destek ve güvenle ülkenin saadet ve selameti için var güçleriyle çalışacaklarını söyledi.

27 Ocak 1923'te Gazi Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler İzmir'de muhteşem bir karşılama töreni ile karşılandılar.[35] İzmir'e gelir gelmez ilk olarak annesi Zübeyde Hanım'ın mezarını ziyaret etti.

---

[34] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 75-76.

[35] "Bütün İzmir, Yolu Üzerinde!", *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Kânunusani 1923.

Mustafa Kemal Paşa yoğun çalışmaları arasına sanki vakit kaybetmeye tahammülü yokmuşçasına aceleyle 29 Ocak'ta sade bir törenle Latife Hanım ile evlendi. Mustafa Kemal Paşa evlendiğinin ertesi günü, 30 Ocak'ta İzmir basınından *Anadolu*, *Ahenk*, *Seda-yı Hak*, *Şark* ve *Yeni Turan* gazeteleri temsilcilerini ayrı ayrı kabul ederek iç ve dış politika konularındaki sorularını yanıtladı. Ayrıca *Anadolu* gazetesine, son günlerde kopma aşamasına gelen Lozan Barış Konferansı hakkında demeç verdi. Gazi Paşa, 2 Şubat 1923'te eşini de İzmirlilerle tanıştırma fırsatını bulduğu, eski Gümrük Binası'nda İzmir halkının katılımıyla öğleden sonra iki buçuktan akşam dokuz buçuğa kadar yedi saat devam eden önemli bir "*halkla temas ve sohbet toplantısı*" düzenledi ve Lozan görüşmeleri ve tasarladığı yeni Türkiye projesi hakkında halkı bilgilendirdi.[36]

Bu arada Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı 4 Şubat 1923 günü, Türk toplumunda kadın-erkek ayrımcılığını ortadan kaldıran yeni bir toplum düzeni yaratmaya çalışan Gazi Mustafa Kemal Paşa, yanına eşi Latife Hanım'ı da alarak Kazım Karabekir Paşa ve milletvekilleri heyeti ile birlikte 5-9 Şubat 1923 tarihleri arasında Akhisar, Kırkağaç, Soma, Balıkesir, Bergama, Balya ve Edremit'i kapsayan bir yurt gezisine çıktılar. Mustafa Kemal Paşa İzmir'e döndükten sonra 17 Şubat 1923'de İzmir İktisat Kongresi'ni anlamlı bir konuşmayla açtı ve siyasal bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla taçlandırılmasına vurguda bulunarak Türkiye'de yeni bir "*Milli Ekonomi*" devrini başlattı. Arkasından Lozan'dan dönen İsmet Paşa ile Eskişehir'de buluştuktan sonra hep birlikte 20 Şubat'ta Ankara'ya döndüler.

Öte yandan Lozan'dan anlaşmaya varılamadan dönülmesi TBMM'de tartışmalara neden oldu. Sonunda 6 Mart 1923'te TBMM'de yapılan görüşmelerde, barış görüşmelerine devam etmek üzere hükümete güvenoyu verildi. Bunun üzerine TBMM Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, eşi Latife Hanım ile birlikte ertelenen yurt gezilerine devam etmeye karar verdi.[37] 12-13 Mart 1923 gecesi özel bir trenle Ankara'dan Adana'ya doğru hareket etti ve 15 Mart'ta Adana'ya geldi. Önce Türk Ocağı'nda gençlerle buluştu, onlarla geleceğin çağdaş Türkiye'sini şekillendirecek konuşmalar

[36] "Büyük Gazi'nin İzmir'deki Mühim Konferansı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Şubat 1923.

[37] "Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Adana'ya Gitmek Üzere Şehrimizden Hareket Eyleyeceklerdir", *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Mart 1923.

yaptı. Mustafa Kemal Paşa 16 Mart'ta, Adana Türk Ocağı'nda önce çiftçiler tarafından şerefine verilen davette, sonra Esnaf Cemiyeti çay ziyafetinde yaptığı bu konuşmalarda; milletin efendisinin üreten çiftçiler olduğu, Adana'nın topraklarının bir devleti idare edebilecek derecedeki verimliliği bahisle gerçek zaferin ziraat, sanayi ve ticaret alanlarında emniyetli adımlarla yürüyerek kazanılabileceği, zaferin şerefinin bir adama değil ancak bütün millete mal edilebileceği, milletin bağımsızlığı söz konusu olmadıkça savaşın cinayet sayılacağı, TBMM Hükümeti'nin özellikleri ve yeni Türkiye'nin genel tarım politikasına yön verecek görüşlerini açıklaması, esnaflık ve çeşitli meslek alanlarının yabancıların elinden alınarak geliştirilmesi, gelişmenin önünde dini imiş gibi görünen engellere itibar edilmemesi, İslam dininin akıl dini olduğu, akıl ve mantığa uygun olan her şeyin esasen dine de uygun olacağı, iktisaden bağımsızlık ve gelişme için çok çalışılması gibi konulara temas etti.[38] Şüphesiz bu önemli konuşmalar onun kurtarıcılığının ötesinde yol gösteren devrimci kimliğini de gözler önüne seriyordu. Daha da önemlisi halk ile yaptığı toplantılara katılanların, onun gösterdiği yolda yürüyeceklerine dair bağlılık yemini etmeleri, Mustafa Kemal Paşa'nın yol gösterici bir devrimci olarak halk tarafından benimsendiğinin bir göstergesi oldu. Edilen yeminler aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa için de devrimin halkla birlikte başarılabileceği konusundaki inancını güçlendirerek tazeledi.

17 Mart 1923'te Mustafa Kemal Paşa eşi Latife Hanım'la beraber Adana'dan Mersin'e gelmiş, aynı gün içinde Gençler Yurdu'nun Millet Bahçesi'nde düzenlediği toplantıda kısa bir konuşma yaparak şunları söyledi:[39]

> "…Muharebe meydanlarında kıymetli evlatlarımızın süngü ve silahlarının muzafferiyeti kâfi değildir. Bu muzafferiyet ve muvaffakiyet çok büyüktür. Ancak hakikî refah ve saadete malik olabilmek için, asıl bundan sonra çalışmak lazımdır. Sizin için zafer ve terakki sahası iktisadiyatta, ticarettedir. Bunu takdir ediyorsanız, çok çalışmaya mecbursunuz. Aksi takdirde memleketin sahib-i hakikisi olduğunuzu söyleseniz bile, kimseyi inandıramazsınız…"

[38] "Adana Seyahatinden Bir Müşahede", *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Mart 1923.
[39] "Gazi Paşa Hazretlerinin Seyahatleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mart 1923.

Gazi Paşa daha sonra uğradığı Tarsus'ta da çiftçilerin, milletin geneli içinde önemli mevkide olduğunu belirtti ve geçirdikleri kötü günlerden sonra gelecekte refah ve mutluluğa kavuşacaklarına değinen bir konuşma ile Gençler Yurdu'nda gençlere hitaben bir başka ümit veren konuşma daha yaptı.[40]

Mustafa Kemal Paşa, eşi Latife Hanım ve maiyetleriyle birlikte 19 Mart'ta Konya'ya doğru hareket ettiler ve 20 Mart 1923'te Konya'ya geldiler. Aynı gece Konya tüccar ve esnafı tarafından düzenlenen ziyafette ve Konyalı gençlerin Paşa'yı dinlemek, ondan güç almak için Türk Ocağı'na yaptıkları davette konuşan Mustafa Kemal Paşa geleceğe dair yine ümit veren konuşmalar gerçekleştirdi. 21 Mart 1923'te Hilal-i Ahmer Konya Kadınlar Şubesi'nin düzenlediği çay ziyafetine katılan Mustafa Kemal Paşa, burada Türk kadınlığı hakkında topluma yön gösteren değerli bir konuşma daha yaparak ezcümle şöyle dedi:[41]

> "…Daha selametle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını ilmi, ahlaki, içtimai, iktisadi hayatta erkek şeriki (ortağı), refiki (arkadaşı), muavin (yardımcısı) ve müzahiri (destekçisi) yapmak yoludur…"

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler 23 Mart'ta saat 13.30'da Afyon'a geldiklerinde, tren istasyona tekbir (Allah ü ekber), tehlil (Lailahe ill-Allah) ve alkışlar arasında girdi. İstasyondan Belediye'ye kadar Gazi Paşa, eşi ve beraberindekilerle birlikte yaya olarak yürüdüler. İstasyon Caddesi'ndeki bütün binaların üzerleri de dâhil olmak üzere bütünüyle binlerce halk tarafından doldurulmuştu. Yaklaşık elli bin kişi Gazi Paşa'yı görmek için geçeceği caddelerde kadın, çoluk çocuk, esnaf cemiyetleri bayraklarıyla sıralanmışlardı. Yüzlerce kurban kesilerek hep bir ağızdan sevgili Gazi Paşa'nın selameti için kalpten kopan dualar, avazlar işitiliyordu. Aksakallı, milli kıyafetli eski askerlerden oluşan bir bandonun önlerinden geçmesi göz yaşartıcıydı. Kadınların, çocukların hayır duaları, bağlılıkları, heyecanları ve bütün halkın candan karşılaması emsalsizdir. Herkesin Gazi Paşa'yı yakından görmek arzusuyla

[40] "Tarsus'ta Unutulmaz Bir Gün ve Hatıra", *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1923; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 134-136.

[41] "Başkumandanımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Konya'da…", *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Mart 1923; "Gazi Paşa Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi'nde…", *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Mart 1923; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 151-157.

atılmaları yüzünden düzeni sağlamak imkânsız oldu. Müftü Efendi, Belediye, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Tahrirat Müdürü, karşılama için Çay istasyonuna gelmişlerdi. Yavaş yavaş ilerleyen kafile içinden bir ses kasideler okuyor, binlerce gözler ağlarken, titreyen seslerle: "*Allah ömrünü uzun etsin, Allah seni millete bağışlasın*" duaları yükseliyordu. İstisnasız bütün halkın kurtarıcılarına karşı gösterdiği candan bağlılık görülmüş şey değildir. Mustafa Kemal Paşa kendisini sevinçle karşılayan Afyonlulara hitaben kara günlerin sona erdiğini ve çekilen acılardan duyduğu üzüntüyü ve şimdiki mutluluklarını paylaşmaktan da mesut olduğunu dile getirerek şöyle konuştu:[42]

> "…O felaketlerden de ancak milli benliğinize hâkim olduğunuz için kurtuldunuz, gayeye doğru ve yekpare bir millet halinde yürüdünüz, üzerinize çöken felaketlere tahammül gösterdiniz, sebat gösterdiniz ve ancak bu sayede muvaffak oldunuz. Bundan sonra da hâkimiyetinizi hazer-i can (can sakınma) edinerek hâkimiyet-i milliyenize, namusunuza, mukaddesatınız gibi dört el ile sarılarak hemahenk mesai ile yekpare bir halde istikbale doğru yürüyecek, bugünden daha saadetli, daha şerefli müreffeh ve mesut günlere kavuşacağız…"

Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım beraberindekilerle birlikte Afyon Garı'nda 23 Mart 1923

[42] Recep Zühtü, "Akşehir, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'de", *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1923.

Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım Afyon'da 23 Mart 1923

Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde "*İrfan Ordusu Büyük Rehberini Hürmetle Selamlar*" yazan takın altından geçerken Kılıç-Kalkan ekibiyle Afyon'da karşılanışı 23 Mart 1923

Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım'ın Afyon'da 23 Mart 1923

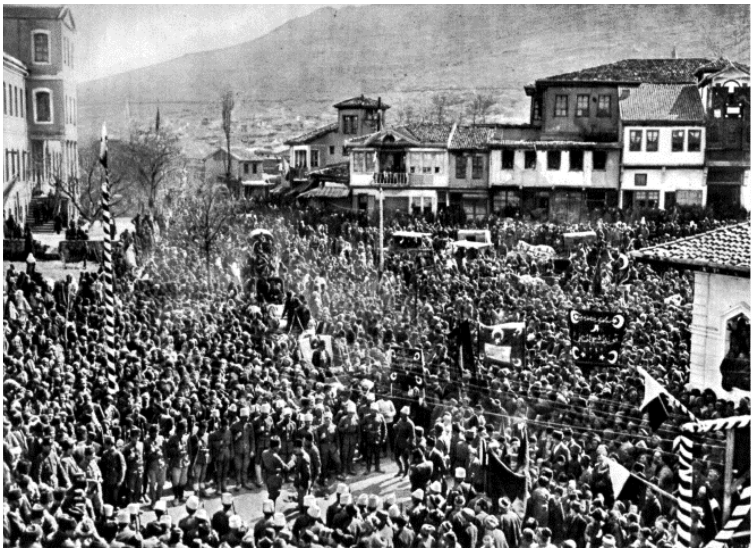

Mustafa Kemal Paşa ve eşi Latife Hanım'ı karşılayan Afyonlular
23 Mart 1923

Mustafa Kemal Paşa ve eşi Latife Hanım, Afyon'da Belediye Binası'nın önünde 23 Mart 1923

Mustafa Kemal Paşa ve eşi Latife Hanım, Afyon'da Belediye Binası'nın önünde 23 Mart 1923

Mustafa Kemal Paşa, Afyon Belediye Binası'nın önünde yaptığı konuşma sırasında 23 Mart 1923

Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım Afyonluların süslediği faytonla Kesrizade Eyüp Ağa Konağı'na giderken 23 Mart 1923

Aynı gün Afyon Türk Ocağı'nda gençlerle de sohbet eden Mustafa Kemal Paşa, gençlerin milli egemenliğe sahip çıkacağından emin olduğunu söyledi. Daha sonra Belediye tarafından Gazi Paşa için Belediye Dairesi'nde bir de akşam ziyafeti verildi. Burada da çok içten sohbetler gerçekleştirdi.

24 Mart 1923'de gezinin son durağı olan Kütahya'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, Mekteb-i Sultani'yi ziyaret etti, kadın ve erkek öğretmenlere hitaben irfan ordusunun da en az vatanı kurtaran ordu kadar değerli olduğunu söyledi. Mustafa Kemal Paşa 25 Mart'ta Ankara'ya döndü.

Mustafa Kemal Paşa'nın bundan sonraki bütün çabası Lozan görüşmelerinin yeniden başlaması ve barışın tesis edilmesine yönelik olacak, bununla birlikte TBMM seçimlerinin yenilenmesi dolayısıyla ayrıca bir mücadele daha sürdürecektir. Lozan görüşmelerinin birinci aşamasının sonuçsuz kalması üzerine yapılan Meclis müzakereleri, Birinci Meclis'i çalışamaz, karar alamaz duruma geldiğini göstermesinin yanı sıra, yeniden başlayacak görüşmelerde müttefiklerle varılacak barış esaslarının Meclis'e kabul ettirilmesinde de sorun yaşanacağının belirtilerini vermişti.[43] TBMM'de 1 Nisan 1923'te seçim kararı oybirliğiyle alındı. Bunun üzerine Türkiye çapında örgütlü olarak seçimlere girmek isteyen Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923'te, yurt gezilerinde tespit ettiği halk eğilimlerinden, İzmir İktisat Kongresi kararlarından ve uzman görüşlerinden yararlanarak hazırladığı Seçim Bildirisi'ni yayınladı. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın gelecekte Türkiye'nin nasıl idare edileceğini açıklayan, bunun için "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu*"nun yeni dönemde milli egemenlik çerçevesinde "*Halk Fırkası*"na dönüştürüleceğini ilan etti.

23 Nisan 1923'te tekrar başlayan Lozan görüşmeleri 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Böylece Büyük Taarruz'la gelen zafer, uluslararası alanda Türkiye'nin bağımsız ve egemen bir devlet olduğunun tescil edilmesini sağladı. Seçimlerle yenilenen TBMM'nin bu anlaşmayı 23 Ağustos'ta onaylamasından sonra, Mustafa Kemal Paşa şimdi de 9 Eylül 1923'te kurduğu Halk Fırkası eliyle yeni rejimi de Cumhuriyet sistemine dönüştürme çabasına girişti. Nihayet 29 Ekim 1923'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerinde yapılan değişiklikleri Meclis'ten geçirmek suretiyle "*Cumhuriyet*"in ilanını sağlayacak ve kendisi de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kurucu Cumhurbaşkanı olacaktır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal için Büyük Taarruz zaferinin elde edilmesinde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilanı da yeni bir başlangıç olacak ve bu kez de kurduğu Türkiye

[43] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. II, s. 969.

Cumhuriyeti'ni siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda yapacağı devrimlerle çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırma hedefine yönelecektir.

2. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Dumlupınar "Şehit Asker Anıtı"nı Törenle Açması

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın tarihinin unutulmaması ve yakın zamandaki başarılarının anılmasının bir gelenek haline getirilmesini istiyordu ve bu konuda önemli tarihlerin hatırlanmasında bizzat kendisi öncülük ediyordu. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'nin kurtuluşunu sağlayan son savaş olan Büyük Taarruz'u anmak için bir tören kararlaştırıldı.[44] Büyük Taarruz'un geçtiği önemli yerlerden biri olan Dumlupınar'da yapılacak olan bu tören günler öncesinden basın yoluyla kamuoyuna duyuruldu.[45]

30 Ağustos'ta yapılacak olan törende hazır bulunmak üzere Cumhurbaşkanı 29 Ağustos'ta özel bir trenle saat 13.00'da Ankara'dan hareket edecektir.[46] Bu ilk trende Gazi Paşa'nın yanında eşi Latife Hanım, Başbakan ve Dışişleri Bakanı İsmet (İnönü) Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak), Milli Savunma Bakanı Kazım (Özalp), Milli Eğitim Bakanı Vasıf (Çınar), Bayındırlık Bakanı Süleyman Sırrı Bey, Halk Fırkası Genel Sekreteri Tekirdağ Milletvekili Cemil, Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref, Bozok Milletvekili Salih, Bolu Milletvekili Falih Rıfkı, Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet, Kütahya Milletvekili Besim Atalay, İçişleri Müsteşarı Münir, Cumhurbaşkanlığı Başkâtibi Kaymakam Tevfik, Kaymakam Ekrem, Başyaver Rüsuhi ve Yaver Muzaffer ve Özel Kalem'den Memduh, başyazarlardan Necmettin Sadık, *Hâkimiyet-i Milliye* ve Belediye Genel Meclisi adına Ziya Gevher, Anadolu Ajansı adına Kemalettin Kamu, *Cumhuriyet*'ten Aka Gündüz ve Nüzhet Haşim, *Vakit*'ten Ankara muhabiri Necati Beyler, Muallim Nakiye Hanım, Ankara Barosu, Bursa Türk Ocağı ve Ziraat Bankası Meclis İdaresi adına eski Bursa Milletvekili Muhiddin Baha, Darülfünun

[44] Bu konuda yapılmış araştırmalar için bkz., Bedrettin Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanışı*, Ankara 1972; Burhan Sayılır, "30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz ile İlgili Bazı Bilgiler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl: 12, S. 16, Bahar 2014, s. 89-114.

[45] "Reisicumhur Hazretleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Ağustos 1924.

[46] "Dumlupınar'a Bugün Gidiliyor", *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Ağustos 1924.

profesörlerinden Cemil, Polis Müdürü Dilaver, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Cavit, Dışişleri Özel Kalem Müdürü Hamit Beyler, İsmet, Fevzi ve Kazım Paşaların refakat subayları Cuma günü saat 13.00'da özel bir trenle Ankara'dan hareket etmişlerdir. Gidenler, istasyonda başkentte kalan Ticaret Bakanı Hasan, İçişleri Bakanı ve Sağlık Bakanı Doktor Refik, Adalet Bakanı Necati, Siirt Milletvekili Mahmut, İş Bankası Genel Müdürü Mahmut Celal Beylerle askeri yetkililer, bakanlıklar müsteşar ve müdürleri, Rus Büyükelçisi Suriç ve kadın erkek pek çok halk tarafından uğurlanmışlar, uğurlama esnasında bir askeri kıta, polisler ve inzibat erleri ve bando mızıka tarafından selamlanmışlardır. Cumhurbaşkanı trenin hareketiyle birlikte istasyon alanını dolduran uğurlayıcılara vagonunun penceresinden selamlar ile iltifatlar etmiştir.[47]

Gazi Paşa, diğer gezilerinde olduğu gibi bu gezide de eşi Latife Hanım'ı yanına almakla, Türk toplumunda kadınının gelişimine kendi eşiyle örneklik etmek istiyordu. Ayrıca, Gazi'nin çevresini bir sevgi çemberi şeklinde kuşatan halkın arasına kadınların da katılımı sağlanacak, resmikabullere ve toplantılara herkesin eşiyle birlikte katılması imkânı hazırlanacaktı. Salih (Bozok)'un eşi Pakize ve Fuat (Bulca)'nın eşi Sabiha Hanımlar da Latife Hanım'ın davetlisi olarak bu geziye katılıyorlardı.

Hâkimiyet-i Milliye'nin özel muhabiri Ziya Gevher, yolculuğun başından itibaren bütün gelişmeleri an be an gazetesine bildirecektir. Ziya Gevher'in 30 Ağustos sabahı Afyon'dan gönderdiği yolculuktaki ilk izlenimleri şöyledir:[48]

> "Reisicumhur Hazretleriyle refikaları hanımefendiyi; İsmet, Fevzi, Kazım Paşalar hazerâtını ve maiyetlerini, Vasıf, Süleyman Sırrı Beyefendileri, mebusan-ı kiramı ve gazetecileri hamil olan hususi tren Eskişehir'e kadar bütün istasyonlarda halkın azim tezahüratıyla karşılanıyor, bilhassa Malıköy ve Polatlı istasyonlarında köylüler, askerler, şehirlilerden mürekkep uzun saflar tam bir huşu ile hareketsiz bir halde Gazi Paşa Hazretlerinin vagonu hizasında göğüslerindeki ellerini hep birden başlarına götürerek ihtiramlarını, tazimlerini arz ediyorlar. 'Karadağ' Sakarya kahramanını eteklerinden geçerek büyük zafer mahalline isalden mağrur gibi azametle önümüzde

[47] "Dumlupınar'a Hareket", *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924.

[48] "Dumlupınar'da Lâyemut Zaferi ve Hatıralarını Tes'id Ederken Büyük Gazi Diyor ki:", *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924.

yükseliyor. Daha aşağılarda alaca karanlıklar arasında hürmetkarane dizilen heyulalar seçiliyor. Reisicumhur Hazretleri vagonlarında istirahatteler. İsmet, Fevzi, Kazım Paşalar hazerâtı, Vasıf ve Süleyman Sırrı Beyefendiler müctemian (toplu halde) bir vagonda bulunuyorlar. Süleyman Sırrı Bey, umumi esbab-ı istirahati bizzat murakabe (denetleme) ediyorlar. Bütün trende bulunanlar; Gazi Paşa Hazretlerinin misafiri olarak yemek vagonunu birkaç kere boşaltıp doldurdular.

Gece saat bir buçukta tren, kadın erkek, çocuk binlerce mesrur ve mütebessim başlar içinde Eskişehir istasyonuna giriyor. Her taraf elektrik nurları içinde… Bu baş kitleleri dakika geçtikçe sıkışıyor, kaynaşıyor ve vagonlara yaklaşıyor. Evvelce Reisicumhur Hazretlerinin uykuda bulundukları telgrafla haber verilmesine rağmen kimse yerinden kımıldamıyor. Kırmızı, siyah, beyaz çizgili dokuma çarşaflı kadınlar arasında ipek çarlılar salınıyor ve birçoklarının kucaklarında yavruları çırpınıyor ve bazıları uyuyor…

Birçok masalar ve odun yığınları üzerinde insan salkımları asılı… Tren hareket edinceye kadar kimse kımıldamıyor, sanki büyük Gazi'yi uyandırmaktan çekinen bir sükût var. Böyle çok tatlı ve kalbi hissiyat ve tezahürat arasında Eskişehir'den ayrılıyoruz.

Şimdi Afyonkarahisar yolunda koşuyoruz. Bizden evvel İstanbul'dan gelen talebe ve heyetleri hamil bir treni de Eskişehir halkı, mızıkalarla ve tezahürat-ı azime ile karşılamış ve selamlamışlar. Bizden sonra gelen ikinci trende TBMM Reisi Ali Fethi Beyefendi ve İstanbul gazetecileri bulunuyorlardı.

Sabahleyin güneşin yaldızladığı Afyon ufuklarını seyrederken, iki tayyaremiz trenin iki tarafında birdenbire gözüktü. Sanki kanatlarını üzerimize germişler ve trenin pencerelerine kadar yaklaşıyorlar ve hepimiz candan selamlaşıyoruz. Herkes elindeki mendillerle bu hava kahramanlarını selamlayarak cevelanlarını (dolaşma) nazarlarıyla takip ediyor. 484 numaralı tayyaremizin iki rakibiyle (pilot) sanki el ele veriyoruz.

Esmer renkli tayyaremizin rakibi, tayyaresiyle pencerelerden içeri girecek kadar yakın geçiyor. Hepimiz neşe ve şetaret içindeyiz. Biz Afyon'da dururken onlar şahikalar üzerinde cevelanlarına devam ediyorlar…"

Ziya Gevher, kendi duygularıyla birlikte o günü şöyle tarif

ediyordu:

> "Yedi saattir mütemadi teheyyüç içindeyiz. Bütün hislerimiz, gayesine vasıl olmuş bir halde… Gördüklerimiz duyduklarımız bizi heyecan dalgaları arasında sallıyor. Gönül isterdi ki, bütün memleket, Mehmetçiğin aşkı, bütün Türklük, memleket ve millet istiklalinin doğduğu ve fışkırdığı bu tepede bulunsun, eserini heyecanla tekrar ederken gözlerinden mezarına sıcak yaşlar akıtsın. Bugün burada toplananlar Türklüğün kerametini seyretmişlerdir. Dumlupınar'da yalnız bir kalp vardı."

Ziya Gevher, Afyon'dan törenin yapılacağı Dumlupınar'a kadar olan gelişmeleri bütün detaylarıyla anlatmaya şöyle devam ediyordu:

> "Büyük zaferin hatıraları Afyonkarahisar'dan itibaren canlandı ve Yıldırım Kemal istasyonu harbin kıymettar menkıbelerini yâda getirdi. Ve ilk türbe olarak buradan huşu ile geçiyoruz. Selkisaray'da İzmir'den gelen trenle Ali Fuat, İzzettin, Fahri, Ali Hikmet, Şükrü Naili Paşalar ve Eskişehir'den gelen trenle Kemalettin Sami Paşa bize iltihak etti. Gazi Paşa Hazretleri burada vagondan indi. Ve Fevzi Paşa ile öpüştüler, diğer paşalarla selamlaştılar. Selki… Dumlupınar istasyonuna vasıl olmadan bir köyde durduk. Büyük bir kalabalık, köylü, şehirli, İstanbul'dan gelen bütün heyetler burada bizi istikbal ettiler. Sinemalar, fotoğraflar çalışıyor. Öğleye doğru sırasıyla Konya, İstanbul, Ankara trenleri muvasalat etti. Ve biraz sonra vasıl olan İzmir treni ile Kazım Karabekir Paşa, mebus Hamdullah Suphi, Haydar Rüştü, Yusuf Ziya ve daha birçok mebusan-ı kiram kafilemize karıştılar.

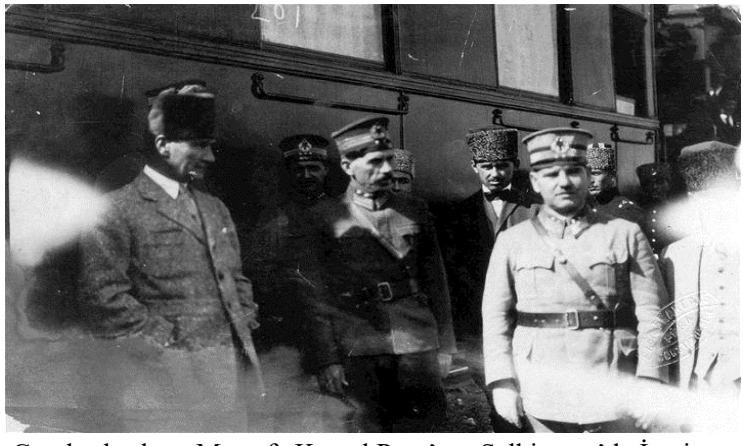

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Selkisaray'da İzmir ve Eskişehir'den gelen Paşalarla buluşması 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa eşi Latife Hanım, Fethi (Okyar), İsmet ve Fevzi Paşalarla Selkisaray İstasyonu'nda 30 Ağustos 1924

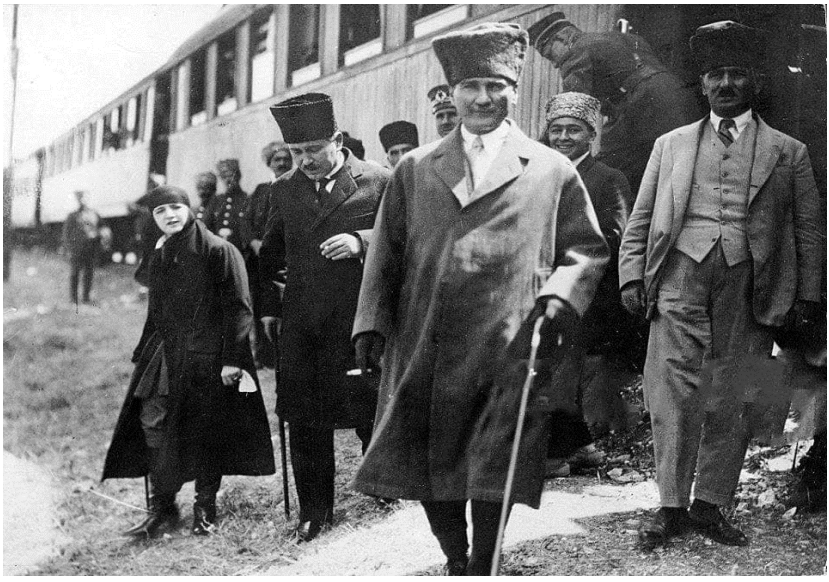

Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler trenden indikten sonra yürürlerken 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım tören alanına gidiyorlar 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım tören alanına geliyorlar 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım tören alanına geliyorlar 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım tören alanına geliyorlar 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım tören alanına geliyorlar 30 Ağustos 1924

İzmirliler hakkında burada biraz tevakkuf edeceğim. Meçhul Asker'e karşı gösterilen kalbi merbutiyette birinciliği İzmirliler almışlardır. İzmir'den her cemiyet ve her teşkilat Meçhul Asker'in mezarı için büyük büyük buketler getirdiler. Kadın erkek en kibarından köylü çocuğuna kadar beraber olmak üzere kağnılarda beraber oturarak tozları memnuniyetle karşılayarak geldiler. Denizli mebusu Yusuf Bey'i de bu kafilenin içinde bir kağnıda gördüm. Bu mütevazı, sıcakkanlı yüksek İzmirlilere gönül bağlamış bulunuyorum.

Gazi Paşa Hazretleriyle vekiller otomobillerini bu tarihi merasime şitap edenlere tahsis lütfunda bulundular ve müteaddit seferler yaptırdılar. Nihayet Başkumandanlık Sancağı'nı hamil olan açık otomobilleriyle Reisicumhur

Hazretleri ve vekillerle sair bilumum zevat hareket buyurdular. Keyftepe'de kurulan bir tak altından geçtik. Önümüzde mavi dağlar arasında ormanlar, yeşil sarı şirin renkleriyle harp ve zafer sahnesi gözüküyor. Buradaki bir sırta kurulan çadırlardan birine Gazi Paşa Hazretleriyle refikaları hanımefendi girdiler ve vekiller, bilumum hazır bulunan zevat ve halk derhal etrafını aldılar. Yaşlı babalar delikanlılara büyük Gazi'yi gösteriyorlar, ondan bahsediyorlar. Kütahya'dan mebusları, belediye heyet ve eşrafı iki nefis vazo getirdiler. Birini Gazi Paşa Hazretlerine diğerini Latife Hanımefendi'ye takdim eylediler.

Cumhurbaşkanı'nın geçeceği yol üzerinde Mehmetçik silah çatmış beklerken 30 Ağustos 1924

Tören için çeşitli yerlerden gelen halk tören alanında kurban kesmek için bekliyorlar 30 Ağustos 1924

Çeşitli yerlerden gelen halk, temeli atılacak "Şehit Asker" abidesi etrafında 30 Ağustos 1924

Tören için İzmir'den çiçeklerle gelen halk tören alanında 30 Ağustos 1924

Denizli Milletvekili Yusuf Bey gelen kafilelerden birinin kağnısında 30 Ocak 1924

Dumlupınar'da kurulan tak ve etrafında törene gelen halk
30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler tören alanına giderken
30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler Dumlupınar'da zafer takı önünde
toplu fotoğraf çekiminde 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler Dumlupınar'da 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler Dumlupınar'da 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler Dumlupınar'da 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler Dumlupınar'da 30 Ağustos 1924

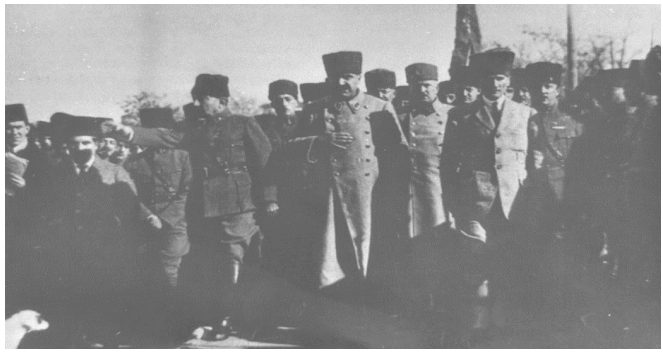

Cumhurbaşkanı ve Paşalar birlikte tören alanına giderken
30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı ve Latife Hanım tören alanına giderken
30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Latife Hanım, Başbakan İsmet Paşa ve diğer Paşalar tören alanına giderken 30 Ağustos 1924

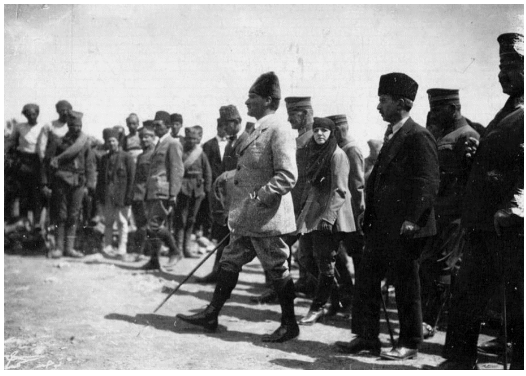

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Latife Hanım, Başbakan İsmet Paşa ve diğer Paşalar tören alanına giderken 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Latife Hanım, Başbakan İsmet Paşa ve diğer Paşalar tören alanına giderken 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Latife Hanım, Başbakan İsmet Paşa ve diğer Paşalar tören alanına giderken 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Başbakan İsmet Paşa ve Latife Hanım tören için beklerken 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Başbakan İsmet Paşa ve Latife Hanım tören için beklerken 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Başbakan İsmet Paşa ve Latife Hanım tören için beklerken 30 Ağustos 1924

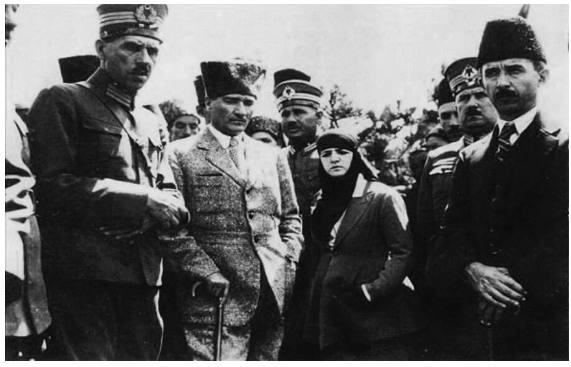

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Latife Hanım, Başbakan İsmet Paşa, Kazım Karabekir ve Kazım (Özalp) Paşalar tören için beklerken 30 Ağustos 1924

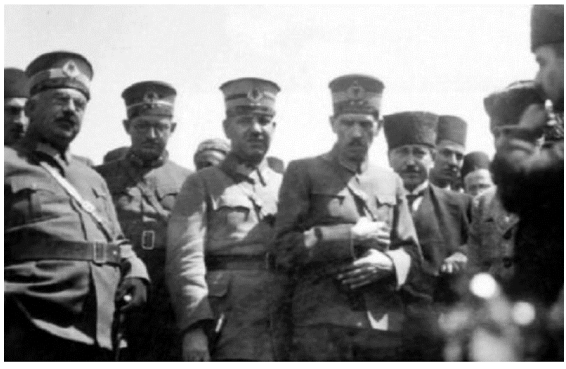

Tören alanında Cumhurbaşkanının etrafında toplanan Paşalar 30 Ağustos 1924

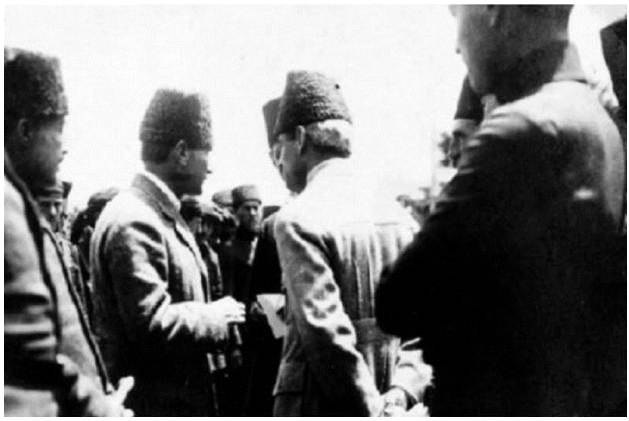

Tören alanında beklerken Cumhurbaşkanı etrafındakilerle sohbette 30 Ağustos 1924

Tören alanında beklerken Cumhurbaşkanı etrafındakilerle sohbette 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Mareşal Fevzi Çakmak Büyük Taarruz'u konuşurlarken 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Mareşal Fevzi Çakmak
Büyük Taarruz'u konuşurlarken 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Mareşal Fevzi Çakmak
Büyük Taarruz'u konuşurlarken 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa Paşalara Büyük Taarruz'u
işaretleriyle anlatıyor 30 Ağustos 1924

Biraz sonra Gazi Paşa hazretleri ve arkasından büyük bir halk Şehit Asker için yapılacak abidenin bulunduğu mahalle çıktık. Burada sağ tarafta bir çukur açılmış yanında taş, harç, iki yeni kürek, kazma solda yanları taş örgülü müzeyyen bir mezar gözüküyor. Mezarın üzerinde askerlerin elleriyle elledikleri ve inceledikleri bir toprak tabakası bulunuyor. Herkesin gönlünde yeşillikler, çiçekler içinde görmek istediği bu mezar şu haliyle hepimizin kalbini yaktı. Fakat İzmirliler on dakika sonra Meçhul Asker'in mezarını çelenklere boğdular ve birdenbire Mehmetçiğin âşıklarının muhabbeti belirdi. Bunların içerisinde Türk Ocağı'nın, İhtiyat Zabitlerinin, Çiftçiler Derneği'nin, İzmir Belediyesi'nin ve Gültekin'in çelenkleri bulunuyordu.

"Şehit Asker" mezarının başına bayraklarla, çelenk ve çiçeklerle gelen halk 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya "*Dumlupınar*" şiirini okuyan ve çiçek veren Afyon Milletvekili İzzet Ulvi (Elöve) Bey'in oğlu küçük Gültekin ile 30 Ağustos 1924

> Mezar civarındaki sade söğüt dallarından yapılmış tak üzerinde büyük harflerle yazılan 'Meçhul Şehit' lisanından 'Büyük Gazi' unvanlı bir levha vardı. Bu levha şu cümleleri ihtiva ediyor: 'İki sene evvel şuracıkta Sevr Muahedesi'ni yırtan kılıcınız, Türk'ün tarihi olan İnönülerini, Sakaryaları şan ve şeref-i milliye ithaf eylemiş idi. Zaman geldi ki, şehamet-i siyasiyenizle de eski ve yenidünyalar Türk'ün azimet hakkını teslime başladılar. Dünya hep böyle matem-i milliye taptıkça müftehir-i ervah (canlar, hayatın cevherleri) şu gördüğünüz şehitlik ebediyen şad olacak millet de sizi yalnız başının üstünde değil kalbinin içinde taşıyacaktır.'
>
> Gazi Paşa Hazretleri, refikaları hanımefendi ile abidenin ilk taşını vaz ettikten sonra küçük Gültekin 'Dumlupınar' unvanlı şiiri inşad etti. Ve bade geriye gelindi herkes kayaların toprakların üzerine iliştiler. Gazi Paşa Hazretleri tahta kürsünün bir köşesine sığındılar, yalnız birkaç iskemle hanımlara verildi. Herkes memnun, sanki bu sıcakları ile maruf tepede harplerin mükâfatı gibi serin bir rüzgâr esiyor. Herkes yüzünü güneşin bütün şiddetine tevcih etmiş, aldırmıyor. Ve sanki 'Ölünüz!' dense bütün kalpler bu emre uyacak.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa Dumlupınar'da 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa Dumlupınar'da 30 Ağustos 1924

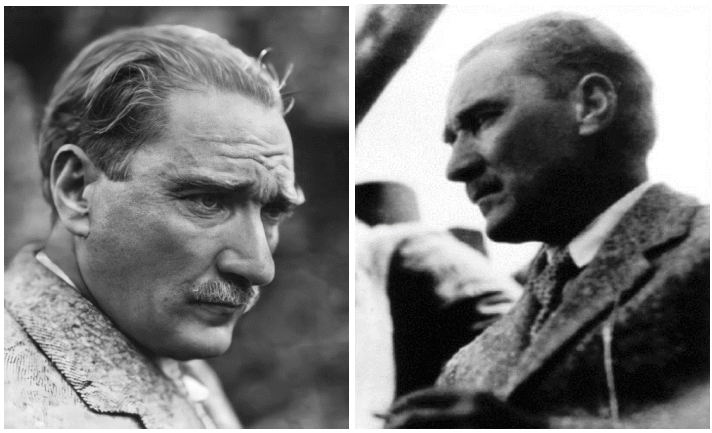

Mustafa Kemal Paşa'nın Dumlupınar'da Esat Nedim Tengizman tarafından çekilmiş portreleri 30 Ağustos 1924

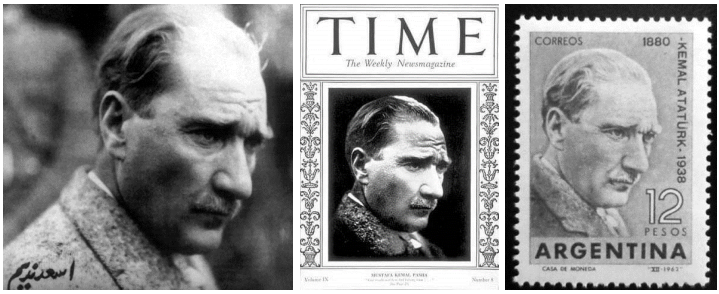

Mustafa Kemal Paşa'nın Dumlupınar'da 30 Ağustos 1924'te Esat Nedim Tengizman tarafından çekilmiş portresi daha sonradan Time'a kapak olacak, pullara basılacaktır.

> "Fevzi Paşa Hazretleri alkışlar arasında kürsüye gelerek nutkuna Sakarya'dan başlayarak bulunduğumuz tepeden kati neticesi alınan zaferin askeri tarihçesini yapıyor. Vaziyetimizi, düşmanın vaziyetini anlatıyor, 30 Ağustos muharebesinin kati neticesini alkışlar, arkası kesilmeyen alkışlar arasında söylüyor.
>
> Köylüler evet evvela köylüler 'Yaşa, yaşa!' diye bağırdılar ve eminim ki, bu kalpten gelen feryat, şehitlere kadar ulaştı. Bütün tepe inledi. Uğultular bu melanetin cezasını çekenlerin kulağına da gitti.

Fevzi Paşa hazretleri, buradan kaçtılar deyip parmağıyla bir yeri gösterdikçe köylülerin göğüsleri kalkıyor, sakalları titriyor. Hepsi oraya dönüyorlar. ‘Kaçtılar, gittiler’ diye bağırıyorlar.”

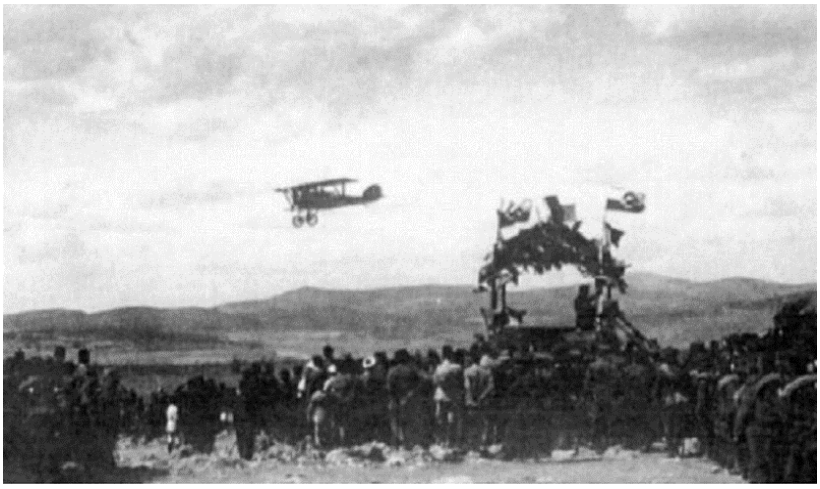

Dumlupınar tören alanının üzerinde dolaşan Türk uçaklarından biri 30 Ağustos 1924

“Fevzi Paşa Hazretlerinin nutku, rüzgârlarını yanaklarında hissettiğimiz üç tayyaremizin uğultuları arasında kesiliyor, bu aralık o biraz duruyor, sonra yine söylüyordu. Bu muharebeye nasıl ‘Başkumandanlık Muharebesi’ verildiğini anlatıyor ve İsmet Paşa Hazretlerinin o büyük günü teyiden gönderdiği tamimi aynen okuyor. Ve bu sözleri şiddetli alkışlarla mukabele görüyordu.

Fevzi Paşa Hazretleri düşman sürü halinde kaçıyorlardı dedikçe, yine herkesten evvel köylü coşuyordu. Paşa, nutkunu şehitlere Fatihalar ithafıyla bitirdi.

Fevzi Paşa Hazretlerinin nutuklarını darülfünun namına Darülfünun Emini İsmail Hakkı Bey’in nutku takip etti. Daha sonra matbuat namına Ağaoğlu Ahmet Bey bir nutuk irat eyledi. Ve müteakiben Hamdullah Suphi Bey en güzel nutuklardan birini söyledi ve İdman Cemiyetleri İttifakı namına Sami (Ali Sami Yen), Baro namına Muhittin Baha, Muallimler Derneği namına Nüzhet Haşim ve Türkiye halkı namına BMM Reisi Fethi Beyefendi nutuklarını irat ettiler.

En son olarak Reisicumhur Gazi Paşa Hazretleri pek kıymettar ve tarihi olan nutuklarını çok beliğ bir surette irat buyurdular.”

Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım Mareşal Fevzi Paşa'nın konuşmasını dinlerken 30 Ağustos 1924

Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım Mareşal Fevzi Paşa'nın konuşmasını dinlerken 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Dumlupınar'da Büyük Taarruz'un ikinci yıl dönümü dolayısıyla yaptığı konuşma şöyledir:[49]

> "Efendiler,
>
> Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin verdiği kıymetli izahatla burada hazır bulunanlar 'Afyonkarahisar-Dumlupınar' Meydan Muharebesi'nin ve netice-i katiye veren 30 Ağustos Muharebesi'nin suret-i cereyanı hakkında bir fikir icmal edinmişlerdir. Beş gün bilâ-fasıla geceli gündüzlü devam eden bu büyük meydan muharebesinin mahiyet-i hakikiyesi bugün verilen tafsilattan ziyade yarın tarihin hakemleri, erbab-ı tetebbu'un (ayrıntılı inceleme, geniş bilgi edinme) tetkik ve muhakemeleri okunduğu zaman daha bariz, daha şümullü bir surette anlaşılacaktır.
>
> Beni; milletim, Türk milleti emniyet ve itimadına layık görerek bu hareketin başında bulundurdu. Bu vazife-i memuriyetimin mesut hatırasını -milletime karşı daima en derin minnettarlıklarla mütehassis olarak- haz ile, iftihar ile muhafaza ediyorum. Vazifelerini milletin arzu-yu vicdanisine, ihtiyac-ı hakikisine, yalnız onun irade-i aliyyesine tevfikan yapmış olanlara mahsus bir istirahat-ı vicdan ile bugün muvacehenizde bulunurken hissettiğim bahtiyarlığı ifade edemem.
>
> Efendiler, tıpkı bugün gibi 38 senesi Ağustosunun otuzuncu günü saat ikide şimdi hep beraber bulunduğumuz bu noktaya gelmiştim. Bu üzerinde bulunduğumuz sırtlarda kahraman on birinci fırkamız şu karşıki tepelerde muharebeye mecbur edilen düşman kuva-yı eslihasına taarruz için yayılarak ilerlemekte bulunuyordu. Şu gördüğümüz Çal köyü alevler ve dumanlar içinde yanıyordu…"

Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos 1922'de geldiği bu noktadan itibaren savaşın bütün safhalarını uzun uzadıya anlattıktan sonra bu savaşın sonuçlarına değinerek sözlerini şöyle sürdürdü:

> "Tarih, başlarındaki tacidarların, haris politikacıların birtakım hayalî emellerle, vasıtası mevkiine düşen müstevli orduların, müstevli milletlerin uğradığı bu nevi feci akıbetlerle malamaldır.

[49] "Dumlupınar'da Lâyemut Zaferi ve Hatıralarını Tes'id Ederken Büyük Gazi Diyor ki:", *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 179-188.

Efendiler, Türk vatanını fethetmek fikrini, Türk'ü esir etmek hayalini umumi, maşeri bir fikir haline koymağa çalışanların da layık oldukları akıbetten kurtulamamış olduklarını gözlerimizle gördük… Mahkûm olmak istemeyen bir milleti, taht-ı esaretinde tutmaya muktedir olacak kadar kuvvetli müstebitler artık bu dünya yüzünde kalmamıştır. Türk milleti son mücadalatiyle, bilhassa burada kazandığı zaferle, izhar ettiği azim ve irade ile malum olan bu hakayıkı bir defa daha sine-i tarihe çelik kalemle hakketmiş bulunuyor.

Efendiler, Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi ve onun son safhası olan bu 30 Ağustos Muharebesi, Türk tarihinin en mühim dönüm noktasını teşkil eder. Tarih-i millimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletinin burada ihraz ettiği zafer kadar netice-i katiyeli ve bütün tarihe, yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine yeni cereyan vermekte kati tesirli bir meydan muharebesi hatırlamıyorum.

Hiç şüphe etmemelidir ki, yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyeti'nin temeli burada tarsin olundu. Hayat-ı ebediyesi burada tetviç olundu. Bu sahada akan Türk kanları, bu semada pervaz eden şehit ruhları devlet ve cumhuriyetimizin ebedi muhafızlarıdır. Burada esasını vazettiğimiz 'Şehit Asker' âbidesi işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr ve kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu âbide Türk vatanına göz dikeceklere Türk'ün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, savletini, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır.

Efendiler, bu muazzam zaferin muhtelif amilleri fevkinde en mühimi ve âlisi Türk milletinin bilâkaydüşart hâkimiyetini eline almış olmasıdır. Bu hadisenin tarihimizde ve bütün cihanda ne büyük ne feyizli bir inkılâp olduğunu izaha lüzum görmem. Milletimizin uzun asırlardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde, onların tahakküm ve istibdadı altında ne kadar ezildiğini, onların hırslarını temin yolunda ne kadar büyük felâketlere ve zararlara uğradığını düşünürsek, milletimizin hâkimiyetini eline almış olması hadisenin bütün azamet ve ehemmiyeti nazarlarımızda tecelli eder. Gerçi büyük zaferin ferdasına kadar İstanbul'da halife ve sultan namı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği hilâfet ve saltanat unvanı ile bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o

makamları ve o makam sahiplerini layık olduğu akıbete isal etti.

Efendiler, hâkimiyet-i milliye öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmaya mahkûmdurlar. Avrupa'nın ortasından, ta şarkın öbür ucundaki binlerce senelik memleketlere bakacak olursak, Osmanlı İmparatorluğu'nun istihkak ettiği talihi daha güzel anlayabiliriz.

Arkadaşlar, saraylarının içinde Türk'ten gayrı unsurlara istinat ederek, düşmanlarla ittifak ederek Anadolu'nun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamlarının Türk vatanından tardı, düşmanların denize dökülmesinden daha rehakâr bir harekettir. Türk milletinin mübarek vedia-i ecdat olan bu topraklarda tam manasıyla efendi olarak yaşaması ancak o fuzulî ve bi-mânâ olmaktan başka, mevcudiyetleri mahz-ı zarar ve felâket olan makamların bertaraf edilmesiyle mümkün olabilirdi.

Efendiler, onlar yüzünden Türk vatanının ve Türk milletinin geçirdiği kederleri, elemleri hissetmemiş bir ferdimiz yoktur. Bu kadar matemler ve felaketler geçirdikten sonra elbette Türk öğrenmiştir ki, vatanı yeniden yapmak ve orada mesut ve hür yaşayabilmek için behemehâl hâkimiyetine sahip kalmak ve Cumhuriyet bayrağı altında bütün evlatlarını toplu ve dikkatli bulundurmak lazımdır… Efendiler, artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor. İlim ve marifet, yüksek medeniyet, hür fikir ve hür zihniyet istiyor. Şeref, namus, istiklâl, hakiki varlık, vatanın bu taleplerini tamamen ve serian yerine getirmek için esaslı ve ciddi bir surette çalışmayı emreder.

Efendiler, asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir; fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin duçar olduğu zararları ancak bir tarzda telafi edebiliriz: O da artık Türkiye'de Türkiye'den başka bir şey düşünmemek. Ancak bu zihniyetle hareket ederek her türlü selamet ve saadet hedeflerine vasıl olabiliriz.

Efendiler, bizim milletimiz vatan için, hürriyeti ve hâkimiyeti için fedakâr bir halktır; bunu ispat etti. Milletimiz yaptığı inkılâbatın kıskanç müdafiidir de. Benliğinde bu faziletler yerleşmiş bir milleti yürümekte olduğu doğru yoldan hiçbir kimse, hiçbir kuvvet alıkoyamaz.

Efendiler! Milletimiz hâkimiyetini eline aldığı gün, bilmeyen kalmamıştır, en karanlık felaketlerin, en derin uçurumu kenarında bulunuyordu. Kuvve-i maddiyesi yıprattırılmış, vesait-i müdafaası gasp olunmuş, maneviyatı duçar-ı tecavüz olmuş elim bir vaziyette bulunuyordu. Bütün bunlara rağmen mevcudiyetini ve istiklâlini kurtarmaya karar verdi. Bu kararında muvaffak olabilmek için bütün milletin kendine bir hedef ve hareket tespit etmesi lazım geliyordu. Bütün milletin, o hedef üzerinde behemehâl muvaffak olmayı gaye-i emel telakki etmesi icap ediyordu. Millet bütün mevcudiyetiyle bütün fedakârlığı ile bütün imanı ile o hedefe beraber yürüsün ve behemehâl muvaffak olsun lazımdı. Efendiler, o hedef burası idi. Gaye-i emel olan muvaffakiyet, burada ihraz olunan zafer idi.

Efendiler, milletimiz bundan sonraki mesaisinde de muvaffak olabilmek için, millî hedefini bütün vuzuh ve katiyetle, tekmil vatandaşların nazarında ve vicdanında bütün parlaklığı ile tespit etmiş bulunuyor. İsterseniz benim burada hedef dediğim şeyi, siz milletin mefkûresi tesmiye ediniz. Fakat bu unvanı verirken dikkat ediniz ki, hayalî bir manaya kendimizi kaptırmayalım.

Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihanda tam manası ile medeni bir heyet-i içtimaiye olmaktır. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hakkı hürriyet ve istiklali, malik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütenasiptir. Medeni eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler, hürriyet ve istiklallerinden tecrit olunmaya mahkûmdurlar. Tarihi beşeriyet baştanbaşa bu dediğimi teyit etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak, şartı hayattır. Bu yol üzerinde tevakkuf edenler veyahut bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak cehil ve gafletinde bulunanlar, medeniyetin huruşan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.

Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vabestedir, içtimaî hayatta, iktisadî hayatta ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekâmül ve terakki yolu budur. Hayat ve maişete hâkim olan ahkâmın, zaman ile tagayyür, tekâmül ve teceddüdü zaruridir. Medeniyetin ihtiraları, fennin harikaları, cihanı tahavvülden tahavvüle duçar ettiği bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir. Medeniyetten

bahsederken şunu da katiyetle beyan etmeliyim ki, medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak içtimaî, iktisadî, siyasî aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların hukuku tabiyelerine malik olmaları, aile vazifelerini idareye muktedir bulunmaları lâzımedendir.

Efendiler, milletimiz burada tespit ettiğimiz büyük zaferden daha mühim bir vazife peşindedir. O zaferin idraki milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki, iktisaden zayıf bir bünye fakr-ü sefaletten kurtulamaz, kuvvetli bir medeniyete, refah ve saadete kavuşamaz, içtimaî ve siyasî felâketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresindeki muvaffakiyet de iktisadiyatındaki müktesebat derecesiyle mütenasip olur. Hiçbir medenî devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel iktisadını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklâl müdafaası için vücud-u lazım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisadiyatın inbisat ve inkişafıyla mükemmel olabilir.

Milletimizin muttasıf olduğu kuvvetli seciye, sarsılmaz irade, ateşin milliyetperverlik, iktisadî muvaffakiyetten nebeân edecek feyizlerle de layık olduğu derecede takviye olunmak zaruridir. Asır mübarezesinde milletimizi muvaffak edecek bir iktisadi hayat teminini istihdaf eden umumi maarif ve terbiye sistemlerimiz, her gün daha çok esaslaşacak ve elbette muvaffak olacaktır.

Efendiler, artık bugün hayat ve insaniyet icapları bütün hakikatiyle tecelli etmiştir. Bunlara mugayir olan rivayetler ahlâk ve imana esas olmaz. Hakikat tecelli edince kizp ortadan kalkar. Safsatalar, hurafeler kafalardan çıkmalıdır. Her türlü teali ve tekemmüle müsteit olan milletimizin, içtimaî ve fikrî inkılâp hatvelerini kısaltmak isteyen maniler behemehâl bertaraf edilmelidir.

Efendiler, son sözlerimi münhasıran memleketimizin gençliğine tevcih etmek istiyorum.

Gençler!

Cesaretimizi takviye ve idame eden sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile, insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız. Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz tesis ettik, onu ilâ ve idame edecek sizsiniz.

Arkadaşlar, bu gaza ve şehadet diyarını terk ederken ‘Şehit Asker’i hep beraber hürmet ve tazimle selâmlayalım.”

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Dumlupınar'da Büyük Taarruz'un ikinci yıl dönümü dolayısıyla yaptığı konuşma sırasında 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Dumlupınar'da Büyük Taarruz'un ikinci yıl dönümü dolayısıyla yaptığı konuşma sırasında 30 Ağustos 1924

Ziya Gevher, Cumhurbaşkanının konuşma anlarını şöyle anlatmaktadır:

> "Büyük Gazi'nin sözleri bütün kalpleri teheyyüce sevk ediyor. Eserini ikmal ettiği tepe üzerinde nutuklarını irat ederlerken sağa sola dönmek, elleriyle işaret vermek gibi hareketleri bu sahneyi bir kat daha canlandırıyordu. Bu esnada havada hiçbir ses yoktu. Ortalıkta yalnız kendilerinin sesleri hâkimdi. Rüzgâr bile biran sustu gibi geldi. Ağladık, sevindik, yeniden yeniye feyizli ümitler aldık. Büyük rehber bize orada yeni yollar gösterdi. Herkes bir daha büyük müncinin önünde eğildi. Ve kendilerini ardı gelmeyen mükerrer alkış tufanları arasında çadırlarına kadar getirdi.
>
> Merasimin nihayetinde toplar endaht edildi. Saat altı buçukta trenin bulunduğu mahalle geldik. Dokuz buçukta Afyon'dayız."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve eşi Latife Hanım, tören alanından ayrılırken 30 Ağustos 1924

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve eşi Latife Hanım, tören alanından ayrılırken 30 Ağustos 1924

Selkisaray'dan ilk hareket eden tren Cumhurbaşkanının treni oldu. Trende aynı zamanda ordu, kolordu kumandanları da Cumhurbaşkanı'nın misafirleri olarak bulunuyordu. Birkaç saat sonra Afyonkarahisar'a varıldı. Burada Cumhurbaşkanı Meclis Başkanı Fethi Bey'i beraberlerine almak istediklerinden arkadan gelen birinci İstanbul treni beklenildi. Başbakan İsmet ve Fevzi Paşalar ile diğer bakanlar ve davetlilerin bulunduğu vagonlar ayrılarak Cumhurbaşkanının yanında TBMM Başkanı Fethi Bey ve kolordu kumandanlarından Ali Hikmet Paşa bulunduğu halde yarım saat sonra Karaköy'e doğru hareket ettiler. Gece yarısından sonra bir buçukta Eskişehir'e hareket edildi ve buradan da otomobillerle Bursa'ya gidilecektir. Başbakan İsmet Paşa ve diğer katılımcıları taşıyan tren ise Cumhurbaşkanının treninden bir saat sonra hareket ederek sabah Ankara'ya ulaştı.[50]

SONUÇ

Türk Kurtuluş Savaşı'nın son evresinde Sakarya Savaşı'nda elde edilen zaferin üzerinde yaklaşık bir yıl beklendikten sonra ve aylarca süren hazırlıktan sonra Türk ordusunun son bir taarruzuyla Yunan ordusunu Anadolu'dan tümüyle kovup atmak için bizzat Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından büyük bir gizlilikle planlanan ve 26 Ağustos 1922'de uygulamaya konulan savaş planı, daha ilk günden başarı sinyalini verdi ve beş gün içinde Yunan ordusu yenilgiyi kabul ederek hızla İzmir'e doğru geri çekildi ve nihayet 9 Eylül 1922'de İzmir kurtuldu.

Daha 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçerken Mustafa Kemal Paşa'nın aklında önce vatanı kurtarmak ve milleti bağımsızlığa ulaştırmanın yanı sıra ulusal egemenliğe dayalı, tam bağımsız yepyeni bir Türk devleti kurmak hedefi vardı. Bu açıdan Mustafa Kemal Paşa savaşın sona erdirilmesini de barışın sağlanmasını da bu son zafere bağlıyordu. Sonunda Büyük Taarruz ile elde edilen askeri zafer, Mustafa Kemal Paşa'ya bu isteklerinin tümünü gerçekleştirme fırsatı hazırlayacaktır. Nitekim bu hedefler doğrultusunda zaferin elde edilmesinden hemen sonra Gazi Paşa'nın yoğun bir diplomasi mücadelesi başladı. Önce 11 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesi ile Türk Yunan Savaşı tümüyle sonlandırılarak Anadolu'dan sonra Doğu

[50] "Meçhul Şehitlik'ten Ayrıldıktan Sonra", *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Eylül 1924.

Trakya'nın savaşa başvurulmaksızın boşaltılması sağlandı. Sonra bir ara kesintiye uğrayarak iki aşamada da olsa, uzun da sürse en sonunda 24 Temmuz 1923'te Lozan'da Türkiye barışının esasları tespit edilinceye, egemen ve bağımsız bir devlet olarak tanınıncaya kadar Mustafa Kemal Paşa, bu uğurda mesai harcamaya devam edecektir. Ancak diğer taraftan da milleti uyanık tutmak, milli egemenliği harekete geçirmek ve geleceğin Türkiye'sini şekillendirmek üzere halkla buluşmak ve onları bilinçlendirip yönlendirebilmek için yurt gezilerini sürdürecektir.

Sonuç olarak Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın dahiyane bir planla bizzat yürüttüğü Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlanması, yine Mustafa Kemal Paşa tarafından bizzat planlanan ve büyük bir titizlikle takip edilip yönlendirilen iç ve dış politikadaki gelişmeler en sonunda semeresini verecek ve Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ve ardından da kısa bir süre sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla noktalanacaktır. Üstelik de sadece yeni bir devlet kurmakla yetinmeyen Gazi Mustafa Kemal Atatürk, kurulan yeni Türk devletini çağdaş uygarlıklar hedefine ulaştırabilmek için sosyal, siyasal, ekonomik olarak devrimsel bir süreçle modern bir devlet haline dönüştürmek için uğraşacaktır.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa savaşla ve onurlu büyük bir mücadeleyle kazanılan zaferin anlamını unutturmamak için bizzat kendi öncülüğünde tören ve etkinlikler düzenleyerek hafızaları taze tutmaya çalışacaktır. Nitekim 30 Ağustos 1924'te Afyon Dumlupınar'da Şehit Asker Anıtı'nı açtığı törende, Büyük Taarruz zaferiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin burada atıldığını hatırlatacak ve bu kutlu zaferin getirisi olan Türkiye Cumhuriyeti'ni yükselterek daha da ileri götürme işini de Türk gençliğine emanet edecektir.

KAYNAKLAR

1. Makaleler

"Adana Seyahatinden Bir Müşahede", *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Mart 1923.

"Başkumandanımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Konya'da…", *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Mart 1923.

"Bütün İzmir, Yolu Üzerinde!", *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Kânunusani 1923.

"Büyük Gazi'nin Bursalılarla Hasbıhali" *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Kânunusani 1923.

"Büyük Gazi'nin İzmir'deki Mühim Konferansı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Şubat 1923.

"Dumlupınar'a Bugün Gidiliyor", *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Ağustos 1924.

"Dumlupınar'a Hareket", *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924.

"Dumlupınar'da Lâyemut Zaferi ve Hatıralarını Tes'id Ederken Büyük Gazi Diyor ki:", *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924.

"Eskişehir'den İzmit'e Doğru!", *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Kânunusani 1923.

"Gazi Başkumandanımızın Millete Beyannamesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1922.

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Adana'ya Gitmek Üzere Şehrimizden Hareket Eyleyeceklerdir", *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Mart 1923.

"Gazi Paşa Hazretlerinin Seyahatleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mart 1923.

"Gazi Paşa Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi'nde…", *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Mart 1923.

"General Trikupis'in Esareti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1922.

"Hint Hilafet Komitesi'nin Zaferimizi Tebriki", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1922.

"Hükümetimizin Halk ve Memurlarımıza Beyannamesi", *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1922.

"Kahraman Başkumandanımız…", *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1922.

"Meçhul Şehitlikten Ayrıldıktan Sonra", *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Eylül 1924.

Müjdeci, Mustafa, "Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Büyük Taarruz", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu, 2-4 Ekim 2012-Uşak*, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 669-704.

"Reisicumhur Hazretleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Ağustos 1924.

"Tarsus'ta Unutulmaz Bir Gün ve Hatıra", *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1923.

Altay, Fahrettin, "Büyük Taarruz'da Türk Süvarisi", *Kemalizm*, C. 9, S. 97, 1970, s. 5-8.

Baycan, Nusret, "Büyük Taarruz'da Komuta Kademelerinde Görev Alanlarla Üst Düzeydeki Karargâh Subayları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 9, S. 26, 1993, s. 311-394.

Kişi, Şule Sevinç, "Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz", *Sakarya'dan Büyük Taarruz'a 100. Yılında Başkomutanlık Meydan Muharebesi,* Editörler: Çiğdem Dumanlı, Emre Saral, Girişim Ajans Matbaa Tic. Ltd. Şti., 1. Bs., Ankara 2022, s. 277-338.

Öksüz, Hikmet-İsmail Köse, "Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz", *Türkiyat Mecmuası*, C. 27/2, 2017, s. 207-238.

Recep Zühtü, "Akşehir, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'de", *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1923.

Hakimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1922.

Sarısaman, Sadık, "Atatürk'ün Büyük Taarruz Değerlendirmeleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, S. 2, Ağustos 2008, s. 28-52.

Sayılır, Burhan, "30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz ile İlgili Bazı Bilgiler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl: 12, Bahar 2014, S. 16, s. 89-114.

Tanju, Sadun, "Muzaffer Başkomutanın Ağzından: 30 Ağustos Nasıl Hazırlandı, Nasıl Kazanıldı?", *Vatan*, 30 Ağustos 1953, s. 4.

Tuncel, Bedrettin, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanışı*, Ankara 1972.

2. Kitaplar

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, TTK, Ankara 1988.

Atatürk'le Konuşmalar, Haz. Mustafa Baydar, İstanbul 2000.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 13, (6 Mayıs1922-15 Ekim 1922), Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya, Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar*, İstanbul 1984.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, C. 1, Temel Yayınları, İstanbul 2002.

Çalışlar, İzzettin, *On Yıllık Savaşın Günlüğü, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*, Hazırlayan: İsmet Görgülü-İzzettin Çalışlar, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi AŞ, İstanbul 1997.

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. II, 2. bs., TTK, Ankara 1987.

Gündüz, Asım, *Hatıralarım*, Kervan Yayınları, İstanbul 1973.

Kılıç Ali'nin Anıları, Der: Hulusi Turgut, 7. Bs., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Ankara 1983.

Özalp, Kazım, *Millî Mücadele 1919-1922*, TTK, Ankara 1985.

Sorgun, Taylan, *İmparatorluktan Cumhuriyete*, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul 2004.

Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, C. I, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973.

Tanju, Sadun, *Asil Kan*, Altın Kitaplar, İstanbul 1994.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, C. 3, İçtima Senesi: 3, 6 Eylül 1338 (1922).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C. 22, İçtima Senesi: 3, 92. İçtima, 28.08.1338 (1922).

Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Ağustos 1922), Genelkurmay Başkanlığı, Ankara1994.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yay. Haz.: Erol Şadi Erdinç, C. 2, 2. bs., Pera Turizm ve Ticaret AŞ, İstanbul 1997.

Türk Basınının Anlatımıyla 30 Ağustos Zaferinin Yirmi Yıllık Süreci

Barış METİN*

GİRİŞ

26 Ağustos 1922 tarihinde Türk ordusunun Yunan işgal kuvvetlerine karşı giriştiği Büyük Taarruz ve 30 Ağustos 1922'de kazanılan Başkomutan Meydan Muharebesi, yıllarca süren savaşlar nedeniyle adeta uçurumun kenarına sürüklenen bir ülkenin, Türk Milletinin bağımsızlık uğruna fedakârca mücadele ederek kazandığı ve Türk tarihine altın harflerle yazılan büyük bir zaferdir. Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün önderliğinde elde edilen söz konusu mücadeleler, çok yakın bir süre içinde 100. Yaşına ulaşacak olan, bağımsız, modern Türkiye *Cumhuriyeti*'nin kurulmasının yollarını hazırlamıştır. Böylesine önemli tarihi olayların anlamının ve aktörlerinin ilerleyen tarihi süreçte de Türk Milletince bilinmesi, ortak hafızalardaki yerini sürdürmesi millet olmak bakımından önemlidir ve gereklidir. Bu bakış açısıyla; Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'ne dair ortak kültürel mirasın, söz konusu zaferlerin yıl dönümlerinde Türk basınına hangi şekilde yansıdığını, burada bir değişimin olup olmadığını, topluma verilen mesajın dönemsel anlamın ne olduğunu yayınlanan manşetlerde, görsellerde, makalelerde incelemenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

A. 30 Ağustos 1927 - 30 Ağustos 1937 Arası Dönem

30 Ağustos 1927 tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi;

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, Mustafa Kemal Paşa'nın asker üniformalı, boydan büyük boy bir fotoğrafını ilk sayfada ortada kullanmıştır. Fotoğrafın altında "Büyük Zaferin Gazi Başkumandanı Reis-i Cumhurumuz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri" yazmaktadır. Gazetenin manşetten itibaren ilk sayfasını 30 Ağustos Zaferine ayırmıştır. Sayfanın sağ tarafında Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğrafından daha küçük olacak şekilde "Büyük Zaferin Büyük Kumandanları İsmet Paşa Hazretleri" yazısı ile İsmet Paşa'nın (İnönü) fotoğrafı bulunmaktadır. Sol tarafta ise küçük boy olarak; "Büyük

* Prof.Dr., Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi.
Baris.metin@usak.edu.tr

Zaferin Büyük Kumandanları Müşir Fevzi Paşa Hazretleri", ibaresiyle Fevzi Paşa (Çakmak) ve "Büyük Zaferin Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa Hazretleri" ibaresi ile Kazım Paşa'nın fotoğrafına yer verilmiştir. Söz konusu tarihli gazetede günün önemine dair çeşitli bilgilerin yanında Türk Silahlı Kuvvetlerinin üst düzey tayin ve terfilerine dair haberler de dikkat çekmektedir.

İlk sayfaya bir bütün olarak bakıldığında günün öneminin okuyucuya daha çok zaferi kazanan komutanlar görseli ile verilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Görsellerdeki esas kişi ise Mustafa Kemal Paşa'dır[1].

30 Ağustos 1928 tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi;

Manşette bayramın ismi "Zafer Bayramı" olarak belirtilmiştir. Gazetenin ilk sayfasında 30 Ağustos ile ilgili haberlere geçen yıllara göre daha kısmi yer ayrıldığı görülmektedir. Görsel olarak İstanbul Taksim Anıtı kullanılmış ve bu görselin altına "Büyük zaferin hatırasını te'yid eden taksimdeki heykelde Gazi taarruz sabahında" ibaresi bulunmaktadır. İlk sayfa metinlerinde "Türk Milletinin Zaferi" vurgusu vardır. Zaferin Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, ilk sayfadaki görselde temel karakterdir[2].

30 Ağustos 1929 tarihli *Milliyet* gazetesi;

Ana görsel "Elif Naci" imzalı bir karikatürdür. Mustafa Kemal Paşa at sırtında dürbün ile savaşı yönetirken, Türk topçuları da beraberinde çizilmiş, böylece elde edilen zaferde Türk topçusunun başarısına atıf yapılmıştır. 30 Ağustos günü "Zafer ve Tayyare Bayramı" olarak kutlanmıştır. Gazetelerde 30 Ağustos günü ilk kez "Tayyare Bayramı" olarak ta isimlendirilmiştir. Havacılığın önemine dikkat çekmek ve Milli Mücadele yıllarında Türk havacılarının başarısını da yâd etmek ve Türk hava kuvvetlerini daha da geliştirmek istenmiştir[3].

30 Ağustos 1929 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi;

Mustafa Kemal Paşa'nın asker üniformalı fotoğrafı ve Türk ordusunun düşmanı yere serdiği bir karikatür ile görseller ilk sayfada yer almıştır. Manşette ise Türk semalarında Türk uçaklarına yer verilmiş ve "Tayyare Bayramı'na atıf yapılmıştır[4].

[1] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1927, s. 1.
[2] *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1928, s. 1.
[3] *Milliyet*, 30 Ağustos 1929, s. 1.
[4] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1929, s. 1.

30 Ağustos 1930 tarihli *Milliyet* gazetesi;

Milliyet gazetesi geçen yıllarda 30 Ağustos tarihinde manşetlerinde ve ana görselde Zafer Bayramını öne çıkarırken bu yıl Ankara-Sivas tren yolunun açılışına yer vermiştir. Bu durum sürmanşette "İki büyük zaferin hızı içindeyiz" şeklinde değerlendirmiştir. İsmet Paşa'nın ve Ankara-Sivas tren yolunun açılışını tasvir eden kroki üzerindeki tren resmi ilk sayfada büyük görsel olarak tercih edilmiştir. Bu durum ülkenin doğusunda 1930 yılında yaşanan bazı iç güvenlik sorunlarının çözümüne dair tren yolunun bölgeye ulaşmasının zafer anlamı taşıdığına dair mesaj niteliğindedir.

30 Ağustos Zafer Bayramı ise ilk sayfada daha küçük bir yerde işlenmiştir. Görsel olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Kocatepe'den cepheyi gözlediği fotoğrafa yer verilmiştir. Zaferin anlamı ve Türk milleti için önemi vurgulanmıştır[5].

30 Ağustos 1930 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi;

Ankara-Sivas tren yolunun açılışı *Cumhuriyet* gazetesinde de "Zaferin sesini dinleyiniz!" şeklinden manşetten haber yapılmış, Ankara'dan Sivas'a doğru dağları dolanarak gelen büyük bir tren resmi ana görsel olarak tercih edilmiştir. Genç *Cumhuriyet*in Sivas'a tren yolu yaparak ulaşmasının 30 Ağustos zaferi gibi önemli olduğu mesajı verilmek istenmiştir.

İç sayfalarda ise 30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramının kutlanmasına dair haberlere yer verilirken Mustafa Kemal Paşa'ya görsel bir atıf yapılmadığı, Ankara-Sivas tren yolu açılışının öne çıkarıldığını söylemek mümkündür[6].

30 Ağustos 1931 tarihli *Milliyet* gazetesi;

"Bugün 30 Ağustos müebbet kurtuluşumuzun zaferini tes'it ediyoruz" sürmanşeti ile yayınlanmış ve ilk sayfada ana görsel olarak Türkiye haritasının önünde Mustafa Kemal Paşa'nın büst resmi ile Türk akıncısının resmine yer verilmiş, "Zafer" kavramı büyük puntolarla yazılmıştır. Bu görselin altında ise Kocatepe'den cepheyi yöneten lider olarak Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğrafı bulunmaktadır. İlk sayfanın solunda uzunca bir sütun olarak Siirt Mebusu Mahmut imzası ile "Büyük Gün" başlıklı bir makale yayınlanmıştır. 30

[5] *Milliyet*, 30 Ağustos 1930, s. 1.
[6] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1930, s. 1.

Ağustos coşkusu ve önemi gazetenin ilk sayfasına bu yıl geçen yıllara göre daha dikkat çeken şekilde yansımıştır[7].

30 Ağustos 1932 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi;

Gazete; "30 Ağustos… Bugün Bayramların Bayramını Yapıyoruz" manşeti ile

günün önemini belirtmiş ve zaferin 10.yılı olduğunu vurgulamıştır. Ana görsel olarak ise (muhtemelen) Kocatepe'nin zirvesinde Mustafa Kemal Paşa'nın baş kısmının ülkeye ışık saçan şekilde resmi kullanılmış, üzerine ise " O Sabah Güneş Böyle Doğmuştu!" yazılmıştır. Sayfanın alt kısımda ise İsmet Paşa ve Fevzi Paşa'nın fotoğrafları olan Yunus Nadi imzası ile "Başkumandanlık Harbi 30 Ağustos Zaferini Nasıl Kazandık?" başlığı ile bir yazı yayınlanmıştır. Ana görsellerde sadece Mustafa Kemal Paşa'nın resminin tercih edildiği dikkati çekmektedir. Böylece esas kahraman öne çıkarılmıştır. Ordu terfi listesi her yıl olduğu gibi 30 Ağustos günü gazeteden yayınlanmış, görsellerde veya haberlerde hava kuvvetlerine, tayyarecilere yer verilmeye devam edilmiştir[8].

30 Ağustos 1933 tarihli *Milliyet* gazetesi;

Milliyet gazetesinde, "Türk İstiklal ve İstikbalinin Kurtulduğu Gün: 30 Ağustos!" manşeti ve Mustafa Kemal Paşa'nın at üstünde eliyle ileriyi işaret ettiği, Türk Milletinin lideri, kurtarıcısı olduğu mesajının verildiği fotoğrafı ile günün önemini anlatılmıştır. Tayyare bayramı haberine yer verilmiş ve yan sütunda zaferi anlatan yazılar yayınlanmıştır[9].

30 Ağustos 1933 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi;

"Zaferlerin Zaferi" olarak tanımlanmış, ilk sayfadaki ana görselde yurdu işgalden kurtaran Türk süvari birlikleri resmedilmiştir. Görsellerde Mustafa Kemal Paşa yer almamıştır. 30 Ağustostan ilk defa "Dumlupınar Zaferi" olarak bahsedilmesi dikkat çekicidir. Tayyare bayramına dair habere yer verilmiştir. Türk milletince satın alınıp orduya hediye edilen uçaklara isim konulacağı bilgisi de yer almaktadır[10].

30 Ağustos 1934 tarihli *Akşam* gazetesi;

Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz günlerinde Kocatepe'de çekilen fotoğrafı ilk sayfada büyük görsel olarak kullanılmış. "30

[7] *Milliyet*, 30 Ağustos 1931, s. 1.
[8] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1932, s. 1.
[9] *Milliyet*, 30 Ağustos 1933, s. 1.
[10] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1933, s. 1.

Ağustos, Türk Başkumandanı Gazi Mustafa Kemal'in cihan askerlik tarihinde dâhiyane örnek yarattığı bir gündür" manşeti ile Mustafa Kemal Paşa'nın askeri kabiliyetleri vurgulanmıştır. Manşet ve haberlerde Türklüğe vurgu diğer yıllarda olduğu gibi devam etmektedir[11].

30 Ağustos 1935 tarihli *Tan* gazetesi;

Günün önemini gazete; "Türkiye'nin Kurtulduğu ve Kurulduğu Gün: 30 Ağustos" şeklinde değerlendirmiştir. Görsel olarak ise Türk süvari kuvvetleri ile uçakları resmedilmiş böylece, karada ve havada güçlü Türk ordusu mesajı verilmiştir. 30 Ağustos ile ilgili haberlerde daha önceki yıllarda Mustafa Kemal Paşa şeklinde yer verilirken soyadı kanunun sonrası 1935 yılında ATATÜRK ismine yer verildiği görülmüştür[12].

30 Ağustos 1935 tarihli *Ulus* gazetesi;

Ulus gazetesi "İki bayramı birden kutluyoruz" şeklindeki manşetin altına 30 Ağustos (1922) günü yaşanılan hadiseleri gösteren bir harita yayınlamış, savaşın seyrini kroki ile okuyucusuna aktarmıştır. Ana görselde Atatürk'e veya milli mücadele komutanlarına yer verilmemiştir. Savaşın önemine, anlamına dair açıklamalara yer verilmiştir[13].

30 Ağustos 1935 tarihli *Anadolu* gazetesi;

İlk sayfanın merkezinde Atatürk'ün iki ayrı fotoğrafına yer verilmiştir. Bunlardan birinde Atatürk ve İsmet Paşa askeri üniformaları ile birliktedir. Gazetenin ilk sayfasını kaplayan kırmızı renkli 30 rakamının içine Türk Silahlı Kuvvetlerinin kara, deniz ve hava muharebe araçları yerleştirilmiştir. Böylece güçlü askeri liderler ve güçlü ordu, bağımsız Türkiye, Türk Milleti mesajı verilmiştir. Her 30 Ağustosta olduğu gibi tayyare bayramına dair haberleri ilk sayfada görmek mümkündür[14].

30 Ağustos 1935 tarihli *Akşam* gazetesi;

"On üç yıl önce" üst yazısının altında Türk yurduna uzanan işgalci elinin kılıçla kesildiği bir resim ile ana görsel oluşturulmuştur. Altta ise; "Türkün çelik kolu kutsal ilimize uzanan yabancı eli böyle

[11] *Akşam*, 30 Ağustos 1934, s. 1.
[12] *Tan*, 30 Ağustos 1935, s. 1.
[13] *Ulus*, 30 Ağustos 1935, s. 1.
[14] *Anadolu*, 30 Ağustos 1935, s. 1.

parçalamıştı" yazılmıştır. 30 Ağustosun Zafer ve Tayyare Bayramı olduğu belirtilmiştir[15].

30 Ağustos 1936 tarihli *Açıksöz* gazetesi;

Bu gazetenin ilk sayfasının sağ tarafında bir köşede Atatürk'ün bir resmi ile "30 Ağustos" başlığı altında günün önemi okuyucuya aktarılmıştır. Büyük puntolar ile sür manşette ise Avrupa'da Hitler ve Mussolini ile ilgili haberlere ve gelişmelere yer verilmiştir[16].

30 Ağustos 1936 tarihli Ulus gazetesi:

Gazetede ana görsel kullanılmamış, "zafer ve tayyare bayramı yurttaşlara kutlu olsun" sürmanşetine yer verilmiştir. Atatürk'e dair bir görsel kullanılmamıştır[17].

30 Ağustos 1936 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi;

Gazetenin ilk sayfasında ülkede gerçekleşen dil kurultayı ve Avrupa'da Hitler ve Mussolini ile ilgili öne çıkan gelişmelere yer verilmiştir. Buna karşılık gazetenin birinci sayfasında 30 Ağustos zaferine dair bir görsele rastlanılmamaktadır. "30 Ağustos Zaferimiz" şeklindeki haber başlığı ile geçmiş yıllara göre konu yüzeysel olarak işlenmiş, Atatürk görseli ilk sayfada kullanılmamıştır[18].

1936 yılı 30 Ağustos günü yayınlanan gazetelerin ilk sayfalarında Avrupa'daki gelişmeler daha fazla yer almıştır. Dünya Savaşına doğru giden süreç yakından takip edilmiştir.

30 Ağustos 1937 tarihli *Akşam* gazetesi;

30 Ağustos zaferinin 15. Yılı gazetenin ilk sayfasında en üstte Atatürk'ün merkezde resminin olduğu ve 1922 yılındaki askeri zaferden sonra girişilen iktisadi mücadelenin de kazanıldığı mesajı içeren fabrikalar, tren yolları ve uçakları ile modern ve hedeflenen Türkiye resmedilmiştir[19].

30 Ağustos 1937 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi;

Ana görselde atın üzerinde lider Atatürk ve güçlü Türk ordusu mesajı vardır. Türk hava kuvvetlerine bu görselde de yer verilmiştir[20].

[15] *Akşam*, 30 Ağustos 1935, s. 1.
[16] *Açıksöz*, 30 Ağustos 1936, s. 1.
[17] *Ulus*, 30 Ağustos 1936, s. 1.
[18] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1936, s. 1.
[19] *Akşam*, 30 Ağustos 1937, s. 1.
[20] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1937, s. 1.

B. 30 Ağustos 1938- 30 Ağustos 1945 Arası Dönem

30 Ağustos 1938 tarihli *Doğu* gazetesi;

Daha çok ülkenin Doğu Anadolu bölgesine dair haberleri yayınlayan söz konusu gazetede, 30 Ağustos ile ilgili Atatürk'ün Kocatepe'deki fotoğrafı ana görsel olarak kullanılmıştır. İlk sayfada günün anlam ve önemine dair haberlere, değerlendirmelere yer verilmiştir[21].

30 Ağustos 1939 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi;

Gazetenin sürmanşetinde ve ağırlıklı olarak ilk sayfasında yaklaşmakta olan ikinci dünya savaşının öncesi Avrupa'daki gelişmeler yer almaktadır. 30 Ağustos ile ilgili olarak ilk sayfada küçük bir makale de bulunmaktadır[22].

30 Ağustos 1939 tarihli *Akşam* gazetesi;

Akşam gazetesi de ilk sayfasını Avrupa'daki gelişmelere ayırmıştır. 30 Ağustos ile ilgili ilk sayfada her hangi bir makaleye yer vermemiş, birinci sayfanın alt kısmında kalpaklı küçük bir Atatürk resmi çizilmiştir. 10 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ATATÜRK'ün vefatı sonrası Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından İsmet İnönü ikinci Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bir sonraki yıl yani 1939 yılındaki 30 Ağustos kutlamaları ile ilgili Türk basınında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye dair herhangi bir görselin yer almaması dikkat çekicidir. 1939 yılı 30 Ağustos tarihli Türk basını doğal olarak daha çok Avrupa kamuoyundaki gelişmelere odaklanmıştır. Zira birkaç gün sonra ikinci dünya savaşının başladığını da dikkate alırsak Türk basınında geleneksel hale gelen 30 Ağustos günü görsellerinin, haberlerinin 1939 yılında ilk sayfalarda görülmemesini bu nedene bağlayabiliriz[23].

30 Ağustos 1940 tarihli *Tan* gazetesi;

İlk sayfanın ortasında büyük bir Mehmetçik ve Türk ordusu fotoğrafı ve üstünde "En Büyük Bayramımız" yazısı ile 30 Ağustos kutlamaları bir yıl aradan sonra Türk basının manşetlerine geri dönmüştür. Kullanılan fotoğrafın arka fonunda üste Atatürk'ün büst şeklindeki görseli, hemen altında ve karşısında ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yine büst şeklinde görseline yer verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Atatürk ve İsmet Paşa liderliğinde, güçlü

[21] *Doğu*, 30 Ağustos 1938, s. 1.
[22] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1939, s. 1.
[23] *Akşam,* 30 Ağustos 1939, s. 1.

Türk ordusu ile topluma güven aşılamak istenmiştir. Ayrıca dış dünyaya ise güçlü Türkiye mesajını vermeyi hedefleyen bir görsel tercih edilmiştir[24].

30 Ağustos 1940 tarihli *Vatan* gazetesi;

Ana sayfada sağda Türk ordusu, solda ise Atatürk, İsmet Paşa ve Fevzi Paşa (Çakmak) fotoğraflarına yer verilmiştir. 30 Ağustos 1940 tarihinde Zafer ve Tayyare bayramı münasebetiyle, kurucusunun izinde, cumhurbaşkanı ve genelkurmay başkanı ile ordusu ile bir ve güçlü Türkiye mesajı iç kamuoyuna ve dış dünyaya verilmeye çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sürerken Türkiye'ye dair saldırı planları olanlara ise adeta Türk ordusunun savaş yeteneği hatırlatılmak istenmiştir[25].

30 Ağustos 1941 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi;

Ana görselde Atatürk, İsmet Paşa ve Mehmetçik birlikte yer almıştır. Birlik ve kuvvet mesajı 1941 yılı 30 Ağustos kutlamalarında gazete manşetlerinde ve görsellerinde varlığını sürdürmüştür. Dünyada devam eden savaşa ve savaşan kuvvetlere dair Türkiye'nin mesajı gazetelerde açıktır[26].

30 Ağustos 1942 tarihli *Yeni Asır* gazetesi;

30 Ağustos Zaferi ile ilgili tercih edilen ana görselde Atatürk, İsmet Paşa ve Türk ordusu birlikte resmedilmiştir. Önceki yıllarda olduğu gibi okuyucuya, birlik ve güç mesajı verilmiştir[27].

30 Ağustos 1942 tarihli *Tan* gazetesi;

Tercih edilen görselde Atatürk, İsmet Paşa, Mehmetçik ve bayrak resimleri işlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında adeta gazeteler ortak bir görsel ile ortak bir bakış açısını ortaya koymuşlardır[28].

30 Ağustos 1945 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi;

30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları gazetenin ilk sayfasında geniş yer bulmuştur. Görsellerde Türk ordusu öne çıkarken ikinci dünya savaşının sona ermesi ile Atatürk ve İsmet Paşa'nın resimlerine bu yıl ilk sayfada yer verilmemiştir. Savaş yıllarında kullanılan ortak görselde değişiklik yapılmıştır[29].

---

[24] *Tan*, 30 Ağustos 1940, s. 1.
[25] *Vatan*, 30 Ağustos 1940, s. 1.
[26] *Cumhuriyet,* 30 Ağustos 1941, s. 1.
[27] *Yeni Asır,* 30 Ağustos 1942, s. 1.
[28] *Tan,* 30 Ağustos 1942, s. 1.
[29] *Cumhuriyet,* 30 Ağustos 1945, s. 1.

SONUÇ

Türk basınında 30 Ağustos zaferi, ilk yıllarından itibaren savaşa dair fotoğraf, resim, haber ve makalelerle ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Zafer Bayramı ve Tayyare Bayramı olarak tanımlanan 30 Ağustos zaferinin yıl dönümlerinde gazetelerde daha çok Mustafa Kemal Paşa'nın cephedeki çeşitli fotoğraflarına yer verilmiş, onun askeri liderliği ve başarısı ele alınmış, anlatılmıştır. Bunun yanında İsmet Paşa ve Fevzi Paşa (Çakmak) gibi zaferin kazanılmasında emeği olan diğer komutanlara da gazeteler de yer verilmiştir.

30 Ağustos günlerinde, Türk ordusunun komuta kademesine dair o yılki tayin/terfilerin gazetelerde yayınlanması gelenek haline gelmiştir. Ayrıca "Teyyare Bayramı" adı altında Türk hava kuvvetlerinin geliştirilmesi için halk desteği sağlaması amaçlanmıştır.

1930 yılı 30 Ağustos günkü gazetelere bakıldığında Ankara-Sivas demiryolunun açılmasının ana gündemi oluşturduğu ve bu gelişmenin Zafer Bayramı ile aynı anlama geldiği vurgulanmıştır.

Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde (1923-1938) Türk basınında 30 Ağustos gününe ilk sayfalarda genellikle Mustafa Kemal Paşa'nın görseli tercih edilmiştir. Bununla birlikte İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında Atatürk, İsmet İnönü ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin birlikteliğini ve gücünü simgeleyen görselleri, bu mesajı içeren, fotoğrafları, resimleri görmek mümkündür.

KAYNAKLAR

Hakimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1927, s. 1.
Hakimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1928, s. 1.
Milliyet, 30 Ağustos 1929, s. 1.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1929, s. 1.
Milliyet, 30 Ağustos 1930, s. 1.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1930, s. 1.
Milliyet, 30 Ağustos 1931, s. 1.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1932, s. 1.
Milliyet, 30 Ağustos 1933, s. 1.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1933, s. 1.
Akşam, 30 Ağustos 1934, s. 1.
Tan, 30 Ağustos 1935, s. 1.
Ulus, 30 Ağustos 1935, s. 1.

Anadolu, 30 Ağustos 1935, s. 1.
Akşam, 30 Ağustos 1935, s. 1.
Açıksöz, 30 Ağustos 1936, s. 1.
Ulus, 30 Ağustos 1936, s. 1.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1936, s. 1.
Akşam, 30 Ağustos 1937, s. 1.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1937, s. 1.
Doğu, 30 Ağustos 1938, s. 1.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1939, s. 1.
Akşam, 30 Ağustos 1939, s. 1.
Tan, 30 Ağustos 1940, s. 1.
Vatan, 30 Ağustos 1940, s. 1.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1941, s. 1.
Yeni Asır, 30 Ağustos 1942, s. 1.
Tan, 30 Ağustos 1942, s. 1.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1945, s. 1.

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Savaşının 50. Yıl Dönümünde Düzenlenen Kutlama Törenlerinde Afyon Valiliği, İstanbul Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu İş Birliği

İbrahim BAŞ*

GİRİŞ

Büyük Taarruz -emperyalist büyük devletlerin aralarında anlaşarak Osmanlı Devleti'ni parçalama politikalarını uygulamaya başladıkları- 20. yüzyılın başından 1922 Ağustos sonuna kadar devam eden kötü gidişi tersine çeviren, Türk tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır. 1683 yılında Viyana Bozgunu ile başlayan geri çekilme Sakarya Meydan Muharebesi'nde durdurulmuştur. Bu gidişi tersine çevirme ise Büyük Taarruz ile olmuştur.[1] I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletlerinin yanında savaşa giren Osmanlı Devleti, anılan devletler ile birlikte savaşta yenilince şartları ağır olan antlaşmalara imza atmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Sevr Antlaşması ile vatanın çok önemli toprak parçaları elden çıkmış, en önemlisi ordusu dağıtılarak silahları elinden alınmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği ve 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla başlayan Türk Milletinin kendi makûs talihini yenme azmi ve Millî Mücadeleye başlamak için kararlı tutumu Anadolu'nun doğusu, güney doğusu ve güneyinin düşmandan temizlenmesine vesile olmuştur. Son olarak ise Batı Anadolu'yu işgal eden Yunan kuvvetlerinin Batı Anadolu'dan temizlenerek, ülkenin tamamen düşmandan kurtarılması planı uygulamaya konulmuştur.

Bu çerçevede Millî Mücadele birliklerinin daha organize savaşabilmeleri için Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti düzenli ordunun kurulmasına karar vermiştir. Kurulan bu düzenli ordu ile kuzeyden Polatlı yakınlarında Sakarya Nehrine kadar gelen, daha güneyden Afyon'a kadar gelen Yunan birliklerinin nasıl bozguna uğratılacağı planlanmaya başlanmıştır. Bundan dolayı Sakarya Savaşı

* Dr., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bilimsel Çalışmalar Koordinasyon Dairesi Başkanı
ibobas03@gmail.com
ORCID NO: 0000 0002 8115 9560

[1] Hasan Akçay, "Büyük Taarruzun 100. Yıl Kutlamaları", *Afyon Türkeli Gazetesi*, 10 Mayıs 2022.

öncesinde Mustafa Kemal Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden orduyu yönetmek üzere tam yetki talep etmiş, bu talebi kabul edilerek tam yetki verilmiştir.[2] Yaklaşık bir yıl önce alınan bu yetki ile Mustafa Kemal Paşa yönetiminde savaşan Türk ordusu 1921 Eylül başında Sakarya Savaşını kazanmıştır. Savaşı kaybeden ve geriye çekilen[3] Yunan birliklerinin önemli bir kısmı Afyon bölgesine kaydırılmıştır.

Millî Mücadeleyi yöneten ve yükünü omuzlayan Mustafa Kemal Paşa yalnız bir asker değil, aynı zamanda sabırlı ve zeki bir oyun kurucu, iyi bir strateji ustasıydı. Millî mücadeleye başlarken I. Dünya savaşında müttefik olan devletleri bile uyguladığı diplomasi ile gerektiğinde yanına çekmeyi başarabilmiştir. Bunun en güzel örneği - güneyde Fransızlara karşı, Batı Anadolu'da Yunanlara karşı mücadele ederken- Rusya'nın desteğini ve yardımını alabilmesidir. Bu durum özellikle İngiltere'yi telaşlandırmış, Fransa ve İtalya da şark meselesini siyaseten çözme yolunu benimsemiştir. Çünkü bu devletler Ankara Hükümetinin sosyalist Rusya tarafına kaymasını göze alamıyorlardı. Yunanistan'ın Anadolu'da yeniden taarruz yapma şansının bittiğini görmüş olan İtilaf Devletleri Ankara Hükümetine yakın durmanın daha iyi olacağı politikasını benimsemeye başlamışlardır.[4] Dünya siyasi arenasının bu durumunu iyi değerlendiren Mustafa Kemal Paşa Türk ordusunu her açıdan savaşa hazırlama çalışmalarını da sürdürmüştür. Bu çalışmalar sonunda Türk ordusu Eylül 1921'de Sakarya Savaşında Türk Milletini uçurumdan döndürüp, savaşı kazanmıştır. Bunun akabinde 11 ay sonra Büyük Taarruzda yaklaşık iki yüz bin kişilik Yunan ordusunu yenip, İzmir'e kadar kovalayıp, denize dökmesi[5] Mustafa Kemal Paşa'nın engin askerlik tecrübesi ve diplomasi uygulamalarının yanında aynı zamanda Türk ordusunu Büyük Taarruz'a silah, teçhizat ve eğitim

[2] Kemalist (Siyasi, Edebî, Aylık Sanat ve Fikir Dergisi), S 125 (Mart 1979), s. 12, TTK Arşivi, SNÖ 1 53/1.

[3] Aslan Tufan Yazman, *Hedefiniz Akdeniz! Sakarya'dan İzmir'e Kadar Büyük Taarruzun Öyküsü*, Pamukbank Kültür Yayını, 26 Ağustos 1972, s. 9.

[4] Uğur Üçüncü, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar 2010.

[5] Hikmet Çetinkaya, "9 Eylül Sabahı saat: 10'da İzmir'e girildi. Yunanlılar şaşkınlık içinde kaçıyorlardı." *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1921, s. 5.

açısından hazırlaması ve uyguladığı savaş stratejisi ile mümkün olmuştur.[6]

Aşağıdaki haritalarda görüldüğü gibi mavi işaretli olan yerlerde Yunan birlikleri, kırmızı ile gösterilen daha yükseklerdeki hâkim teperler de ise Türk ordusu konuşlanmıştı. Savaşı kazanmaya ve düşmanı vatanımızdan kovarak, temizlemeye tam olarak şartlanmış Türk ordusu Büyük Taarruz savaşını kazanmış ve düşman kuvvetlerini yurdumuzdan temizlemiştir.[7]

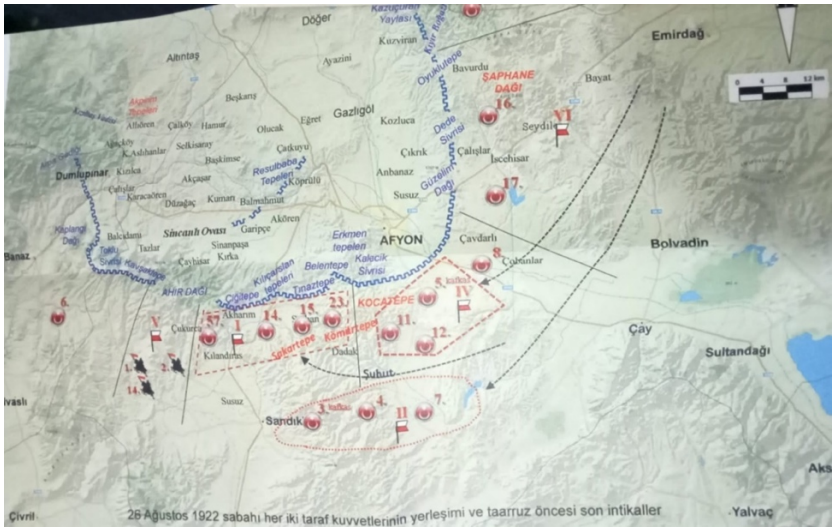

Harita 1: 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz Haritası[8]

[6] Selim Erdoğan, *Büyük Taarruz Dağlarda Tek tek Ateşler Yanıyordu*, Kronik Yayınları, İstanbul 2021, s. 9-11.

[7] Atilla Demiralay, *Büyük Taarruz ve Büyük Taarruz Şehitlikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009, s. 4-5.

[8] 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz Haritası, Selim Erdoğan, *Büyük Taarruz Dağlarda Tek Tek Ateşler Yanıyordu* (Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Atlası), Kronik Yayınları, İstanbul 2021, s. (368+) 65.

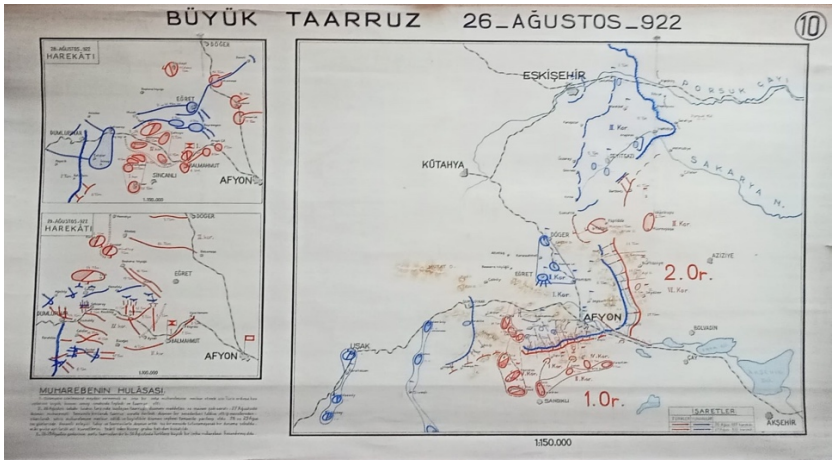

Harita 2: 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz Haritası.[9]

1. Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesinde Zafere Ulaşınca Halkın İlk Kutlamaları

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesini Türk ordusu kazanınca Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde Büyük Taarruz münasebetiyle 02 Eylül 1922 tarihinde kutlamalar yapılmıştır.[10] Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesinin zaferle taçlanması hemen üç gün sonra Ankara'da TBMM önünde halkın katılımıyla ilk olarak kutlanmıştır.

Resim 1: TTK Arşivi, OFS 46 30 (2 Eylül 1922 günü Büyük Taarruz Zaferinin ilk kutlama fotoğrafı arka yüz)

[9] 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz Haritası, TTK Kütüphanesi, H/0291.

[10] Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Önünde Büyük Taarruz Münasebetiyle 02 Eylül 1922 tarihindeki kutlama fotoğrafı, TTK Arşivi, OFS, 46 30.

Resim 2: TTK Arşivi, OFS 46 30 (2 Eylül 1922 günü Büyük Taarruz Zaferinin ilk kutlama fotoğrafı ön yüz)

İşte böyle bir büyük savaşı Büyük Taarruz adıyla planlayıp düşmanı yenmek ve vatan toprağından düşmanı temizlemek Türk milleti ve ordusu için büyük bir onur olduğu için her yıl Büyük Taarruz zaferinin kutlamaları yapılmıştır. Bu çalışmanın asıl konusu da Büyük Taarruz'un 50. yıl kutlamalarıdır.

Büyük taarruz kutlamaları, Afyon, Kocatepe, Çiğiltepe, Dumlupınar ve savaşın cereyan ettiği diğer yerlerde her yıl daha fazla katılım ile kutlamıştır. Bu meyanda çalışmada 50. yıl kutlamalarının da çok katılımlı olması için Afyon Valiliği, Türk Tarih Kurumu ve İstanbul Üniversitesi iş birliği ile kutlanması değerlendirilecektir.

2. Afyon İl Turizm Komitesinin 50. Yıl Kutlama Kararı

Afyon İli Turizm Komitesi, Vali Kemalettin Gazezoğlu başkanlığında başkan yardımcısı ve Vali Muavini olan M. Vedat Okay, Sekreter ve İl Tahrirat Büro Şefi olan Süleyman Ceyhan ile birlikte 07 Aralık 1971 tarihinde toplanmıştır.[11] Toplantıda Batı Menzil Komutanlığı'nın 30 Ağustos 50. yıl kutlama programının hazırlıkları konusundaki yazının[12] cevaplandırılması ve Afyon'un kurtuluşu ve Zafer Haftası'nın kutlanması için derlenen ve hazırlanan

[11] Afyon İl Turizm Komitesi 07.12.1971 tarih ve 1971/1 Sayılı Kararı, TTK Arşivi, ATAM 6 35/2.

[12] Batı menzil Komutanlığı 4 Kasım 1971 tarih ve Per: 2020-2871-199 sayılı yazısı.

çalışmaların programlanması ve bu konuları yürütmek üzere Daimî Büro kurulması gündeme gelmiş ve kurulması için karar verilmiştir.

Bu çerçevede Turizm Komitesi Sekreterliğince konu ile ilgili yapılan ön incelemeler sonucunda Kara Kuvvetleri Komutanlığına Batı Menzil Komutanlığınca Sunulan Teklifler ve Komite Sekreterliğince Derlenen Teklifler şeklinde iki liste ortaya çıkmıştır.

Buna göre:

I) Kara Kuvvetleri Komutanlığına Batı Menzil Komutanlığı'nca Sunulan Teklifler:

1- Afyon'daki Zafer Haftası merasimi için bir tümen katılması,

2- Üniversite gençlik teşekküllerinin daha çok miktarda katılmalarının ve Kocatepe-Dumlupınar tarihi yerleri görmelerinin sağlanması,

3- Çeşitli illerin folklor ekiplerinin katılması,

4- Kocatepe ve Dumlupınar muharebelerindeki komutanların büstlerinin konulması,

5- Hükümet, parti temsilcileri ve diğer teşekküllerin temsili,

6- Kara, Deniz ve Hava Harp Okulları ile liselerinden ekiplerin iştiraki, (en az birer bölük ile)

7- Kocatepe'deki kitabenin ve çevresinin düzenlenmesi,

8- 1922 tarihinde Türk ordusunca kullanılan silah, malzeme ve teçhizatın sergilenmesi,

9- 1922 yılında Yunanlılardan ele geçirilen malzemenin sergilenmesi,

10- TRT'nin her yıldan daha kuvvetli bir ekiple katılması,

11- 50. yıl için 30 Ağustos pulu çıkarılması,

12- TRT'nin 50. yıl Zafer Haftası için özel program hazırlaması,

13- Olayları yerinde yaşamış olanlardan konferansçı gönderilmesi,

14- Zafer Haftası için bir temsilin hazırlanması ve 50. yılda temsil ettirilmesi, bir de yarışma tertibi,

15- Kocatepe ve Dumlupınar yollarının onarımı ve asfaltlanması. Bu teklif ve mütalâalar İl Turizm Komitesi toplantısında okunmuştur.

II) İl Turizm Komitesi Sekreterliğince Derlenen Program:

1- Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası konserleri, Devlet Tiyatrosu, Operası ve Balesinin gösterilerinin halka sunulması,

2- Genelkurmay Harp Dairesi Arşivlerinden esinlenerek Millî Mücadele, Büyük Taarruz, Afyon'un kurtuluşu ve Başkomutan

Meydan Muharebesi evreleri ve komutanları üzerine bir resim sergisi hazırlanması,

3- Afyon halkından Millî Mücadeledeki hizmetleri ve kahramanlıkları örnek alınabilecek kişilerden Harp Tarihi Dairesi'nce saptananların büstlerinin yaptırılması ve şehrin belli yerlerine konulması,

4- Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nce konu ile ilgili kitapların sergilenmesi,

5- Atatürk Kocatepe'de ve Zafer Anıtı kabartmalarını taşıyan altın ve gümüş hatıra madalyonları bastırılması,

6- Afyon'un Turistik Broşürünün Türkçe ve yabancı dillerde hazırlanıp, bastırılması,

7- Türkiye çapında sportif yarışmalar düzenlenmesi,

8- İl çapında güreş seçmeleri yapılması,

9- Güzel sanatların bütün dallarında konu ile ilişkin şartları önceden belirlenmiş veya serbest bırakılmış yarışmalar düzenlenmesi ve ödüller verilmesi,

10- Atatürk Kocatepe'de, Zafer Anıtı, Dumlupınar Anıtı konuları ile olağan konularda turistik ve hatıra eşyası imalâtı yapılıp, halka sunulması,

11- Folklor ekipleri kurmak, tarımsal, el sanatları ve arkeolojik varlıklarını sergilemek suretiyle bütün ilçelerin bu törenlere katılımının sağlanması.

Şeklindeki bu öneri ve tasarılar değerlendirmeye sunulmuştur. Toplantıdaki değerlendirmeler sonunda aşağıdaki kararlar alınmıştır. Buna göre;

1- Teklif edilen konuların gerekçeli ve ayrıntılı raporlar biçiminde ilgili bakanlıklar ve kurumların görüş, ilgi ve yardımlarına sunulması,

2- Çalışmaların parasal olanağının sağlanması amacıyla bakanlıklara, kurumlara, bankalara, odalara, belediyelere ve köylere gereken belge ve açıklamaların sunulması ve gönderilmesi,

3- Bu tasarı ve tekliflere ilgili makamlarca gösterilecek olumlu yaklaşım ve bunlar için belirlenecek düzen ve doğrultuda programlar düzenlenmesi,

4- Daimî Büroya Vali Muavini M. Vedat Okay başkanlığında Belediye Başkanı Sami Öznur, Millî Eğitim Müdürü Remzi Uçar, İş

Bankası Müdürü Nevzat Yaşın, Müze Müdürü Hasan Tahsin Uçankuş, Turizm ve Tanıtma Derneği Başkanı Nusret Koçoğlu'nun seçilmesi oy birliği ile kararlaştırılmıştır.

3. Afyon Valiliği'nin Kurumlara 50. Yıl Kutlamalarında İş birliği İçin Yazdığı Yazılar

Afyon Valisi Kemalettin Gazezoğlu'nun Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü Uluğ İğdemir'e yazdığı yazıda şu konulara değinilmiştir.[13]

Afyon ili olarak Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebelerinin vuku bulduğu ve zaferinin yaşandığı topraklarda yaşamanın mutluluğu içerisinde her yıl yapılan kutlamalardan daha geniş ve kapsamlı bir şekilde 50. yıl kutlamalarını yapmak istediklerinden bahisle bu çalışmaların değerinin birkaç misli artmasının Türk Tarih Kurumu'nun yakın ilgi ve destekleri ile olabileceği belirtilmiştir. Bunun için Zafer Haftası (26-30 Ağustos 1972) münasebetiyle Türk Tarih Kurumu'nca Büyük Taarruz, Afyon'un kurtuluşu ve Başkomutan Meydan Muharebesi üzerine:

1- Bir kitap hazırlanması,

2- Bu savaşlara katılan Komutanlardan sağ olanlarla görüşülüp, 50. yıl nedeniyle görüşlerinin alınması,

3- Yayınlanmış kitaplar, makaleler ve anılar bibliyografyasının düzenlenmesi,

4- Bu çalışmaların mutlu günler yıldönümünde yayınlanması ve satışa çıkarılması,

5- Şartlar uygun düşerse konuya ilişkin yayınlarınızın Afyon'da sergilenmesi,

Konuları ile uygun göreceğiniz diğer konularda yardımlarınızı arz ederim. Şeklindeki ifadelerle Türk Tarih Kurumunun 50. yıl kutlamalarında iş birliğine katılması talep edilmiştir.

Afyon Valisi Kemalettin Gazezoğlu'nun İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü Ord. Profesör Dr. A. Süheyl Ünver'e yazdığı yazıda ise şu ifadelere yer verilmiştir.[14]

İlgi ve yardımlarınızı daima şükranla anan Afyon bu yıl Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan muharebesinin 50. yıl dönümü

[13] Afyon Valiliğinin 24.01.1972 tarih ve 03/42 sayılı yazısı, TTK Arşivi, ATAM 6 35/1.

[14] Afyon Valiliğinin 08.02.1972 tarih ve 03/76 sayılı yazısı, TTK Arşivi, ATAM 6 36.

törenlerine ve Zafer Haftası şenliklerine şimdiden hazırlanmakta ve bu çalışmaların en üst düzeyde tutulması çabalarına girişmiş bulunmaktadır. Halen bu konuda neler yapılabileceğinin araştırma ve inceleme safhasındayız.

Bu arayış içerisinde 7 Ekim 1971 tarihli Milliyet Gazetesinde yayınlanan "Türk Süsleme Sanatı" isimli sohbetinizdeki konular, Azade Akar ve arkadaşları grubu ve başarıları ilginç gelmiştir.

Zafer Haftasında (26-30 Ağustos 1972) böyle bir "Türk Süsleme Sanatı" sergisini nasıl gerçekleştirebiliriz?

Konu ile ilgili görüş, duyuş ve aydınlatmalarınızı rica ederim. Şeklindeki ifadelerle Süheyl Ünver'in 50. yıl kutlamaları konusunda yapabileceği katkıların neler olabileceği sorulmuştur.

4. Ord. Profesör Dr. A. Süheyl Ünver'in Türk Tarih Kurumu'ndan 50. Yıl Kutlamasına Destek Talebi

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü Hocası Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver yazdığı bir yazı ile Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü Uluğ İğdemir'den Büyük Taarruz, Afyon'un Kurtuluşu ve Başkomutan Meydan Muharebesi sonucu kavuştuğumuz Büyük Zafer ve Zafer Haftası kutlamalarının 50. yılına katılmaları ve destek vermeleri için yardım talep etmiştir.[15]

Buna göre: Afyon Valiliği'nden Büyük Zafer'in 50. yıl kutlamalarında Türk Süsleme Sanatı sergisi yapılması için davet edildiklerini, ekibiyle birlikte kabul ettiklerini ve konunun azametine layık bir sergi hazırlamaya başladıklarını ifade etmiştir. Kendisi ile birlikte çalışacak ekibin ihtiyaçlarını karşılama konusunda Kurumun kolaylık gösterip, destek vermesini rica etmiştir.

Talepleri şunlardır. "Yeni harflerle sanatkârane bir surette yazılarak süslü birer tablo haline getirmek için Atatürk'ün kısa vecizelerine ihtiyacımız vardır. Bunların teminini, ayrıca Atatürk'ün 30X40 boy ve ende Kurumun beğendiği resimlerinden, bilhassa kitap okurken çıkarılan resminden rica ediyoruz. Dumlupınar'ın ve Büyük Zafer'in 50. yılına katılacak ekibimiz Kurum himayesine alınırsa, bu çalışma tamamen sizler tarafından organize ediliyor manasına gelecektir. Eski bir üyeniz olarak bu işi bizlere havale ettirmeniz,

[15] İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi 02.03.1972 tarih ve 87 sayılı yazısı, TTK Arşivi, ATAM 6 37.

Kurum olarak benimsemeniz etrafa karşı da çok etkili olacaktır. Bu hususta cevabınızı acele beklerim".

İfadeleriyle Süheyl Ünver Hoca hem süsleme çalışmasında kullanılacak fotoğraflarla ilgili temininde kolaylık sağlamak hem de Türk Tarih Kurumu'nu Büyük Zafer'in 50. yıl kutlamalarında daha aktif olması ve daha kapsamlı katkı sunması konusunda cesaretlendirmeye çalışmıştır.

Türk Tarih Kurumu 50. yıl kutlamaları hususunda Afyon Valiliği'nden ve Prof. Süheyl Ünver'den gelen talepleri Kurumun Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezine (AYTAM) havale ettiği görülmektedir.

5. Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi'nin Büyük Zaferin 50. Yıl Kutlamalarına Desteği

Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu, Afyon Valiliği'nin Büyük Taarruzun 50. yıl kutlamalarında yardım ve iş birliği talep ettiği yazıyı 26-29 Mart 1972 tarihlerindeki toplantıda gündeme almış ve çeşitli konular başlığı altında 8. madde olarak görüşmüştür. Değerlendirme sonunda: Prof. A. Afet İnan, Prof. Hikmet Bayur, Prof. Enver Ziya Karal, Prof. Bekir Sıtkı Baykal ve Uluğ İğdemir'den oluşan Yönetim Kurulu Kurumun Atatürk ve Kurtuluş Savaşı ve Türk devrimi ile ilgili yayınlarının bir takımının gönderilmesine karar vermiştir.[16] Toplantıda Sami Nabi Özerdim, Yurdanur Gerçek ve Arı İnan Tüfekçi de sekreterlik görevini yapmışlardır.

Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi (AYTAM) Başkan Prof. A. Afet İnan imzasıyla Afyon Valiliği'ne gönderdiği yazıda:[17] 24 Ocak 1972 tarih ve 03/42 sayılı yazınız AYTAM Yönetim Kurulu'nun 29.03.1972 tarihli toplantısında incelenmiştir.

1- Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Savaşı'nın 50. yıl dönümü dolayısıyla hazırladığınız kutlama törenlerinde açacağınız sergi için kurum yayınlarından ilişik listede gösterilen eserlerin valiliğinize armağan edilmesi kararlaştırılmıştır. Eserler adresinize postalanmıştır.

[16] Türk Tarih Kurumu Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu'nun 26.03.1972 tarihli toplantısı, TTK Arşivi, ATAM 10 69/2-3.

[17] Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi (AYTAM) Afyon Valiliğine gönderdiği 31.03.1972 tarih ve B.22/13.319 sayılı yazı, TTK Arşivi, ATAM 6 38/1-2.

2- Başkomutan Meydan Savaşı'nın ilk kutlanışı ile ilgili bir eserin Kurumumuzca bastırılması kararlaştırılmıştır. Bu eser yayınlandığı zaman ayrıca sunulacaktır. Bu vesile ile yayınlarımızı sunarız.

Şeklinde bitirilen yazının ekinde Afyon Valiliği'ne şu kitaplar gönderilmiştir.

1- Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*,

2- Uluğ İğdemir, *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe*,

3- Ruşen Eşref Ünaydın, *İstiklal Yolunda*,

4- Hasan Cemil Çambel, *Makaleler, Hatıralar*,

5- Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*,

6- Afet İnan, *Medeni Bilgiler*,

7- Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*,

8- Kâzım Özalp, *Millî Mücadele*,

9- *Atatürk Konferansları*,

10- Uluğ İğdemir (M. Kemal), *Arıburnu Muharebeleri Raporu*,

11- Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*,

12- A. Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu?*

13- Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*,

14- Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve I. Sanayi Planı*.

6. Gazetelerin Büyük Taarruz, Başkomutan Meydan Muharebesi ve Zafer Haftası'nın 50. Yıl Kutlamalarına İlgisi

Gazetelerin Büyük Taarruzun 50. yıl kutlamalarına ilgisinin fazla olduğu söylenemez. Taramış olduğumuz gazetelerden bu konu ile ilgili başlık ve haberleri değerlendirerek çalışmamıza devam edeceğiz.

Bu dönemde yayınlanan gazetelerden birisi olan Barış gazetesinde 50. Yıl kutlamaları şu şekilde yer bulmuştur: 26 Ağustos 1972 tarihinde "Büyük Taarruz Bugün Başladı. Zafer Haftası Törenler ile Kutlanıyor" başlıklı yazı ile: 26 Ağustos sabahı Ata Kocatepe'de 30 Ağustos Zaferi'nin 50. yıl dönümü dolayısıyla düzenlenen Zafer Haftası bugün başlayacaktır. Zafer Haftası 1 Eylül'e kadar sürecektir. İfadeleri yer almaktadır.[18] İkinci sayfasında ise "Taarruz Planının Hazırlanması" başlıklı bir yazı dizisi yayınlanmıştır.

[18] *Barış*, 26 Ağustos 1972, s. 1, 2.

Anılan gazetenin 28 Ağustos 1972 tarihli nüshasında "Zafer Haftası Devam Ediyor" başlığı altında kutlamaların bir oyun fotoğrafı yer almaktadır. Bunun altında ise "Afyon'un 50. Kurtuluş Yıl Dönümü" başlığının altında kutlamalarla ilgili detaylı bilgiler verilirken kutlama yerlerine giden yolların yapıldığı da aktarılmaktadır.[19]

29 Ağustos 1972 tarihli Barış gazetesinde "Zafere Doğru" yazı dizisi içerisinde "30 Ağustos Zaferi'nin 50. Yılı Yarın Bütün Yurtta Muhteşem Törenlerle Kutlanacak" başlığı ile 50. yıl kutlamaları ve bir de resim yer almıştır. İkinci sayfasında ise zaferin sağladığı askeri ve siyasi sonuçları konu edinmiş bir makale yer almaktadır.[20]

Dönemin diğer süreli yayınlarından birisi de Vatan gazetesidir. Anılan gazetede de 50. yıl kutlamalarına ilişkin haberler bulunmaktadır. Örneğin gazetenin 27 Ağustos 1972 tarihli nüshasının ilk sayfasında: "Şehitlerin Huzurunda Saygı Duruşu Yapıldı. Büyük Taarruzun 50. Yıl Dönümü Kutlanıyor" başlığı dikkat çekmektedir. Haberin içeriğinde kutlamalar kısaca anlatılmaktadır. [21] 31 Ağustos tarihli Vatan gazetesinde ise: "30 Ağustos Bütün Yurtta Coşkun Törenlerle Kutlandı." başlığının altında kutlamalar haber olarak sunulmuştur.[22]

50. yıl kutlamaları ile ilgili taradığımız gazetelerden Büyük Taarruz, Kutlama Haftası ve Başkomutan Meydan Savaşı'nın 50. yıl kutlamalarına en fazla Cumhuriyet gazetesinin yer verdiği görülmüştür. Bu çerçevede 26 Ağustos 1972 tarihli Cumhuriyet gazetesinin 4. sayfasında Emekli Orgeneral Refik Tulga'nın Olaylar ve Görüşler yazı dizisi bünyesinde "26 Ağustos" adlı makalesi yer almaktadır. 5. sayfada Sabahattin Selek'in "Zafere Giden Yol: Sömürgeciliğe İndirilen İlk Darbe" adlı makalesi yayınlanmıştır. Yine Hikmet Çetinkaya'nın "Savaş Alanından Anılar" adlı yazı dizisi bulunmaktadır. Aynı sayfada "Büyük Taarruzda Dünya Basını" yazı dizisi içerisinde "Lloyd George Savaşın Bitmesini İstemiyordu" başlığının altında Türk ordusunun Yunan ordusundan daha fazla güçlü hale geldiğinden bahsedilmektedir.[23]

[19] *Barış*, 28 Ağustos 1972, s. 1, 2.
[20] *Barış*, 29 Ağustos 1972, s. 1, 2.
[21] *Vatan*, 27 Ağustos 1972, s. 1.
[22] *Vatan*, 31 Ağustos 1972, s. 1.
[23] *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1972, s. 4, 5.

27 Ağustos 1972 tarihli Cumhuriyet gazetesinin 1. sayfa üst kısmında (ikinci sayfada devamı yer alan) Sadun Tanju'nun derlediği "Atatürk Büyük Taarruzu Anlatıyor" başlığının altında Atatürk'ün ifadeleriyle Sakarya Savaşı ve Büyük Taarruz mücadelelerini, iki ordunun lojistik imkânları ve askerî kabiliyetlerinden bahsettiği yazı dizisi yer almaktadır. Ayrıca aynı sayfada Hikmet Çetinkaya ve Turhan Ilgaz'ın hazırladığı "Büyük Zafer Kutlanıyor" başlıklı Büyük Taarruzun 50. yıl kutlamalarını anlattıkları yazı dizisi mevcuttur.[24]

28 Ağustos 1972 tarihli Cumhuriyet gazetesinin 1. sayfasında Hikmet Çetinkaya'nın "Büyük Zafer Kutlanıyor" başlıklı Büyük Taarruzun 50. yıl kutlamalarını anlattığı yazı dizisi bulunmakta olup, aynı yazının devamı 4. sayfada -Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve İstiklâl Savaşı'nın ünlü komutanlarından Fahrettin Altay'ın da bulunduğu- fotoğraflarla birlikte yer almaktadır.[25]

29 Ağustos 1972 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nin 5. sayfasında Sabahattin Selek'in "Zafere Giden Yol" yazı dizisi içerisinde "Millî Birliği Yıkmak İsteyenler Vardı" başlığının altında Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve maiyetinin fotoğrafı yer alır. Bununla birlikte 23 Nisan 1920 tarihinden Büyük Taarruzun sonuna kadar TBMM'deki çalışmalar, ordu-millet dayanışması, Heyet-i Temsiliye, Kuvâ-yı Milliye birlikleri, düzenli ordunun kurulması, TBMM Hükümetleri vs. konularından 30 Ağustos 1922 Başkomutan Meydan Muharebesi'ne kadar olan hadiselerin anlatıldığı yazı bulunmaktadır. Aynı sayfada Hikmet Çetinkaya'nın "Savaş Alanından Anılar" yazı dizisi içerisinde "Savaş Alanında Şimdi Yaşam Kavgası Sürüyor" başlığının altında savaşı 12 yaşında yaşamış halen 62 yaşında olan ve savaşın cereyan ettiği bu topraklarda çiftçilik yapan Mustafa Yıldırım'ın ifadeleriyle 50 yıl sonra 12 yaşında olan Ömer Kaynar'ın hayal dünyası, Büyük Taarruz savaşı ve savaş alanlarına yönelik düşüncelerini değerlendirdiği yazı mevcuttur. Ayrıca Ömer Sami Coşar'ın "Büyük Taarruzda Dünya Basını" yazı dizisi içerisinde "Lloyd George'un İzlediği Politika Silah Tüccarı Zaharof'a Yarıyordu." başlığının altında İngiltere'nin Türk-Yunan savaşına silah tüccarlarının kazancı açısından yaklaştığı ifade edilmektedir.[26]

[24] *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1972, s. 1.
[25] *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1972, s. 1.
[26] *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1972, s. 5.

Cumhuriyet gazetesinin 30 Ağustos 1972 tarihli nüshasının 1. sayfasında "Zaferin 50. Yılı Bugün Kutlanıyor." başlığı altında Büyük Taarruzun 50. yılı kutlamaları haberleştirilerek anlatılmaktadır. 4. sayfasında Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun "Olaylar ve Görüşler" yazı dizisi içerisinde "30 Ağustos" başlıklı yazısında Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'ni Türk ordusu ve Türk Milleti'nin kazandığını, uluslararası kapitalizm ve emperyalist politikaların kaybettiğini belirttiği yazısı da yer almıştır. 5. sayfasında ise muhabere başçavuşu Hamit Ercan'ın anlatımıyla "Kocatepe'de Telgraf Başındaydım" başlıklı söyleşide Büyük Taarruz ve Çiğiltepe Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa ve Albay Reşat Bey arasında geçen telgraf konuşmasının ifade edildiği yazı bulunmaktadır. Yine aynı sayfada "Büyük Zaferi Gerçekleştiren Komutanların Şeref Listesi" ve "Büyük Taarruzda Dünya Basını" yazı dizisi içerisinde Ömer Sami Coşar tarafından kaleme alınan "İngilizler Müzakere İstemiyor" başlıklı dış basının Türk-Yunan savaşına yaklaşımları anlatılmaktadır.[27]

31 Ağustos 1972 tarihli Cumhuriyet gazetesi 1. sayfada "50. Yıl Törenleri Muhteşem Oldu. 30 Ağustos Zaferi Büyük Coşkunlukla Kutlandı" başlığıyla Ankara'da Anıtkabir ve Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan kutlama törenleri haberleştirilmiştir.[28]

SONUÇ

2022 yılında 100. yılını kutladığımız Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Türk tarihinde önemli bir dönüm noktası olduğu için zaferin gerçekleşmesi ile birlikte Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 02 Eylül 1922 tarihinde ilk kutlama yapılmıştır. Bundan sonra her sene-i devriyesinde daha fazla katılım ile kutlanmıştır. Türk Milleti için büyük bir onur olan Büyük Taarruz Zaferi, zafer haftası etkinlikleri içerisinde Afyon'un kurtuluşu etkinliğiyle başlayan kutlamalar Başkomutan Meydan Muharebesi'nin kazanıldığı Dumlupınar Çalköy'deki son kutlamalara kadar her yıl 26-30 Ağustos günlerinde kutlanır olmuştur. 10. yıl, 50. yıl gibi yıl dönümlerinde ise Afyon halkı ve Afyon Valiliği kutlamalara daha fazla önem vermiştir. Böylece bu dönemlerde daha fazla katılım

[27] *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1972, s. 1, 4, 5.
[28] *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1972, s. 1.

olması için Afyon'un bütün kamu ve özel sektörünün desteği olmuştur.

50. yıl kutlamalarına da Afyon Valiliği çok önem vermiştir. Daha fazla katılım sağlamak için bütün kurumların il müdürlükleri ile çok iyi bir koordinasyon sağlanmıştır. Bu koordinasyonu Afyon Valisi Kemalettin Gazezoğlu başkanlığında Afyon İl Turizm Komitesi yürütmüştür. Bu komiteye bir sekretarya ve bir de özel büro kurulması kutlamalara ne kadar önem verildiğinin bir kanıtı olsa gerektir. Ayrıca Büyük Taarruzun 50. yılı kutlamaları çerçevesinde 1972 yılında Afyonkarahisar Valiliği 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz ve Baş Kumandanlık Meydan Savaşı'nın 50. yıldönümü anısına bir belgesel kitap hazırlatıp, "Büyük Taarruzda Batı Cephesi Komutanları ve Şehitleri" adı ile yayınlatmıştır. Kitapta Baş Komutan Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmaları, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü'nün ve diğer komutanların kısa tarihçeleri ile şehit olan subayların; isimleri, kişisel bilgileri, fotoğrafları ve savaşın cereyan ettiği mevzilerin krokisi, Türk ve Yunan birliklerinin mevcut kuvvet durumu ve hareket şekli belirtilmektedir.

Bununla birlikte Aslan Tufan Yazman tarafından hazırlanan "Hedefiniz Akdeniz" adlı eserde Pamukbank Kültür Yayınlarından Büyük Taarruzun (Kurtuluş Savaşının) 50. yılına armağan olarak 26 Ağustos 1972 tarihinde yayınlanmıştır.

Bu kutlamaları Atatürk'ün talimatıyla kurulan ve 1931 yılından beri Türk ve Türkiye tarihi konularında çok sayıda yayınlar yapan, kütüphanesi ve arşiviyle ciddi bir Büyük Taarruz arşivi birikimine sahip olan Türk Tarih Kurumu iş birliği ve desteği ile yapmaya karar vermek isabetli olmuştur. Ayrıca süsleme sanatı konusundaki başarıları nedeniyle İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden Tıp Tarihi Profesörü Süheyl Ünver'in de kutlamalarda sergi yapması için davet edilmesi halk ve üniversite öğrencilerinin katılımını artırmıştır. Süheyl Hoca'nın Türk Tarih Kurumu'ndan sergi için kullanılacak fotoğraf ve belgelerden oluşan arşiv belgesi talebi ve süsleme sanatı ekibinin konaklama ve yol giderlerinin karşılanması talebi Kurum bünyesindeki Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi tarafından en yakın toplantıda gündeme taşınmış ve bu konuda karar alınmıştır.

Alınan karar gereği bu talepler karşılanmış ve Kurum yayınlarından 14 adet kitap Afyon Valiliği'ne gönderilmiştir.

Büyük Taarruz'un 50. yılı kutlamalarına ulusal basından yoğun bir katılımın olmadığı görülmüştür. Çoğu 30 Ağustos tarihindeki yayınlarında birinci sayfa altlarına doğru bir yerde küçük bir yer ayırıp, 3. veya 4. sayfalarda devamını yazmışlardır. Bir kısmı da 26, 27, 28 veya 29 Ağustos 1972 tarihlerindeki dört günden biri ile 30 Ağustos tarihinde haberler yayınlamışlardır.

Bu çalışmada örnek olarak seçtiğimiz gazetelerden Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'nin kutlamalarına 26-30 Ağustos 1972 tarihleri arasında haber, yorum, köşe yazısı, mülâkat, yazı dizisi gibi yayınlarla en çok katılım sağlayan Cumhuriyet gazetesidir. İkinci sırada o dönem yayın hayatımızda bulunan Barış gazetesi gelmektedir. Bunun akabinde de Vatan gazetesini sayabiliriz.

Netice olarak Büyük Taarruz'un 50. yıl kutlamalarına Afyon Valiliği koordinasyonu sağlayarak, kurumların il müdürlükleri kendi faaliyet alanları ile ilgili görevleri yaparak, Afyon, Kütahya ve Uşak bölgesindeki sivil toplum kuruluşları alanları ile ilgili katılım sağlayarak, askeri birlikler tören, gösteri ve resmigeçitler ile, Türk Tarih Kurumu konuyla ilgili yayınlamış olduğu bütün yayınlardan göndererek, İstanbul Üniversitesi süsleme sanatı sergisi düzenleyerek, üniversite ve lise öğrencileri ile halk da katılımları ile tören ve programların coşkulu bir şekilde kutlanmasına katkı sağlamışlardır.

KAYNAKLAR

1.Arşiv Belgeleri

Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi (AYTAM)'nin Afyon Valiliğine gönderdiği 31.03.1972 tarih ve B.22/13.319 sayılı yazı, TTK Arşivi, ATAM 6 38.

Batı Menzil Komutanlığı 4 Kasım 1971 tarih ve Per: 2020-2871-199 Sayılı 30 Ağustos'un 50. Yıl Kutlama Programı ile ilgili yazısı.

İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi 02.03.1972 tarih ve 87 sayılı yazısı, TTK Arşivi, ATAM 6 37.

Türk Tarih Kurumu Arşivi, ATAM 10 69.

Türk Tarih Kurumu Arşivi, ATAM 11 01.

Türk Tarih Kurumu Arşivi, ATAM 6 35.

Türk Tarih Kurumu Arşivi, ATAM 6 36.

Türk Tarih Kurumu Arşivi, ATAM 7 18.

Türk Tarih Kurumu Arşivi, SNÖ 1 153.

Türk Tarih Kurumu Arşivi, TEF 26 7, (Büyük Taarruzun 50. Yıldönümü kutlamaları ile ilgili gazete haberleri).

Türk Tarih Kurumu Arşivi, TEF 27 9, *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1972, (Lloyd George ve Avrupa basınının Büyük Taarruz hakkındaki görüşleri ile Büyük Taarruz sonrası yapılan barış görüşmeleri).

Türk Tarih Kurumu Arşivi, TEF 30 5, (Büyük Taarruz öncesi Türk Ordusunun hazırlıkları).

Türk Tarih Kurumu Arşivi, TEF 73 2, (Türk basınında 27-30 Ağustos 1922 tarihleri arasındaki Büyük Taarruz'un aşamaları anlatılıyor ve *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi 3 Eylül 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın ordu ve millete beyannamesi).

2. Fotoğraflar

Türk Tarih Kurumu Arşivi, TB 150 21, (Büyük Taarruzdan hemen sonra Komutanlar: Kazım Karabekir Paşa, Ali Sait Paşa, Kazım Paşa, Cevat Paşa, Fevzi Paşa, Ali Hikmet Paşa, Topçu Emin Paşa, İzzettin Paşa Kemalettin Sami Paşa).

Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde Büyük Taarruz münasebetiyle 02 Eylül 1922 tarihinde kutlamalar TTK Arşivi, OFS, 46 30.

Kemalist (Siyasi, Edebî, Aylık Sanat ve Fikir Dergisi), S 125 (Mart 1979), s. 12, TTK Arşivi, SNÖ 1 53/1.

TTK Arşivi, TB 150 38/1.

TTK Arşivi, TB 150 73.

26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz Haritası, Selim Erdoğan, *Büyük Taarruz Dağlarda Tek tek Ateşler Yanıyordu*, (Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Atlası), Kronik Yayınları, İstanbul 2021, s. (368+) 65.

26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz Haritası, TTK Kütüphanesi, H/0291.

3. Kitaplar

Erdoğan, Selim, *Büyük Taarruz (Dağlarda Tek Tek Ateşler Yanıyordu)*, Kronik Yayınevi, İstanbul 2021.

Yazman, Aslan Tufan, *Hedefiniz Akdeniz! Sakarya'dan İzmir'e Kadar Büyük Taarruzun Öyküsü*, Pamukbank Kültür Yayını, 26 Ağustos 1972.

4. Tezler

Demiralay, Atilla, *Büyük Taarruz ve Büyük Taarruz Şehitlikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009.

Üçüncü, Uğur, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar 2010.

5. Gazeteler

Akçay, Hasan, "Büyük Taarruzun 100. Yıl Kutlamaları", *Afyon Türkeli Gazetesi 1951*, 10 Mayıs 2022.

Barış, 26 Ağustos 1972.

Barış, 28 Ağustos 1972.

Barış, 29 Ağustos 1972.

Cumhuriyet, 12 Eylül 1971.

Cumhuriyet, 26 Ağustos 1972.

Cumhuriyet, 27 Ağustos 1972.

Cumhuriyet, 28 Ağustos 1972.

Cumhuriyet, 29 Ağustos 1972.

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1972.

Cumhuriyet, 31 Ağustos 1972.

Vatan, 27 Ağustos 1972.

EKLER

EK 1

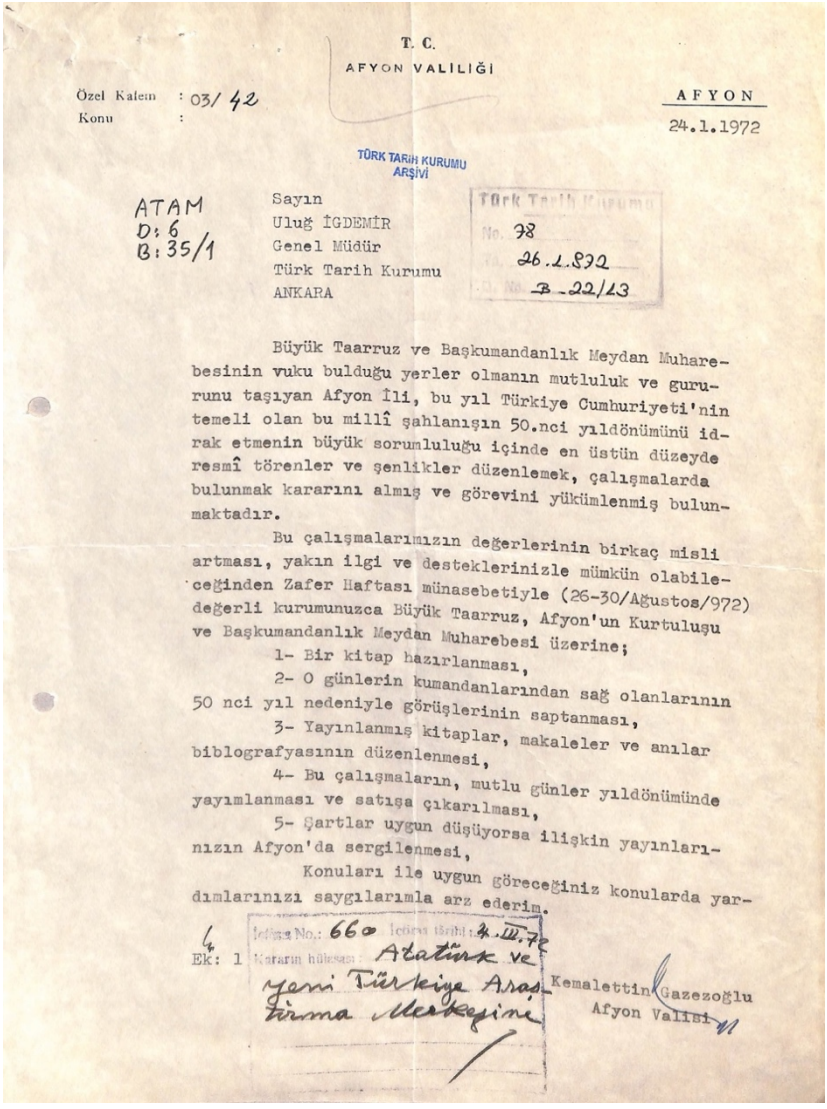

T. C.
AFYON VALİLİĞİ

Özel Kalem : 03/ 42
Konu :

AFYON
24.1.1972

TÜRK TARİH KURUMU
ARŞİVİ

ATAM
D: 6
B: 35/1

Sayın
Uluğ İGDEMİR
Genel Müdür
Türk Tarih Kurumu
ANKARA

Türk Tarih Kurumu
No. 78
Tarih 26.1.972
Dosyanı No. B-22/13

Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Muharebesinin vuku bulduğu yerler olmanın mutluluk ve gururunu taşıyan Afyon İli, bu yıl Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli olan bu millî şahlanışın 50.nci yıldönümünü idrak etmenin büyük sorumluluğu içinde en üstün düzeyde resmî törenler ve şenlikler düzenlemek, çalışmalarda bulunmak kararını almış ve görevini yükümlenmiş bulunmaktadır.

Bu çalışmalarımızın değerlerinin birkaç misli artması, yakın ilgi ve desteklerinizle mümkün olabileceğinden Zafer Haftası münasebetiyle (26-30/Ağustos/972) değerli kurumunuzca Büyük Taarruz, Afyon'un Kurtuluşu ve Başkumandanlık Meydan Muharebesi üzerine;

1- Bir kitap hazırlanması,

2- O günlerin kumandanlarından sağ olanlarının 50 nci yıl nedeniyle görüşlerinin saptanması,

3- Yayınlanmış kitaplar, makaleler ve anılar biblografyasının düzenlenmesi,

4- Bu çalışmaların, mutlu günler yıldönümünde yayımlanması ve satışa çıkarılması,

5- Şartlar uygun düşüyorsa ilişkin yayınlarınızın Afyon'da sergilenmesi,

Konuları ile uygun göreceğiniz konularda yardımlarınızı saygılarımla arz ederim.

Ek: 1

İçtima No.: 660 İçtima tarihi: 4.III.72
Kararın hülasası: Atatürk ve yeni Türkiye Araştırma Merkezine

Kemalettin Gazezoğlu
Afyon Valisi

EK 2

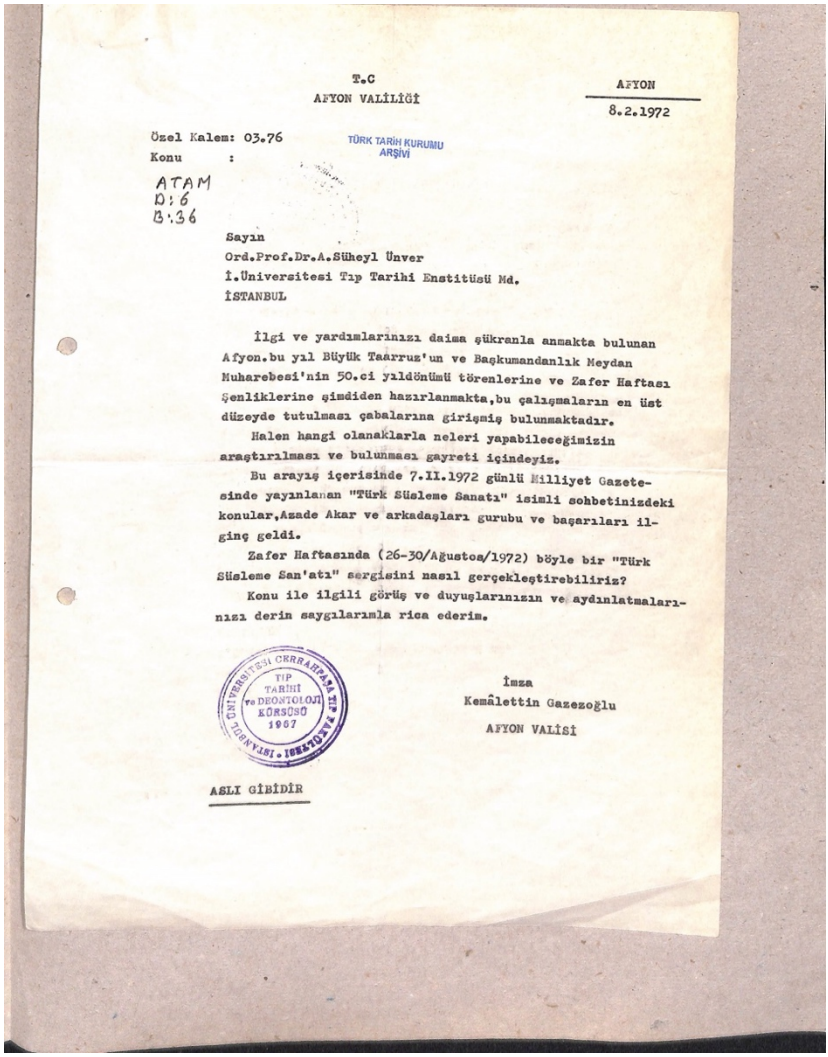

T.C
AFYON VALİLİĞİ

AFYON
8.2.1972

Özel Kalem: 03.76
Konu :

TÜRK TARİH KURUMU
ARŞİVİ

ATAM
D:6
B:36

Sayın
Ord.Prof.Dr.A.Süheyl Ünver
İ.Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Md.
İSTANBUL

İlgi ve yardımlarınızı daima şükranla anmakta bulunan Afyon.bu yıl Büyük Taarruz'un ve Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin 50.ci yıldönümü törenlerine ve Zafer Haftası Şenliklerine şimdiden hazırlanmakta,bu çalışmaların en üst düzeyde tutulması çabalarına girişmiş bulunmaktadır.

Halen hangi olanaklarla neleri yapabileceğimizin araştırılması ve bulunması gayreti içindeyiz.

Bu arayış içerisinde 7.II.1972 günlü Milliyet Gazetesinde yayınlanan "Türk Süsleme Sanatı" isimli sohbetinizdeki konular,Azade Akar ve arkadaşları gurubu ve başarıları ilginç geldi.

Zafer Haftasında (26-30/Ağustos/1972) böyle bir "Türk Süsleme San'atı" sergisini nasıl gerçekleştirebiliriz?

Konu ile ilgili görüş ve duyuşlarınızın ve aydınlatmalarınızı derin saygılarımla rica ederim.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ CERRAHPAŞA TIP FAKÜLTESİ
TIP TARİHİ ve DEONTOLOJİ KÜRSÜSÜ 1967

İmza
Kemâlettin Gazezoğlu
AFYON VALİSİ

ASLI GİBİDİR

EK 3

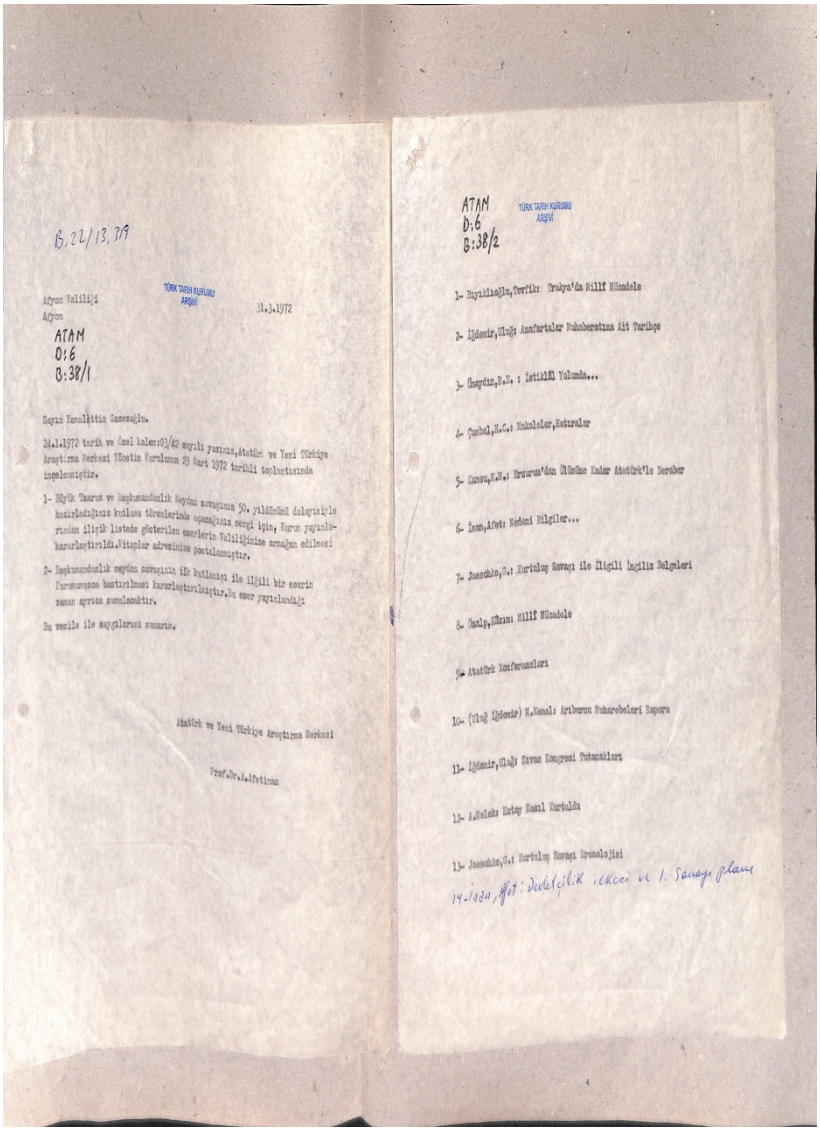

B.22/13,3/9

TÜRK TARİH KURUMU ARŞİVİ

Afyon Valiliği
Afyon

31.3.1972

ATAM
D:6
B:38/1

Sayın Kemalettin Canesağlu.

24.1.1972 tarih ve Özel kalem:03/42 sayılı yazınız,Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi Yönetim Kurulunun 29 Mart 1972 tarihli toplantısında incelenmiştir.

1- Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan savaşının 50. yıldönümü dolayısiyle hazırlıklarınız kutlama törenlerinde açacağınız sergi için, Kurum yayınlarından ilişik listede gösterilen eserlerin Valiliğinize armağan edilmesi kararlaştırıldı.Kitaplar adresinize postalanmıştır.

2- Başkomutanlık meydan savaşının ilk kutlanışı ile ilgili bir eserin Kurumumuzca bastırılması kararlaştırılmıştır.Bu eser yayınlandığı zaman ayrıca gönderilecektir.

Bu vesile ile saygılarımı sunarım.

Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi

Prof.Dr.İ.Afetinan

ATAM
D:6
B:38/2

TÜRK TARİH KURUMU ARŞİVİ

1- Bayraktaroğlu,Cevdet: Trakya'da Millî Mücadele

2- İğdemir,Ulaş: Anafartalar Muharebesine Ait Tarihçe

3- Ünaydın,R.R. : İstiklâl Yolunda...

4- Çambel,H.C.: Hatıralar,Hatıralar

5- Kansu,M.E.: Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber

6- İnan,Afet: Medeni Bilgiler...

7- Jaeschke,O.: Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri

8- Uzalp,Kâzım: Millî Mücadele

9- Atatürk Konferansları

10- (Ulaş İğdemir) K.Kanal: Arburnu Muharebeleri Raporu

11- İğdemir,Ulaş: Sivas Kongresi Tutanakları

12- A.Balcıoğlu: Kutay Kasal Kurtuldu

13- Jaeschke,O.: Kurtuluş Savaşı Kronolojisi

14- 1/250,000 Harita: Doğu Cephesi ilkbahar ve 1. Savaş planı

EK 4

TTK Arşivi, TB 150 38/1 (Büyük Taarruz öncesinde Atatürk'ün Ilgın manevralarında 5. Süvari Kolordusunu selamlama fotoğrafı arka yüz.)

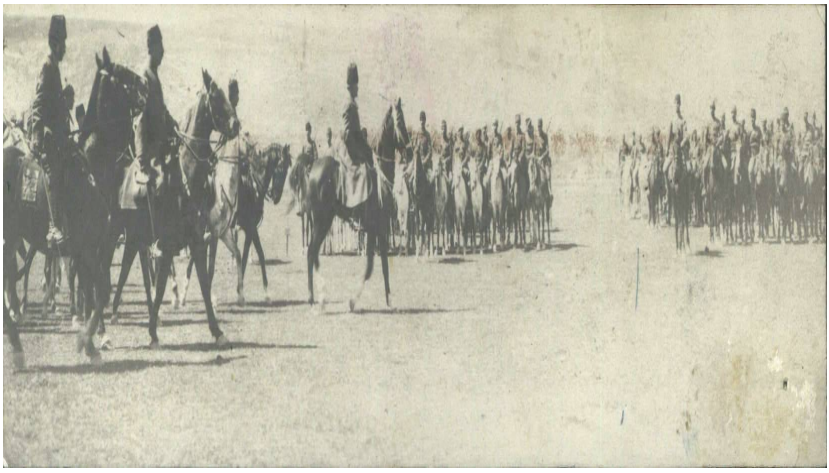

TTK Arşivi, TB 150 38/1 (Büyük Taarruz öncesinde Atatürk'ün Ilgın manevralarında 5. Süvari Kolordusunu selamlama fotoğrafı ön yüz.)

EK 5

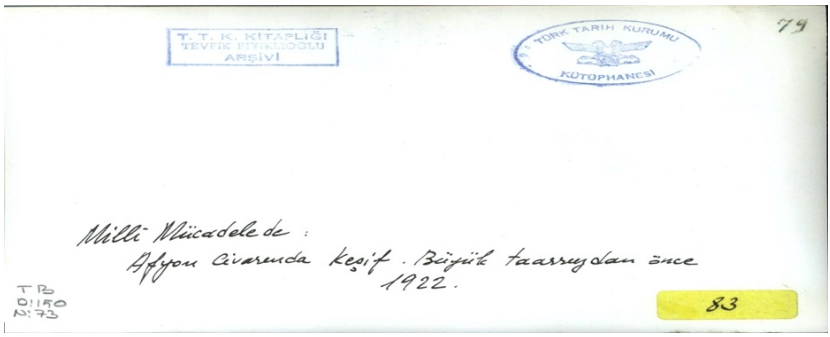

TTK Arşivi, TB 150 73 (Afyon civarında Büyük Taarruz öncesi keşif 1922. Fotoğraf arka yüz.)

TTK Arşivi, TB 150 73 (Afyon civarında Büyük Taarruz öncesi keşif 1922. Fotoğraf ön yüz.)

EK 6

BARIŞ
Adımız Andımızdır

8 SAYFA 50 KURUŞ

CUMARTESİ 26 AĞUSTOS 1972

AYDINOĞLU, FEDERAL ALMANYA İLE ANLAŞMANIN İMZALANDIĞINI AÇIKLADI

Kaçak işçiler "normal işçi" kabul edildi

İŞ VE İŞÇİ BULMA KURUMU GENEL MÜDÜRÜ, ANLAŞMANIN İMZALANDIĞI 29 AĞUSTOS'TAN SONRA ALMANYA'YA "TURİST" PASAPORTU İLE GİREN İŞÇİLERİN YURDA İADE EDİLECEĞİNİ SÖYLEDİ.

İŞÇİLERİN YURT DIŞINA SEVKLERİ İSTİSNASIZ SIRA TAKİP EDECEK, İŞLEMLER BASİTLEŞECEK, HİZLİ, UCUZ, KOLAY YÜRÜTÜLECEK VE FORMALİTELER DE AŞGARİYE İNDİRİLECEK.

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ KONUSUNDA KOÇUŞMAMALARININ SEBEBİ ANLAŞILDI

Liderler "centilmen anlaşması" imzaladı

DEMİREL:

"İç barışı muhafazayı bir görev sayıyoruz"

BÜYÜK TAARRUZ BUGÜN BAŞLADI

Kıbrıs bandıralı gemide isyan çıktı

DARICA'DAKİ OLAYLA İLGİLİ OLARAK 12 TAYFA YAKALANDI

MAHKEME HUZURUNA ÇIKACAKLARI AÇIKLANDI

THY uçağını kaçıranlar işçi olarak çalışabilecekler

BULGARİSTAN ENYOR. MASYON BAKANI "OLAY AKSİNDEN DAHA VAHİM İDİ" DEDİ

Sıkıyönetimden bu yana Ankara'da ilk defa

Kapıcılar dün greve başladı

ZAFER HAFTASI TÖRENLER İLE KUTLANIYOR

BÜYÜK TAARRUZ BUGÜN BAŞLADI

"ATATÜRK'ÜN RUHU, MASKELİ RUHLARI YOKETMİŞTİR"

Teknik personel şikâyetçi

Yan ödemeler bazı kesimleri tatmin etmedi

KARAOĞLU BAŞKANLIĞI GÖREVİNDEN İSTİFA ETTİ

AP İZMİR TEŞKİLATI BÖLÜNDÜ

DAZKIRI - DİNAR ARASINDA KAZA...

Tren devrildi 2 kişi can verdi

Kefalet ücretini ödeyemeyen 2 Alman kızı cezaevine girdi

EMLÂK VERGİSİNDEKİ BAZI KAVRAMLARDA AÇIKLIK İSTENDİ

FİYAT DALGALANMASINI ÖNLEYECEK TEDBİRLER KONUSUNDA ODALAR ÇALIŞMALARA BAŞLADI

BARIŞ HİZMETİNİZDE

Arkadaşımız YEKTA GÜNGÖR ÖZDEN açıklıyor

İŞTE EMLÂK VERGİSİ

Emlâk Vergisi Kanunu ve beyannamesi ile ilgili sorularınıza yetkili kalem ÖZDEN Gazetenizi BARIŞ'TA cevap verecek...

Barış, 26 Ağustos 1972.

EK 7

BARIŞ
Adımız Andımızdır
8 SAYFA 50 KURUŞ
Salı 29 AĞUSTOS 1972

B. ECEVİT: "BÜYÜK ZAFERE HÜR REJİM İLE ULAŞILDI"

Savunmamız ulusal ekonomiye dayalı olmalıdır

ZAFER'E DOĞRU...

Uzuner: "işçi ihracı devam edecek"

BAKANLARLA BERABER KARARLARIN DEĞİŞTİĞİ BİR YILAN HİKÂYESİ:

Kızılay geçidi yine durdu

Öztürk: "Dayanılmaz hale gelen pahalılık için ciddi tedbirler alınmalıdır" dedi

30 Ağustos Zaferi'nin 50. yılı yarın bütün yurtta muhteşem törenlerle kutlanacak

Evliyaoğlu, Turizm Bankası Genel Müdürü oldu

Bir kitap ve 6 derginin yurda girişi yasaklandı

YARIN BARIŞ ALINIZ

YENİ ZAFERLERE MUHTACIZ

YAŞAR AYSEV

KAPIKULE'DE İŞKENCE

İŞÇİLERİMİZ AMBARLARDAN EŞYASINI ALMAK İÇİN SAATLERCE BEKLİYOR

ANAYASA KOMİSYONU PARTİLERİN GELİR-GİDER KONUSUNU İNCELİYOR

Fuar'da fahiş fiyat uygulayan yerler kapanıyor

BARIŞ HİZMETİNİZDE

Arkadaşımız YEKTA GÜNGÖR ÖZDEN açıklıyor

İŞTE EMLÂK VERGİSİ

Emlâk Vergisi Kanunu ve beyannamesi ile ilgili sorularınıza yetkili kalem ÖZDEN Gazeteniz BARIŞ'TA cevap verecek...

Barış, 29 Ağustos 1972.

EK 8

VATAN

31 AĞUSTOS 1972 PERŞEMBE

İşçi Dövizlerinde yüzde 49 artış oldu

Bu yıl işçi dövizi 700 milyon dolara çıkacak

Pasolar 50 kuruşa yükseldi

Belediye Otobüslerine zam yapıldı

Afyonda'ki zincirleme kazada 6 kişi öldü

Ankara'da dün on kişi tutuklandı

Sunay Türk Milletine bir mesaj yayınladı

«30 Ağustos» bütün yutta Coşkun törenlerle kutlandı

Kapıcıların grevini bazı Parlamenterlerin baltaladığı iddia edildi

Arpanın bira sanayiinde kullanılması hayvanları ölüm tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyor

«Bütangaz şirketleri aşırı kazanç sağlıyor»

Sa geçirmez kumaşlar polerin imal ediliyor

Vatan, 30 Ağustos 1972.

EK 9

Cumhuriyet

49. yıl, sayı: 17265

Kurucusu: YUNUS NADİ

27 Ağustos Pazar 1972

ATATURK Büyük Taarruzu Anlatıyor

Derleyen: SADUN TANJU

Büyük Zafer kutlanıyor

Yağışlar üzüm, incir ve tütüne zarar verdi

Yeni sigorta sisteminden haberdar edilmeyen Türk işçileri yılda 248 milyon Mark zarar ediyor

Devletin Görevi

Almanya'da genç bir Türk kızı bütangazı ile intihar etti

Oto kaçakçılığı olayı sanıkları 11'e yükseldi

AVRUPA'DAN TV YAYINI DEVAM EDECEK

SANCAR VEDA ETTİ, ERSUN GÖREVE BAŞLADI

Otobüs, duran

Cumhuriyet, 27 Ağustos 1972, s. 1.

EK 10

Cumhuriyet

Kurucusu: YUNUS NADİ

49. yıl sayı: 17266

30 Ağustos Çarşamba 1972

Tüm yurtta törenler yapılacak

30 AĞUSTOS'TA

ARAN 30 AĞUSTOS'A BİRİŞİK, BİR ORDU BİR ORDU DAHA YÜRÜSÜN. GÖSTERMEKTE YÜCE BAŞKIĞI BATIYI BİR ORDU BİR ORDU DAHA YÜRÜSÜN.

ALLI KARTAL SAYGI SAYGI DOLANIR KONAMAR Kİ ANIT KARIŞ DALINA ORDU UÇUCU KANATLARI GÖZLERCEK BİR ORDU BİR ORDU DAHA YÜRÜSÜN.

ÇİRİYERİ ALANLARDAN DIŞARI YÜZÜ GÜZEL SÖZÜ GÜZEL ÇOCUKLAR YARIYERİ KÖYÜLÜKLER ÜSTÜNE BİR ORDU BİR ORDU DAHA YÜRÜSÜN.

BAĞLAR ORDU ORDU OLMUŞ BİZİLMİŞ ANADOLU TOPRAĞINA ULU DİNÇ FALANDOĞRU EŞÇİYAN AĞRI KOPDAĞ BİR ORDU BİR ORDU DAHA YÜRÜSÜN.

BURSUN ARTIK KARANLIĞIN AYAĞI BİR ÜLKENİZ GÜCÜ GÖZÜ GÜCÜ ÜLÜ ÖZÜNÜZÜĞE UYGARLIĞA DOĞRUYA BİR ORDU BİR ORDU DAHA YÜRÜSÜN.

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA

Zaferin 50. yılı bugün kutlanıyor

GÜRLER: «GÜZEL YURDUMUZA KARADAN, DENİZDEN VE HAVADAN GELECEK HERTÜRLÜ TEHLİKE SİLÂHLI KUVVETLERİMİZİ KARŞISINDA BULACAKTIR»

Sunay, Tağmaç'a altın liyâkat madalyası verdi

TAGMAÇ GOREVI GURLER'E DEVRETTI

Melen: "Ordunun politikaya müdahalesi, demokrasiyi korumak içindir,,

Gerekirse ek yan ödeme kararnamesi çıkarılacak

Liselere girişte velilerden 500 lira isteniyor

50. yıl

Ankara'daki tören

SUNAY'IN 30 AĞUSTOS MESAJI: "İç ve dış dü-manlar hüsrana uğratıldı,,

Ulaşacağımız amaç

Fransız casuslık örgütünün eroin kaçakçılarıyla işbirliği yaptığı iddia edildi

Bazı Charter şirketleri dolandırıcılık yapıyor

Gözaltına alındı

Küçük kontlerde

THY pervaneli uçaklarını jetlerle değiştiriyor

EKİM AYINDAN İTİBAREN JET F - 28'LER HİZMETE GİRECEK

İLİ İLİ GİRİYİ BAKAN 3 GÜN ÖNCE KAYIT SİHASEDA PARA ALDIKLARIN HESİNLİLİK ÖYLENECEKLİ SÖYLEMİŞTİ

11 İLİMİZDE GREV YASAĞI KALKACAK

İran'da "Ak devrim,,

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1972, s. 1.

EK 11

Muhabere Başçavuşu Hamid Ercan anlatıyor

'Kocatepe'de telgraf başındaydım,

BAŞKOMUTAN TELEFONLA 57. TÜMEN KOMUTANI REŞAT BEYİ AZARLIYORDU: — OLMADI REŞAT, OLMADI! BİRAZ SONRA HABER GELDİ: «REŞAT BEY İNTİHAR ETMİŞ!»

Büyük Taarruz'da Dünya Basını

İngilizler müzakere istemiyor

ÖMER SAMİ COŞAR

Büyük Zaferi gerçekleştiren komutanların şeref listesi

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1972, s. 5.

ISBN: 978-605-4444-30-4
ISBN: 978-605-4444-26-7